

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 15

Кіровоград – 2016

ББК – 74.580
С – 88
УДК 378

Студентський науковий вісник. – Випуск 15. – Кіровоград: РВВ КДПУ
ім. В. Винниченка, 2016. – 250 с.

До збірника ввійшли матеріали наукових доповідей студентів звітних
студентських конференцій 2015–2016 років.

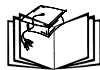
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

<i>1. Михида С.П.</i>	– доктор філологічних наук, професор;
<i>2. Чінчой О.О.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор);
<i>3. Ковальков О.Л.</i>	– кандидат історичних наук, доцент;
<i>4. Лупан І.В.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент;
<i>5. Стасенко О.А.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент;
<i>6. Данилків О.М.</i>	– кандидат сільськогосподарських наук, доцент;
<i>7. Куліш В.І.</i>	– кандидат психологічних наук, ст. викладач.

Друкується за рішенням ученої ради
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 11 від 30 травня 2016 р.).

Статті подано в авторській редакції.

© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2016

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ “ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС СЕРЕДНЬОЇ
ТА ВИЩОЇ ШКОЛИ ПЕДАГОГІЧНИХ
ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО”**

**ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У СУЧАСНИХ ПРАЦЯХ
ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ**

Катерина Андрєєнко

*(студентка V курсу Інституту психолого-педагогічної освіти і мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Крамаренко А.М.

Протягом останніх десятиріч Українська держава розвивається в умовах постійних змін та новоутворень, що охоплює всі сфери суспільного життя: економіку, культуру, ідеологію, науку. Це стосується безпосередньо й педагогіки та її складової – історії педагогіки: триває процес нагромадження історико-педагогічних знань, розширюється джерельна база, повертаються забуті імена, формуються нові напрями досліджень. Особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню окремих складових педагогічної системи Василя Сухомлинського, вона є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні, а й за кордоном. Ще за життя педагога в періодичних виданнях з'являлися публікації, в яких аналізувалися його здобутки. Одні вчені високо оцінювали ці досягнення (О.Губко, Ф.Кузнєцов, Є.Лебедева, А.Левшин, С.Соловейчик тощо), інші – висловлювали критичні зауваження (В.Кумарін, Б.Лихачов та ін.) [1, 104–107].

У 90-ті роки ХХ ст., за визначенням академіка О.Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки – “сухомлиністика”, який, спираючись на творчий доробок В.Сухомлинського, досліджує і поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвиток його ідей в Україні та за її межами. Він об'єднав передусім педагогів з України, а також з Росії, Вірменії, Греції, Китаю, Німеччини та інших країн. Розгортання предметного поля педагогічної науки зумовило необхідність систематизації, а також проведення педагогічного аналізу, що сприятиме визначенню місця цих досліджень у сухомлиністиці, встановленню напрямів подальшого вивчення спадщини В.Сухомлинського.

Аналіз наукових праць вітчизняних педагогів, присвячених вивченню педагогічної системи В.Сухомлинського, дозволяє простежити загальні тенденції розгляду педагогічних поглядів В.Сухомлинського та його внеску у вітчизняну і світову педагогічну скарбницю.

Метою дослідження є здійснення цілісного історико-педагогічного аналізу праць педагога й вітчизняних учених, присвячених педагогічній системі В.Сухомлинського задля виявлення напрямів і тенденцій розвитку його ідей, її зв'язків з історико-педагогічним процесом у контексті розгляду актуальних питань виховання й освіти дітей та молоді.

Слід зазначити, що загальнотеоретичні положення, визначення особливостей функціонування та структури педагогічних систем вивчали Г.Александров, К.Баханов, В.Беспалько, Н.Кузьміна, Л.Новикова та ін. Історіографічний аналіз наукового доробку В.Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н.Гупан, а порівняльний аналіз систем В.Сухомлинського та А.Макаренка в англійських дослідженнях здійснила Н.Дічек.

Свою педагогічну систему В.Сухомлинський реалізував у керованій ним школі. Впродовж 1948-1970 рр. тут були втілені його погляди на управління школою, навчання і виховання дітей, вироблені з урахуванням актуальних на той час наукових надбань та вітчизняного (А.Макаренко) й зарубіжного (Я.Корчак) педагогічного досвіду.

Ефективність системи, за В.Сухомлинським, залежить від органічного поєднання впливу особи педагога з самовихованням учнів. Її основу складають: індивідуальний підхід до дитини, духовне багатство вчителя, педагогічна культура, такт учителя.

Педагогічна система В.Сухомлинського включає:

- складові (педагогічну концепцію, педагогічну систему, авторську школу);
- суб'єкти (вчитель, учень, родина);
- мету (формування всебічно розвинутої особистості);
- принципи (гуманізму, унікальності дитини, природовідповідності, культуровідповідності, опори на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, радості пізнання, створення "інтелектуального фону" школи, формування культури почуттів);
- напрями виховання всебічно розвинутої особистості (розумове, моральне, громадянське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання);
- форми і засоби навчання (розвивальне навчання, інтелектуальний та емоційний фон школи, створення радості пізнання, школа мислення, школа радості, уроки в зелених класах, уроки розвитку мовлення, "Книга природи", дві програми навчання: обов'язкова і розширена тощо);
- засади внутрішкільного управління [2, 371]

В. О. Сухомлинський першим заговорив про провідну роль виховання у формуванні духовно багатой особистості, про те, що без духовності не може бути соціально-економічного прогресу.

У цьому зв'язку В. О. Сухомлинський справедливо стверджував, що педагогіка повинна стати наукою для всіх. Багато уваги приділяв він організації педагогічної освіти. У Павлівській середній школі організував батьківський університет, куди батьки записувалися за два роки до вступу їхньої дитини до школи і займалися регулярно аж до закінчення школи дітьми. Курс навчання в університеті розрахований на 250 годин. Програма охоплює всі основні розділи теорії виховання та педагогічної психології. Особлива увага приділяється характеристиці шкільних віків, теорії особистості, фізичному, розумовому, моральному, естетичному і трудовому вихованню дітей. Цей університет відвідували 98% батьків, і він грав істотну роль у підвищенні рівня культури сімейного виховання.

Сухомлинський зазначав, що педагог зобов'язаний цей світ знати, бо процес виховання виражається в єдності їхніх ідеалів, інтересів, думок, переживань. Ідеал виховання В. Сухомлинський бачить в гармонійній морально чистій особистості. І тому він звертає серйозну увагу на гармонію педагогічних впливів. Немає нічого в світі складніше людині, і впливати на нього одиничним засобом неможливо.

Характерною особливістю педагогічної системи В.Сухомлинського, що відрізняє її від інших, які діяли в той час, є включення сім'ї й навколишнього середовища до педагогічного процесу Павлівської середньої школи. Учений стверджував, що саме сім'я, як носій самобутньої національної культури, має брати повноцінну участь у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи [3].

Періоди становлення сухомлиністики мають певні особливості, пов'язані з розвитком школи, освіти, науки в конкретний історичний етап нашої країни. Розподіляють їх так:

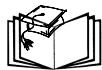
- 1) 1948 – 1990 – радянський період;
- 2) 1991 – 2000 – пострадянський період;
- 3) 2001 – 2005 – сучасний.

У процесі дослідження встановлено, що основною метою звернення радянських науковців до творчого доробку В. Сухомлинського було прагнення осмислити сам феномен ученого-педагога, окремі напрями його творчої спадщини, виробити практично орієнтовані рекомендації щодо розв'язання освітніх завдань, поставлених перед школою. Дослідники зосереджували свою увагу переважно на таких проблемах: постать В. Сухомлинського, досвід В. Сухомлинського у розв'язанні проблем, пов'язаних із навчанням і вихованням; етико-моральний контекст поглядів педагога, ідейно-політичне підґрунтя в діяльності колективу Павлівської школи.

У 1970 – 1990 рр. радянські науковці продовжували аналізувати педагогічний доробок В. Сухомлинського з позицій класового підходу.

Метою звернення більшості авторів до вивчення різних аспектів педагогічної системи В. Сухомлинського був пошук шляхів для розв'язання проблем, поставлених тогочасними реаліями: поступовий перехід до навчання дітей із шестирічного віку, підвищення уваги до профорієнтації, комплексний підхід до розв'язання освітньо-виховних проблем, увага до формування світоглядних позицій учнів, активне впровадження в навчально-виховний процес індивідуального підходу, врахування інтересів, здібностей учнів та створення умов для їх розвитку.

Наступний етап – пострадянський (1991–2000 рр.). Дослідження показало, що в цей період науковці шукають у спадщині В. Сухомлинського відповіді на актуальні питання організації та функціонування освіти.

В умовах незалежності держави, переосмислення надбань вітчизняної педагогіки, вивчення зарубіжного досвіду, коли реформується й модернізується освітній простір України, педагогічна наука і практика опановують цінності демократичного суспільства, триває процес гуманізації системи освіти, переосмислення ролі вчителя тощо. Відповідно, з 1991 р. до 2000 р. змінювалась і тематика наукових досліджень щодо спадщини В. Сухомлинського. У пострадянський період у вітчизняній сухомлиністиці не лише розширюється джерельна база, тематика, історіографія досліджень, а й здійснюються наміри оцінити доробок педагога з нових позицій, поза радянським дискурсом. Науковці розглядають підходи В. Сухомлинського, спрямовані на розв'язання проблем, що постають не лише перед сучасною шкільною практикою, а оцінюють систему В. Сухомлинського в загальноєвропейському та світовому контексті. В цей період у сухомлиністиці починають формуватися наукові школи: Київська, Уманська, Української асоціації Василя Сухомлинського і Уральської асоціації В. Сухомлинського.

Останній етап – сучасний (2001–2005 рр.) – якісно новий історичний період розвитку сухомлиністики. У сучасній сухомлиністиці за формою написання досліджень виділено:

- ряд кандидатських дисертацій, серед них переважна більшість із проблем виховання (А. Аллагулов, Г. Бучківська, В. Кравцов, І. Наливайко, О. Тимофеева), навчання (Л. Ткачук), виокремлюються дисертації компаративного характеру: В. Сухомлинський і С. Френе (І. Суржикова), В. Сухомлинський і Я. Корчак (В. Кушнір);
- статті в журналах та газетах, в яких розкрито педагогічну систему В. Сухомлинського (М. Головка, І. Прокопенко, О. Савченко, Є. Салтанов, О. Сухомлинська);
- навчальні посібники та методичні рекомендації (В. Кіндрат, О. Сухомлинська);
- монографії (В. Риндак) [3].

Сучасні сухомлиністи продовжують зосереджувати увагу на вивченні досвіду В. Сухомлинського у розв'язанні проблем, пов'язаних із навчанням, вихованням, управлінням в умовах сьогодення. З'являються й активно поширюються нові підходи до досліджень сухомлиністики в контексті всесвітнього та європейського освітнього середовища.

Системний і цілісний аналіз дозволив визначити загальносистемний підхід та педагогічні системи, що виступають предметом наукових досліджень і спираються на філософські, соціологічні, психологічні та суто педагогічні засади.

2001–2005 рр. – якісно новий період дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського, що характеризується інтерпретацією ідей видатного педагога з культурологічних і компаративних підходів та з позицій філософії освіти. У радянський та пострадянський період вітчизняні вчені найбільшу увагу приділяли питанням виховання (Н. Базилевич, А. Бик, Л. Бондар, Т. Будняк, В. Кіндрат, Т. Когачевська, К. Кривошеєнко, В. Лоскутов, О. Попандопуло, А. Попова, І. Слюсаренко, О. Соколовська).

Отже, проаналізувавши вищевказане питання, зазначимо, що актуальним видається дослідження питань дидактики як системи, літературної спадщини як системної складової його педагогічної системи, а також аналіз розвідок учених зарубіжжя, щодо системи В. Сухомлинського.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сарасва О. Вчитель у педагогічній системі В.О.Сухомлинського / О. Сарасва // Науковий вісник МДУ. Педагогічні науки. 36. наук. праць. – Вип. 8. – Миколаїв. – 2004. – С.104–107.
2. Сарасва О. В.О.Сухомлинський про свободу і відповідальність у вихованні всебічно розвиненої особистості /О. Сарасва // 36. наук. праць ПДПУ ім. В.Короленка. – Вип. 5 (44). – Полтава. – 2005. – С.371-377.
3. Сухомлинський В.О.: Бібліографія: 2001 – 2005 рр. / Уклад. В.Л.Федяєва, О.В.Сарасва. – Херсон, 2006. – 132 с.
4. Федяєва В. Л. Педагогічна система В. Сухомлинського / В.Л.Федяєва, О. В.Сарасва: навч.-метод. посіб. – Херсон, 2006. – 144 с.

ІДЕЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Юлія Арішака

*(студентка V курсу Інституту психолого-педагогічної освіти і мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Крамаренко А.М.

У сучасних умовах світової інтеграції активно формується нова філософія суспільства, у межах якої переосмислюються ціннісні орієнтири й стратегії людського буття для подолання негативних наслідків

дискримінаційних процесів у соціумі. Такі соціокультурні очікування суспільства безпосередньо розкриваються в організації, функціонуванні й розвитку системи освіти України, до якої кожному громадянину, незалежно від його соціального статусу, стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має забезпечуватися рівний і справедливий доступ. Процес демократизації та гуманізації освіти в Україні спрямовано на утвердження особистості учня як найвищої соціальної цінності та створення кожній дитині умов для здобуття якісної освіти відповідно до її здібностей і спроможностей.

Розвиток сучасного суспільства України і процеси інтеграції в європейську спільноту гостро ставлять питання забезпечення соціального захисту громадян країни, і особливо тих, хто потребує її найбільше, зокрема – це діти з особливими освітніми потребами. До груп таких дітей належать: діти з порушеннями психофізичного розвитку, з обмеженими можливостями здоров'я, інваліди, діти із різних соціально вразливих груп тощо. Поняття «особливі освітні потреби» передбачає такі види потреб, що виходять за межі загальноприйнятої норми і залежать від розумової, фізичної недостатності або певних труднощів, які пов'язані з навчанням і потребують спеціальної медико-соціальної та психолого-педагогічної уваги і послуг для можливостей розвитку їх особистого потенціалу. Такі пріоритети державної соціальної політики в Україні безпосередньо підкреслюються в організації, функціонуванні й розвитку інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта – це система освіти, яка надає підтримку в навчанні, вихованні й розвитку кожній дитині (з нормальним розвитком, з вадами в розвитку, обдарованих та соціально вразливих), визнає її потенціал та задовольняє всі її індивідуальні потреби. Оскільки, відмінності між людьми є природним явищем, то і навчально-виховний процес слід відповідним чином адаптувати до потреб дітей, а не «підганяти» його під старі організаційні шаблони [3].

Багатогранна педагогічна система провідного педагога В. Сухомлинського увібрала в себе ідеї великих мислителів-гуманістів минулого та традиції народного виховання. Вона вивчається науковцями в різних аспектах та була об'єктом ґрунтовних досліджень М. Антонця, І. Антонової, Р. Атоянома, Є. Березняка, І. Беґа, Н. Бібік, Л. Бондар, А. Борисовського, М. Боришевського, В. Бутенка та багатьох інших. Вивчення та аналіз теоретичних поглядів педагогічного досвіду В. Сухомлинського сприяє пошуку власних шляхів реалізації гуманістичних ідей у навчально-виховній практиці.

Актуальність дослідження зумовила вибір теми нашої статті, мета якої висвітлити погляди В. Сухомлинського про особливості психолого-педагогічної підтримки важких дітей у контексті освітніх проблем в Україні.

За даними наукових літературних джерел, перші кроки до розв'язання проблеми навчання та виховання дітей з особливими потребами були здійснені ще наприкінці XIX ст. Так, зокрема, питання про створення та організацію спеціальних шкіл та дитячих садочків для дітей з відхиленнями порушувались у доповідях таких російських педагогів, як І. Городецького, М. Лебедевої, С. Преображенського та ін. [2, 50].

У цьому напрямку працювали й німецькі дефектологи Р. Вайс, Б. Менель, А. Фукс, які рекомендували розпочинати роботу з такими дітьми якомога раніше (бажано з дошкільного віку). За таких обставин, вважали вони, створюються сприятливі умови для попередження вторинних порушень [3].

Питання про створення державної системи громадської допомоги дітям з вадами психофізичного розвитку, їхнє навчання, виховання і лікування у спеціальних закладах порушувалися В. Ветуховим, О. Володимирським, М. Котельниковим, П. Мельниковим, І. Сікорським, І. Соколянським, О. Шербиною та іншими [1, 3].

Вагомий внесок у питання навчання й виховання різних категорій дітей з особливостями психофізичного розвитку зробили такі вчені як І. Василенко, А. Винокур, О. Ганджій, А. Гольдберг, П. Гуслистий, І. Дьоміна, І. Єременко, В. Любченко, П. Мельник, Н. Правдіна, Н. Романенко, Н. Стадненко, Р. Фрідленд та інші [1].

В процесі організації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивної освіти цінними стають погляди В. Сухомлинського на специфіку роботи з дітьми із заниженою здатністю до навчання. Василь Олександрович характеризував дітей з інертним типом нервової діяльності, як дитину в якій потік думок тече бурхливо, стрімко, народжуючи все нові образи, з іншої – як широка, повноводна, могутня, таємнича в своїх глибинах, але повільна річка. Навіть непомітно, чи є у цієї річки течія, але вона сильна і нестримна, її не повернути у нове русло, тоді як швидкий, легкий, стрімкий потік думки інших дітей можна ніби перегородити, і він відразу ж спрямується в обхід [5, 46].

Стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку В. Сухомлинський підкреслював: «Вчити і виховувати таких дітей треба у масовій загальноосвітній школі: створювати для них якісь спеціальні навчальні заклади немає потреби. Ці діти не є потворними, а найкрихітніші, найніжніші квіти в безмежно різноманітному квітнику людства» [5, 92–93]. Ця ідея згодом лягла в основу класів вирівнювання, як одного з найважливіших елементів інтегрованого навчання дітей з особливими освітніми потребами. І сьогодні у тих школах, в яких до розв'язання цієї проблеми ставляться з належною відповідальністю, створення інклюзивних класів дає виключно позитивні результати.

Слід відзначити також перспективні кроки В.Сухомлинського як директора школи щодо забезпечення навчально-виховного процесу психологічною підтримкою. Так, за його ініціативою у Павлишській школі вперше було створено психологічну службу під назвою «Психологічна комісія». До її складу входили шкільний лікар і найкраще психологічно обізнані вчителі. Комісія ставила своїм завданням встановити причини, через які діти важко вчитися. При цьому особливо велика увага приділялася аналізу особливостей сприйняття дитиною предметів і явищ навколишнього світу, особливостей мислення, мови, пам'яті, уваги [4, 47]. Неабиякою мірою цьому сприяла послідовна реалізація висунутого В. Сухомлинським принципу передбачуваного успіху. Учитель повинен постійно створювати для слабозвинутого учня такі навчальні ситуації, які б відкривали перед ним цілком реальну перспективу успішних результатів власних навчальних зусиль.

До Василя Олександровича ніхто цю проблему не розглядав з такою гостротою і наполегливістю, ніхто так зацікавлено, послідовно і наполегливо не шукав гідної відповіді, як він. Ця відповідь виявилася дуже простою: невстигаючим учням для нормального психічного розвитку насамперед необхідно якраз те, чого у них немає – успіх у навчанні. Нехай незначний, але успіх. Без такого успіху не може бути нових, вищих досягнень, не може сформуватися повноцінна навчальна діяльність. «Моральні сили для подолання своїх слабких сторін (у тому числі і неуспішності з того або іншого предмету) дитина черпає у своїх успіхах» [4, 92]. Мовою сучасних психологів реалізація цієї закономірності досліджується в концептуальних межах мотиваційної сфери досягнень учня.

Актуальним в умовах інклюзії є погляд В. Сухомлинського щодо оцінювання знань дітей: «Не ловіть дітей на незнанні, оцінка – не покарання, оцінка – радість. Видатний педагог вважав, що головне – не допустити відчуження дітьми своєї «неповноцінності», перешкодити появи в них байдужного ставлення до навчальної праці, не притупити відчуття честі та гідності [5, 60].

Звертаючись до педагогів, В. Сухомлинський наголошував: «Пам'ятайте, що Ви – не тільки сховище живих знань, не тільки фахівці, який уміє передати інтелектуальне багатство людства молодому поколінню, запалити в його душі вогник допитливості, любов до знань. Ви – один із скульпторів, який творить людину майбутнього. Виховання, творення людини – це Ваша професія» [5, 56].

На думку В.О. Сухомлинського, гармонійний і всебічний розвиток особистості можливий тільки там, де два вихователі – школа і сім'я – не тільки діють разом, висувують однакові вимоги перед дитиною, а ще й є одностайними, дотримуються єдиних принципів, не мають розбіжностей у цілях, методах і засобах виховання [7].

Отже, на сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти, важливою є педагогічна спадщина видатного гуманіста В. Сухомлинського, у якій неоціненні скарби педагогічної мудрості мають величезну силу у формуванні нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондар В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток / В. Бондар, В. Золотоверх // Дефектологія. – 2004. – № 1. – С. 2–10.
2. Золотоверх В. Історичні аспекти розвитку спеціальної освіти в зарубіжній практиці (кінець XIX – початок XX ст.) / В. Золотоверх // Дефектологія. – 2002. – № 2. – С. 50–53.
3. Колупасва А.А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення / Алла Колупасва [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://slovyanochka.at.ua/publ/inkluzivna_osvita_v_konteksti_realij_sogodennja/1-1-0-53.
4. Сухомлинский В. Верьте в человека / Василий Сухомлинский. – М., 1960. – 112 с.
5. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. Сухомлинський // Вибр. твори: В. 5-ти т. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 53–205.
6. Сухомлинский В. Этюды о коммунистическом воспитании / В. Сухомлинский // К.: Народное образование, 1967. – С. 50–62.
7. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1978. – 264 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Леся Атаманова

(магістрантка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Грітченко Т.Я.

Екологічна освіта повинна здійснюватися упродовж всього життя людини і диференціюватися залежно від її віку, рівня і профілю навчання, характеру роботи і суспільного стану. Реалізація цих нагальних завдань визначається статтями 9-12 Закону України про «Про охорону навколишнього природного середовища».

Найважливішою ланкою в екологічній освіті стає професійно-екологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи, оскільки система екологічних цінностей і екологічна культура вчителя є важливою умовою екологічної освіти молодого покоління.

Зупинимося на тих недоліках теорії і практики екологічної освіти в вищому педагогічному навчальному закладі, що знижують її ефективність.

По-перше, зміст екологічних аспектів різних навчальних дисциплін розробляється на різних підставах, відсутня цілісна координуюча концепція, яка вказала б природу соціально-екологічних функцій, властивих учителеві незалежно від його профілю.

По-друге, при визначенні екологічного змісту навчальних дисциплін більшість дослідників орієнтуються на навчальний план вищої педагогічної школи, що вже склався, апріорі вважаючи, що цей склад, послідовність і композиція навчальних предметів цілком відповідають соціальним функціям школи, у якій належить працювати вчителю.

Визначимо у найзагальнішому вигляді зміст екологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Пріоритетне місце займає навчальна робота, регламентована навчальними планами і програмами, яка включає вивчення навчальних дисциплін, польові і педагогічні практики. Зокрема це:

1. Дисципліни, предметом вивчення яких є природа і людина (основи природознавства, землезнавство і краєзнавство, анатомія і фізіологія людини, методика викладання природознавства). Ці дисципліни відіграють найважливішу роль у формуванні екологічної культури студентів.

2. Дисципліни суспільного і психолого-педагогічного циклів. Найзагальніше завдання, яке покликані вирішувати суспільні науки в екологічній сфері.

3. Дисципліни математичного циклу створюють умови для розвитку вміння давати кількісну оцінку стану природних об'єктів і явищ, позитивних і негативних наслідків діяльності людини у природному і соціальному оточенні.

4. Дисципліни гуманітарно-естетичного циклу сприяють розвитку ціннісних орієнтацій, естетичних і етичних відносин, грамотній поведінці у природі; творчій активності і прояву свого особистісного ставлення до навколишнього природного і соціального середовища засобами мистецтва.

Таким чином, серед усіх циклів, природознавчі дисципліни несуть основне навантаження у плані підготовки майбутніх учителів до формування екологічної культури молодших школярів.

Проте, природознавчі дисципліни самі по собі можуть і не нести соціально-екологічного навантаження, якщо природа розглядається поза зв'язком із людиною. Кількості годин, що відводиться за навчальним планом на дисципліни природознавчого циклу недостатньо, щоб у повному обсязі вивчити питання взаємин людини і природи, суспільства і природи.

Навчальний план не завжди відображає основний дидактичний принцип систематичності і послідовності. Наприклад, за планом всі природознавчі дисципліни вивчаються на 1 курсі, а методика викладання природознавства – на 4 курсі. При такій розстановці предметів немає міцної опори на природничі знання при вивченні методики. Еколого-педагогічна підготовка вчителів початкової школи не повністю задовольняє постійно зростаючим потребам сучасного суспільства.

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Марія Барбулат

(студентка II курсу факультету педагогіки та психології

Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Довга Т.Я.

Щороку наприкінці вересня прогресивна педагогічна громадськість відзначає річницю з Дня народження видатного українця, відомого світу педагога – Василя Олександровича Сухомлинського. Відійшли в минуле роки, коли директор Павлівської середньої школи радо зустрічав на шкільному порозі кожного свого учня. Цей директор – педагог-гуманіст, світоч вітчизняної педагогічної науки. Праці Василя Олександровича Сухомлинського відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами, його досвід вивчається в багатьох країнах світу. Сучасним директорам шкіл, безумовно, є що запозичити у видатного педагога, його практичні напрацювання є настільними для вихователів. Вчителям також є чого навчитися з його творів, вони дають можливість відчувати тонкощі дитячої душі, свідчать про важливість збереження і примноження життєвих сил дитини.

Не можна з точністю сказати, якому напрямку виховання Василь Олександрович надавав перевагу. Відомо те, що педагог прагнув виховати кожного з учнів як всебічно гармонійно розвинену особистість, яка буде активною, творчою, енергійною і зможе знайти своє місце під сонцем. Єдність всіх напрямків виховання він уважав основою для формування людини. Проте, слід зазначити, що відповідне місце в його творчості посідає питання фізичного виховання і здоров'я дітей. Зокрема, в своїй фундаментальній праці «Сто порад учителю», Василь Олександрович пише: «Фізична, емоційна, інтелектуальна, естетична і трудова культура розглядаються в їх єдності й взаємозалежності. Фізична культура є елементарною умовою повноти духовного життя, інтелектуального багатства. Разом з тим, фізична культура облагороджує всі інші сфери людського» [3, 618].

Дійсно, на даний момент питання всебічно розвиненої особистості – провідна мета національної системи виховання. Але, на жаль, проблемою нашого часу є те, що теорія дуже відірвана від практики, що, насправді, є парадоксом, адже все, що створюється лише в теоретичній формі, не може мати ніякої цінності, якщо так і не буде впроваджено на практиці. Загальновідомий факт, що стан здоров'я населення України, м'яко кажучи, залишає бажати кращого. Не дивлячись на це, суттєвих заходів щодо покращення цієї ситуації так і не спостерігається. Українці дуже часто хворіють, слабкий імунітет – це вже норма. Ми звикаємо до того, що діти народжуються вже хворими. Але, не тільки вроджені хвороби є в дітей, також дуже багато спостерігається хвороб набутих. Батьки часто скаржаться, що стан здоров'я дітей під час навчального року погіршується, це спричинює відставання в навчанні. Чому ж відбуваються такі зміни? В творах В. О. Сухомлинського знаходимо таке: «Головна причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, яєсь нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями батька, матері, лікаря і вчителя» [2, 48].

Отже, бачимо, що стан здоров'я і успіхи в навчанні взаємопов'язані. Також мають бути пов'язані зусилля батьків і вчителів у напрямі збереження дитячого здоров'я. Чим здоровішою буде дитина, тим активнішою буде вона, тим більше буде в неї сил, а отже і відставати в навчанні вона не буде, але за тієї умови, що в дитини достатньо сформована мотивація до навчальної діяльності. Ось, що пише Василь Олександрович з цього приводу: «Я переконав батьків у тому, що чим більше вони оберігатимуть малюків від простуди, тим слабшими будуть діти» [Так само, 49].

Ми живемо у час, коли комп'ютер заміняє дитині і спілкування, і активний відпочинок з друзями. Це є ще одна з проблем погіршення стану здоров'я школярів, оскільки діти стають млявими і розвивається гіподинамія. В. О. Сухомлинський стверджує, що «бути в русі – одна з найважливіших умов фізичного загартовування». Тому часто чуємо як кажуть, що діти зараз надто хворобливі. Це й не дивно, адже вони дуже мало рухаються. Малорухливий спосіб життя тягне за собою ще одну сучасну проблему, – проблему поганого апетиту. Ось, що пише Василь Олександрович з цього приводу: «відсутність апетиту – грізний бич здоров'я, джерело хвороб і нездужань». Тобто, бачимо ще одну перевагу активного способу життя. Можна провести паралель, що чим дитина активніша, тим кращий в неї апетит, а отже і загальний стан здоров'я. «Бути в русі – одна з найважливіших умов фізичного загартовування», яка покращує самопочуття і рівень життєдіяльності дитини.

Батьки повинні чітко розуміти, що «добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі. Духовне життя дитини – її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, уява, почуття, воля – великою мірою залежать від «гри» її фізичних сил», як в молодшому, так і в середньому і старшому шкільному віці.

Український дітям дуже пощастило, адже наша країна – це безкрая краса природи, м'який, помірний клімат. Влітку, восени, взимку та навесні можна придумати безліч чудових розваг на відкритому повітрі. Діти повинні проводити якомога більше часу під сонцем, біля води, на природі. Природа – джерело життєвих сил. На природі прокидається апетит, з'являється бадьорість та енергія. Спілкуватися з природою можна будь-якої пори. До того ж, природа може допомагати дитячому організму загартовуватися, що сприяє покращенню загального самопочуття. В. О. Сухомлинський вважав, що «... правильний режим, повноцінне харчування, фізичне загартовування – все це охороняє дитину від захворювань, дає їй щастя насолоди красою, навколишнім світом» [2, 51].

В Павлівській школі Василь Олександрович впроваджував своє бачення повноцінного, здорового життя дитини. Він намагався забезпечити найкращі умови для розвитку життєвих сил учнів. Так, «поєднання здорового харчування, сонця, повітря, води, посильної праці і відпочинку – все це стало цілющим і незмінним джерелом здоров'я», – зазначає В. О. Сухомлинський в праці «Серце віддаю дітям» [Так само, 94].

Сучасний державний стандарт освіти вимагає від дітей дуже великої віддачі, зосередженості на навчальному матеріалі. І якщо частина дітей швидко справляється з виконанням як урочних, так і домашніх завдань, то більшість витрачає на це дуже багато часу. Постає питання про раціональний режим дня. «Центральний момент режиму – правильне чергування праці і відпочинку, неспання і сну», стверджує В. О. Сухомлинський. Виходить, що надмірний рівень складності навчального матеріалу є причиною

погіршення здоров'я. Василь Олександрович підказує один із варіантів вирішення такої проблеми: «Виконання домашніх завдань уранці, перед класними заняттями, звільнення другої половини дня від інтенсивної розумової праці над підручником, використання цього часу переважно для фізичної паці на повітрі, для індивідуальних захоплень, для читання, для ігор – умови, завдяки яким не тільки зміцнюється здоров'я, але й створюються можливості для багатого духового життя, для всебічного розвитку» [1, 194].

Важливим є відпочинок дітей, як умова повноцінного життя. Так, «відпочинок може бути і неробством і активною діяльністю», тобто, розуміти це потрібно так, що дитину не постійно треба налаштовувати на активний відпочинок, а іноді, коли вона проявляє до цього бажання, давати їй поніжитися в ліжку, чи перед телевізором, але, зрозуміло, в межах розумного.

На жаль, не у всіх дітей є свої домашні обов'язки, окрім того, щоб виконати домашнє завдання. Це є негативним моментом, про який не слід забувати. Діти повинні бути привчені до порядку, знати, що в них є свої обов'язки. Це дисциплінує дитину, також дає їй те навантаження, яке призводить до відчуття втоми, що, за словами В. О. Сухомлинського, призводить до фізичної досконалості: «У формуванні фізичної досконалості велику роль відіграє фізична праця. Без здорової втоми дитині не може бути повною мірою доступна насолода відпочинком» [Так само, 195].

Така «насолода відпочинком» більше відома жителям сільської місцевості, адже там багато роботи, діти часто допомагають дорослим. Після важкого робочого дня відпочинок сприймається, як справжня нагорода. Тому в містах потрібно дітям давати свої обов'язки, які привчатимуть їх до культури праці.

Треба пам'ятати про те, що здоров'я – великий ресурс людського організму, який, проте, дуже швидко використовується. Малеча енергійна, рухлива, тому хвороби, які сидять глибоко всередині, можуть бути непомітними. Вчитель, як скульптор людської душі повинен наскрізь бачити дитину, розуміти її. Кожна хвороба має якесь підґрунтя. Школярі часто страждають на захворювання опорно-рухового апарату, основна причина якого – неправильне сидіння під час письма. Хто, як не вчитель, повинен це вчасно помітити і зберегти здоров'я дитини. Також потрібно пам'ятати, що навчально-виховний процес – це не просто процес передачі знань і набуття вмінь і навичок, це – частина життя, до того ж, не така вже й маленька. Вчитель повинен дбати про рухову активність дітей як в урочний, так і в позаурочний час, організовувати веселі перерви і фізкультхвилинки, проводити екскурсії, ходити з дітьми в походи. Той, хто обрав для себе професію вчителя, повинен проростати в своїх дітях, і тоді віддача буде величезною. А до того ж, рівень розумової, трудової активності буде високий. Якщо вчитель приділяє належну увагу своїм учням, то можна впевнено сказати про те, що за роки навчання в школі в учнів не лише не погіршиться стан здоров'я, а навпаки – покращиться, тобто здоров'я буде збережене й примножене.

На основі вивчення творів В. О. Сухомлинського можна дати кілька порад батькам і вчителям щодо того, як зберегти і примножити запас здоров'я дитини:

1. Слідкуйте за режимом дня дитини.
2. Піклуйтесь про збалансоване харчування.
3. Привчайте дитину до фізичної праці.
4. Прищеплюйте дитині любов до природи і до всього живого.
5. Нехай відпочинок вашої дитини буде активним.
6. Пам'ятайте, що рух – це життя.
7. Стежте за тим, щоб дитина не проводила весь вільний час за уроками.
8. Будьте гарним прикладом в усьому.

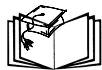
В творах Василя Олександровича також можна знайти поради щодо збереження здоров'я, адресовані й самим учням: «Зроби для себе правилом: щоденно, прокинувшись, зроби ранкову гімнастику. Влітку спи надворі – на сіні чи свіжій соломі – фітонциди, що їх виділяють сіно й свіжа солома, уберігають від захворювання на грип. Змушуй себе кожного ранку робити холодні обтирання» [3, 619].

Таких практичних порад у видатного педагога безліч, деякі з них підійдуть більше для сільських жителів, деякі знайдуть шанувальників у місті. Василь Олександрович хотів, щоб діти були здоровими, самі тяжіли до здорового способу життя. Якби в наш час було багато вчителів з таким запалом і натхненням, зі справжньою любов'ю до дітей, – наша країна була б хоч трохи, але щасливіша. Зберегти і примножити здоров'я учня – завдання кожного справжнього вчителя.

Висновки. Отже, збереження здоров'я дітей – дійсно важливе питання, яке стосується і батьків, і вчителів, і державних діячів. Нація повинна розвиватися, наступне покоління має бути кращим, здоровішим за попереднє. Поради В. О. Сухомлинського в галузі збереження і зміцнення учнівського здоров'я не втрачають своєї актуальності. Змінюється суспільство, зазнає перетворень і реформувань освіта, але думки Василя Олександровича про дитяче здоров'я, його досвід здоров'язбереження є неоціненним скарбом, який невіддільний часом і не втрачає своєї цінності для освітян країни.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т1. – С.55 – 206.

2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т3. – С.7–279.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т2. – С. 419 – 654.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЙДЕТИКИ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Марина Борщ

*(студентка V курсу Інституту післядипломної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Черновол-Ткаченко Р. І.

Перед сучасним суспільством стоїть завдання підготовки інтелектуально розвиненої людини, яка спроможна вирішувати складні проблеми. Бурхливий розвиток науки і техніки потребує швидкого впровадження отриманих результатів у навчальні процеси школи. Як наслідок, програми предметів та їхній обсяг швидко зростають. Це, у свою чергу, супроводжується труднощами у засвоєнні програмного матеріалу. Таким чином, нині існує суперечність між зростаючим обсягом знань, які потрібно засвоїти й обмеженими можливостями пам'яті дитини. Одним із шляхів її усунення є розвиток образної пам'яті, образного мислення та уяви. Тому сучасна психолого-педагогічна наука звертає увагу на ейдетика (наука про образну пам'ять), можливості якої успішно використовуються у світовій практиці для кращого запам'ятовування дітьми навчальної інформації.

Сьогодні ця ігрова методика популярна серед тих, хто прагне неформально ставитися до процесів пізнання навчання. Завдяки розвитку образної уяви та яскравій фантазії ейдетика допомагає використовувати ті виняткові можливості, «резерви», які є у кожного з нас.

Вивченням ейдетики та розробкою авторських підходів за вивчення проблеми займалися О. Пашенко, В. Тирських, О. Серікова, О. Кушнір та інші.

Вперше методи запам'ятовування розділив на мнемотехнічні та ейдетичні (грец. “Eidos” – образ) відомий учений-психолог А. Лурія. Однак те, що пам'ять людини тісно пов'язана з її уявою та уявленнями – «ейдосами», було відомо ще древнім грекам.

Використання творчих ігор для розвитку особистості займалися Д. Менжерицька, Є. Мінський, Б. Нікітін, В. Петрусенський, А. Тютюношків, С. Шмаков та інші.

Мета статті полягає у дослідженні використання ейдетики В. Сухомлинським у навчанні грамоти, розкритті унікальності його методики.

Термін «ейдетика» вперше був використаний науковцем І. Матюгіним. Ним запропонована методика розвитку пам'яті та система навчально-ігрових завдань. Адже гра – це основний вид діяльності дітей. Він запропонував використовувати весь спектр уявлень і фантазій: зорових, рухових, тактильних, нюхових та смакових. Методика отримала назву «Школа ейдетики». Сьогодні ця ігрова методика вважається інноваційною. Однак уважне вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського свідчить, що ще в середині ХХ ст. він успішно використовував прийоми ейдетики в практиці підготовки дітей до навчання читати й писати.

Ейдетика – це не тільки розвиток уваги, уяви, пам'яті, різних видів мислення, а й спосіб подачі навчального матеріалу. Адже ейдетика розмовляє з дітьми їхньою мовою. Вона залучає всі аналізатори дитини, подає нове через добре знайомі дітям образи [1, 16].

Відповідно ейдетизм «психологічна здатність відтворювати надзвичайно яскравий наочний образ предмета через тривалий час після припинення його дії на органи чуття» [6, 232].

Метод ейдетики побудований на простому принципі: Уява + позитивні емоції = максимально засвоєна інформація.

Використовуючи невичерпну дитячу уяву, ми допомагаємо дітям швидко і надовго засвоювати знання. Дана методика дозволяє розвивати асоціативно-образну пам'ять дітей, мову, спостережливість, скоротити час навчання. Заняття з дитиною проводяться вони у формі гри, тому дітям цікаво, вони не стомлюються і швидко засвоюють потрібну інформацію. Отримана інформація надовго залишатиметься в пам'яті і легко знаходиться в потрібний момент.

Ейдотехніка допомагає вирішити такі основні навчальні та виховні завдання: розширює творчі можливості дитини завдяки гармонійній роботі лівої (логіка) і правої (творчість, образне мислення) півкуль головного мозку; формує вміння дітей ефективно і самостійно вчитися; підвищує самооцінку дитини завдяки результативності у навчанні, створюючи психологічний комфорт; організовує увагу та допомагає сформувати навички до усвідомленої уяви [2, 20].

Використовуючи методи ейдетики, створюється психологічна ситуація успіху, покращується нейродинаміка мозку дітей, відбувається корекція дефектів центральної нервової системи та поведінки дітей. Методика «ейдосу» є системою спеціально розроблених завдань, вправ, термінів, розвиваючих ігор, що подаються в певній послідовності. За допомогою методів ейдетики можна навчати дітей запам'ятовувати казки, оповідання, вірші, назви картин та їх авторів, ряд цифр і слів.

В. Сухомлинський вважав, що за допомогою яскравої дитячої уяви можна швидко і надовго запам'ятати інформацію, а головне навчання засноване на грі і фантазії, зовсім не обтяжує дитину, навпаки – переключає її на діяльність. До того ж, застосовуючи методи ейдетики, підключаються інші відчуття: слухові, тактильні, рухові, нюхові і навіть смакові.

Педагог активно використовував ейдетичу для навчання дітей грамоти, вважаючи, що воно не можливе без запам'ятання дитиною всіх літер алфавіту рідної мови. «Я бачив, як на уроці дитина напружує зусилля, щоб розпізнати літери, як ці літери скачуть у неї перед очима, зливаються у візерунок, у якому неможливо розібратися» – згадував освітянин [7, 77].

За переконанням видатного педагога, «процес навчання письма й читання буде легким, якщо грамота стане для дітей яскравою, захоплюючою частиною життя, сповненою яскравими образами, звуками, мелодіями. Те, що дитина повинна запам'ятати, насамперед має бути цікавим. Навчання грамоти треба тісно пов'язувати з малюванням.

Василь Сухомлинський реалізував свої ідеї у створеній ним, поряд із звичайною школою, «Школі радості». Основний вид діяльності у ній – споглядання голубого неба, саду, села, сонця, а ще – малювання.

«Для більшості малюків літери – це малюнки. І кожний малюнок щось нагадує. Що ж? Стеблинку трави. Зігнув стеблинку – і вийшов малюнок Л. Склав 2 стеблинки – ось вам і новий малюнок – У. Діти підписують малюнки словом луг. Потім ми читаємо це слово. Чутливість до музики природи допомагає дітям відчутти звучання слова. Запам'ятовується начертання кожної літери, діти вкладають у кожний малюнок живе звучання, і літера легко запам'ятовується. Малюнок слова сприймається як щось ціле, слово читається – це читання не є результатом тривалих вправ за звуковим аналізом і синтезом, а свідомим відтворенням звукового, музичного образу, що відповідає зоровому образу, щойно намальованому дітьми. За такої єдності зорового і звукового сприймання, пройнятого багатством емоційних відтінків, що вкладені і в зоровий образ, і в музичне звучання слова, – одночасно запам'ятовується і літера, і маленьке слово» У цьому ж методичному контексті з'явився всесвітньо відомий вислів українського педагога «світ у краплинці роси». «Ми приходимо вранці до шкільного саду, зустрічаємо сонце. Трава на галявині, листя на деревах, грона винограду, жовті груші й сизі сливи – все це обсіпано краплинами роси. В кожній краплині горить сонячна іскорка. Потім ми дивимося на крапельки роси, що виблискують на квітах айстр, настурцій, канн, троянд. Я малюю стеблинку трави, квітку настурції, сонце і крапельку роси з палаючими іскорками. Діти теж малюють. Під картинками ставимо підпис: «Роса». Ці літери нагадують дітям сонце, крапельки роси. Читаємо літери-малюнки. Кожна дитина по-своєму малює літери, передаючи в намальованому свої уявлення про навколишній світ. От Сергійко говорить своїм товаришам:

- Це крапелька роси висить на стеблині трави – так він уявляє літеру Р. – Скоро вона скотиться на землю. Ця крапелька чекає – не дочекається сонця – такою хлопчик бачить літеру О. А в цій крапельці уже горить сонячна іскорка: – Сергійко ще раз обводить олівцем контури літери С».

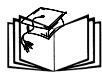
Далі вчитель пропонує кожній дитині намалювати стеблинку трави з крапелькою роси у великому альбомі і підписати свої малюнки словом *роса*.

Однак, зазначає вчений, «це легко сказати: діти намалювали і підписали. Для них і малюнок, і підпис – цілий світ образів, звуків, кольорів, почуттів. Кожна літера в свідомості дитини пов'язується з наочними образами, тому легко запам'ятовується і все слово, і кожна літера» [7, 78].

У середині ХХ століття, не претендуючи на створення власного методу, В. Сухомлинський не замислювався над його науковим обґрунтуванням й був далекий від думки, що може якоюсь мірою замінити методи навчання грамоти, перевірені десятиліттями. «Це творчість, що народилася серед полів і лугів, у затінку дібров і під палючим степовим вітром, на зорі літнього дня і в зимові присмерки» [7, 78].

«Анахронізм? Руссоїзм? Пастораль у дусі ХУІІІ століття? Притримаємо скептичні посмішки, попереджував з приводу описаної методики ще у 1969 році відомий російський педагог С. Соловейчик, – як би вісімнадцяте століття Сухомлинського не обернулося двадцять першим. Бо Сухомлинський, навчаючи, вторгнувся в святая святих педагогіки, куди дуже й дуже багато вчителів ризикують зазирнути, ... – галузь емоцій, почуттів, неусвідомленого» [5].

На жаль, ідеї В. Сухомлинського не знайшли великої кількості прибічників серед сучасників ні в науковій теорії навчання мови, ні в практичній діяльності класоводів. Та й сам В. Сухомлинський застерігав від спроб механічного запозичення його досвіду: «Навчання читання й письма за цим методом – творчість, а будь-яка творчість не терпить шаблону» [7, 81]. Частково вони реалізовані в складених українськими письменниками для дітей віршах, у змісті яких описано предмет, що нагадує букву (Ігор Січовик, Ганна Чубач, Людмила Савчук, Варвара Гринько та ін.), наприклад:

*Грабельки лежать без ручки...
лиш з трьома зубцями,
це, напевно, буква «ца»,
віднесу до мами.*

В. Гринько

Як правило, тексти супроводжуються художніми ілюстраціями, асоціативними малюнками, що підсилюють образ літери й сприяють кращому запам'ятовуванню її форми. Однак далеко не всі практикують використання цього дидактичного матеріалу. На жаль, не згадується цей досвід В. Сухомлинського й у працях українських учених-методистів.

Попри все, ейдетика знаходить все більшу кількість прихильників, і результатом нашого дослідження є добірка матеріалів, які можуть використовуватися в роботі з першокласниками і дошкільниками для кращого запам'ятовування ними форм букв, серед них і розроблені за порадами В. Сухомлинського. У процесі педагогічної практики ми переконалися в ефективності такого дидактичного матеріалу.

Отже, не помічена, навіть критично сприйнята як не наукова методика навчання грамоти Василя Сухомлинського випередила час. Вісімнадцяте століття Сухомлинського обернулося двадцять першим.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Пашенко О. Асоціативне мислення / О. Пашенко // Дошкільне виховання. – 2008. – №12. – С. 16–17.
2. Пашенко О. Ейдетика в навчанні / О. Пашенко // Дошкільне виховання. – 2010. – №5. – С. 20–22.
3. Пашенко О. Ейдетика для розвитку й навчання / О. Пашенко // Дошкільне виховання. – 2010. – №10. – С. 16–18.
4. Пашенко О. Ейдетика – що це? / О. Пашенко // Дошкільне виховання. – 2008. – №11 – С. 16–17.
5. Соловейчик С. Учитель Сухомлинський и его новая книга / С. Соловейчик // Комсомольская правда. – 1969. – 18 сентября. – С. 3.
6. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – Київ: Голов. ред. Укр. рад. енцикл, 1974. – 776 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. –Т.3. – С. 76–85.
8. Яровий А. М. Про гносеологічну природу образного типу пізнання / А. М. Яровий // Мультверсум: Філософський альманах. – 2006. – № 56. – С. 26–28.

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ (ЗА ТВОРАМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО)

Уляна Будник

*(студентка IV курсу Інституту туризму
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Кіліченко О.І.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування всіх сфер суспільного життя проблема розвитку критичного мислення особистості, виховання в неї культури господарювання у природному середовищі, подолання споживацького ставлення до природи та її ресурсів, що базується на принципах добра й краси, свідомості й патріотизму, набуває особливої актуальності.

Процеси євроінтегрування України зумовлюють потребу активізації різних видів туристичної індустрії, зокрема в Карпатському регіоні. Туристично-краєзнавча діяльність слугує дієвим педагогічним засобом формування та розвитку нової людини, здатної до активного пізнання неповторної природи Українських Карпат. Адже тільки в адміністративному плані Українські Карпати охоплюють значну частину Івано-Франківської області, а Карпати взагалі є «унікальним природним скарбом визначної краси та екологічної цінності, ...важливою частиною екологічного, економічного, культурного, рекреаційного довкілля та середовища існування», важливо визнати «важливість та екологічну, культурну і соціально-економічну цінність гірських регіонів» [2, 10]. Так, в Івано-Франківській області працює понад 200 шкіл зі статусом гірських. Тому екологічна, природоохоронна, рекреаційна складові є невід'ємними в сучасних наукових дослідженнях регіону як такого, що характеризується величезним туристичним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми екологічного виховання та формування екологічної культури особистості досліджували як класики педагогічної думки (Г. Ващенко, В. О. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), так і сучасні вчені (Н. Байбара, О. Біда, С. Івашенко, Г. Пустовіт, О. Химинець та ін.). Питання формування екологічної свідомості, залучення молоді до туристично-краєзнавчої роботи знайшли своє відображення в численних наукових дослідженнях (Є. Балашова, Є. Бойко, А. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Філіпчук та ін.). У цьому аспекті заслуговують на глибинне вивчення й ретельне впровадження в сучасну освітню практику прогресивні ідеї, викладені в педагогічній системі видатного українського педагога,

Заслуженого учителя України, члена-кореспондента АПН СРСР, кандидата педагогічних наук, директора школи В. Сухомлинського.

Мета статті – на основі вивчення та аналізу творів В.Сухомлинського визначити значення та пріоритетні напрями туристично-краєзнавчої роботи як дієвого засобу пізнання молодого людиною природи Українських Карпат.

Виклад основного матеріалу. Серед основних джерел творчості В. Сухомлинського варто назвати етнопедагогічну мудрість, класичну педагогічну спадщину, передовий педагогічний досвід та його власну шкільну практику. Педагог не випадково важливого значення у вихованні дітей та молоді відводить природі: «Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівськи бережливо ставитись до неї – ось яку позицію нам треба виховувати в учнів в процесі їх взаємодії з природою».

Учений зазначав, що екологічна освіта й виховання покликані забезпечити зростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства і кожної людини зокрема, виробити потребу в спілкуванні з природою та сформуванню прагнення брати активну участь у поліпшенні навколишнього середовища. Передумовою цього є відповідні знання, а результатом – екологічний світогляд. Безумовно, що ці знання повинні базуватися на краєзнавчому матеріалі, передусім свого краю.

В. Сухомлинський у статті «Школа і природа» зауважує, що природа слугує джерелом істинного знання: «Світ природи стає невичерпним джерелом знання завдяки тому, що ці знання здобуваються складним шляхом: через руки, через працю, через взаємовідносини з іншими людьми, через почуття і переживання, що прикрашають діяльність» [3, 567]. Завдяки досвіду вченого вітчизняна наука і практика отримала джерело формування в молоді природничих і краєзнавчих знань, дієві форми й методи їх опанування. Всі його праці «написані з природи» і є навчальним посібником вчителю, керівнику творчого учнівського об'єднання, вихователя, студента. «Краса природи – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, що пробуджує і ледачу, і сонну, і інертну думку. Перед красою кожна дитина така, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою вона повинна бути. Коли дитина опиняється віч-на-віч з природою, коли перед нею відкривається світ дивних речей – дайте волю дитячим вчинкам, саме через вчинки ви найкраще зможете спостерігати, як сприймає навколишній світ кожна дитина, що вона бачить, як думає».

На формування екологічної свідомості впливають відповідні знання й переконання. Саме на них і базується поведінка людини в природному середовищі, яка складається з окремих вчинків (сукупність станів, конкретних дій, умінь і навичок) та її ставлення до вчинків, на які впливають цілі та мотиви особистості (мотиви у своєму розвитку проходять такі етапи: виникнення, насичення змістом, задоволення). Екологічна поведінка формується з роками навчання дитини у школі, вищому навчальному закладі у професійній діяльності.

В. Сухомлинський вибудував потужну педагогічну систему, зорієнтовану на природоохоронне навчання й виховання особистості, залучення її до туристично-краєзнавчої діяльності, в якій вбачав величезні можливості для опанування такими знаннями. Виховання, на думку педагога, не повинно відокремлювати дитину від навколишнього світу, а навпаки – зобов'язане максимально враховувати особливості її розвитку як природної істоти: «Людина була й завжди залишається дитям природи, і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури» [Там само].

На думку педагога, культура поведінки в природному середовищі найбільш ефективно формується в дитячому віці, тому увага саме дітей повинна спрямовуватись на те, що дерево і квітка – це живі істоти і життя їх залежить від людини, бо людина може прикласти багато зусиль щоб знищити або відтворити все те, що нас оточує, людина може створити нове життя у вигляді гарного, пахучого куща троянд. Яким зможе бути кущ троянд, таким може бути наша природа. В. Сухомлинський акцентував на потребі формування цілісного ставлення до природи, виховування в дітей і молоді почуття відповідальності за стан довкілля. Особливо цікавими для ідеї вченого для нашого сучасника, коли йдеться про безгосподарне ставлення до природи в Карпатському краї, браконьєрство, бездумне вирубування лісів, що часто призводить до катастрофічних наслідків, повеней, людських трагедій.

Підтвердженням цього є такі тези педагога: «Ми вважали дуже важливим виховним завданням те, що наші вихованці, бачили свою єдність з природою, переживали турботу і тривогу про збереження і примноження природних багатств. ...Думка про те, що ми діти природи, повинні бути дбайливими і вдячними, особливо виразна і хвилююча тоді, коли діти бачать плоди землі, замислюються, як треба оберігати джерело, з якого п'ємо». А тому і спілкування з природою молоді було проникнуте співчуттям, Любов'ю до живих істот, спрямоване на їх збереження та охорону, особливо коли йдеться про розроблення й реалізацію туристичних маршрутів в Українських Карпатах.

Екологічна свідомість – це розуміння необхідності охорони природи, усвідомлення наслідків недбайливого відношення до неї. Крім того, екологічна свідомість це розуміння і усвідомлення того, що

кожна людина несе відповідальність за збереження як окремих видів тварин і рослин, так і в цілому життя на Землі. Спілкування з природою повинно відбуватися в різних формах: через працю, споглядання, творчість, науковий пошук, спостереження, милування.

Головним у формуванні й розвитку екологічного мислення молоді людини є створення умов, за якими вона могла б торкнутися природи не тільки рукою, а й розумом, серцем і душею. «...Людина, в якій відкрилися очі на світ, бачить корінь, стебло, листя і міркує про те, як взаємопов'язані ці частини рослини як єдиного цілого». Ці думки повинні супроводжувати її й тоді, коли вона плануватиме самостійну підприємницьку діяльність в гірському краї, коли відпочиватиме з друзями на Говерлі, коли плануватиме туристичний похід чи мандрівку.

Традиційно в Україні вважали недоброю людину, котра не посадила за своє життя жодного дерева. Наші Карпатські села потопають весною у квітучих садах, а хати стоять ціле літо і до пізньої осені у різнобарвних квітах. Цим значною мірою завдячує Україна таким людям, як В. Сухомлинський. Бо посадити і виростити дерево, то не лише практична робота, це – диво народження нового життя, велика відповідальність за те, чи буде воно жити, чи ні. А кожне окремо взяте дерево, що благородно посаджене молоді людиною, кожна ялинка – це краса нашого Карпатського краю. І хоч В. Сухомлинський працював на Кіровоградщині, його ідеї надзвичайно багаті і придатні для використання в навчальних закладах гірського регіону, а також у повсякденній діяльності кожної людини.

У контексті залучення молоді до туристично-краєзнавчої роботи, зокрема складання туристичних етнографічних маршрутів, надзвичайно корисним є досвід видатного педагога про спілкування в природі, важливість її пізнання, шанобливого ставлення: «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, – научав В. Сухомлинський, – відкрийте перед ними джерело, без якого неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими».

Дійсно, вдало організовані туристичні походи в природу, зокрема в Українські Карпати, позитивно впливають на розвиток екологічного мислення молоді, формування її світогляду, сприяють набуттю знань, умінь і навичок для практичного вирішення проблеми охорони навколишнього середовища. Під час туристичної подорожі ведуться спостереження за об'єктами та явищами природи, є можливості для проведення пошуково-дослідницької роботи. Як зазначає Г. Пустовіт, «природоохоронна робота дітей та підлітків є частиною виховного процесу, який складається з двох рівноцінних компонентів: озброєння науковим знанням з охорони оточуючого середовища та організація відповідної трудової діяльності. При цьому вони набувають певних трудових умінь і навичок, вчать раціонального природокористування, засвоюють основи колективної праці, дисциплінованості, взаєморозуміння». Важливо не просто спостерігати красу природи, милуватися нею, а й спонукати молодь до дослідження, пізнання її неповторності.

Під час туристичних походів доцільною є організація коротко та довготривалих фенологічних спостережень. Важливо, щоб феноспостереження охоплювали не тільки динаміку розвитку окремих рослин або тварин протягом року чи сезону, а й річні та сезонні метеорологічні і гідрологічні явища, туристичні й рекреаційні ресурси рідного краю. Накопичення конкретних результатів підводить молодь до розуміння зв'язків і залежностей у природі, формує у екологічний стиль мислення.

Організуючи туристичний маршрут, варто проводити моніторингові дослідження стану місцевих екосистем. Моніторингові дослідження докільля можуть мати багатовекторне спрямування і, як правило, охоплювати регіональні проблеми у відповідній сфері. Використання моніторингових досліджень в природі не тільки підсилює інтерес до вивчення циклів біологічних, хімічних, географічних дисциплін, але й формує елементи наукового пошуку, поглиблює вивчення окремих розділів наук, вчить замислюватися над проблемами докільля свого Карпатського краю, бережно ставитися до місцевої флори і фауни, а разом з тим, підвищує рівень екологічної свідомості підростаючого покоління.

В. Сухомлинський також акцентував на потребі озеленення навчального середовища, зокрема в школі, складання книжок-картинок про природу, подорожі у природу, проведення уроків мислення, використання і розв'язування задач із живого задачника, кімната казки, острів чудес, куток краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, весняних квітів, написання дітьми оповідань, казок – ці та інші знахідки педагога сприяють розумовому розвитку дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу і гуманного ставлення до людей і природи.

Висновки. Благодійним джерелом гуманістичного виховання особистості є природа. Неоціненне значення в сучасному освітньому просторі належить ідеям В. Сухомлинського. Використання цієї педагогічної спадщини є особливо актуальною сьогодні, оскільки допомагає інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку молоді людини, допомагає плекати в неї духову культуру, вчить відчувати, сприймати, аналізувати, порівнювати.

В умовах розвитку сучасної туристичної індустрії в Українських Карпатах актуальним є формування нового світогляду та створення надійної основи для імплементації постулатів сталого розвитку на рівні як пересічного громадянина, так і менеджера туристичного бізнесу. Адже сучасна молода людина є передусім

природокористувачем, розпорядником природно-рекреаційних ресурсів свого краю. І чим ґрунтовнішими будуть її знання про Українські Карпати як екосистему, причини й наслідки природних зсувів, паводків тощо, тваринний і рослинний світ, міжнародні й всеукраїнські екологічні, туристичні програми, тим вагомішою буде її вплив на навколишнє середовище, тим ефективніше буде її використання в плані розвитку туризму й рекреації, шляхом примноження й збагачення багатств краю.

Перспективою подальших досліджень вважаємо вивчення зарубіжного досвіду природокористування, управлінської діяльності в сфері туризму, формування екологічної свідомості молоді.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Пустовіт Г. П. Дослідницька робота учнів з екології в позашкільних установах і школах / Г. Пустовіт. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 1996. – 128 с.
2. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат // Гірська школа Українських Карпат. – Науково-методичний журнал, 2006. – №1. – С. 10–17.
3. Сухомлинский В. А. Школа и природа / В. А. Сухомлинский // Избр. произв. В 5 т. Т. 5 : Статьи. – К. : Рад. школа, 1980. – С. 565–581.
4. Філософія серця Василя Сухомлинського: бібліогр. антологія /скл. Л.Нехайчик; ред. Л.Трошина; відп. за вип. Є.Гнатів. – Прилуки : Прилуцька міська бібліотека для дітей ім. Павла Білецького-Носенка, 2013. – 128 с.

ПОГЛЯДИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ, ЗМІЦНЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Віта Бутенко

(аспірантка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Кондратюк С.М.

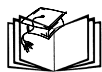
Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть проблема здоров'я підростаючого покоління набула особливої актуальності, трансформувалась у глобальну проблему існування цивілізації в окресленому часопросторі. Майбутнє кожної країни залежить від усвідомлення вагомості цієї цінності, від конкретних зусиль, спрямованих на піклування про здоров'я дітей, створення сприятливих умов для їх повноцінного розвитку та щасливого зростання. Тому одним з пріоритетних напрямів державної політики є проблема збереження здоров'я підростаючого покоління. Для її розв'язання необхідно створювати відповідні умови, забезпечувати органічне поєднання навчально-виховного та оздоровчого процесів. У зв'язку з цим є надзвичайно актуальним та своєчасним звернення до науково-практичної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського, педагогічні, публіцистичні та літературні праці якого, збагатили здоров'язбережувальну педагогіку України новими положеннями і думками.

Аналіз теоретичних доробків і систем практичної діяльності дають підстави стверджувати, що проблему збереження здоров'я дитини в творчості В. Сухомлинського досліджують Л. Акімова, А. Богущ, В. Буряк, В. Горашук, М. Дубіна, О. М. Іонова, В. Кравцов, В. Кузь, С. Литвинець, Н. Побірченко, Ю. Соловійов, О. Сухомлинська, О. Чернишов та ін. У своїх працях дослідники одногласно висловлюють думку про величезну цінність і актуальність творчого доробку видатного українського педагога, про необхідність вивчення, осмислення і впровадження його ідей в масову педагогічну практику.

Мета статті: проаналізувати значення науково-практичної спадщини В. Сухомлинського, розкрити сутність його поглядів на формування, зміцнення і збереження здоров'я дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Економічні й соціально-політичні зміни, що відбуваються в нашій країні, поставили педагогів сучасних дошкільних навчальних закладів перед гострою необхідністю критичної переоцінки науково-теоретичних основ системи виховання, орієнтованості їх на формування духовних потреб, здорових звичок, фізичного загартування та збереження здоров'я дошкільників [2, 5–6]. У пошуках шляхів збереження і зміцнення здоров'я дітей, профілактики захворювань, формування здорового способу життя дітей звертаємося до талановитого вчителя В. Сухомлинського і знаходимо відповіді на всі запитання. Адже на першому плані у педагогічній діяльності В. Сухомлинського стояла проблема фізичного розвитку й здоров'я дітей. «...Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили...», – зазначав педагог-новатор [6, 100]. Його фундаментальні праці («Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (розділ «Турбота про здоров'я молодого покоління, фізичний розвиток», книга «Сто порад учителю» (розділ «Як спонукати до самовиховання у фізичній культурі»), «Серце віддаю дітям» (розділ «Фізична і психологічна культура підлітка»), «Людина ніби вдруге народжується») педагогічна громадськість сприймає як керівництво до організації системної роботи у вихованні підростаючого

покоління, яка включає особливо важливий і значимий напрям в світлі реалізації здоров'язбережувальної освіти:

- формування здоров'язбережувального середовища;
- освіта в аспектах здоров'я і забезпечення безпеки життєдіяльності;
- взаємодія з родиною;
- підготовка гуманного педагога.

Маючи за основу видатні педагогічні ідеї В. Сухомлинського необхідно винести на новий рівень з урахуванням нових соціальних, педагогічних, психологічних та інших знань вітчизняної науки. Сучасна освіта повинна виховувати, розвивати і навчати підрастаюче покоління з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у яких воно буде жити і працювати в новому столітті. Тому поширення ідей В. Сухомлинського та впровадження їх у практику виховання дітей у нашій країні наочно свідчать про подальший розвиток педагогічної теорії і практики, про її зростаючий зв'язок із життям нашого суспільства.

Досліджуючи питання створення здоров'язбережувального освітнього середовища, ми звернулись до ідей Павлишської школи, де В. Сухомлинський стверджував, що це комплекс умов, які б сприяли збереженню здоров'я дітей, попередженню хвороб і зміцненню дитячого організму: дотримання санітарно-гігієнічних норм освітнього процесу – освітленості (природне освітлення), відповідність меблів зросту дітей, забезпечення гарячим харчуванням; раціональна зміна праці та відпочинку тощо. Саме ці вимоги є основними в сучасних дошкільних навчальних закладах, на які звертають увагу педагоги в процесі організації життєдіяльності дітей дошкільного віку.

Та за переконанням В. Сухомлинського: «Піклування про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед піклування про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил. Вінцем цієї гармонії є радість творчості» [4, 105]. Тому джерелом здоров'я будь якої дитини є радість, а саме перебування дитини під враженням казкових образів зачарування природою. Вихователі сучасних дошкільних навчальних закладів практикують нетрадиційні форми проведення занять в природі: заняття-прогулянки, заняття-милування, заняття-мислення серед природи. Ці знахідки талановитого педагога В. Сухомлинського збагатили арсенал виховних засобів багатьох педагогів ДНЗ, що допомагають розкрити духовний та інтелектуальний потенціал дошкільників та зберегти і зміцнити їх здоров'я. Індивідуальний та диференційований підхід до розвитку, виховання і навчання допомагає педагогам-дошкільникам створювати ситуацію успіху, викликати в дитині віру у власні сили, що є показником психічного здоров'я. Серед прийомів, що позитивно впливають на психічне здоров'я вони використовують: «Навмисна помилка», «Шанс», «Обмін ролями», «Емоційне поглажування», ігрові технології – «Дзвіночки совісті», «Квітка доброти», ігри-драматизації, ситуації морального вибору, прийоми ТРВЗ.

Усвідомлюючи необхідність дотримання норм гігієни, вихователі сучасних дошкільних навчальних закладів підсилюють ефективність впливу предметно-просторового середовища шляхом створення в групах куточків релаксації, де в оточенні зелених рослин під супровід мелодії діти відновлюють розумову і фізичну працездатність, використовують «килимок добрих думок», де в зручній і розслабленій позі діти обмінюються своїми враженнями, забезпечують простір спілкування і взаємодії, де дошкільники займаються улюбленими справами чи іграми, пропонують «крісло емоційного розвантаження», на якому діти висловлюють свої невдоволення, радість перемоги чи відкриття.

Піклуючись про здоров'я В. Сухомлинський приділяв велику увагу руховому режиму дня. У дошкільних навчальних закладах проводиться планомірне і цілеспрямоване фізичне виховання дитини з включенням фізичних вправ на вироблення простих і складних видів рухової діяльності. Основні рухи розвиваються в процесі ранкової гімнастики, рухливих ігор, прогулянок, занять з фізичної культури. Фізичне виховання дошкільників у дошкільних навчальних закладах і вдома з урахуванням анатомо-фізіологічних та психологічних особливостей дитини сприяє їхньому всебічному розвитку і зміцненню здоров'я.

Цінним для сучасної педагогічної практики є поради В. Сухомлинського щодо вивчення стану здоров'я дітей як основи для забезпечення оптимального та раціонального освітнього процесу, адаптованого під фізичний стан дітей, особливо із послабленим здоров'ям. У наш час через економічні обмеження, матеріальну скруту та екологічні кризи більшість дітей в Україні живуть у несприятливих соціально-побутових та психологічних умовах, що згубно позначається на їхньому здоров'ї. Тому забезпечення умов для належного формування і розвитку дітей передбачає постійний моніторинг показників їхнього здоров'я, виявлення особливостей і тенденцій стану здоров'я з метою визначення пріоритетних проблем, планування, організації і контролю за здійсненням заходів щодо збереження здоров'я.

Василь Олександрович постійно цікавився проблемами сімейного виховання, умовами і особливостями виховання дітей у різних сім'ях, вивчав позитивний досвід, підмічав найістотніші і найбільш типові вади та недоліки сімейного виховання, шукав причини цих недоліків. Особливу увагу приділяв підвищенню педагогічної культури батьків на основі цілеспрямованості, цілісності, узгодженості просвітницької роботи з проблемами педагогіки, вікової психології, теорії виховання – фізичного, естетичного, інтелектуального, трудового, морального. «На моє глибоке переконання, – писав В. Сухомлинський, – педагогіка повинна

стати наукою для всіх: і для вчителів, і для батьків» [5, 46]. І не один десяток років він впроваджував цю ідею в життя. У більшій частині індивідуальні (консультації, бесіди) і колективні (включення батьків до спільної виховної роботи) форми роботи з батьками були спрямовані на всебічну турботу про здоров'я дітей, що базується на гуманістичній основі – головній філософській ідеї Василя Олександровича: «гуманне суспільство можуть створити лише мудрі, гуманні люди, але таких людей може виховати тільки гуманізм» [3, 7]. Сучасні педагоги, спираючись на надбання педагога-новатора, організовують різноманітні валеоспрямовані заходи: батьківські збори, тематичні виставки; консультації різних спеціалістів, лекторії, дискусії, Дні здоров'я, Дні відчинених дверей, спільні з батьками туристичні походи, спортивні свята і розваги.

Особлива роль у реалізації здоров'язбережувальної освіти належить педагогу – організатору управління взаємодією учасників освітнього процесу. Сучасний вихователь дошкільного навчального закладу – це самостійна, творча, інтелектуальна особистість, якій властиві духовна краса і благородство, доброта і взаєморозуміння, культура почуттів, людяність, гнучкий розум. До елементарних знань, які педагог повинен отримати в педагогічному вузі, В. Сухомлинський відносить:

- вікову анатомію і фізіологію;
- вікову і дитячу психологію;
- невропатологію;
- управління розвитком пізнавальних процесів дитини.

Педагогіка в педагогічному вузі, на думку Сухомлинського, повинна стати провідним предметом, в центрі уваги якого – жива дитина і живий педагог. Не випадково В. Сухомлинський стверджував, що «ефективність навчання, його гуманістична сутність зумовлюються в першу чергу професіоналізмом і високою технологічною культурою педагога» [1, 178].

Справжня педагогічна культура, стверджує В. Сухомлинський, прийде в освіту, коли дух експериментування пануватиме у творчій праці самого педагога, коли вже в інституті, університеті його готуватимуть до експериментування. Перший крок до експериментування – вміння спостерігати. На жаль, дуже мало педагогів спостерігають, записують факти, роблять висновки і узагальнення. Ці думки Сухомлинського знайшли відображення в його роботі, опублікованій в 1966 році, а в освіті з цього приводу мало що змінилось і в XXI столітті.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Вивчення й відродження теоретико-практичної педагогічної спадщини В. Сухомлинського, творче використання його плідних ідей сучасними дослідниками є, безумовно, корисним підґрунтям для реалізації завдань збереження здоров'я дітей дошкільного віку. Досвід Василя Олександровича важливий і, стосовно сьогодення, можливий тільки за умови глибокого розуміння та творчому осмисленні його педагогічної системи для виховання й формування фізично і психічно здорової особистості.

Наведені вище педагогічні погляди В. Сухомлинського не вичерпують усіх позитивних напрямів збереження і зміцнення здоров'я дитини. Подальше вивчення питань формування, збереження і зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку в педагогічній практиці В. Сухомлинського пропонується спрямувати на вивчення теоретичних і методологічних його основ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Мухин М. И. Вклад В. А. Сухомлинского в разработку здоровьесберегающих технологий // Научные записки. Серия: педагогические науки. – Кировоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. Вип. 78(1). – 276 с.
2. Неділько В. Стан здоров'я дошкільнят потребує поліпшення / В. Неділько, Т. Камінська, С. Руденко // Дошкільнє виховання. – 2009. – № 11. – С. 5–6.
3. Родчанин Е. Г. Гуманист. Мыслитель. Педагог : об идеалах В. А. Сухомлинского / Е. Г., Родчанин, И. А. Зязюн. – М. : Педагогика, 1991. – 112 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах / Василь Сухомлинський. – К. : Вид. Рад. шк., 1997. – Т. 4. – 637 с.
5. Сухомлинский В. О. Павлишська середня школа / В. О. Сухомлинський. – М. : Просвещение, 1979. – 396 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Василь Сухомлинський. – К., 1977. – 269 с.

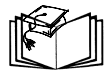
ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ПЕДАГОГІВ НА ЗАСАДАХ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Світлана Голинська

(студентка II курсу факультету педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Баранюк І. Г.

Постановка проблеми та завдань. На даному етапі розвитку освітньої галузі в Україні постає проблема виховання молодих учителів-спеціалістів, саме в аспекті любові до своєї професії, до справи якою

вони мають займатися. Адже багато перешкод зустрічається на шляху молодих педагогів. Саме тому через страх перед кроками у вчительську професію можна почути від студентів педагогічних ВУЗів, що вони не збираються працювати за спеціальністю, за якою вони навчаються, тим більше не планують ставати вчителями. Педагогічний досвід В.О.Сухомлинського переконує, що «вчительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється», і виконувати цю роботу може тільки той, хто має сформоване покликання до праці вчителя. У період реформування освіти одне з основних завдань кожного педагогічного працівника освітньої галузі – вивчати і впроваджувати невичерпну спадщину педагогічних ідей Василя Олександровича Сухомлинського, які не втратили з роками своєї актуальності і витримують іспит на вічне довголіття.

Аналіз досліджень. Питання теоретичних і методичних основ професійної підготовки майбутніх учителів знайшли відображення у наукових працях О. Савченко, В. Лугового, В. Сластьоніна, А. Кузьмінського, Л. Кондрашової, В. Гриньової.

Мета статті. Проаналізувати погляди В.О. Сухомлинського щодо становлення вчительської професії.

Виклад основного матеріалу: Актуальними в умовах сьогодення є погляди В.О. Сухомлинського на професію учителя та, зокрема, молодого педагога. Про це йдеться у таких працях: «Пависька середня школа», «Сто порад учителів», «Розмова з молодим директором школи», в статтях «Майстерність», «Високе покликання педагога», «Учитель і діти», «Суспільство і вчитель» та інші.

Сьогодні престиж вчительської професії не на найвищому рівні, зокрема, це пояснюється тим, що дітей які мріють обрати саме цю професію, нерідко «відмовляють» від неї, мотивуючи це тим, що невисока оплата праці, недоспані ночі за зошитами, ніякого кар'єрного росту. Але це помилка, адже молодий учитель – це талановита, неординарна, багатогранна особистість, яка може повести за собою дітей, зацікавити їх навчанням.

Переступаючи поріг школи, молодий спеціаліст сподівається реалізуватись у ній як фахівець і ще не зовсім розуміє завдання, які покладені на вчителя, усю ту складність професії педагога. Адже батьки, держава довіряють йому найцінніший скарб світу – дитину, людину, свою надію, своє майбутнє.

І головним завданням будь-якого молодого вчителя має стати забезпечення високої якості освіти та виховання, творчого розвитку кожної особистості. А це вимагатиме постійної творчості, невтомної роботи думки, величезної душевної щедрості та, найголовніше, любові до дітей. Ось що з цього приводу говорив Василь Олександрович: «Без особистості педагога – авторитетної, незламної, непохитної в очах вихованців – ідеал перетворюється в покинутий прапороносець прапор, що лежить мертвим шматком тканини. Корінь багатьох бід виховання саме й криється на тому, що часто вихованця закликають іти за прапором в той час, як цей прапор ніхто не несе. Бути прапороносцем ідеалу, нести на своєму прапорі вогонь ідеального – ось у чому секрет педагогічного авторитету» [1].

Однією з необхідних умов успішного професійного зростання молодого вчителя є цілеспрямована й систематична самоосвіта. «Удосконалення педагогічної майстерності – це передусім самоосвіта, особисті ваші зусилля, спрямовані на підвищення власної культури праці і в першу чергу культури мислення. Без індивідуальної думки, без допитливого погляду на власну працю неможлива ніяка методична робота», – стверджував В.О.Сухомлинський у своїй праці «Сто порад учителів» [7, 524]. Якщо вчитель після вузу не поповнюватиме своїх знань, він неминуче втратить фахову майстерність і авторитет в очах своїх учнів. Давно минули ті часи, коли вчитель був для учня чи не єдиним джерелом інформації, незаперечним авторитетом. Сьогодні арсенал джерел інформації значно збільшився. Учителю необхідно не тільки глибоко володіти знаннями, але й уміти їх передати своїм учням. В. О. Сухомлинський відзначає: «Майстерність викладання полягає не в тому, щоб вчення, оволодіння знаннями було для учнів легким [...]. Навпаки, розумові сили розвиваються, якщо учень зустрічає труднощі і самостійно долає їх. Стимулом активної розумової діяльності є самостійне вивчення фактів, явищ, що проводиться під керівництвом вчителя» [5, 591].

Іншою важливою професійною якістю особистості вчителя є його методична вправність, під якою треба розуміти постійний творчий пошук, безперервне удосконалення своїх знань і майстерності. Творчу діяльність педагога Василь Олександрович розглядав як складну, багатогранну справу, яка починається там, «де зароджується іскра живої, трепетної думки, що шукає відповідь на питання, яке висувається життям. Без питання, без бажання знайти причинні залежності між явищами ця іскра ніколи не загориться. Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалося б, повинні привести?» [5, 406].

За переконанням В. О. Сухомлинського тільки творча особистість учителя зможе виховати творця. Великий педагог відмічав: «Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, –

з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [7, 420].

Основу педагогічної творчості вчителя на думку В.О. Сухомлинського становлять [2]:

1) професійна компетентність, професіоналізм. Цей компонент полягає у тому, що вчитель має володіти предметом, методиками викладання, мати знання з педагогіки та психології: «вчителю треба знати значно більше, ніж вимагає програма» [4, 55], «знайте в сто разів більше, ніж даєте учням на уроках», «без твердого психологічного ґрунту нема педагогічної культури» [5, 455], «кожний рік повинен збагачувати технічну лабораторію педагогічної праці» [7, 511]. Справжнім майстром педагогічної праці, на думку Василя Олександровича Сухомлинського, вчитель може стати за тієї умови, «коли протягом усього життя він вивчає психологію, поглиблює свої психологічні знання» [5, 550];

2) гуманістична спрямованість діяльності. Василь Сухомлинський переконаний, що той, хто не любить і не поважає дітей не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати: «все шкільне життя повинно бути пройняте духом гуманності» [5, 496], «у школі має панувати дух поваги до людської гідності, дух взаємного довір'я вихователів і виховуваних, дух віри в людину» [5, 550];

3) здатність до науково-дослідної діяльності. Поєднання практики з елементами наукового дослідження В.О. Сухомлинський вважав вищим етапом педагогічної творчості: «стає майстром педагогічної праці звичайно той, хто відчув себе дослідником» [5, 471], «постійне поповнення наукових знань учителів – дуже важлива умова багатого інтелектуального життя учнівського колективу, передумова високого наукового рівня викладання основ наук» [4, 220];

4) педагогічні здібності: толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується, комунікативність, професійна проникливість, пильність, інтуїція, емоційна стабільність, креативність, впливовість. Успіх у навчанні і вихованні, вважав великий педагог, можуть забезпечити лише: «увага до кожної індивідуальності, піклування про кожного вихованця, чуйне, вдумливе ставлення до позитивних рис і недоліків кожної дитини» [4, 17–18], «педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [8, 292];

5) педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до «бачення» внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них («щоб захистити дитину від зла, подолати його і утвердити добро треба бачити й розуміти минуле і уявляти майбутнє дитини, виразно накреслити перед собою ідеал вихованця» [8, 308], «учитель в слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до виховання» [6, 322], «мудре і чуйне слово – немов цілюща вода» [3, 372].

Логічна єдність, цілісність зазначених вище чинників складає, як відмічав В. О. Сухомлинський, педагогічне явище. Тому педагогічна праця лише тоді стає творчим процесом, а вчитель лише тоді стає активною силою, яка впливає на особистість вихованця, коли він (вчитель) не лише фіксує все, що відбувається, а й сам активно впливає на педагогічне явище, створює його. Великий педагог писав: «Якраз у тому, що вчитель, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, творить педагогічне явище, і полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення [...]. Тільки вивчення й аналіз фактів дають змогу вчителю бачити в звичайному, звичному нове. Бачення нових сторін, нових рис, нових деталей у звичайному – це важлива умова творчого ставлення до роботи» [5, 473].

Закоханий у свій предмет, Василь Олександрович спонукав і підтримував прагнення вчителів підвищувати свій рівень професійної майстерності. Він писав, що «школа може дати учням міцні і глибокі знання лише при тій умові, коли кожен учитель безперервно удосконалює свою педагогічну майстерність».

Діяльність учителя відбувається в непростий час як для нації, так і для школи зокрема, тому йому постійно доводиться шукати нові, більш ефективні форми й методи навчання і виховання, систематично працювати над удосконаленням педагогічної майстерності. "Улюбленим учителем підлітка, юнака, дівчини стає той, хто щодня відкривається перед допитливим юним розумом і полум'яним серцем якоюсь новою гранню. Якщо ви хочете бути улюбленим учителем, турбуйтеся про те, щоб вихованцю вашому було що у вас відкривати. Якщо ж ви кілька років один і той самий, якщо день, що минув, нічого не додав до вашого багатства, ви можете стати осоружним і навіть ненависним", – говорить Василь Олександрович.

Наслідуючи В.О.Сухомлинського, необхідно прагнути того, щоб через три-п'ять років після закінчення вузу молодий спеціаліст знав удесятеро більше, ніж на початку своєї педагогічної діяльності, щоб йому не загрожувало "духовне заокостеніння", а учням – "нудне зубріння".

Василь Олександрович говорив: “Чим більше ви вивчаєте й спостерігаєте досвід своїх старших колег, тим необхідніші вам самоспостереження, самоаналіз, самовдосконалення, самовиховання. На основі самоспостереження, самоаналізу у вас народжуватимуться власні педагогічні ідеї” [7, 524].

То чи зможе гідно впоратись молодий педагог із такими важливими завданнями, адже він ще далеко не майстер? Не лише хороша професійна підготовка й особисті якості визначають результат учительської праці. Як стверджував В. Сухомлинський: «Молодий спеціаліст стає хорошим учителем, перш за все, дякуючи обстановці творчої праці педагогічного колективу й учнівського» [1]. Ефективна робота молодих учителів, їхня успішна професійна діяльність у значній мірі залежить від того, в який колектив попаде вчитель, як його зустрінуть, які умови праці й побуту їм створять, як допомагатимуть в повсякденних питаннях, як проводитиметься методична робота, яка буде мотивація ініціативності та творчості молодих педагогів.

Вчителювання – це мистецтво, яке стоїть на тих же щаблях, що і музика, живопис, театр. І як митець відточує свою майстерність, так і вчитель вчиться своєї справи все життя. А молоді педагоги лише на початку цього шляху, і ще буде багато перешкод, які доведеться долати. На початковому етапі у майбутнього педагога все є: закладені знання, освоєні основи викладання, бажання навчати та виховувати гідних громадян для своєї держави. Адже головним показником гарного вчителя було і залишається любов до дітей та школи. А майстерність буде відшліфовуватись з кожним учнем, в якому педагог посіє зерно знання, яке проросте.

Молодий учитель – це нове віяння, нові ідеї, які впливають не лише на школу, а й на державу в цілому. Своє серце треба віддавати справі про яку мріяв все життя. Адже, діти – це чистий лист, де вчитель першим робить запис на ньому, і почерк має бути таким, щоб діти запам'ятали його на все життя. Це і є особливістю педагога.

Висновки та перспективи: Таким чином, підсумовуючи викладене, беззаперечно можна сказати, що бути вчителем – це одна з професій, в якій не лише віддаєш, а й отримуєш, отримуєш любов, розраду, насолоду. А збагнути це зможе той, хто віддаватиме себе до останку. Досвід Василя Олександровича Сухомлинського є цьому підтвердження: «Збагнімо ці слова, Учителю! Ми горимо і згоряємо в ім'я того, щоб єднати людей узами добрих побажань. Щоб людині хотілося жити від того, що поряд з нею живуть люди».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белашова Л. Чи легко тобі, молодий вчителю? / Л. Белашова. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/manage/cadre/34828/>.
2. Половенко О.В. Розвиток творчості вчителя у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / О.В. Половенко // Педагогічний вісник. – 2013. – № 2/3. – с. 56–58.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 3. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 281–582.
4. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 5–390.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 391–626.
6. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 321–330.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 2. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 419–654.
8. Сухомлинський В.О. Як любити дітей / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 292–308.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТИЛЮ МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Любов Драпак

(магістрантка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Грітченко Т.Я.

Постановка проблеми. Учитель – носій певних людських якостей. Йому притаманні етично-ціннісне ставлення до природи і людей, здатність до самообмеження, відчуття особистої відповідальності за стан природи, емоційна чуйність, чітке дотримання правових актів при взаєминах з природою, практична участь у відновленні порушеної рівноваги людини з природою. Навколишній світ є об'єктом його постійної

турботи [2]. Без передачі цих якостей новим поколінням культура загине навіть за умови безперешкодної передачі знань і їх зростання.

Нині необхідні фахівці, які можуть адекватно адаптуватися до умов швидкозмінного життя і діяльності, передбачати і прорахувати зміни, що відбуваються, як в своїй професійній діяльності, так і у повсякденному житті.

Виклад основного матеріалу Узагальнені вимоги до особистості вчителя знаходять своє віддзеркалення у вигляді професіограм і кваліфікаційних характеристик фахівця.

Екологопедагогічні аспекти професіограм вчителя розробляли Е. Малексахіна, А. Афонін, Н. Гнілуша, А. Миронов, Л. Романенко, Л. Салєєва, Р. Степанець, А. Тихонова, Е. Чеботарьонюк та ін. Слід зазначити, що порівняно недавно автори професіограм для педагогів почали виокремлювати і вводити екологічний компонент у систему професійної підготовки вчителя.

Аналіз професіограм і кваліфікаційних вимог до вчителя початкової школи виявив, що проблема формування екологічного стилю мислення у вчителя не ставиться. Необхідно включити у зміст професіограм і кваліфікаційних характеристик вчителя початкової школи основні критерії сформованості у нього екологічного стилю мислення і його готовності до екологічної освіти молодших школярів.

У загальних вимогах до фахівця наголошується, що майбутній учитель знає основні закономірності розвитку суспільства і природи, володіє системою знань і уявлень про людину як істоту духовну; знає концептуальні основи і принципи екологічної освіти, уміє реалізовувати їх у професійній діяльності; вміє будувати взаємини з колегами; володіє культурою мовлення, мислення і спілкування; усвідомлює здоров'я як цінність, володіє знаннями і уміннями з охорони здоров'я.

У основні курси Державного стандарту знання екологічного характеру включаються таким чином:

- в курсі «Соціологія» – поняття способу життя, культурного і природного середовища як умов життєдіяльності людини;
- в курсі «Екологія» у майбутнього фахівця формуються найобширніші за обсягом знання екологічного змісту: основні закони і принципи екології; екосистеми, їх структура; принципи функціонування і стійкості екосистем; біосфера – глобальна екосистема; людина і навколишнє середовище; антропогенні дії на природу; екологічні проблеми сучасності: зменшення біологічної різноманітності, забруднення навколишнього середовища, демографічні проблеми; екологія людини; чинники екологічного ризику; можливості адаптації організмів до умов середовища, що змінюється, концепція стійкого розвитку, концептуальні основи і принципи екологічної освіти;
- в курсі «Фізична культура» – соціально-біологічні основи фізичної культури, оздоровчі системи і спорт, професійно-прикладна фізична підготовка.

Вивчаючи модульні блоки, майбутні вчителі початкової школи повинні засвоїти: у модулі «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» – небезпечні і шкідливі чинники місця існування і способи захисту від них, надзвичайні ситуації природного, соціального і техногенного походження, забезпечення безпеки життєдіяльності у разі їх прояву.

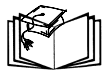
У модулі «Основи медичних знань та охорони здоров'я» розглядаються методи і засоби надання першої невідкладної допомоги в екстремальних ситуаціях, чинники, що визначають спосіб життя, екологія і здоров'я, культура і здоров'я, складники здорового способу життя; шкідливі звички, їх профілактика і корекція; системи самооздоровлення і самоудосконалення.

На нашу думку, у предметному блоці стандарту питанням формування екологічного стилю мислення майбутнього вчителя може бути приділена більша увага: відображені його характеристики, принципи, норми, обумовлені дидактичні шляхи і засоби залучення майбутнього вчителя до параметрів цього стилю мислення. Наприклад, у курсі «Землезнавство» вивчення питань екологічного змісту не передбачене зовсім. Це ж відноситься до курсу «Методика викладання природознавства». В курсі «Ботаніка» передбачається вивчення екології рослин, в курсі «Зоологія» – екології тварин. Разом з тим, не обмовляється, з яких позицій і яким чином слід проводити таке вивчення.

Висновок. Отже, аналіз змістовного компоненту Державного стандарту за спеціальністю «Початкове навчання» показав, що він передбачає вивчення досить широкого кола питань екологічного характеру. Проте, він не ставить проблеми цілеспрямованого, педагогічно організованого формування екологічного стилю мислення у процесі професійної підготовки вчителя початкової школи і в цьому сенсі має великі резервні можливості.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Галузевий стандарт вищої освіти : освітньо-кваліфікаційна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 «Початкове навчання» / за заг. ред. В. І. Бондаря. – К., 2006. – 140 с.
2. Дежнікова Н. С. Учитель как человек экологический / Н. С. Дежнікова // Педагогика. – 1994. – №5. – С. 37–40.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АВТОРСЬКИХ КАЗОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Юлія Жеребко, Тетяна Єрьоміна

*(студентки III курсу Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Ярощук Л. Г.

Постановка проблеми в загальному вигляді та їх зв'язок із важливими практичними завданнями. Важливу роль у розвитку дітей відіграють казки. Вони розвивають фантазію, правильне мовлення, внутрішній світ дитини, творчий потенціал, мають багатогранне виховне значення. Читання казок – це не тільки приємне проведення часу, а й набуття життєвих навичок, наприклад, усвідомлення того, що добро завжди переможе зло.

В Україні В. Сухомлинський змінив погляди на педагогіку, адже зумів створити свій світ казок – живий, яскравий, образний. Він розмірковував: «Я не один рік думав: у чому виявляється найяскравіше наслідок виховання? Коли я маю моральне право сказати: мої зусилля дали плоди. Життя переконало: перший і найвідчутніший наслідок виховання виявляється в тому, що людина почала думати про себе. Замислилася над питанням: що в мені доброго і що поганого? Найточніший метод і прийоми виховання будуть порожніми, якщо вони не приведуть до того, щоб людина подивилася на саму себе, замислилася над власною долею» [1, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Загальні питання виховання казкою знайшли відображення в працях Т. Грабенко, Е. Заїки, Т. Зінкевич-Свстїгнеєвої та ін. Виховний потенціал казок В. Сухомлинського вивчали О. Господаренко, М. Масловська, Н. Озерна, Р. Шулигіна та ін.

Мета статті – вивчити потенціал авторських казок В. Сухомлинського у вихованні молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Василь Олександрович добре знався на народних традиціях, усній народній творчості, Біблії, історії. Саме звідти він черпав сюжети для своїх казок. У школі Вчитель створив «Кімнату казок». «Казка, – любив повторювати В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [3, 203].

Педагог створив сам понад тисячу казок, казки писали і його вихованці. Василь Олександрович стверджував, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не тільки красу, а ще й істину, бо примушують співпереживати, битися серденьку, шукати виходу із ситуації, що склалася. Казки В. Сухомлинського – вічна мудрість життя, вони спонукають думати, робити висновки [4].

Величезний виховний потенціал казок для дітей В. Сухомлинського, які допомагають сформувати й розвинути в молодших школярів такі ціннісні орієнтири:

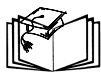
- духовні цінності;
- гуманістичні почуття;
- родинні цінності;
- естетичні почуття;
- бережливе ставлення до природи.

«Утвердити в кожній дитині доброту, сердечність, чуйність до всього живого й красивого – елементарна азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа» [6].

Багато у Василя Олександровича пізнавальних казок. Вони знайомлять дітей із світом природи, звичками тварин, способом їх життя, особливостями поведінки. Зокрема в казці «Деркач і Ластівка» діти знайомляться з тим, що одні птахи летять у теплі краї – Ластівка, а інші, як Деркач, ідуть пішки. Та завдяки своїй наполегливості, ця пташка долає довгий шлях.

Ціна перемоги – це тяжка праця. Така мораль цієї казки.

Інший мотив казки «Як Їжачиха приголубила своїх дітей». У казці розповідається про те, як Зайчик скривдив маленьких їжаченят, бо вони гідкі і колючі. А матуся заспокоїла їх: «Та хіба ж ви колючі, дітки мої рідненькі. Волоссячко на вас м'якеньке, як льон. Та ви ж пухкі, мов ті м'ячики» [4]. До цього ж циклу відноситься і казка «Перепел і Кулик». Коли Перепела куріпки запитали: «Де ж найкраще?». Кулик відповів: «У болоті. Бо воно рідне». «У житі – відповів Перепел, бо воно рідне» [4].

Допомагала казка Василя Олександровича виховати і справжнього патріота. «Казка, – на його думку, – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [6, 117].

Казки В. Сухомлинського, які зібрані в його збірках «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», сприяють утвердженню добротності в молодших школярах. На практиці в школі ми можемо побачити, як казка допомагає пробудити в дітях зерна любові до Батьківщини, до свого народу, як вона зачаровує учнів початкової школи образністю рідного слова, красою української мови. Наприклад, казку «А що там за лісом?» можна використати з метою розвитку в дітей патріотичних почуттів, формування любові до навколишнього середовища, а казку «Чого ж ти вчора не шукав моїх окулярів?» – виховання поваги до старших, вдячності їм. Можливості виховання любові до рідної країни ми бачимо також у казках «Сонце заходить», «Лелеки прилетіли» та інших. Казка «Кашу варила, діток годувала» виховує любов до матері, повагу до неї, справедливість. Ці та інші казки допомагають дитині усвідомити такі складні поняття як Батьківщина, рідний край, патріотизм тощо.

Цілу низку оповідань і казок В. О. Сухомлинський присвячує темі філософії життя, місцю кожного в цьому житті на землі. Письменник-педагог дитячими вустами ставить запитання, на які школярам треба шукати відповідь разом з учителем, батьками, своїми ровесниками. Наприклад, дівчинці важко збагнути, як це могло бути, що її колись не було (оповідання «Як же все це було без мене?»), актуальне і вічне питання в дитячому світі. Його не можна ніяк обійти в спілкуванні з дітьми молодшого шкільного віку. Тому це оповідання Василя Олександровича й «працює» на сторінках сучасного підручника [10].

Яскравим прикладом художнього розв'язання філософської проблеми на рівні, доступному дітям, є оповідання «Соловей і жука». Гордий, самозакоханий Соловей виявляє нетерпимість до жука, який не співає, а гуде:

«Перестань гудіти. Твоє гудіння нікому не потрібне. Та й краще, аби тебе, Жуче, зовсім не було». На це Жук, сповнений власної гідності, відповів зухвалому Солов'ю:

- Ні, Солов'ю, без мене, Жука, неможливий світ, як і без тебе, Солов'я.

І дівчинка, ровесниця семирічних другокласників, якій за сюжетом казки, довелося стати арбітром у суперечці між тваринами, також робить дитячий, але по-дорослому правильний висновок: «Хай будуть і Соловей, і Жук». Потім подумала і додала: «Як же можливо без Жука?».

Такі самі аналоги маємо уже не в дитячому, а в нашому дорослому житті. Це є стрижнева, дуже важлива проблема нашого суспільства, суспільства, яке тільки спинається на ноги в набутті справжнього демократичного обличчя, вигляду. Цю думку варто підкреслити учням і на уроці тією мовою, тими словами, які вони у своєму віці можуть сприйняти [10].

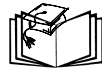
Висновки. Педагогічні казки В. Сухомлинського нібито опосередковані, непомітні зовні, але активно та ефективно виховують у дітей найкращі почуття щирості і любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями, виховують духовні цінності, гуманістичні почуття, родинні цінності, естетичні почуття, бережливе ставлення до природи тощо.

Серед **перспективних розвідок** у цьому напрямі – дидактичний аспект використання казки в початковій школі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Деркач В. Примножуючи спадщину Павлівського добротворця / В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6–7.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии / Татьяна Зинкевич-Евстигнеева. – СПб. : "Златоуст", 1998. – 352 с.
3. Ковальчук В. І. Спогади про В. Сухомлинського / В. І. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201–204.
4. Масловська М. Казковий світ Василя Сухомлинського [Електронний ресурс] / Марія Масловська. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/>
5. Ткаченко І. Жива вода криниці / І. Ткаченко // Освіта. – 1993. – № 10. – С. 6.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк, 1976. – Т. 4. – 1976. – 640 с.
7. Сухомлинський В. О. Куди поспішали мурашки : казки / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1981. – 20 с.
8. Сухомлинський В. О. Чиста криниця / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Веселка, 1993. – 286 с.
9. Тренинг по сказкотерапии / [под ред. Т. Д. Зинкевич-Евстигнеевой]. – СПб : Речь, 2006. – 176 с.
10. Формування у молодших школярів ціннісних орієнтирів за творами В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refsu.com/>

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Юлія Загрійчук

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Прибора Т. О.

Головним обов'язком учителів і вихователів у контексті проблеми морального виховання є утвердження у школярів принципів загальнолюдської моралі; виховання в них поваги до батьків, старших за віком, до народних традицій та звичаїв, національних і культурних цінностей України, її державного й соціального устрою; підготовка їх до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди тощо. Але в сучасній школі серед дітей чимала кількість із досить стійкими негативними й нездоровими нахилами, що віднаходять своє проявлення у різних негативних вчинках та діях, зокрема в явно умисних порушеннях норм та правил поведінки, в ігноруванні обов'язкових вимог вчителя тощо. Провідне місце у педагогічній спадщині В. Сухомлинського займає ідея гуманізму, людяності та доброзичливості. Про моральну досконалість педагога говорив як про складову всебічно розвиненої особисті.

Мета статті полягає у вивченні поглядів В. Сухомлинського на проблему морального виховання підростаючого покоління.

Добро, толерантність, радість, зло, ненависть, насильство – моральні категорії, за допомогою яких оцінюються поведінка і вчинки людей, життєві явища та події. Вочевидь нині назріла нагальна потреба у виокремленні спеціальної педагогічної галузі – педагогіки Добра, витоки якої чітко простежуються у спадщині В. Сухомлинського. Про це свідчать назви окремих статей і розділів монографічних творів видатного педагога: «Радість і доброта», «Розуміння життя, добра і зла в ньому», «Будьте доброзичливими», «Не можна прожити і дня без тривоги за людину», «Про радість праці» та інші, в яких добро є моральним кредо і стрижнем виховання маленьких громадян [1, 5].

В. Сухомлинський вважав найважливішим завданням виховання вплив на пробудження і розвиток у дітей кращих моральних, інтелектуальних і естетичних почуттів. На його думку, «... почуття – це кров, плоть і серце моральної переконаності, принциповості, сили духу; без почуттів моральність перетворюється на сухі безбарвні слова, що здатні виховати лицемірів. Ось чому, образно висловлюючись, стежка від морального поняття до морального переконання починається із вчинка, із звички, насичених глибокими почуттями, особистим ставленням до того, що дитина робить, що робиться навколо неї» [4, 155].

В. Сухомлинський визнавав пріоритет морального виховання учнів в багатогранній діяльності педагогічного колективу школи. Цілком зрозуміло, що розумове, трудове і фізичне виховання повинні бути підпорядковані головному – вихованню в дитині людяності, тобто гуманного ставлення до природи, до суспільства, до інших людей і до самої себе. Щоб дитина засвоїла на рівні світоглядних переконань золоте правило етики: необхідно ставитись до інших людей так, як би ти хотів, щоб вони ставилися до тебе. Педагог наголошує: «Перевіряйте свої вчинки свідомістю: чи не завдає зла, неприємності, незручності людям своїми вчинками. Робіть так, щоб людям, які оточують вас, було добре» [4, 442].

Процес морального виховання є не що інше, як передача підростаючому поколінню всього того цінного досвіду людства, яке воно нагромадило за всю історію свого розвитку. Цей досвід закріплений в діяльності, поведінці людей старшого покоління, звичаях і традиціях народу, в моральних знаннях, у теорії моралі, в етиці як науці. Отже, засвоєння моральних знань є важливою умовою морального виховання. Лише через знання можна зрозуміти сутність людини, людських відносин, сенсу та мети життя [3, 547–548].

Нормам моральності В. Сухомлинський присвячував спеціальні бесіди, через які намагався не лише передати дітям моральні знання, а і вплинути на їхні почуття, емоції, цим самим спонукати їх до правильних хороших вчинків. Це те, що він називав азами елементарної моральної культури.

По-перше, вважав педагог, що діти повинні зрозуміти ту просту істину, що кожен їхній вчинок, кожне бажання, кожна дія позначається на інших людях, і дитина завжди повинна думати над тим, чи не завдає вона незручностей, прикростей, зла іншим людям своїми вчинками, своєю поведінкою.

По-друге, треба завжди бути вдячним старшому поколінню за те, що воно створило необхідні умови для дітей, їх навчання, виховання. Не випадково у багатьох народів світу існує культ батьків, людей старшого покоління. Почуття вдячності людям виховує в дітей відповідальність перед іншими людьми, що в той же час формує в дітей почуття обов'язку і громадянської гідності, коли людина готова робити добро для людей за велінням свого серця і своєї совісті.

По-третє, вважає педагог, коренем моральності є праця. «Усі блага й радощі життя створюються працею і тільки працею. Без праці не можна чесно жити... Моральний сенс праці якраз і полягає в тому, що людина здобуває найкращу радість оптимістичного світосприймання – радість творення. Це, по суті, і є самовиховання» [4, 444–445]. Праця, на думку педагога, стає розвиваючою, виховною для школяра лише тоді, коли вона вимагає напруження духовних і фізичних сил, подолання труднощів, коли вона загартовує волю і головне – є джерелом пізнання світу і формування світогляду.

Серцевиною морального виховання В. Сухомлинський вважав формування в дитини людяності, гуманізму. До людей треба бути добрими, чуйними, не робити їм зла і, в міру можливостей, допомагати слабким і беззахисним.

Моральне виховання має здійснюватись у нерозривній єдності з розумовим вихованням дитини. «Розумове виховання, – пише В. Сухомлинський, – завжди було і буде однією з головних ланок навчально-виховного процесу» [3, 549].

На думку педагога зародження в дитячих душах високих моральних, гуманістичних почуттів – любові до своїх батьків, рідних, поваги до людей похилого віку, милосердя до немічних і нещасних сприяють художні твори-мініатюри. На основі художніх творів він радив у початкових класах проводити уроки доброти і людяності. Звертаючись до аналізу багатовікового педагогічного досвіду та досвіду своїх колег, освітянин послідовно розвиває гуманістичну ідею величчя, цінності людини. Він обґрунтовує, якими мають бути почуття – до батьків, рідних, близьких, до інших людей та обов'язок перед ними; любов до Батьківщини, розуміння життя, добра і зла у ньому; виховання високих моральних якостей і норм поведінки, любові до знань, школи, учителя; дружба, любов, сім'я; ставлення до краси в природі, суспільстві.

У працях «Пависька середня школа», «Методика виховання колективу» В. Сухомлинський рекомендує дбати про те, щоб для дітей дорогими людьми стали мати, батько, бабуся, дідусь, щоб у їхньому духовному житті утвердився культ матері. Виховання дітей 6–10 років він називав «школою сердечності», радив педагогам і батькам вчити дітей добру, любові, милосердю. Дитина не повинна виростати байдужою, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм.

Важливим засобом морального виховання дітей Василь Олександрович вважав слово, а мовну культуру людини – дзеркалом духовної культури. Слово – не тільки носій інформації, зазначав він, воно іскра, від якої розгорається полум'я інтересу, вікно в незвідане, тому має бути яскравим, образним, барвистим і точним. Слово в руках учителя – найтонший і найголовніший його інструмент. Він неодноразово наголошував, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння учителя спілкуватися з учнями. Наголошуючи на високій мовній культурі кожного педагога, Василь Олександрович зазначав, що педагог має вибирати з мовної скарбниці саме ті слова, що відкривають шлях до людського серця, неповторного, не схожого на інші. Щоб виховувати словами, треба розвивати у вихованців сприйнятливості до слова [2, 29].

Праці, над якими він працював до останнього дня – «Як виховати справжню людину» (1989), «Хрестоматія з етики» (1990), присвячені формуванню духовності як визначальної, провідної якості особистості через морально-етичне виховання, прищеплення цінностей. В. Сухомлинський ввів етику в структуру педагогічної науки, наповнив її педагогічним змістом, культовими засадами як на основі соціальних реалій, так і народної та класичної культури. Він вибудовує виховний процес як прищеплення «культури почуттів», «культури бажань» краси і любові, створює «філософію для дітей», основою яких виступають написані ним художні мініатюри, а педагогічна аргументація закладається в моральних повчаннях книги «Як виховати справжню людину» [5, 385].

«Людина народжується не для того, щоб зникнути безвісною, нікому невідомою пилинкою. Людина народжується для того, щоб залишити по собі слід вічний», – говорить В.О.Сухомлинський. І це так. Хорошу пам'ять про себе може залишити людина у порядних діях, добрих вчинках, наполегливій праці. Адже людським рукам дано творити чудеса.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богуш А. Патріотичне виховання починається з доброти / Алла Богуш // Дошкільне виховання. – 2014. – №11 – С. 4–7.
2. Омельчук В. Педагогіка В. Сухомлинського – педагогіка гуманізму / В. Омельчук // Рідна школа. – 2013. – № 8–9 – С. 28–30.
3. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова та ін.; [Під заг. ред. А. М. Бойко]. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 576 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / Сухомлинський В. О. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.4. – 640 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн / [За ред. О. В. Сухомлинської]. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 2. – 552 с.

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ЧИННИКА ЯК ЗАСОБУ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Катерина Зикіна

*(студентка II курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Довга Т. Я.

Проблема вдосконалення якості шкільного навчання в усі часи була і є актуальною. Із підвищенням ролі освіти в житті ускладнювалися і функції школи в підготовці підростаючого покоління до життя, його активної участі в творенні й розвитку науки, культури, науково-технічного й економічного прогресу суспільства.

У зв'язку з цим освітні стандарти важливо доповнювати знаннями, що орієнтують навчання на повагу до особи вихованця, формування його самостійності, встановлення довірливих відносин між вчителем і учнями, розвиток їхньої здатності до емоційної саморегуляції поведінки і спілкування учасників педагогічного процесу. Освіченість і емоційність, їхня гармонія в особистому розвитку – важливі складники середньої та вищої освіти. «Посилення духовно-моральної і емоційно-інтелектуальної спрямованості університетської освіти, оновлення змісту навчання, гармонізація інтелектуального і емоційного в його структурі лише декілька можливих напрямів для подальших пошуків і рішення проблем забезпечення якісної вищої освіти, відповідної світовим стандартам» [1, 84].

Аналізуючи досягнення педагогів минулого, В. О. Сухомлинський вперше обґрунтував необхідність використання емоційного чинника в навчальному процесі загальноосвітньої школи. Його ідеї про гармонію інтелектуального і емоційного чинників у навчанні й сьогодні становлять інтерес не лише для педагогічної теорії, але й для шкільної практики.

В. О. Сухомлинський вважав, що в процесі навчання важливо звертатися не тільки до розуму, але й до серця учнів. На його думку, кожний з них повинен навчитися дорожити святинями Вітчизни і суспільства як особистими цінностями і святинями своєї свідомості і свого серця. З жalem педагог-гуманіст відзначав, що навіть у вчителів, що добре знають свій предмет, виховання іноді перетворюється на запеклу війну тільки тому, що педагог і учні не зв'язані духовними нитками, а душа дитини – це «застебнута на всі гудзики сорочка».

На думку В. О. Сухомлинського, головна причина потворних, неприпустимих стосунків між наставником і вихованцем, що мають місце в окремих школах, – «це взаємна недовіра і підозрілість: інколи вчитель не відчуває сокровених рухів дитячої душі, не переживає дитячих радощів і жалю, не прагне в думках поставити себе на місце дитини» [3, 7].

Важливою якістю вчителя педагог-гуманіст називав уміння проникати в духовний світ дитини. Біду багатьох вчителів бачив у тому, що вони не враховують того, що учень – це, перш за все, жива людина, яка вступає в світ пізнання, творчості, людських взаємин. А особливістю дитячого пізнання, слідом за Я. Корчаком, він вважав пізнання розумом і серцем. В. О. Сухомлинський виступав проти того, щоб вимірювати духовний світ дитини тільки оцінками і балами, ділити учнів на тих, хто вчить або не вчить уроки. Без взаємного проникнення в світ думок, відчуттів, переживань вчителя і дітей не може бути успішного освітнього процесу. Істина стає особистим переконанням школяра за умови, якщо вона одухотворяється яскравими образами, що впливають на їхні емоції і відчуття.

У практиці склалася думка, що потреба в любові повинна задовольнятися в сім'ї, а не в школі. Але ця точка зору помилкова. Вчителів приголомшують ті діти, які відчувають нестачу душевного тепла і ласки. Проте багато педагогів не підготовлені до того, щоб задовольняти потребу в любові не тільки з боку дорослих, але й однолітків. Школярам, що мають цю потребу, рідко вдається знайти тепле до себе ставлення і безкорисливу прихильність до школи.

Всіх тих учителів, які працюють творчо, хвилює пошук відповіді на питання, на яке в своїх працях і повсякденних шкільних справах намагався відповісти В. О. Сухомлинський: «Чому ж часто буває, що через декілька місяців, а то й тижнів згасає вогник в їхніх очах, чому для деяких хлопців навчання перетворюється на муку? Адже всі вчителі щиро хочуть зберегти дитячу безпосередність, радісне сприйняття і відкриття світу, хочуть, щоб навчання було для дітей натхненною, захоплюючою працею» [3, 13].

Відсутність теплих, довірливих відносин в системі «вчитель – учень», «учень – колектив класу» служить серйозним гальмом шкільних успіхів. Багато учнів не переживають почуття радості від перебування в школі, відсутня віра в свої можливості, задоволення потреби в пошані, бажання йти на контакт, більшою мірою їм властиве відчуття провини, незадоволеності, в їх стані переважають негативні емоції. Адже не обмежити перебування учнів в школі тільки навчанням, не регламентувати їхні дії

дзвінками, підганяючи їх під одну мірку, допомагати розкритися багатству індивідуального світу кожної дитини, урізноманітнювати духовне життя і забезпечити емоційно-етичну атмосферу навчальної роботи і спілкування – одне з основних завдань педагогічного колективу сучасної школи.

В. О. Сухомлинський вважав важливими складовими успішної роботи школи пробудження у дитини «почуття здивування та радості відкриття», виховання у неї емоційної сприйнятливості не тільки матеріалу, що вивчається, але і навчання в цілому. Мистецтвом вчителя він вважав уміння розбудити в серцях і розумі дітей інтелектуальне відчуття радості пізнання. Суть навчання полягає, на його думку, в пробудженні радісного підйому дитини, пов'язаного з відкриттям істини, з дослідженням, пізнанням. Дитина повинна працювати не для отримання оцінки, а для бажання пережити хвилююче інтелектуальне відчуття. «Навчання може стати для дітей цікавою, захоплюючою справою, якщо воно осягається яскравим світлом думки, почуттів, творчості, краси, гри» [3, 108]. Невміння осмислити те, що відбувається в навчальній роботі, негативні особливості мислення учнів В. О. Сухомлинський пояснював бідністю їхніх емоційних реакцій на явища навколишнього світу, ослабленням емоційних імпульсів з підкірки, невінням встановити зв'язки між думкою і емоціями.

Видатний педагог був переконаний, що розумова праця учня, успіхи і невдачі в навчанні – це його духовне життя, його внутрішній світ, ігнорування якого може привести до сумних результатів. Дитина не лише пізнає щось, засвоює матеріал, але й переживає свою працю, висловлює глибоко особисте ставлення до того, що їй вдається і не вдається. Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях відчуття власної гідності, самоповаги – одна з основних турбот учителя. Успіх у навчанні є важливим стимулом внутрішніх сил учня, що народжує енергію для подолання труднощів і закріплення бажання осягати нові знання. «Інтерес до навчання з'являється лише тоді, – вважав В. О. Сухомлинський, – коли є натхнення, що народжується від успіху в опануванні знань; без натхнення навчання перетворюється для дітей на тягар. Посидючість я б назвав натхненням, помноженим на упевненість дитини в тому, що вона досягне успіху» [2, 142–143].

Успіху навчальній роботі пов'язаний з використанням емоційного чинника на уроці, активізацією пізнавального інтересу і пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості і створення позитивного емоційного клімату в шкільному педагогічному середовищі.

Для навчання дітей необхідні творчі сили, які визначаються не тільки навчальними планами і програмами, їх змістом, але й відносинами, які складаються в навчальному процесі між педагогом і учнями. Бажання вчитися не викликається тільки словами вчителя, який передає навчальну інформацію, велике значення має та турбота, ті відчуття й емоції, які підкреслюють істинність і щирість педагогічної турботи. Природна здатність сприймати справедливість є можливістю учня знаходити поживу для розуму в поглядах, прагненнях, відчуттях і емоціях. Тому оволодіння знаннями, формування поглядів і переконань можливе в процесі доброзичливого і сприйнятливого емоційного стану. Якщо наукові поняття, програмні знання закладаються в людині, що росте, психологічно грамотно, тобто з любов'ю і спокійною свідомістю сили, то завдяки гармонізації інтелектуальних зусиль і емоційного настрою досягається їх міцність і ґрунтовність.

Навчання, що відрізняється багатослів'ям і не відповідає ні емоційному стану, ні інтелектуальним і духовним якостям учнів, вносить хаос в їхнє мислення, створює штучні емоційні й інтелектуальні труднощі. Істина стає для учнів просто грою, що втомлює і не відповідає їхнім можливостям. Навчальна інформація повинна викликати емоції і відчуття учнів у процесі засвоєння навчального матеріалу, пожвавити їхню душу. Основу навчання повинні складати враження, досвід і активна інтелектуальна діяльність. Сплав знань і емоцій забезпечує якість знань. Перед розумним поглядом кожної людини з дитячих років повинна стояти яскрава перспектива її життя. Привабливі особливості навчальної роботи повинні впливати на емоційну сферу дитини, будити увагу і викликати живий інтерес.

У дитини природою закладений імпульс до емоційного й інтелектуального напруження її сил. Опора в процесі навчання лише на сили розуму, без залучення емоцій і відчуттів, може спричинити загибель всієї сукупності людських здібностей, бо сила людської природи полягає в гармонії інтелекту і емоцій. Вільні дії розуму й емоцій завжди виходять з інстинктивних дій, нерозривно пов'язані між собою і є основою якісної освіти, розвитку розумових і емоційних сил школяра.

Висновок. . Таким чином, застосування емоційного чинника як засобу гуманізації навчального процесу та важливої умови забезпечення якості шкільної освіти, підвищення його ефективності в розв'язанні пізнавальних завдань пов'язане з вивченням праць В. О. Сухомлинського про значення емоцій у навчальному процесі та використанням досвіду видатного педагога в сучасній шкільній практиці.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Кондрашова Л.В. Педагогика высшей школы: проблемы, поиски, решения [монографический очерк] / Л.В.Кондрашова. – Кривой Рог: ЧНУ имени Богдана Хмельницкого, 2014. – 399 с.
2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям /Василий Александрович Сухомлинский. – Киев: Радянська школа, 1974. – 288 с.
3. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы /Василий Александрович Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1973. – 208 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анастасія Ізмайлова

*(студентка V курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Прибора Т. О.

У наш час проблема взаємодії людини і природи є однією з гострих наукових проблем світового співтовариства. Виробнича діяльність людського суспільства спричинила глибоку екологічну кризу, яка загрожує знищити людство, якщо воно не змінить свого ставлення до природи та не вживатиме необхідних практичних і законодавчих заходів для збереження навколишнього середовища [6, 5].

Гострота сучасної екологічної ситуації в Україні і в усьому світі, зокрема, породжує безліч проблем: одна з них – екологічне виховання молодшого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати та відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу [4, 59].

Одним із шляхів формування екологічної культури школярів є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого вчителя України В. Сухомлинського, зокрема до його досвіду у сфері екологічного виховання учнів. Саме В. Сухомлинським широко, повно і вичерпно були закладені основи не лише теорії, а й практики екологічного виховання молодого покоління.

Цінним для розуміння педагогічної творчості видатного педагога є праці вітчизняних учених М. Антонця, В. Бондаря, Н. Калениченко, О. Савченко, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін. Незважаючи на певні досягнення у вивченні спадщини В. О. Сухомлинського, на сьогодні недостатньо досліджень, що відображають сутність означеної проблеми та творче впровадження ідей видатного педагога в практику роботи школи.

Мета статті – обґрунтувати особливості методики екологічного виховання у початковій школі в педагогічній спадщині В. Сухомлинського та дослідити ефективність її використання у практиці сучасної початкової школи.

Методика використання принципів екологічного виховання В. Сухомлинського у практиці сучасної початкової школи складається з двох рівноцінних компонентів: формування наукових знань з екологічного виховання та охорони природного середовища [5, 60].

Перспективність екологічного виховання – це одна з передових педагогічних ідей великого педагога, варта подальшого застосування в практиці побудови школи XXI століття, що переконливо доводять сучасні дослідники педагогічної майстерності В. Сухомлинського. Проблема виховання Людини у творчій спадщині видатного педагога розглядається багатьма відомими педагогами, методистами, вчителями-практиками. Серед них І. Бабин, який характеризує проблему формування екологічної культури як основу гармонійного розвитку особистості в контексті ідей В. Сухомлинського; Т. Гладюк – висвітлює ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського; Л. Нестеренко і Л. Пироженко [7] виявляють роль казок В. Сухомлинського у пробудженні почуттів дитини; Г. Бондаренко розглядає уроки мислення як засіб формування творчих здібностей молодших школярів.

Учені, досліджуючи спадщину екологічного виховання В. Сухомлинського, приходять сьогодні висновку, що метою екологічного виховання великого педагога і природолюбів було цілеспрямоване формування у його вихованців міцних екологічних знань, розуміння органічного взаємозв'язку і єдності людини з навколишнім середовищем як єдиної гармонії, ролі природи у житті дітей, необхідність її охорони, виховання особливої відповідальності за стан навколишнього середовища. З дитячих років, коли діти з інтересом отримують знання, треба формувати у дітей екологічно чистий світогляд. У шкільні роки найактивніше формується світогляд людини, її характер, звички, ставлення до навколишнього світу. В. Сухомлинський формував цілісне ставлення до природи, виховував почуття відповідальності за стан довкілля. Підтвердженням цього є такі висловлювання педагога: «Ми вважали дуже важливим виховним завданням те, щоб наші вихованці бачили свою єдність з природою, переживали турботу і тривогу про збереження і примноження природних багатств. ... Думка про те, що ми, діти природи, повинні бути дбайливими і вдячними, особливо виразна і хвилююча тоді, коли діти бачать плоди землі, замислюються, як треба оберігати джерело, з якого п'ють» [10, 557].

В. Сухомлинський був глибоко переконаний, що ідеї екологічного виховання будуть продовжуватись і будуть реалізовуватись в подальшому екологічному вихованні підрастаючого покоління.

Сутність ідей екологічного виховання В. Сухомлинський вбачав у систематичному, терплячому, довготривалому впливі на розум дитини з метою усвідомлення і відчуття людини «як невід'ємної частини

природи» [11, 519]. З цього повинні починатися екологічна освіта і екологічне виховання підростаючого покоління.

Екологічні ідеї, і поряд з ними, традиції екологічного виховання, започатковані видатним педагогом, продовжують жити в сучасній школі і повноцінно використовуються вчителями початкової школи. Щоб запобігти безсердечності, школярів треба виховувати у душі турботи, тривоги, неспокою про живе і красиве. «З перших днів перебування в школі, – писав В. Сухомлинський, – ми спонукаємо до такого: якщо ти побачив, що на дереві надламана гілочка, дбайливо підв'яжи її, змаж рану; якщо це зроблено вмільно і своєчасно – гілочка приживеться. Ми постійно вчимо це робити, але це лише один бік справи. Головне в тому, щоб у дитини заболіла душа, коли вона побачила пошкоджене деревце» [10, 156].

В. Сухомлинський завжди підкреслював, що кожна школа повинна мати своє обличчя, свої екологічні звичаї і традиції, які більшою мірою сприяють поглибленому екологічному вихованню.

Неперервність в екологічному вихованні породжує творчі думки розпочинаючи з початкової школи. Це відбувається на спеціальних уроках мислення на природі. «Природа – колиска дитячої думки і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла цю школу дитячого мислення». У творах видатного педагога природа визначається як провідний фактор екологічного виховання. Василь Олександрович писав: «...багаторічний досвід навчально-виховної роботи переконує, що природа не тільки об'єкт пізнання, не тільки сфера активної діяльності наших вихованців, а й частина їх буття, взаємовідносин, всього ладу їх життя. Природа – величезної ваги виховний екологічний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного виховного процесу» [9, 436]. Природа як світ, у якому дитина народжується, пізнає навколишню дійсність і саму себе, полегшує екологічну виховну роботу і водночас вдосконалює її, бо робить її багатшою, багатограннішою. «Постійне спілкування з природою і взаємодія з нею стають істиною стороною виховного процесу».

Великої ефективності в роботі з молодшими школярами з екологічного виховання може добитися вчитель, який буде використовувати у своїй роботі надбання педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Педагог вагому роль у вихованні молодших школярів відводить природі: «Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівськи бережливо ставитись до неї – ось яку позицію нам треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодії з природою». Василь Олександрович у своїх працях наголошував на тому, що дитина повинна бути всебічно гармонійно розвинутою особистістю, зі сталою системою моральних цінностей. Тоді вона буде здатна сприймати себе, як частину природи, як творіння природи [2, 9].

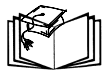
Основною з передових ідей творення системи особистісних цінностей В. Сухомлинський вважав любов. Це – любов до природи, взаємоповага, моральне багатство, турбота і охорона природи. Тому В. Сухомлинський акцентує у своїх працях увагу на ідеї виховання людини, як необхідності вирішення соціальних та особистісних проблем.

В. Сухомлинський надавав першочергового значення методам безпосереднього ознайомлення дітей з природою. «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, – писав він, – відкрийте перед ними джерело, без якого неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими» [11, 345]. Дійсно, екскурсії на природу позитивно впливають на розвиток екологічного і естетичного мислення вихованців, формування їхнього світогляду, сприяють набуттю знань, умінь і навичок для практичного вирішення проблеми охорони навколишнього середовища. У процесі екскурсій вихованці не лише ведуть спостереження, а й отримують первинні знання та вміння щодо проведення пошуково-дослідницької роботи. Вони опановують методи проведення спостережень за об'єктами та явищами природи, вчаться аналізувати, порівнювати, робити узагальнення та висновки.

Особливе значення мають ідеї В. Сухомлинського для початкової школи, яка нині розпочала перехід до нового змісту і структури освіти. У процесі реформування школи маємо зберегти і розвинути ідеї екологічного виховання, які залишив нам видатний педагог [3, 20].

Ефективність використання ідей Василя Олександровича Сухомлинського полягає в тому, що вони допомагають формувати естетичні, практичні, екологічні, пізнавальні і моральні цінності у дітей. Водночас, вони допомагають розширити уявлення дітей про неживу і живу природу, їхні взаємозв'язки і взаємозалежності; вести спостереження за красою і різноманітністю природи рідного краю та виховання у дітей емоційно-дбайливого ставлення до природи.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського в наш час має велике і неocenне значення. Використання принципів екологічного виховання в практиці сучасної початкової школи, допомагає дітям сприймати, аналізувати, порівнювати нову інформацію та збільшує інтерес до природи, бажання спілкування із нею. Використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського є актуальною сьогодні, оскільки допомагає інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку дитини, допомагає формувати духовне багатство, вчить відчувати, сприймати, аналізувати, порівнювати [1, 7].

Великий педагог не тільки розкрив роль і значення почуттів у житті і діяльності дитини, а й показав природу як важливий засіб екологічного, інтелектуального і духовного її розвитку. Екологічним вихованням учимо дітей бачити і берегти красу природи, бути духовно багатим і благородним.

Науково-педагогічний та практичний доробок В. Сухомлинського, його ідеї щодо спілкування та взаємодії школярів з природою є актуальними для сучасних навчальних закладів. Багатогранність творчої спадщини видатного педагога глибоко вивчається в багатьох країнах світу та збагачує сучасну педагогічну думку.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Бех І. Д. Життя як цінність у культурно-виховній інтерпретації В. О. Сухомлинського / І. Д. Бех // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 7–8.
2. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія / А. М. Богуш. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 272 с.
3. Верзацька Л. О. Уроки серед природи / Л. О. Верзацька // Початкова школа. – 1991. – № 95. – С. 11–25.
4. Гладюк Т. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Т. Гладюк // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 59–62.
5. Кічук Н. Творча особистість учителя у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Н. Кічук // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 10–11.
6. Кузь В. Школа В. Сухомлинського – школа самореалізації особистості учня / В. Кузь // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 5–10.
7. Пироженко Л., Нестеренко Л. Казка як один із засобів виховання у спадщині В. О. Сухомлинського / Л. Пироженко, Л. Нестеренко // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 283–286.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 649 с.
9. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 122–139.
10. Сухомлинський В. Сердце отдаю детям / Василий Сухомлинский. – Х.: Акта, 2012. – 563 с.
11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 668 с.

ВИХОВУЄМО ДОБРОТУ

Ольга Кіблицька

(студентка Вищого комунального навчального закладу Сумської обласної ради «Лебединське педагогічне училище імені А. С. Макаренка»)

Науковий керівник – викладач вищої категорії, викладач-методист Мандрико Т. В.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства особливого значення набуває утвердження у суспільстві гуманістичних цінностей добра, справедливості, честі, гідності, совісті, обов'язку, відповідальності. В. Сухомлинський – Велика Людина, Учитель, Гуманіст, Добротворець. Його творча спадщина – цілюще джерело, звідки ми всі можемо черпати знання: як потрібно розвивати, вчити, виховувати дитину [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Сухомлинський є унікальним представником як глибокого теоретика, так і учителя та директора, котрий роками створював свою авторську, експериментальну школу, тому особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню особистості В. Сухомлинського, а окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М. Антоненко, І. Бех, В. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко, М. Сметанський, Н. Гупан, Н. Дичек та ін.), так і поза її межами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик та інші).

Мета статті: показати, як використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського під час педагогічної практики з позанавчальної роботи допомагає нам, студентам ВКНЗ СОР «Лебединське педагогічне училище імені А. С. Макаренка», у формуванні у нас і наших вихованців високих моральних якостей.

Виклад основного матеріалу. У центрі сучасних технологій навчання і виховання молодших школярів знаходиться особистісно-зорієнтована модель, основною метою якої є індивідуальний розвиток кожного вихованця освітнього закладу. З огляду на це, особливого звучання набуває спадщина Василя Олександровича Сухомлинського – видатного українського вченого, філософа, неперевершеного педагога, який опікувався долею дітей. Наш всесвітньо відомий сучасник великого значення надавав цілісному формуванню особистості, розкриття та розвитку її розумових, фізичних, естетичних здібностей та нахилів. Всі аспекти виховання – моральний, розумовий, трудовий, естетичний, фізичний, – за його переконанням,

становлять нерозривну єдність духовного стану дитини. Вчений глибоко розкрив значення духовно-морального розвитку. Про це свідчать уже окремі назви статей чи розділів у монографічних творах: «Радість і доброта», «Розуміння життя, добра і зла в ньому», «Будьте доброзичливими», «Не можна прожити і дня без тривоги за людину», «Про радість праці» та інші, в яких Добро виступає стрижнем і основним моральним кредом у вихованні майбутніх громадян нашої країни [1].

Аналіз його творів на заняттях з предметів психолого-педагогічного циклу показав нам, що ідея добра проходить червоною ниткою через усі твори В. Сухомлинського, не нав'язливо у формі педагогічних роздумів, моральних сентенцій, порад, заповідей в уявленому діалозі з учнями, педагогами та батьками.

Проводячи практичні заняття з молодшими школярами, ми засвоюємо технології виховання людяності та доброти дитина, використовуючи теоретичні поради В. Сухомлинського та його твори для дітей. Одні вважають твори В. Сухомлинського за казки, інші за байки, новели, притчі та ін. Як би ми їх не називали, переконуємось в одному – вони розкривають перед нами красу білого світу, рідного слова, вчать людяності і мудрості. Його твори – це своєрідні питання-відповіді на всі життєві проблеми. Твори Василя Сухомлинського – це твори великого педагога, залюбленого в дитину, її світ, її проблеми. У них звучить віра у свою землю, свій народ, у незнищенність українського духу, у відродження нації. Великий Учитель черпав сили у народній творчості, у Біблії, у традиціях попередників, у героїчній і стражденній історії українського народу, у повсякденному житті, у думанні. До нас його твори дійшли як самотні творіння великого майстра зі своїм почерком.

Роз'яснення суті гуманного ставлення до людини починаємо в бесідах про найближчих людей. Наприклад, обговорюємо з молодшими школярами питання: «Що ти знаєш про свою маму? Скільки мамі років? Що мама любить? Що їй більше подобається: слухати музику, читати, вишивати, малювати? Якою мама була в твоєму віці? Чим мама відрізняється від інших жінок? Чи є в мамі подруги? Як вона ставиться до своєї мами, твоєї бабусі? Як ти піклуєшся про маму?» Зміст гуманності найкраще, на нашу думку, проілюструвати ситуаціями з досвіду дітей. Дитина має усвідомлювати, що члени сім'ї пов'язані родинними зв'язками не лише із нею самою, а й між собою, незалежно від неї. Пропоновані для обмірковування ситуації можуть бути такими: «Уявіть собі сім'ю: мама, тато, бабуся, син 10 років, донечка 5 років. Як зробити так, щоб у вихідний день усі відпочили?».

Прилучаючись до спадщини В. Сухомлинського ми вчимо дітей відчувати, пізнавати і творити. Вагоме місце у роботі з дітьми посідає казка. Казка, – завжди повторював В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [5, 154].

Без казки не можливо уявити дитинство. В. Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки, а й показав, що казка це друг і вчитель дитини, вона допомагає їм пізнати навколишній світ, робить їх добрішими. За переконанням Сухомлинського, саме казка є духовним багатством народної культури.

Сам великий педагог склав масу мудрих, цікавих казок. Його казки близькі дітям молодшого шкільного віку, зрозумілі, легко сприймаються, допомагають пізнати навколишній світ. Казкові герої В. Сухомлинського тварини, птахи, комахи, рослини – наділені людськими рисами характеру, тому вихованцям легко зрозуміти літературних персонажів, їх вчинки. На цих казках виросло не одне покоління. Ці казки стали обов'язковим елементом такої форми роботи з дітьми, як уроки доброти. Наприклад, проводячи урок «Вчимося бути добрими людьми», ми використали твір В. Сухомлинського «Добре слово» та подарували дітям «Вузлики напам'ять»:

-Ти людина. А людина несе відповідальність за те, що відбувається у світі.

-Добра людина схожа на ясне сонечко, тому що всіх вона вміє зігріти своєю любов'ю, турботою, ласкою, щирістю та щедрістю.

-Ти відповідаєш за того, кого приручив!

-Людина у світ приходить для добра.

-Не накопичуй в серці образ і зла, щоб не стати жорстоким і лютим. Умій прощати!

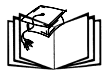
-Будь завжди добрим, носи у своїй душі світле сонечко любові до всього світу, адже ти — Людина!

- Ти – українець, і ніколи не принизиш честі та гідності іншої людини (особливо, молодшої та слабшої за тебе) та не дозволиш зробити це іншому.

- Ти будеш постійно докладати зусиль для саморозвитку, удосконалення себе як особистості з глибоким християнським світоглядом, вбачаючи в цьому запоруку свого життєвого успіху.

- Люби Україну, свій край, добром і турботою їх оточуй. Вивчаючи, утверджуєш, бережи та примножуй традиції свого народу, України».

За мотивами казок наші вихованці створюють малюнки, придумують нове закінчення казки, інсценізують твори В. Сухомлинського. Такі форми роботи дають можливість навчати людяності та любові до ближнього.

Любов до рідної землі, до природи, до Батьківщини – це тема багатьох творів В. Сухомлинського. Це та святиня, без якої Людина не є Людиною, без якої засихає її «коріння», її душа. Саме через майстерне слово великого педагога ці моральні категорії ми доносимо до своїх вихованців. Так, на інших уроках доброти об'єктом аналізу були «Деркач і Крїт», «Деркач і Ластівка», «Як Їжачиха приголубила своїх дітей», «Перепел і Кулик» та інші твори цього циклу [3].

Через таку форму роботи ми, майбутні учителі, переконуємося, що педагогічні казки В. Сухомлинського ніби опосередковано, непомітно зовні, насправді вміло і глибоко виховують у дітей найкращі людські якості. Своєю творчістю великий педагог досяг тих морально-етичних норм, які можна проповідувати як заповіді. Вони для тих, хто хоче стати Справжньою Людиною. Ось вони: *«Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиренним до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним... товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею. Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чес- ножити.. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирася мед працюючих бджіл. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі частя дитинства, плати їм за це добром. Ти живеш серед людей, не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевірй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре [4].*

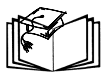
Важливим, на нашу думку, є використання в роботі з молодшими школярами фрагментів з творів для дітей В. Сухомлинського, які можуть бути виховними ситуаціями. Наприклад, вправа «Розминка», мета якої ознайомлювати учнів один з одним, зняти напруженість перших хвилин, створювати в класі більш розкуту атмосферу, на досягнення стану, який дозволив би ефективно працювати. Діти інсценізують уривок «Відповідь» (за Василем Сухомлинським):

- Одного разу маленьке Курча знайшло великого Півня.
  - Чому у чаплі довгий дзьоб, а в мене зовсім маленький? – запитало воно.
  - Відчепися!
  - Чому в зайця довгі вуха, а в мене навіть малесеньких немає?
  - Не чіпляйся!
  - Чому в кішки м'яка гарна шубка, а в мене якийсь жовтий пух?
  - Відійди кажу! Замокни!
  - Чому навіть маленьке цуценя вміє вертїти хвостиком, а в мене ніякого хвостика немає?
  - Та відчепися ж ти! – гримнув Півень.
  - Чому в цапка є гарні ріжки, а у мене навіть поганеньких немає?
  - Припини! Іди геть!
  - Усе відчепися... геть... припини! Чому всім маленьким дорослі відповідають на запитання, а ти – ні?
- пропищало Курча.
- Тому що ти не запитуєш, а просто всім заздриш! – сердито відповів Півень. І це була чиста правда.

Висновки. Завдяки цій роботі ми, майбутні вчителі, збагачується ідеями дитиноцентрованої педагогіки, фундаментом якої є філософська категорія добра і цінності людини, що відкривають реальне життя школяра.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Деркач В. Примножуючи спадщину Павліського добротворця / В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6-7.
2. Ковальчук В.І. Спогади про В. Сухомлинського. / І. В. Ковальчук. – К., 1990. – С. 201-204.
3. Сухомлинський В. О. Куди поспішали мурашки. – К., 1981. – 18 с.
4. Сухомлинський В. О. Радість і доброта, сила і совість у дитячому колективі / В. О. Сухомлинський. – Методика виховання колективу. – Вибр. твори у 5-ти т. – Т. 1. – К. : «Рад. школа», 1976. – 654 с.
5. Сухомлинський В. О. Будьте доброзичливими / В. О. Сухомлинський. – Сто порад учителям. – Вибр. твори у 5-ти т. – Т. 2 – К. : «Рад. школа», 1976. – 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Не можна жити і дня без турботи за людину / В. О. Сухомлинський. – Серце віддаю дітям. – Вибр. твори у 5-ти т. – Т. 3 – К. : «Рад. школа», 1977.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анастасія Коваленко

*(студентка I курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Довга Т. Я.

У процесі шкільної освіти учні не лише опановують необхідний обсяг фактичної інформації, оволодівають предметними та ключовими компетентностями, але й отримують певні відомості про моральний бік життя, в них формуються певні моральні цінності. Тому проблема виховання у школярів чітких моральних орієнтирів на різних ступенях навчання залишається актуальною.

Моральне виховання традиційно розглядається як систематичне й цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток почуттів, вироблення навичок та звичок моральної поведінки.

Мета морального виховання – формування ідейної серцевини особистості – громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, вчинків, єдності слова і діла. В. О. Сухомлинський стверджував, що моральний розвиток є тією сферою, де панує безмежна і справжня рівність, де кожен, навіть найважчий учень, може досягти вершини, бути великим і неповторним. Видатний педагог вважав, що "душа кожної людини – це неповторний світ думок, почуттів, переживань" [2, 193].

Свого часу Софія Федорівна Русова, звертала увагу на те, що в школі дітям пропонується досить обширний матеріал для збагачення знань, достатньо інформації для вдосконалення душевних якостей, але дуже мало для розвитку почуттів. В.О.Сухомлинський був переконаний у тому, що: «... без надійної емоційної основи неможливе не тільки успішне, а й взагалі нормальне навчання – невід'ємне від почуттів і переживань». [Так само, 431].

Відомо, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом розвитку моральних почуттів дитини, формування її емоційної чуттєвості до переживань інших людей шляхом розвитку емоційного передбачення наслідків своїх дій для цих людей.

Для молодшого учня, характерний підвищений інтерес до того, як належить діяти у різних обставинах, а значить і до змісту норм моралі, виникає активне прагнення додержуватися таких норм і правил поведінки, зокрема, це стосується шкільного життя. Підвищена увага до морального боку поведінки інших людей виражається в бажанні учня дати моральну оцінку їхніх вчинків і, таким чином, самому утвердитись у вимогах належної поведінки.

Поведінка самої дитини продовжує зумовлюватися здебільшого безпосередніми мотивами. Причому, протиріччя між бажанням діяти правильно й реальною поведінкою не викликає вини або самоосуду вихованця. Наприклад, учень може свідомо сприймати правила, вивчати їх і навіть вимагати від інших школярів їх дотримуватися, при цьому він сам наче стверджується в тому, що дійсно відповідає моральним зразкам. Водночас, коли виникає протиріччя між моральним зразком і власною поведінкою дитини вона, як правило, не відчуває докорів сумління і легко заспокоюється на тому, що це вийшло випадково, й вона того робити не хотіла.

У молодшому шкільному віці формування моральних почуттів часто випереджує знання дитиною норм моральної поведінки. Школяр не завжди може пояснити, чому треба поводити себе саме так за певних обставин, але моральне почуття, сформоване на основі попереднього життєвого досвіду, правильно підказує йому, який вчинок хороший, а який поганий. Тому під час формування моральних почуттів у дітей необхідно спиратися на їхній практичний досвід моральної поведінки, створювати умови для розширення та збагачення цього досвіду.

Учні, які навчаються в початковій школі, вже можуть виявляти високі моральні почуття: піклування і чуйність до матері, вчительки і навіть до чужих людей, якщо вони хоробрі, благородні, справедливі, віддані один одному. Морально-етичні бесіди з учнями початкової школи і обговорення разом з ними вчинків літературних персонажів або реальних людей розвивають у них уміння правильно оцінювати факти, якщо, звичайно, вони їм зрозумілі і не виходять за межі їх життєвого досвіду.

Серед почуттів, які формуються в школяра, слід відзначити й почуття, пов'язані з ставленням до вчителя. У першокласників швидко складаються почуття довіри, прихильності й поваги до вчителя, проте ці почуття ще розпливчасті. В. О. Сухомлинський писав: "Важко уявити щось ненормальне у взаєминах

учителя і дітей. А звідси і огрубіння почуттів, озлобленість, які не рідко переходять на його стосунки з навколишніми людьми". [3, 291].

Моральні почуття розвиваються на основі знань, поступового засвоєння моральних понять, оцінок. На цих знаннях, певним чином оцінених дорослими, будуються власні моральні судження дітей.

В. О. Сухомлинський не уявляв собі виховання без постійних розповідей вихователя про гарні вчинки людей, без пояснення правил моралі. Він зазначав: "Ми вчимо дітей читати почуття людей – радість, біль, образу, здивування, збентеження, сором і багато, багато інших – у їх очах. Не менш важливим, ніж опанування основ науки про природу і суспільство, вважаємо ми, є опанування мови почуттів. Невиховувана людина глуха до найтоншого і, по суті, єдиного інструменту нашого – слова". [1, 494].

Василь Олександрович уклав хрестоматію невеликих повчальних розповідей, знаходив їх у книгах, газетах, журналах. Проте педагог турбувався про те, щоб розмови не лишилися лише розмовами, не перетворилися на пустослів'я. Якщо дітей схвилювало слово педагога, це хвилювання повинно обов'язково вилитися у справу, в роботу, допомогу людям, школі, колгоспу. При такому поєднанні (слово учителя – схвилюваність – спільна праця вихованців і вчителя) в дітей виникають певні моральні почуття (задоволеності, захопленості, стурбованості, тощо).

Однак, знання моральних якостей людей ще не забезпечує виникнення в дитини відповідних моральних почуттів. Моральні почуття є виявом ставлення самої дитини до відповідного вчинку людини. При цьому кожне моральне почуття пов'язане, зазвичай, з різноманітними переживаннями, відношеннями, що супроводжують оцінку певної життєвої ситуації або вчинку.

Щоб визначити своє ставлення до вчинку того чи іншого літературного героя або реальної людини, дитина повинна вміти виділити їхні істотні моральні якості і, абстрагуючись від різноманітних зовнішніх обставин, побачити в поведінці людини ті риси, які вже стали для неї основою відповідних емоційних характеристик і оцінок.

У молодшому шкільному віці інтенсивно формуються такі моральні почуття, як почуття любові до Батьківщини, співчуття до пригноблених та ненависть до їх гнобителів, захоплення героїзмом та мужністю людей, почуття колективізму, товаришкості, працьовиті та інші цінні почуття.

Участь у житті шкільного колективу формує у молодших школярів почуття колективізму. На думку В. О. Сухомлинського, "для десятирічної дитини це не природно і навіть небезпечно: намагання уникнути колективних радощів і переживань може привести до байдужості, до пригнічення дорогоцінної риси морально здорової людини – щиро відгукуватися серцем, душею на навколишній світ". [2, 178].

Виконання певних обов'язків у шкільному колективі, спільна навчальна та громадська діяльність, взаємна відповідальність одного перед одним і перед класом у цілому призводять до того, що учні набувають необхідного практичного досвіду моральної поведінки в колективі. На основі цього досвіду в школярів формується почуття обов'язку та відповідальності, вміння підкоряти свої почуття та особисті інтереси спільній меті та інтересам колективу.

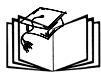
Видатний педагог був переконаний, що високі громадянські почуття формуються у дітей під впливом краси оточуючого середовища: "Лікування красою – так можна назвати одну з граней моєї педагогічної системи. Тут треба характеризувати складність і багатогранність тонких духовних впливів на почуття, на серце, а через серце і на розум. Це один із найдієвіших засобів лікування красою". [4, 306].

Висновок

У молодшому шкільному віці формування моральних почуттів часто випереджує знання дитиною норм моральної поведінки. Школяр не завжди може пояснити, чому треба вести себе саме так у даній обстановці, але моральне почуття, сформоване на основі попереднього життєвого досвіду, правильно підказує йому, який вчинок добрий і який поганий. Тому, виховуючи моральні почуття у дітей, необхідно спиратися на їхній практичний досвід моральної поведінки, створювати умови для розширення та збагачення цього досвіду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Бачити себе / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.5. – С.489 – 495.
2. Сухомлинський В.О. Виховання почуттів / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.5. – С.176 – 195.
3. Сухомлинський В.О. Нагорода за добро / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.5. – С.288 – 292.
4. Сухомлинський В.О. Як любити дітей / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.5. – С. 292 – 308.

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Антоніна Коломійченко

*(студентка III курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Ткаченко О. М.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У час глобальних перетворень, появи нових соціально-економічних відносин, інтеграції у світовий освітній простір одним із найактуальніших завдань сучасного суспільства є формування і розвиток творчої активності особистості. Якщо поміркувати, для чого потрібна творчість, то відповідь буде очевидною. По-перше, творчість – це засіб власного духовного розвитку особистості, це можливість робити кожен день життя цікавим і неповторним. По-друге, творчість – це рушій прогресу. Творчий розвиток школярів виявиться запорукою розв'язання кількох соціальних проблем одночасно – починаючи від культурного і технічного зростання нації і завершуючи соціальною сферою (боротьбою з наркоманією, алкоголізмом тощо).

Творчий розвиток особистості дитини активізується в дошкільному та молодшому шкільному віці. Саме цей період є найбільш сприятливим для творчого розвитку дітей, оскільки в молодшому шкільному віці спонтанна і репродуктивна діяльність дитини поєднується зі швидко зростаючим інтелектом, абстрактним та логічним мисленням. На цей час припадає можливість самостійної постановки цілей, мотиваційних спонукань, пошуку способів дії та контролю результатів, тобто освоєння всіх компонентів психологічної структури творчої особистості. Відтак формування творчої активності у молодшому шкільному віці, як найбільш сензитивному періоді для творчості, є одним із важливих завдань сучасної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми осмислення розвитку творчих здібностей особистості та процесу їх впровадження зверталися відомі психологи та педагоги. Великого значення в організації роботи з формування творчої активності учнів набули праці видатних психологів Л. С. Виготського, В. М. Дружиніна, О. М. Леонтєва, Я. А. Пономарьова, С. Л. Рубінштейна, в яких досить ґрунтовно описані психологічні аспекти формування творчої активності дітей, а також педагогів Ю. К. Бабанського, С. О. Гавриленко, М. О. Данилова, Т. А. Ільїної, І. Я. Лернера, В. О. Моляко, О. Я. Савченко, О. О. Федоренко та інших, які вивчали методи, умови розвитку креативності та принципи формування творчої активності учнів, зокрема й молодших школярів.

Багатий досвід розвитку творчих здібностей молодших школярів представлений у працях Василя Олександровича Сухомлинського. Він вимагає вивчення та переосмислення.

Формулювання цілей статті. Вивченню та узагальненню педагогічних ідей В. О. Сухомлинського щодо розвитку творчих здібностей молодших школярів присвячена ця стаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи розмову про творчі здібності, варто з'ясувати, що таке творчість взагалі. Питанням творчості цікавилися здавна і цікавляться донині. Поняття творчості з'явилося ще в давні часи. Цією проблемою цікавилися філософи ідеалісти XIX–XX ст., вчені епохи романтизму. Дану проблему описували А. Бергсон, Л. Виготський, Д. Локк, К. Маркс, Ф. Шеллінг. Не залишався осторонь і видатний український педагог В. О. Сухомлинський.

Аналізуючи роботи вище названих науковців, можна зробити висновок, що творчість – кінцевий підсумок активності людської істоти, переробки енергії та інформації шляхом діяльнісно-есенціального досягнення речових результатів і завдяки активізації духовних процесів шляхом звернення до зовнішніх, загальних шарів духовності.

Василь Олександрович відводив чільне місце даній проблемі у своїй педагогічній діяльності. Для нього творчо мисляча людина була ідеалом, тому що вона могла глибоко розуміти навколишній світ. Повноцінним навчанням педагог називав навчання, яке розвиває розумові сили і здібності. Організуючи роботу з дітьми, учений передусім піклувався про розвиток їхнього мислення і мовлення, для чого використовував красу навколишнього: серед природи, багатої на живі образи, легше думати, краще фантазувати, швидше добирати слова з найтоншими відтінками. «Я прагнув, щоб перш ніж розгорнути книжку, по складах прочитати перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої у світі книги – книги природи» [3, 541].

Із завданням розвитку мислення В. О. Сухомлинський тісно пов'язує інтерес до навчання. Кінцева мета оволодіння знаннями для дитини, вважає Василь Олександрович, не може бути головним стимулом розумових зусиль, як для дорослої людини. Для неї джерело бажання вчитися – сама розумова праця, інтелектуальні переживання, емоційні забарвлення думки. Чим більше учень оволодіває навичками

розумової праці, тим більше зростає в нього інтерес до навчання, а невміння трудитися породжує небажання вчитися, лінощі: «Навчання може стати для дітей цікавою, захоплюючою справою, якщо воно осяяне ярким світлом думки, почуттів, творчості, краси, гри» [2, 131].

Характерною особливістю дитячого мислення є те, що воно тісно пов'язане з яскравими предметами і явищами. В. О. Сухомлинський конкретизував свою думку так: «Дитина мислить образами. Це означає, що, слухаючи, наприклад, розповідь учителя про подорожі краплини води, вона малює в своїй уяві і срібні хвилі вранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші всі уявні ці краплини, тим глибше осмислює вона закономірність природи» [4, 284].

Розвиток мислення дітей відбувається під час сприймання навколишньої дійсності, осмислення сприйнятого, власних дослідів. Педагог пише: «Дуже важливо, щоб мислення учнів ґрунтувалося на дослідженні, пошуках, щоб усвідомленню наукової істини передувало нагромадження, аналіз, зіставлення і порівняння фактів. Спостерігаючи явища і картини природи, дитина оволодіває формами й процесами мислення, збагачується поняттями, кожне з яких сповнюється реальним змістом причинно-наслідкових зв'язків, помічених гострим зором допитливого спостерігача» [4, 275]. Створити всі ці умови стало можливим на уроках мислення.

Під системою уроків мислення В. О. Сухомлинський розуміє школу думки, без якої не уявляється «повноцінної, ефективної розумової праці на всіх уроках не тільки в початковій школі, а й у наступні періоди навчання та розумового розвитку. Ця школа є фундаментом творчих розумових сил, необхідних для опанування нових знань. «Уроки мислення» проходили не в буденній класній кімнаті, а на лоні природи, серед співу птахів, дзижчання бджіл, шелесту листя.

Уроки мислення – це не відхід від уроків, не втеча від книг, підручників. Навпаки, уроки серед природи у «Школі радості» збагачували, поглиблювали знання учнів, розширювали їхній кругозір. Тут ставало дітям у пригоді малювання. Педагог наголошував: «Процес навчання читання й писання буде ефективним, якщо грамота стане для дітей яскравим, захоплюючим шматком життя, сповненим яскравими образами, звуками, мелодіями. Те, що дитина повинна запам'ятати, насамперед має бути цікавим. Навчання грамоти варто пов'язувати з малюванням [2, 79]. Кожна літера у свідомості дитини пов'язується з наочними образами, тому легко запам'ятовується і все слово, і кожна літера. Так, наприклад, букву Р учні асоціюють з крапелькою роси [2, 81]. Завдяки таким урокам мислення вже у молодшому віці дитина свідомо дорожить тим, що вона – розумна особа. А без цього не може бути й мови про свідоме і дійове засвоєння знань. Василь Олександрович досить часто вдавався до проведення таких уроків. Вони займали третину від всієї кількості.

В. О. Сухомлинський радить вдумливо і багато працювати над тим, аби слово жило в дитячій творчості, у спілкуванні, бо вважав це однією з умов загальної і педагогічної культури шкільного життя. Уроки мислення серед природи були насамперед уроками розвитку дитячого мислення і мовлення. Під час їх проведення думка дітей поступово ставала дедалі яскравішою, багатшою, виразнішою, слово набувало, емоційного забарвлення, а перед учителями відкривалася надзвичайно творча грань педагогічної майстерності – можливість і вміння вчити дітей думати. Василь Олександрович стверджував, що «переключення думки, яке є суттю мислення, можливе лише тоді, коли перед дитиною або наочний, реальний образ, або настільки яскраво створений словесний образ, що дитина ніби бачить, чує, відчуває те, про що розповідають. Ось чому діти так люблять казки» [2, 32].

Таким чином працюючи з учнями, Василь Олександрович докладав усіх зусиль, аби всі його вихованці гарно навчалися. Цьому сприяло і створення кімнати казки, яка була створена через три місяці після початку роботи «Школи радості» [2, 154]. До цієї кімнати учні ходили два рази на тиждень. В ній вони слухали казки і розповідали казки самостійно.

В. О. Сухомлинський вважав, що дитяча фантазія в кімнаті казки стає невичерпною. Варто дитині побачити новий предмет, як у її підсвідомості він пов'язується з іншим, народжується фантастичний образ, уява починає розгортатися, думки тремтять, в очах загораються блискітки, мова пливе плавним потоком. Тому в кімнаті в різних кутках – найрізноманітніші предмети, що збуджуватимуть уяву дітей. «Якщо мені вдалося домогтися того, що дитина, в розвитку мислення якої зустрічається серйозні труднощі, придумала казку, зв'язала у своїй уяві декілька предметів навколишнього світу – значить можна з упевненістю говорити, що дитина навчилася мислити», – говорив В. О. Сухомлинський.

Створення казок – один із найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом з тим це важливий спосіб розумового розвитку. Якщо вчитель хоче, аби діти створили художні образи, варто переносити із вогню своєї творчості бодай одну іскорку у свідомість дитини. Якщо ж учитель не вміє творити, вважав В. О. Сухомлинський, чи дитячі інтереси для нього пусті, тоді нічого не вийде.

Під час уроків в кімнаті казки діти створили багато казок, які донині зберігаються в музеї у Павлиші. Саме вони є доказом того, що в дітях вдалося запалити іскорку думок. Якби не творчість, не складання

казок, мова багатьох дітей була б сухою і нечіткою, а мислення – хаотичним. Тому можна з упевненістю сказати, що між естетичним відчуттям і багатством мовлення є прямий зв'язок. Естетичне відчуття емоційно зафарбовує слово. Чим цікавіше казка і незвичайніша обстановка, в якій знаходяться діти, тим сильнішою є гра дитячої фантазії, тим стають неочікуванішими образи, що створюють діти.

Раз у 2–3 дні в кімнаті казки змінювалася обстановка, вирізувалися нові фігури з фанери, створювалися головні герої, діти будували хатинки, замки, лаштували човни. Казки, почуті в цій кімнаті, діти запам'ятовували назавжди, оскільки, коли слово хвилює дитину своєю неповторною красою, воно завжди запам'ятовується. І від такого запам'ятовування розум не тільки не перевантажується, а й навпаки, стає ще гострішим.

Вчитель постійно думав: як домогтися того, щоб діти знали рідну мову, аби рідне слово ввійшло в їхнє духовне життя, стало і гострим, і влучним різцем, і різноманітною наміткою, і тонким засобом пізнання істини. Мова – це матеріальне вираження думки, і дитина лише тоді буде знати її, коли зі змістом сприймається яскравий емоціональний окрас, живий трепет музики рідного слова. Без переживання краси слова розуму дитини неосяжні заповітні грані його змісту. А пережита краса немислима без фантазії, без особистої участі дітей у творчості, ім'я якої – казка. Казка – активна естетична творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини – розум, відчуття, уяву, волю. Діти, яких навчав В. О. Сухомлинський, на все життя запам'ятали чарівність тих зимових вечорів, коли за вікном кружляла заметіль, а вони поринали в чарівний світ, подорожуючи разом з героями.

Педагог радив не обтяжувати дитину лавиною знань про предмет, а вміти відкрити перед нею в навколишньому світі щось одне, але так, щоб залишилось щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще і ще повернутися до того, про що вона дізналася. Саме здатності молодшого школяра до знаходження невідомого у відомому, незвичайного у звичайному, до постановки запитань, які фіксують невідоме, виступають як ланка народження проблеми, як етап, з якого починається розгортання розумового пошуку, В. О. Сухомлинський надавав великого значення у формуванні творчої особистості молодого школяра.

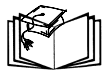
Висновки і перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, аналізуючи творчу спадщину Василя Олександровича Сухомлинського, можна зробити висновок, що головною умовою ефективного розвитку творчих здібностей педагог вважав формування мислення учнів, що передбачає активне, самостійне здійснення молодшими школярами розумових дій, формування дійових знань та проведення спостережень серед природи, яке є джерелом розумового розвитку дитини.

Праці В. О. Сухомлинського містять цінні теоретичні та практичні положення, реалізація яких сприятиме ефективному розв'язанню проблеми формування творчої особистості школяра (цілісність підходу до розв'язання зазначеної проблеми з урахуванням психофізичних і психічних особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку; технологія розвитку образного мислення; реалізація індивідуального підходу до дітей у навчально-виховному процесі; організація уроків мислення як невичерпного джерела розвитку розумових здібностей учнів).

До проблеми формування образного мислення в умовах сучасності привернута увага багатьох дослідників суміжних з педагогікою галузей науки, і всі вони так чи інакше потребують творчого використання спадщини В. О. Сухомлинського. Перетворення навчання в цікавий, захоплюючий процес пізнання дитиною навколишнього світу – це, напевно, одна із головних умов розв'язання складних завдань, які стоять сьогодні перед українською школою і учителем, і одна з кардинальних проблем сучасної дидактики і методик навчання в початковій школі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ковальчук М. О. Розвиток творчості молодших школярів [Електронний ресурс].– Режим доступу до статті: <http://www.iod.edu.ua/>.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т.– Т. 3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 7–283.
3. Сухомлинський В. О. Школа і природа // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. – Т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 536–551.
4. Сухомлинський В. О. Елементи творчості в діяльності молодших школярів // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 273–278.

ПОГЛЯДИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ВПЛИВ МЕДІА ПРОСТОРУ НА ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Любов Кононова

*(студентка III курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Прибора Т.О.

Як педагогам, так і школярам доводиться постійно стикатися із зростаючим інформаційним потоком, відчувати значні труднощі, коли необхідно застосувати пошукові навички, самостійно критично оцінити отриману інформацію. Без медіаосвіти тут не обійтися, тому в наш час проблема медіа грамотності є досить актуальною.

Проблема медіаосвіти в контексті світового інформаційного простору є комплексною, її прямо чи опосередковано вивчали такі вітчизняні журналістикознавці, як В. Різун, М. Тимопик, В. Шкляр, І. Слісаренко та інш. Останнім часом проблемою переймаються і представники точних наук, зокрема вчені Л. Шульман і В. Пугач та їхні колеги з НАНУ, які активно пропагують у друкованих та електронних ЗМІ над ідеєю інтеграції української науки у світовий процес.

Мета статті: полягає у дослідженні поглядів В. Сухомлинського на вплив медіа простору на якість освітнього процесу.

У сучасних умовах розвитку суспільства комп'ютер став для дитини і «другом», і «помічником», і «вихователем», і «вчителем». Загальна інформатизація і доступний, високошвидкісний Інтернет зрівняв жителів великих міст і малих сіл у можливості отримати якісну освіту. Тим часом існує ряд аспектів при роботі з комп'ютером, а зокрема, з мережею Інтернет, що негативно впливають на фізичне, моральне, духовне здоров'я підростаючого покоління, що породжують проблеми в поведінці у психічно нестійких школярів та становлять загрозу для дітей.

У наш час в Україні дуже гостро постало питання медіаосвіти, адже саме від якості отримуваної інформації і залежить наше майбутнє, у тому числі й майбутнє нашої держави. Саме цій проблемі становлення та розвитку медіаосвіти в Україні як важливого складника розвитку інформаційного суспільства присвячена наша стаття.

Медіаосвіта (англ. media education) – напрям у педагогіці, спрямований на вивчення масовокомунікативної й інформаційної природи ЗМІ (преси, телебачення, радіо, кіно, відео тощо) та принципів їх використання для актуалізованого оволодіння основами знань.

Основні завдання медіаосвіти: підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різноманітної інформації, навчити людину протистояти впливові на психіку, оволодівати засобами спілкування на основі вербальних та невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів [1].

В Україні процес розвитку медіаграмотності лише набирає обертів. Сучасна педагогіка поступово відмовляється від повного педагогічного керування процесом навчання, де учень є «об'єктом» впливу, й повертається до системи стимулювання самостійної пізнавальної діяльності школярів, створення умов для їхньої творчості та співробітництва.

На користь запровадження медіаосвіти та перспектив використання медіа в освіті та вихованні як школярів, так і населення взагалі, свідчить й досвід радянської педагогіки. Видатний радянський педагог В. Сухомлинський у своїх працях вказував на небезпеку шкідливого впливу медіа, у своїх працях він зазначав наступне: « У наш час до школи приходять все нові й нові джерела знань: кіно, телевізор, технічні засоби навчання. Важко доводиться книжці змагатися з цікавішими і, можна сказати, простішими стежками пізнання та самопізнання, бо дивитись кінофільм – це передусім втіха, задоволення...» [4, 495].

І справді можна сказати, що перегляд будь якого фільму, чи то пізнавального чи то розвивального характеру, не принесе ніякої користі насамперед без попередньої мотивації до його перегляду, спонукання й роз'яснення вчителем, для чого саме діти передивлятимуться відео фрагмент, без обговорення та аналізування побаченого. Методично неправильне використання медіа засобів призводить до того, що діти не усвідомлюють навчальної спрямованості медіаосвіти, а сприймають її як розважальний аспект.

Василь Олександрович звертав на це особливу увагу. В статті «Могутній вихователь», він зазначав: «З тривогою доводиться спостерігати, як в окремих школах книжку витісняють кінофільм, телевізор, вона відходить на друге місце. Хоч і не дивно, але це так: великим лихом багатьох шкіл стає зараз без книжність...» [4, 495].

Він не наче зазирнув у майбутнє. Передрік появу значної кількості медіа ресурсів, їхню значимість у майбутньому та місце у навчально-виховному процесі. Те що медіа освіта полегшить навчання і зробить його більш доступним, але без методологічних розробок щодо її застосування, розуміння і значення, не можна говорити, про доцільність її використання.

При всіх перевагах інформаційно-комунікаційних технологій існує небезпека виникнення «псевдо інформаційної» технології навчання, коли робота з мультимедіа в межах різних дисциплін стає самоціллю, а не засобом досягнення навчальної мети.

Тому впровадження та застосування медіаосвіти має буди під наглядом МОН України. Однією з важливих умов запровадження медіаосвіти в Україні, є забезпечення готовності фахівців системи освіти до розв'язання медіаосвітніх проблем і суперечностей, що потребує перебудови звичних форм роботи, удосконалення змісту і форм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, зорієнтованих на випереджувальне ознайомлення з медіаосвітніми інноваціями педагогічний загал [3].

Треба відзначити, що 20 травня 2010 р. постановою Президії Національної академії педагогічних наук України була схвалена Концепція впровадження медіа-освіти в Україні. Згідно цієї Концепції медіаосвітою вважається частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [2].

Тому початковим кроком є розробка та затвердження концепції впровадження медіаосвіти в навчальному закладі. Головною метою концепції є надання принципово нового підходу до модернізації школи, що передбачає виконання таких складових:

- інтеграція школи в єдиний інформаційно-освітній простір;
- забезпечення всебічної підготовки дітей і молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа;
- формування у них медіаобізнаності, медіаграмотності і медіа-компетентності відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

Концепція розрахована на п'ятирічну перспективу і реалізується протягом трьох етапів:

I. Початковий, підготовчий етап (2012–2013 роки);

II. Етап поступового укорінення шкільної медіа-освіти та стандартизації вимог (2013– 2015 роки);

III. Етап дальшого розвитку медіаосвіти (2015–2016 роки)

Отже, виникає об'єктивна необхідність нових освітніх ініціатив, які сприятимуть активному, критичному та вдумливому використанню медіа, інакше кажучи – розвитку медіаосвіти, яка повинна охоплювати дошкільників і школярів.

Рівень медіаграмотності учнів буде вищим за умови реалізації системи заходів на державному рівні та впровадження елементів медіаосвіти у процес підготовки майбутніх учителів початкових класів. Невід'ємною складовою інформаційної безпеки школярів є їхнє вміння адекватно сприймати й оцінювати інформацію, критично її осмислювати, ідентифікувати загрози на основі морально-етичних і культурних цінностей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Задорожня Л. Медіаосвіта в нових горизонтах: історія становлення та розвитку (вітчизняний і зарубіжний досвід) [Електронний ресурс]: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття: проблеми, досягнення і перспективи» / Л. Задорожня. – С. 4. – Режим доступу до статті: http://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnuk_Harkiv.pdf. – Назва з екрану.
2. Концепція впровадження медіа освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm. – Назва з екрану.
3. Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття [Електронний ресурс]: підсумки Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції м. Харків, 23 – 25 жовтня 2013 / В. Іванов, Т. Іванова, Ю. Мірошніченко. – С. 36 – Режим доступу: http://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnuk_Harkiv.pdf. – Назва з екрану.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 649 с.

УРОКИ МИСЛЕННЯ НА ПРИРОДІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО

Катерина Кот

*(студентка V курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Баранюк І. Г.

Постановка проблеми. Розвиток мислення учнів молодшого шкільного віку є одним головних завдань початкової школи. Це зумовлено тим, що оволодіння інтелектуальними вміннями на початковому етапі навчання забезпечує ефективне засвоєння нових знань у середніх і старших класах, досягнення максимальних результатів у виконанні навчальних завдань з мінімальними витратами. З огляду на зазначене цінними є теоретичні положення та практичні здобутки Василя Олександровича Сухомлинського у галузі розвитку особистості школяра, який прагнув, щоб початкова школа стала «школою мислення, фундаментом творчих розумових сил учнів» [1, 2].

Аналіз досліджень і публікацій. Протягом не одного століття, відомі психологи та педагоги приділяли велику увагу пошукам раціональних шляхів розвитку мислення учнів. Такі педагоги як Ж.-Ж. Руссо, Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, психологи Ж.-Ж. Піаже та Л.С. Виготський в своїх працях наголошували на загальному розвитку особистості, та безпосередньо розвитку мислення. Величезний теоретичний та практичний внесок у проблему розвитку мислення зробив відомий педагог Василь Олександрович Сухомлинський.

Психолого-педагогічна спадщина В. Сухомлинського є безцінним внеском у педагогічну науку, тому сучасні вчені як України, так і світу, вивчають праці педагога, та впроваджують їх у сучасну педагогіку.

Мета статті. Проаналізувати шляхи розвитку мислення молодших школярів у педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Сучасна школа стоїть на позиціях розвивального навчання і робить багато, щоб підготувати творчу, мислячу особистість. Тому виховання активної життєвої позиції особи органічно пов'язане з формуванням її мислення, розвитком та удосконаленням усіх якостей розуму. Пошук ефективних шляхів розвитку мислення школярів спонукає до історико-педагогічного аналізу, осмислення й творчого використання спадщини прогресивних педагогів.

Василь Олександрович Сухомлинський – визначний педагог минулого століття. Його педагогічна спадщина безцінна. Його праці, його книги та роботи, на сьогодні, стають все більш актуальними в усьому світі. Найважливішою метою навчання та виховання, на думку педагога, було привити дитині бажання вчитися. Щоб не було так: «вогник жаги до знань, який дитина несла в школу, згас, а натомість з'явилася – байдужість...» [8]. І безумовно, це – одне з найважливіших завдань будь-якого вчителя. Адже саме в початкових класах формується ставлення дитини до навчання. І саме перший вчитель запалює вогник жаги до знань у дитячих серцях, з яким вони будуть йти по життю.

Василь Сухомлинський писав: «...шкільне навчання має один дуже серйозний недолік, а саме: з тієї хвилини, як дитина сіла за парту, ми класними стінами, дошкою, книгою, зошитом відгороджуємо її від того середовища, в якому відкрилось її перше джерело живої думки і живого слова, – від природи, від лісу і саду, від тихої діброви і зеленого луку, від синього неба і вогняної квітки соняшника, від дзвінкого дзвіночка жайворонка і дзюрчання перших весняних струмочків...» [7, 45]. Педагог приділяв велике значення саме урокам розвитку мислення на природі. В Павлівській школі, разом з іншими вчителями початкових класів, Василь Олександрович створив ці уроки на природі, де учням не лише за допомогою книг та зошитів, а й на основі безпосереднього сприймання навколишнього світу, давали знання ті самі, що й в межах інших шкіл, але вже з опорою на спостереження за природою. На цих уроках розвивали мислення, розширювали світогляд учнів, розвивали фантазію, збагачували словниковий запас учнів, створювали позитивне емоційне ставлення до процесу навчання.

Діти, які можуть не лише побачити те, що вони вчать, а й доторкнутися, роздивитися – набагато краще засвоюють цей матеріал. Діти дивуються, захоплюються природою, у них з'являється безліч питань – це допомагає розвивати мовлення і мислення. Під час уроків мислення на природі – мовлення дітей ставало більш емоційним, яскравішим, виразнішим, учні вчилися мислити, розмірковувати та приходити до висновків. Третину уроків восени та навесні проводили на природі. Так, щодо психофізіологічних особливостей сприйняття, мислення та розумової праці дітей В. Сухомлинський зауважує: «Дитина мислить... Це означає, що відповідна група нейронів кори півкуль її мозку сприймає образи (картини, предмети, явища, слова) навколишнього світу і через найтонші нервові клітини – як через канали зв'язку – ідуть сигнали. Нейрони «обробляють» цю інформацію, систематизують її, групують, зіставляють,

порівнюють, а нова інформація в цей час надходить, її потрібно знову і знову сприймати, «обробляти» [3, 33].

Проблему розвитку мислення учнів, педагог пов'язував з цілісним розвитком особистості. І здійснення його неодмінно повинно ґрунтуватись на розвитку пам'яті, уваги, спостережливості, волі, емоцій та інших якостей. І саме тому, розвиток мислення у майбутніх учнів Павлівської школи, Василь Олександрович починав вже з дошкільного віку, адже був глибоко переконаний в тому, що «дошкільний і молодший шкільний вік великою мірою визначає майбутнє людини». Для дошкільнят В. Сухомлинський відкрив школу під блакитним небом, яку він назвав «Школою радості», де вчитель з майбутніми першокласниками проводив «уроки мислення». Педагог неодноразово підкреслював, що знання мають засвоюватися під час активного, самостійного виконання учнями мислительних операцій – порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення та конкретизації: «Я ставив мету: зафіксувати у свідомості дітей яскраві картини дійсності, домагався того, щоб процеси мислення протікали на основі живих, образних уявлень...» [5, 64]. Цим вчитель готує необхідну психологічну основу для формування дійових знань.

Перша дія школи – не в школі, а в природі. Саме тут – «джерело слова і розуму» Природа – це сад здоров'я, фізичного й духовного – вважав педагог. Школа під блакитним небом, уроки мислення на природі – це мандрівка до джерела емоцій, образного сприйняття світу, єднання з прекрасним і початок духовного здоров'я малечі і підлітків. «Дитина, – писав В. Сухомлинський, – найкраще сприймає, осмислює і запам'ятовує знання тоді, коли вона їх переживає. Без емоційного ставлення до знань, без інтересу, подиву, задоволення, радості, впевненості та інших позитивних переживань неможливе успішне навчання». Два рази на тиждень педагог разом зі своїми учнями йшли на природу – вчитися думати. Не просто спостерігати за явищами природи, а саме думати. Під час цих екскурсій, діти спостерігали за рослинами, тваринами, комахами, різними природними явищами, робили замальовки рослин, листя, складали і записували казки, оповідання та вірші. Ці уроки мислення, педагог називав «подорожі до джерела думки» [3, 79].

Василь Олександрович був переконаний в тому, що дітям повинно подобатись навчання, щоб вони отримували насолоду від здобуття знань, їм повинно бути цікаво, «їм необхідне багате, різноманітне, захоплююче інтелектуальне життя...». «Першоджерело розуму, думки, мислення – у навколишньому світі, в тих явищах, які людина бачить, пізнає, які викликають у неї інтерес» [6, 178]. Характерною особливістю дитячого мислення є те, що воно тісно пов'язане з яскравими предметами і явищами. Педагог зазначав, що: «дитина мислить образами. Це означає, що, слухаючи, наприклад, розповідь учителя про подорожі краплини води, вона малює в своїй уяві і срібні хвилі вранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші всі уявні ці краплини, тим глибше осмислює вона закономірність природи» [7, 33].

Досвід роботи В. О. Сухомлинського та його колег підтвердив, що мислення дітей, які читають «Книгу природи», має чудову властивість: «оперуючи абстрактними поняттями, дитина в думці звертається до тих уявлень, образів і картин, на основі яких ці поняття сформувалися» [9, 15].

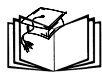
Організуючи роботу з дітьми, учений передусім піклувався про розвиток їхнього мислення і мовлення, для чого використовував красу навколишнього: серед природи, багатой на живі образи, легше думати, краще фантазувати, швидше добирати слова з найтоншими відтінками. «Я прагнув, щоб перш ніж розгорнути книжку, по складах прочитати перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої у світі книги – книги природи» [8].

Спостерігаючи явища і картини природи, дитина оволодівала формами й процесами мислення, збагачувалася поняттями, кожне з яких сповнюється реальним змістом причинно-наслідкових зв'язків, помічених гострим зором допитливого спостерігача.

У зв'язку з цим, у газеті «Комсомольская правда» (від 2 грудня 1976 р.) академік В. М. Столетов писав: «Своїми «уроками мислення на природі» Сухомлинський дивився вперед на два-три десятиліття. Недалеко той час, коли і ці уроки будуть визнані в міських школах».

«Уроки мислення» – це екскурсії в ліс, сад, на колгоспні поля, на берег річки, до струмка..., де діти, «милючись красою, шукали у рідній мові свої слова, передаючи красу навколишнього світу. Бачення світу, завдяки якому людина стає не пасивним спостерігачем, а відкривачем істини – це і є народження живої думки» [8]. Ще в давньому світі, Арістотель зазначав, що мислення починається з подиву.

Василь Олександрович писав в своїх працях, що: ...діти – майбутні першокласники – прийшли з учителем на зелений луг. Пахне трава, милують зір квіти, гріє ласкаве сонечко, в блакитному небі співає жайворонок, у прозорому струмку плавають рибки... Перед дитиною відкривається життя в найрізноманітніших його проявах. І ось тут вона досягає своїм розумом дивовижну, різноманітну істину: джерелом життя є сонце. В яких би формах воно не виявлялось, його пробуджує тільки сонячний промінь. Ця істина викликає в дітей глибокі хвилювання. Перед ними постають десятки загадок, відкриваються найрізноманітніші зв'язки й відношення, суть яких неясна, але її хочеться збагнути. Осягнувши своїм розумом одну істину, дитина пояснює за допомогою неї все нові й нові явища. Але чим більше зрозумілого, тим більше відкривається і незрозуміле, тим активніше працює думка, тим сильніший потяг до знань. Із заняття на тему «Сонце – джерело життя на землі» дитина йде в радісно-піднесеному, схвилюваному

настрої. Цей душевний стан породжує особливу сприйнятливість розуму до всього, що треба запам'ятати. Людина, яка багато думає, власними зусиллями відкриваючи істину – з великою активністю, з інтересом сприймає і запам'ятовує. І ці знання, здобуті самостійно, будуть надовго зберігатися в пам'яті дітей, адже це вони самостійно прийшли до цієї істини. Для гармонії думки та пам'яті потрібен не один урок мислення, а ціла система.

«Система уроків мислення – це наша школа думки, без якої ми не уявляємо повноцінної, ефективної, розумової праці на всіх уроках не в початковій школі, а й у наступні періоди навчання та розумового розвитку» [8]. Завдяки урокам мислення, учні стають трудівниками своєї думки. Основною метою уроків мислення було «щоб діти поступово оперували такими поняттями, як явище, причина, наслідок, подія, зумовленість, залежність, відмінність, подібність, спільність, можливість та ін.», що могло сприяти вмінню розбиралися в закономірностях природи і формувати у дітей абстрактне мислення. Уроки мислення не є чимось універсальним; це не єдиний засіб виховання розумових здібностей і бажання дітей вчитися. Та, мабуть, це найдоцільніший, ураховуючи вікові особливості сприймання й мислення, засіб формування поглядів вихованця, його ставлення до розумової праці й до самого себе. Найголовніше – вже в молодшому віці людина свідомо дорожить тим, що вона – мисляча особистість. А якраз без цього не може бути й мови про жодне свідоме прагнення оволодівати знаннями.

На уроках мислення В. Сухомлинський учив дітей не тільки сприймати навколишній світ, а й помічати відносини між предметами та явищами навколишньої дійсності. Діти відкривали та пізнавали закони природи.

Так, поступово та систематично у свідомості дітей формується перше поняття про живе і неживе, і це лише початок. Педагог хоче навчити учнів розуміти відмінності між живим і неживим. І так поступово діти дізнаються, що все живе не може існувати без сонця, і в той же час без неживого. В. Сухомлинський «глибоко переконаний, що без емоційного підйому не можливий нормальний розвиток клітин мозку», а що саме найважливіше, що «емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприйняття навколишнього світу, – це вимога, висунута законами розвитку дитячого мислення» [4, 43].

Висновки. Уроки мислення, звичайно, не є єдиним засобом навчання і виховання, але відповідно до вікових особливостей молодших школярів, таке сприйняття навколишнього світу є досить ефективним для розвитку їх мислення, формування світогляду, ставлення до розумової праці та самого себе.

Тому саме ми, молоді вчителі, можемо змінити сучасне навчання, звернутися до дитячої душі засобами природи, «оживити навчання». Якщо Василь Олександрович, вже понад 30 років тому зміг це зробити і досяг неабиякого результату, то й ми, в сучасних умовах, зможемо це зробити. Вчителю потрібно лише трохи зусиль та індивідуальний творчий підхід до своєї педагогічної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисовский А. М., В. А. Сухомлинский: кн. для учащихся / А. М. Борисовский. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
2. Паламарчук В.Ф. Уроки мислення у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського і в сучасній школі // В.О. Сухомлинський і сучасність. – Чернігів, 1996. – вип. 2. – с. 89–98.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976–1977. – Т. 3. – 1977. – 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям. – К.: Радянська школа, 1988. – 288 с.
5. Василенко В. А. Проблема совершенствования урока в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского : [моногр.] / В. А. Василенко. – Кировоград, 1999. – 84 с.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Школа і природа / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – 549 с.
8. Сухомлинський В.О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Початкова школа. – 1969. – Серпень. – № 2.
9. Скірка Г. М. Василь Сухомлинський про особливості навчання шестиліток [Електронний ресурс] / Г. М. Скірка. – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00053885_1.html

ТРАДИЦІЇ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Яна Лагута

*(студентка IV курсу Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету)*

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Греб М. М.

Актуальність. Сімейне виховання – це одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту [2, 306]. Головна мета сімейного виховання – сформувати справжню людину, наділену найкращими людськими якостями: високоморальною, здорову тілом і душею, сильною розумом.

Століттями склалися традиції сімейного виховання, вироблялися основні його принципи. В українських родинах дітей завжди вчили, що людина невіддільна від свого роду, нації. Нині Україна переживає нелегкі часи, а сімейні традиції та звичаї допомагають нормально взаємодіяти з суспільством. Тому в педагогіці постає проблема традицій сімейного виховання та батьківської педагогіки.

Традиції виховання дітей у сім'ї знаходять відображення в науково-педагогічних поглядах Ж.-Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці, П. Ф. Лесгафта, Л. М. Толстого, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, М. Г. Стельмаховича, К. Д. Ушинського та ін.

Мета: проаналізувати ідеї традицій сімейного виховання дітей у педагогічних поглядах В. Сухомлинського.

Традиція – одна із цінностей сімейного виховання, яка передається від покоління до покоління як загальноприйняте, обов'язкове, перевірене минулим досвідом, визнане необхідним для забезпечення подальшого існування й розвитку індивіда, колективу, держави, суспільства.

Основними традиціями сімейного виховання є: родинно-трудова традиція; традиції суспільної системної праці; традиції майстрів і трудових династій; родинно-оздоровчі традиції; традиції практичності одягу; традиції раціонального користування словом; традиції національного гумору; фольклорні традиції; традиції давати ім'я й прізвище; родинно-мистецькі традиції; музичні традиції; родинно-побутові традиції; традиції опорядкування житла; декоративно-ужиткові традиції; родинно-громадські традиції; традиції добросусідства та побратимства [5].

Сухомлинський Василь Олександрович – дивовижна особистість, педагог-новатор, наш співвітчизник. Складно переоцінити внесок цієї людини не лише в розвиток освіти, а й у формування суспільства. Відомий педагог усе своє життя невтомно працював на благо людей і в цій праці вбачав радість і мету життя.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського багатопланова. Вона зазнавала певної еволюції, постійно збагачувалася, поглиблювалася. Хоча він жив і творив у застійні часи, ставлення до його діяльності та ідей не змінилося.

У педагогічній системі Василя Олександровича особистість виховується через тріаду: школа – сім'я – громадськість. Він вважає сім'ю найменшою клітиною нашого суспільства, в якій, як у фокусі, відображається все життя нашої країни. «Справжньою школою виховання щедрості, душевності і чуйності є сім'я: ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, братів, сестер є випробуванням людяності. У сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини – культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї, образно кажучи, закладаються коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» [4].

Традиції становили суттєву частину педагогічної системи В. Сухомлинського. У «Батьківській педагогіці» вчений кардинально, по-новому осмислює взаємозв'язки родини і школи. Головним у цьому зв'язку виступає глибоке народне підґрунтя. Спираючись на народні бувальщини, легенди, оповіді, учений розкриває кращі набутки етнічних засад виховання. Сухомлинський уважав, що кожен народ продукує свою систему етнічних цінностей, яка найповніше відображає його ментальність, особливості національної свідомості. Ці цінності народ відтворює і розвиває через мову, літературу, мистецтво, фольклор, виробничі відносини, побут, а також через звичаї і традиції. Яскравим прикладом цього стали релігійні традиції – шанувати і любити Бога, відвідувати богослужіння, дотримуватись посту. В. Сухомлинський уважав, що найважливіші риси і якості дитини зароджуються в сім'ї. Він зазначав, що великої шкоди приносять дітям любов замилювання, любов деспотична, любов підкупу. «Люди з кам'яним серцем частіше виростають в таких сім'ях, де батьки віддають дітям усе й не вимагають від них нічого» [4].

Тому-то у зазначеній вище книзі автор доступно, яскраво й образно показує зразки родинного виховання дітей та молоді з урахуванням етнічних засад нашого народу [3, 174–175].

Батьківська педагогіка набуває особливої актуальності і нині, в епоху третього тисячоліття, коли широко пропагується аморальність, анархія, сексуальна лібералізація, насильство, злочинність, а матеріальні апетити нового покоління ведуть до його духовного зубожіння, залишаючи сімейні цінності позаду як пережиток минулого. Вивчаючи проблеми виховання дітей, умови та особливості виховного процесу в різних сім'ях, В. Сухомлинський був глибоко переконаний, що спотворена душа дитини – це наслідок неправильного сімейного виховання.

В. Сухомлинський завершує «Батьківську педагогіку» таким твердженням: «Суспільство – це величезний дім, споруджений з маленьких цеглин – сімей. Міцні цеглинки – міцний дім, крихкі цеглинки – це небезпечно для суспільства явище. ... крихкість ця полягає в безвідповідальності. Якщо у Вас немає дітей – ви просто людина. Якщо ж у вас є діти, ви тричі, чотири, тисячу разів людина...» [6].

За В. Сухомлинським, могутня сила виховання покладена в тому, що діти вчать дивитися на світ очима батьків, вчать у батька поважати матір, бабусю, жінку, людину. «В семье Алексея Матвеевича отец делает все для того, чтобы дети дорожили матерью. Летом и ранней весной на животноводческой ферме работают легче, чем в звене, где мать выращивает сахарную свеклу. И вот в дни напряженного нелегкого

труда Алексей Матвеевич идет в поле, а жена – на ферму. Дети привыкли к тому, что отец всегда берет на себя самую тяжелую работу, и учатся у него смотреть на мать глазами благородного сильного мужчины» [4].

У правилах етикету закладено глибоку внутрішню суть – повагу до людської гідності. Саме родина, вважає Сухомлинський, має донести до дитини, що не можна сміятися над старістю і старими людьми; не можна заходити в суперечку з шанованими і дорослими людьми; не можна залишати старшу рідну людину самотньою; не можна сідати до столу, не запросивши старшого; не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина. Діти повинні бути добрими синами і дочками, берегти здоров'я батьків, шанувати мудрість бабусь і дідусів, пам'ятати, що у світі є три речі, з яких ніколи не можна сміятися – патріотизм, справжня любов до жінки і старість. Головне – навчити дітей берегти сімейні звичаї і традиції, адже пам'ять поколінь – це жива історія народу [7, 464–466].

У праці «Як виховати справжню людину» педагог радить майбутнім матерям і батькам вивчати історію свого народу, виробляти шанобливе ставлення до близьких, оскільки святими, за його переконанням, є слова: народ, мати, батько, син. Переконливо викладається і методика найтонших сфер морального життя людини – материнського і батьківського виховання, ставлення до батьків, старших членів родини, померлих.

У «Листах до сина» й «Листах до дочки» вчений підтверджує своє переконання і дає конкретні поради щодо підготовки молоді до родинного життя. «Можливо, прочитавши цього листа, – писав В. Сухомлинський, – ти [син] захочеш покласти його якомога далі, щоб він менше нагадував про нескінченні повчання батька й матері. Ну що ж, поклади, та добре запам'ятай, куди, бо прийде такий день, коли ти згадаєш ці повчання і скажеш собі: а все-таки батько був правий... Я теж зберіг перший батьківський лист». Дочці ж він пише: «Як бачиш, доню, не дарма я загадав мудру бабусину казку, не дарма завів розмову про те, що таке любов. Я хочу застерегти тебе від помилок, які допускають багато дівчат, і за ці помилки їм доводиться дуже дорого платити. Щастям, радістю, здоров'ям, а іноді й життям. Любов людська повинна бути не тільки красивою, відданою, вірною, але й мудрою і обачною, гострозорою і розбірливою. І лише тоді, коли вона буде мудрою і обачною, вона може бути красивою і щасливою, пам'ятай це, доню» [4].

В. О. Сухомлинський першим у вітчизняній педагогіці 50-х років розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків. «Дитину треба не заставляти, а навчати бути доброю – у цьому головне спрямування виховних дій батьків». Про це він пише в «Этюдах о коммунистическом воспитании». Навчання батьків здійснювалося диференційовано. Як вважав педагог, батьки мають вчитися стільки ж років (у батьківській школі), скільки й діти [3, 173–174].

Він проводив велику виховну і освітню роботу з батьками, дорослими, навчав їх мистецтва сімейного і громадського виховання, гостро критикував обивательство, неучтвю, примітивізм. У Павлівській школі було створено чітку систему педагогічної освіти і пропаганди педагогічних знань серед населення, батьків і навіть старшокласників.

В. О. Сухомлинський вважав за необхідне ввести в зміст загальноосвітньої школи необхідний мінімум педагогічних знань, виховувати майбутніх батьків, морально готувати їх до великої відповідальної батьківської місії. Він підкреслював, що безвідповідальне ставлення молодих батьків до виховання своїх дітей дорого обходиться передусім суспільству. Молоді батьки повинні розуміти, що шлюб розпочинається з готовності до великої і відповідальної соціальної ролі – виховання дітей, успіх якої залежить передусім від духовного багатства, вірності коханню, взаємної поваги і спілкування, педагогічних знань і умінь. «Своїх вихованців – юнаків і дівчат – ми вчимо: моральне право на кохання має той, хто вміє відповідати за майбутнє – за своїх дітей» [4].

Василь Олександрович назвав альфою і омегою «таке вічне питання» сімейного виховання, як поєднання вимогливості і доброти, суворості і ласки, слухняності і свободи у вихованні дітей. Мудрість батьківської любові, на думку Сухомлинського, виявляється у: 1) вмільому розкритті перед дітьми справжніх джерел радощів життя; 2) переконливості в тому, що мати і батько існують для того, щоб приносити дитині радість [1].

Отже, у педагогічній системі В. Сухомлинського утвердилася певна система родинно-шкільного виховання, за якою сім'я повинна закласти фундамент вихованості дитини і стати активним помічником вчителів. Традиції сімейного виховання згуртовують сім'ю, зміцнюють родинні зв'язки, покращують взаєморозуміння. А щасливі родини живуть у щасливій країні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бойчук П. Педагогічний аналіз концепцій сімейного виховання А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / П. Бойчук // Вісник Запорізького національного університету. – № 1. – 2008. – С. 16.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки: навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл.] / Михайло Васильович Левківський. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 190 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 640 с.

5. Павленко Л. Сучасні цінності сімейного виховання [Електронний ресурс] / Л. Павленко // Сімейні цінності в контексті формування гармонійної особистості. Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/25Pavlenko_L.pdf
6. Хомишак О. Образ батька крізь призму «Батьківської педагогіки» В. О. Сухомлинського / О. Хомишак // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – № 30. – 2009. – С. 258.
7. Хрестоматія з історії педагогіки: в 2-х томах / за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра пед. наук, професора А. В. Троцько. – Харків : ХНАДУ, 2011. – 524 с.

ПРОБЛЕМА МОВЛЕННЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Ірина Левковська

(студентка IV курсу психолого-педагогічного факультету
Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Білоконна Н. І.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Завдання початкової ланки освіти – сформувати в учнів не лише знання, вміння й навички, а й здатність застосовувати їх на практиці, що потребує компетентнісного підходу до навчання. Компетентнісний підхід як сучасна освітня парадигма передбачає методологічну перебудову навчального процесу на принципах гуманізації і демократизації, формування в учнів ключових і предметних компетентностей, зміщенні акцентів у навчанні від «знаю, вмію» до «здатний, спроможний застосувати знання й уміння на практиці». З огляду на це, педагогічна спадщина видатного вітчизняного педагога Василя Сухомлинського набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової психолого-педагогічної й методичної літератури дозволяє говорити про те, що процес мовленнєвого розвитку учнів початкової школи є багатограним і складним. Він посідає важливе місце у формуванні особистості молодшого школяра. Мовленнєвому розвитку сприяє викладання усіх навчальних предметів, але особлива роль у цьому належить початковому курсу рідної мови, адже без високої культури мовної і мовленнєвої підготовки немає ні школи, ні справжньої розумової праці. Робота над формуванням умінь мовленнєвої діяльності (аудіювання, побудова діалогів, усних і письмових переказів та творів, читання вголос та мовчки) проводиться як на уроках мови, так і на спеціально відведених уроках – *уроках мовленнєвої діяльності* (О. Лобчук). Дієвим засобом організації різних видів мовленнєвої діяльності молодших школярів є художні твори для дітей В.Сухомлинського, що вивчаються на уроках літературного читання.

Спираючись на психолого-педагогічні дослідження, методична наука (М. Вашуленко, Л. Варзацька, І. Гудзик, О. Лобчук, К. Пономарьова, О. Хорошковська та ін.) дедалі активніше шукає шляхи виховання гуманної людини, формування у неї комунікативної компетентності. Цікаві поради щодо роз'язання цієї проблеми мають педагогічні праці В. Сухомлинського, його твори для дітей.

Мета статті полягає у визначенні навчально-виховного потенціалу педагогічної спадщини Василя Сухомлинського щодо організації мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Справжнім шанувальником рідного слова був Василь Сухомлинський. У своїй педагогічній діяльності він часто звертався до слова як найважливішого засобу впливу на особистість учня, на формування його почуттів і переконань. До сьогодні залишається актуальною порада видатного педагога-практика, педагога-науковця: «Якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте у невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса!» [3, 167].

Робота над різними видами мовленнєвої діяльності збагачує учнів знаннями, які пробуджують їхні почуття, викликають у них бажання стати кращими, зробити щось добре, допомагає усвідомити людські чесноти: любов до природи, чесність, скромність, працьовитість, виховують моральні якості, культуру спілкування й поведінки, формують особистість. Так, ефективною, на нашу думку, буде робота над аудіюванням з використанням творів Василя Олександровича («Покинуте кошеня», «Соловей і жуук», «Горобчик і Вогонь» «Як Наталя у Лисиці хитринку купила»). Зміст казок та оповідань знайомить молодших школярів з добром та злом, гарним і поганим, досконалим і потворним. Учнів приваблює захоплююча фабула, яскраво намальовані образи, дотепні характеристики. Вони емоційно сприймають текст, у якому добро перемагає зло, щиро переживають горе, нещастя ображених.

Уроки літературного читання дозволять розширити знання учнів про особистість В.Сухомлинського, повернути увагу до характеристики внутрішнього стану дійових осіб його творів («Як Павлик стисав у Зіни

задачу», «Найкраща лінійка» «Горбатенька дівчинка», «Соловей і жук», «Я хочу сказати своє слово», «Про що думала Марійка»). За допомогою художніх творів є можливість значно підвищити ефективність формування у молодших школярів естетичних почуттів, смаків, ідеалів та виховання у них емоційної культури.

Велике значення мають думки Василя Олександровича Сухомлинського з приводу емоційної культури. Він був одним із перших, хто розумів проблему емоційного виховання. При цьому особливу увагу приділяв формуванню емоційної сфери школярів у процесі формування їхнього духовного світу. Так, наприклад, у його класі було традицією вільно, відверто висловлювати свої почуття: задоволення й незадоволення, вдячність і образу, гнів і подив. Яскравим прикладом практичної діяльності педагога було використання різноманітних хризантем зі шкільної теплиці, які щоденно ставилися на столі вчителя, символізуючи своїм кольором певний душевний стан дітей: рожева – *радість*, синя – *тривога*, блакитна – *сум*, фіолетова – *образа*.

Будучи тонким психологом, В. Сухомлинський вважав, що від того, наскільки емоційно яскраво забарвлюється пізнавальні ідеї в роки отрочества, наскільки буде широким коло фактів, що охоплює людина своїм мисленням поглядом, наскільки органічно зливаються та поєднуються емоційна й моральна оцінки навколишнього світу, наскільки глибоко відбиваються пізнані людиною ідеї в її особистій діяльності, залежить її душевність, сердечність [5, 58]. Зміст емоційної культури педагог пов'язував з наявністю в учнів здатності відчувати відтінки думок і почуттів людей. Ця чуттєвість виробляється тоді, коли школяр відчуває гру слів, їхнє внутрішнє змістовне багатство, емоційне забарвлення. Виховання чутливості до слова – одна з передумов гармонійного розвитку особистості [4, 215].

У сучасних умовах розвитку суспільства емоційний світ молодшого школяра є вразливим та залежним від оточення, оскільки на цьому віковому етапі емоційний компонент переважає над інтелектуальним. Не кожен учень здатен самостійно помітити прекрасне в довкіллі. Саме тому йому необхідно допомогти помічати і бачити, слухати і чути, а що найголовніше – радіти красі. Необхідно гармонізувати розвиток інтелектуального та емоційного в учнів початкової школи. Емоційні процеси посідають важливе місце у формуванні особистості молодшого школяра, а емоційна культура є складовою його духовної культури. Емоції допомагають розкрити внутрішній світ людини, впливають на її вчинки, відіграють роль регуляторів людського спілкування [1, 38]. Дуже важливим, на нашу думку, є те, що завдяки створенню на уроці доброзичливої атмосфери, забезпеченню учням бадьорого настрою, у молодших школярів поступово виховується бажання вчитися.

Мовленнєва діяльність молодших школярів – це процес практичного оволодіння рідною мовою, формування уміння користуватися нею як засобом пізнання навколишнього світу та засвоєння досвіду, набутого людством, як засобом пізнання самого себе і саморегуляції, як могутнім засобом спілкування і взаємодії людей.

Особливо цікавою для учнів початкових класів є мовленнєва діяльність, яка потребує створення власних казок, оповідань. Як зазначають провідні методисти (Л.Варзацька, Т.Ладженська, О.Лобчук, К.Пономарьова, М.Рибнікова, та ін), у мовленнєвій практиці молодших школярів за ступенем самостійності це можуть бути колективні та індивідуальні твори, за формою – усні і письмові, за типами – розповіді, описи, міркування, за стилями – художні та наукові [2, 46]. Тематика творів повинна мати різноманітний характер і спонукати учнів до міркувань, висловлювання власних позицій, точок зору, наприклад: «Як я відпочивав улітку», «Чим мені подобається осінь (зима)», «Мій тато (мама)», «Наш парк».

Процес побудови творів у початковій школі носить навчальний характер, і в ньому надзвичайно необхідною є допомога вчителя. Щоб у власних творах учні могли передати ті зв'язки і залежності, які мають місце у реальному житті, вони повинні добре володіти фактичним матеріалом, відповідним лексичним запасом, що дозволить передати зміст образно і яскраво.

Підготовка до складання твору має бути поетапною:

- 1) формування уміння спостерігати «факти в їх складових частинах» (М.Рибнікова), помічати яскраве, характерне, бачити предмет, ніби заново, свіжими очима (Т.Ладженська), а потім систематизувати їх;
- 2) поповнення словникового запасу лексикою, необхідною для створення висловлювання:
  - а) вчитель у результаті бесіди уточнює словник учнів, доповнює його;
  - б) вчитель пропонує певні тематичні групи слів, які дозволяють учням вибрати необхідні слова для передачі думки (О.Лобчук).

Наприклад, готуючись до складання твору на тему «Наш парк», пропонуємо учням таку лексику:

дерева – *розкішні, стрункі, могутні, розлогі;*

кущі – *підстрижені, кучеряві, з білими і червоними ягодами;*

квіти – *червоногарячі, сальвії, пахучі чорнобривці, білі (кольорові) хризантеми.*

З кожною групою слів учні складають два-три пов'язаних між собою речення (*Ніби сторожа, стоять у парку могутні дуби, розлогі клени. Між ними біліють стрункі берізки.*).

Погоджуємося з рекомендаціями О. Лобчук про те, що побудову тексту можна розпочати з колективного добору зачину. Після вибору кращого зачину, учні приступають до опису ознак, які розкривають думку, закладену у першому реченні. Вчитель звертає увагу, скільки підтем у загальній темі, скільки буде абзаців, як ці абзаци з'єднати у тексті. Колективно вирішується, як закінчити текст [2, 47].

Учні заслуховують складений текст і починають його *редагувати* (уточнюють, які речення необхідно перебудувати чи вилучити; які слова необхідно замінити на ті, що більш точно і образно можуть розкрити основну думку твору).

Запис твору учнями здійснюється з урахуванням їхнього віку та завдань, які стоять перед уроком. Це може бути індивідуальна робота (вчитель надає диференційовану допомогу слабким учням) чи робота в парах, групова чи колективна.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У організації мовленнєвої діяльності молодших школярів допомагають твори В. Сухомлинського. Кожна його казка, кожне оповідання допомагають розширити життєвий досвід учнів, опанувати головні моральні закони людства. Вони навчають не боятися будь-яких випробувань, не зраджувати, не відступати, не чинити підлості, бути щедрим, милосердним, життєрадісним, працьовитим і доброзичливим, сприяють емоційно-естетичному вихованню молодших школярів.

Щоб у подальшому мовленнєва діяльність учнів була успішною, вчителю необхідно постійно звертатися до невичерпної спадщини В. Сухомлинського, переглянути зміст теоретичних підходів до організації мовленнєвої діяльності своїх вихованців.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоконна Н.І. Формування емоційної культури дітей молодшого шкільного віку засобами художньої літератури / Н.І.Білоконна, В.С.Абрамчук. – Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ «КНУ», 2015. – 84с.
2. Лобчук О. Підготовка майбутніх учителів до проведення уроків мовленнєвої діяльності у початковій школі / О.Лобчук // Початкова школа. – 2011. – № 12. – С.44-47.
3. Сухомлинський В. О. Джерела естетичних почуттів : Вибр. твори в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 537с.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям: Вибр. твори: в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – 414с.
5. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: У 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – 414с.

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ

Яна Любченко

*(студентка V курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Довга Т. Я.

Любов до своєї Батьківщини – одна з найважливіших рис всебічно розвиненої особистості. Тому ми повинні забезпечити, щоб діти прагнули знати більше про свій рідний край, відчувати гордість за нього, підтримувати взаємозв'язок з поколіннями та народом і прагнути до розвитку своєї Батьківщини. Особливо важливо, якщо наші молоді громадяни будуть прагнути до вдосконалення свого майбутнього, тоді і наша держава почне процвітати. У зв'язку з цим набуває актуальності проблема патріотичного виховання засобами природи.

Метою даної статті є вивчення шляхів удосконалення патріотичного виховання засобами природи на основі досвіду В.О. Сухомлинського та впровадження їх у сучасних аспектах початкової школи.

Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати в учнів громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вони зможуть проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо української держави. У різні часи та епохи в усіх цивілізованих державах сім'я, школа, суспільство ставили перед собою завдання – виховати громадянина, патріота своєї країни. У тлумачному словнику слово «патріотизм» означає любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги. Патріотичне виховання розглядається як виховання, змістом якого є любов до Вітчизни, гордість за її минуле й сучасне прагнення захищати інтереси Батьківщини [1, 97].

Сучасне розуміння патріотизму характеризується різноманітністю й неоднозначністю. Багато в чому воно пояснюється складною природою даного явища, багатим його змістом і розмаїттям форм прояву.

В.О.Сухомлинський стверджував, що «... патріотичне виховання школярів доцільно здійснювати на загальнолюдських та національних цінностях, серед яких провідними є: любов до рідної землі, народу й Батьківщини, любов до найбільш рідних людей, членів сім'ї та родини, любов до рідної мови, шанобливе й бережливе ставлення до історії та культури українського народу, праця на благо свого народу й батьківщини» [4, 256].

Патріотичне виховання стає основою всієї системи навчально-виховної роботи в школі. Виховати дітей свідомими, активними членами суспільства – одне з найскладніших завдань системи освіти, оскільки громадянськість, почуття патріотизму свідчать про найвищий ступінь розвитку особистості. Навчити дітей бачити красу рідної природи, вдивлятися в неї, набути навичок спілкування з нею допоможе метод цільових екскурсій в природу. Екскурсії – один з видів занять і основна форма організації роботи з екологічного виховання, одна з трудомістких і складних форм навчання. Це свого роду заняття під відкритим небом.

Видатного педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського спонукало замислитись над тим, «яка шкідлива крута ломка всього побуту дитячого життя в школі, наскільки важливо дати простір розвитку природних сил дитини» [4, с.19]. У «Школі радості» вся робота проводилась, як зазначає сам учений, під блакитним небом, на зеленій травичці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зеленому лузі тощо. Метою всієї системи виховання Василь Олександрович убачав у тому, щоб навчити дітей жити в світі прекрасного, щоб краса світу творила красу в них самих. «У дошкільному й молодшому шкільному віці, – підкреслює Василь Олександрович, – формуються характер, мислення, мова людини. Можливо, все те, що приходить до розуму й серця дитини з книжки, з підручника, з уроку, саме й приходить лише тому, що поряд з книжкою – навколишній світ, в якому малюк робить свої перші нелегкі кроки від народження до того моменту, коли він сам зможе розгорнути й прочитати книжку» [4, 15-16].

Особливо сприяють забезпеченню наступності між освітою та вихованням дошкільників і молодших школярів започатковані В.О.Сухомлинським Уроки мислення серед природи. Розмірковуючи над шляхами вдосконалення навчально-виховного процесу, В.О.Сухомлинський зробив такий висновок: «... шкільне навчання має один дуже серйозний недолік, а саме: з тієї хвилини, як дитина сіла за парту, ми класними стінами, дошкою, книгою, зошитом відгороджуємо її від того середовища, в якому відкрилось їй перше джерело живої думки і живого слова, – від природи, від лісу і саду, від тихої діброви і зеленого луку, від синього неба і вогняної квітки соняшника, від дзвінкого дзвіночка жайворонка і дзюрчання перших весняних струмочків» [4, 25].

Кожне заняття серед природи мало свою мету, передбачало конкретне коло речей і явищ для спостережень. Такі заняття Василь Олександрович називає школою думки, без якої неможливо уявити ефективну розумову працю на всіх інших уроках і не лише в початковій школі, а й у подальші періоди навчання та розумового розвитку. Під конкретним уроком мислення серед природи В.О.Сухомлинський розуміє живе безпосереднє сприймання об'єктів, картин, явищ, предметів навколишнього світу, логічний аналіз, здобування знань, виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Ці заняття були не відхиленням від уроку чи «втечею» від книг, підручників. Навпаки, уроки серед природи збагачували, поглиблювали знання учнів, розширювали їхній кругозір, уявлення про навколишній світ.

У праці «Серце віддаю дітям» В.О.Сухомлинський також наголошує: «... перші уроки мислення повинні бути не в класі, не перед класною дошкою, а серед природи. ... Йдіть у поле, в парк, пийте з джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми» [Так само, 47]. Споглядання краси і милування нею на уроках мислення серед природи В.О.Сухомлинський відносить до одного з найдоцільніших шляхів, видів і методів морально-естетичної діяльності та патріотичного виховання школярів. «За роки навчання в початкових класах я тисячу разів воджу своїх вихованців до джерел краси. Це уроки бачення прекрасного. Діти вчать бачити, вслухатися в музику навколишнього світу, розуміти його, милуватися ним», – пише Василь Сухомлинський [5, 410].

Педагог-гуманіст рекомендує впливати на почуття, уяву, фантазію дітей, відкривати вікно у безмежний світ поступово, не обрушувати на дитину лавину знань, не прагнути розповісти на такому уроці про предмет вивчення все, що знає сам учитель, не перевантажувати її емоціями, аби не зашкодити допитливості й любові до знань. «Умійте відкрити перед дитиною в навколишньому світі щось одне, але відкрити так, щоб шматочок життя загравав усіма кольорами веселки. Залишайте завжди щось недовомлене, щоб дитині захотілося ще й ще раз повернутися до того, про що вона дізналася», – закликає вчений [4, 41].

Василь Олександрович розглядає природу не лише в емоційно-естетичному аспекті, що розвиває почуття прекрасного, а й оцінює її також з громадянсько-патріотичного погляду, оскільки пізнання й любов до природи є водночас і пізнанням та вихованням любові до рідного краю. Від любові й бережливого ставлення до всього живого у природі – до любові кожної людини, до своєї Батьківщини – таким є одне з провідних переконань павлівського вченого-гуманіста. Під час екскурсії вчитель повинен сприяти формуванню в учнів природознавчих понять, які становлять основу знань про природу рідного краю, про красу своєї Батьківщини. В. О. Сухомлинський писав: «Під час екскурсій, взагалі під час кожної зустрічі дітей з

природою, ми намагаємося показати їм світ таким, щоб вони задумались над тією істиною, що природа – це наш дім, і якщо ми будемо безтурботними марнотратцями, ми зруйнуємо його; природа – частинка нас самих, а байдужість до природи – це байдужість до власної долі» [3, 555].

Система громадянського виховання передбачає цілеспрямоване формування в підростаючого покоління якостей, що відображають особливості психології українців: їхнього характеру, самосвідомості, способу мислення тощо. Отже, перед нами, стоїть завдання надзвичайної ваги – виховати громадянина – патріота своєї Батьківщини, культурну, освічену людину, яка гідно представлятиме свою державу. Одним із головних вихователів є школа, а саме: «Школа як вогнище виховання, як сила морального, ідейного впливу..., як центр багатогранного духовного життя...» [2, 604]. Якщо не буде досягнуто єдності вимог вчителів-вихователів у великому й малому, не виручить ні зміст навчального процесу, ні висока індивідуальна майстерність вчителів. Правильний стиль визначає діловитість колективу, чіткість його робочого ритму, виховує культуру розумової та фізичної праці. Підвищуючи рівень вимогливості до вихованців, він позитивно впливає на їх емоційну сферу, дисциплінує зовні і внутрішньо, виховує волю і гартує характер. Великий педагог далі пише: «Школа стає великою виховуючою силою, якщо педагогічний колектив зберігає духовні цінності – в переконаннях, поглядах, традиціях, звичаях учителів, в особистій неповторності кожного педагога, в живих відносинах між учителями і учнями» [2, 605].

В.О.Сухомлинський прагнув утвердити в школі принципи гуманного виховання і вважав, що педагогічний колектив повинен пробуджувати в людини щирий інтерес до всього корисного. Він говорив: «Впливати на колектив вихованців – означає надихати його певним прагненням, бажанням... Там, де є колективне прагнення до чогось високого і благородного, з'являється та велика, нездоланна сила виховного впливу колективу на особистість» [Так само, 594].

Висновок. Отож, для того, щоб виховати патріотичні почуття в учнів, потрібно об'єднувати для вирішення даного завдання зусилля вчителів, батьків, педагогічної громадськості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білодід І. К., Бурячок А. А. Словник української мови. В 11 томах. – Т. 6. – 1975.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу/ В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа. – 1976. – Т.1. – С.403-637.
3. Сухомлинський В.О. Природа, праця, світогляд /В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: у 5т. – К.: Радянська школа. – 1977. – Т.5. – С.551-562.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: у 5т. – К.: Радянська школа. – 1976. – Т.3 – С.7 –279.
5. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину/ В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа. – 1976. – Т.2. – С.149-416.

ПОГЛЯДИ ВИДАТНОГО ПЕДАГОГА В.СУХОМЛИНСЬКОГО НА РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Юлія Матвєєва

*(студентка III курсу факультету іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Будник О. Б.

Постановка проблеми. З давніх-давен у народі високо цінувався розум людини, її освіченість та інтелект. Зрозуміло, що сьогодні, у епоху швидкоплинності інформації, змін та інновацій, розвитку науки та техніки, посилення інтелектуалізації праці, проблема плекання інтелекту особистості залишається актуальною. На часі – потреба у компетентних, освічених, високо професіональних особистостях, здатних творити, креативно мислити, по-новому підходити до відкриттів. Так, в освітньому просторі України відбуваються кардинальні зміни, зумовлені процесом реформування школи, відповідно до Закону «Про загальну середню освіту», Концепції загальної середньої освіти, Державного стандарту загальної середньої освіти. Одним із основних завдань, накреслених Концепцією шкільного виховання в Україні та іншими нормативними документами є формування всебічно розвиненої особистості, культивування знань, пробудження інтересу й прагнення до навчання та інших видів праці, розвиток розумових здібностей і підготовка до успішного навчання у школі.

Загальновідомо, що хороший інтелектуальний рівень підготовки слугує орієнтуванню особистості на життєдіяльність у всій її складності та багатогранності, а тому головною метою розумового виховання сьогодні вважаємо активізацію пізнавальної діяльності особистості, забезпечення засвоєння основ наук,

формування на цій основі світогляду майбутнього громадянина. Причому високий розумовий розвиток потрібен людині не лише для праці, самоствердження й самореалізації, а й повноти духовного життя. І це зрозуміло, позаяк людина виростає у певному середовищі, якому властиві свої моральні норми та чесноти, правила, особливий естетичний та психологічний мікроклімат.

Ми звертаємось сьогодні до багатогранної творчої спадщини видатного педагога Василя Сухомлинського, який наголошував: «без творчого життя особистість не може бути вихованою, без творчості немислимі духовні, інтелектуальні, емоційні, естетичні взаємовідносини...», «...предметом розумових операцій дітей повинні бути насамперед явища природи, праця людей; щоб перші наслідки своєї розумової праці дитина відчула у процесі активної взаємодії з природою».

Аналіз актуалізованих джерел з означеної проблеми засвідчує про те, що дана проблема не нова. Її неодноразово торкалося чимало педагогів-практиків, психологів, філософів, мистецтвознавців як минушини, так і сучасності: Ш.Амонашвілі, І.Бех, І.Волощук, С.Русова, В.Руссол, О.Савченко, С.Сисоєва, М.Стельмахович, Б.Ступарик, К.Ушинський та інші. Видатні науковці відмічали, що освіта повинна бути якісною, а школа має стати не лише навчальним закладом, а й «колицкою творчості» кожної дитини, школою радості. Зокрема вчені-психологи одностайні в тому, що кожен період дитинства є сенситивним для розвитку певного виду діяльності, що своєю чергою, доцільно використати вихователям, учителям, батькам.

Мета нашої статті – визначити місце розумового виховання у загальному навчально-виховному процесі школи; виокремити його роль у становленні, розвитку особистості та подальшому її щасливому житті на основі вивчення творчої спадщини видатного педагога Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Народна мудрість голосить: «Не краса красить, а розум», «Розумний всякому дає лад», «Щастя без розуму – торбина дірява». Людина приходить у світ для того, щоб залишити по собі щось світле й прекрасне, щоб удосконалитись і реалізувати себе. Повноцінне життя, загалом, практично неможливе без постійного самовдосконалення, підвищення свого інтелектуального рівня [2, 16]. У подвижницькому житті і науково-практичній діяльності Василя Сухомлинського провідною була система поглядів на людину як найбільшу цінність. Це дає підстави стверджувати про те, що основоположними для педагога були любов і повага до дитини; розуміння її прагнень, інтересів, переконань; бережливе, чуйне ставлення до почуття і гідності, фізичного, психічного і духовного розвитку особистості [1, 75].

На думку вченого, розумове виховання передбачає набуття знань і формування наукового світогляду; розвиток пізнавальних інтересів і творчого потенціалу; формування навичок культури розумової праці, уміння застосовувати знання на практиці. Відтак, варто відзначити, що процес набуття знань і якісне їх поглиблення будуть лише тоді фактором розумового виховання, коли знання перейдуть у переконання, що складатимуть духовне багатство особистості, яке загалом позначатиметься на ідейній спрямованості її життєдіяльності, праці, суспільній активності, інтересах тощо. А, отже, формування світогляду – основа розумового виховання особистості.

На думку Василя Сухомлинського «розумове виховання передбачає систематичне збагачення учнів усіма духовними цінностями суспільства; таке збагачення гармонійно поєднує навчально-виховний процес в школі та життя суспільства». З цією метою кожен учитель повинен бути вдумливим, вправним у своїй професійній діяльності. У такого педагога знання, набуті учнями, є тим інструментом, за допомогою якого вони свідомо здійснюють нові кроки у процесі пізнання навколишнього світу. Про це засвідчує практична діяльність видатного педагога у Павлівській школі. Саме там, «під блакитним небом» особливу увагу педагоги надавали розумовому і духовному розвитку своїх вихованців; формували навички логічного мислення. Так, спільно з учителями Василь Сухомлинський розробив «300 уроків мислення серед природи» як основні елементи методики професійної діяльності: «Ми учителі маємо справу з найніжнішим, найтоншим, найчутливішим, що є у природі – мозком дитини» [4, 437]. Останній педагог прирівнював з «ніжною квіткою троянди, на якій тремтить крапля роси» ще і ще раз наголошуючи, що учителю потрібна особлива уважність, обережність у роботі з дітьми.

На основі спостережень В.Сухомлинський уклав програму розумового виховання, яка передбачала розв'язання таких основних завдань уроку як-от: набуття знань, підвищення пізнавального інтересу та активності. За умов досягнення поставленої мети та виконання даних завдань, урок набуватиме для школярів значення бажаного, своєрідного вогника їх життя, а учитель стане його добрим творцем і оберегом. Ці чинники, на думку Василя Сухомлинського, становлять підґрунтя педагогічної мудрості у інтелектуальному вихованні учнів.

Важливо, педагог повинен добре підготуватися до уроку, продумати, у чому і яким шляхом відкривати нову іскорку жадоби до знань, донести її до юних сердець. Виконання цього завдання узалежнює те, наскільки глибоко учень відчуває себе дослідником, першовідкривачем істини.

Педагогічний секрет видатного педагога В.Сухомлинського яскраво засвідчує потребу створення атмосфери комфорту для учнів; рівноправного партнерського спілкування, які своєю чергою слугуватимуть творчому злету їх духовності. Натомість в умовах постійно зростаючого обсягу інформації, навчального матеріалу, що повинна засвоїти дитина, актуалізується потреба пошуку шляхів ефективного навчання та

виховання. Основне завдання педагога – відкрити й наповнити резерви розумової активності, які б слугували підвищенню самостійності у пізнанні навколишнього світу, методів та прийомів більш якісного засвоєння знань, умінь і навичок у різних видах діяльності: «...у світлі нових завдань, поставлених перед школою, по-новому треба підходити до питання про інтелектуальний розвиток дитини...Якщо діти залучаються рідко до творчої роботи, часто позбавляються можливості самостійно вирішувати завдання, доступні до їхнього розуміння; одержують знання у готовому вигляді, запам'ятовують їх і механічно відтворюють, то у такому разі їх думка «дрімає». У подальшому діти стають інтелектуально пасивними, відчують труднощі у навчанні». Стає зрозумілим, що набуття знань – лише один бік розумового виховання. Видатний педагог наголошував: «Розвиток думки й розумових сил – це розвиток образного й логіко-аналітичного елементів мислення, а також вплив на рухливість розумових процесів, тобто усунення уповільненості мислення» [4, 312].

За такого підходу слід зауважити, що особливого значення надавав Василь Сухомлинський дослідницькому характеру розумової праці як доброго стимулятора активізації запасу знань, який визначає багатство, широту інтелектуальних та естетичних інтересів особистості». Отже, розумове виховання є провідною ланкою навчально-виховного процесу [3]. На думку педагога «мета практичної діяльності – не лише розкрити ту чи іншу причинно-наслідкову залежність, але й досягти того, щоб учні проявляли розумову та вольову активність, прагнули зробити перші кроки на шляху використання світу природи...» [4, 275] Загалом педагог В.Сухомлинський стверджує, що у процесі навчальної, пізнавальної, пошукової діяльності особистість не тільки пізнає дійсність, а й саму себе.

Висновок. Життя доводить, що в складних умовах добре орієнтується, приймає правильні рішення людина творча, креативна, здатна до генерування і використання нового. А це, як відомо потребує неабиякого рівня розумового розвитку. На часі – підготовка особистості нової епохи: відкритої, творчої, високоосвіченої, культурної, з численними моральними та загальнолюдськими цінностями й чеснотами. На особливу увагу заслуговує розумове виховання як один із напрямів формування всебічно розвиненої особистості. Саме тому означена проблема є важливою і потребує кропіткої роботи учителів, вихователів, батьків.

Василь Сухомлинський – видатний педагог, наставник, учитель-практик, керівник. Творча спадщина Сухомлинського багатогранна і засвідчує про глибину його різнобічних переконань, до яких ми звертаємось сьогодні не лише з метою їх вивчення, а й узагальнення та упровадження у сучасний навчально-виховний процес школи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вознюк О. Наукова сутність педагогічної системи В. О. Сухомлинського / О. Вознюк / Наукові записки ТДПУ: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 75 – 78.
2. Демиденко В. К. Навчання, виховання та розумовий розвиток / В. К. Демиденко. – Бердянськ, 2002. – 47 с.
3. Каменєва І. Л. Активізація розумової діяльності учнів засобами стратегії розвитку критичного мислення / І. Л. Каменєва // Початкове навчання та виховання. – 2009. – №13. – С. 4 – 13.
4. Сухомлинський В.О.Вибрані твори в 5-ти томах. Т. 4. /В.О.Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1980. – 669 с.

ВНЕСОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Анастасія Момот

*(студентка V курсу Інституту психолого-педагогічної освіти і мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Крамаренко А. М.

Величезне та не вичерпне джерело методичної думки вкладено у творчості Василя Сухомлинського. Кожного разу вивчаючи роботу цього видатного педагога можна знайти щось незвичайне, нове. Дуже важко назвати проблеми освіти, педагогічної теорії або шкільного виховання, які би не розглядав у своїх наукових роботах цей педагог. Педагогічна система Василя Сухомлинського – це концептуальна основа особистісно зорієнтованого підходу, що пролонгується у компетентісно орієнтовану освіту. Саме тому ідеї видатного українського педагога актуальні сьогодні.

Творчість Василя Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості [3, 45]. Про масштаби вивчення й розповсюдження творчого доробку педагога-новатора свідчать матеріали трьох бібліографічних показників, підготовлені дружиною Ганною Сухомлинською і донькою Ольгою Сухомлинською [4]. Ще за життя педагога в періодичних виданнях з'явилися публікації, в яких аналізувалися його здобутки. Одні вчені високо оцінювали ці досягнення (О. Губко, Ф. Кузнецов,

Є. Лебедєв, А. Левшин, С. Соловейчик тощо), інші – висловлювали критичні зауваження (В. Кумарін, Б. Лихачов та ін.). У 90-ті роки ХХ ст., за визначенням академіка О. Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки – «сухомлиністика», який, спираючись на творчий доробок В. Сухомлинського, досліджує і поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвиток його ідей в Україні та за її межами [2, 17–22]. Він об'єднав передусім педагогів України, а також Росії, Вірменії, Греції, Китаю, Німеччини та інших країн. У рамках цього напрямку швидкими темпами зростає кількість публікацій, у яких висвітлено життя, діяльність та окремі аспекти педагогічної системи В. Сухомлинського. Розгортання предметного поля педагогічної науки в цьому аспекті зумовило необхідність їх систематизації, а також проведення педагогічного аналізу, що сприятиме визначенню місця цих досліджень у сухомлиністиці, встановленню напрямів подальшого вивчення спадщини В. Сухомлинського. Розв'язати ці завдання можливо шляхом проведення історико-педагогічного пошуку, що стає невід'ємною складовою загально-педагогічних досліджень. Аналіз наукових праць вітчизняних педагогів, присвячених вивченню педагогічної системи В. Сухомлинського, дозволяє простежити загальні тенденції розгляду його педагогічних поглядів та внеску у вітчизняну і світову педагогічну скарбницю.

Педагогічна діяльність і життєвий шлях видатного педагога відображені в історичних нарисах і повістях вітчизняних педагогів-новаторів (Д. Водзинського, І. Цюпи, Б. Рябініна та ін.). Різноманітні аспекти педагогічної діяльності В. Сухомлинського розглядалися в статтях і книгах М. Ярмаченка, М. Красовицького, О. Сухомлинської, М. Сметанського, І. Зязюна, М. Антонця, Г. Калмикова та ін. Такі вчені як М. Мухін, В. Риндак, А. Розенберг, О. Сухомлинська, М. Богуславський, Б. Кваша, В. Кузь та ін. присвятили свої праці аналізу складових педагогічної системи В. Сухомлинського, виділенню етапів їх становлення й розвитку.

Роботи нашого видатного земляка також досліджують Х. Франчос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман (Німеччина), М. Библюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), А. Кокеріль (Австралія) та ін. Історіографічний аналіз наукового доробку В. Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н. Гупан, а порівняльний аналіз систем В. Сухомлинського та А. Макаренка в англійській мові здійснила Н. Дічек.

Особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню окремих складових педагогічної системи Василя Сухомлинського. Вона є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні, а й за кордоном.

Метою статті є вивчення внеску В. Сухомлинського у розвиток педагогічної науки.

Сьогодні визначено головні ідеї, які розвинув педагог у своїх працях: «любов до дитини; розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності і на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб; культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття – прекрасного і гармонії; формування у дітей «культури бажань» і «культури потреб»; розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання та – виховання (повага, заохочення, зосередження на позитивному, моральне покарання); звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості; розвиток ідей «радість пізнання», тобто емоційного сприйняття процесу навчання; демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо)» [1, 384].

Авторська школа В. Сухомлинського являла собою школу радості, спрямовану на виховання всебічно розвиненої особистості, школу співдружності поколінь. У ній упродовж 1948-1970 років була реалізована оригінальна система навчально-виховної роботи, вибудована з урахуванням наукових надбань вітчизняної науки та педагогічного досвіду. Педагогічна система В. Сухомлинського, як і інші авторські педагогічні системи, носить персоніфікований характер, відображає погляди, ідеї та діяльність її автора.

Василь Сухомлинський обґрунтував теоретичні основи своєї системи, вибудував концепцію і реалізував її у практичній діяльності, визначив суб'єкти (учитель, учень, родина), мету (формування всебічно розвиненої особистості), складові всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, громадянське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання), що спиралися на гуманістичні основи (окультурення потреб дитини; створення для дитини «радість буття»; формування почуття власної гідності; створення атмосфери успіху; перевага позитивних стимулів і реакцій на поведінку дитини над негативними; взаємодія школи, сім'ї, громадськості тощо). Сутністю педагогічної системи Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання, створення «інтелектуального фону школи» тощо.

У педагогічній системі В. Сухомлинського через різні форми організації навчання та виховання дітей було реалізовано принцип культуровідповідності, який спирався на педагогізовані народні традиції, та природовідповідності як складової особистісно орієнтованого і розвивального навчання, які включали «інтелектуальний фон школи», «створення радості пізнання», «емоційний фон», школу під голубим небом,

школу радості, уроки в зелених класах, уроки мислення, уроки розвитку мовлення, «вузлики знань» (проблемні запитання), «Книгу природи», дві програми навчання (обов'язкова і розширена) тощо.

Теоретичні положення також реалізувались у спільній, творчій роботі колективу школи і сім'ї (єдині вимоги школи і сім'ї; педагогічна освіта батьків; цінності сім'ї; народнопедагогічна основа; підготовка дітей до школи) через специфічну систему управління (організація і планування науково-методичного забезпечення відповідно до умов роботи сільської школи, створення специфічної матеріально-технічної бази школи, системний і гуманістичний стиль керівництва школою, організація самоосвіти й самовиховання школярів, організація спільної діяльності педагогів, батьків, дітей у досягненні колективних та індивідуальних цілей, підвищення педагогічної кваліфікації вчителів).

Система роботи В. Сухомлинського та діяльність керованої ним Павлишської середньої школи викликали велику увагу педагогічної громадськості. Його ідеї отримали широкий резонанс у засобах масової інформації, наукових розвідках. Вони почали виокремлюватися в напрям в історії педагогіки 80-х років ХХ ст. й отримали назву «сухомлиністика». Особливості сухомлиністики полягають у різноманітності авторських позицій, з яких висвітлюється, аналізується й розвивається педагогічна спадщина В. Сухомлинського. У своєму становленні та розвитку вона пройшла три етапи:

Перший етап. 1948-1990 рр. – період накопичення досліджень різних аспектів педагогічної системи В. Сухомлинського на засадах радянської ідеології. Джерельну базу сухомлиністики цього періоду становлять як праці самого педагога, так і кандидатські дисертації, публікації в періодичних виданнях (як фахових, так і масових) і перші розвідки, де зроблено аналіз окремих аспектів творчої спадщини педагога. Метою звернення більшості авторів до вивчення різних аспектів педагогічної системи В. Сухомлинського було вивчення спадщини педагога та пошук шляхів для розв'язання проблем, поставлених тогочасними реаліями.

Другий етап. 1991-2000 рр. – період вивчення та інтерпретації педагогічної системи В. Сухомлинського на ґрунті національної ідеології й об'єктивного наукового, гуманістичного підходу, коли було значно розширено джерельну базу та тематику досліджень. Зростає кількість праць (як монографій, так і публікацій у педагогічній пресі), в яких розглядається педагогічна система, створена педагогом, і вона розцінюється як внесок в історію української педагогічної думки.

Третій етап. 2001-2005 рр. – якісно новий період дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського, що характеризується інтерпретацією ідей видатного педагога з культурологічних і компаративних підходів та з позицій філософії освіти. Численні дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського, його практичної діяльності привели до групування педагогів навколо імені та спадщини Василя Олександровича, які ми представляємо як наукові школи. Серед них виділяємо:

Уманська наукова школа (Уманський державний педагогічний університет ім.П. Тичини), характерними особливостями якої є практична орієнтованість досліджень спадщини Василя Олександровича з експериментальним упровадженням його ідей у практику роботи сучасної школи (чи ВНЗ) та написання праць компаративного характеру, коли ідеї та система В. Сухомлинського порівнюються зі спадщиною С. Френе, Я. Корчака та ін.

Київська наукова школа при лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки АПН України. Характерною особливістю її діяльності є органічне поєднання різних форм роботи: керівництво дисертаційними дослідженнями пошукувачів із різних регіонів України з власною науковою роботою (М. Антоненко, Л. Бондар) та звернення до аналізу виховних аспектів педагогічної спадщини В.Сухомлинського.

Наукова школа Української асоціації Василя Сухомлинського. Основною формою її роботи є проведення Всеукраїнських і Міжнародних педагогічних читань «Василь Сухомлинський і сучасність», що й визначає особливості її діяльності – колективний характер роботи та зосередження уваги на актуальних проблемах роботи сучасної освіти – початкової, середньої, вищої, діяльності вчителя тощо.

Російська сухомлиністика представлена діяльністю Уральської асоціації В. Сухомлинського, яку очолює учениця Василя Олександровича, професор В. Риндак. Під її керівництвом написано й захищено два дисертаційні дослідження, присвячені різним аспектам виховання [5].

Отже, ми можемо зробити висновок, що сьогодні при перегляді подій того часу ставлення до діяльності та ідей Сухомлинського не змінилося. Його педагогічна концепція високогуманна і демократична, органічно поєднує класичну і народну педагогіку. Найголовнішим у його житті була любов до дітей. У записних книжках Сухомлинського, які він вів все своє життя, 3700 сторінок, кожна з яких присвячена одній людині – його учневі: "Три тисячі сімсот людських долів... Кожна дитина була світом – цілком особливим, унікальним".

Таким чином, слід зазначити, що педагогічна спадщина Сухомлинського багатоаспектна, її пронизує проблема проектування людини, яка ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості. Всі сторони виховання (розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне) він розглядав у єдності, вважаючи, що при упущенні чогось одного не розв'яжеться жодне виховне завдання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Будає В. Д. В. О. Сухомлинський – майбутньому педагогу: наук.-метод. посіб. / В. Д. Будає, О. М. Пехота та ін. – Миколаїв : Вид-во «ЛІОН», 2004. – 260 с.
2. Савченко О. Я. Розвиток творчості школяра – стрижнева проблема творчості В. О. Сухомлинського / О. Я. Савченко // Животворча сила педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. – Донецьк : Витоки, 2011. – С. 17-22.
3. Сухомлинська О. В. Василь Олександрович Сухомлинський – наукова біографія / О. В. Сухомлинська // Укр. пед. в персоналіях : у 2-х т. – К. : Либідь, 2005. – Т. 2. – С. 380-386.
4. Сухомлинський В. О. [Текст] : біобібліографія : 1987–2000 рр. / уклад. : Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська; за ред. : Н. О. Гажаман, Л. І. Ніколюк. – К. : КНЕУ, 2001. – 128 с.
5. Чернишов О. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського / Олександр Чернишов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/3637/>

ФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Вікторія Моцна

*(студентка V курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Ткаченко О. М.

Постановка проблеми. У процесі модернізації початкової освіти, запровадження в ній компетентнісного підходу відбувається перебудова навчального-виховного процесу, здійснюється його спрямування на особистісний розвиток молодших школярів, формування в них основних компетентностей, передбачених Державним стандартом та навчальними програмами для школи. Ці обставини актуалізують проблему реалізації компетентнісного підходу в освіті. Реалізація вимог компетентнісного підходу передбачає формування у дітей ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає загальнокультурна компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем компетентнісного підходу займалися В. Байденко, О. Бермус, Н. Кузьміна, А. Хуторський та ін. Класифікації компетенцій та компетентностей, зокрема й ключових, розробляли Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та інші вітчизняні вчені. Окреслили окремі аспекти формування загальнокультурної компетентності В. Городяненко, О. Карнищев, Я. Кодлюк, О. Штепа. Розглянули деякі особливості формування загальнокультурної компетентності у молодших школярів Л. Іванова, Н. Лисенко, О. Савченко. Питання плекання окремих компетенцій у процесі формування в молодших школярів загальнокультурної компетентності висвітлено у працях В. О. Сухомлинського. Цей аспект проблеми не знайшов належного висвітлення в науковій літературі, що й зумовило підготовку цієї статті.

Формулювання цілей статті. Вивчити педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського щодо формування у молодших школярів окремих компетенцій загальнокультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури засвідчує, що загальнокультурна компетентність – це здатність людини обирати шляхи і способи використання вільного часу, що культурно й духовно збагачують особистість; спроможність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними й загальнолюдськими духовними цінностями. Загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах, що передбачає оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, формування культури міжособистісних відносин на основах принципів толерантності, плюралізму, що дозволяє особистості аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки і культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства, застосовувати засоби і технології інтеркультурної взаємодії; знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та мовленнєві норми.

Важливими компетенціями загальнокультурної компетентності є низка мовних умінь, здатність до творчої діяльності, розвиток і формування яких успішно відбувалось в учнів Павлівської школи. Тому для вивчення цієї проблеми ми звернулись до багатой педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського.

"Творчість у прямому розумінні цього слова, – писав видатний педагог, – створення духовних і матеріальних цінностей високої суспільної значущості – є вершиною духовного життя людини, показником найвищого ступеня розвитку її інтелекту, почуттів, волі" [3, 278]. Завдяки творчості, як зазначає

В. О. Сухомлинський, збагачується емоційне життя, розкриваються задатки, здібності, нахили особи. Творча діяльність, яка відповідає прагненням і нахилам вихованця, сприяє тому, що в його моральному обличчі переважають позитивні якості і, що особливо важливо, особистими моральними зусиллями усуваються негативні.

Творчі здібності важливо розвивати в кожного учня. "У кожної людини, – пише Василь Олександрович у статті "Людина неповторна", – є задатки, обдаровання, талант до певного виду або кількох видів (галузей) діяльності" [5, 88]. Він повертається до цієї думки в різних працях і акцентує увагу на необхідності розвивати здібності і таланти всіх без винятку дітей, що прийшли до школи. В. О. Сухомлинський критикує тих вчителів, які залучають до творчості окремих дітей. Він пише: "Забуває наша педагогіка, що учень добру половину всіх років навчання в школі залишається насамперед дитиною. Втокмачуючи в голови дітям готові істини, узагальнення, висновки, учитель часом не дає їм можливості навіть наблизитися до джерела думки й живого слова, зв'язує крила мрії, фантазії, творчості. З живої, активної, діяльної істоти дитина іноді перетворюється ніби в запам'ятовуючий пристрій" [6, 67].

Розвиток творчих здібностей, на думку В. О. Сухомлинського, тісно пов'язаний з естетичним вихованням. Адже завданням естетичного виховання є навчити дитину бачити та цінувати красу, а також прищепити, виховати у дитини бажання творити цю красу власноруч. Таким чином, у формуванні креативності як здатності до творчості в молодших школярів особливе місце відводиться естетичному сприйманню та естетичній творчості, які тісно взаємопов'язані. Успіх естетичного виховання залежить від того, як дитина сприймає красу довкілля, навколишнього. З цього приводу В. О. Сухомлинський зазначав: "Кожна людина освоює і красу природи, і музичну мелодію, і слово. І це освоєння залежить від її активної діяльності, під якою ми розуміємо працю і творення, думку і почуття, які сприймають, створюють і оцінюють красу. Чим більше в природі предметів, олюднених емоційним сприйманням, пережитих як краса навколишнього світу, тим більше краси бачить людина навколо себе, тим більше хвилює, зворушує її краса – і створена іншими людьми, і первозданна, нерукотворна" [4, 378].

Молодший шкільний вік, як стверджують науковці, – це найсприятливіший період для розкриття творчих здібностей учнів, формування у них естетичних смаків, переконань засобами різних видів мистецтва. Багаторічний досвід В. О. Сухомлинського теж засвідчив вагомість років дитинства для опанування людиною рідної мови, азбуки музичної культури – здатності "сприймати, розуміти, відчувати, переживати красу мелодії". "Те, що упущено в дитинстві, дуже важко, майже неможливо надолужити в зрілі роки", – наголошує педагог [6, 63].

Василь Олександрович застерігає вчителів від нехтування виховним потенціалом природи та мистецтва, зокрема літератури, музики, образотворчого мистецтва. Сухомлинський з цього приводу пише: "Ми забуваємо, що працюємо з дітьми, для яких музика, природа, малювання, казка, гра має стати джерелом натхнення до творчої діяльності. Ми думаємо, що йдучи лише одним шляхом сухих знань, нам вдасться створити високорозвинену та культурну людину, не розуміючи, що розвиток творчих сил нерозривно пов'язаний з розвитком розумових сил" [3, 280]. Залучення дітей до творчості в процесі навчання, на думку педагога, сприяє вкладанню в дитячі серця жаги знань.

Велике значення для естетичної творчості має сприймання художніх творів різних видів мистецтва, зокрема літератури. "Багаторічний досвід, – наголошує В. О. Сухомлинський, – переконав нас, що літературними спробами – складанням віршів, оповідань, нарисів – у роки отрочества і ранньої юності захоплюються ті, на кого в дитинстві великий вплив справила краса, передана словом у творах видатних письменників" [4, 378]. У здатності творити словом приховане велике багатство. Вміння володіти словом, а саме правильно висловлювати свої думки, почуття, переживання, повинно стати надбанням кожної культурної людини. Чим більш розвинене це вміння, тим вища естетична і загальна культура людини, тонші її почуття, глибші переживання, яскравіше естетичне сприймання нових художніх цінностей.

Сприймання творів різних видів мистецтва, прекрасного в навколишньому світі породжує в дитини бажання творити. "Переживання почуття насолоди від прекрасного – перше спонукання до творчості. Чим глибше пережив учень красу, відбиту в поетичному творі, тим більша в нього потреба передати в слові власну думку, почуття. Сприймання і творчість тут не тільки взаємозалежні, а й зливаються часто в єдиний процес естетичної оцінки: творчість починається, по суті, вже під час читання поетичного твору", – пише Василь Олександрович [4, 383].

Чільне місце у навчальному процесі, організованому Василем Олександровичем, займають уроки розвитку зв'язного мовлення, де діти вчать творити словом на основі побаченого, почутого та пережитого. Чим більший життєвий досвід, багатство пережитого, тим більше дитині хочеться про це говорити, висловлювати свої враження та почуття. Основним джерелом для натхнення дошкільнят та молодших школярів є природа. Тому педагог радить роботу над літературними творами починати саме зі спілкування дитини з природою [4, 384].

Природа знаходить своє відображення в найцікавішому для дітей виді "поетичної творчості" – створенні казок [1, 181]. Казка, при вмілому її використанні, має велику стимулюючу до творчості та фантазування

властивість. Коли дитина захоплена живою казкою, казковим героєм, яскравими образами, вона вчиться мислити словами, у неї з'являється бажання говорити про пережите, свої почуття, у дитини народжується бажання стати одним із цих героїв казки, передати його характер, створити свою казку. Казка формує правильне уявлення про відносини між людьми, норми поведінки, розкриває красу та засуджує нехтування чеснотами. Все це накладає відбиток на формування естетичних почуттів учнів, без яких неможливе благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань.

Поряд з казкою, чинне місце займає гра, яка так само супроводжує дитину з самого малечку і відіграє значну роль у розвитку творчих здібностей, розумових сил, естетичних смаків та моральних якостей. З приводу цього В. О. Сухомлинський зазначає: "Казка, гра, фантазія – животноє джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення" [1, 176].

Могутнім засобом естетичного виховання є музика. Уміння слухати і розуміти музику – одна з елементарних ознак естетичної культури, без якої не можна уявити повноцінного виховання дитини. "Сфера дії музики, – пише Василь Олександрович, – починається там, де закінчується мова; те, що неможливо сказати людині словом, можна сказати музичною мелодією, бо музика передає безпосередньо настрої, переживання" [4, 382]. Уміння знаходити в музиці засіб вираження своїх почуттів, переживань є ознакою естетичної та загальної культури людини. "Створювати нові музичні твори можуть лише окремі люди, але розуміти мову музики, користуватися скарбами музики в духовному спілкуванні під силу всім", – вважає Сухомлинський [4, 385]. Музика в усіх її виявах є важливим засобом морального і розумового виховання дитини, вона є джерелом благородства серця та чистоти душі. З допомогою музики людина вчиться бачити красу в природі, моральних стосунках, праці. Музика пробуджує у людині уявлення про високе, величне, прекрасне не тільки у навколишньому світі, а й у самому собі.

Подібні функції у становленні творчої особистості виконує й образотворче мистецтво, яке віддзеркалює естетичні переживання дитини від сприйнятого виразного в природі: "Розвиваючи почуття краси природи, ми спонукаємо дітей передавати свої почуття у фарбах і лініях. Творчість починається там, де, зображаючи ліс, гори, степ, річку, дитина виражає свої почуття" [4, 384]. Коли дитина малює те, що її хвилює, захоплює або вражає, вона тим віддзеркалює естетичну оцінку навколишнього світу. У дитини, що в малюнку втілює красу, наповнена переживаннями прекрасного, пробуджується образне мислення, виникає бажання творити словом.

Якість розвитку творчих здібностей дітей у межах їх естетичного виховання залежить від професіоналізму вчителя. Так, щоб розкрити красу музичних творів та живопису перед учнями, самі вчителі повинні мати відповідну ґрунтовну підготовку в галузі естетичної культури, постійно поглиблювати свої знання у цій сфері. "В естетичному вихованні взагалі, і в музичному особливо, важливі психологічні настанови, якими вихователь керується, залучаючи дітей до світу прекрасного, – пише В. О. Сухомлинський. – Для мене головною була настанова на виховання здатності емоційно ставитися до краси і потреби у враженнях естетичного характеру. Важливу мети всієї системи виховання я бачив у тому, щоб школа навчила людину жити в світі прекрасного, щоб людина не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій" [7, 63].

Висновки і перспективи подальших розвідок проблеми. Тож, формування творчої особистості школяра, його розумовий, мовленнєвий розвиток у практиці В. О. Сухомлинського успішно здійснювалось у межах естетичного виховання. Чутливість, сприйнятливність до краси в дитячі роки незрівнянно глибші, ніж у більш пізні періоди розвитку особистості. Естетичне виховання нерозривно пов'язано з творчістю, яка у дитини є сферою духовного життя, в якому вона самостверджується, самовиражається, виявляє свою індивідуальну самобутність. Сприймання різних об'єктів природи, сприймання творів різних видів мистецтва, задіяння уяви, фантазії, гра, літературна творчість, створення казки, художня творчість – такі пункти творчого шляху має пройти дитина, щоб відбувся розвиток її креативності. Реалізація такого підходу у вихованні дитини забезпечить її розумовий, мовленнєвий розвиток, сприятиме самовдосконаленню, розвитку творчих здібностей, а отже – формуванню загальнокультурної компетентності молодших школярів.

Перспективами вивчення проблеми може бути узагальнення досвіду відомого педагога в застосуванні окремих видів мистецтва в процесі формування загальної культури молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В. О. Виховання почуттів // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 176-195.
2. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 209-403.

3. Сухомлинський В. О. Елементи творчості в діяльності молодшого школяра // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 278-281.
4. Сухомлинський В. О. Естетичне сприймання і естетична творчість // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 377-385.
5. Сухомлинський В. О. Людина неповторна // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 80-96.
6. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 7-393.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 томах. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 7-283.

ПОГЛЯДИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ НАВЧАННЯ В ПРИРОДІ

Валерія Отрищенко

*(магістрантка психолого-педагогічного факультету
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»)*

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, старший викладач Лисогор Л. П.

Постановка проблеми. Розвиток людства нерозривно пов'язаний з еволюційним розвитком природи. Зміни, що відбуваються у навколишньому природному середовищі на сьогодні створюють реальну загрозу для існування майбутніх поколінь. Досить гостро постає проблема взаємодії «людина – природа», вирішення якої цілком залежить від кожної людини, від її усвідомленого розуміння, що природа – це невичерпне джерело життя.

У наші дні особливого значення набуває відповідальне ставлення людини до природи. Саме тому необхідно з раннього дитинства виховувати у дітей любов до природи, вчити з повагою ставитися до навколишнього світу, а також до інших людей. Перші знання про навколишній світ дитина отримує спочатку від батьків, а потім – у дитячому садку та школі. Саме молодший шкільний вік є надто важливим у формуванні певних уподобань та навичок. Крім того, набуті у цей період знання, у майбутньому стають міцними переконаннями. Через екологічне виховання, як цілеспрямований процес, у початковій школі, розкривається сутність світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавленою у збереженні цілісності, чистоти та гармонії в природі. Учні, які усвідомлюють зв'язки між усіма компонентами природи, будуть усвідомлено ставитися до неї.

Під екологічним вихованням молодших школярів розуміють ознайомлення школярів з природою, в основу якого покладений екологічний підхід, коли педагогічний процес бере за основу базові ідеї і поняття екології.

Проблема формування екологічних понять в учнів молодшого шкільного віку є актуальною, оскільки сучасна екологічна ситуація вимагає глибинного розуміння екологічних процесів, які відбуваються навколо, а також подальшого розвитку системи навчання щодо екологічного виховання школярів, а це у першу чергу вказує на формування та розвиток екологічних знань і понять.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченням проблеми екологічного виховання учнів початкових класів займалися видатні педагоги минулого такі, як О.В. Духнович, К.Д. Ушинський, В.О.Сухомлинський. У їхніх працях розкриваються погляди щодо виховання дитини засобами природи. На сьогодні багато науковців та педагогів-практиків присвятили свої дослідження проблемі екологічного виховання, серед них: Н.В. Лисенко, Н.Ф. Яришева, Н. Глухова, В. Скребець, В. Фокіна, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Кондратьєва, І.Д. Зверев, Д.М. Гродзинський та ін. [1].

І.Д. Зверев зазначає, що «Гострота сучасних проблем взаємодії суспільства і природи поставила ряд нових завдань перед школою та педагогікою, які покликані підготувати молоде покоління, здатне подолати наслідки негативних впливів людини на природу, бережно ставитися до неї в майбутньому. Цілком очевидно, що справу не можна обмежити «просвітою» школярів у галузі охорони природи. Весь комплекс екологічних проблем сучасності вимагає нового філософського осмислення, корінного перегляду низки соціально-економічних питань, нових наукових пошуків і більш повного і послідовного відображення багатоаспектності екології в шкільній освіті» [3, 84]. Серед сучасних науковців-методистів, що займаються питаннями екологічного виховання є А.А. Плешаков. Він не лише розробляє теоретичні аспекти екологічного виховання молодших школярів, а й пропонує до впровадження у навчальний процес наукового обґрунтовані методи роботи. А.А. Плешаков вважає, що «посилення екологічної спрямованості курсу природознавства – це найбільш назрілий і реальний на сьогодні крок у напрямку екологізації початкової школи, а також організації роботи групи продовженого дня та позакласної роботи» [4].

На думку В.О. Сухомлинського, природа лежить в основі дитячого мислення, почуттів та творчості. Видатний педагог вважав, що формувати в дитини ставлення до рідного краю як частки природи слід починати з раннього віку.

Крім того, значну увагу приділяв Василь Олександрович у своїй шкільній системі виховання дітей на лоні природи (школа під блакитним небом). Педагог вважав, що «... дуже важливо не допустити, щоб шкільні двері закрили від свідомості дитини оточуючий світ». [5, 133]. Два рази на тиждень «... ми йшли в природу – вчилися думати» [5, ст. 133] – зазначає у своїй роботі «Серце віддано дітям» В. Сухомлинський.

«Вважаю, – писав В.О. Сухомлинський, – що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Тільки через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо» [5, 303].

На зламі тисячоліть у суспільстві активно поширюється думка про нову модель світу людини, що ґрунтується на загальнолюдських, гуманних та естетичних цінностях. Дослідник сучасності з різних галузей знань закликають відмовитися від технократичної культури й визнати духовно високі форми розвитку суспільства. Людина повинна ставитися до іншого життя так само бережно, як і до власного. Зберегти життя, як найвищу цінність, сприяти його удосконаленню, підтримувати все, що здатне розвиватися до найвищих гуманістичних цінностей – є найважливішою проблемою сьогодення.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є дослідження поглядів видатного педагога В.О. Сухомлинського щодо екологічного виховання через навчання в природі; визначення місця природи у формуванні екологічного світогляду молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Велику спадщину щодо виховання молодших школярів через світ природи залишив нам видатний педагог В.О. Сухомлинський. Він надавав особливого значення впливу природи на формування, становлення та розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку. «Людина була і завжди залишиться сином природи, і те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися для її залучення до багатств духовної культури, – казав Сухомлинський. – Світ, що оточує дитину, це, насамперед, світ природи з безмежним багатством явищ та невичерпною красою. Я бачу виховний сенс у тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала велику таємницю життя в природі...» [5, 12].

В.О. Сухомлинський завжди підкреслював, що треба навчати учнів розуміти природу, піклуватися за збереження і примноження її багатств. Найважливіші умови виховання бережливого ставлення до природи – це пізнання та вивчення рідного краю, розвиток в учнів позитивних емоційних відчуттів до об'єктів навколишньої дійсності, активна практична діяльність. Пізнання та вивчення природи краю слід починати зі спостережень у природі. Видатний педагог сформував низку порад щодо організації спостережень для підвищення їх ефективності: спостереження мають викликати почуття радості, супроводжуватися короткими, емоційно насиченими розповідями про об'єкт, що вивчається, а також необхідно звернути увагу на красу навколишнього світу.

У своїй роботі «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович дає вчителям таку раду: «Ідіть у поле, у парк, пийте з джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми і поетами». Він зазначає, що «вивести дітей на галявину, побувати з ними в лісі, в парку – справа значно складніша, ніж провести уроки» [5, 13]. Видатний педагог наголошував на тому, що серед природи дитині треба дати можливість послухати, подивитися, відчутти» [5, 27]. Ставлення дітей до об'єктів природи він тісно пов'язував з тим, що природа – це наш рідний край, земля, яка нас зростила і годує, земля – перетворена нашою працею.

В.О. Сухомлинський неодноразово відзначав, що сама природа не виховує, а виховує тільки активна дія в ній. «Мене вражало, – каже Сухомлинський – що захоплення дітей красою перепліталось байдужістю до долі прекрасного. Милування красою – це лише перший паросток доброго почуття, яке треба розвивати, перетворювати в активне прагнення до діяльності». Сухомлинський пропонує для реального втілення цього положення в дію створити живий куточок, де всі діти будуть брати участь у догляді за тваринами, організувати «пташині» і «звірячі» лікарні, висаджувати дерева.

В педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського можна виділити основні напрямки реалізації екологічного виховання:

- 1) це отримання позитивних почуттів від навколишнього світу, які в подальшому матимуть велике значення для духовного становлення дитини;
- 2) це виховання учнів, які бачили і усвідомлювали свою єдність з природою, переживали і турбувались про збереження і примноження навколишнього середовища, бережно ставилися до всього живого. Якщо дотримуватися основних порад видатного педагога, то діти будуть розуміти природу, як у ній пов'язане одне з одним та головне – чому ми є лише невеликою частинкою «великого механізму».

У цілому В.О. Сухомлинський обґрунтував роль природи у формуванні екологічної культури молодших школярів за такими напрямками:

1. Активна діяльність учнів у пізнанні природи: «Світ природи стає невичерпним джерелом знань завдяки тому, що знання надходять у дитячу душу складним шляхом: через руки, через працю, через взаємовідносини з іншими людьми, через почуття і переживання, які забарвлюють діяльність» [5, 537-538];

2. Спілкування з природою активно сприяє розвитку розумових здібностей, допитливості, працелюбності: «... ми намагасмося якнайбільше ввести дітей у світ праці серед природи, саме там, де і в явищах природи, і в людській праці безліч проблем, питань, таємниць» [5, 538];

3. Використання активних методів навчання учнів: «...так зване проблемне викладання і вивчення матеріалу починається в активній взаємодії з природою. Якщо я хочу, щоб мислення дітей було особливим, інтенсивним, щоб у них виникло багато запитань (а чим відкривається незрозумілого під час осягнення зрозумілого, тим допитливішою стає людина), ми ідемо з дітьми в сад, на ділянку, у теплицю і засукуємо рукава» [5, 539].

У системі виховання Василя Олександровича значна роль приділяється природі як об'єкту пізнання, сфері активної діяльності. Разом з тим він звертає увагу на те, що природа сама собою не виховує, а виховує тільки активна взаємодія людини з природою. Під час такої активної взаємодії вирішується комплекс педагогічних завдань: активізація процесів пізнання об'єктів і явищ природи; пробуджується емоційна сфера; з'являється бажання брати участь у природоохоронній діяльності, усвідомлюючи власну значущість; збагачується практичний досвід дитини та формуються життєві компетенції.

У своїй педагогічній діяльності В.О. Сухомлинський використовував «уроки мислення» серед природи, які умовно можна поділити на два види:

- *логічного* типу, що спрямовані на формування системи наукових знань про закономірності розвитку природи і розвиток пізнавальних здібностей дітей («Живе і неживе», «Неживе пов'язане з живим» «Все в природі змінюється», «Сонце – джерело життя»);

- *художнього* типу, що сприяли розвитку естетичних відчуттів, емоційної пам'яті, образного мовлення, бережливого ставлення до природи («Перший зимовий ранок», «Світ квітів серед зими», «Сонце після літнього дощу», «Веселка над річкою», «Дванадцять відтінків вбрання осіннього лісу – як їх назвати»).

В. Сухомлинський говорив, що екологічне виховання повинно забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства і кожної людини зокрема, сформуванню потреби людини у спілкуванні з природою та прагнення брати активну участь у збереженні довкілля. Він вибудував «струнку» педагогічну систему, зорієнтовану на природоохоронне навчання й виховання, метою якого є цілеспрямоване формування у кожної дитини системи екологічних знань.

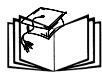
Спілкування з природою повинно проходити у різних формах: через працю, спостереження, творчість, науковий пошук, милування. Першочерговим у екологічному вихованні є створення умов, за яких дитина могла б «торкнутися» природи не тільки рукою, а й розумом, серцем і душою. «Маленька людина, в якій відкрилися очі на світ, бачить корінь, стебло, листя і міркує про те, як взаємопов'язані ці частини рослини як єдиного цілого» [2].

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. В.О. Сухомлинський зробив значний внесок у впровадження екологічного виховання молодших школярів щодо навчальний процес. Його невичерпний досвід роботи з дітьми глибоко переконує, що джерелом високорозвиненої життєтворчої особистості дитини є природа, як невичерпне джерело знань, естетичних відчуттів та практичних умінь.

Розвиток і формування екологічних понять учнів початкової школи на сьогодні є важливим і необхідним компонентом екологічного виховання школярів. В умовах розбудови шкільної освіти ця проблема потребує удосконалення і якісного методичного забезпечення. Формування екологічних понять є важливою умовою розуміння учнями існуючих зв'язків у природі, а також є основою для розвитку екологічної культури та свідомого ставлення до природи, раціонального використання природних ресурсів, збереження біосфери і цивілізації. Крім того, необхідною умовою формування екологічної культури є використання активних методів навчання, проведення системи тематичних екскурсій та організація дослідницької діяльності молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / під ред. Л.Л. Сісіна. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.
2. Бех І. Життя як цінність у культурно-виховній інтерпретації В.О. Сухомлинського / Іван Бех // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 7–8.
3. Зверев І. Д. Екологія в школьному обученні: новий аспект образования / Иван Дмитриевич Зверев. – М.: Педагогика, 1993. – С. 84–92.
4. Плешаков А. А. Экологические проблемы и начальная школа / Андрей Анатольевич Плешаков // Начальная школа. – 1991. – № 5. – С. 2–8.
5. Сухомлинський В. А. Трилогія, издание второе («Сердце отдаю детям», «Рождение гражданина», «Письма к сыну») / В. А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1987. – С. 15–234, 235–477, 479–536.
6. Салєєва Л. П. Про зміст екологічної освіти в початковій школі / Л.П. Салєєва // Початкова школа. – 1993. – № 9. – С. 4.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ТВОРАМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Анна Паламарчук

*(студентка V курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Довга Т. Я.

Одним з найважливіших завдань учителя початкової школи є формування й розвиток у дітей моральності, вихованості, ціннісних орієнтирів. Молодший шкільний вік – це вік формування почуттів і моральної поведінки. „Утвердити в кожній дитині доброту, сердечність, чуйність до всього живого й красивого, – писав В.Сухомлинський, – елементарна азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа. Справжнє виховання полягає у тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у кожному юному серці, утверджувався в активній діяльності як невід'ємна частина власного єства, власної думки, почуттів, намірів”. [7, 192].

Ідеї і справи великих людей з часом стають ближчими, зрозумілішими і необхідними для нових поколінь. Це повною мірою стосується педагогічних ідей і діяльності Василя Сухомлинського. Його педагогічна система збила в собі найкращі надбання минулого й сучасного в поєднанні з оригінальними ідеями та інноваційними технологіями вченого і втіленням їх у педагогічному процесі. Педагогічна концепція навчання та виховання школярів В.Сухомлинського – це не тільки сповнене пошуків минуле, актуальність для сучасності, але й те, що житиме й розвиватиметься у майбутньому.

Для молодого покоління надзвичайно важливо те, як у школі йому допоможуть розвинути найцінніші натуральні ресурси: розум і серце. Щоб людина могла мати власну думку, вміти її висловити, цього треба навчити в школі, адже в майбутньому їй доведеться здійснювати вибір, приймати рішення, які впливатимуть на власне життя, на сім'ю, на суспільство в цілому. В цьому плані дуже важливо, в якій школі і як вчиться дитина. Над цією проблемою все своє життя у школі працював В.О.Сухомлинський, цьому присвятив свої численні педагогічні і літературні твори. [2, 57].

Метою статті є з'ясувати вплив творів В.О.Сухомлинського на формування ціннісних орієнтирів у молодших школярів.

Поняття „цінність” (було введено в науку в середині XIX ст.) – це дещо позитивне, з точки зору духовних потреб людини і дитини зокрема. Духовні цінності тяжіють до духовної сфери життя людини. найвищою цінністю в духовному, емоційно-чуттєвому плані є добро, яке відображає абсолютне, досконале. [4, 101]

Формування у дітей ціннісних орієнтирів, їхня реалізація в поведінці є визначними у період становлення особистості, тому що соціальні наслідки вчинку дитини ще складно передбачити, враховувати їх у своїй поведінці. Вже в початкових класах важливо так будувати навчально-виховний процес, щоб діти, систематично отримуючи знання та уявлення, опинялись також у життєвих ситуаціях, що сприяють емоційному переживанню отриманих знань, а отже – їх усвідомленню і закріпленню. Цій проблемі надавали великого значення багато педагогів-практиків у їхній навчально-виховній діяльності, а також вчених-науковців, що досліджували означену проблему протягом років. В початковій школі ціннісні орієнтації є об'єктом виховання, цілеспрямованого впливу. Різні ціннісні орієнтири є ознакою духовної сформованості, самодостатності особистості, показником рівня її вміння жити серед людей, тобто в суспільстві. Завдання й покликання початкової школи полягає в тому, щоб зміцнити й утвердити ці моральні цінності дитини, які вона здобула в колі своєї родини, які їй прищеплені з молоком матері, материнською ласкою і почуттями, батьківською любов'ю і силою духу [3].

Початкова школа покликана сформувати й розвинути в молодших школярів такі ціннісні орієнтири, як: морально-етичні (духовні) цінності; естетичні почуття; родинні (сімейні) цінності; виховання почуттів; любов до книг, читання (формування морально-етичних цінностей через художні твори); гуманістичні почуття; совість (навчене сумління); співчуття до ближнього; любов до батьків (матері, батька), родичів; бережливе ставлення до довкілля, природи; виховання в дитини щастя від улюбленої праці; формування культури почуттів у дітей; виховання мужності, сили духу, волі (сили волі); бажання робити добро. [2, 56]

Виховання дітей молодшого шкільного віку В.Сухомлинський називав „школою сердечності”. Він радив дорослим навчати дітей добра, любові, милосердя. Для цього потрібно, щоб діти бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує. Дитина не повинна вирости байдужою, нечулою,

вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм [9, 2].

У морально-ціннісному вихованні дітей найголовніше – формування духовної серцевини особистості – поглядів, переконань, почуттів, поведінки, єдності слова і діла [8, 239].

У педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського визначено та обґрунтовано умови ефективного впливу сім'ї на дітей. Серед них особлива роль відводиться материнському вихованню та батьківському авторитету. В наш час актуальними є його пропозиції щодо їх формування.

Школа мислення, школа під блакитним небом, школа радості – так називав свою освітню систему В.Сухомлинський. Створена ним школа виховання творчої особистості стала відомою у всьому світі, а його методика виховання серцем – дороговказом для педагогіки другої половини ХХ й початку ХХІ ст. й майбутніх поколінь. У педагогіці Сухомлинського основний предмет – людинознавство, основні критерії – добро, радість, творчість. Даруєш дітям любов і добро, робиш їх щасливими, радісними, і вони починають творити [1, 1-3].

Початкова школа – це "Школа радості" – школа добра, родинного затишку, милосердя, постійного спілкування і співпраці родини, вчителів і дітей, спрямована на:

1) розвиток природних здібностей через систему творчих уроків (урок етики, урок-казка, урок-гра, урок-мрія, інтегрований урок, урок-вікторина, урок-дослідження);

2) формування духовності як особистісної якості через систему виховних заходів (свята, уроки краєзнавчої, українознавчої тематики; календарні свята, години спілкування тощо);

3) навчання добротворення і виховання почуттєвості через різні види діяльності [5, 11].

Сучасна школа і початкова її ланка зокрема, покликана формувати в дітей духовні якості на засадах традиційних національних цінностей українського народу в умовах навчального закладу.

Уся творчість В.Сухомлинського, як дитячого письменника, є своєрідною програмою виховання й розвитку дитини. Кожна казка, кожне оповідання, що включені до підручників, є основою для морально-етичних роздумів, висловлювання учнями власних оціночних суджень, імпульсом до самоаналізу.

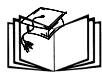
Сюжети творів В.Сухомлинського хвилюють сучасних дітей. Це зумовлене тим, що в них піднімаються вічні проблеми людського спілкування. Твори прилучають молодших школярів до морально-духовних, естетичних, патріотичних надбань нашого народу, скарбниць його культури, сприяють моральному, етичному та естетичному розвитку молодших школярів. Читаючи, роздумуючи над текстами казок, оповідань, мініатюр та легенд В.Сухомлинського, учні розвивали, активізували, збагачували свій словник; у них активізувалися морально-ціннісні, світоглядні уявлення, поняття, а крім того (що дуже важливо) діти вчилися висловлюватися усно і письмово [6, 13].

Особливу роль відіграють зміст і методика уроків читання за творами В.Сухомлинського. У дітей молодшого шкільного віку досвід між особистісних стосунків обмежений вузьким колом зв'язків з навколишнім світом. Читання художніх творів В.Сухомлинського, у яких розкривається внутрішній світ переживань, думок, мрій людини, розширює життєвий досвід дітей, сприяє усвідомленню ними цінностей, норм поведінки, які підтримуються суспільством. Це зміцнює природне бажання дитини ставати кращою, дозволяє їй зрозуміти внутрішній світ інших людей.

Висновок. Отже, початком розвитку особистості є чуттєвий досвід, який на початкових етапах освоєння навколишньої дійсності є визначальним. Освоєнню навколишньої дійсності, життєвих правил і принципів дітям молодшого шкільного віку допомагають уроки читання і, зокрема, вивчення дитячих літературних творів В.О.Сухомлинського.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондар Л. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Почат. школа. – № 9. – С.12 – 14.
2. Гагарін М. Критерії добору української народної казки для виховання морально-естетичних почуттів // Почат. школа. – 2006. – № 1. – С.55-58.
3. Державний стандарт початкової освіти // Почат. школа. – 2011. – № 7.
4. Етика : Навч. посібник / За ред. В.О.Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 101-104.
5. Павленко Л. Казкар-добротворець української „Школи радості”. В гостях у В.Сухомлинського // Почат. освіта. – 2006. – № 38. – С. 11-12.
6. Приходько Ю.А.Доброму скрізь добре (за творами В.Сухомлинського) // Почат. навч. та вихов. – 2007.– № 9-10. – С. 2-21
7. Сухомлинський В.О. Виховання моральних стимулів до праці у молодого покоління. – К.: Знання, 1961. – 44 с.
8. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори. У 5т. Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 149 – 416.
9. Сухомлинська О. Ідеї свободи у поглядах В.О.Сухомлинського // Почат. школа. – 2005. – № 9. – С. 1 – 3.

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Наталія Руденко

*(студентка III курсу Комунального вищого навчального закладу
«Олександрійський педагогічний коледж імені В.О.Сухомлинського»)*

Науковий керівник – викладач I категорії Ковтун А. Д.

*Творчість – це не сума знань, а особлива
спрямованість інтелекту, особливий
взаємозв'язок між інтелектуальним життям
особистості і проявом її сил в активній
діяльності.*

В. Сухомлинський

Навчальну діяльність В.О.Сухомлинський розглядав як необхідну умову формування духовно багатой особистості. Діяльність має бути активною і творчою, чому допомагають спеціальна організація розумової праці на уроках і в позакласний час, залучення учнів до творчості, пошуково-експедиційної роботи тощо. Відстоюючи необхідність на кожному уроці вольових зусиль, емоційного пробудження розуму дитини, інтелектуального натхнення учнів у пошуковій діяльності, В. Сухомлинський водночас засуджує псевдоноваторські ідеї щодо ефективності навчання, створення обстановки постійного розумового напруження на уроці: "Не втратити на уроці жодної хвилини, жодної миті без активної розумової праці, що може бути нерозумнішим у такій тонкій справі, як виховання людини. Така цілеспрямованість у роботі вчителя просто означає: витиснути з дітей все, що вони можуть дати. Після таких "ефективних" уроків дитина повертається додому стомленою. Вона легко роздратовується і збуджується".

Специфіка проведення уроків інформатики в початковій школі передбачає використання різних форм організації навчальної діяльності учнів, поєднання теоретичних та практичних блоків, що визначає динамічність навчального предмету.

У початковій школі педагог домагався того, щоб навчання було частиною багатого духовного життя, яке б сприяло розвитку дитини, збагачувало її розум. Він категорично засудив навчання, що зводиться до тренування пам'яті, зубріння, механічного заучування та одноманітності. Виконуючи завдання із програмного комплексу GCompris та інших програм, учні набувають мотивованих знань, практичного спрямування, що сприяє розвитку особистості у сучасному інформаційному просторі. У початковій школі потрібно закласти у дітей первинні навички інформаційної культури, початки комп'ютерної грамотності, забезпечити поступовість у навчанні [1, 22].

Усе життя та діяльність молодших школярів удома і в школі мусить будуватись, як вважав В.О. Сухомлинський, з урахуванням народних традицій трудового, родинно-сімейного, морально-етичного та духовного виховання, на активному залученні їх до виробничої, обслуговуючої, інтелектуальної праці, радості у поєднанні з батьковою і материною любов'ю...

Саме тому, досить часто учні одержують індивідуальні та творчі завдання. Наприклад: «Створити в графічному редакторі Tux Paint вітальну листівку до державних свят, певного родинного свята».

У багатій спадщині В.О. Сухомлинського важливе місце займають педагогічні казки для дітей. Педагогічні казки В.О. Сухомлинського – дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає чи заохочує їх, а просто йде поруч дітлахів, інколи ніби ще й десь за молодшими школярами, радіючи разом з ними кожному новому відкриттю.

Твори В.О. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку найкращі людські почуття щирості і любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями. На уроках та позакласних заняттях з інформатики при вивченні теми «Графічний редактор» можуть використовуватися тексти казок для виконання ілюстрацій до них, формування людських позитивних якостей та набуття практичних умінь і навичок роботи за комп'ютером. [2, 23]

У центрі уваги видатного педагога є діяльність учителя, його проблеми, культура спілкування з дітьми, педагогічна майстерність, духовність, підготовка вчителів у навчальних закладах тощо. "Сто порад учителям" – праця, яка має стати постійним порадником учителя, як і інші його визначні твори, що мають пізнавальне значення для освітніх працівників, педагогічної громадськості.

В.О. Сухомлинський радить учителю мати свою особисту бібліотеку, аби можна було повсякденно користуватися книгами, читати й перечитувати їх, щоб вводити у світ книг своїх вихованців. У статті "Моя

педагогічна система" він пише: "Я не уявляю собі скільки-небудь сильного впливу на своїх вихованців, якби кожен з них поступово не був уведений у цей чудовий світ – світ книги" [6, 419].

У творчій спадщині В.О. Сухомлинського розглядаються проблеми змісту освіти, мотивів пізнавальної діяльності, методики навчання дітей, контролю і керівництва навчально-виховним процесом, підготовки вчителя та багато інших. Хоч вони і не є новими в українській педагогіці, проте педагог бачив у них нові проблеми та шляхи до їх вирішення, що є прикладом творчого підходу до теорії і практики виховання.

Сьогодні одним із найголовніших завдань сучасної школи є розвиток в учнів самостійності і здатності до самоорганізації. Школяр повинен уміти самостійно отримувати інформацію, обробляти її, аналізувати результати обробки. Сучасне навчання має орієнтуватися на інтереси і потреби учнів, ґрунтуватися на особистому досвіді дитини. Учень повинен бути не об'єктом педагогічного впливу, а повинен бути суб'єктом пізнавальної діяльності. Саме тому, результатом роботи вчителя повинна бути активна, творча діяльність учня, далека від простої репродукції.

Під час наукового пошуку виявлено концептуальні засади формування творчої особистості школяра в педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Це дитиноцентризм; урахування особливостей розвитку дитячого організму в різні вікові періоди; глибоке пізнання індивідуальності кожної дитини; визнання її унікальності й неповторності; віра в творчі можливості кожної дитини; створення сприятливих умов для розкриття її потенціальних сил; проектування розвитку особистості школяра; утвердження принципів педагогіки співробітництва; поетапна розробка та поступове впровадження в практичну діяльність ідей розвивального навчання (уроки мислення, подорожі до джерел живого слова, дослідницька діяльність, технічна творчість, мистецтво) [2, 66].

У книзі «Сто порад учителям» В.Сухомлинський зауважив: «Немає абстрактного учня. Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці...».

Методичні прийоми В.О. Сухомлинського будять розум і спонукають до творчості, вселяють педагогічний оптимізм. Василь Олександрович розглядає діяльність учителя у гуманістичному русі. У книзі «Сто порад учителям» він зазначає: «Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення у складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється».

Робота вчителів у процесі викладання інформатики спрямована на конкретний результат – формування в учнів певних, узгоджених з програмою знань і умінь із кожної теми початкового курсу інформатики. З використанням творчої спадщини В. О. Сухомлинського практичні завдання перетворюються в захоплюючі дії, які спрямовані на ознайомлення з новими програмними засобами та вивчення комп'ютера.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрійко П.О. Розвиток логічного мислення учнів на уроках інформатики // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2006. – № 2. – С. 22–24.
2. Безлюдна М. Методично-процесуальне забезпечення розвивального навчання в емпіричному досвіді В. Сухомлинського // Початкова школа. – 2000. – №4. – С. 66–67.
3. Дроздович Н.Г., Петруша Ю.М. Інформаційна культура і розвиток особистості дитини // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2003. – № 2. – С. 21.
4. Кивлюк О.П. Нові інформаційні технології навчання – фактор підвищення творчої активності молодших школярів // Наукові записки. – Ніжин: НДПУ, 2000. – С. 23–25.
5. Олексик Н. Педагогіка гуманізму в творчості В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 197–201.
6. Сухомлинський В.А. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1988. – С. 221.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям // Вибрані педагогічні твори: В 5-ти т. – К., 1976. – Т.2. – С.419–656.
8. Ткачук Л. Проблема розвитку позитивної самооцінки дитини у творчій спадщині В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – №5. – С. 28–32.

ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Марта Савчин

*(студентка II курсу Педагогічного інституту
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника")*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Ілійчук Л. В.

Постановка проблеми. Глобальні проблеми сучасності, що несуть загрозу для життя і людської цивілізації, викликали необхідність екологічної освіти і виховання підростаючого покоління, покликаних реалізувати ідеї екологічно інформаційного суспільства. Пошук шляхів гармонійної взаємодії суспільства і природи призводить до інтенсивного процесу екологізації загальної культури людства, і як наслідок, – до формування теорії і практики виховання екологічно грамотної особистості.

Гострота сучасних екологічних проблем висунула перед педагогічною теорією і шкільною практикою завдання виховання молодого покоління в душі дбайливого, бережливого ставлення до природи, здатного вирішувати питання раціонального природокористування, захисту і відтворення природних багатств [4, 13]. Щоб ці вимоги перетворилися в норму поведінки кожної людини, необхідно з дитячих років цілеспрямовано виховувати почуття відповідальності за стан навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні положення екологічної освіти і виховання, питання формування екологічної культури особистості вивчали А. Волкова, О. Захлебний, І. Зверев, О. Лабенко, С. Лебідь, Н. Лисенко, І. Матрусов, О. Мащенко, Р. Науменко, Л. Печко, О. Пруцакова, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, І. Родигіна, М. Соннова, А. Степанюк, І. Суравегіна та ін. Проблема формування певних компонентів екологічної культури учнів молодшого шкільного віку знайшла висвітлення у низці психолого-педагогічних праць (О. Варакута, Г. Волошина, Н. Горобець, І. Жаркова, С. Жупанин, Г. Ковальчук, О. Крюкова, Д. Мельник, Л. Нарочна, І. Павленко, Л. Різник, Л. Салєєва, Л. Селюкова, Г. Тарасенко, Т. Тарасова, Г. Ткачук, Л. Чистякова, Л. Шаповал та ін.). Дослідники розглядають різні аспекти екологічного виховання та освіти учнів у навчально-виховному процесі та при організації суспільно-корисної роботи з охорони природи.

Сьогодні ідеї сучасної комплексної екології активно впроваджуються в практику навчання і виховання молодших школярів. Адже свідоме й бережливе ставлення до природи слід формувати з дитинства у сім'ї та школі, за умови активного формування екологічної культури особистості й накопичення у неї систематичних знань, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних ресурсів. У даному контексті важливим стає звернення до прогресивних ідей, практичного досвіду, унікальної педагогічної спадщини В. Сухомлинського, яка є невичерпним джерелом думок, поглядів видатного педагога. У його працях панорамно представлені проблеми розвитку і формування особистості дитини, зокрема, засобами природи рідного краю.

Мета статті – проаналізувати педагогічні погляди В. Сухомлинського на зміст і особливості формування особистості молодшого школяра засобами навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського має різноплановий, багатоаспектний характер. Творча думка педагога зазнавала певної еволюції, вона постійно збагачувалася, поглиблювалася, відточувалася. Серед основних джерел творчості педагога варто назвати народну педагогічну мудрість, класичну педагогічну спадщину, передовий педагогічний досвід і його власну педагогічну практику.

В. Сухомлинський наголошував на необхідності екологічної освіти і виховання, які покликані забезпечити підрастаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства і кожної людини зокрема, виробити потребу в спілкуванні з природою та сформувати прагнення брати активну участь у поліпшенні довкілля. Передумовою цього є екологічні знання, а результатом – екологічний світогляд. Тому школа покликана виховувати школярів у душі любові до рідної природи, охорони навколишнього середовища, при цьому навчання має бути активним, цікавим, раціональним, максимально наближеним до життя [1, 18].

Видатний педагог вибудував струнку педагогічну систему, зорієнтовану на природоохоронне навчання й виховання дітей. Суспільне виховання, на його думку, не повинно відокремлювати дитину від навколишнього світу, а навпаки – зобов'язане максимально враховувати особливості її розвитку як природної істоти: “Людина була й завжди залишається дитям природи, і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури” [7, 127].

В. Сухомлинський стверджував, що метою екологічного виховання є цілеспрямоване формування у кожної дитини міцних екологічних знань, розуміння взаємозв'язку і єдності дитини з природою; ролі навколишнього середовища у житті та потреби його охорони. Дитячі роки найбільш сприятливі для цього, бо дитина у своє дитяче серце і душу вбирає те, що каже вчитель, що її оточує у житті. Саме у шкільні роки формується світогляд, характер, звички, відношення до навколишнього світу, де не останнє місце займає і відношення до природи. Гармонійне спілкування дітей з природою у подальшому житті не дозволить їм необдуманно зірвати квітку, зламати деревце або ж знищити гніздечко пташки.

На думку педагога увага дітей повинна спрямовуватись на те, що дерево і квітка – це живі істоти і життя їх залежить від людини, бо людина може прикласти багато зусиль, щоб знищити або відтворити все те, що нас оточує, людина може створити нове життя у вигляді гарного, пахучого куща троянд. Яким зможе бути кущ троянд таким може бути наша природа. “Краса природи – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, що пробуджує і ледачу, і сонну, і інертну думку. Перед красою кожна дитина така, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою вона повинна бути. Коли дитина опиняється віч-на-віч з природою, коли перед нею відкривається світ дивних речей – дайте волю дитячим вчинкам, саме через вчинки ви найкраще зможете спостерігати, як сприймає навколишній світ кожна дитина, що вона бачить, як думає” [6, 45].

В. Сухомлинський формував цілісне ставлення до природи, виховував почуття відповідальності за стан довкілля. Підтвердженням цього є такі висловлювання педагога: “Ми вважали дуже важливим виховним завданням те, що наші вихованці, бачили свою єдність з природою, переживали турботу і тривогу про збереження і примноження природних багатств. Думка про те, що ми діти природи, повинні бути дбайливими і вдячними, особливо виразна і хвилююча тоді, коли діти бачать плоди землі, замислюються, як треба оберігати джерело, з якого п’ємо” [7, 587]. А тому і спілкування з природою молодших школярів було проникнуте співчуттям, любов’ю до живих істот, спрямоване на їх збереження та охорону. Звідси, якщо послідовно, день за днем, вчитель використовуватиме принципи екологічного виховання у роботі з дітьми, то у таких дітей будуть розвинені почуття відповідальності та збереження природи як важливого фактору існування людини.

Спілкування з природою повинно відбуватися в різних формах: через працю, споглядання, творчість, науковий пошук, спостереження, милування. І тут важливим є створення умов, за якими дитина могла б торкнутися природи не тільки рукою, а й розумом, серцем і душею. З цього приводу В. Сухомлинський зауважував: “Маленька людина, в якій відкрилися очі на світ, бачить корінь, стебло, листя і міркує про те, як взаємопов’язані ці частини рослини як єдиного цілого” [7, 554]. За переконанням педагога, природа є колицкою дитячої думки, тому потрібно прагнути, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення щодо спілкування з природою. Важливим є те, щоб діти, бачачи і розуміючи свою єдність з природою, переживали, оберігали і примножували природні багатства.

Природа здатна створити стан духовної готовності дитини до сприймання того, що потрібно вкласти в її розум, зробити добутком її думки. Щоб запобігти безсердечності, павлівських школярів виховували у душі турботи, тривоги, неспокою про живе і красиве. “З перших днів перебування в школі, – писав В. Сухомлинський, – ми спонукаємо до такого: якщо ти побачив, що на дереві надламана гілочка, дбайливо підв’яжи її, змаж рану; якщо це зроблено вміло і своєчасно гілочка приживеться. Ми постійно вчимо це робити, але це лише один бік справи. Головне в тому, щоб у дитини заболіла душа, коли вона побачила пошкоджене деревце” [3, 59]. Як бачимо, природа має великий вплив на дитину, бо засіває в маленькій душі добро, людяність, любов до природи, потребу примножувати красу рідного краю і оберігати її.

Природа являє собою безпосереднє джерело яскравих дитячих вражень і спостережень, бо дитина не тільки чує, а й прислуховується, не тільки дивиться, а й вдивляється, а це все разом покращує якість сприймання сприяє кращому запам’ятовуванню, допомагає в подальшому дитині у навчанні. Ефективно використовуючи у своїй роботі спілкування з природою, В. Сухомлинський добивався великих успіхів у навчанні. У нього не було відстаючих. Він зміцнював, розвивав пам’ять своїх вихованців, збагачував її поняттями, істинами, узагальненнями, повсякденним спілкуванням з природою [5, 110].

В. Сухомлинський завжди підкреслював, що треба навчати учнів розуміти природу, піклуватися за збереження і примноження її багатств. Найважливішими умовами виховання бережливого ставлення до природи є пізнання та вивчення рідного краю, розвиток в учнів позитивних емоційних виявів до навколишніх об’єктів, активна практична діяльність. При цьому пізнання та вивчення природи рідного краю слід починати зі спостережень у природі. Видатний педагог сформував низку порад щодо організації спостережень для підвищення їх ефективності: спостереження мають викликати почуття радості, супроводжуватися короткими, емоційно насиченими розповідями про даний об’єкт, під час спостережень необхідно звертати увагу на красу навколишнього світу.

Саме методам безпосереднього ознайомлення дітей з природою В. Сухомлинський надавав першочергового значення. Екскурсії в природу позитивно впливають на розвиток екологічного і естетичного мислення вихованців, формування їх світогляду, сприяють набуттю знань, умінь і навичок для практичного вирішення проблем охорони навколишнього середовища. Під час екскурсій вихованці не лише ведуть спостереження, а й отримують первинні знання та вміння щодо проведення пошуково-дослідницької роботи. Вони опановують методи проведення спостережень за об’єктами та явищами природи, вчать аналізувати, порівнювати, робити узагальнення та висновки. Подорожі у природу, складання книжок-картинок про природу, проведення уроків мислення, використання і розв’язування задач із живого задачника, кімната казки, острів чудес, куток краси, використання в духовному житті пісні, книжки, проведення свят Матері, троянд, польових квітів, весняних квітів, написання дітьми оповідань, казок – ці та інші знахідки педагога сприяють розумовому розвитку дітей, засвоєнню духовних цінностей свого народу і гуманного ставлення до людей і природи.

Всесвітньо відомий педагог завжди у роботі з дітьми підкреслював, що природа – це чарівниця, а дерева, квіти, трави, кущі – наше щастя і ми повинні шанувати їх усі. З перших хвилин життя дитина входить до світу природи, що викликає почуття радості, здивування, захоплення, милування. “Замилуватися кущем шишшини, на якому палають червоні ягоди і жовтогарячі листочки; маленьким кленом і стрункою яблунькою з кількома жовтими листочками; кущем помідорів, обпаленим першим нічним диханням заморозку, – все це пробуджує в дитячих серцях ласкаве доброзичливе, дбайливе ставлення до живого” [2, 96]. Таке сприймання дітьми реальності допомагатиме педагогам донести до їхньої свідомості

розуміння того, що людина – це частина природи, а тому вона повинна розвиватися за її законами і ставитися до природи, не порушуючи її законів.

Висновки. Погляди В. Сухомлинського особливо актуальні у наш час, позначений гуманізацією навчально-виховного процесу. Поглиблене вивчення педагогічної спадщини видатного педагога сприятиме оптимізації процесу навчання і виховання особистості. Розвиваючи ідеї та досвід видатного педагога, зокрема ідею гармонійного розвитку дитини засобами природи, необхідно трансформувати їх у сучасне життя. І тут слід згадати слова видатного педагога, гуманіста, мислителя ХХ століття В. Сухомлинського: “Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівськи бережливо ставитись до неї – ось яку позицію нам треба виховувати в учнів в процесі їх взаємодії з природою”.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Л.В.Артемова. – К.: Либідь. – 2006. – 424 с.
2. Бахтібенев А.Ш. Екологічне виховання молодших школярів / А.Ш.Бахтібенев // Русс. яз. – 1993. – № 6. – С. 96-98.
3. Гладюк Т. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В.Сухомлинського / Т.Гладюк // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 59–62.
4. Глазачев С.М. Збережемо цінності екологічної культури / С.М.Глазачев // Початкова школа. – 1998. – № 6. – С. 13–14.
5. Ковальчук В. Актуальність ідей В.О.Сухомлинського у проблемі формування соціальної компетентності майбутнього вчителя / В.Ковальчук // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка: Педагогіка. – 2002. – № 5. – С. 110-111.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 668 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Людмила Тининика

*(магістрантка природничо-географічного факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Калініченко Н. А.

Постановка проблеми. Звертаючись до батьків і педагогів у фільмі "Вчитель" (1970 р.) у своїх роздумах про виховання дітей Василь Олександрович Сухомлинський наголосив: "Дехто думає, що любити дітей це найлегша справа, найпростіша. Бути добрим, бути рідним своїй дитині, бажати добра, бути доброзичливим – це вже і є любов. Насправді це не так. Любити дітей – це, як б сказав, найтонша, найскладніша і наймудріша річ, яка приходить з досвідом. Справжня любов поєднує в собі відповідальність за дитину і бажання добра. Якщо є відповідальність, то є і вимогливість. Справжня вимогливість – це дитя любові і відповідальності”.

Мета даної статті – розкрити продуктивні компоненти проблеми любові і вимогливості у вихованні дітей початкової школи у педагогіці Василя Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні аспекти педагогічної теорії і практики Василя Сухомлинського розглядалися у працях І. Бежа, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Савченко, О. Сухомлинської, І. Зязюна, В. Кузя, М. Сметанського, М. Антонця, В. Федяєвої. Автори у наукових розвідках наголошують на любові до дітей у педагогічних працях та учительській діяльності педагога – гуманіста, хоч у його моделі Павліської середньої школи раціонально поєднувалися любов і вимогливість, організованість і дисципліна, свобода і відповідальність, ініціатива і творчість. Ці напрями його педагогічної творчості приваблюють насамперед практичних працівників – учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна система Василя Сухомлинського у сучасних умовах пролонговується у компетентісно орієнтовану освіту і залишається продуктивною і актуальною в умовах модернізаційних змін насамперед в системі початкової освіти. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462 визначає мету початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави [1, 1].

Ці концепти базуються на цінностях гуманної педагогіки, зокрема організації навчально-виховного процесу у Павліській школі за життя Василя Сухомлинського, який ґрунтувався на засадах особистісно зорієнтованого і компетентісного підходів з високим рівнем результативності засвоєння змісту початкової загальної освіти [2]. Учитель успішно формував у своїх вихованців на основі принципів любові і вимогливості такі ієрархічно-підпорядковані компетентності як ключова, загальнопредметна і предметна,

здатність дитини застосувати у спілкуванні різні способи взаємодії, насамперед мовні, формував навчальні та трудові навички, навички індивідуальної та колективної праці, створення ситуації успіху для володіння соціальними ролями відповідно до вікових особливостей учнів. Особливу увагу Василь Сухомлинський приділяв таким ключовим компетенціям як вміння вчитися, загальнокультурній, громадянській, здоров'язбережувальній, соціальній та комунікативній і досягав у цьому беззаперечних успіхів.

Широке поле діяльності щодо опанування вихованцями естетичними компетентностями забезпечувалося як в урочній, так і в позаурочній діяльності, де діти на уроках, на заняттях гуртків і студій опановували предметними мистецькими компетентностями, у тому числі музичними, образотворчими, хореографічними, театральними, що проявлялося у численних шкільних святах, творчих звітах та зустрічах з батьками. Особливо успішним був Учитель у формуванні у своїх вихованців предметної природознавчої компетентності, яка розглядається у Державному стандарті початкової загальної освіти як особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин "людина – природа" [1, 2]. Учитель із Павлиша тут був неперевершений. Виділимо, на наш погляд, основні педагогічні напрями, обрнтовані Василем Олександровичем, реалізація яких сприяла вдосконаленню навчально-виховного процесу на основі взаємозалежних складових – любові і відповідальності [2–5].

Гуманізація шкільного життя – загальний і визначальний принцип педагогічного процесу, який ґрунтувався на розробленій Василем Олександровичем концепції дитячого щастя. Сухомлинський зазначав, що дитина має бути щасливою вже сьогодні. Він добирав, розробляв технології навчання, які враховували дитячі запити, інтереси, здібності. Педагог наголошував на тому, що форми роботи з дітьми мають бути доцільними, розвивальними, враховувати реальні умови життя, соціальний досвід учнів.

Навчально-виховний процес досягав гармонійної взаємодії всіх його учасників: педагогів, учнів, батьків, громадськості. Першочергове завдання, яке директор наполегливо вирішував тривалий час, – створення колективу педагогів-однодумців, спроможного розв'язувати найскладніші проблеми діяльності школи. Успішний розвиток дитячої особистості забезпечувався при реалізації складників навчально-виховного процесу: розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного. Методи виховання у початковій школі, за Сухомлинським, можна поділити на дві групи: перша – методи, які забезпечують первинне сприймання знань і вмінь учнями; друга група – методи осмислення, розвитку, поглиблення знань. До першої групи відносимо розповідь, пояснення, опис, тлумачення понять, інструктаж, бесіду, самостійне читання книг з метою первинного сприймання знань; демонстрацію, ілюстрацію; трудовий процес; самостійне спостереження, екскурсію, практичну роботу в процесі самостійного оволодіння знаннями; показ фізичних вправ. До другої групи – вправи, пояснення факторів і явищ природи і праці, суспільного життя; проблемні завдання, творчі письмові роботи, виготовлення навчальних посібників і приладів, графічні роботи, дослідницькі роботи, експеримент, керування машинами, механізмами, приладами, застосування знань і вмінь; тривала трудова діяльність, що забезпечує поєднання практичної діяльності з вдосконаленням вмінь та поглибленням знань.

Дидактична система навчання з науково-філософським обґрунтуванням спрямовувалась на індивідуалізацію навчання, розвиток здібностей і обдарувань вихованців, розвиток пам'яті, мислення, творчості, фантазії. У Павлиші пройшли апробацію і стали ефективною складовою навчально-виховного процесу дві програми навчання, уроки мислення, подорожі до джерел думки і слова: уроки творчості, казки школи під голубим небом, казки вечірніх сутінків; свята: Казки, Книги, Рідної мови. Щорічно видавалися рукописні журнали "Педагогічна думка", "Павлиські казки".

Діти і природа – основа розвитку особистості школяра. Цей напрямок у педагогіці Василя Сухомлинського особливо гармонійно поєднується з пізнанням краси в усіх її вимірах, розвитком позитивних емоційних співпереживань і захоплення, здобуттям знань, збагаченням життєвого досвіду, прагненням пізнати, зберегти і захистити природу. Його "Триста сторінок книги природи" – школа, яку з користю пізнають і сприймають діти і дорослі. Упродовж усього періоду роботи в Павлиші Василь Олександрович, а з ним і увесь колектив, невтомно дбали про перетворення шкільної садиби у найкраще місце в селищі.

Трудове виховання учнів – провідна проблема теоретичних досліджень і практичної діяльності Василя Олександровича. Цій проблемі він присвятив численні книги і статті, у яких генеруюча ідея – створення оптимальних умов для розвитку природних індивідуальних здібностей кожної дитини. Педагогічний зміст системи трудового виховання педагог-новатор розкрив через принципи трудового виховання, які у вітчизняній педагогіці вперше були визначені саме ним. Він пропагував принципи єдності трудового виховання і загального розвитку; раннього залучення дітей до продуктивної праці; різноманітності видів праці; творчий характер праці; посиленість трудової діяльності. Ці принципи розглядалися у єдності і взаємозв'язку, збагачувались і розвивались під впливом багатокомпонентної практики трудового виховання учнів. Як ідеї, так і технології трудового виховання школярів вчать наступні покоління бути мудрими і виховувати дітей з раннього віку працьовитими і відповідальними [6; 7]. Звертають на себе увагу ось такі "виховуючі" деталі. Кожен клас мав свій інвентар для самообслуговування: відерце, поливальницю для

квітів, щітки, пиросос, ганчірки. Інвентар знаходився у відведеній кімнаті. Діти привчалися до того, щоб кожна річ мала своє місце. Про чистоту в приміщеннях дбали всі: директор, вчителі, учні, прибиральниці. Доріжки, якими діти переходили з приміщення в приміщення, завжди були ідеально чисті. Про виховну роль шкільної ділянки Сухомлинський говорив і писав досить часто. Адже до всієї тієї краси він особисто докладав чимало інтелектуальних і фізичних зусиль. Переконливим є вже просто перелік об'єктів, які були на ділянці: розкішний плодовий сад площею два гектари – Сад Матері; виноградник – улюблене дітище всієї школи; теплиця – зелена лабораторія, центр дослідницької роботи юннатів і науково-предметних гуртків; лимонарій, крільчатник, пасіка, дубовий гай. "Шкільна ділянка – царство зелені, – підкреслював Учитель. Школі не потрібен величезний двір, з якого вітер ніс би у вікна хмари пилу. У нас багато зелених лужків, затишних куточків, вкритих травою. Зелені так багато, що, хоч буває, учні ходять по траві і сидять на ній, вони ніколи не зможуть її втоптати. На ділянках багато квітів, квіткових алей, гаїв. Дорогу від головного навчального корпусу до приміщення навчальних кабінетів, робочих кімнат обсаджено кущами троянд. Ця алея троянд – улюблене місце прогулянок. У саду, персиковому гаю, у дубовому гаю не менше 30 затишних куточків, де пахнуть квіти і можна помріяти, поговорити. Усе, що пов'язане з життям людини, повинно бути гарним, от чому ми приділяємо таку велику увагу красі зовнішньої обстановки" [4, 112-113]. У класних кімнатах були господарські куточки з голками, нитками, гудзиками, клаптиками тканини. У кожному навчальному будиночку з любов'ю були обладнані живі куточки, де стояли вирощені дітьми квіти; проводились досліди із рослинами. За порівняно короткий час – два десятиліття, павлівські школярі перетворили на родючу ділянку з садом 40 гектарів глинистого ґрунту.

Піклування про здоров'я і фізичне виховання – найважливіша праця вихователя: так вважав і діяв Василь Олександрович. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у свої сили. "Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших 4 років навчання, то добра половина їх – про здоров'я", – писав педагог [2, 103]. Задля поліпшення здоров'я дітей вчитель проводив бесіди з батьками, дбав, щоб домашня розумова праця не була втомливою, щоб діти були більше на свіжому повітрі, рано лягали спати і рано вставали, спали при відкритій квартирці, влітку – на сіні, під наметами. В "Школі радості" діти звикали до ранкової гімнастики, до водних процедур з метою гармонійного розвитку організму, бо "...людина має бути не тільки здоровою, а й гарною" [2, 104].

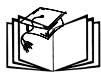
Проблема виховуючого середовища як засобу впливу на духовний світ вихованців, засобу формування їх поглядів, виконань і звичок завжди була актуальною. Тому, вважаємо, доречно акцентувати увагу на особливостях *виховуючого середовища* в Павлівській школі. Василь Сухомлинський зазначав: "Мистецтво виховання полягає в тому, щоб виховували не тільки людські відносини, не тільки приклад і слово старших, не стільки традиції, що дбайливо зберігаються в колективі, а й речі – матеріальні і духовні цінності. Виховання середовищем, обстановкою, створеною самими учнями, речами, що збагачують духовне життя колективу, – це, на наш погляд, одна з найтонших сфер педагогічного процесу" [4, 89]. Виховуюче середовище підсилювалося трудовими традиціями, які супроводжувалися духовним піднесенням, яскравими почуттями і переживаннями.

Батьківська педагогіка у Павлівці стала логічною складовою родинно-шкільного виховання. Тут поєднувалися можливості сім'ї і школи, підсилювалися національні виховні мотиви, формувалися морально-етичні засади сімейних взаємин. Василь Олександрович детально розробив глибоко продуману систему педагогізації батьків, яка включала в себе план і програму їх педагогічного всеобучу на весь період навчання дітей у школі. Провідне місце в цій системі відігравала "батьківська школа". Її засідання проводилися двічі на місяць і суттєво впливали на підвищення педагогічної культури кожної людини. Заняття батьківської школи відбувалися під безпосереднім керівництвом і при активній участі директора, найдосвідченіших педагогів. При підготовці до занять враховувалася освіта батьків, побутові умови і традиції сімей, вікові та індивідуальні особливості дітей. Педагог вважав, що дитина повинна знати, що в її поведінці задовольняє батьків, а що ні. Вимоги батьків мають бути аргументованими, а відповідальність дітей за вчинки має базуватись на їх розумінні скоєного. Перш ніж чогось вимагати від дитини, треба впевнитись, що вона на це здатна.

У роботі з дітьми використовувалися найрізноманітніші виховні дії: привчання та вправлення, різноманітні вправи як спосіб закріплення стійкості відповідних навичок і умінь, заохочення, навіювання, осуд, покарання тощо. Справжня батьківська любов, на думку Василя Олександровича, полягає в тому, щоб навчити дитину бачити, відчувати, розуміти й переживати те, що вона живе серед людей і відповідальна перед ними за свої вчинки. Культ Матері в духовному житті школярів сприяв виховання у дітей поваги, любові, шанобливого й турботливого ставлення до неї. Культ Батька формував у дітей повагу до батька як голови й годувальника сім'ї.

Слід зазначити, що творча думка педагога постійно розвивалася, збагачувалася, поглиблювалася, вибудовувалася цілісна концепція шкільно-сімейного виховання.

Виключно цілеспрямовано Сухомлинський працював над зростанням професійної майстерності кожного учителя, постійно підкреслював, що вчитель творить людину.

Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується? – ставить проблему Василь Олександрович і відповідає: "Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – повсякчас змінюється, завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не зіставиш" [3, 421]. Учителеві, – зазначав педагог, – треба вміти контролювати свої сердечні поривання розумом, не піддаватися емоційній стихії. Особливо важливо це тоді, коли треба приймати рішення в зв'язку з помилковими, необачними, одним словом, неправильними вчинками ваших учнів. Мистецтво й майстерність педагога саме і полягає в умінні поєднувати сердечність з мудрістю [3, 424]. У вибудованій ним системі науково-методичної роботи центральне місце відводилося учителям початкової школи. У педагогічних працях, на засіданнях педагогічних рад, науково-методичних формувань, в індивідуальних бесідах директор наголошував, що тільки учитель може виховати творчу дитину, розкрити перед нею багатство знань, знайти найдосконаліші методи проектування людських долі. А для цього вчитель має бути сам творчою, непересічною особистістю, яка віддає наснагу, працю, часточку своєї душі і серця дітям.

За Сухомлинським, педагогічна творчість – це здатність допомогти дитині пізнати свій внутрішній світ, перш за все свій розум, допомогти їй підвищити інтелектуальні сили, навчити її розуміти і створювати красу своєю працею, своїми зусиллями. Нехай дитина повторює те, що було вже зроблено, створено людьми, але якщо її дії – плід власних розумових зусиль, вона – творець, а її розумова діяльність – творчість. Учитель-вихователь повинен уміти плекати творчу особистість учня, тобто вміти включатися у творчий процес як складну дію, пов'язану з високим напруженням усіх духовних сил людини, і повно реалізувати: здатності до емпатії – співчуття, співпереживання, вміння поставити себе на місце іншого; вміння передавати особистий досвід й емоційні переживання у спілкуванні з учнями; створення духовних ідеалів, які б викликали в учнів певні почуття, емоції, щирі симпатії; вміння створити творчу атмосферу, творчий клімат у педагогічному процесі; здатність виховувати толерантність у відносинах, повагу один до одного; вміння підтримати в дитині суб'єкта з його власним "Я", з правом на життєву позицію, власний внутрішній світ.

Павлівський педагог, мислитель і вчений все своє творче життя працював над вихованням кожного вчителя і педагогічного колективу. Він добивався права цілком самостійно добирати вчителів і найвищу оцінку давав тим, в яких любов до дітей поєднувалася з творчим інтересом до науки. А також прагнув, щоб учитель мав певну трудову пристрась, був майстром у тій чи іншій трудовій діяльності, міг керувати одним, двома чи кількома дитячими колективами, забезпечуючи багатогранне духовне життя вихованців. Надавав великого значення і тому, скільки в колективі чоловіків і жінок, чи забезпечується рівновага, правильне виховання хлопчиків і юнаків, яким, крім порад і повчань, потрібна чоловіча, батьківська рука. Керуючись інтересами справи, дбав, щоб кожний учитель забезпечував високий рівень викладання предмета і виховання дітей.

Висновки. Осередком, сутністю педагогічної системи Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання, створення "інтелектуального фону школи" тощо. Учитель майстерно використовував народні традиції, культуру, природу, працю, творчість, дослідництво, самоосвіту й самовиховання школярів, організацію спільної діяльності педагогів, батьків, дітей для досягнення мети – успішного розвитку кожного вихованця. Любов до дитини органічно поєднувалася з виваженою вимогливістю, що забезпечувало формування характеру, загартування волі, вміння переборювати труднощі, досягати мети у власній життєтворчості.

Подальшого вивчення потребує феномен цілісності педагогічної системи Василя Сухомлинського з акцентами на особистості Учителя, його саморозвитку, що забезпечувало індивідуальний підхід до дитини, розвиток обдарувань кожного, утвердження в подальшому навчанні і житті як успішної особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова КМУ № 462 від 20.04.11 року. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911.
2. Сухомлинський В. А. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: В 5-ти т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 7–279.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: В 5-ти т. – Т. 2. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 419–654.
4. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: В 5-ти т. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 7-390.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: В 5-ти т. – Т. 4. К.: Рад. школа, 1976. – С. 393–626.
6. Сухомлинський В. О. Суспільно корисна праця учнів в умовах сільської коли / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1954. – № 8. – С. 23–31.
7. Сухомлинський В. А. Значение системы трудового воспитания детей младшего и среднего возраста / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1959. – № 7. – С. 4.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ГРИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Аліна Тритяк

*(студентка II курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Ткаченко О. М.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із найперспективніших шляхів удосконалення підготовки майбутніх працівників, озброєння їх професійними компетентностями є освоєння і впровадження активних форм і методів навчання, серед яких провідне місце посідає гра. Гра є одним з найпривабливіших видів людської діяльності, провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку, важливим методом навчання як дошкільника, так і школяра. Дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина віддзеркалює враження від її пізнання. Водночас гра є могутнім виховним засобом, в якій, за словами К. Д. Ушинського, реалізується потреба людської природи.

Навчальні ігри створюють умови для залучення дітей до безпосередньої участі у навчальному процесі, самостійного пошуку шляхів і засобів розв'язання проблем, що виникають під час здобуття ними освіти. Проте вихователі та вчителі початкових класів часто мало уваги приділяють грі в процесі організації навчального процесу. Розв'язання цієї проблеми має ґрунтуватися на врахуванні історико-педагогічного досвіду в цій галузі, складником якого є педагогічна спадщина видатного вітчизняного педагога – Василя Олександровича Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен гри привертав до себе увагу мислителів, філософів, соціологів, психологів і педагогів упродовж усієї історії людства. Філософсько-культурологічні та педагогічні підходи до гри як засобу взаємодії людини зі світом розробляли видатні мислителі минулого Аристотель, Платон, Ж.-Ж.Руссо, Ф. Шіллер, Г. Спенсер, Дж. Локк, Я. Коменський, Г. Сковорода. Філософське трактування зародження й значення гри розкрили у своїх працях Г. Гегель, І. Зязюн, М. Каган, П. Лавров, М. Семашко та ін. Суспільно-орієнтовані та особистісно-орієнтовані підходи до оцінки ігрової діяльності обґрунтували Л. Виготський, Д. Ельконін, Р. Жуковська, О. Запорожець, С. Шацький, та інші вчені. Творчі ігри соціального характеру у різних педагогічних аспектах розглядали Г. Волков, А. Макаренко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський. Специфіка застосування гри в педагогічному процесі В. О. Сухомлинським не знайшла належного висвітлення в науковій літературі, що й зумовило вибір теми цієї статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття особливостей застосування гри в педагогічному процесі як засобу навчання і виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на основі аналізу педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб повніше осягнути сутність проблеми звернемо увагу на змістове наповнення поняття «гра». Так, педагогічна енциклопедія трактує гру як: один із видів діяльності людини; засіб фізичного, розумового і морального виховання. Основна функція гри науковцями вбачається у відтворенні дій дорослих і взаємин між ними [6, 137].

У директивних документах, прийнятих останнім часом в Україні, таких як Закон України «Про дошкільну освіту», Концепція дошкільного виховання в Україні та ін. вказано, що гра є засобом виховання і навчання. У Концепції дошкільного виховання в Україні зазначається, що роль гри в педагогічному процесі зумовлена її функцією – «творчою інтеріоризацією дітьми власного досвіду пізнання навколишнього середовища». Гра та інші види діяльності (навчальна, трудова, спілкування), на думку сучасних дослідників, розвиваються в умовах педагогічного процесу, побудованого на поєднанні вищерозглянутих аспектів. «Гра, – як зазначається у концепції, – сприяє формуванню у дітей ієрархічної структури мотивів, які становлять основу морального спрямування особистості. Вона є ніби першим шаблоном в осягненні моральних взаємин, підпорядкуванні мотивів, які реалізуються дітьми і поза грою. Гру проводять для спонукання дітей до таких учинків, мотивів, взаємин, які не використані в реальній дійсності, для невимушеного усвідомлення знань, моральних норм, для застосування способів їхнього пізнання й перетворення. Крім того, гра – найлегший засіб для усвідомленого оволодіння надбанням культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності тощо» [3]. Отже, в педагогічному процесі важливо використати цей потенціал гри.

Високу оцінку грі давав В. О. Сухомлинський. Він писав: «Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості. То що ж страшного в тому, що дитина вчиться писати граючись, що на

якомусь етапі інтелектуального розвитку гра поєднується з працею, і вчитель не так уже часто говорить дітям: «Ну, пограли, а тепер будемо трудитися!» [7, 95].

Г. І. Лемко, аналізуючи виховну цінність гри, стверджує: «У дитячі роки гра є основним видом діяльності людини. За її допомогою діти пізнають світ. Без гри дітям жити нудно, нецікаво. Буденність життя може викликати у них захворювання. В грі діти й підлітки перевіряють свою силу і спритність, у них виникають бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного. За вмілого використання гра може стати незамінним помічником педагога» [4, 47]. Гра, як підкреслює вчений, дарує щохвилинну радість, задовольняє актуальні невідкладні потреби, а ще – спрямована в майбутнє, бо під час гри у дітей формуються чи закріплюються властивості, вміння, здібності, необхідні їм для виконання соціальних, професійних, творчих функцій у майбутньому. І скрізь, де є гра, панує здоров'я, радість дитячого життя. Гра допомагає задовольнити дитячу допитливість, залучити дітей до активного пізнання навколишнього світу, оволодіти способами пізнання зв'язків між предметами та явищами.

Часто гру називають творчою діяльністю. На думку Г. І. Лемко, це пояснюється кількома аспектами гри:

1) гра – це відображення життя. Все відбувається у штучно створеній умовній обстановці, але дії гравців реальні, їх почуття і переживання – справжні;

2) наслідування в грі пов'язане з роботою уяви. Дитина не копіює дійсність, вона комбінує різні враження життя з особистим досвідом;

3) дитяча творчість виявляється у задумі гри і в пошуку засобів для його реалізації. Однак учні довго не реалізують свій задум, не готуються до виконання ролей. Вони виражають свої прагнення в даний момент. Тому гра – завжди імпровізація, як би ретельно вона не була підготовлена [4].

Гра по своїй суті багатифункціональна, вона сприяє вихованню гармонійно розвинутої особистості. Наприклад, ігри на місцевості сприяють удосконаленню фізичних якостей, розширенню кругозору учнів. Є ігри, які допомагають розвивати допитливість дітей, тренують їхню пам'ять, увагу, логічне мислення. Недарма їх називають гімнастикою розуму. Немало є ігор технічного спрямування – вони допомагають оволодівати різноманітними трудовими навичками, умінням користуватися приладами та інструментами. Ігри-жарти, ігри-забави не тільки сприяють веселому і невимушеному відпочинку, а й виховують почуття гумору, привчають до вмілого спілкування з товаришами, тренують комунікабельність тощо.

У грі створюються умови для прояву творчої активності, спрямування зусиль на досягнення мети. Гра привчає до погоджених дій, до відповідальності перед її учасниками. У грі виховується низка вольових якостей: самостійність, наполегливість, самовладання, витримка, воля до перемоги – усе те, без чого не може бути успіху. Адже наявність усіх цих умов становить основу будь-якої плідної праці. Ігри, які проводяться на повітрі, сприяють зміцненню здоров'я дітей; пізнавальні ігри розширюють кругозір, розвивають дотепність, пробуджують інтерес до різних галузей науки, техніки, мистецтва.

Гра тільки здається легкою. А насправді, як підкреслюють дослідники гри, вона потребує, щоб дитина, яка грається, віддавала грі максимум своєї енергії, розуму, витримки, самостійності. Гра стає напруженою працею і через зусилля веде до задоволення основних потреб дитини. Узагальнюючи думки щодо освітнього значення гри, В. О. Сухомлинський з цього приводу пише: «Тисячу разів сказано: навчання – праця, і його не можна перетворювати на гру. Та не можна поставити китайську стіну між працею і грою. Придивімося уважно, яке місце займає гра в житті дитини, особливо в дошкільному віці. Для неї гра – це найсерйозніша справа. У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі здібності особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку» [7, 95].

У процесі розвитку дитини і формування її як особистості гра відіграє, безперечно, досить велике значення. Для дітей дошкільного віку гра виступає провідним видом діяльності. З цього приводу К. Д. Ушинський писав: «Якщо говорять, що ігри передбачають майбутній характер, майбутню долю дитини, то це правильно у двоякому розумінні: не тільки у грі виявляються нахили дитини і відносна сила душі, але сама гра має великий вплив на розвиток дитячих здібностей і нахилів, а відповідно і на майбутню долю» [8, 28]. Отже, саме у грі розвиваються не тільки психічні процеси: мислення, мовлення, пам'ять, увага, – а й такі важливі якості особистості, як наполегливість, уважність, уміння дотримуватися певних правил. Засобами гри виховуються такі почуття, як співчуття, вміння прийти на допомогу, дружити.

Н. П. Анікеєва наголошує, що основні виховні функції гри забезпечують створення мажорного, оптимістичного стилю в колективі; ефективність впливу на особистість; зняття нервової напруги; стимуляцію творчості вихованців. Поєднання свободи, творчої активності дитини у грі та потреби дотримуватись певних правил готує дитину до життя в суспільстві, до майбутньої праці. Так, А. С. Макаренко, домагаючись найбільшого педагогічного результату гри, націлював свою роботу на виховання повноцінного члена суспільства. «Виховання майбутнього діяча, – писав А. Макаренко, – має полягати не в усуненні гри, а в такій організації її, коли гра залишається грою, але в нього виховуються якості майбутнього працівника і громадянина» [5, 374].

Гра виникає не з примусу, не з обов'язку. Вона виходить із безпосередніх спонукань, потреб та інтересів дитини. Своєрідність гри полягає у тому, що виконувани у ній дії самі по собі цікаві для дитини. Їй цікавий

не сам результат гри, а процес ігрової діяльності. Діти захоплено грають у будь-які ігри, тому використання ігрової форми завдань часто призводить до того, що діти навіть не помічають впливу дорослих на їх навчання і виховання. Вони захоплені самою грою, їм просто цікаво. Але непомітно для себе під час такої гри дошкільники чи молодші школярі порівнюють, лічать, запам'ятовують, розв'язують логічні задачі та пізнають багато нового. В. Г. Коваленко наголошує на тому, що у грі всі діти залучаються до навчання: «Навіть найпасивніші з дітей включаються в гру з величезним бажанням, докладаючи всіх зусиль, щоб не підвести товаришів по грі. Під час гри діти, як правило, дуже уважні, зосереджені й дисципліновані». Гра, як зазначає дослідник, повинна розглядатися як «могутній незамінний важіль розумового розвитку дитини» [2, 4].

Важливою умовою ефективного застосування гри в педагогічному процесі, на думку І. А. Бугастової, є дотримання балансу між вільною самостійною грою та іншими видами діяльності. Такий баланс є одним з основних умов розвитку ігрової діяльності дітей. Завдання педагога – викликати інтерес до певної події, яка захопила б дитину, вразила, вплинула на її уяву та почуття. Досить часто батьки чи вихователі, щоб не засмучувати дитину, намагаються не помічати помилок або порушень правил гри. У такому випадку зникає головна педагогічна цінність гри: виховання волі, вміння долати труднощі, бажання грати до перемоги. Під час гри, як наголошує дослідниця, «необхідно слідкувати за дотриманням правил, точністю виконання завдання». За такої умови гра буде сприяти розвитку малюка, допомагати готувати його до шкільного життя [1, 17].

Втручання дорослого має сприяти підвищенню ігрової активності дитини. Разом з тим за дітьми повинна залишатися свобода та можливість реалізувати власні ідеї доти, доки гра йде в правильному напрямку. В. О. Сухомлинський підкреслює: «Дитина має справжнє емоційне й інтелектуальне життя тільки тоді, коли вона живе у світі ігор, казки, музики, фантазії і творчості. Без цього вона не краща за здавлену квітку» [7, 179]. Батьки, вихователі, вчителі, піклуючись про становлення дитини як особистості, повинні дотримуватися цього правила. Гра для дитини є засобом проникнення в діяльність і взаємостосунки дорослих, засобом відображення навколишньої дійсності. У грі дитина реалізує свої можливості, які недоступні їй в реальному житті. Отже, гра для дітей – це їхнє життя, яке не проходить без участі дорослих. Саме від дорослих буде залежати правильність організації предметно-ігрового середовища, в якому перебувають діти під час ігор.

В. Г. Коваленко називає ігри «сучасним і визнаним методом навчання і виховання, що володіє освітньою, розвивальною і виховною функціями, які діють в органічній єдності». Проте він висловлює занепокоєння через «відсутність методичних розробок із даного питання і постійну нестачу особистого часу вчителя для створення і режисури дидактичних ігор, які потребують підвищеної методичної і професійної майстерності». В. Г. Коваленко наголошує на тому, що «сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання на уроках, справедливо вбачає в них можливості ефективної організації взаємодії педагога й учнів, продуктивної форми їх спілкування з властивими їм елементами змагання, безпосередності, непідробного інтересу» [2, 3–4].

На естетичному аспекті гри та потребі його врахування в педагогічному процесі зосереджував увагу В. О. Сухомлинський. Він розглядав гру як широке і багатогранне поняття. Педагог констатував, що діти грають не тільки тоді, коли бігають, змагаються у швидкості і спритності. «Гра може полягати й у великому напруженні творчих здібностей, уяви. Без гри розумових сил, без творчої уяви неможливо уявити повноцінного навчання», – пише Василь Олександрович. Починається гра, на думку Сухомлинського там, де є краса [7, 95].

Оскільки естетичне є складником будь-якої діяльності дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, то воно, на думку В. О. Сухомлинського, поєднує гру й працю дитини. «Урочистий день початку збирання врожаю на шкільній ділянці – діти приходять святково одягнені; перші зрізані колоски стоять у вазі на столі, покритому скатертиною. У цьому – гра, сповнена глибокого змісту. Та гра втрачає виховну цінність тоді, коли вона штучно «прив'язується» до праці, і в красі не виявляється емоційна оцінка людиною навколишнього світу і самого себе», – писав В. О. Сухомлинський [7, 95–96]. Важливість врахування різних аспектів організації ігрової діяльності дітей у процесі навчання і виховання зумовлює потребу в підвищенні майстерності педагога у цьому напрямку.

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, В. О. Сухомлинський у своїх творах наголошує на потребі ефективного застосування гри в процесі навчання і виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Гра, як підкреслює вчений, є важливою і найдоступнішою формою діяльності дошкільників і молодших школярів, яка відповідає їх фізичним і психічним можливостям. Гра забезпечує пізнавальну та творчу активність дитини в процесі навчання, сприяє формуванню низки якостей особистості, важливих для подальшого життя дитини в суспільстві. Гра – вкрай необхідне явище в житті дитини, оскільки вона є виявом природної потреби в діяльності, у якій дитина пізнає і перетворює навколишню дійсність, світ речей, людей, саму себе, одночасно розвиваючи свої здібності. Гра – це не лише

розвага і забава, що заповнює дозвілля школярів, але й один з найсерйозніших засобів педагогічного впливу на них.

Подальшого вивчення у контексті розглянутої проблеми потребують питання впливу гри на розумовий розвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бугасова І. А. Гра як засіб підготовки дитини до школи / І. А. Бугасова // Журнал для батьків. – 2001. – № 1. – С. 17.
2. Коваленко В. Г. Дидактические игры на уроках математики / В. Г. Коваленко. – М.: Просвещение, 1990. – 96 с.
3. Концепція дошкільного виховання в Україні. – К.: Освіта, 1993. – 16 с.
4. Лемко Г. І. Значення гри для виховання дитини [Електронний ресурс] // Materialy IV Mezinarodni vedecko-prakticka konference «Zpravu vedecke ideje – 2008». – Dil 7. – Pedagogika. Psychologie a sociologie. Hudba a zivot. – Praha: Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2008. – S. 47–50. – Режим доступу до статті: http://www.rusnauka.com/29_NNM_2008/Pedagogica/36107.doc.htm
5. Макаренко А. С. Гра // Макаренко А. С. Твори: в 7 т. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 4. – С. 367-368.
6. Педагогическая энциклопедия / (реж. Н.А. Канров и др.). – М., 1965. – Т. 2. – 912 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 6-283.
8. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии // Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: в 6-ти томах / [сост. С. Ф. Егоров]. – М.: Педагогика, 1990. – Т. 5 – 526 с.

ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СЛОВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Марина Ушанова

*(студентка V курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Прибора Т. О.

На сучасному етапі реформування загальноосвітньої школи все більше відчувається потреба постійного духовного самовдосконалення особистості й збагачення інтелектуального потенціалу як найвищої суспільної цінності. Нинішні умови вимагають формування підростаючих поколінь з розвиненими творчими здібностями, які добре володіють словом в усіх сферах комунікації. У загальноосвітній школі слово виступає засобом пізнання, спілкування і впливу на почуття дитини, воно є також одним з найвагоміших засобів виховання.

Сьогодні, коли перед педагогічною наукою і всіма ланками освіти стоять складні відповідальні завдання, в науково-практичному досвіді В. Сухомлинського можна знайти джерела і шляхи для їх успішного розв'язання.

Творча спадщина В. О. Сухомлинського відзначається багатогранністю і яскраво вираженим новаторським характером. Окремим аспектам його педагогічної теорії і практики присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Це, зокрема, дисертації М. Базилевич, І. Баранюк, М. Библюка, М. Богуславського, Л. Бондар, Т. Будняк, В. Василенка, Г. Веденської, М. Дубінки, В. Кіндрата, Т. Когачевської, М. Левківського, О. Лоскутова, А. Луцюка.

Окремі аспекти виховання школярів засобами слова досліджувалися М. Антонцем, А. Борисовським, М. Вашуленком, О. Мазуркевичем, Г. Сагач, М. Стельмаховичем, О. Сухомлинською.

Мета статті на основі вивчення науково-педагогічної спадщини В. Сухомлинського проаналізувати теоретичні підходи і практику виховання школярів засобами слова; обґрунтувати значення досвіду видатного педагога для сучасної освітньо-виховної практики.

Актуальними для розвитку педагогічної науки і практики є розроблена В.О.Сухомлинським система виховання школярів засобами слова.

Василь Олександрович особливо високо цінував мудрі поради Я. Коменського та К. Ушинського, які наголошували на провідній ролі слова у вихованні особистості. Ідеї цих педагогів В. Сухомлинський творчо розвинув у власній діяльності, вони знайшли відбиття в його педагогічних поглядах, зокрема, на проблему виховання засобами слова [4,136].

Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського свідчить про те, що він був глибоко обізнаний з досвідом народного виховання, звичаями, культурою, історією українського народу. Свої знання педагог-вчений зумів використати в розкритті багатогранного світу дитини. Він вважав, що пізнання дитиною світу починається з оволодіння нею рідним словом. Педагогічні погляди видатного гуманіста на загальнолюдські

цінності пов'язані з народною педагогічною мудрістю, народним світобаченням, українською національною системою виховання.

Слово за В. Сухомлинським – один з найважливіших інструментів виховання; воно виступає як засіб пізнання навколишнього світу, як засіб спілкування, впливу на почуття та емоції дитини, як засіб самовираження, самоутвердження особистості, як засіб творення краси і добра.

В.О.Сухомлинський не уявляв повноцінного виховання без спільних зусиль сім'ї і школи. Він вважав, що завдяки впливу батьків у дитини формуються основи світогляду і переконання. Саме слово батька і матері є тим засобом, який має пробуджувати чуйність і любов до навколишнього світу. [7,108]

Виховання словом у системі В.О.Сухомлинського є цілеспрямованим процесом, який здійснювався за допомогою певних форм, методів і засобів. За роки багаторічної праці Василь Олександрович розробив і застосував у Павлівській середній школі такі оригінальні виховні форми, як подорожі до джерел думки і слова, уроки мислення серед природи, уроки слова і почуттів, вечори читання улюблених творів, що були спрямовані на виховання всебічно розвиненої особистості [9, 159].

У вихованні дітей В. Сухомлинський використовував багато ефективних методів, але провідними серед них він вважав методи формування свідомості (бесіда, розповідь, переконання, навіювання, роз'яснення моральної істини та ін.). Педагог вважав, що моральність слова вчителя залежить від різноманітності цілей звертання вихователя до учня. Великого значення вчений надавав бесідам і радив їх проводити так, аби діти не відчували, що їх виховують.

В. Сухомлинський категорично виступав проти «сильнодіючих» засобів впливу на учнів, вважаючи, що справжнє виховання несумісне з покаранням. Особливо він виступав проти покарань словом, які принижують людську гідність: висміювання, дорікання, «розп'якування» учня перед колективом, крик вихователя тощо.

Літературно-педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського представлена у вигляді казок, притч, новел, легенд, оповідань, які він спеціально написав для дітей. Твори В. О. Сухомлинського для дітей несуть у собі елементи високих моральних якостей, без яких неможливо уявити людину-громадянина.

В. Сухомлинського не задовольняв зміст шкільних читанок, в яких відчувався брак художніх творів на морально-етичні теми. Він створив «Хрестоматію з етики для читання учням Павлівської середньої школи». Для вирішення проблеми моральності Василь Олександрович актуалізував педагогічну етику, науку про формування моральних основ особистості, надаючи при цьому велику увагу проблемі виховання школярів засобами слова. Він наповнив такі категорії етики, як честь, обов'язок, гідність, добро педагогічним та гуманістичним змістом.

До важливих засобів виховання В. Сухомлинський відносив книгу. Підкреслюючи велике виховне значення книги в духовному розвитку дитини, Василь Олександрович рекомендує звертати увагу на формування у школярів вміння читати, бачити в тексті його глибинний зміст. Велику увагу він приділяв добору літератури для дитячого читання. Для молодших школярів Павлівської школи вчений уклав Золоту бібліотеку дитинства, а для підлітків – Золоту бібліотеку отрочества, до яких увійшли найкращі книги українських та зарубіжних письменників.

Одним з вагомих засобів впливу на дитину, формування її морально-етичних переконань В. Сухомлинський вважав казку. Саме казка, на думку педагога, задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього світу. Казка завжди глибоко національна і самобутня, вона є джерелом виховання любові до Батьківщини і рідного слова. [5, 566].

У дослідженні виявлено, що в роботі Павлівської середньої школи творчість засобами слова займала одне з вагомих місць. Василь Олександрович наголошував, що складання казок, оповідань і віршів було улюбленим заняттям павлівських школярів. Через твори у дітей виховувалась любов до книги, до природи рідного краю, до людини, до рідного слова. Крім казок, віршів В.О.Сухомлинський разом з колегами широко практикував написання учнями оповідань-мініатюр, що були результатом уроків мислення, на яких удосконалювався найважливіший інструмент людського спілкування – слово.

У процесі дослідження встановлено, що поряд з іншими видами творів, педагог радив включати до словесної творчості гумор, вважаючи, що він зміцнює розумові сили і здібності дитини. Саме гумор, на думку Василя Олександровича, виховує у дітей співпереживання, нетерпимість до грубощів і цинізму.

Велика увага у Павлівській середній школі приділялась прослуховуванню музичних творів, розгляду картин живопису і втіленню їх у словесних образах.

Зазначається, що на сучасному етапі активних пошуків нових шляхів реформування освіти особливо зростає науково-практична значущість творчої спадщини В.О.Сухомлинського. Він створив виховну систему, співзвучну із завданнями сучасної школи. Тому такий широкий інтерес науковців та вчителів-практиків до творчої спадщини павлівського вченого [8, 14].

Творча спадщина В.О.Сухомлинського з проблеми виховання школярів засобами слова широко використовується вчителями-практиками Кіровоградщини, Українського коледжу ім. В. О. Сухомлинського

(м. Київ), викладачами Кіровоградського та Уманського педагогічних університетів, інших навчальних закладів.

Отже, можна сказати, що виховання засобами слова у творчій спадщині В. О. Сухомлинського становить оригінальну авторську систему, що характеризується єдністю мети, завдань, форм, методів і засобів. Дослідження життєвого шляху і творчої діяльності В. Сухомлинського показало, що джерелами становлення його поглядів на слово були: народні звичаї, традиції, мораль українського народу, любов до культури і літератури, твори педагогів-класиків. Значним новаторським внеском у проблему виховання школярів засобами слова є створені педагогом казки, новели, оповідання, бувальщини, притчі, легенди, що значно збагатили сучасну дитячу літературу.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Ботюк О. Використання спадщини В. О. Сухомлинського в трудовому вихованні молодших школярів / О. Ботюк // Початкова школа. – 2008. – № 9. – С. 17–19.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 22–47.
3. Скутіна В. І., Ткаченко Г. М. В. О. Сухомлинський про гуманістичне виховання дітей у сім'ї // Освітньо-виховні ідеали В. О. Сухомлинського в контексті сучасності: Матеріали Перших Всеукраїнських педагогічних читань. – Київ-Луцьк, 1994. – С. 52–55.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 498–570.
6. Тименко В. Методика трудового навчання – технічної та художньої праці / В. Тименко // Початкова школа. – 2006. – № 10. – С. 23–29.
7. Ткаченко Г. М. Проблема виховання засобами слова у творчій спадщині А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського // Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – Ч. 4. – С. 105–111.
8. Ткаченко Г. М. Слово навчас, слово й виховує: Творча спадщина В. О. Сухомлинського // Початкова школа. – 1999. – № 5. – С. 12–14.
9. Ткаченко Г. М. Слово як засіб духовного збагачення школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 158–159.

ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Юлія Фещенко

*(студентка III курсу факультету педагогіки та психології
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Ткаченко О. М.

Актуальність дослідження. Вступ до школи становить етапний момент життя дитини. Це зустріч з новим світом – загадковим, бажаним, і, водночас, дуже непростим. Адже саме в початковій школі дитина вперше стане суб'єктом соціально-нормованої діяльності, коли виконувати слід не лише те, чого хочеться, а й те що треба, і саме так, як цього вимагають дорослі-вчителі. Безумовно, вся попередня історія розвитку особистості дитини готує її до такої діяльності, яку сама дитина сприймає як необхідний крок до справжньої дорослості.

Більшість дітей бажують іти до школи, і це дуже важливо, адже така потреба «відкриває» смислову сферу індивіда, робить її гнучкою і чутливою до нових соціально-значущих впливів і змін. Однак, давно вже у психології відомий факт, що бажання першокласників є дуже поверхневим і необґрунтованим: дитина хоче оволодіти новою соціальною роллю («школяр»), яка приваблює своєю зовнішньою атрибутикою (своя нова форма, портфель, книги, свій куточок для підготовки уроків) та ритуальністю (в школу ідуть всі діти, там своє життя, мабуть, захоплююче й цікаве, з роллю школяра пов'язане нове, більш поважне, «доросле» ставлення з боку батьків та однолітків тощо. Тому перед тим, як відправляти дитину до школи, потрібно обов'язково підготувати її до школи, адже саме від цього залежить успішність її навчання, якість формування освітніх компетентностей дитини. Не випадково особливу увагу цьому питанню приділяв видатний педагог ХХ ст. – Василь Олександрович Сухомлинський.

Проблему готовності дитини до школи розглядали у своїх працях такі науковці, як Л. І. Божович, Л. А. Венгер, Д. Б. Ельконін, О. В. Запорожець, Н. О. Головань та ін. Особливе місце ця проблема займає у творчій спадщині В. О. Сухомлинського.

Мета статті: вивчити погляди вітчизняного педагога В. О. Сухомлинського на готовність дитини до школи.

Виклад основного матеріалу. Л. А. Венгер вважає, що «готовність до школи – це певний набір знань і вмінь, у якому повинні існувати всі інші елементи, хоча рівень їх розвитку може бути різний» [2, 15]. Він стверджує, що бути готовим до школи – не означає вміти читати, писати і рахувати. Бути готовим до школи – означає бути готовим всьому цьому навчитися.

Вчені у визначеннях сутності поняття «готовність дитини до школи» часто звертаються до його структурних частин. Так, ще в 60-і роки ХХ ст. Л. І. Божович вказувала, що «готовність до навчання в школі складається з визнаного рівня розвитку уявної діяльності, пізнавальних інтересів, готовності до довільної регуляції, своєї пізнавальної діяльності, до соціальної позиції школяра» [1, 25]. Аналогічні погляди розвивав О. В. Запорожець, який підкреслював, що готовність до навчання в школі являє собою цілісну систему взаємозалежних якостей дитячої особистості, включаючи особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції.

На багатоаспектність розвитку дитини у процесі підготовки до школи звертає увагу й Л. В. Іщенко, яка визначає «готовність до школи як психологічний, емоційний, етично-вольовий та фізичний розвиток дитини, який забезпечує її легку адаптацію до нового етапу життя; це усунення (або хоча б суттєве зниження) негативного впливу на здоров'я й емоційне благополуччя школяра, труднощів переходу до нових умов життя, соціальних відносин і нового виду провідної діяльності» [3, 47].

Функціональну характеристику поняттю готовності дитини до школи дає І. О. Любарська. Вона зазначає, що «готовність до навчання – це важливий підсумок виховання та навчання дошкільників у дошкільному навчальному закладі і сім'ї». Готовність дитини до школи, на думку вченої, визначається системою вимог, які висуває школа до дитини. Характер цих вимог обумовлено «особливостями нової соціально-психологічної позиції дитини-школяра з її новими обов'язками, до виконання яких вона повинна бути готовою» [4, 56].

Особливу увагу проблемі підготовки дитини до навчання в школі приділяв і видатний вітчизняний педагог В. О. Сухомлинський. Він наголошував: «Це велике щастя для батьків: готувати дитину до школи, потім спостерігати її перші кроки на великій стежці до знань. Але це не тільки радість і щастя. Це разом з тим багато турбот і праці. Бо виховання починається з сім'ї, з того часу, як дитина осмислено подивилася на світ і усвідомила себе як живу, активну, діяльну істоту» [6, 25].

Відомо, що В. О. Сухомлинський був справжнім знавцем і дослідником психології людини, він глибоко розумів душу дитини, її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей. Не випадково погляди вченого на готовність дитини до школи проникнуті усвідомленням її значення для формування особистості дитини.

У системі підготовки дітей до школи авторитетний науковець керувався принципом природовідповідності. Він звертав увагу на те, що у дитини в цей віковий період переважає наочно-образне мислення. Педагог-практик рекомендував поєднувати безпосереднє пізнання дійсності з читанням сторінок книг із малюнками про природу, оскільки вважав її найбільш доступним об'єктом пізнання, фактором величезної виховної сили, сферою активної діяльності, середовищем для активного розвитку мислення й мовлення.

Актуальною при вивченні готовності дитини до школи є ідея Василя Олександровича про те, що дитину необхідно виховувати, орієнтуючись на майбутнє. Якщо врахувати, що незабаром дошкільник має стати школярем, то його успішність великою мірою може визначатися тим, наскільки готовим він підійде до цієї нової й складної для нього діяльності. У процесі підготовки дитини до школи, на думку педагога, важливо враховувати, що об'єднує дошкільний та молодший шкільний вік.

У цьому сенсі особливу увагу В. О. Сухомлинський приділяє грі. Він вважає її цінною для навчально-виховного процесу в початкових класах. Педагог закликає уважно придивитись до того, яке місце гра займає у житті дітей. Він писав: «Для них (дітей) гра – це найсерйозніша справа» [5, 95]. У дитячі роки гра є основним видом діяльності людини. За її допомогою діти пізнають світ. Без гри дітям жити нудно, нецікаво. Буденність життя, на думку деяких вчених, може викликати у них захворювання. В грі діти перевіряють свою силу і спритність, у них виникають бажання фантазувати, відкривати таємниці і прагнути чогось прекрасного. За вмілого застосування гра може стати незамінним помічником педагога.

В. О. Сухомлинський наполягав на тому, що застосування гри в навчальному процесі забезпечить поступове залучення дитини до навчального процесу, її повноцінний розумовий розвиток. З цього приводу вчений писав: «У грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань» [5, 95].

Робота з підготовки дітей до школи, на думку педагога, повинна розпочатися зі створення єдиного колективу батьків, тісно пов'язаного з учительським. Формування єдиного колективу батьків і вчителів забезпечить відсутність розбіжностей у виховних діях. «Відсутність батьківського колективу призводить і

до відсутності єдиної громадської думки батьків при здійсненні єдиних вимог школи і сім'ї у вихованні дітей», – зауважує Василь Олександрович [6, 25].

Для реалізації завдань підготовки дитини до школи вітчизняний педагог вважає доцільним застосовувати найрізноманітніші форми роботи з сім'єю – колективні батьківські збори, індивідуальні бесіди, консультації з батьками та дітьми, тематичні виставки, різноманітні шкільні заходи тощо. На думку В. О. Сухомлинського, якщо підготувати батьків до роботи з дітьми щодо підготовки їх до школи, надавати їм необхідні консультації, то вони, у свою чергу, зможуть позитивно вплинути на своїх дітей та допомогти їм у підготовці до навчального процесу.

Отже, готовність до школи значною мірою залежить від бажання дитини вчитися. Розвиток пізнавальних інтересів дошкільнят, формування позитивного ставлення дітей до навчання вдається лише шляхом оптимального поєднання зусиль дошкільного навчального закладу, сім'ї та школи. Потрібно пам'ятати, що це вимагає, зокрема, створення умов, наближених до шкільних: атмосфери доброзичливості, турботи, толерантності, підтримки. В. О. Сухомлинський вважав за потрібне враховувати вікові особливості психічного розвитку дитини у процесі її підготовки до навчального процесу; з цією метою поєднувати безпосереднє та опосередковане знайомство дітей з навколишнім світом, застосовувати у цьому процесі гру, твори різних видів мистецтва. Особливого значення у підготовці дитини до школи Василь Олександрович надавав відповідній роботі з батьками майбутніх школярів.

Система поглядів В. О. Сухомлинського на підготовку дітей до школи ще довгий час буде залишатися актуальною і невичерпною. Реалізація ідей педагога допоможе краще вирішувати питання підготовки дітей до навчання в школі та сприятиме формуванню нового громадянина України.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Божович Л. І. Психологические вопросы готовности ребенка к школьному образованию: учебн. пособие / Лидия Игоревна Божович. – М: Изд-во «Книга», 1972. – 123 с.
2. Венгер Л. А. Готов ли ваш ребенок к школе? / Л. А. Венгер, А. Л. Венгер. – М.: Слово, 1994. – 76 с.
3. Іщенко Л. В. Логіко-математичний розвиток дітей 5–7 років: навч. посіб. / Л. В. Іщенко. – Бердянськ: БДПУ, 2010. – 144 с.
4. Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи: [монографія] / І. Любарська. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 17. – 72 с.
5. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. – Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 7–279.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – 229 с.

ГУМАНІЗМ ПЕДАГОГІКИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Яніна Хіжінська

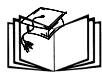
*(студентка Комунального вищого навчального закладу
«Олександрійський педагогічний коледж імені В.О. Сухомлинського»)*

Науковий керівник – Тимофєєва І. В.

Сучасна школа створює образ Людини, розглядає освіту як шлях у царство духу, духовної та матеріальної культури. У школі не тільки набувають знань, а й проходять складний процес становлення особистості, пошуку відповідей на життєво важливі питання: хто я? Навіщо прийшов у цей світ? У чому сенс мого існування? Виховати особистість із принципово новим рівнем розвитку самосвідомості і покликаний сучасний вчитель, місія якого є відповідальною у наш час. Проблема виховання молоді на засадах гуманної педагогіки є актуальною в умовах сьогодення, зважаючи на ті події, які відбуваються в нашій країні останні два роки. На жаль, родини, сім'ї, в які гібридна війна внесла біль і сльози не може через суб'єктивні та об'єктивні чинники виховувати дитину на засадах гуманізму.

Аналізуючи теоретичний доробок і практичний досвід Василя Олександровича щодо навчання і виховання дітей на засадах гуманної педагогіки, можна знайти шляхи вирішення завдань, які ставить сучасність. Тому можемо впевнено зазначити, що педагогічна спадщина педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, як цілюща вода життєдайної невмирущої криниці, сприяє та активно сприятиме становленню і розвитку особистості в процесі навчання та виховання як «духовної коліски народу», де кожен відшукає відповіді на питання, що його хвилюють, навчиться пізнавати істину, навчиться жити.

Вивчаючи питання гуманної педагогіки, слід вказати, що, на жаль, деякі вчителі, вихователі сприйняли повагу та любов до вихованців неоднозначно, мовляв, любити дітей — річ не хитра, нескладна, особливих зусиль тут не треба. Та іншої думки дотримувався Сухомлинський, який вважав, що без щирої, невдаваної і водночас мудрої, осмисленої любові й поваги до дітей (як у сім'ї, так і в школі) немає й уміння виховувати їх [14].

На мою думку, саме завдяки великій любові до учнів В. О. Сухомлинський здобув таку велику повагу учнів, колег і до нашого часу залишився непохитною постаттю українського народу. Невипадково Василь Олександрович писав: «Що було найголовнішим у моєму житті? Без роздумів відповідаю – любов до дітей» [14].

Я вважаю, що В. Сухомлинський залишив по собі для нашого покоління і наступних поколінь дуже цінні поради. А особливо для майбутніх вчителів.

Як переконаний гуманіст розв'язував В. О. Сухомлинський і проблеми навчальної роботи школи. Процес навчання – це, насамперед, людські стосунки. Ось чому ставлення до навчання зумовлюється, насамперед, ставленням учителя до учнів, його душевною теплотою і чуйністю, прикладом і переконанням. Людність учителя – шлях не тільки до серця, а й до розуму дитини.

Гуманістичні переконання В. О. Сухомлинського невіддільні від його віри в могутню силу виховання. Віра в дитину – фундамент педагогічного оптимізму.

Із праць Василя Олександровича я зрозуміла, що для того, щоб любити та поважати дитину, треба її знати. Отже, метою нашої статті є теоретичне обґрунтування шляхів підвищення морального, естетичного та трудового розвитку школярів, впровадження педагогіки гуманізму В. О. Сухомлинського у навчально-виховний процес.

Виходячи із загальної проблеми, ставимо перед собою такі завдання: вивчити та проаналізувати спадщину педагога-гуманіста; визначити шляхи реалізації гуманної педагогіки В. О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі та розкрити ефективність використання різноманітних форм організації виховної роботи щодо використання спадщини педагога-гуманіста.

Гуманізм (від лат. – людський, людський) – у широкому розумінні – історично змінна система поглядів, котра визначає цінність людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток і вияв своїх здібностей, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою взаємин між людьми [11, 47].

Гуманістична педагогіка – напрям у сучасній теорії і практиці навчання та виховання. [11, 47]

Спочатку ідеї гуманізму вироблялись народними масами стихійно в боротьбі з експлуатацією та моральними пороками. Як оформлений ідейний рух гуманізм склався в епоху Відродження (15–16 ст.). У цей період гуманізм характерний для ідеології буржуазії, яка боролася проти феодалізму і теологічних поглядів середньовіччя, тісно пов'язаний із прогресивним матеріалістичним відродженням. Гуманісти проголосили свободу людській особистості, виступали проти релігійного аскетизму, за право людини на насолоду і задоволення земних потреб. Найвидатніші гуманісти епохи Відродження – Петрарка, Данте, Боккаччо, Леонардо да Вінчі, Бруно, Рабле.

Гуманізм – це, свого роду, формування моралі у людей, духовності. Ще в сиву давнину люди переконалися, що крім сили фізичної, людина має ще й духовну. Виховання духовної сили – це і є гуманізм. Гуманна людина – людина з високими моральними цінностями, з душевним добром і серцем, відкритим для інших людей.

Гуманізм педагогічної системи В. Сухомлинського ґрунтується на положеннях про самоцінність людини, її прав на свободу і гідність як неповторну індивідуальність. Він висунув і розвинув концепцію відносної автономії конкретної особи, її права на вибір на основі власної совісті.

Слід зазначити, що вже в самому доборі та інтерпретації понять, які описують духовний і передусім моральний світ особистості, виразно виявляється потужний заряд психологізму педагогічної системи В. Сухомлинського. Одна з найважливіших гуманістичних ідей, що пронизують педагогічну систему Сухомлинського, полягає у запереченні, неприступності будь-якого насильства над дитиною, необхідне передусім беззастережне визнання педагогом права учня бути суб'єктом виховного процесу, рівноправним, хоч і різнозобов'язаним учасником, бути суб'єктом власної активності, носієм волі.

Школа, виховання в розумінні В. О. Сухомлинського – це «світ душевних людських доторкань» і «владарювання над дітьми» – найважче випробування для педагога, показник його педагогічної етики та культури. Василь Олександрович вважав, що потрібно ставити до дітей чіткі, ясні і тверді вимоги у навчанні і поведінці. Вимоги повинні бути саме чіткими, а не грубими [13, 152–165].

На думку педагога, треба оберегати дитину від «необережних», а інколи і «варварських» доторкань. Різкість, грубість, «сильно діючі», «вольові» методи і прийоми (окрик і погроза) огрублюють серце дитини, роблять її байдужою до людей, до навколишнього світу, до самої себе.

«Кожен педагог має бути вимогливим і твердим у своїх вимогах» – так вважав Василь Олександрович Сухомлинський, але це не означає, що до дітей потрібно ставитися грубо [13, 152–165]. Дуже важливим є те, що впливає на почуття вихованців, збудження позитивних, високих емоцій, що допомагає учням бачити своїх друзів та інших людей кращими, ніж вони є, відповідно, потім у дітей виявляється бажання й самим бути тільки хорошими.

В. О. Сухомлинський пише: «...серце стискається від болю, коли я бачу, як кілька дошкільників, не зрозумівши, не відчувши прихованої думки, сміються, їм смішно, що «бабуся грається горіхами, немов

камінцями». Цей сміх ховає в собі маленькі корінці зла» [13, 8]. А все це тому, що педагоги були з дітьми грубими, вони не виховували в них моральні почуття, у таких дітей відсутня гуманність.

Закон України «Про освіту» визначає, що мета освітнього процесу в державі — всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства [6]. У національній програмі «Освіта у XXI столітті» йдеться про необхідність утвердження ідеалів правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших добродійностей [8]. На цих же позиціях вибудована найновіша освітянська доктрина, яку сьогодні обговорюють в Україні.

А сучасний учитель? Яким він має бути сьогодні? Які ідеали йому сповідувати, коли життєва практика ставить під сумнів ідеали гуманізму, віддаючи перевагу силі й спритності? За якими законами він мусить жити й працювати, аби не зрадити ані своєї професійної честі, ані покликання педагога?

Наш час можна назвати часом глобального переосмислення сенсу життя і підбиття підсумків. Може, через те, що закінчилося бурхливе XX століття, а може, тому, що починається нове, сповнене таємниць, тисячоліття? І починається воно демонструванням майже первісного культу сили та насильства. Власне, після подій 11 вересня у Сполучених Штатах Америки та тривалого конфлікту на Сході України думки В. Сухомлинського про людину як найвищу цінність сприймаються з новою силою актуальності.

Гуманізм Василя Олександровича особливо яскраво виявився у його ставленні до організації навчання учнів. Розумову працю дітей педагог розглядав як засіб розвитку розумових сил і здібностей, засуджуючи механічне заучування і неусвідомленість знань. На думку В. Сухомлинського, розв'язання проблеми міцних осмислених знань можливе за умови напруження власних зусиль, досягнення працею успіху, радості розумової праці — цих трьох сходинок на шляху пізнання.

Втілюючи в розвиток та формування дітей ідеї гуманістичної педагогіки Василя Сухомлинського, пам'ятаємо, що природа є важливим джерелом розвитку мислення дитини. Адже з пізнання природи починається становлення її розуму, почуттів, знань, поглядів, переконань. Та при цьому не слід забувати: людина, крім того, що є продуктом природи, є і суспільною істотою. І сприйняття нею світу речей опосередковується суспільними моральними відносинами добра, честі, совісті, справедливості, милосердя, гуманізму. Тому, маючи за можливість надати дітям «хвилинку спілкування з природою», під час педагогічної практики ми виходили з дітьми на подвір'я школи та «зустрічали перші кроки весни», спостерігаючи за сезонними змінами в природі. Дійсно, діти жваво починали добирати «вдалі слова», які характеризували навколишню дійсність. Таким чином забезпечувався розумовий розвиток, мислення, збагачувався словниковий запас та розвивалось зв'язне мовлення. Повертаючись до класу, діти сідали за парти та занотовували свої спостереження у «чарівний зошит», в якому починали зароджуватись перші рядки казок, оповідань та віршів, складені дітьми.

У процесі виховної роботи нами використана така форма, як етична бесіда за творами В. О. Сухомлинського. Нашою метою було спробувати, використовуючи педагогіку гуманізму Павльського вчителя, сформувані моральні якості у «важкої» дитини. Під час нашої першої бесіди дитина характеризувалась як пасивна, замкнута, малослівна. Слід пригадати слова Василя Олександровича: «Грубість, вульгарність, цинізм окремих молодих людей мають своїм корінням невихованість почуттів, байдужість, безсердечність ставлення людини до людини насамперед у сім'ї, потім у школі» [12, 8–58]. Дійсно, сім'я, в якій виховується дитина, не має елементарних моральних цінностей, звідси й непорозуміння як з учителем, так і з однокласниками. Але систематично проводячи етичні бесіди за казками В. Сухомлинського, Наталя почала включатись у діалог і давати обґрунтовані відповіді, які стосувались саме морального виховання. Таким чином, можна вважати за корисну справу проведену роботу з «важкою» дитиною — початковою стадією формування у дитини стає вияв доброти, чуйності, допомога товаришам, що є серцевиною морального виховання за В. О. Сухомлинським.

Висновки. Наше суспільство вступило в третє тисячоліття і кому як не нам, майбутнім педагогам, потрібно дбати про те, щоб навчальний процес відповідав стратегії гуманізму. Ми повинні піклуватись про те, щоб іще з дитинства дитина навчалась гармонійно співіснувати з природою, суспільством і самою собою.

Опрацьовуючи спадщину В. О. Сухомлинського, я взяла до уваги, що гуманістичні засади роботи з дітьми в Павльській школі створювали підґрунтя для всебічного розвитку дитини, для демократизації навчально-виховного процесу, коли кожна дитина має доступ до інформації і можливості сформувані й повідомити власну точку зору.

У своїй роботі з дітьми В. О. Сухомлинський ніколи не заперечував відповіді учня, навіть неправильні, давав змогу висловитися усім, вступити в дискусію, формувати самостійність міркування, критичність мислення. Видатний педагог був прихильником гуманної поведінки з дітьми. Він ставив особистість дитини на перше місце, враховуючи її індивідуальні й вікові особливості. В. О. Сухомлинський добирив різноманітні види діяльності та форми їх проведення, що сприятливо відображалось у навчально-виховному процесі.

Учитель стане тільки тоді справжнім педагогом, коли вмітиме читати в очах дитини голос її душі, – в цьому полягає гуманістична сутність життєвого і науково-практичного кредо В. О. Сухомлинського [7, 9–11].

Аналізуючи теоретичний доробок і практичний досвід В. О. Сухомлинського щодо гуманістичного виховання, вважаємо необхідним сформулювати основні вимоги до вирішення поставленого завдання таким чином:

- 1) давати учням глибокі знання про сутність і значення у вихованні моральності і розвитку людського суспільства спадщини В. О. Сухомлинського;
- 2) постійно впроваджувати педагогічні ідеї педагогіки гуманізму видатного педагога;
- 3) розвивати інтерес до знань, духовної праці, формування наукового світогляду як серцевини самосвідомості людини;
- 4) організувати навчання з максимальним урахуванням індивідуальностей дітей.

Таким чином, використанню педагогіки гуманізму Василя Олександровича Сухомлинського слід приділяти увагу не лише на макрорівні, але й в умовах роботи школи, сім'ї і протягом всього її життя та продовжувати вивчати педагогічні погляди й переконання педагога-гуманіста.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антоненко М. Великий українець, славетний педагог – гуманіст і дитячий письменник // Освіта України. – 2008. – С.5
2. Боднар Л.С. Гуманістичне виховання школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2004. – IV2. – С. 5–10
3. Бойко А.М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги. – К., – 2004. – С.100 – 128, 426–460, 542–574.
4. Великий український, славетний педагог-гуманіст і дитячий письменник // Освіта України. – 2008. – С.5
5. Дивитись і вчити слухати і чути, спостерігати і відчувати, любити і берегти (використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у системі екологічного виховання учнів) // Поч. школа. – 2009. – №4. – С.41
6. Закон України «Про освіту».
7. Лавриненко О. Гуманізм В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2005. – №1 – С. 9–11.
8. Національна програма «Освіта (у XXI столітті)».
9. Педагогіка гуманізму В.О.Сухомлинського // Рідна школа. – 2002. – №7. – С. 19.
10. Родчанин Е.Г., Зязюн І.А. Гуманіст. Мыслитель. Педагог: Об идеалах В. А. Сухомлинского. – М., – 1991. – С. 8–33.
11. Соціолого-педагогічний словник. – За ред. С.У. Гончаренко та ін. – К., 2004.
12. Сторінками творів мудрого вчителя // Альманах для вчителів і вихователів. – К., – 2008. – С.8, 58.
13. Сухомлинський В.А. Методика виховання колектива // М. – 1981. – С.152–165.
14. Сухомлинський В.О. Вибр.тв.: 5т. – Т. 5. Статті. – К.: Рад. Школа, 1977. – 640 с.
15. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. – Т. 3. – К.: Рад школа, 1977. – С. 283–582.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ

Дар'я Шатіло

*(магістрантка Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету)*

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Лісіна Л. О.

На сучасному етапі розвитку освіти педагогічна діяльність – це процес вирішення різнопланових завдань, які спрямовані на взаємне збагачення особистості вчителя та учня, тому суспільство потребує мобільного, висококваліфікованого спеціаліста. Перехід від «знаннєвого підходу» до навчання до гуманістичного, і відповідно, радикальна зміна освітніх функцій вчителя, що в свою чергу змінило вимоги до його професійно-педагогічної підготовки, поставили перед вищим педагогічним закладом освіти проблему переорієнтації навчання із суто функціонального підходу, що характеризується спрямованістю на «озброєння» майбутнього вчителя чітко визначеною сумою професійних знань, умінь і навичок, на пріоритети його становлення як професіонала та формування в нього здатності до саморозвитку, необхідним механізмом якого є рефлексія.

В. Сухомлинський стверджував: «Якщо ви хочете бути улюбленим вчителем, дбайте про те, щоб вихованцеві було що в вас відкривати. Якщо ж ви кілька років однаковий, якщо минулий день нічого не додав до вашого багатства, ви можете стати обридлим і навіть ненависним...» [2, 50]. Педагог повинен постійно саморозвиватися та самовдосконалюватися, що можливо лише за умови постійної оцінки власних дій, тобто рефлексії. Зв'язок рівня професіоналізму вчителя з його здатністю до рефлексії обґрунтовується в дослідженнях Р.Бернса, який зазначав, що «вчителю потрібне поглиблення знання про себе й про інших, бо

навчання – це передача іншим часток свого Я» [2, 310]. І це закономірно, адже неможливо розуміти інших, а тим більше намагатися допомогти їм, якщо не прагнути при цьому зрозуміти самого себе.

Слід зазначити, що психологія рефлексії як наукова проблема протягом тривалого періоду цікавила багатьох науковців. Поняття «рефлексія» зустрічається вже в ідеях Аристотеля і Платона. Термін «рефлексія» в науку ввів Р. Декарт, який розробив раціоналістичну теорію самосвідомості, що розглядає свідомість як мислення. У своїй праці «Розмова з Бурманом» він зазначав: «Усвідомлювати – означає мислити й рефлексувати над власним мисленням» [1, 267]. Філософ ототожнював рефлексію зі здібністю індивіда зосереджуватися на змісті своїх думок, абстрагуючись від зовнішнього, тілесного. Різні аспекти рефлексії досліджувались філософами (Г. Гегель, Д. Дідро, Т. Кант, А. Лейбніц, Дж. Локк, Б. Спіноза, Л. Фейєрбах, І. Фіхте, Ф. Шеллінг), сучасними методологами (М. Бахтін, С. Гессе, В. Зінченко, Г. Щедровицький), психологами (А. Адлер, У. Олпорт, З. Фрейд, Е. Фром, К. Юнг).

З розвитком тенденції гуманізації освіти поняття «рефлексія» почав розглядатися вітчизняними психологами і педагогами (Б. Ананьєв, А. Бодальов, Л. Виготський, В. Вульфів, В. Давидов, В. Загвязинський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін).

Дослідження в психології рефлексії були спрямовані на розробку питань формування й діагностики теоретичного й творчого мислення (В. Давидов, А. Зак, Д. Ельконін); розвитку розумових процесів (Алексєєв М.Г., Давидов В.В., Зак А.З., Паже Ж.); розвитку продуктивного розуміння й мислення (Пономарьов Я.О., Семенов І.М., Степанов С.Ю.); здатності свідомо регулювати й контролювати своє мислення (Семенов І.М., Дьюті Дж.), стимулювання процесів самосвідомості (Асмолов О.Г., Бернс Р.); організації способів комунікації в умовах спільної діяльності, кооперації (Давидов В.В., Лефєвр В.О., Цукерман Г.А., Щедровицький Г.П.). Різні аспекти рефлексії цікавили О. Матюшкіна (структура й умови формування рефлексивних механізмів саморегуляції мислення), Н. Гуткіну (психологічна сутність рефлексивних очікувань особистості), А. Захарову, С. Степанова, Г. Катрича (вікові особливості рефлексії), Ю. Кулюткіна (рефлексивна регуляція розумових дій), І. Ладенко, С. Степанова (рефлексивний розвиток пізнавально-творчої активності), С. Кондратьєву, Б. Ковальова (акмеологічні аспекти становлення рефлексії в студентів педагогічних спеціальностей), Я. Коломинського (аспекти соціально-психологічної рефлексії); В. Кривошеєва (рефлексія в діяльності учителів-початківців), М. Демидко (окремі питання формування рефлексивних умінь у тих, хто навчається в середніх спеціальних навчальних закладах). У теорії й практиці професійної освіти простежується цікавість до проблеми підготовки майбутніх педагогів, викладачів вищих навчальних закладів (ВНЗ) з високим рівнем педагогічної рефлексії в психолого-педагогічних дослідженнях А. Бізєвої, Б. Вульфою, Е. Зеєра, Є. Ісаєва, О. Калашникової, Ю. Кулюткіна, В. Сластьоніна, В. Слободчикова, В. Якуніна. Разом із тим не всі аспекти педагогічної рефлексії і проблеми її формування у майбутніх вчителів є достатньо вивченими як у теоретичному, так і в прикладному плані, зокрема, педагогічні умови формування рефлексивних умінь майбутніх вчителів в процесі навчання у ВНЗ ще не стали предметом окремого дослідження, що і обумовило вибір теми нашої статті.

Мета дослідження: обґрунтування педагогічних умов формування рефлексивних умінь майбутніх вчителів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу.

У науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «рефлексія». Тлумачний словник трактує поняття «рефлексія» як самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом; відображення, а також дослідження процесу пізнання. У психологічній літературі [2; 3; 4] рефлексію визначають, як якість, що необхідна професіоналу, оскільки дає можливість ефективно і адекватно реалізувати себе і свої здібності, забезпечуючи процес саморозвитку. Педагогами рефлексія визначається як сукупність умов, що сприяють творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності, завдяки чому здійснюється професійне становлення та розвиток особистості педагога. Основні вектори рефлексивних напрямків, що розроблені в психології, це [1; 2; 3; 5; 6]: 1) рефлексія як аналіз свідомості, що дозволяє з'ясувати значення об'єктів і їхнього взаємозв'язку; 2) рефлексія як розуміння змісту міжособистісного спілкування.

Для педагогіки рефлексія відкриває шлях до подолання протиріччя між складними педагогічними завданнями сучасності, що потребують глибокого теоретичного усвідомлення, і тими прикладними засобами їхнього розв'язання, що застосовуються в освітянській практиці. Високий розвиваючий потенціал рефлексії, як інтроспективного психологічного процесу особистісних перетворень, дозволяє використовувати її в розробці психологічних механізмів спрямованого вдосконалювання професійних якостей і самовизначення особистості майбутнього вчителя.

У дослідженні вітчизняних психологів С. Максименка та Т. Щербан визначено, що в професійно-педагогічній діяльності рефлексія виявляється у процесі самоаналізу і самооцінки педагогом власної діяльності та самого себе як її суб'єкта та визначає [7]:

1) проектування діяльності дітей — коли педагог розробляє цілі навчання і конструктивні схеми їх досягнення з урахуванням особливостей дітей і можливостей їх становлення й розвитку;

2) безпосередню практичну взаємодію педагога з дітьми – коли педагог прагне адекватно зрозуміти і цілеспрямовано врегулювати їхні вчинки, почуття і мисленнєві процеси.

Дослідники визначають доволі великий перелік ключових рефлексивних умінь, якими має опанувати педагог. Зокрема, це вміння:

- бачити в педагогічній ситуації проблему і оформлювати її у вигляді педагогічних завдань;
- орієнтуватися при постановці педагогічних завдань на дітей як на суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності, що активно розвиваються і мають власні мотиви та мету;
- робити предметом аналізу кожний свій педагогічний крок;
- конкретизувати і структурувати проблему;
- розширити межі практики і побачити нові проблеми, обумовлені попереднім досвідом;
- знаходити способи розв'язання завдання;
- мислити тактично, тобто конкретизувати педагогічні завдання в поетапні та оперативні, приймати оптимальне рішення в умовах невизначеності, гнучко перелаштовуватися відповідно до ситуації;
- мислити припущеннями, гіпотезами, версіями;
- працювати в системі «паралельних цілей», створювати «поле можливостей» для педагогічного маневру;
- приймати гідне рішення в ситуації дефіциту часу для розв'язання складних педагогічних завдань;
- спиратися на психолого-педагогічні теорії для усвідомлення власного досвіду;
- аналізувати і акумулювати у своєму досвіді кращі зразки педагогічної практики;
- комбінувати елементи теорії та практики, щоб отримати нові знання;
- оцінювати педагогічні факти та явища об'єктивно та неупереджено.

Слід зазначити, що у студентів педагогічних ВНЗ часто виникають труднощі рефлексивного характеру при здійсненні навчальної діяльності. Відсутність навичок самопізнання, умінь аналізувати власні думки, неупереджено оцінювати свої можливості негативно впливають на процес навчання і на підготовку майбутніх учителів узагалі. Таку ситуацію можна пояснити тим, що майбутні педагоги ще недостатньо володіють навичками самоаналізу професійної діяльності, відчувають дефіцит супроводу рефлексії в процесі професійного навчання та самовдосконалення.

Отже, формування професійної рефлексії – це не тільки педагогічна, але й психологічна проблема, шляхи розв'язання якої полягають у:

- формуванні потреб і мотивів самопізнання;
- навчанні педагога способів самопізнання;
- розвитку здатності педагога до ідентифікації;
- підвищенні рівня самоповаги, самосхвалення;
- подоланні страхів.

Процес формування рефлексивної позиції, яку визначають як кут, точку зору на певну ситуацію, і яка є передумовою формування рефлексивних умінь, передбачає, на нашу думку, наявність таких змістово-процесуальних характеристик навчання: високий рівень проблемності, оптимальну активність викладачів і студентів, забезпечення умов для співтворчості студентів між собою для кооперативного навчання, задачний підхід до навчання, технології, зміст який яких припускає рефлексивну роботу мислення студентів і самокорекцію поведінки, контекстність навчання, яке функціонально спрямовує процес свідомості на професійну орієнтацію навчальної діяльності студентів і формування професійно-значущих якостей.

Ми вважаємо, що для фахової підготовки педагога, і зокрема, рефлексивних умінь, важливим є розвиток професійної рефлексії і як особистісної якості, і як властивості мислення, і як умови, необхідної для творчої самореалізації та професійної майстерності.

Формування і розвиток рефлексивних умінь у професійному навчанні майбутніх педагогів відбувається під час: семінарів-практикумів, тренінгів, коучингу, дебатів тощо.

Ефективною моделлю навчання, в рамках якої активно застосовуються рефлексивні вміння і навички, є інтерактивна модель навчання [5].

Вищезазначені технології і методи контекстного навчання пов'язані із проблемністю й конфліктністю, у подоланні яких вирішальну роль відіграє рефлексія, у силу чого процес формування рефлексивних умінь майбутнього вчителя опосередковується функціонуванням її типів (інтелектуальної, особистісної, комунікативної, формальної, змістовної, аналітичної, синтетичної, ретроспективної, проспективної рефлексії). Рефлексія різних типів виконує різні *функції* у формуванні рефлексивних умінь студентів [2; 3]:

- *інтелектуальна рефлексія* (пов'язана з «розпредмечуванням» наявного предметного змісту) – забезпечує процес зняття невизначеності ситуації;
- *комунікативна рефлексія* – забезпечує актуалізацію, і генерацію змістів через комунікацію з партнерами, і діалог із культурою в цілому;
- *особистісна рефлексія* (пов'язана із «замиканням» «Я» на параметрах, які категоризуються особистістю, і їхньому «розмиканні» завдяки ціннісним орієнтаціям, потребам, емоціям, почуттям,

переживанням, і іншим значеннєвим утворенням) – забезпечує вибір елементів ситуації й оперування ними; поділяється у свою чергу на такі види: а) ситуативний вид – забезпечує пошук людиною в собі мобілізуючих факторів для виходу з утруднення, екстремальної або проблемної ситуації; б) ретроспективний вид – забезпечує аналіз її власного досвіду з метою актуалізації тих компонентів, які можуть мати відношення до пережитих утруднень, і раніше могли мати відношення до різних способів самореалізації в умовах професійної діяльності, але з якихось причин не були в неї задіяні, або реалізовані малопродуктивно;

– *перспективна рефлексія* – забезпечує пошук виходу із ситуації, що створилася, визначає нові напрямки пошуку; її *функції*: а) самовизначення – ідентифікація з однією з наявних або пропонованих альтернатив; б) проблематизація – спроба зрозуміти протиріччя й невизначеності, що заважають самоактуалізації в проблемній ситуації, які можна перебороти, зробивши начерк, ескіз подальших пошуків.

Перебуваючи в певній позиції на занятті, студент може усвідомити тільки ті фрагменти проблемно-конфліктної ситуації, які йому доступні із цієї позиції. Тому рефлексування розвивається шляхом залучення все більшого числа різних параметрів цієї ситуації й комунікативної рефлексії, поряд з інтелектуальною й особистісною.

У такий спосіб рефлексія майбутнього фахівця як його внутрішня психічна діяльність спрямована на самопізнання й осмислення їм свого духовного світу, власних дій і станів, ролі й місця в праці. Вона помітно сприяє продуктивному розвитку рефлексивних умінь й використанню їх на практиці.

Таким чином, застосування вищезазначених технологій і методів контекстного навчання майбутніх педагогів сприяють:

1) виявленню внутрішньоособистісних протиріч, проблематизації та їх дозволу шляхом переосмислення особистісного досвіду й своє самоздійснення через розв'язування педагогічних проблем; самооб'єктивізації через різні знакові засоби (зокрема, через мову, оперування символами й ін.); визначенню, утворенню й виявленню особистісних змістів; побудові концепції свого життєвого шляху й стратегій (у тому числі професійного зростання), що його реалізують [6, 336-337];

2) оцінці результуючого компонента квазіпрофесійної діяльності, а не тільки процесуальних механізмів або індивідуальних розходжень у їхньому прояві;

3) розкриттю уявлення про психологічні механізми теоретичного мислення, і реалізації їх у психології професійної діяльності (інтелектуальний аспект рефлексії, якщо визначити її як уміння суб'єкта виділяти, аналізувати й співвідносити із предметною ситуацією власні дії [1, 305-328]);

4) визначенню різноманіття змістів, що виступають як предмети, на які може бути спрямована рефлексія майбутнього вчителя;

5) переосмисленню й перебудові суб'єктом педагогічної діяльності змісту своєї самосвідомості, спілкування [6, 337];

6) подолання суб'єктом діяльності утруднень у професійній діяльності (в таких основних сферах, як значеннєва, мотиваційна й операціональна), центральною ланкою якого виступає інновація принципів конструктивного подолання протиріч через осмислення цілісним «Я» ситуації утруднення й самого себе в ній.

Попередній виклад і аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяють виділити такі *педагогічні умови* формування рефлексивних умінь майбутніх учителів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу:

1) цілеспрямована організація рефлексивної діяльності викладача та студента;

2) наявність рефлексивного середовища;

3) активізація міжсуб'єктних відносин учасників рефлексивної діяльності;

4) використання освітніх програм розвитку професійної рефлексії.

5) узгодження етапів формування рефлексивних умінь в процесі вивчення педагогічної дисципліни з етапами формування загальних умінь педагога шляхом:

– переходу від активізації мислення студентів в процесі вирішення педагогічних завдань і розв'язання цих завдань (через відпрацювання окремих рефлексивних умінь) до синтезу рефлексивних умінь майбутніх учителів;

– урахування залежності розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів від етапів професійного становлення (прийняття цінностей педагогічної професії, створення образу педагогичного світу);

– перетворення особистості на основі цінностей навчальної дисципліни;

– самопроєктування, створення перспектив майбутньої професійної діяльності;

6) управління зміною видів і форм рефлексії в формуванні рефлексивних умінь майбутніх учителів;

7) зміна позиції від викладача до консультанта, що здійснює педагогічну підтримку студента.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зазначити, що процес формування рефлексивних умінь у педагогів веде до розв'язання багатьох кардинально важливих завдань професійної освіти, а саме:

– підготовки педагогів до духовно-творчої самореалізації, що проявляється, насамперед, у відході від шаблонів і стереотипів;

- вироблення програми вимог до себе, до процесу і результатів діяльності;
- усвідомлення змісту обраної професії;
- формування зацікавленого, критичного ставлення до різних аспектів власної професії;
- збагачення професійного досвіду і майстерності;
- розвиток готовності до інновацій у власній професійній діяльності.

Опанувавши рефлексію щодо самого себе, навчившись аналізувати власні думки, почуття та вчинки, педагог повинен використати свої рефлексивні знання та уміння в процесі пізнання дітей і застосувати рефлексивні механізми у взаємодії з ними.

Вихід на рівень професійної рефлексії дає можливість подолати обмеження, задані простором власних знань. Розвинена здатність до професійної рефлексії є передумовою самовиховання педагога, творчого пошуку, розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Перспективними для подальшого дослідження виглядають питання розробки технологій формування рефлексивних умінь майбутніх педагогів та критеріальної бази оцінювання рівня розвитку рефлексивних умінь.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андерсон Дж. Когнитивная психология / Дж. Андерсон; [пер. с англ. С. Комаров]. – [5-е изд.] – СПб. : Питер, 2002. – 496 с.
2. Бернс Р. Развитие «Я»-концепции и воспитание / Р. Бернс; [под общ. ред. В.Я. Пилиповского]. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
3. Большаков В.Ю. Психотренинг. Социодинамика, игры, упражнения / В. Ю. Большаков. – Санкт-Петербург : АО «Светоч», 1994. – 316 с.
4. Кант Й. Сочинения / Иммануил Кант. – М. : Политиздат, 1966. – Т.1 – 590с.
5. Майерс Д. Социальная психология / Д.Майерс ; [перев. с англ. С. Меленевская, В. Гаврилов, Д. Викторова, С. Шпак]. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 688 с.
6. Психология и педагогика : [учебное пособие / К.А. Абульханова, Е.Г. Баранов, Е. Н. Богданов и др.] ; под редакцией А.А. Бодалева, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева, В.А. Сластинина. – [3-е изд., доп. и перераб.]. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 585 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : ЗАО «Издательство «Питер», 1999. – 720 с.
8. Сухомлинський В. О. Лист про педагогічну етику/ Василь Сухомлинський // Народное образование. – 1970. – № 11. – С. 48–52.
9. Стаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/4151/1/O_Gerasymova_DONNTY_2009_FLMD_PI.pdf.
10. Формування професійної рефлексії в педагогів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitloforchuk.ck.ua/?p=974>.

ВАЛЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ

Лілія Щербак

*(магістрантка Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка)*

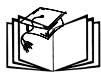
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Кондратюк С. М.

Постановка проблеми. Однією з актуальних у сучасній освіті є проблема виховання здорового підростаючого покоління. Пошук нових шляхів упровадження найефективніших методів збереження здоров'я дітей в сучасних умовах потребує чималих зусиль, значних випробувань, запозичення та використання надбань видатних педагогів минулого. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема здоров'язбережувальних форм та методів виховання, якими відрізнялася педагогіка В. Сухомлинського. Позитивну роль у вирішенні даної проблеми, видатний педагог вбачав у фізичному вихованню як головному чиннику зміцнення здоров'я дитини. Він переконливо показав значення фізичного виховання дітей і молоді у всебічному розвитку людини, накреслив шлях фізичного загартування організму дітей, а саме: створення відповідних санітарно-гігієнічних умов, додержання правильного режиму життя, організація відпочинку, широка програма фізичного виховання.

Сьогодні освоєння і розвиток ідей видатного педагога у виховній практиці необхідно вивести на новий рівень на основі його досвіду з урахуванням нових соціальних, педагогічних, психологічних та інших знань сучасної науки. Сучасна школа повинна виховувати і навчати підростаюче покоління з максимальним урахуванням тих суспільних умов, в яких воно буде жити, і працювати в новому столітті.

Прагнення України бути державою високорозвинутою, правовою, демократичною, авторитетною у світовій спільноті спонукає до необхідності вирішувати не тільки економічні проблеми, але й турбуватися про своїх громадян і, перш за все, про їхнє здоров'я. Саме здорова людина спроможна ефективно створювати значущі духовні і матеріальні цінності, генерувати нові ідеї і творчо їх реалізовувати.

Надзвичайно важливим завданням освіти в Україні є створення умов розвитку підростаючого покоління, виховання освіченої, творчої особистості, формування її фізичного, психічного і духовного

здоров'я. Це завдання є одним із обов'язкових держави, передбачених Національною Доктриною розвитку освіти у XXI столітті, Національною програмою «Діти України», Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей [1, 62; 2, 59].

Статистичні дані свідчать, що за роки незалежності нашої країни демографічна ситуація так і не покращилася, а у деяких регіонах, зокрема Сумському та Чернігівському, кількість населення різко зменшилася. Ці області знаходяться на стадії вимирання, і основною причиною такої ситуації є різка різниця між народжуваністю та смертністю. Тому особливо на часі є актуалізація питання збереження здоров'я підростаючого покоління. Але в сучасній школі питання здоров'я, здорового способу життя, формування в учнів потреби бути здоровими вирішене не в повній мірі, про що свідчать результати медичних обстежень. Так, перше місце серед виявлених відхилень у стані здоров'я дітей молодшого шкільного віку посідають захворювання верхніх дихальних шляхів – 84,9 %, друге місце посіли хвороби органів травлення – 40,2 %, на третьому місці знаходяться відхилення опорно-рухового апарату – 28 % [2, 63].

Аналіз теоретичних доробків і систем практичної діяльності. На сучасному етапі активно розвиваються три підходи до визначення здоров'я людини: біологічний, соціальний та особистісний, які знайшли відбиття у працях Н. Борисенка, І. Брехмана, В. Горащука, А. Дюкаревої, В. Петленка, Ю. Лисицина та ін. Для нашого дослідження важливе значення мають наукові праці педагога-новатора В. Сухомлинського.

Мета статті: проаналізувати значення науково-практичної спадщини В. Сухомлинського, розкрити сутність його поглядів на формування, зміцнення і збереження здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні стан здоров'я українського народу є вкрай тривожним. Захворюваність населення України за останні роки збільшилась більш ніж на третину, і особливо це стосується здоров'я дітей. Погіршення стану здоров'я населення водночас з депопуляцією (смертність компенсується народжуваністю лише на 62%) дає підставу стверджувати в країні наявність глибокої демографічної кризи [5].

За даними Міністерства охорони здоров'я України, лише один з десяти жителів нашої країни відносно здоровий, на тисячу дітей припадає майже 1460 захворювань, лише 11% дітей народжується здоровими. Спеціальні дослідження виявили несприятливу тенденцію щодо показників стану здоров'я сучасних школярів. Так, 30% учнів початкових класів мають слабе здоров'я, яке часто втрачається ще до закінчення школи. Більш ніж 90% випускників шкіл мають різні відхилення у стані здоров'я, 80% – порушення постави, у 45% – короткозорість, у 40% випускників зареєстровано порушення серцево-судинної системи. З кожним роком все більш актуально стає проблема не тільки фізичного, але й психічного здоров'я школярів. Це підтверджується значним збільшенням кількості дітей, які зазнають труднощів у навчанні. Зафіксовано 88% дітей з нервово-психічними відхиленнями [1, 61].

Не є винятком і стан здоров'я дітей Сумщини. За отриманими результатами медичних обстежень визначено високий рівень захворювання на туберкульоз – 20%, 27% молодших школярів хворі на сколіоз, досить високим є рівень захворювань органів зору – 7,7%.

Молодший шкільний вік – початковий етап соціалізації дитини на рівні школи. Саме з вступом дитини до школи стає можливим цілеспрямований педагогічний вплив на особистість. Необхідність формування здорового способу життя у молодших школярів обумовлена розумінням того, що засвоєні з раннього дитинства знання, навички і звички щодо охорони здоров'я, згодом перетворюються у важливий компонент загальної культури людини і впливатимуть на формування здорового способу життя усього суспільства. Молодший шкільний вік має величезні психофізичні можливості для формування, збереження і зміцнення здоров'я. Саме в цей час закладається майбутній потенціал здоров'я, тому вік 6 – 10 років є найбільш доцільним для формування здорового способу життя.

Цінний педагогічний спадок з питань збереження здоров'я молодших школярів залишив В. Сухомлинський. У своїх працях педагог-новатор приділяв неабияку увагу здоров'ю молодших школярів і під час підготовки до школи цінував, головним чином, не уміння дитини рахувати і писати, а саме її здоров'я. Видатний педагог вказував на необхідність вчителю знати індивідуальні особливості здоров'я кожного учня – «без цього не можна нормально навчити». В. Сухомлинський відмічав, що приблизно у 85% усіх невстигаючих учнів головною причиною відставання у навчанні є поганий стан здоров'я; вважав, що: «піклування про здоров'я – найважливіше завдання вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, надійність знань, віра у свої сили» [5, 214].

В. Сухомлинський у своїх роботах розглядав такі засоби й форми збереження та зміцнення здоров'я, як ранкова гімнастика, рухова активність, ходьба босоніж, похід, праця взимку на свіжому повітрі, купання у відкритих водоймищах, режим харчування (уживання продуктів, багатих на вітаміни) [4, 13].

У власній виховній системі піклування про здоров'я молодших школярів дослідник запропонував принципово новий підхід до навчально-виховного процесу в початковій школі – здоров'язбережувальне виховання. Видатний український педагог переконливо доводив, що й уповільнене мислення, і недостатня успішність – усе це обумовлено станом здоров'я дитини [3, 16]. Здоров'я вважав умовою успішного

навчання й творчого розвитку молодших школярів. Досліджуючи причини неуспішності, він дійшов висновку, що головною причиною відставання у навчанні є захворювання серцево-судинної системи, дихальних шляхів, шлунково-кишкові захворювання тощо. Від фізичного стану залежать також інтелектуальний і творчий розвиток, мислення, увага, пам'ять, духовне життя дитини. У процесі педагогічних спостережень В. Сухомлинський переконався в тому, що для переважної більшості учнів уповільнене мислення є результатом нездужання, якого дитина часто сама не усвідомлює. У зв'язку з цим, не можна застосовувати до таких дітей методи ефективного, прискореного навчання, перевантажувати їх напруженою розумовою працею [4, 149].

Спіраючись на педагогічну спадщину В. Сухомлинського та матеріали чисельних досліджень сучасних вчених щодо проблеми здоров'язбереження, ми визначили фактори, що впливають на здоров'я підростаючого покоління.

Таблиця

Фактори, що впливають на здоров'я дітей молодшого шкільного віку

№п /п	Сфера факторів	Фактори, що зміцнюють здоров'я	Фактори ризику
1.	Спосіб життя (50%)	Відсутність шкідливих звичок. Рациональне харчування. Адекватна фізична активність, кількісний і якісний сон, здоровий психологічний клімат у сім'ї, у школі. Уважне ставлення до свого здоров'я. Дотримання режиму дня.	Шкідливі звички, зловживання лікарськими засобами. Незбалансоване в кількісному і якісному співвідношенні харчування, порушення сну, гіподинамія, стресові ситуації, недостатня медична активність. Відхилення в поведінці.
2.	Зовнішнє середовище (20%)	Мікросередовище	
Відсутність шкідливих чинників в процесі навчання. Гарні матеріально-побутові умови. Осілий спосіб життя.		Шкідливі умови навчальної праці. Погані матеріально-побутові умови. Міграційні процеси.	
		Макросередовище	
		Сприятливі кліматичні і природні умови. Екологічно чисте середовище.	Несприятливі кліматичні і природні умови. Забруднення навколишнього середовища.
3.	Біологічні фактори (20%)	Здорова спадковість. Відсутність віково-статевих, конституційних особливостей, які спричиняють виникнення захворювань.	Спадкова схильність до захворювань. Віково-статеві і конституційні особливості, що впливають на виникнення захворювань.
4.	Організація медичної допомоги (10%)	Високий рівень медичної допомоги.	Неякісне медичне обслуговування.

Виходячи з того, що здоровий спосіб життя молодших школярів має певну специфіку, зумовлену їхніми віковими особливостями, залежністю від дорослих, несформованістю навичок гігієнічної культури, мотивації до їх набуття, ми вважаємо, що зміст виховної роботи зі здоров'язбереження у початковій школі повинен бути спрямований на комплексний підхід до формування у молодших школярів здорового способу життя, як основного і надійного способу збереження, зміцнення і відтворення здоров'я.

Зважаючи на те, що чим раніше відбудеться формування у школярів здорового способу життя, тим надійніше він закріпиться в їхній свідомості, а також, щоб дитина відчувала відповідальність за своє

здоров'я, важливо з дитинства формувати систему пріоритетів, які дають певні переваги бути здоровим. Одним з них є культ здоров'я з дитинства або "мода" на здоров'я.

Розглядаючи особливості мотивації щодо ведення здорового способу життя, можна виділити такі її види: негативна мотивація, коли мотивує не наявність, а відсутність чого-небудь і ця відсутність призводить до відчуття дискомфорту; позитивна мотивація – підвищення рівня знань, культури, формальним критерієм є освітній рівень дитини. Таким чином, проблема збереження здоров'я підростаючого покоління потребує виховання свідомого ставлення до нього, перш за все, дітей та їх батьків і має бути однією з пріоритетних.

Формування здорового способу життя – є складним процесом, який ґрунтується як на загальних освітніх принципах так і на психологічному підкріпленні поведінки, що, у свою чергу, сприяє збереженню здоров'я і допомагає поширенню здорового способу життя в більш широкі сфери життєдіяльності дитини.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Валеологічна спадщина В. Сухомлинського і сьогодні залишається надійним підґрунтям для здоров'язбережувального виховання підростаючого покоління. Вона ретельно продовжує вивчатися сучасними дослідниками проблеми валеологічного навчання та виховання учнів. Адже досвід творчого використання ідей цього видатного педагога сприяє формуванню психічно і фізично здорової особистості.

Поширення ідей В. Сухомлинського та впровадження їх у практику виховання дітей у нашій країні наочно свідчать про подальший розвиток педагогічної теорії і практики, про її зростаючий зв'язок з життям нашого суспільства. Його теорія діє в сучасній школі безвідмовно, слід тільки враховувати важливу думку: брати у В. Сухомлинського треба не конкретний, готовий досвід, а ідею досвіду, ідею його методів і підходів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кондратюк С.М. Спільна робота сім'ї і школи у формуванні здорового способу життя молодших школярів / С.М. Кондратюк // Вісник ГДПУ. Серія: Пед. науки. – Вип.9. – Глухів: ГДПУ, 2007. – С. 62-66.
2. Кондратюк С.М. Педагогічні чинники захворюваності молодших школярів / С. М. Кондратюк // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології № 9 (43), 2014 : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруева. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014–2015. – С. 101–108.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1997. – Т. 4. – 637 с.
4. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979. – 396 с.
5. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський. –К.: Рад. школа, 1977. – 269 с.

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ “МИСТЕЦЬКА ВАРТІСТЬ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XX СТОЛІТТЯ”

ЗНАЧЕННЯ ХОРОВИХ ТВОРІВ М. КОЛЕССИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

Олександра Голуб

*(студентка III курсу факультету мистецтв Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»)*

*Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет» Бондаренко А. В.*

Постановка проблеми. У контексті загальноєвропейської культури XX століття творчість М. Колесси, відомого українського композитора, симфонічного, оперного, хорового диригента, педагога, заслуженого діяча мистецтв України, лауреата Державної премії України ім. Т. Шевченка, академіка, повного кавалера ордена Ярослава Мудрого п'ятого ступеня, Героя України постає як ціла епоха у розвитку українського музичного мистецтва. В. Ющенко зазначає: «За 80 років творчої діяльності М. Колесса демонстрував свій високий талант і професійну майстерність як композитор і диригент. Його музика, сповнена самобутності, неповторності й краси, увібрала в себе глибину і багатство інтонаційної своєрідності фольклору багатьох етнічних груп, особливо поезію і барвистість колоритних гуцульських та лемківських пісень і танців, народних звичаїв і легенд» [10, с. 31].

Аналіз останніх досліджень. Про інтерес до різних аспектів творчості М. Колесси (композиторський, виконавський, педагогічний) свідчать дослідження здійснені А. Бобер, Й. Волинським, Л. Кияновською, Ю. Луців, Л. Мельник, О. Паламарчук, Л. Тучинською, Б. Фільц, І. Юзик та іншими.

Мета статті – розкрити значення хорових творів М. Колесси у національному вихованні сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Свого часу М. Колесса, враховуючи виховну функцію хорових творів, вважав за необхідне виховання молодого покоління, що шанує свій народ, його історію та культуру. Саме тому, під час створення хорових творів композитор використовував тексти українських поетів-класиків та радянських поетів, а саме: Т. Шевченка, М. Рильського, М. Шашкевича, П. Тичини, В. Гаврилюка, Р. Братуня, С. Руданського, М. Петренка, Л. Костенко та ін. М. Колесса підкреслював, що процес створення кожного хорового твору мав свої особливості, свою історію. «Захопила мене поезія Ліни Костенко, так виникла хорова мініатюра «Кам'яний сон». Мальовничий образ Камінного лицаря живо нагадав враження від Києво-Печерської Лаври, той вірш взагалі вельми символічний» [3, с. 9]. Дослідники одностайно визнають, що хорові мініатюри М. Колесси «вражають яскравим звукозаписом, поєднанням простоти і витонченості, розмаїттям художніх засобів виразності. Хори вирізняються тембральним багатством, динамічною гнучкістю, ясністю музичної форми і драматургічною цілісністю» [4, с. 4].

Спираючись на проведений аналіз хорових творів М. Колесси відзначимо велику любов композитора до рідного краю. Найяскравіше ця любов проявилась у хорових творах: «Думи мої» сл. Т. Шевченка, «Українська весна» сл. О. Ющина, «Пісня про гуцулку Олену» сл. Т. Масенка, «Смерека стоїть над потоком» сл. П. Голубничого, «Гаї шумлять» сл. П. Тичини, «Котиться хвиля Дніпрова» сл. М. Петренка, «Коло річки, коло броду» сл. П. Голубничого, «Земля цвіте» сл. Т. Оудька. При цьому, у доробку композитора є оркестрово-хоровий цикл «Лемківське весілля», оригінальні твори для хору а cappella об'єднані за жанровим та локальним принципом у цикли. При цьому, хорові твори М. Колесси містять показники національної характеристики в композиторському тексті, а саме: темпо-ритмічний склад, агогіко-динамічне, загально-композиційне вирішення. «Зацікавленість Миколи Колесси хоровим жанром

обумовлена, насамперед, його диригентською діяльністю. Натхнена любов до української пісні поєднується з блискучим відчуттям хорової матерії, глибинним знанням природи людського голосу та специфіки звучання хору. Зв'язок і опора на народну пісню є стильовою прикметою творчості Миколи Колесси, мистецькою позицією художника, громадянина» [4, с. 4].

Найближчими друзями М. Колесси, про яких він багато згадує, були оригінальні модерні українські поети, такі як Святослав Гординський, Володимир Гаврилюк («Літо»), Іван Крушельницький («Новобранці», «Отруйний газ», «Віддай своє одіння в магазин»). М. Колесса не тільки пише хорові твори на літературні тексти згаданих поетів, але й також опікується долею України. Так, свого часу М. Колесса зазначав: «Кажуть, що композитор, музикант повинен бути далеким від політики. Я з тим не погоджуюся. Він може нею не займатися, не входити особисто у всілякі перепитії, але цікавитися, вболівати за долю нації – безперечно мусить» [3, с. 10]. Таке особистісне ставлення до українського народу, традицій та майбутнього розвитку країни, безперечно, відбилось у музичній тканині кожної хорової партитури створеної М. Колессою.

Розкриваючи значення хорових творів М. Колесси для сьогодення, зазначимо про наявність у цих творах виховного розвиваючого потенціалу, що впливає на національну сферу і свідомість студентської молоді. «Найважливішим здобутком, вагомим підсумком, з яким Микола Колесса, безперечно, увійде в історію, стало те, що він, як і Людкевич та Барвінський в Західній Україні, а Ревуцький та Лятошинський – в Східній, зумів цілком індивідуально акумулювати в своїй діяльності те вічне світло своєї землі, що останнім часом стало модно називати «національною ментальністю», і так само природно – те актуальне, модерне, пориваюче пута з романтичним минулим прагнення нового, котре було породжене несамовитими темпами зміни, художньої свідомості перших десятиріч ХХ ст. Йому, як і згаданим митцям, вдалося водночас стати сином свого часу і залишитись дитям свого народу з його тисячолітніми традиціями, і досягти статусу «громадянина світу», який комфортно чується в будь-якому європейському центрі, а відтак у своїй творчості постійно шукати і знаходити лінії перетину між образно-змістовими площинами, в попередні епохи існуючими незалежно одна від одної, досягти їх гармонії і внутрішньої відповідності» [1, с. 8].

Л. Кияновська записуючи монологи М. Колесси зауважує, що композитор «у своєму замилюванні національною обрядовістю з її синкретизмом потрапляє «в десятку» тогочасного мистецького процесу. Адже в цій же синкретичності художніх ефектів він, безперечно, наближається до постромантичних (іноді сецесійних) ідеалів, до відкриттів імперіалізму і символізму, як і в «постдебюссівську» добу ще тривалий час інспірували пошук нових шляхів музичної виразності» [1, с. 9].

Насамкінець зазначимо, що у 2004 році, у Львівському академічному театрі опери та балету імені С. Крушельницької відбулись урочистості на честь М. Колесси, який відзначав 100-річчя від дня народження. Під час святкувань ювіляр зауважив: «Хочу нарешті почути об'єктивну критику своїх творів, а не вихваляння. Нехай сучасне покоління скаже мені – не прибільшуючи і не применшуючи – що я зробив за цих сто років, яка вартість мого доробку, що в нім цінного, а що не дуже» [7, с. 18].

Висновок. Короткий огляд творчої діяльності М. Колесси дає підстави вважати, що національне виховання з використанням хорових творів цього композитора забезпечує вплив краси на почуття, знання, вміння і навички підростаючого покоління. Хорові твори М. Колесси широко застосовуються в педагогічній практиці підготовки хорових диригентів у мистецьких навчальних закладах. Прагнення композитора сприяти розвитку українського хорового мистецтва виявлялось у пошуку такого шляху, щоб «хорове виконавство у нас стало на тому рівні, на якому вимагається в Європі» [1, с. 10]. Авторські концерти відбулись у Німеччині, Польщі, США, Канаді. М. Колесса виховав цілу плеяду диригентів, таких як Стефан Турчак, Іван Гамкало, Юрій Луців, Євген Вахнян, Тарас Микитка, Богдан Антків, Роман Филипчук, Ярема Колесса які представляють українське музичне мистецтво далеко за межами України. Сьогодні, хорові твори М. Колесси на слова українських поетів, а також обробки українських народних пісень звучать у концертних виступах професійних і аматорських хорових колективів постаючи окрасою святкових подій в Україні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кияновська Л. Свята до музики любов // Музика, 2003, № 5 – 6.
2. Ковбасюк М., Теодорович С. Сергій Амбацумян: Диригентсько-педагогічна і творча діяльність / Молодь і ринок № 6 (77), 2011 – с. 126
3. Колесса М. Монологи про мистецтво і життя: запис бесід з Л. Кияновською // Музика, 1994, № 1.
4. Колесса М. Хорові твори – К. «Музична Україна», 2005. – 157 с.
5. Ластовецький М. А. Станіслав Людкевич у спогадах Миколи Колесси / Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. У 2-х т. – Вип. 18. – Рівне: РДГУ, 2012. – Т. 1 – 249 с.
6. Ластовецька Л. Обробки лемківських народних пісень у творчому доробку Миколи Колесси / Л. Ластовецька // Молодь і ринок. – 2013. – № 9. – С. 118 – 119.
7. Мельник Л. Браво, Маестро! (Інтерв'ю) // Музика, 2004, № 1 – 2.
8. Пуляєва Л. Микола Колесса – назавжди з диригентською паличкою в руці [Електронний ресурс] / Л. Пуляєва // Високий замок. – 2013. – 13 листопада. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/life/124587>
9. Рудницький О. М. Неокласичні тенденції у творчості Миколи Колесси – Розвиток традицій та нове переосмислення / О. М. Рудницький // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2011. – № 4. – С. 228 -230.
10. Ющенко В. Умови Першого міжнародного конкурсу диригентів імені Стефана Турчака // Музика, 2006, № 4.

СУЧАСНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ДИМЛЕНОЇ КЕРАМІКИ ГАВАРЕЧЧИНИ

Лілія Данілова

*(студентка II курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – старший викладач Кулініч Л.О.

Українська кераміка – це дивовижне явище, яке увійшло у світову культуру та відіграло неабияку роль у збереженні народної духовності та етнічної ідентичності. У народній кераміці значне місце займають димлені вироби – давній підвид кераміки від сріблясто-сірого до лискучо-чорного кольорів. Димлену кераміку, в межах досліджень українського народного гончарства, вивчали історики та мистецтвознавці Ю.Лащук, Л.Данченко, О.Пошивайло, Г.Івашків та інші. Витоки і періодизація розвитку, відродження та згасання традицій, а також питання технології виготовлення та оздоблення димленої кераміки висвітлено в наукових працях Р.Мотиль.

Більшість глиняних пам'яток, що належать до техніки відновлювального випалу (димлення), тривалий час залишались непримітними і сьогодні такі вироби можна зустріти лише в окремих музейних та приватних колекціях. Димлені гончарні вироби, прикрашені стриманими тонованими та рельєфними візерунками чи зовсім позбавлені орнаменталізації, з першого погляду можуть видатися зовсім не вартими уваги. Однак, придивившись до цього простого глиняного посуду, призначеного в минулому для повсякденних потреб, – горщиків, горнят, глеків, мисок, – неможливо не відчувати чарівність її пластичної краси, часом настільки досконалої, що вона не губиться серед яскравого різноманіття мальованих виробів [4,7-8].

Перші наявні археологічні пам'ятки чорно-сірої кераміки на території України дають змогу висловити припущення, що димлені вироби з'явилися тут майже з початком виготовлення глиняного посуду (епоха неоліту). Як відомо, кераміку того часу випалювали на відкритому вогні. А посуд різних відтінків чорного кольору можна отримати при випалі у вогнищі і без відновлювального процесу: чорного забарвлення виробам надають органічні речовини, які не повністю вигоріли на поверхні посудини. Крім того, зачорнити кераміку можна способом занурювання гарячої посудини у мучнистий розчин або в нагріту олію, а також при випалі на відкритому вогні зі спеціальними сирими органічними добавками (листя, солома, хмиз). Усі ці методи відомі з епохи неоліту і подекуди зберігаються й досі. Розповсюджений у наш час відновлювальний випал поширився на землях України з часів Трипілля (IV – III тис. до н. е.). В епоху енеоліту й пізніше чорний колір кераміці надавали також шляхом покриття її графітом до випалу, як наприклад, у культурі Гумельниця (середина IV тис. до н. е.) на заході України. Високою майстерністю вирізнялися вироби черняхівської кераміки (II – V ст. н.е.). За часів Київської Русі виготовляли відносно мало столового посуду, який за своєю якістю та мистецькими ознаками поступався перед виробами попередньої епохи – черняхівської кераміки. Це можна пояснити тим, що в побуті міського населення був дуже поширений металевий та дерев'яний посуд. Міський гончарний посуд був сивим, мав здебільшого ритовані та наколювані узорі. Верхня частина горщиків та корчаг оздоблювалася рисками, ямками, а також широкими хвилястими смугами, створеними гребінцем, які часто прикрашали предмет суцільно. Незначна частина предметів вкривалася ясно-зеленою свинцевою поливою. У наступні історичні часи чорнолощена кераміка була поширена майже по всій території нашої країни. Упродовж XIX – першої половини XX століття димлені вироби виготовляли майже всі гончарні осередки Полтавщини (Глинське, Хомутець, Поставмука), Тернопільщини (Буданов, Струсов), Черкащини (Пастирське) та інші. Також існували центри димленої кераміки і у Європі, наприклад у Білорусії, Чехії, Румунії, Польщі та Словаччині. Димлені гончарні вироби прикрашали поліруванням (лощення, гладження). Ця техніка вважається найпоширенішою в оздобленні димлених («обкурених», «чорних», «сірих», «сизих») виробів ще за часів неоліту. Особливий художній хист в урізноманітненні лощених візерунків виявили як черняхівські мастри, так і гончарі періоду Київської Доби. Давні майстри полірування виробів здійснювали здебільшого за допомогою уламків кісток. Пізніше такими інструментами були «гладильні» камінці та скло. Полірування проводили у вигляді горизонтальних та вертикальних смуг. Найбільш розповсюдженими мотивами в поліруванні є «сітки» і «сосонки» (вертикального та горизонтального укладів), рідше – узорі рослинного характеру. Геометричний орнамент знаходив своє вираження в декорі глиняних виробів з Волині, Поділля, Покуття, Гуцульщини, Опілля, Буковини. Особливості техніки оздоблення певним чином впливали й на вибір кола мотивів (лінії, кривульки, зигзаги, концентричні кола, хрести) [2, 139-140].

Нажаль, впродовж ХХ століття поступово занепали і зникли майже всі осередки народного гончарства. З огляду на це, цікавим є, діючий нині, народний промисел чорнодимленої кераміки, розташований у селі Гавареччині Золочівського району Львівської області.

Чимало легенд про тутешній край і започаткування свого промислу пам'ятають люди. Одна з них така. Років 200 тому гончарі, як і інші ремісники, жили в передмісті Білого Каменя. Але пані Терезі – дружині одного з князів Вишневецьких, яким належали навколишні землі, надто докучав дим, що піднімався над майстернями гончарів «чорними хмарами» і ніби то затуляв небо над палацом. Поскаржившись князю, вона домовилася, щоб родини гончарів (їх було п'ять) переселили в ліси, що підступали до самого містечка. Так і започаткувалося село Гавареччина, яке стало відомим своїми майстрами і їх гончарними виробами – філіжанками, мисочками, джезвами, глечиками, вазами, макітрами, підсвічниками, вазонами – традиційно чорного і темно-сріблястого кольору [6].

У 1984 році в італійському місті Фаєнці відбулася міжнародна виставка. В її експозиції був репрезентований різний посуд з села Гавареччина. Фотозображення одного з вазонів увійшло до каталогу найкращих керамічних творів мистецтва Європи. Роботи Дмитра Вислинського здобули золоту медаль. Про посуд з Гавареччини дізнався світ [3].

Але на початку 90-х років технологія виробу чорної димленої кераміки, якою колись славилася село Гавареччина, була призабута місцевими жителями. Лишилося буквально кілька людей старшого віку, які ще могли виготовити горщики, миски, горнятка особливим способом, але давно вже не практикували цієї діяльності, а саме село занепадало у віддаленому куті Золочівщини. Промисел на той час міг пропасти так само, як зникли багато гончарних осередків по всій Україні. Проте, давня традиція уникла сумної долі, завдяки інтересу до неї творчої спільноти. Так, члени громадської організації Товариства Лева знайшли гаварецьких майстрів і переконали їх передати своє вміння новому поколінню.

Товариство Лева виділяло три основні напрями (секції) своєї діяльності – історична, етнографічна і екологічна. Керівником організації був Ярослав Грицак, але потім його швидко замінив Ігор Марків. Певний час існувала ще історико-архітектурна секція, керована Андрієм Квятковським, який після об'єднання цих двох секцій перейняв функції голови від Ігоря Маркова. Етнографічною секцією керували Мирослав Решетилко і Дарія Ткач, пізніше Наталка Миртенко, а екологічну кілька років очолював Лев Захарчишин, а коли він став на чолі Товариства, то головою секції обрали Андрія Стасіва. Були ще дві секції, діяльність котрих не була розвинена достанньо мірою – літературно-музична (голова Іван Задорожній) і соціологічна (голова Святослав Гірний). Їхня діяльність була спрямована на піднесення громадської активності і національної свідомості.

Майже цілу зиму члени Товариства влаштовували ярмарки старовинних керамічних виробів, виготовлених в селі Гавареччина, привертаючи увагу громадскості не тільки самою керамікою, а і постійними, до тих часів небаченими акціями, які міняли масову свідомість і стереотип поведінки настрашених людей. В цих акціях найпомітнішими фігурами були Мирослав Тихан і Тарас Дідула, котрі у легкому вбранні на морозі рекламували і саму кераміку, і Товариство Лева. Бажаючих придбати якийсь глечик було так багато, що хлопці влаштовували творчій аукціон. На телебаченні було проведено круглий стіл з представниками влади і гаварецькими майстрами кераміки. В результаті до села провели дорогу і відкрили учбову майстерню [5].

На сьогодні професійні художники-керамісти широко застосовують давню технологію для створення авторської художньої кераміки.

Відомо, що чорного забарвлення димлені гончарні вироби отримують завдяки спеціальній (відновлювальній) технології випалу, незалежно від того, якого кольору була глина: сірою, жовтою чи червоною. Однак трапляються випадки, коли горщики, випалені за однією і тією ж технологією, відрізняються за кольором (тоном), – отже, не лише специфіка випалу, а й мінеральний склад глини, наявність у ній різних домішок має вплив на забарвлення готової продукції. Тому в Україні, як по і по всій Європі, чорну кераміку виготовляли з глини із великим вмістом залізних сполук. Залізо у процесі випалу вступає у взаємодію із залишком кисню, утворюючи окис заліза червонуватого відтінку. А після відновлювального випалу (коли немає доступу повітря) цей окис заліза під дією вуглекислого газу надає виробам сірого або чорного кольору.

Необхідний тип глини (із вмістом заліза) брали із спеціальних ям (глинищ), інколи її добували з глибини 10-20 метрів. Сировину вирубували, «вибивали» грудками і тягли наверх у дерев'яних цебрах. Копали глину раз чи два на рік, переважно восени або раньою зимою, літню пору гончарі були зайняті польовими роботами. Транспортували сирий матеріал додому мішками, возами, саньми. Якщо глина знаходилась на чужій землі, її купували. Приготування глини до гончарного виробництва залежить від її сорту. Відрізняють «масну» і «пісну» типи глини. «Масна» глина має в собі мало піску, тому вона дуже пластична, а структура стінок посуду з цього матеріалу щільна і водонепроникна, проте такі вироби більше тріскають при випалі. Тому до надто «масної» глини додають опріснюючі домішки у вигляді дрібного піску. «Пісна» ж глина має великий вміст піску. Вона менш пластична, і стінки посуду, виготовленого з неї, більш

шершаві і пористі, але ці вироби стійкіші при випалі. Гончарям здебільшого доводилося змішувати різні типи глин, щоб добитися необхідних якостей матеріалу. Так, у Гавареччині змішують місцеву «пісну» глину («намул»), що містить пісок, із привозною з сіл Лиховиці й Ушни «масною» глиною, багатою на окис заліза. Обидві маси ретельно перемішують і вироби виходять міцними і не бояться води. Способи і знаряддя переробки сировини для виготовлення гончарного посуду загалом мають багато спільного по всій Україні, але зберігаються й місцеві особливості. У східних областях України глини виморожують. Цей процес полягає в тому, що матеріал заготовляли восени і складали у так звані «гряди», які поливали водою. Внаслідок замерзання і відтавання вода розпорошує глину на дрібні частинки. Також відомий народним гончарям спосіб вивітрювання («літування») глини, який полягає в тому, що видобуту весною глину тримають у «грядах» ціле літо. Під впливом сонця вона тріскається і з неї випаровується вся вода. Коли вода випаровується, а глина загусне, її кладуть у лях або в яму, щоб не засихала. Там вона лежить до часу формування посуду. Після виморожування, літування або відмулювання глину піддають ще ручній переробці. Що ж стосується власне виточування виробу на гончарному крузі, то спостерігаючи за роботою вправного майстра, складається враження, ніби вона не потребує жодних зусиль. Проте, це лише на перший погляд, а насправді ж необхідно володіти неабиякою майстерністю, щоб виготовити навіть простий глечик [4,66-71].

Нині в селі працюють гончарі: Євген Бакусевиц, Володимир Гарбузинський, Іван Луковський, Володимир Сушанський, Петро Лишньовський, Руслан Сінькевич. Серед сучасних майстрів можна виділити Назара Черкаса. Молодий малознаний митець ріс у родині художників. Ще з малку йому прививали патріотичний дух, який з тогочасною ідеологією (часи тоталітарного режиму) був цілком не сумісний. Тому його сім'я зазнавала постійних переслідувань. Малому Назару було до вподоби малювання та ліплення з пластиліну. Тож бажаючи стати художником він вступає до Яворівського художньо-промислового училища, де студював на відділі художньої різьби. Одночасно захопився грою на бандурі. В 1990-х роках відкриває для себе красу гаварецької кераміки. Його вчителем був найдосвідченіший і найобдарованіший майстер – Мар'ян Бакусевиц. Рухаючись у глибину осмислення традицій, митець досягає гармонійності простих, доцільних і водночас елегантних форм димленого посуду. Його нова інтерпретація традиційних димлених виробів вражає своєю художністю [1, 128-129].

Нажаль, говорячи про прагнення збереження локальної традиції, маємо справу лише з окремими ентузіастами і винятковими ситуаціями, всупереч загальній тенденції. Іноді ми не звертаємо увагу на те, що нас оточує, тому губимо надбання цілих поколінь. Димлена кераміка – це давнє прадідівське ремесло, яке в Гавареччині, на межі ХХ–ХХІ століть, отримало нове дихання. На прикладі збереження Гаварецького промислу вчимося бути не байдужими до власної культурної спадщини і ми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волошин Л. Назар Черкас / Л. Волошин // Народне мистецтво. – 2011. – № 1-4. – С. 128-129.
2. Івашків Г. Декор української народної кераміки ХVI – першої половини ХХ століття. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. – 544.
3. Кошовий О. Дитя глини, диму і вогню / Олег Кошовий // Ратуша. – Львів, 2012. – 17 жовтня.
4. Мотиль Р. Українська димлена кераміка ХІХ- ХХ століть. Історія. Типологія. Художні особливості. / Р. Мотиль. – Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України, 2011. – 208с.
5. Панков І. Димлена кераміка [Сайт Івана Панкова] / І. Панков. – Режим доступу до статті: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гаварецька_кераміка.
6. Стецюк В. Перші кроки [Історія Товариства Лева] / В. Стецюк. – Режим доступу до статті: http://tovleva.ucoz.ru/index/persh_i_kroki/0-6

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО В ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

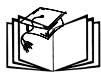
Катерина Кваша

(студентка ІІ курсу мистецького факультету

Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко І.Л.

Постановка проблеми. Життєвий і творчий шлях видатного українського композитора Миколи Колесси тісно пов'язаний з Галичиною. Від свого батька Микола Філаретович успадкував відчуття себе невід'ємною часткою національного середовища, прагнення увійти в нього, відшукати саме в ньому своє безцінне “я”. Традиції, обряди, звичаї, історична пам'ять, відображені в пісенному космосі українців, означали для нього духовну сутність, глибинну істоту українства як національного феномену. Він наділяв фольклор особистісними прикметами, немовби мислив свій життєпис і навіть інтимні переживання крізь призму пісні. Але не лише якості, якими завдячують найближчій родині, здатні відтворювати і

продовжувати діти, народжені в певній нації, суспільстві, середовищі. Крім того, їх надихає своєрідна “генетична пам’ять” ширшого оточення, в якому формується особистість, імпульси того суспільного кола, яке творило ту чи іншу епоху, вирізьблювало неповторні грані її духовності та національної свідомості. Так і Микола Колесса в музиці, у диригентській та культурно-громадській діяльності протягом майже століття репрезентує не лише самого себе як митця і особистість. Його біографія відображає дії цілого пласту української інтелігенції в Галичині, який на початку сторіччя приніс славу науці і культурі нашої нації. Його ж особистість об’єднала усвідомлення своєї кровної спорідненості з нацією, а звідти, – пошана та інтерес до фольклору як до найповнішого і найпоетичнішого джерела її духовності.

Отже, метою статті є розкриття національної ідеї в творчості Миколи Колесси.

Отримані результати. Свідомість своєї українськості сягає у нього раннього дитинства. Середовище, в якому виховувався Микола Філаретович, було насичене духом народної пісні, до якої він завжди ставився з особливим трепетом. «... Я виріс і сформувався як композитор на основі народної пісні. ... сприймаю її дуже особисто, як частину свого художнього, навіть більш – духовного єства. ... Те що я звертаюся до регіональних відмінностей пісень, наприклад дуже люблю лемківські, гуцульські, бойківські пісні, пов’язане з моїми особистими спогадами, адже ми там постійно бували, все моє дитинство і юність пройшли у тих краях», – так ніжно про своє дитинство згадував Микола Філаретович [5].

“Щороку вакації ми проводили на селі, найчастіше на Лемківщині, пізніше стали їздити на Гуцульщину. Перед поїздкою тато їхав в село, домовлявся з господарем, і платив йому завдаток. Потім повертався додому і нас забирив. Не пам’ятаю, щоби літо проводив інакше, і не хотілось мені іншого.

Улюбленими нашими місцями були села коло містечка Горлиці, Романів і Маластів, де ми відпочивали найчастіше, бо нам там дуже подобалося. У Горлиці ми одного разу навіть знайшли випадково нашого родича – по лінії Менцінських. Тато зайшов до аптеки, чомусь затримався там довше, а потім радісно нам повідомив, що власник аптеки – наш далекий родич, про що ми ніколи не підозрювали. Навіть перед самою Першою світовою війною, в 1914 році, ми перебували в селі Дора на Гуцульщині, щоправда, спогади з цього відпочинку залишилися досить драматичними», – так згадував Микола Колесса про дитинство на Гуцульщині [4].

Пісенна спадщина українського народу пересипана народними перлинами, які впродовж віків витворювалися на етнічних землях у середовищі наддніпрянців, степовиків, слобожан, волинян, поліщуків, лемків, гуцулів, бойків, закарпатців та інших.

Вихований в атмосфері пошани і любові до народної пісні, Колесса не лише підсумував кращі її традиції, а й відкрив нову сторінку в українській хоровій музиці.

“Хорова музика є мені дуже близька. Я і в гімназії ходив на проби гімназійного студентського хору. Я завжди мріяв про диригування. Ще в гімназії я все старався хлопцями диригувати! Заслухувався в церкві творами Бортнянського, Березовського, Веделя. Та в мене вдома був хор! Батько, мама, я і дві мої сестри – і вже є хор. Мама співала першим голосом, молодша сестра співала альтом. Я виводив тенором, а мій батько – басом. Для нас ці співи були великою радістю!” – говорив Колесса [5].

Микола Колесса збагатив світову класичну музику новою стильовою різновидністю, пов’язаною з гуцульською народною пісенністю.

Його «Українська сюїта», Перша симфонія, низка кращих фортепіанних творів і хорових композицій, обробки гуцульських пісень є глибоким проникненням у сутність самобутнього фольклору Гуцульщини. Музична творчість Колесси значною мірою активізувала зацікавленість гуцульським фольклором у професійному мистецтві.

Фортепіанні твори Миколи Колесси, зокрема цикл «Дрібнички», «Картинки Гуцульщини», «Три коломийки», прелюди «Фантастичний», «Осінній», «Гуцульський», «Про Довбуша» – це фортепіанні п’єси, у яких увага приділяється створенню звукового колориту, співзвучного мальовничій природі Карпат, а також неповторної стихії танцю як символу безперервного плину життя, що найяскравіше виражає характер і темперамент карпатських субетносів.

Фортепіанну збірку «Три коломийки» сам автор характеризує так: *«Три коломийки», написані в 1958 році, це коломийки не в дослівному значенні цього слова, це фортепіанні п’єси..., в яких автор старався передати радше атмосферу, дух українського танцю карпатських племен, гуцулів і бойків, виходячи з положення, що якраз в танцю якнайкраще, найвиразніше пізнаємо характер, темперамент і вдачу народу...» [5].* В “Коломийках” енергія танцю передається так витончено і колористично, як може її відчути і втілити в звуках тільки великий майстер і людина, яка сама перейшла стежками Карпат, вдихнувши на повні груди гірське повітря, чула тужливий голос трембіти, що відлунує, відбиваючись від вершин. Мимоволі згадується повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», яка надихнула Колессу на створення «Фантастичного прелюду» (1938). На думку Любові Кияновської, ця мініатюра «... немовби навіяна народними казками та легендами про фантастичних істот гуцульських лісів – мавок, чугайстрів, лісовиків... Поряд із скерцозно-фантастичними у ній досить виразно виявляються і жанрово-танцювальні елементи, що нагадують експресію «троїстих музик» барвистого гуцульського свята. Цілком не випадково фантастично-танцювальні образи у прелюді Колесси зіставлені з малярством школи Новаківського. Адже

модерні пошуки художника, як одного з найяскравіших представників імпресіонізму в українському малярстві, позначені неповторністю національного мислення» [5].

«Під таким кутом зору можна також розглядати фортепіанну сонату, написану 1939 року», пише Любов Кияновська, «... слід особливо звернути увагу на картинність мислення композитора, на його прагнення передати дивовижний ландшафт Карпат. Якщо у першій частині («Слідами Довбуша») найбільше враження справляє сама енергія цілеспрямованого руху, примхливість і несподівані ритмічні акценти, притаманні гуцульському фольклору, то яскравий звукозапис другої частини («Довбуш і Дзвінка») відтворює поетичну картину нічної природи... Цю ж лінію продовжують і фортепіанні прелюди... в «Осінньому» (1969р.), автор намагається змалювати барви і звуки тихої погідної осені, «Про Довбуша – це одинокий прелюд, у якому використано відому пісню «Ой по-під гай зелененький» [5].

Цей прелюд – данина славному ватажкові опришків – народних месників. І в кінці, «Гуцульський» прелюд – щось в роді нешвидкого танцю. Звертає на себе увагу середня частина, повільна, для якої характерна якась заглибленість у собі, роздуми про життя, його смисл тощо».

Особливе місце займає в цьому ряду єдиний твір на слова Кобзаря – хор «Думи мої», який композитор написав вже в зрілому віці. Цей хор по праву належить не лише до кращих творів Колесси, але й до найцікавіших прочитань шевченкової спадщини композиторами ХХ ст., поруч із Барвінським, Людкевичем, Лятошинським, Ревуцьким.

Хор «Думи мої» був присвячений одному з кращих колективів України – камерному хору ім. Б.М. Лятошинського. Як відомо, існує прекрасна народна пісня на ці слова, але Колеса створює оригінальний авторський варіант інтонаційного прочитання шевченкової поезії. Принципова відмінність між фольклорним зразком і композиторським втіленням полягає в тому, що народна пісня передає зміст вірша узагальнено, схоплюючи провідний емоційний стан глибокої задуми і туги та підкреслюючи патетичні вигуки і риторичні запитання, що містяться в поетичному тексті. Колеса розкриває зміст вірша значно глибше і послідовніше, прочитуючи не лише текст, але й проникаючи в підтекст безсмертного творіння Кобзаря, враховуючи ті приховані образно-сміслові нюанси, які воно містить.

Микола Колеса написав симфонію № 2 «Лемківська», яка повністю базується на чудовому лемківському мелосі. У 1983 році Микола Філаретович був удостоєний звання лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка за сюїту «Лемківське весілля». Твір базується на весільному фольклорі лемків, піснях, що були зібрані протягом 1911-1913 рр. батьком – Ф. Колесою у Горлицькому, Грибівському повітах.

Висновки. Щодо всієї творчості композитора знаменні слова самого Миколи Колесси, які в певному сенсі можуть бути потрактовані як своєрідне духовне credo усієї його творчості та діяльності: *“Я вважаю, що композитор повинен виходити з самої серцевини народної. Щось народне, нерозривно пов’язане зі своєю землею, закорінене в нашій свідомості, повинне бути, що відрізняє композитора слов’янського від композитора германського, чи французького. Я стараюся в своїй творчості, щоби відчувся дух український – я інакше не можу писати. Мені важко написати якийсь інтернаціональний твір. Та українськість, народність сама собою з мене виходить, тому що я вихований в такому середовищі”*.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гоян Ярема. Маестро [Текст] : есе / Ярема Гоян. – К. : Веселка, 2005. – 207 с.
2. Колеса М. Сто років молодості [Текст] : світлини та спогади / М. Колеса; упоряд. З. Підперигори та Н. Самотос. – Львів : Манускрипт – Львів, 2003. – 50 с. : іл.
3. Перлина нації [Текст] : Микола Колеса // Гоян Ярема. Присвята : есе / Ярема Гоян; худож. оформ. М. Пшінки. – К. : Веселка, 2001. – С. 161-227.
4. Гуцульщина у житті і творчості Миколи Колесси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zavantag.com/docs/2210/index-5382.html>.
5. Кияновська Л. Микола Колеса: композитор, диригент, педагог, діяч національної культури [Електронний ресурс] / Л. Кияновська. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/e-book/book/html/D/im_kiov_kolessa_tom1/Elektronpidr.pdf.

ДИРИГЕНТСЬКА ШКОЛА МИКОЛИ КОЛЕССИ

Вікторія Кобзовицук

(студентка III курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко І.Л.

Постановка проблеми. Диригентська школа Миколи Колесси склала гордість українського мистецтва, зазвучала далеко за межами нашої країни. Про методіку, про педагогічні принципи Миколи Філаретовича

Колесси можна розповідати дуже багато. Хоч він був не єдиний, хто отримав професійну диригентську освіту – були, наприклад, і Богдан П'юрко, і Антін Рудницький, але єдиний Микола Колесса протягом кількох десятиріч послідовно працював над розбудовою диригентської школи в Західній Україні. В першу чергу завдяки школі Колесси відійшла в минуле аматорська практика диригування, і її місце посів міцний професіоналізм.

Отже, **метою статті** є аналіз педагогічної діяльності Миколи Колесси, окреслення його основних методичних засад як педагога з диригування.

Отримані результати. Закінчивши Школу вищої майстерності по класу композиції видатного педагога В. Новака, Микола Колесса повернувся до Львова, де з 1930 року почав викладати композицію у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка (сьогодні – Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка). Саме тут у 1935-1936 роках він заснував перші в Західній Україні професійні курси диригентів, з яких і розпочались ті добрі традиції, що в українському та зарубіжному виконавстві вирізняють випускників створеної ним львівської диригентської школи.

Диригентська школа Миколи Колесси склала гордість українського мистецтва, зазвучала далеко за межами нашої країни. Імена Степана Турчака, Юрія Луціва, Івана Гамкала, Євгена Вахняка, Михайла Антківа, Івана Юзюка, Яреми Скібінського, Тараса Микитки, Романа Дорожівського, Миколи Сильвестрова, Богдана Герявенка та деяких інших випускників класу Миколи Колесси, а також Яреми Колесси, його внука і учня, пов'язані з діяльністю провідних хорових, симфонічних та оперних колективів України. Частина учнів продовжили педагогічну діяльність в Львівській консерваторії, спеціальній музичній школі-інтернаті ім. С. Крушельницької, вели там хор і симфонічний оркестр. Так, Юрій Луців завідував після Миколи Колесси кафедрою диригування, Лариса Бобер була асистентом професора. Молодих диригентів навчали також Євген Вахняк, Михайло Антків, Олена Сотничук, Сергій Амбарцумян. Деякі учні Миколи Колесси виїхали за кордон і там працюють з оркестрами. Це Володимир Щесюк, Адріан Щур, Богдан Швед та ін.

Про своїх учнів Микола Філаретович розповідає з великим піднесенням, іноді критично, часом з гумором, але завжди з теплотою і повагою. Так, Степана Турчака він називає найталановитішим зі своїх учнів, геніальним музикантом, з яким, проте, було непросто працювати через його непростий характер. Юрія Луціва – Професіоналом з великої літери, прекрасним диригентом і професіональним організатором, людиною обдарованою в широкому змісті цього слова. Знаходить влучні характеристики і для Івана Гамкала, Яреми Скібінського.

Він не переставав цікавитись подальшою долею своїх учнів, йому завжди було цілком не байдуже, що з ними діється, як вони зростають після закінчення консерваторії, яких професійних успіхів досягають. Це свідчить про серце справжнього педагога, що вкладає в учнів не тільки свої знання, але й частку душі, який сприймає їх, як своїх дітей, тому ж і їх злеті, і падіння знаходять жвавий відгук в серці.

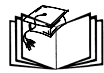
Педагогічний почерк М.Ф. Колесси в значній мірі визначають загальна висока культура і ерудиція, глибокі знання педагогіки, психології та вміння використати їх в процесі навчання і виховання. З роками педагогічний талант Миколи Колесси шліфується, формується специфічний, притаманний лише йому почерк в роботі. Якщо, скажімо, на початку педагогічної діяльності М.Колесі був властивий "авторитарний" стиль з особливою строгістю і вимогою точного виконання всіх вказівок, а також прагнення під час занять зі студентами зробити буквально все, аж до найменших деталей, то згодом "демократичні" засади беруть верх.

Невимушеність в спілкуванні, гостра моментальна реакція на те, що і як робить студент, приводять часто до певної імпровізаційності в проведенні занять.

Кожний урок, який проводить М. Колесса, створює враження, що саме зараз, в цю хвилину, вперше відкривається краса твору, осягається духовний та образний світ композитора. Отже, секрет педагогічної майстерності М. Колесси не тільки в тому, що він завжди вміє розпізнати, оцінити і розвинути талант своїх учнів, а й в тому, що він індукує в них закоханість у свою професію. Для самого М. Колесси як диригента, поруч з високою виконавською культурою, тонким відчуттям стилю, творчим темпераментом і майже скрупульозною точністю у передачі авторського тексту властиві глибока продуманість і ювелірна відточеність засобів виконання. Коли студент, диригуючи твір, починає грішити "емоційністю" і "темпераментом", ставати в "натхненні пози", професор спокійно зупиняє його і нагадує, що диригент повинен бути економним по відношенню до розміру і об'єму жестів: майстерність його тим вища, чим стриманіший жест. А коли молодий диригент, захоплюючись звучанням музики, починає втрачати контроль над процесом виконання, Микола Філаретович завжди любив повторювати відомий вислів Ф.Шаляпіна: "Я ніколи не буваю на сцені один. На сцені два Шаляпіни. Один грає, другий контролює".

"Диригентський поради́ник" Колесси дотепер вважають одним з кращих підручників з диригування. Праця Колесси вигідно вирізняється від багатьох інших, по-перше, ясністю, прозорістю, зрозумілістю викладу, завдяки чому всі теоретичні положення дуже легко і природно засвоювались, по-друге, винятковою конструктивністю подачі матеріалу, і, по-третє, чіткою спрямованістю на вирішення практичних диригентських завдань. Той, хто уважно проштудіює цей поради́ник, не тільки засвоїть основи мануальної

техніки, але й в майбутньому зможе вирішити будь-які технічні проблеми при виконанні масштабних оркестрових і хорових творів.

Варто підкреслити декілька основних методичних засад Колесси.

1) В своїй педагогічній роботі він був надзвичайно докладний, навіть педантичний. В тому є певний наслідок тієї австрійської школи, вихованцем якої він був. Її основне credo “Ordnung mu sein” (“порядок має бути”), точність і пунктуальність у всьому, починаючи від вчасного початку занять і закінчуючи послідовними етапами проходження кожного твору, найчастіше приносили позитивні результати. Кожен вихованець, котрий хотів стати професійним диригентом (а таких, на щастя, була більшість), переймав у професора відповідальне ставлення до фаху, акуратність і ретельність у вивченні кожного твору, тож учні Миколи Філаретовича від початку вчилися уникати халтури, розхлябаності, поверховності, волонтаристських трактовок – найбільших ворогів диригента.

2) Професор Колеса був прихильником виховання студентів на міцній класичній основі. Хоч як композитор він, особливо замолоду, явно тяжів до модернізму, в педагогічній практиці притримувався переконання, що студент повинен виховуватись на шедеврах минулого, осягнути естетику попередніх стилів, виробити індивідуальну диригентську манеру на апробованих часом цінностях, і лише після того братись за нову музику. Тому в репертуарі диригентів завжди були Моцарт, Бах, Бетховен, українська класика – Лисенко та Бортнянський. Вже коли його стараннями як ректора, значно пізніше відкрили окремий відділ оперно-симфонічного диригування і утворилась самостійна кафедра, першим завідувачем якої він був, його вихованці обов'язково студіювали симфонії Бетховена.

3) Ніколи Микола Філаретович не зробив жодного жесту, не підняв руки при вивченні твору, перш ніж він його найдокладніше, з усіх сторін не проаналізував. Спочатку такт за тактом він робив гармонічний аналіз – від початку до кінця, потім так само послідовно розбирав форму, потім на основі теоретичних узагальнень ретельно вибудовувалась образно-емоційна концепція в найдрібніших деталях. Тільки тоді, коли твір повністю вибудовувався “в голові”, після того педагог і студент починали його вкладати “в руки”.

Всі прагнули потрапити в диригентський клас саме до Миколи Філаретовича, він був найбільш авторитетним педагогом по класу диригування в консерваторії. Така незвичайна його популярність серед молоді була пов'язана з тим, що він щасливо поєднував у своїй творчій особистості емоційний запал, темперамент, глибоке співпереживання тих почуттів, які виражав композитор, і прекрасну школу, стриманість, коректність, точність у прочитанні тексту, тобто найвищий професіоналізм. Кожен жест у нього був дуже вимовним, так що оркестранти завжди знали, чого він від них добивається.

Колеса брав у свій клас далеко не всіх бажаючих, він взагалі досить рідко брав студентів у свій клас, вибирав тільки учнів, котрі, на його думку, відповідали тим вимогам, які він ставив до майбутнього диригента.

Висновки. Точність, докладність, самовідданість, вимогливість, блискучий інтелект, ерудованість – ось складові, які визначають особистість Маестро як педагога-диригента. Диригентська школа Колесси ствердилась впевнено і повновартісно в Україні і в світі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вдовиченко Г. Три диригентські палички і сім люльок [Текст] : Рубрика “Люди і речі” в гостях у Миколи Філаретовича Колесси, видатного композитора і диригента / Г. Вдовиченко // Високий замок. – 2002. – 24 жовтня. – С. 11.
2. Микола Колеса. Композитор, диригент, педагог // 36 статей під ред. Я. Якубяка. – Львів, 1996.
3. Назаркевич Н. “Диригент живе доти, поки живе його диригентська школа” [Текст] : Спогади Яреми Колесси про дідуся Миколу Колесу / Н. Назаркевич // Високий замок. – 2013. – 6-8 грудня. – С. 9.
4. Паламарчук О. Микола Колеса. – К. : Музична Україна, 1990.
5. Кияновська Л. Микола Колеса: композитор, диригент, педагог, діяч національної культури [Електронний ресурс] / Л. Кияновська. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/e-book/book/html/D/im_kiov_kolessa_tom1/Elektronpidr.pdf.
6. Колеса Микола Філаретович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia.gov.ua/sites/Kolesa/Kolesa.htm>.

СИМВОЛІКА ГУЦУЛЬСЬКИХ ФОРМ ТАНЦЮ У ДОСЛІДЖЕННЯХ РОМАНА ГАРАСИМЧУКА

Ірина Куленко

*(магістрантка мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – викладач Саленко О.О.

Постановка проблеми. Гуцульський танець – духовний спадок народної культури України, що займає одне із провідних місць у дослідженнях науковців та є предметом зацікавлення сучасних хореографів. Він є

автентичною етнічною характеристикою народного середовища, традиції якого свідчать про високу художньо-естетичну цінність нашого народу.

Танець як одна із ранніх форм художньо-творчої діяльності висвітлює не лише суть історико-культурного процесу та його зміни, а й формує певне середовище, в якому візуальне сприйняття рухової конструкції становить своєрідну семантику. Саме тому, як зазначає Л. Роговик, для отримання повної цілісної картини танцю необхідно вивчати не тільки рухи та контекст, в якому вони знаходяться, а й семантику, яку вони несуть [2, с.6-7]. Тому дослідження семантики танцювальних кроків і фігур сьогодні актуальне як для хореографічного мистецтва в цілому, так і для гуцульської хореографічної культури зокрема, оскільки гуцульський танець несе в собі сутнісно-змістовне значення у просторовому вимірі регіону Західної України.

Просторово-часова структура українського народного танцю висвітлювалася у працях К. Балог, К. Василенка, В. Верховинця, П. Вірського,

В. Вронського, А. Гуменюка, А. Кривохижої, Д. Ластівки та ін. Гуцульський танець у контексті теорії і практики народної хореографії досліджували В. Авраменко, Р. Гарасимчук, А. Зібаровська, В. Петрик, Б. Стасько, Я. Чуперчук, проте семантика хореографічних рухів та танцювальних форм ними була обґрунтована не достатньо.

Тому **мета** даної статті – детальніше проаналізувати символіку гуцульських форм танцю у дослідженнях Романа Гарасимчука.

Аналізуючи етнографічні дослідження Р. Гарасимчука, С. Худєков зауважує, що відомості про зародження танцю та його символічні начала необхідно шукати в ідеї спілкування, адже це були не стільки танці, скільки ігри з піснями, які «...танцювали рядами, схопившись за руки, „і темп їх був пристосований до відповідного ритму» [5, с.18]. Саме із таких нескладних рухів сформувалася значна кількість народних танців, які мали певне символічне значення [5, с. 317].

З давніх-давен людина поклонялася силам природи, захоплювалася її могутністю і нездоланністю, а ще – шукала засоби, аби виявити природі свою вдячність і прихильність. Найкраще це проявлялося через пісню і танець.

Своєрідним розташуванням танцюючих вирізняється гуцульська хореографічна культура, де одним із найпоширеніших елементів танцю є танцювання колом, яке гуцули ще називали танцюванням «у колесо», «в один круг», «а все круг», оскільки рух у колі символізував рух сонця, неба, нескінченність, вічність і довершеність простору.

Танцювання по колу спостерігалось в гуцулів у численних хореографічних формах. Насамперед це стосується танців первинних (ізоморфних), які гуцули називали «старовіцькі данці» (старовинні, стародавні; данець – регіональний термін танцю). До цих танців, за польовими дослідженнями Романа Гарасимчука, належать «коло», «рівна», «висока» [6, с.17-30].

Коло – основний структурний елемент означених танців. Танцювання в колі в гуцулів було різноманітним – коло суцільне, не розірване; коло розірване, де танцюристи розташовуються один за одним і не торкаються один одного; танцювання по колу парами (пара за парою) тощо. В усіх колових конструкціях танцювання завжди починали за рухом сонця і за окликом «а все круг», «в один круг». І тільки після вигуку ведучого танцівника «в другий бік» або «проти сонця» напрям руху змінювався на протилежний.

Танці «коло», «рівна» (низький данець), «висока» (високий данець, джога) – найдавніші танці, об'єднані характерними рисами коломийково-козачкового різновиду. Танцювальні кроки та окремі фігури у них під впливом побутових умов зазнали певних змін, а деякі різновиди однієї і тієї ж фігури чи танцювального кроку збереглися до сьогодні і культивуються паралельно з новішими танцями.

Колові танці зазвичай починали чоловіки, згодом до них приєднувалися жінки, утворюючи при цьому загальне мішане коло. У гуцульських старовіцьких данцях на початку їх зародження сольних чи парних танців фактично не існувало, як і танців з перетанцюванням (танців-змагань). А деякі із них, зокрема весільні (молодого з нареченою, дружби з дружною, старостів, сватів тощо) не були змаганням, а лише підкреслювали виняткове становище, яке певні особи займали у певному часо-просторовому середовищі.

Згодом у масових танцях з'являється танцювання парами як символ духовної єдності одружених чоловіка і жінки, закоханих юнака і дівчини, що, згідно з релігійно-філософським ученням – «піфагоризмом», відображало «уявлення про число «два» як основний принцип усього існуючого, як продовження роду [3, с.238]. Таке танцювання парами гуцули називали танцювати «на вигоду». Воно виконувалося як у центрі замкнутого кола, так і перед ним або перед музикантами. Зазвичай танцювали «на вигоду» пари, які мали неабиякий мистецький хист [4, с.27]. З часом конструкція первинних замкнутих колових танців починає нівелюватися, коло розривається, а як наслідок – з'являється танцювання парами, де збережено колову конструкцію.

Для зручності і виокремлення танцюючих «на вигоду» із загального замкнутого кола, що символізує Сонце, більшість танцюючих утворювали півколо, символізуючи цим молодий Місяць, фази якого

означають безсмертя, веселість, постійне оновлення. Саме молодий місяць (серп, півкруг) у слов'янських народів є символом чоловічого начала (чоловічої основи), любові, мудрості, доброго врожаю [3, с. 141].

Редукція складових частин структурних одиниць танцю (наприклад, «в один круг», де була велика кількість танцюючих) призвела до нової структурної форми – «горішок», де співвідношення чоловіків до жінок (або навпаки) складає 2:1.

У «горішку», зазначає Роман Гарасимчук, беруть участь три танцюючі особи – дві жінки і один чоловік, або навпаки – два чоловіки й одна жінка. Це підтверджує і пісня, записана етнографом у селі Жаб'є-Ільці на Гуцульщині:

А кувала зазуличка там на Чирганівці,

Данцювали два парубки і чотири гівці.

Про структурну одиницю «горішок» згадує також Ю. Федькович у своєму опусі «Так вам треба.», детально перераховуючи кількість осіб, які беруть участь у структурному формуванні танцю. Саме тому, коли на будь-якій забаві залишалася незадіяна найменша непарна кількість танцюристів, вони об'єднувалися між собою, утворюючи форму «горішок» [3, с.27].

Аналізуючи дослідження В. Коцура, О. Потапенка, М. Дмитренка про символіку цифри «три», приходимо до висновку, що об'єднання танцюристів «у трійку», тобто «горішок», є символом духовного синтезу, щастя, багатства, цілющості [3, с.220].

У 30-х роках ХХ ст. на Гуцульщині (Станіславська область), за переконаннями Романа Гарасимчука, назва «горішок» дещо призабулася, проте його форма використовувалася в інших гуцульських танцях, зокрема «півтораку», коли гуцули, імпровізуючи у танці, кроком «півторака» утворювали інші варіанти танцю. Проте, як стверджує Р. Гарасимчук, записати таку імпровізацію практично неможливо, оскільки жоден танцюрист не в змозі точно відтворити власну імпровізацію вдруге [6, с.42]. У 40-х роках ХХ ст. зазначене структурне утворення було використане Я. Чуперчуком у його хореографічному творі «З квітки на квітку» [1, с.19].

Викликає інтерес дослідників і коломийка, яку танцювали в селі Довгополе. Новою тут була фігура «хрещик», яка була занесена на Станіславщину з гуцульської Буковини.

Коломийка зародилася з танцю у парах, а як наслідок – утворився «хрещик» – фігура із восьми осіб – чотирьох чоловіків і чотирьох жінок. Чотири особи однієї статі, попарно подаючи один одному руки до середини, утворювали хрест. Чотири особи іншої статі ставали біля них і, беручи їх за руки, утворювали таким чином великий хрест. Такий спосіб танцювання символізує у гуцулів «дерево життя», поєднання двох протилежностей – чоловіка і жінку, союз духовного і матеріального, небесного і земного [3, с.231]. Ця фігура під час танцювання зазнавала певних видозмін: якщо хрест утворювали жінки, то чоловіки розташовувалися біля них з боків, і, танцюючи спільно, пари виконували рух «крутитися», після чого знову утворювався хрест. Проте цього разу його утворювали чоловіки, а жінки розташовувалися біля них. Як стверджує Роман Гарасимчук, у цьому полягає принцип пермутації – однієї із характерних рис коломийкових танців [6, с.54].

До чоловічих гуцульських коломийкових танців також відноситься «зірниця», назва якого походить від основної фігури «зірниця», що нагадує шестигранну зірку – символ життєвого шляху і його першооснов, животворності і родючості [3, с.97].

Фігуру «зірниця» утворюють шестеро чоловіків, які беруться за руки. Кожен другий танцюрист подає ноги до середини, опираючись на п'ятки, а кожен перший його підтримує, при цьому всі рухаються по колу, сильно вдаряючи п'ятками об землю. Протанцювавши так деякий час, ноги до середини подають перші, а другі їх підтримують.

Танцювальна фігура «зірниця» у гуцулів споріднена з деякими фігурами румунського танцю «калуш», в якому відображено, як «калушари», виходячи в поле, п'ятами сильно вдаряють об землю, вірячи, що таким чином допомагають паросткам нового врожаю швидше пробитися із ґрунту. Цю танцювальну фігуру, але під іншою назвою – «зерничка», описує Ю. Федькович у своєму опусі «Так вам треба...». Якщо раніше її могли створити шість виконавців, то згодом вона вже виконувалася вісьмома чоловіками і гармонійно входила до складу коломийки [6, с.48]. Сьогодні ця фігура присутня в багатьох гуцульських коломийкових танцях, де кількість виконавців необмежена, проте завжди парна.

Дещо примітивним танцем, в основу якого покладено фігуру «зірниця», є «корито», яке в народі ще називають «цебер» (у гуцулів – «цебра») [6, с.49]. Цей танець, практично забутий сьогодні, зустрічався в селах Стебний та Білоберізка і складався з однієї фігури, яка за своєю формою нагадує корито, де верхня частина ширша, ніж нижня. Танець вимагав значної спритності і сили, тому виконувався лише чоловіками, які, тримаючись за руки поверх ліктя, подавали ноги поперед себе, а корпус відхиляли назад і, рухаючись по колу, вдаряли п'ятками об землю. Згодом цей танець збагатився іншими танцювальними рухами, які в гуцульській хореографічній лексиці відомі, як «тропіт», «тропіток», «гайдук», «крутитися високо».

Найбільш розповсюдженим серед чоловічих гуцульських танців є «аркан» – войовничий танець опришків. Існують дві версії щодо часу появи «аркана» на Гуцульщині. Матеріали етнографічних

експедицій, зібрані Р. Гарасимчуком, свідчать про те, що цей танець з'явився тут відносно недавно (приблизно в 1925-1928 роках), однак гуцули-старожили переконували, що цей танець у їхньому краї існував дуже давно. Він з'явився завдяки ремісникам і гуцулам, які перебували на сезонних роботах у Румунії або відбували військову службу в австрійських полках, розташованих на окупованій Буковині.

Співставляючи дані фольклорно-етнографічних подорожей, Роман Гарасимчук дійшов висновку, що «аркан», найдавніший танець Гуцульщини, виконувався спочатку в досить повільному темпі (як і танці «рівна», «коло»). Через повільний темп виконання, а ще більше через відсутність у сім'ях чоловіків, під час світової війни, цей танець почав поступово забуватися [3, с.205]. Лише у 20-30-х роках ХХ ст., завдяки зусиллям молоді, «аркан» відродився заново.

У танці «аркан» основними хореографічними кроками є «гайдук», «тропот», «голубці шібати», які об'єднуються головним танцювальним кроком «аркана». Окрім того, увесь танець супроводжується різноманітними притупуваннями – «раз прибий», «ще такий», «ще поправ», «май поправ», які були характерні не тільки для гуцульських танців.

Важливим атрибутом під час виконання «аркана» була бартка (топірець), що супроводжувала гуцула протягом усього життя і символізувала завзяття, хоробрість, сміливість та справедливість.

Варто зауважити, що в різних місцевостях Гуцульщини цей танець називався по-різному: «арган», «орган», «оркан», однак усюди він носив войовничий характер, підкреслюючи сміливість, завзяття, хоробрість і волелюбність гуцульського народу [6, с.206].

Давнім релігійно-культовим танцем військового характеру, який і до цього часу зберігся на Гуцульщині в обряді колядування, є «плес» («плис», «пляс»). Його поява сягає давніх часів, про що свідчить праслов'янська назва. Танець був частиною різдвяного обряду і виконувався разом із побажаннями, які складали гуцули-колядники під спеціальну мелодію трембіти.

Основним елементом хореографічної конструкції «плесу» є розірваний ряд, який існує в трьох різновидах: один, два і більша рядів. Як зазначає Роман Гарасимчук [6, с.179], кількість рядів залежала від символічного побажання того, з якою метою виконувався «плес». Окрім релігійно-культового характеру «плесів», вони ще мають і професійно-зарібковий характер. Для означення першого вживають назву «плес», а для другого – «плесати за гроші» («цупати за гроші»). У другому випадку окрім основних (стандартних) кроків використовуються й інші, характерні для козачкових, коломийкових і коломийково-козачкових танців. Зміни стосуються і пісень, які супроводжують «плес»: вони носять веселий характер і жартівливий зміст. Необхідно зазначити, що в обох випадках відсутні обертові танцювальні кроки, проте виконання «плесу» супроводжується мімікою і жестами, що вказує на пантомімічний характер танцю, символізуючи розум і дух, доброту і любов, захист і підтримку [3, с. 152, 184].

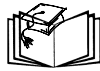
Таким чином, гуцульська автентична хореографія супроводжувала гуцулів не тільки в повсякденному побуті, але і під час ритуальних та обрядових дійств як родинного, так і календарного циклу (весілля, похорон, хрестини, коляда, вертеп), у сигнально-комунікативній та естетико-розважальній ужитковій функціях.

Гуцульські форми танцю наскрізь просякнуті яскравими емоційними враженнями, магічними звичаями та символічними ознаками. Танцювання гуцулів є невід'ємною складовою їх обрядової та побутової культури. Тому автентична хореографічна культура гуцульського краю вимагає послідовного і систематичного дослідження та вивчення.

Висновки. На підставі припущень, які є предметом означеної статті, нами виокремлено специфіку досліджень хореографічної культури Р. Гарасимчука, провідним методом досліджень якого був картографічний, який уможливив вирішення поставлених етнографом завдань. Таким чином, опис танців, які побутують на території Гуцульщини мають власну специфіку, тому виявити їх індивідуальність та особливість украй важко у зв'язку з регіональними взаємозв'язками та взаємовпливами. Проте, незважаючи на просторову своєрідність, Романові Гарасимчуку вдалося з'ясувати територіальні відмінності та спільні риси означених танців, згрупувати та описати їх.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Демків Д. Ярослав Чуперчук: феномен гуцульської хореографії / Д. Демків. – Коломия: Вік, 2001. – 168с.
2. Роговик Л. Психологія танцю / Л. Роговик. – К.: Главник, 2007. – 304с.
3. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. – К.: Міленіум, 2002. – 260с.
4. Стасько Б., Марусик Н. Роман Гарасимчук та його автентичні «Танці гуцульські» / Б. Стасько, Н. Марусик. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – 284с.
5. Худеков С. Всеобщая история танца / С. Худеков. – М.: Эксмо, 2009. – 609с.
6. Narasymczuk R. Tance Huculskie / R. Narasymczuk. – Lwow: Nakladem towarzystwa ludoznawczego, 1939. – 360с.

КОМПОЗИТОР В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛИ КОЛЕССИ)

Аліна Оргесва

*(студентка III курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко І.Л.

Постановка проблеми. П'ятдесятиріччя розвитку музичної культури на західних теренах за часів радянської влади – процес вельми неоднозначний. Зрозуміло, що розглядати спадщину Миколи Колесси за старими мірками неможливо, необхідні нові естетичні принципи відбору та оцінки, за якими значна частина офіційно визнаних “шедеврів” займе своє місце лише як пам'ятка свого часу, що відобразила головні тенденції епохи і ідеології, не претендуючи на значніший слід в історії культури. Під тим оглядом музика опинилась у дещо кращій ситуації, порівняно, наприклад, з літературою, театром чи живописом завдяки своїй опосередкованій системі художньої виразності і можливості за абстрактною інтонацією приховати справжній зміст твору. Адже таке трактування не минуло і творів Миколи Філаретовича, зокрема другу частину його Першої симфонії, скерцо, тлумачили в руслі “радянської” образності. “На цьому прикладі особливо наочно видно, як конкретний сюжетний задум допоміг авторові створити стислу і разом з тим випуклу музичну характеристику народних героїв боротьби проти соціального і національного гніту”.

Серед всіх жанрів лише монументальні, вокально-хорові, такі, як кантати, ораторії, а також масова пісня знаходилась під постійним наглядом відділів ідеології обкомів і райкомів КППС, та ще частково опери і інші сценічні композиції, пов'язані зі словом, повинні були відповідати офіційним ідеологічним поняттям. Щодо симфонічної і камерної музики, то її зміст не міг регламентуватись надто суворо, а отже і залишав більше простору для творчого злету.

Отже, **метою статті** є дослідження творчості Миколи Колесси за радянських часів.

Отримані результати. Огляд творчості Миколи Колесси, як і всіх провідних композиторів того часу, не може бути вільним від того, щоб уникнути погляду на його “подвійний” підхід до творчості. Вдалих композиторський старт сповненого сил і натхнення молодого митця нашттовхнувся на безглузду, але таку суттєву для культури України перепону – соціально-політичну заангажованість, що прийшла разом з радянською системою. Жоден композитор, поет чи художник, який хотів зберегти власне життя, життя своєї родини, не кажучи вже про можливість повноцінної праці, не смів забувати про свій “партійний обов'язок” – написання “ідеологічно витриманих творів”. Вимушений був писати такі твори і Микола Колесса, тим більше, що він не раз займав відповідальні посади – ректора консерваторії, завідуючого кафедрою диригування, Голови Львівської організації спілки композиторів України, бував депутатом різних рівнів. Особливо це помітно в піснях і хорах, де зміст достатньо ясно конкретизований в текстах: до першої групи належать твори, написані на вимогу, – масові пісні з їх шаблонністю мислення; до другої – твори, в яких тенденція заангажованості практично невідчутна.

До честі Миколи Філаретовича, він не пробував очорнити всіх і вся, що було пов'язано з цими тяжкими роками, спокійно і не без гумору розповідав про усілякі свої випробування і не приховував того, що іноді йому було дуже страшно за свою власну долю і за долю своєї родини.

В загальному можна було б визначити декілька основних періодів, котрі, незважаючи на загальнонезмінну партійну лінію культурного життя, все-таки відрізняються за можливостями, орієнтирами, котрі регламентують творчий процес ззовні, а відтак, по-різному віддзеркалюються у доробку і самого Колесси, і його колег по фаху.

Перший з них – 1939 – 1941 рр. – найбільш тісно пов'язаний з попередніми естетико-стильовими установками двадцятих-тридцятих років, що, як відомо, сформувались на тлі значних успіхів композиторської школи та виконавства.

Ці два роки, котрі передували фашистській окупації, не змінили істотно напрямку творчості митців. Вони “по інерції” ще зберігали основні художні орієнтири, вироблені замолоду. Організація Спілки композиторів Радянської України, до котрої були прийняті більшість з діючих на Галичині композиторів, на початку мала швидше зовнішньо-бюрократичний характер і мало заторкувала сутність творчої діяльності. Репресії перших років більшовицької влади проти свідомої української інтелігенції в Галичині в меншій мірі були спрямовані саапе проти музикантів.

Певні радикальніші зміни наступили у організації культурно-громадських та освітніх осередків, що за радянськими стандартами були підпорядковані єдиному культурно-концертному керівництву. Одне з таких рішень мало важливі наслідки для музичної освіти Львова. Вольовим рішенням зверху були об'єднані три консерваторії (Галицького музичного товариства, якою керував Адам Солтис, польська – імені Кароля

Шимановського та Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка під директорством Василя Барвінського), та музикологічний відділ (Інститут музикології), що діяв при філософському факультеті університету, яким завідував Адольф Хибінський, – в одну Львівську державну консерваторію ім. М. Лисенка, де, природно, об'єдналися також і педагоги усіх чотирьох навчальних закладів, а директором було призначено Василя Барвінського. Водночас засновані були і інші музично-просвітницькі заклади, Львівська філармонія, зі стаціонарним симфонічним оркестром, хоровою капелою, різноманітними інструментальними та вокальними колективами, музичне училище, ряд державних музичних шкіл, що, зрештою, давало змогу галицьким мистцям писати значніші за обсягом та розраховані на потужніші, численніші виконавські засоби, твори, з надією на їх шкере виконання.

Про ці роки Микола Філаретович згадував детально, хоч і з болем, зазначаючи і появу нових структур в музичному житті, і дивні, як для виховання галичан, звичаї більшовицьких влад, і дію репресивної машини.

Другий – період фашистської окупації 1941 – 1944, в цілому бідний на творчі звершення, в той час майже не виникає нових творів і у Колесси.

Але навіть у цей час музичне життя не занепадало повністю. Свідченням цього є хоча б масштабне святкування 100-річчя від дня народження класика української професійної музики Миколи Лисенка.

Про ці часи Микола Філаретович не любив згадувати, надто багато трагічних переживань і подій з ними пов'язано, надто жакливими були вони для всіх. Сам не звертався до споминів того часу, на відміну від захопленого та ностальгічного тону розповіді про довоєнні роки, роки у Празі, епізодів військового часу намагався уникати, а на запитання, котрі конкретно спрямовані на висвітлення подій того часу, відповідав стримано і поважно:

“У війну Людкевичу і Барвінському вдалось домовитись з новою владою про те, щоби консерваторію зовсім не закрили. Обидва, а найбільше Барвінський, вжили всього свого авторитету, всіх зв'язків, щоби порятувати нас всіх – і це їм, на диво, вдалось. Консерваторія залишилась діяти, хоч і не вважалась вищим навчальним закладом. І дуже важливою подією того часу стало для нас святкування 100-річчя від дня народження нашого видатного класика, Миколи Віталійовича Лисенка у 1942 році. Це може видатись з віддалі часу чимось неймовірним – йде війна, всюди голод, нужда, а ми вперлись, що ювілей найвидатнішого українського композитора таки мусимо відзначити – і відзначили. Я брав активну участь в організації цього фестивалю в двох постатях: як член журі і як керівник станіславського чоловічого хору “Думка”, котрий виступив у номінації хорів з великих міст. Ми зайняли тоді призове місце у цій найскладнішій групі, що було мені дуже приємно” [5].

“Станіславівський хор “Думка” під орудою композитора проф. Миколи Колесси відспівав під рясні оплески публіки “Що то за грім” – Філярета Колесси, “Крилець” – Матюка, “Чорна рілля” – Людкевича, “Закувала та сива зозуля” Січинського”.

Праця Миколи Колесси з “Думкою” вписала славу сторінку в історію хорового виконавства. Адже в найтяжчих часах капела зважилась на турне по галицьких містах, всюди залишаючи незабутні спогади про свої концерти. В архіві композитора збереглась концертна програмка, де виписаний весь репертуар, з яким “Думка” об'їздила в 1942 р. міста і містечка краю.

Отже, третій умовний період розвитку музичної культури в радянському просторі припадає на повоєнне десятиріччя (1945 – 1956) і його завершення приблизно співпадає з початком “хрущовської відлиги”. Цей період найважче піддається зваженій музикознавчій оцінці, оскільки, незважаючи на зовні численні здобутки, велику кількість опер, симфоній, кантат та менших за масштабами опусів, котрі виходили з-під пера відомих музикантів, їх якість далеко не завжди відповідає тогочасним вимогам світового мистецтва, а навіть втрачає ті завойовані висоти художньої майстерності, на котрі так блискуче піднялось українське галицьке музичне мистецтво впродовж часу свого розквіту – у період 20-х- 30-х років.

Еталоном для “правильної стилістики” служила передусім радянська масова пісня, безлика типізована манера численних урочистих кантат та симфоній, “пісенна опера”. Відтак найбільше уваги приділялось сценічним жанрам – опері, балету, ораторії і кантаті, як репрезентативним і відповідним для колективної ідеї формам, а поза тим – хоровій музиці та пісні, як масовим жанрам, придатним для популяризації у самодіяльних колективах, котрих у Львові того часу засновується десятки і сотні, практично на кожному промисловому підприємстві та навчальному закладі, так як і в селах у колгоспах та навіть ланках.

Як приклад, варто згадати один із хорів Колесси, начебто наскрізь радянсько-патріотичний, “Засвітило сонце волі” на народні слова (очевидно, самодіяльного поета). Композитор вдається до рапсодичної композиції заспіву та приспіву: заспів викладений у речитативно-імпровізаційній манері, у перекличках соліста і хору, у приспіві панує коломийкова танцювальність. Кожен із трьох куплетів подає своєрідний варіант співвіднесення двох основних елементів структури в залежності від розвитку поетичних образів.

Висновки. Микола Колеса і надалі залишається композитором дуже високого професійного рівня, проте, на жаль, повинен відмовитись від прагнення постійно еволюціонувати у своїх творчих пошуках, відповідно до нового духу часу. З жалем відходить він від тих новаторських задумів, до яких завжди мав нахил і які переважають в його творах тридцятих років. Адже за типом свого мислення він-таки інтелектуал,

хоч і достатньо естет (та має достатньо почуття гумору і реальності), аби не застрягнути остаточно у тенетах чистого конструктивного експерименту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Грінченко М. Історія української музики // під ред. І. Соневицького. – 2-ге вид. – Нью-Йорк, 1961.
2. Історія української музики: В 6 т. // АН УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського // Редколегія: М. Гордійчук та ін. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1989.
3. Історія української радянської музики. Учебний посібник // Редколегія: Л. Архімович, Н. Грицюк та ін. – К.: Музична Україна, 1990.
4. Микола Колесса. Композитор, диригент, педагог // Зб. статей під ред. Я. Якубяка. – Львів, 1996.
5. Кияновська Л. Микола Колесса: композитор, диригент, педагог, діяч національної культури [Електронний ресурс] / Л. Кияновська. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/e-book/book/html/D/im_kiov_kolesa_tom1/Elektronpidr.pdf.
6. Колесса Микола Філаретович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia.gov.ua/sites/Kolesa/Kolesa.htm>.

РОЛЬ МИКОЛИ КОЛЕССИ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ХХ СТОЛІТТЯ

Олена Табак

*(студентка III курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко І.Л.

Постановка проблеми. Щоб пізнати художню сутність творів будь-якого композитора, неодмінно слід насамперед пізнати ті імпульси, які випромінюються з реальності, ним пережитої і осмисленої, з історії нації, для якої він працює і з надр якої він виріс. Це якнайповніше стосується і Миколи Колесси, тим більше що Микола Філаретович завжди був діяльним учасником і будівничим цієї історії.

Високоосвічена, талановита і багатогранна особистість Миколи Колесси віддавна є орієнтиром для молодих музикантів. Він ніколи не шкодував часу, охоче ділився багатим досвідом, випромінював щире розуміння, терплячість і невідому доброту. Двері його серця ніколи не зачинялись до людей, для кожного він знаходив можливість поспілкуватись, часом – поспівчувати або ж розділити радість.

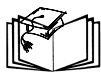
Отже, **метою статті** є окреслення ролі Миколи Колесси в українському музичному мистецтві ХХ ст.

Отримані результати. Майбутній композитор, диригент, педагог і учений народився 6 грудня 1903 року в м. Самборі на Львівщині у сім'ї вчительки гімназії, а згодом видатного українського етнографа, фольклориста, композитора, музикознавця Філарета Михайловича і Марії Іполитівни Колессів. За проханням Миколи Лисенка, доброго друга сім'ї, новонародженого було названо на його честь – Миколою. Ніхто тоді не здогадувався, що разом з ім'ям видатного українського композитора хлопчик багато в чому успадкує і його долю.

Окрім Миколи, у сім'ї було ще двоє дітей – Софія і Дарія. Філарет Михайлович з 1900 до 1907-го року працював у Самбірській гімназії. А коли Миколі виповнилось 4 роки, батько, отримавши роботу у Львівській академічній гімназії, разом зі сім'єю переїжджає на постійне місце проживання до Львова.

Микола Колеса з дитинства товаришував зі Святославом Гординським, який став згодом видатним художником і поетом, з Іваном і Тарасом Крушельницькими, розстріляними в Києві на початку 1930-х, із Володимиром Ласовським, художником і мистецтвознавцем... З юних років Микола належав до Пласту – української організації скаутів, що сформувалася у 1912 році на території Галичини – та брав активну участь у його діяльності. За це пізніше він був удостоєний однієї з найпочесніших своїх нагород — Ордена Вічного Вогню в золоті.

У колі сім'ї завжди активно обговорювалось політичне та літературне життя тогочасної України. Про Івана Франка, Михайла Грушевського, Лесю Українку, Климента Квітку вдома згадувалось постійно, з ними часто спілкувався Філарет Колесса. В гостях у сім'ї Колессів часто бували Іван Франко, Володимир Гнатюк, Василь Стефаник, Марко Черемшина, Василь Бобинський, двоюрідний брат Філарета – Модест Менцинський... Найяскравіше врізались у пам'ять майбутнього композитора дитячі зустрічі з Іваном Франком. “В нашому домі часто в розмовах звучали імена, які тепер прийнято називати “хрестоматійними”. Але з усіх них особисто бачив я тільки Івана Франка. А сталося це так. Батько кожного дня бачився з Франком в Науковому товаристві Шевченка і одного разу попросив славного поета, щоби він наспівав йому свої улюблені пісні. Іван Якович прийшов до нас на Голомба, вже старший схорований чоловік – мав тоді десь за п'ятдесят років, але виглядав старшим за свій вік, і приніс мені завинуті в папір черешні в подарунок. Потім тато завів його у свій кабінет і замкнув двері. Але ми, діти, були дуже цікаві того, про що

будуть говорити між собою наш татко з Франком, і тихенько слухали під дверима, щоб нас не зауважили. І я тоді почув, як співає Франко. Він не мав гарного голосу, бо його голос на той час був вже слабкий, знищений хворобою, трохи захриплий, а до того поет не був добре навчений співу. Він співав якось так типово поселянськи, не дбаючи про прецизійність і артистизм, але з почуттям, так як відчував, від серця. Хоч це й не було художнє виконання, я потім довго його пам'ятав – зрештою, мабуть, більше з огляду на те, хто співав” [4].

Коли батьки дізналися, що Микола хоче бути музикантом, – жахнулися. Адже вони пророкували йому медичну кар'єру. 1914 року родина Колесів переїжджає до Відня, де Микола навчається в гімназії, а потім у музичній школі італійської піаністки Марієтти де Джеллі. У 1917 році Микола Колесса повертається до Львова, вступає до третього класу академічної гімназії, де його вчителем історії був Іван Крип'якевич. Окрім того, продовжує студії у Музичному інституті ім. М. Лисенка по класу фортепіано в педагога М. Криницької. Після закінчення академічної гімназії М. Колесса вивчає медицину в Ягеллонському університеті у Кракові, а з січня 1924-го – вчиться на медичному факультеті українського Таємного університету у Львові. Саме у Кракові, під враженням почутої на концерті Дев'ятої симфонії Людвіга ван Бетховена, майбутній композитор остаточно вирішує присвятити своє життя музиці. З осені 1924 р. Микола Філаретович навчається на філософському факультеті Карлового університету в Празі (музикознавство і славістика) та Празькій державній консерваторії (композиція і диригування). Після закінчення ще три роки удосконалювався з композиції в Школі вищої майстерності у професора Вітезслава Новака. У Празі майбутній композитор вперше почув Шосту симфонію П.І. Чайковського. Ця подія надихнула Колессу на створення першого твору – “Української сюїти” (1928 р.). Закінчивши Школу вищої майстерності по класу композиції видатного педагога В. Новака, Микола Колесса повернувся до Львова, де з 1930 року почав викладати композицію у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка (сьогодні – Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка). Саме тут у 1935–1936 роках він заснував перші в Західній Україні професійні курси диригентів, з яких і розпочалися ті добрі традиції, що в українському та зарубіжному виконавстві вирізняють випускників створеної ним львівської диригентської школи. У 1933 році Микола Колесса одружився з Надією-Мирославою Кливак, студенткою музичного інституту ім. М. Лисенка. У подружжя народилося троє дітей: Ксенія, Христина, Соломія. У 1953 році Миколу Колессу обирають ректором Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка.

З 1965 до 1974 р. Микола Колесса – завідувач кафедри диригування, а з 1974 – професор-консультант. Як видатний музикант, він проявив себе не лише в композиторській творчості. Митець постійно виступав і в якості диригента: сучасники запам'ятали його як талановитого інтерпретатора музики різних стилів і жанрів. Микола Філаретович був одним із засновників симфонічного оркестру Львівської філармонії, диригентом Львівського театру опери та балету, працював художнім керівником і диригентом хорової капели “Трембіта”. А згодом – став фундатором львівської диригентської школи, створивши її теоретичне обґрунтування, викладене у підручнику “Основи техніки диригування”. Цей посібник не втрачає своєї актуальності для диригентів вже протягом кількох десятиліть.

Окремої теми заслуговує педагогічна діяльність Миколи Колесси. Він, поряд з С. Людкевичем, започаткував Львівську композиторську школу і продовжив себе у цілій плеяді талановитих учнів. Серед них багато імен визнаних не тільки на Україні, а і за кордоном: Стефан Турчак, Юрій Луців, Євгеній Вахнянин, Тарас Микитка, Іван Гамкало, Роман Филипчук та багато інших.

У 1994 році відбулися авторські концерти М. Колесси у США і Канаді, а 1996 р. Перша симфонія композитора була виконана симфонічним оркестром Одеської філармонії (диригент – Хобарт Ерл) в Кеннеді-центрі у Вашингтоні та у Нью-Йорку під егідою ООН на відзначенні 10-річчя Чорнобильської трагедії. Микола Колесса був членом Львівського відділення товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном “Україна”, багаторічним головою Львівського відділення товариства радянсько-чехословацької дружби. Після відновлення діяльності Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові став його Почесним членом. Багаторазово брав участь у роботі журі республіканських та всесоюзних диригентських конкурсів, був незмінним учасником симпозіумів та пленумів Спілки композиторів, делегацій з культурного обміну в межах СРСР та за кордоном. Вболіваючи за розвиток диригентського мистецтва, ніколи не відмовлявся бути членом журі диригентських конкурсів у музичних училищах Львівщини, у консерваторії. Усе життя Микола Колесса дотримувався девізу “Ні дня без рисочки”.

Микола Філаретович зберігав дивовижну вірність – не тільки людям, навіть речам. Старий рояль, який стояв у нього в кімнаті, куплений ще «за перших більшовиків», – як вважав композитор, все найважливіше було створене саме на ньому. Улюблений французький велосипед, куплений перед Першою світовою війною на Краківському базарі за 100 злотих, причому їздив на ньому майже до 90 років.

Що стосується творчості, за часи перебування за кордоном композитор органічно сприйняв і переосмислив на національному ґрунті інноваційні здобутки імпресіонізму, символізму, урбанізму, неокласицизму, зумів тонко відчутти не лише їх музичні обертони, але й поетичні, живописні, архітектурні особливості. Тому його музика настільки барвіста, багата і захоплююча, що може конкурувати з поемою,

романом чи картиною. У взаємодії усіх цих інтелектуальних та емоційних полюсів, єдності протилежностей закладена таємниця глибокої привабливості і справжньої мистецької вартості музики Миколи Колесси.

У 2006 році видатний композитор пішов з життя, залишивши після себе безцінний спадок. Похований у Львові на Личаківському цвинтарі. 9 листопада 2013 року на могилі видатного українського композитора, диригента Миколи Колесси відкрили пам'ятник. Автори пам'ятника – скульптор С. Литвиненко, архітектор М. Рибинчук. За свої вагомі творчі досягнення Микола Колесса здобув звання заслуженого діяча мистецтв УРСР (1951) та Народного артиста УРСР (1972). Також він – лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка, академік Академії мистецтв України (1997), кавалер орденів “За заслуги” (2000) та князя Ярослава Мудрого Першого ступеня (2003). У 1993 р. його було нагороджено Почесною відзнакою Президента України, а у 2002 р. присвоєно звання “Герой України”.

Висновки. Навчаючись у Відні і Празі, обертаючись в колі видатних митців і пізнаючи найновіші художні напрями і тенденції буремної доби – міжвоєнного двадцятиріччя, Микола Колесса органічно сприйняв і переосмислив на національному ґрунті інноваційні здобутки імпресіонізму, символізму, урбанізму, неокласицизму, зумів тонко відчувати не лише їх музичні обертони, але й поетичні, живописні, архітектурні. Тому його музика настільки барвиста, багата і захоплююча, що може конкурувати з поемою, романом чи картиною. У взаємодії усіх цих інтелектуальних та емоційних полюсів, єдності протилежностей закладена таємниця глибокої привабливості і справжньої мистецької вартості музики Миколи Колесси.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гоян Я. Маєстро [Текст] : есе / Ярема Гоян. – К. : Веселка, 2005. – 207 с.
2. Колесса М. Сто років молодості [Текст] : світлина та спогади / М. Колесса; упоряд. З. Підперигори та Н. Самотос. – Львів : Манускрипт – Львів, 2003. – 50 с. : іл.
3. Перлина нації [Текст] : Микола Колесса // Гоян Ярема. Присвята : есе / Ярема Гоян; худож. оформ. М. Пшінки. – К. : Веселка, 2001. – С. 161-227.
4. Кияновська Л. Микола Колесса: композитор, диригент, педагог, діяч національної культури [Електронний ресурс] / Л. Кияновська. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/e-book/book/html/D/im_kiov_kolessa_tom1/Elektronpidr.pdf.

МИКОЛА КОЛЕССА І УКРАЇНЬСЬКА ПРАЗЬКА ШКОЛА КОМПОЗИТОРІВ

Людмила Таран

(студентка III курсу мистецького факультету

Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко І.Л.

Постановка проблеми. Життя Миколи Колесси тісно пов'язане з рідним краєм. Проте професійну освіту він здобував не на батьківщині, а за кордоном – у Відні, Кракові і Празі. В цих містах він прожив майже 11 років, які відклали незабутній відбиток в свідомості майбутнього композитора і в значній мірі сформували як його художнє сприйняття, пріоритети, смаки і переконання, так і загальне бачення світу.

Отже, **метою статті** є дослідження творчості галицьких композиторів “празької школи”, до яких належав і Микола Колесса.

Отримані результати. Колесса не був оригінальним у виборі європейських центрів, через які він прагнув пізнати світ. Від початку сторіччя львівські музиканти українського походження також доволі часто завершували свою освіту в Празі. Це були композитори, музикознавці, виконавці, які повертались і утверджували професійну музичну культуру в Галичині. Першим серед випускників Празької консерваторії був Василь Барвінський, який отримав диплом педагога фортепіано у Празькій консерваторії, відвідував лекції у Празькому Карловому Університеті, а також закінчив Вищу Школу Майстерності у Вітєслава Новака – учня Антоніна Дворжака, одного з найкращих педагогів композиції. За рекомендацією Барвінського ті самі студії завершували Микола Колесса, Нестор Нижанківський, Роман Сімович, Зиновій Лисько, Роман Савицький, Стефанія Туркевич-Лукиїнович, Євген Цегельський та інші.

У галицьких композиторів “празької школи” можна помітити спільні риси творчості, які зумовлені не лише тогочасним музичним оточенням, а саме впливом їх професора. Новаку, як учневі Дворжака, є близьким романтичний стиль, а разом з тим – чіткість і ясність структури. Він і від учнів вимагав систематичності знань з гармонії, поліфонії, інструментовки. Звернення до фольклору також є спільною рисою української та чеської композиторської школи.

Навчання в Празі зумовило виняткову точність у використанні системи виразових засобів. Наголошуючи індивідуальність кожного із композиторів, можна виділити спільні риси їхнього письма:

графічну ясність фактури і доцільність викладу, завжди зручного для виконавців, прекрасне володіння формою, вишукане чуття природи інструменту (голосу, оркестру).

“Празька школа” з її фундаментальними засадами в першу чергу намагалась формувати у своїх вихованців почуття композиційної логіки і довершене володіння композиторським ремеслом, розвивала організованість і систематичність у праці. Для всіх представників “празької школи” притаманним був прагматизм творчих планів, усвідомлення того, що вони зобов’язані підпорядковувати своє натхнення завданням розвою музичної культури і освіти в рідному краї.

Композитори «празької школи» мали, насамперед, інтерес до інструментальної (оркестрової і камерної) музики. В їх творчості переважають фактурно-гармонічні та темброво-оркестрові знахідки імпресіонізму й неокласицизму, надалі актуальним залишається постромантизм (неоромантизм).

Усі представники “празької школи” у Львові демонстрували вельми своєрідне поєднання ритмічних інтонацій карпатського фольклору з новітніми тенденціями тогочасної західноєвропейської музичної культури. Використання характерних зворотів гуцульського, бойківського, лемківського та інших фольклорних зразків поєднується з виразовими елементами, притаманними провідним європейським композиторським школам.

Композиторська діяльність вихованців «празької школи» увібрала в себе найпрогресивніші елементи естетичного змісту епохи й визначила розвиток музичного професіоналізму в Україні, який характеризувався застосуванням принципів симфонічного розвитку, музичної драматургії, інтонаційного мовлення, фольклорної обробки, стилістичних та образно-жанрових модифікацій.

Творча діяльність представників “празької школи” припадає на 20–30-ті роки ХХ століття – період, коли простежується як загальноєвропейська тенденція до неокласичної естетики і, водночас, прагнення під впливом російських культурних традицій по-новому осмислити скарби народної творчості. Неофольклорна спрямованість інтересів органічно поєднується у післявоєнний період з непережитим ще тяжінням до експресивних форм самовираження.

Основним репрезентантом молодшої генерації українських композиторів Галичини в празький період їхньої творчості є Микола Колесса. Спочатку він став студентом медичного факультету Краківського університету (1922–1923), а пізніше, всупереч бажанням батьків, за рекомендацією Василя Барвінського вступив до Празької консерваторії (1924), і, одночасно, в Карловий університет на відділення музикології. Саме у цей період чеська столиця досягла піку свого мистецького розквіту та славилася бурхливим музичним життям. Навчання у Празі дало змогу молодому композитору познайомитися з творчістю передових митців. Тут Колесса відвідав концертні виступи С. Рахманінова, Б. Бартока, О. Респігі, слухав виступи Ф. Шаляпіна, скрипаля Я. Кубеліка та ін. У Празі композитор вперше почув Шосту симфонію П.І. Чайковського на справді високому виконавському рівні. Ця подія надихнула Колессу на створення свого першого зрілого твору – “Української сюїти” (1928) для камерного оркестру, де гуцульський фольклор набуває значення провідної інтонації щодо тематизму, логіки побудови твору, принципів розвитку музичної думки, інструментовки.

“Українську сюїту” високо оцінив такий суворий і об’єктивний критик, як відомий композитор і диригент, довголітній ректор Московської консерваторії Олександр Глазунов.

Висока оцінка Олександра Глазунова закономірна: маючи великий педагогічний досвід, він одразу розпізнав непересічний талант молодого галичанина і на згадку подарував йому листок нотного паперу з автографом початку свого Шостого квартету із зворушливим написом “Талантливому, багатообещаюшому молодому композитору Николаю Колессе от преданного ему Александра Глазунова”.

Після основного курсу в консерваторії 1928 р. Колесса навчається в Школі вищої майстерності, в класі композиції Вітезслава Новака. Саме В. Новак своєю творчістю визначив пріоритет симпатій молодого композитора до народної музики. Опановуючи досвід свого вчителя та інших музикантів, що сповідували принципи неофольклоризму Б. Бартока, І. Стравінського, М. Колесса поступово виробляє свій “модерно-фольклорний” український стиль з яскравим регіональним забарвленням. Його ознаки яскраво проявилися у камерно-інструментальних творах композитора кінця 20–30-х років ХХ століття. Особливу роль у формуванні такої спрямованості творчих інтересів молодого українського митця відіграло знайомство з музикою радянських композиторів – М. Мясковського, Д. Шостаковича, О. Глазунова, з якою празька публіка познайомилася під час гастролей відомих радянських диригентів М. Малька та К. Сараджева.

У празький період М. Колесса не обминає своєю увагою й вокальні жанри – це пісні й хорові твори, камерно-інструментальна музика, традиційна для “празької школи”. Тут був сконцентрований експериментальний майданчик композитора: від революційної робочої пісні до спроб оновлення гармонічних засобів виразності, на ладовій основі гуцульських пісень, класичних принципів варіаційного розвитку та сюїтності (фортепіанний квартет, варіації для симфонічного оркестру “Дрібнички”, “Пасакалья, скерцо, фуга”). Провідна тенденція в цих творах – зорієнтованість М. Колесси на класичні взірці минулого і бажання модернізувати їх шляхом використання постімпресіоністичної колористики та мовних засобів “неофольклоризму”.

Висновки. Отже, празьке середовище з його широкими обріями сучасного художнього бачення, з його переплетінням різних модерних тенденцій, напрямів, естетичних переконань із згаданим самим Колесою інтернаціональним студентським середовищем інспірувало потяг Миколи Колесси до пошуку співзвучного духові часу. Але рівночасно воно укріпило в ньому прагнення до зрозуміння рівноправної ролі свої національної культури в цілісному просторі європейських культур. Саме там він відчув, як сам висловився, що в музиці “може бути не тільки тоніка, домінанта і субдомінанта, але що й окрім того можна знайти в ній багато нових барв”.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. (Василь) Барвінський в контексті європейської музичної культури. Статті та матеріали // Ред. упор. О. Смоляк. – Тернопіль: Астон, 2003.
2. Булка Ю. Нестор Нижанківський / Ю. Булка. – Львів-Нью-Йорк: Вид. М. Коця, 1998.
3. Грінченко М. Історія української музики // під ред. І. Соневицького. – 2-ге вид. – Нью-Йорк, 1961.
4. Льницький М. Від “Молодої Музи” до “Празької школи” / М. Льницький. – Львів, 1995.
5. Кияновська Л., Пороховник Ю. “Празька школа” львівських композиторів та їхня роль у музичному житті краю // Вісник Львівського університету. Серія “Мистецтвознавство”. Вип. 5. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2005. – С. 101 – 109.
6. Кияновська Л. Микола Колесса: композитор, диригент, педагог, діяч національної культури [Електронний ресурс] / Л. Кияновська. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/e-book/book/html/D/im_kiov_kolessa_tom1/Elektronpidr.pdf.
7. Колесса Микола Філаретович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia.gov.ua/sites/Kolesa/Kolesa.htm>.

СТИЛЬОВІ ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ 20-30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ ТА МИКОЛА КОЛЕССА

Людмила Юрчик

*(студентка III курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко І.Л.

Постановка проблеми. 1920-30-ті роки були одним з найбільш інтенсивних періодів розвитку української музики, яка прагнула до високого професіоналізму і проявила себе в різних жанрах. В цей період розвивається музично-театральне і концертне життя, розгортається освіта, відроджується інтерес до національного інструменту – бандури. На Західній Україні одним з найталановитіших композиторів, музикознавців та популяризаторів українського музичного мистецтва був М. Колесса.

Отже, метою статті є дослідження творчості Миколи Колесси у період 1920-1930 рр.

Отримані результати. Незважаючи на те, що на початку 20-х років не стало трьох корифеїв української музики – М. Леонтовича, Я. Степового та К. Стеценка, обдарована молодь змогла піднести вітчизняну музику на новий щабель. У 1922 р. вона об'єдналася в Товариство ім. М. Леонтовича. Це був перший центр, навколо якого почали гуртуватися молоді композитори. Товариство ім. М. Леонтовича проіснувало до 1928 р. В ньому об'єднувалися композитори-новатори, які орієнтувалися на поєднання національних традицій і досягнень європейської музичної культури. Активну участь у роботі товариства брали Л. Ревуцький, Б. Лятошинський П. Козицький, Г. Верьова та ін. Це мистецьке об'єднання стало своєрідним організатором і диригентом музичного життя республіки, видавало журнал «Музика», ознайомлювало з новинками та здобутками світової музичної культури, організовувало ансамблі та оркестри, сприяло професійним та аматорським колективам; пропагувало здобутки музичного мистецтва. Пізніше товариство ім. М. Леонтовича було реорганізовано у Всеукраїнське товариство революційних музикантів (1928-1931). Також утворилася Асоціація пролетарських музикантів України (1928-1932), Спілка композиторів України (1932-1937). Одним з кращих хорових колективів країни стала капела “Думка” (створена у 1920 р.).

У другій половині 20-х – на початку 30-х років зріс інтерес до опери. Почалося створення оперних театрів у Харкові, Одесі, Вінниці, Дніпропетровську. Репертуар був в основному традиційним – італійська чи німецька опера, але на українській мові. Також з'явилися самобутні національні твори («Дума чорноморська» Б. Яновського, «Золотий обруч» Б. Лятошинського та ін.). До глядача прийшли перші вітчизняні балети «Карманьйола» В. Фемеліди, «Пан Каньовський» М. Вериківського. Створені у цей час Друга симфонія Л. Ревуцького та Увертюра на чотири українські народні теми Б. Лятошинського засвідчили високий рівень вітчизняної симфонічної музики.

Цій добі притаманні пошуки та експериментування, тяжіння до великих форм, збереження традицій народної пісенності.

Наприкінці 20-х років у музичну сферу став проникати сталінський режим. З появою 1932 р. Спілки композиторів України політичний вплив на творчий процес посилювався. Це спричинило уніфікацію

художнього мислення, жорстку критику музикантів-новаторів, звинувачення їх у бездіяльності та формалізмі, зростання ролі соціального замовлення, пригнічення творчої індивідуальності, деформацію музичної культури, вихолощення її національного духу. Композитори змушені komponувати урочисті композиції – пісні на честь радянської батьківщини, партії, вождів комунізму. Постановою уряду 1932 р. ліквідована Асоціація сучасної музики (АСМ) – об'єднання композиторів, які орієнтувалися на новаторські західноєвропейські музичні течії (експресіонізм, конструктивізм, джаз).

У 20-30 р. особливої інтенсивності набуває процес професіоналізації. Здобутки українських митців заторкують всі основні сфери музичного мистецтва – інструментальне і оперне виконавство, музичну освіту, музикознавство, поруч з подальшим функціонуванням традиційних для минулого етапу аматорства форм, як хоровий аматорський рух чи домашнє музикування. У тому числі заторкують традиційні для культури галичан ділянки. Саме тому почали з'являтися музичні угруповання, структури, які відповідали потребам сучасного мистецтва.

Такою організацією став СУПром – Союз Українських Професійних Музик, заснований навесні 1934 р. І хоча він існував недовгий період часу – лише п'ять років, до вересня 1939, коли Східну Галичину було приєднано до Радянського Союзу, та його здобутки і діяльність внесли якісно нові зміни в розвиток творчості, виконавства, освіти, музикознавства в краї. Якщо культурно-просвітницькі установи початку століття не ставили ще собі за кінцеву мету існування своєї організації послідовне виховання професійних музикантів, і тому в їхніх рядах було ще чимало аматорів (етнограф Володимир. Шухевич, інженер Роман Ганітчак, адвокат Зиновій Попель та ін.), то СУПром першим і основним критерієм виставляє високий музичний професіоналізм.

СУПром об'єднував музикантів, які здобули професійну вищу освіту і згуртувались в чотирьох секціях: композиторській, музикознавчій, педагогічній та виконавській, визначаючи таким чином чотири основні напрямки своєї діяльності.

Діяльність композиторської секції до якої входив Микола Колесса, а також Василь Барвінський, Василь Витвицький, Нестор Ніжанківський, Станіслав Людкевич та деякі інші, полягала в окресленні нових напрямків розвитку української музики. Серед них провідне місце посідало спрямування до професіоналізації та орієнтації на кращі зразки західноєвропейської музики, проте із збереженням неповторного творчого обличчя та не пориваючи з національною традицією.

Музикознавча секція об'єднала фахівців різних галузей музичної науки, її заслугами стали фундаментальні дослідження світової та української музики. Педагогічна секція займалася просвітництвом, виданням українських підручників. Найчисленнішою була виконавська секція, яка об'єднала піаністів (Галя Левицька, Роман Савицький, Тарас Шухевич та ін.), диригентів (Лев Туркевич, Микола Колесса, Богдан П'юрко), співаків (Одарка Бандрівська, Марія Сабат-Свірська), та ін. Почесним членом секції була обрана і знаменита піаністка Любка Колесса. Головним завданням секції була активна концертно-пропагандистська діяльність з метою популяризації української музики.

Микола Колесса був не лише в числі співзасновників, але протягом всього часу існування СУПрому дуже активним діячем цієї організації. Він відвідував усі зібрання композиторської секції (певний час, як сам згадував, був навіть секретарем секції та вів протоколи засідань). Ці зустрічі важили для нього багато, бо беручи з них найцікавіше, в палких дискусіях він отримував нові стимули до творчості.

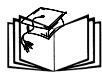
Отже, Микола Колесса мав безпосереднє відношення до мистецьких організацій, які обумовлювали структуру художнього процесу в Галичині.

Важливу роль в формуванні його естетичних смаків відіграв імпресіонізм та наближений до нього символізм.

В основному риси імпресіонізму проявлялися в західноукраїнському живописі. Але в творчості західноукраїнських композиторів імпресіоністичні тенденції теж отримали втілення. Це посилення колористичного фактору, як риси взаємодії імпресіонізму та романтизму, увага до барви гармонії.

Під впливом музики імпресіоністів створені ранні цикли солоспівів Антіна Рудницького “Три тихі пісні” (1920), “Чотири пісні на слова Бальмонта” (1924), та “Китайська флейта” (1926). Подібні риси можна знайти в інших митців, наприклад, в ранніх камерно-інструментальних творах та солоспівах Романа Сімовича, у солоспівах Зиновія Лиська. Це багатозначне сприйняття естетичних постулатів, котрі в українській теоретичній думці набували значно ширшого трактування в етичному і світоглядному сенсі, можна віднести і до імпресіонізму Миколи Колесси, потрактованого ним достатньо індивідуально. Ця індивідуалізація полягає, перш за все, у пошуку колористики, просторовості, відчуття ірреальної площини у фольклорних прообразках.

Серед творів, які мають ознаки стилістики імпресіонізму, можна назвати “Фантастичний прелюд”, який був написаний під впливом лектури “Тіні забутих предків” Михайла Коцюбинського. Програма цієї мініатюри немовби навіяна народними казками та легендами про фантастичних істот гуцульських лісів – мавок, чугайстрів, лісовиків.

Щодо музичних засобів, які використовує композитор для передачі цих тасмничих, примхливих образів, то тут панує “руховий ефект” – настирлива повторність однієї фігур, що ковзає по сусідніх тонах, створює враження несамовитого підстрибування, обертання довкола вісі. Мелодія – примхливо-скерцозна, з нестійкими, блукаючими по тонах мотивами, гострими активними ритмами, несподіваними злетами. Поряд із скерцозно-фантастичними, в ній досить виразно виявляються і жанрово-танцювальні елементи, що нагадують експресію “троїстих музик” барвистого гуцульського свята.

Також треба розглянути його Фортепіанну сонату, написану у 1939 р. У ній поєднані ознаки неокласицизму, імпресіонізму та неофольклоризму.

Істотну роль відіграють програмні асоціації, бо кожна з частин має програмну назву: перша частина – “Слідами Довбуша”, друга – “Довбуш і Дзвінка”, третя – “Біля вогнища”. Це узагальнений тип програмності, він передбачає створення колористично-фольклорних асоціацій, проте звернемо увагу на картинність мислення композитора, його прагнення передати дивовижний ландшафт Карпат.

Якщо в першій частині найбільше враження справляє енергія цілеспрямованого руху, примхливі ритмічні акценти, притаманні гуцульському фольклору, то яскравий звукопис другої частини зображує поетичну картину нічної природи. Лірично-споглядальний настрій підкреслюється глибоким регістром, витриманою звучністю супроводу, прозорою фактурою, що нагадує акварельний живопис

Остання частина “Біля вогнища” побудована на ритмах і мотивах чоловічого гуцульського танцю аркана.

Пізніше у другій половині 30-х років на Галичині відбувається трансформація стилістичних напрямів. У творчості галицьких композиторів з’являються риси урбанізму, експресіонізму, конструктивізму. Яскраво проявляються модерні нахили, зокрема втілення засад додекафонної техніки. Проте в творчості Миколи Колесси – найбільш модерного серед усіх західноукраїнських митців 20-30-х років – ми можемо знайти лише дуже обережне звернення до радикально новаторських прийомів музичної виразності, що повністю поривають із традиційними способами організації музичного твору.

Колесса бачив весь обрій сучасного художнього пошуку, але при тому зберігав неповторність національної традиції. Разом із такими письменниками як Степан Чернецький, Богдан Лепкий, Василь Щурат, Осип Маковей, Іван Крушельницький він звертається до тем «Листопадового зриву», і пише хори “Отруйний газ”, “Віддай своє одіння в магазин” та “Новобранці” на слова Івана Крушельницького.

Ці хори об’єднує не лише спільність антилімітарної тематики, що дозволяє сприймати ці хори як своєрідний триптих, а й особливості самої музичної мови. Всіма можливими засобами музичної виразності – “невизначеним”, немовби завислим звучанням окремих акордів, жорсткими, аж навіть іноді агресивними у своїй немилозвучності послідовностями, щільністю самої тканини, в якій, здається, немає жодного просвітку, то спалахуючою, то гаснучою, нервовою ритмічною пульсацією, експресивною мелодією композитор передає крайню розпуку, розгубленість перед жахливими реаліями, яка панує у обраних ним поезіях Крушельницького. Таким особливо психологічно важким, майже наближеним до експресіонізму є інтонаційне втілення тексту хору “Отруйний газ”, який передає гнітючі враження від німецьких “газових атак”.

Висновки. Українська музична культура 20-30-х років сформувалася у взаємодії традиційних канонів народного фольклору, спадщини музичної школи М. Лисенка та новітніх ідей європейських музикантів (Р. Вагнера, Е. Гріга, М. Равеля та ін). В творчості майже усіх галицьких композиторів, не дивлячись на їхні провідні мистецькі орієнтації, знайшли втілення також і неокласичні музичні тенденції. На рівні жанровості ці тенденції проявляються в орієнтації на барокові та класичні музичні жанри. Для Колесси інтерес до художніх систем минулого пов’язаний був з багатьма факторами, зокрема з його широкою ерудицією, живим інтересом до найрізноманітніших пластів культури від витоків – до попереджувачого модерні експерименти романтизму. Діалог з попередніми епохами цікавив його і в музиці, і в живописі, і в поезії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Грінченко М. Історія української музики // під ред. І. Соневицького. – 2-ге вид. – Нью-Йорк, 1961.
2. Історія української музики: В 6 т. // АН УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського // Редколегія: М. Гордійчук та ін. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1989.
3. Лисько З. Піонери музичного мистецтва в Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1994. – Перевидання праці 1934 р.
4. Микола Колесса. Композитор, диригент, педагог // 36 статей під ред. Я. Якубяка. – Львів, 1996.
5. Нога О. Яців Р. Мистецькі товариства, об’єднання, угруповання, спілки Львова (1860 – 1998). Матеріали до довідника. – Львів: Українські технології, 1998.
6. Кияновська Л. Микола Колесса: композитор, диригент, педагог, діяч національної культури [Електронний ресурс] / Л. Кияновська. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/e-book/book/html/D/im_kiov_kolessa_tom1/Elektronpidr.pdf.
7. Колесса Микола Філаретович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academia.gov.ua/sites/Kolessa/Kolessa.htm>.

МАТЕРІАЛИ ЗВІТНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ КІРОВОГРАДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

ОХОРОНА СТЕПІВ У СКЛАДІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вікторія Артеменко

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, доцент Мирза-Сіденко В.М.

Степова рослинність займає близько 1% площі території Кіровоградської області. Справжні степи трапляються переважно в південно-західній частині регіону, вздовж природної границі Лісостепу та Степу. Локальні ділянки різнотравно-типчакowo-ковилових степів приурочені до крутосхилів та яружно-балкових систем в комплексі з байрачними лісами. В межах усієї території на схилах балок, залізничних насипах, курганах, берегових схилах трапляються фрагменти зональних лучних степів. В басейнах р. Синюхи, Чорного Ташлика, Плетеного Ташлика, Інгульця представлені на незначних площах петрофітно-степові комплекси [1, с. 23].

Охорона степових ландшафтів забезпечується у складі природно – заповідних територій та об'єктів області. Станом на 1.01.2016 р. їх кількість становила 221, загальна площа – 100,3 тис. га. У 73 об'єктах ПЗФ області охороняються ділянки степів, у тому числі 15 заказників загальнодержавного значення, 33 – місцевого значення, 14 пам'яток природи, 9 заповідних урочищ та 2 регіональні ландшафтні парки (рис. 1).

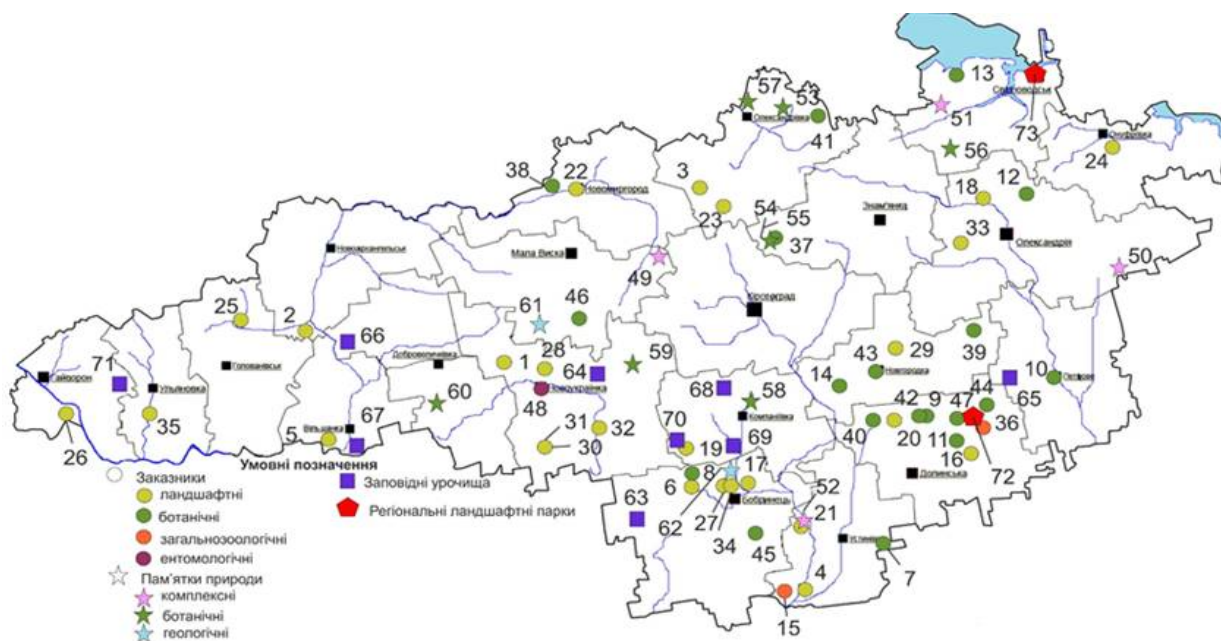
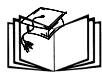

Рис. 1. Природно-заповідні території Кіровоградської області,
у складі яких охороняються степові ландшафти

Умовні позначення до картосхеми природно-заповідні території Кіровоградської області, у складі яких охороняються степові ландшафти

1 «Войнівський» (ЗЗланд)	38 «Балка Троянівська» (МЗб)
2 «Когутівка» (ЗЗланд)	39 «Білопіль» (МЗб)
3 «Миколаївський» (ЗЗланд)	40 «Блакитний льон» (МЗб)
4 «Монастирище» (ЗЗланд)	41 «Братерські яри» (МЗб)
5 «Чорноташлицький» (ЗЗланд)	42 «Василівська балка» (МЗб)
6 «Шумок» (ЗЗланд)	43 «Квітуча балка» (МЗб)
7 «Садківський степ» (ЗЗб)	44 «Клавина балка» (МЗб)
8 «Богданівська балка» (ЗЗб)	45 «Мюнівська балка» (МЗб)
9 «Боковеньківська балка» (ЗЗб)	46 «Плетений Ташлик» (МЗб)
10 «Власівська балка» (ЗЗб)	47 «Цілина» (МЗб)
11 «Гранітний степ» (ЗЗб)	48 «Явдокимівський» (МЗентомолог)
12 «Лікарівський» (ЗЗб)	49 «Бірзуловські горби» (МПк)
13 «Цюпина балка» (ЗЗб)	50 «Кам'яна стінка» (МПк)
14 «Шурхи» (ЗЗб)	51 «Придніпровські кургани» (МПк)
15 «Полозова балка» (ЗЗзо)	52 «Ганно- Леонтовицька» (МПб)
16 «Балка Новоолександрівська» (МЗланд)	53 «Жовтий льон» (МПб)
17 «Булгаківська балка» (МЗланд)	54 «Ковилові горби» (МПб)
18 «Велика і мала скелі» (МЗланд)	55 «Кудинове» (МПб)
19 «Долинівсько Покровський» (МЗланд)	56 «Степовий горб» (МПб)
20 «Золотабалка» (МЗланд)	57 «Степові кургани» (МПб)
21 «Інгульські крутосхили» (МЗланд)	58 «Тернова балка» (МПб)
22 «Панські гори» (МЗланд)	59 «Грузька балка» (МПб)
23 «Розумівська балка» (МЗланд)	60 «Новопавлівська балка» (МПб)
24 «Суховершок» (МЗланд)	61 «Каскади» (МПгео)
25 «Там, де Ятрань круто в'ється» (МЗланд)	62 «Слони» (МПгео)
26 «Казавчинські скелі» (МЗланд)	63 «Мертвоводдя» (МЗу)
27 «Тернова балка» (МЗланд)	64 «Горіхівська балка» (МЗу)
28 «Квіти на скелях» (МЗланд)	65 «Бабеньківське» (МЗу)
29 «Чайчина балка» (МЗланд)	66 «Балка Куца» (МЗу)
30 «Косюрівський» (МЗланд)	67 «Калмазівське» (МЗу)
31 «Малі Байраки» (МЗланд)	68 «Кам'яна балка» (МЗу)
32 «Калинова балка» (МЗланд)	69 «Кіліповське» (МЗу)
33 «Бандурівський» (МЗланд)	70 «Розлитий камінь» (МЗу)
34 «Садове» (МЗланд)	71 «Сальківське» (МЗу)
35 «Гардова» (МЗланд)	72 «Боковеньківський ім. М.Л. Давидова» (РЛП)
36 «Братолобівська балка» (МЗзо)	73 «Світловодський» (РЛП)
37 «Антоновичська балка» (МЗб)	

В даний час на території Кіровоградської області відбувається формування регіональної екомережі, структурними елементами якої є: природні ядра, екокоридори, буферні зони, зони ренатуралізації. Першим етапом розробки екомережі є виділення природних ядер національного та регіонального рівнів, регіональних центрів біорізноманіття, біоцентрів, які формуються на територіях з високим біотичним та ландшафтним різноманіттям.

В межах поширення степових ландшафтів на території Кіровоградської області пропонується виділення двох природних ядер: природне ядро загальнодержавного значення – «Світловодський» регіональний ландшафтний парк та природне ядро регіонального значення – «Веселобоковеньківський ім. М. Л. Давидова» РЛП, загальною площею 77850,7 га (рис.2). Пропонуємо виділити 15 регіональних центрів біорізноманіття та 56 біоцентрів (природно – заповідних територій місцевого значення).

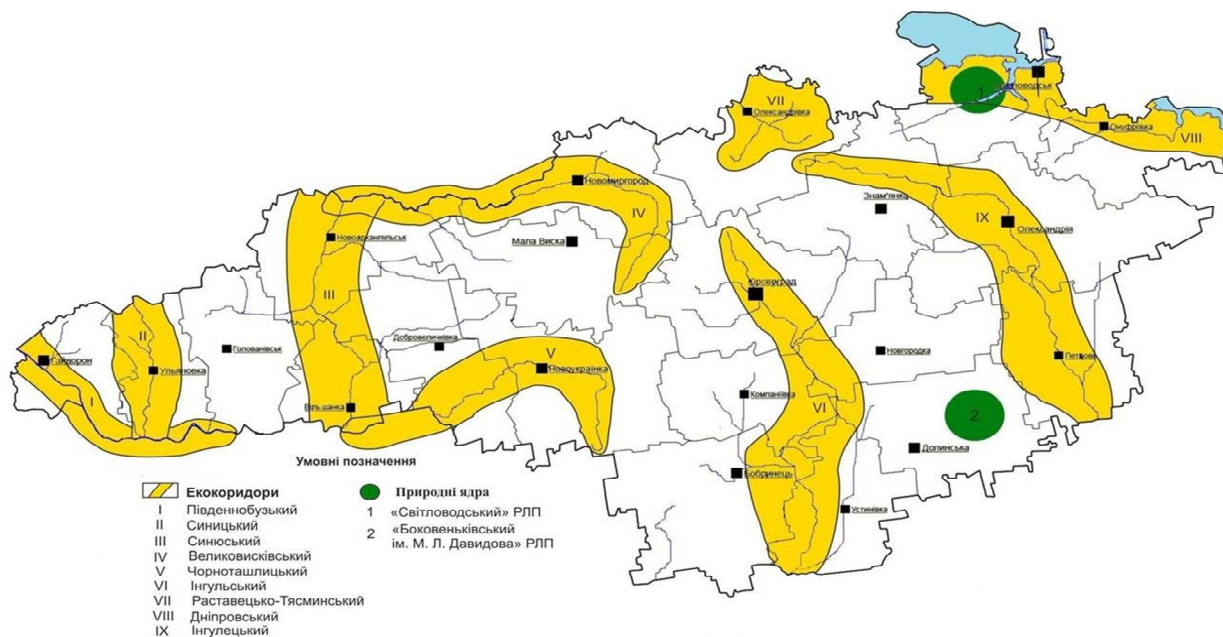

Рис. 2. Степові природні ядра екомережі Кіровоградської області

Природне ядро «Світловодське» – регіональний ландшафтний парк загальнодержавного значення. Територія Світловодського РЛП знаходиться неподалік від м. Світловодська. Вона включає узбережжя Кременчуцького водосховища з системою балок і міжбалкових ділянок, а також прилеглі острови.

Загальна площа парку складає 60320 га, з яких 60% припадає на акваторію водосховища. Територія парку – своєрідна мальовнича горбиста місцевість з дуже розчленованим рельєфом. Для неї характерні численні балки, яри з крутими схилами, горби. Північна межа цієї території проходить по Кременчуцькому водосховищу, західна – по межі з Полтавською областю, зі сходу – по затоці Кременчуцького водосховища, а потім по трасі Олександрія-Світловодськ.

Парк характеризується багатим рослинним та тваринним світом. В рослинному покриві переважають лісові та степові ділянки, які в основному зосереджені в балках, оскільки міжбалкові простори розорані [2].

Навесні на степових схилах квітує крокус (шафран) сітчастий, занесений до Червоної книги України. На більш стрімких схилах зростають весняні рослини сон чорніючий, занесений до Червоної книги України, і горцивіт весняний.

На степових ділянках парку зростає багато рідкісних та малопоширених видів. Тут виявлені великі популяції астрагалу шерстистоквіткового, занесеного до Червоної книги України, а також місцезростання таких рідкісних видів, як юринея верболиста, воловик несправжньооблідожовтий, льон жовтий, льон шорсткий, шипшина найколючіша, мигдаль степовий.

Природне ядро «Веселобоківський ім. М.Л. Давидова» – регіональний ландшафтний парк, осередок біологічного різноманіття культурно-ландшафтного типу знаходиться у східній частині області в околицях сіл Веселі Боковеньки, Василівка, Зелений гай Долинського району. До його складу входять природні похідні степові ділянки, які збереглися на схилах балок та долин, лісові масиви штучного походження, природні лучні і водні, а також штучні водні (ставки) об'єкти. В межах даного природного ядра знаходиться декілька природо-заповідних об'єктів, зокрема ботанічний заказник загальнодержавного значення «Боковеньківська балка», дендрологічний парк загальнодержавного значення «Веселі Боковеньки», частина регіонального ландшафтного парку «Боковеньківський ім. М. Л. Давидова» [1, с 192].

На території Кіровоградської області пропонується виділення 15 регіональних центрів біорізноманіття (рис.3).

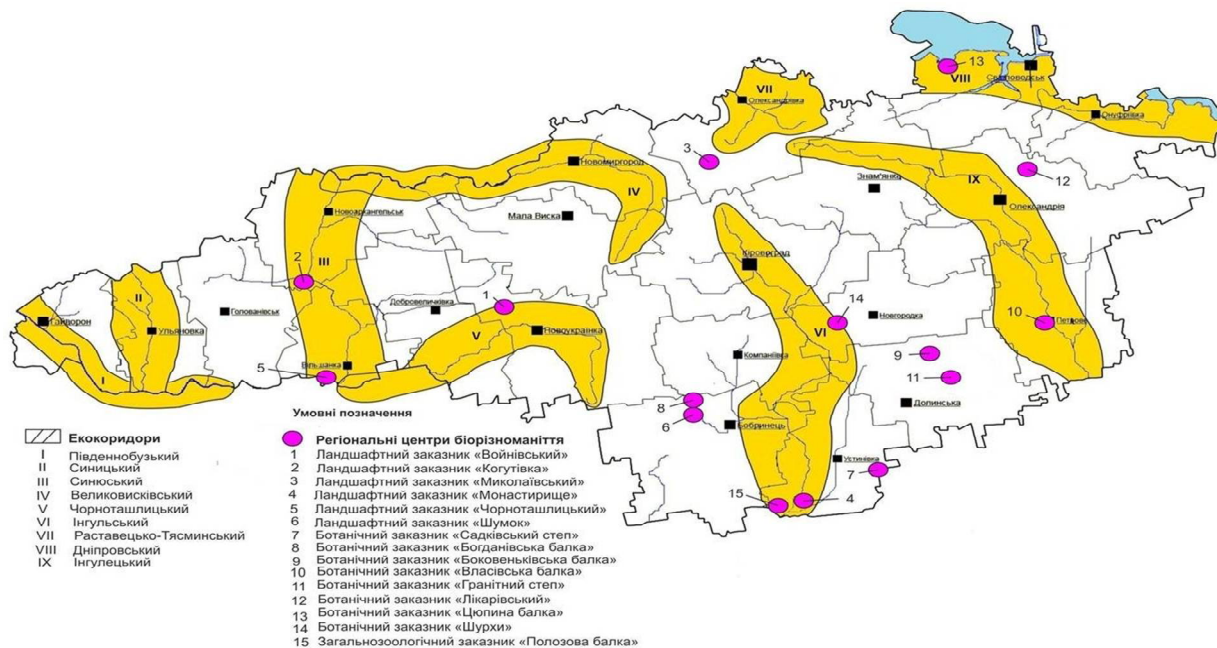

Рис. 3. Регіональні центри біорізноманіття.

На сьогоднішній день необхідно охороняти степи, тому в межах Кіровоградської області існує велика кількість природно-охоронних територій, де зберігаються степові природні ландшафти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрієнко Т.Л. Заповідні куточки Кіровоградської землі/ Т.Л. Андрієнко.- Кіровоград: Імекс-ЛІТД, 2008. – 237 с.
2. Мирза-Сіденко В.М. Флора і рослинність південного правобережного лісостепу на межеріччі Дніпра – Синюхи. Монографія/ Мирза-Сіденко. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 132 с.
3. Шеляг-Сосонко Ю.Р. та інші. Географія растительного покрова України/ Ю.Р. Шеляг-Сосонко, В.В. Осичнюк, Т.Л. Андрієнко. – К.: Наукова думка, 1982. – 288 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИТЯЧОГО КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ: ГІДНІ ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Наталія Безкостна

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ткаченко І. А.

Книга відіграє важливу роль у житті дитини. Саме вона дає поштовх до формування в неї певного світосприйняття. Книга виступає одним із найкращих засобів соціалізації та залучення до надбань рідної культури, мови, традицій і звичаїв свого народу. Вона є джерелом духовності й моральності, що дає змогу виробляти у дітей норми поведінки. Тому з'ясування стану сучасного дитячого книговидання, а також перспектив розвитку дитячої книги в Україні є актуальним питанням на сьогодні.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити сучасні тенденції книговидання для дітей та окреслити перспективи розвитку дитячої книги в Україні.

Розробкою проблем якості та культури дитячого книговидання займаюся багато науковців, зокрема дослідженню дитячих видань присвятили свої праці такі вчені, як Е. Огар, С. Антонова, С. Карайченцева, І. Круть, О. Папуша, Н. Вернигора, В. Кизилова та інші.

На сьогодні досі не встановлено чітких критеріїв виокремлення дитячої літератури із загального літературного простору. Це пояснюється тим, що не існує визначення поняття «дитяче видання», яке було б затверджене держаним стандартом. Проте варто зазначити, що було проведено велику кількість досліджень проблеми дефініції цього терміну, а також понять, суміжних з ним, зокрема «дитяча література» і «література для дітей».

Дослідниця Е. Огар визначає дитячу літературу як «сукупність словесних творів художнього і нехудожнього характеру, адресованих дітям різних вікових категорій і створених з урахуванням специфіки дитячого сприйняття» [7, 9].

Поняття «література для дітей» є ширшим. С. Антонова наголошує, що цим терміном позначається і дитяча література, і доросла, що може становити інтерес для дітей і зрозуміла їм [1, 253]. Щодо цього питання Е. Огар має аналогічну думку.

Як зазначає І. Круть, коли виникає потреба «розглядати взаємопов'язано зміст із матеріальним втіленням, аналізуючи результат редакторсько-видавничої підготовки, а також при аналізі видавничого ринку загалом» варто використовувати термін «дитяче видання» [6, 10].

Враховуючи вищезазначені тлумачення та опираючись на визначення поняття «видання», подане в чинному ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» [4], термін «дитяче видання» можна визначити як документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію художнього і нехудожнього характеру, призначену для дітей різних вікових категорій і створену з урахуванням специфіки дитячого сприйняття, та відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення і поліграфічного виконання.

Дитяче видання поряд з друкованим текстом може містити записи звуків чи зображення на інших матеріальних носіях (платівках, магнітофонних стрічках, фотоплівках, слайдах, аудіо- та відеокасетах).

Для визначення перспектив розвитку книговидання для дітей в Україні, було проведено аналіз діяльності українських видавництв, які випускають у світ дитячу книжкову продукцію, що дало змогу говорити про головні тенденції, які сьогодні мають місце на цьому ринку.

Однією із тенденцій є узагальненість, неточність визначення вікової категорії читачів, яким призначені видання. Як показують результати дослідження, найчастіше відбувається об'єднання таких вікових категорій читачів, як діти дошкільного й молодшого шкільного віку, діти молодшого і середнього шкільного віку. Наприклад, видавництво «Фонтан казок» окремі видання адресує декільком групам читачів одразу. Зокрема, книги Івана Андрусика «Чупакабра та інші зайчики. Усе солодший сад» та «Третій сніг» орієнтовані на дітей дошкільного й молодшого шкільного віку та молодшого і середнього шкільного віку відповідно. Подібна ситуація з визначенням вікової категорії і у видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», у якому, крім того, існує своя досить абстрактна категорія «малят від 2 до 102», яка взагалі є універсальною за своїм наповненням.

Із приводу цієї проблеми Е. Огар зауважує, що уявлення більшості українських видавців про читачькі потреби сучасної дитини ґрунтуються здебільшого на досить спрощеній віковій диференціації потенційної читачької аудиторії, орієнтовані на абстрактну середньостатистичну дитину без явних ознак статі, середнього психологічного, розумового, освітнього та емоційного рівня, без чіткої національної ідентичності [7, 30]. Це, у свою чергу, призводить до наповнення книгарень малоефективними в пізнавальному, естетичному та виховному плані видань.

Відповідно до ГСТУ 29.6-2002 «Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги» видання залежно від вікової категорії читачів поділяються на чотири групи:

- I група — видання для дітей віком до 5 років включно;
- II група — видання для дітей віком від 6 до 10 років включно;
- III група — видання для дітей віком від 11 до 14 років включно;
- IV група — видання для підлітків від 15 до 18 років включно [3].

Проте у науковому світі панує думка, що традиційний поділ є надто узагальненим. Зокрема, О. Вернигора вказує на те, що «в дитячому віці людина проходить складний, так би мовити, ущільнений період розвитку. Етапи психологічного і світоглядного розвитку дитини швидко змінюються, вони короткотривалі й насичені» [2, 51]. Дорослішання дитини, зазначає Е. Огар, супроводжується динамічним розвитком інтелекту, зміною світогляду, естетичних уподобань та інформаційних потреб, а також мотивів читачької поведінки [7, 31].

Враховуючи висловлені точки зору дослідників, видавцям варто дотримуватися більш деталізованого поділу читачів дитячої книги. Ефективність видання напряму буде залежати від точності визначення і врахування специфічних ознак розвитку дитини певного віку.

Залишається характерним перевидання творів відомих українських та іноземних авторів. Таку експлуатацію певним чином виправдовує нове художнє оформлення, яке інколи є досить модерним та оригінальним (наприклад, «Фарбований Лис» Івана Франка, «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері, «Микола Гоголь. Українські повісті. Найкращі переклади» від «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГИ»).

Можна відзначити зростання естетичного рівня книжки, появу нової книжкової візуальної культури. Сьогодні дитяча література — це майданчик для нових шкіл і напрямів у книжковій графіці й дизайні.

Покажемо у цьому плані є видання «Зірки і макові зернята» від творчої майстерні «Аграфка» (Романа Романишин та Андрій Лесів). Це перша українська книжка, що увійшла до числа переможців у номінації «Opera Prima» конкурсу Bologna Ragazzi Award 2014. Кожна сторінка цієї книжки-картинки є візерунком із чисел та форм, точок та символів, що творять колаж і візуалізують наукове знання. Автори використали цифровий колаж, вдало поєднуючи базовий графічний матеріал та рукописні знаки.

Також варто виокремити серію «Альбоми», яку започаткувало «Видавництво Старого Лева». Вона вирізняється своїми цікавими й новими ідеями книжкової продукції, що виявляється і в неординарній матеріальній конструкції. Наприклад, «Книга мого роду» Ірини Мацко — це альбом, у якому кожен може створити свою сімейну хроніку. Або ж «Чарівний сад» Джоанни Басфорд — унікальна розмальовка-антистрес. Її ж «Листівки чарівного саду» — це 20 відривних листівок-розмальовок. Окремо наголосимо на виданні «Карті», що є проектом польського подружжя Олександри і Данієля Мізелінських. Це своєрідний художній варіант атласу світу для дітей, що був надрукований ще у 2012 році. Проте у книзі серед 50 великих карт 42 країн з 6 континентів досі не було карти України. В українському виданні «Видавництва Старого Лева» (2014) вперше з'явилася карта України.

Популярними на українському книговидавничому ринку стали книжки-іграшки, які є специфічним різновидом дитячого видання. Відповідно до ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», книжка-іграшка — «видання особливих конструктивних форм, призначене для розумового та естетичного розвитку дітей» [4]. Такими нестандартними формами можуть стати книги квадратних, овальних, витягнутих по горизонталі чи вертикалі, малих або великих форматів. Малоформатні видання називають «книжка-малючок». У своєму дослідженні І. Круть подає наступну типологію книжок-іграшок: книжка-вертушка, книжка-гармошка, книжка-ширмочка, книжка-забава, книжка-розмальовка, книжка-саморобка, книжка-панорама, книжка-фігура, книжка-картинка [6, 32–33]. Наприклад, можна навести такі видання, як «Про кита» Оксани Луцевської з ілюстраціями Віолетти Борігард («Видавництво Старого Лева»), «Скільки? / How many?» Галини Кирпи з ілюстраціями Ольги Гаврилової («Братське»), «Прислів'я українські» Анастасії Стефурак («Видавництво Старого Лева»), «Антоніми» Романи Романишин та Андрія Лесіва («Видавництво Старого Лева») тощо.

Для дитини, яка сприймає світ емоційно, такі книги є важливим інструментом його пізнання. Проте помилково думати, що видання конструктивної форми перетворюється суто на іграшку. Книжки-іграшки допомагають пов'язати гру з читанням, а отже, і з новими знаннями.

Ще одна тенденція на ринку — це намагання «паперових» дитячих видавців підкріплювати свої друковані видання інтерактивними електронними. За ДСТУ 7157:2010, електронним виданням є «електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості та призначений для розповсюдження у незмінному вигляді» [5].

Електронні інтерактивні видання випускають «Видавництво Старого Лева», «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Glowberry Books» та інші. Зокрема, інтерактивна книжка для iPad «Снігова Королева» Ганса Християна Андерсена від «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», доступна трьома мовами (українською, російською, англійською). У ній є ілюстрації з інтерактивними елементами та сім ігор: розмальовка (з п'ятьма різними режимами малювання), пазли (трьох рівнів складності), пошук предметів, наслідування мелодії тощо. Книгу озвучено жіночим голосом, який імітує голоси всіх героїв казки.

Також «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» мала досвід із випуску аудіокниг. Зокрема, аудіо-версія книги «Улюблені вірші» у виконанні Богдана Бенюка та компанії дітей «у супроводі півників, жабок, психів, котиків, паротягів та музичних інструментів».

«Видавництво Старого Лева» випустило у світ інтерактивне паперове видання — «Гарбузовий рік» Катерини Бабкіної. У книзі є сторінки, які мають звуковий супровід, а зображення на них можуть рухатися. Для цього достатньо завантажити на AppStore або GooglePlay додаток The Pumpkin's Year для планшетів та смартфонів з iOS або Android і навести камеру на малюнок (обкладинка та сторінки 9, 11, 16, 17, 20, 28, 32, 33, 47). Можна також доторкнутися до об'єктів на екрані для активації додаткових ефектів. При створенні додатку була використана технологія доповненої реальності (augmented reality, AR), в основі якої лежить прагнення інтегрувати віртуальне життя у реальне і таким чином зробити його цікавішим.

Крім того, з'являються цифрові дитячі видавництва, зокрема «Gutenbergz», «Kyiv Sea Pirates». Проте компанії, що спеціалізуються на електронних проектах, переважно працюють на закордонні ринки Європи і США. Це пояснюється тим, що в Україні не готові купувати електронні книжки. Незважаючи на це, з'являються проекти і для української аудиторії, деякі з них — як некомерційні (інтерактивне видання, українська казка «Котигоршко» від «Kyiv Sea Pirates»).

Із цією тенденцією тісно пов'язана наступна — вихід на міжнародний ринок. Досягається він не тільки завдяки електронним інтерактивним книгам, а й англійськими версіями друкованих книг українського виробництва, а також продажем прав на книги іноземним видавництвам. І першим, і другим шляхом уже давно йде «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». У її доробку декілька власних англійських видань (найвідомішим

виданням є «Снігова Королева» Ганса Християна Андерсена) та ряд найменувань, що їх опублікували іноземні видавництва. Ще одним прикладом є діяльність «Видавництва Старого Лева», яке під час участі в міжнародному ярмарку в Болоньї домовилося про продаж прав на «Зірки і макові зернята» творчої майстерні «Аграфка» з французьким та корейським видавництвами.

Також варто виділити тенденцію до розмови з дітьми про складні речі сьогодення. У 2014 році «Видавництво Старого Лева» видало «Казку про Майдан» Христини Лукашук. Ця книга — перша спроба говорити з малими дітьми про драматичні події виражальними засобами казки з домінуючим зоровим рядом, заснованим на християнських, літописних і народно-поетичних образах. Або «Війна, що змінила Рондо» у виконанні «Аграфки» («Видавництво Старого Лева», 2015) — книга про те, що діється нині в країні у форматі чарівної історії, у якій закладені образи і символи, зрозумілі як в Україні, так і за її межами.

Із вищезазначених тенденцій ми бачимо, що на сьогодні книжковий ринок України наповнений різноманітною дитячою видавничою продукцією. Вона вирізняється широким жанрово-тематичним асортиментом, розмаїттям способів ілюстративного оформлення, цікавих матеріальних конструкцій, а також носіїв інформації (друковані та електронні видання).

Видавці починають розуміти важливість такого критерію високоякісної книги, як її конкурентоспроможність. Тому тенденції, які зараз панують в українському дитячому видавничому просторі, дозволяють спрогнозувати такі напрямки майбутньої діяльності вітчизняних видавництв:

— по-перше, реалізація новаторських художніх рішень, що стосуються як оригінального ілюстративного оформлення видання (використання різноманітних способів ілюстрування, нетрадиційних технік, колажу, поєднання базового графічного матеріалу та рукописних елементів тощо), так і цікавої матеріальної конструкції, яка, зокрема, зможе втілитися у різних варіаціях книжки-іграшки.

— по-друге, більш активне освоєння вітчизняними видавцями електронних форматів книговидання та спрямування інтерактивних книг на ринок України. Цей напрямок відкриває широкі можливості для діяльності видавців, адже електронна версія книги дозволяє використовувати будь-який контент, не вимагаючи при цьому серйозних фінансових затрат на матеріали. Крім того, такі книжки будуть привертати увагу дітей своєю новизною, неординарністю та сучасністю.

— по-третє, це подальший вихід на міжнародну арену. Тут можливі й переклади сучасних творів українських авторів, й іноземні версії перевіреної часом української класики. Ще одним варіантом може бути книжка-білінгва, яка пропонує текст одразу двома мовами: українською і англійською. У цьому напрямі почало працювати видавництво «Братське», яке видало книгу «Скільки? / How many?» Галини Кирпи та Ольги Гаврилової. Такі видання роблять внесок у популяризацію української культури та української дитячої книжки за кордоном.

Отже, якісний аналіз сучасного ринку книговидання для дітей в Україні дозволив виявити як позитивні, так і негативні тенденції. Звісно, залишається проблема узагальненості та неточності читацької вікової категорії, але незаперечними є і покращення візуальної культури книги, освоєння нових форматів книговидання (електронні інтерактивні книги), перші кроки на міжнародний книжковий ринок тощо.

Бажання сучасних українських видавців орієнтуватися у своїй діяльності на міжнародні тенденції дозволить покращити якість дитячої книги, підвищити інтерес дітей до читання, дасть змогу у майбутньому належним чином представляти вітчизняну дитячу книгу світові, зробити її конкурентоспроможною у світовому контексті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антонова С. Г. Редакторская подготовка изданий : Учебник / Антонова С. Г., Васильев В. И., Жарков И. А., Коланькова О. В. и др. ; Под общ. ред. Антоновой С. Г., д. ф. н. — М. : Издательство МГУП, 2002. — 468 с.
2. Вернигора О. М. Книжкові видання для найменших читачів : проблеми і перспективи / О. М. Вернигора // Наукові записки Інституту журналістики. — 2008. — Т. 31. — С. 49–54.
3. ГСТУ 29.6—2002. Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги. — Чинний від 2002-08-01. — К. : Держстандарт України, 2002. — 16 с.
4. ДСТУ 3017—95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. — Чинний від 1996—01—01. — К. : Держстандарт України, 1995. — 45 с.
5. ДСТУ 7157:2010 Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. — Чинний від 2010—07—01. — К. : Держспоживстандарт України, 2010. — 14 с.
6. Круть І. Ю. Дитяче видання: шлях до читача : Навчальний посібник / Ірина Круть. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. — 114 с.
7. Огар Е. І. Дитяча книга : проблеми видавничої підготовки : Навч. посібник для студ. ВНЗ / Е. І. Огар. — Львів : Аз-Арт, 2002. — 158 с.

ВИХОВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

Олена Безпека

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Черкасов В. Ф.

Постановка проблеми. Розуміння сутності фізіологічних, психологічних і методичних закономірностей, специфіки та ефективності музично-естетичної культури школярів на уроках музики є актуальною і своєчасною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування музично-естетичної культури школярів на уроках музики досліджували Е. Б. Абдулін, Ю. Б. Алієва, О. О. Апраксина, Л. В. Горюнова, Д. Б. Кабалецький, Н. А. Терентьева та інші науковці, які експериментально обґрунтували методику виховання зазначеної якості на уроках музики.

Музично-естетична культура – складова частина загальнолюдської культури, концентрує в собі досягнення багатьох галузей знань, зосереджує цінний історичний, філософський, моральний і художній досвід народу. Її сутність, специфічні ознаки розкриваються в працях В. В. Медушевський, С. В. Назайкинський, І. М. Немикін, Р. А. Кельчарової.

Психологічні аспекти розвитку і формування музично-естетичної культури школярів розглядалися в дослідженнях Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, Г. С. Тарасова та інші. Увага психологів при дослідженні даної проблеми спрямовувалися, насамперед, на дослідження внутрішніх механізмів даного процесу.

З позиції системного підходу процес розвитку музично-естетичної культури у взаємодії з художньою культурою розглядають у своїх роботах М. С. Коган, К. І. Тіщенко, Ю. А. Лукін та інші. Одні дослідники представляють музичну культуру як «підсистему» духовної культури. Інші – як феномен, розташований в діяльній структурі між матеріальним і духовним.

Міждисциплінарний підхід щодо дослідження розвитку музично-естетичної культури школярів передбачає вивчення даного феномена в усіх його зв'язках і взаємодіях. Безпосередньо музично-естетичної культури школярів присвячені праці Р. А. Тельчарової, В. С. Цукермана.

Мета статті: визначення та розуміння сутності музично-естетичної культури школярів на уроках музики.

Виклад основного матеріалу. Музично-естетична культура підлітка має у своїй основі насамперед духовну тягу, бажання долучитися до музики як явища культури. Перший імпульс даного явища – духовний, емоційний, і тільки потім приходить бажання збагнути музику на рівні розуму: дізнатися про її різноманітні, геніальних творців – композиторів і виконавців, музичних інструментах, створювалися протягом величезної кількості років у всьому світі.

Сила справжньої музики воістину безмежна. «Вона здатна пробуджувати краще, що є в людині – її прагнення до краси, любові, творення. Вона відкриває світи, повні безмежного багатства, – світи, які готові подарувати свої скарби кожному, хто дійсно має потребу в них» [17, с.195].

Завдання вчителя – музики сприяти розвитку музично-естетичної культури школяра, що в нинішній складній ситуації надзвичайно важко, проте можливо, якщо проводити в даному напрямку спеціальну роботу з вивчення рівня розвитку музичної культури підлітків та формуванню у них музично-естетичної культури як способу естетичного ставлення до культурних цінностей, освоєння об'єктів культури, творчого перенесення їх в свою діяльність і в сферу спілкування.

Пристаючи до дослідження рівня розвитку музично-естетичної культури підлітків, вчителю музики в першу чергу необхідно враховувати вікові особливості школярів підліткового віку. Звичайно, просто дивлячись на підлітка, важко впізнати його схильності, смаки, уподобання. Однак уважний вчитель знає, що внутрішній зміст нерідко проявляє себе зовні: у погляді, посмішці, інтонаціях голосу. Ми говоримо: «Ця людина духовно багатим», коли його слова і вчинки переконують нас в існуванні особливого внутрішнього світу, окрашувального зовнішні прояви щирістю і глибиною. Так само ми відзначаємо чийсь порожнечу і духовне зuboжіння, коли бачимо, що людина живе виключно матеріальними, практичними інтересами.

Однак у першу чергу необхідно враховувати, що «підлітковий період – це лише етап, що характеризує формується особистість, і тому, очевидно, в жодному разі не можна вважати учня свідомо» духовно нерозвиненим малоемоціональним» [18, с. 50] тощо.

Крім того, вчителю музики слід пам'ятати, що в житті дитини є як би два плани, дві течії. «Один – видимий – складає зовнішні події; інший – непомітний сторонньому недосвідченому погляду – складає потаємні думки, глибинні переживання, духовні пошуки підлітка. Нерідко саме в ньому зосереджено головний зміст людського життя» [19, с. 120].

Вчителю музики, крім того, необхідно знати, що взаємини в підлітковому та юнацькому колективі будуються на основі суперечливого переплетення двох потреб: відокремлення (приватизації) та афіліації, тобто потреби в приналежності, включеності в якусь групу чи спільність. Відокремлення найчастіше виявляється у емансипації від контролю старших. Однак воно діє і в стосунках з однолітками.

Відомо, що в підлітковому віці посилюється потреба не тільки в соціальній, а й просторовій, територіальній автономії, недоторканності свого особистого простору. У перехідному віці змінюються уявлення про зміст таких понять, як «самотність» і «самота». Підлітки наповнюють ці слова психологічним змістом, приписуючи їм не тільки негативну, але і позитивну цінність. Причому, на думку вчених (І. Кон, А. Краковський, Д. Фельдштейн, Е. Шумилін, Д. Коулмен), від підліткового віку до юнацького позитивна цінність усамітнення зростає, а негативна – зменшується.

Чим самостійним і цілеспрямованіше юнак, тим сильніше в нього потреба і здатність бути одному. Однак, як відзначають багато педагогів і психологів, у молодій людини крім спокійного, умиротвореного самоти існує болісне і напружене самотність – туга, суб'єктивний стан духовної і душевної ізоляції, незрозумілості, почуття незадоволеної потреби у спілкуванні, людської близькості. Як показують дані вітчизняних і зарубіжних масових опитувань (Т. Бреннан, 1990, Е. Острів та Д. Оффер, 1991), підлітки та юнаки значно частіше людей старшого віку почувають себе самотніми і незрозумілими.

Саме це почуття самотності і неприкаяності, пов'язане з віковими труднощами становлення особистості, породжує у підлітків невтомну спрагу спілкування і групування з однолітками, у суспільстві яких вони знаходять або сподіваються знайти те, в чому їм відмовляють дорослі: спонтанність, емоційне тепло, порятунком від нудьги і визнання власної значущості.

Типова риса підліткових груп – надзвичайно висока конформність. Люто відстоюючи свою незалежність від старших, підлітки найчастіше абсолютно некритично відносяться до думок власної групи і її лідерів. «Незміцнілі, дифузне «Я» має потребу в сильному «Ми», яке, у свою чергу, затверджується на противагу якимсь «Вони». Причому все це повинно бути грубо і зримо» [21, с. 50].

Палке бажання бути «як усі» (а «все» – це виключно «свої») поширюється і на одяг, і на естетичні, у тому числі і музичні, смаки, уподобання й на стиль поведінки.

Таке протиріччя – коли індивідуальність затверджується через однаковість – може тривожити підлітків. Тим не менш, це однаковість ретельно підтримується, і тому, хто ризикує кинути йому виклик, доводиться витримувати нелегку боротьбу, причому, чим молодше підліток (13-14 років), тим нетерпиміше він до індивідуальних відмінностей, інакомислення і взагалі несхожості.

На жаль, як показують О. А. Старовойтова, Л. С. Самсонідзе, А. П. Терещенко та інші, вчителям властиво давати згладжені, неадекватні оцінки музичних пристрастей підлітків. Нерідко дитина може говорити про те, що він слухає і любить тільки сучасну музику, щоб не уславитися «не таким, як усі», «дивним», «немодним» і т.п. У даному випадку думка однолітків зазвичай більш значуще для підлітка, ніж думка дорослого, навіть якщо стосунки між вчителем музики і підлітком складаються в конструктивному руслі.

Поверхневий погляд вчителя, оцінка рівня музичної культури підлітка без урахування вікових особливостей, властивих і природних для даного періоду розвитку особистості, може призвести до суттєвих помилок у вихованні та освіті.

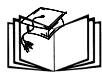
Крім того, нерідко всередині класу утворюються підліткові групи, які задовольняють в першу чергу потребу їх членів у вільному, нерегламентованому дорослими спілкуванні.

Вільне спілкування – не просто спосіб проведення дозвілля (спільно відвідування дискотек, слухання музики тощо) але й засіб самовираження, встановлення нових людських контактів, з яких поступово виокремлюється щось інтимне, виключно своє. Юнацьке спілкування спочатку неминує екстенсивно, вимагає часті зміни ситуацій і досить широкого кола учасників. Належність до компанії, що розділяє ті чи інші музичні пристрасті, підвищує впевненість підлітка в собі і дає додаткові можливості самоствердження.

Аналіз міжособистісних відносин підлітків у колективі дозволяє вчителю музики розставити правильні акценти в питанні формування музично-естетичної культури школяра у складній системі зв'язків підростаючої особистості із зовнішнім світом.

Особливе значення при розробці методики формування музично-естетичної культури школяра мають дві проблеми. Перша з них – пошук адекватних методичних засобів, що дозволяють в експериментальному дослідженні встановити рівень музично-естетичної культури, що дає підстави для ефективної роботи в плані розвитку музично – естетичної культури школяра. Багато припущень у цій області вже відпрацьовано (О. О. Апраксина, Н. А. Ветлугіна, С. Л. Старобінський, Л. В. Школяр та ін), але побудова системи методик, придатних для вивчення рівня розвитку музично-естетичної культури підлітків, все ще залишається складним завданням.

Другою не менш важливою проблемою є більш конкретний опис тих видимих змін, які відбуваються з випробуваними підлітками в процесі проведення спеціальної роботи з розвитку музично-естетичної культури. Аналіз відповідної літератури показує, що результати зазначеної роботи до теперішнього часу не

узагальнені; саме тому для дослідника результати процесу розвитку музично – естетичної культури підлітків становлять особливий інтерес.

Висновки. Проблеми формування музично-естетичної культури підлітка в якості самостійного розділу у загальному дослідженні музично-естетичної культури школяра має велике методологічне значення, важливе для долі як вікової, так і музичної психології. Існують певні психолого-педагогічні умови формування музично-естетичної культури підлітка, пов'язані з віковими та індивідуальними особливостями особистості дитини. Крім того, сучасна ситуація в суспільстві ускладнює процес формування музично-естетичної культури підлітка. Істотне роз'єднання різних музичних напрямів, досить чіткий поділ загального музичного фону на «легку, естрадну» і класичну – «справжню» представляє певні труднощі для здійснення роботи з формування музично-естетичної культури в загальноосвітній школі.

У цілому ж проблема розвитку музично-естетичної культури учня в загальноосвітній школі, будучи досить новою в структурі психолого-педагогічного знання, стимулює певні напрямки для переосмислення багато чого з того, що накопичено в галузі музичної психології та психології підліткового віку, оскільки представляє новий підхід до проблеми розвитку дитини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абдуллин Э. Б. Методологичный анализ проблемы музыкальной педагогики в системе высшего образования. – М., 1990. – 231 с.
2. Алиев Ю. Б. Песня на уроках музыки. – М., 1978. – 98 с.
3. Анастаси А. Психологичне тестирование: В 2 кн. (Пер. из англ.). / Под ред. КМ. Гуревича, В. И. Лубовским. – М., 1982. – 156 с.
4. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания. – М., 1983. – 221с.
5. Барышева Т. А. Диагностика эстетического развития личности. – СПб, 1999. – 341 с.
6. Беляева Л. С., Трудков А. М. Музыкально-педагогическая диагностика в общеобразовательной школе. Учебно-методическое пособие. – Мурманск, 2000. – 83 с.
7. Братусь Б. С., Розивский И. Я., Цапкин В. Г. Психологические проблемы изучения и коррекции личности. – М., 1988. – 132 с.
8. Ветлугина Н. А. Музыкальное развитие ребёнка. – М., 1979. – 451 с.
9. Глотов М. Б. Художественная культура как система социальных институтов: автореферат диссертации. – Л., 1974. – 97 с.

НЕТРАДИЦІЙНІ УРОКИ З БІОЛОГІЇ

Катерина Бойко

(студентки V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Калініченко Н.А.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю зацікавлювати учнів вивченням шкільного курсу біології у вигляді нетрадиційних уроків, мотивувати до пізнавальної діяльності. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблені моделі уроків можна використовувати у роботі молодих вчителів, методистів, студентами, які вивчають методіку предметів освітньої галузі «Природознавства».

Відповідальне ставлення до навчання проходить складний і довгий шлях – від простого і якісного виконання вимог учителів до складної системи самостійних дій учня, спрямованих на вдосконалення навчальної роботи, яка визначається, в основному, внутрішніми факторами і світоглядом, що формується, розумінням суспільного обов'язку, життєвою метою, пізнавальними потребами, інтересами, тобто ідейною спрямованістю і активністю особистості в процесі навчання.

Від рівня виховання відповідального ставлення до навчання у школярів залежить рівень і характер їхньої активності в процесі оволодіння знаннями, цілеспрямованості, працелюбності, самореалізації. Відповідальне ставлення до навчання, яке є результатом цілісного формування особистості, стає фактором подальшого розвитку цієї особистості, впливає на підвищення рівня її самоорганізації в галузі навчання і в житті загалом.

Дуже важливо для кожного вчителя володіти тією сукупністю прийомів та засобів, за допомогою яких у школярів у процесі навчання виховується воля, виробляється зосередженість, виникає бажання вчитися, долати труднощі.

Для кожного вчителя основним завданням є включення учня до активної та самостійної діяльності, поставити його в позицію суб'єкта цієї діяльності, який несе за неї відповідальність. Тільки тоді, коли ми даємо учневі можливість діяти самостійно, ми можемо виховати у нього відповідальність. Практична самостійна діяльність – найважливіша умова формування відповідальності. Ось чому таким важливим

фактором є взаємодія вчителя та учня на уроці. Зацікавленість, викликана вчителем на уроці, як тимчасовий психічний стан, за певних умов може перерости в стійкий інтерес до знань чи предмета [7].

Для організації колективної пізнавальної діяльності в дослідній роботі ми використовували нестандартні уроки: урок-конференцію, урок-консультацію, інтегративні або бінарні уроки, де поєднувалися англійська мова – біологія, біологія- англійська мова – географія, біологія- англійська мова – українська література.

Як народжується нестандартний урок? З чого і завдяки чому? По-перше, з нестандартної педагогічної теорії. По-друге, із вдумливого самоаналізу діяльності вчителя. А ще – із психологічного передбачення перебігу тих процесів, які відбуваються на уроці. А найголовніше – з відсутності штампів у педагогічній технології.

Пошук співробітництва, співдружності, прийнятий гуманістичними взаємовідносинами, – основи побудови нестандартного уроку [13].

Дидактична взаємодія на уроці уявляється в цьому контексті як співпраця в підсистемах: "особистість учителя – клас", "особистість учителя – особистість учня", "особистість учня – особистість учня", "особистість учня – клас".

В усіх цих підсистемах постійно і незмінно присутня друга: весь час відбувається взаємодія вчителя й учня як двох особистостей. Саме її і можна вважати провідним педагогічним механізмом діалогу, який відбувається на уроці. Зміст і структура діяльності учня і вчителя, спрямованість на досягнення мети, характер реалізації завдань на уроці вже достатньо розроблені в наукових працях І.Лернера, М.Скаткіна, В.Онищука, В.Бондаря. Виходячи з того, що елементарною моделлю дидактичної взаємодії на уроці є метод навчання, ці вчені своєрідно підходять до класифікації методів навчання. Як відомо, сьогодні налічується шість таких підходів: за метою навчання, за характером дидактичної взаємодії, за етапами засвоєння знань, умінь і навичок на уроці, за ланками засвоєння знань і множинний підхід.

Класифікують нестандартні уроки за структурою, способом проведення та особливостями на:

- уроки змістової спрямованості (уроки-семінари, уроки-конференції, уроки-лекції, уроки-контрольні роботи);
- уроки міжпредметні;
- уроки змагання (уроки-КВК, уроки-аукціони, уроки-турніри, уроки-вікторини, уроки-конкурси);
- уроки суспільного огляду знань (уроки-творчі звіти, уроки-заліки, уроки – екзамени, уроки-консультації, уроки-взаємонавчання, уроки-консиліуми);
- уроки комунікативної спрямованості (уроки-діалоги, уроки-роздуми, уроки-диспути, уроки-репортажі);
- уроки театралізовані (уроки-спектаклі, уроки-концерти, кіно-уроки, дидактичний театр);
- уроки подорожування, дослідження (уроки-пошуки, уроки-розвідки, уроки-лабораторні дослідження, уроки-заочне подорожування, уроки-експедиційні дослідження, уроки-наукові дослідження);
- уроки з різновіковим складом учнів;
- уроки ділової, рольової гри (уроки-суди, уроки-захисти проєктів, уроки "Слідство ведуть знавці", уроки-імпровізації, уроки-імітації);
- уроки-драматизації (драматична гра, драматизація розповіді, імпровізована робота у пантоміміці, тіньові п'єси, п'єси з ляльками і маріонетками, усі види непідготовленої драми – діяльність, де неформальна драма створюється самими учасниками гри);
- уроки-психотренінги;
- уроки на інтегративній основі (уроки-комплекси, уроки-панорами)

У навчальну роботу включаються навіть несміливі та сором'язливі учні і це сприяє їхньому самоствердженню в класі. При цьому виховуються такі якості, як свідомо дисципліна, працелюбність, самостійність, ініціатива, творчість. При підготовці до такого уроку учням потрібні додаткові знання, окрім підручника. Вони вчаться працювати з додатковою літературою, словниками самостійно в читальному залі. Рольові ігри допомагають розвивати інтелектуальні вміння, виділити головне, робити висновки та узагальнення. Вони дають вчителю змогу прилучити учня до творчої самостійної діяльності [7].

При цьому в учня, навіть найслабшого, підсилюється почуття відповідальності за власний рівень знань. Бажання не підвести свою групу підштовхує учня підвищувати рівень знань, тренувати навички та уміння, допомагає розкрити йому свої здібності.

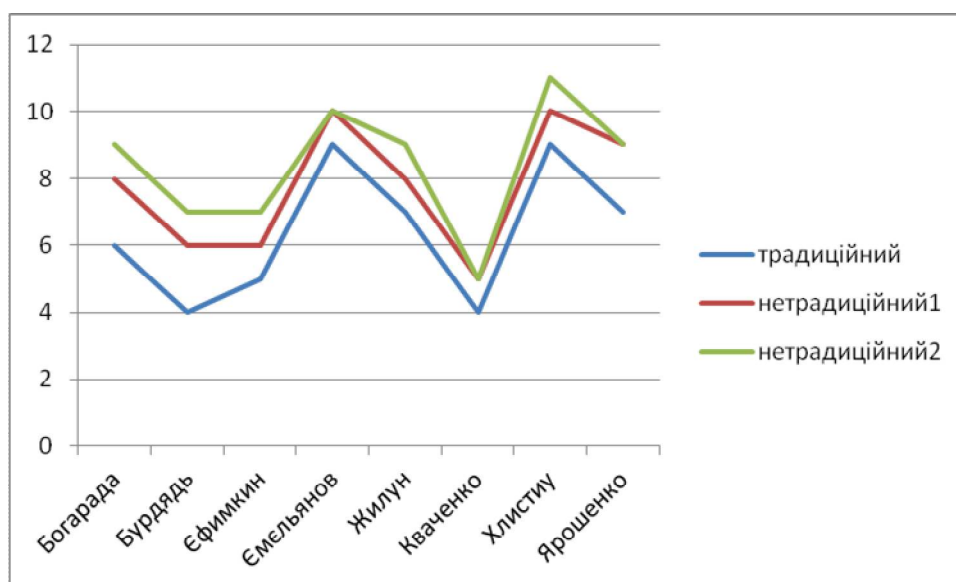

Порівняльна характеристика засвоєння навчального матеріалу, який вивчався на традиційних та нетрадиційних уроках з біології учнями 10 – го класу

№ з.п.	Прізвище, ім'я, по – батькові учнів	Рівень навчальних досягнень учнів на попередніх уроках біології	Рівень навчальних досягнень учнів на нетрадиційному уроці №1 з біології	Рівень навчальних досягнень учнів на нетрадиційному уроці №2 з біології	Різниця засвоєння навчального матеріалу учнями
1.	Богарада Денис Русланович	6 балів	8 балів	9 балів	+3
2.	Бурдядь Роман Олегович	4 балів	6 балів	7 балів	+3
3.	Єфимкин Владислав Володимирович	5 балів	6 балів	7 балів	+2
4.	Ємельянов Євген Олегович	9 балів	10 балів	10 балів	+1
5.	Жилун Катерина Вікторівна	7 балів	8 балів	9 балів	+2
6.	Кваченко Дмитро В'ячеславович	4 балів	5 балів	5 балів	+1
7.	Хлистик Януар Володимирович	9 балів	10 балів	11 балів	+3
8.	Ярошенко Богдан Сергійович	7 балів	9 балів	9 балів	+2

Отже, порівнюючи табличні дані, можна зробити висновок, що учні краще засвоїли навчальний матеріал, який вивчався на нетрадиційних уроках з біології, ніж матеріал, який вивчався на попередніх традиційних уроках..

Одержані результати ми відобразили графічно..

Підводячи підсумки проведеному дослідженню з проблеми використання нетрадиційних уроків з біології, коротко зупинимось на основному. Нетрадиційний урок – експериментальна форма реалізації навчальної програми. Педагог краще знає свою аудиторію, йому простіше вибрати підхід до кожного зі своїх учнів. Як правило, такі уроки розробляють вчителі з великим досвідом роботи і по суті своїй є новаторами.

Проаналізовано науково – методичну літературу з проблеми моделювання нетрадиційних уроків. Виявлено особливості методики, підготовки і проведення нетрадиційних уроків з біології у 10 – му класі.

Методичних посібників для вчителя з даної проблеми недостатньо.

Нетрадиційні уроки класифікують за інтегрованими ознаками. Серед них ми виокремлюємо уроки змістової спрямованості, уроки міжпредметні, уроки змагання, уроки суспільного огляду знань, уроки комунікативної спрямованості, уроки дослідження.

Розроблено плани – конспекти та проведено інтегровані уроки з біології у 10 – му класі на такі теми: „Клітинна теорія, її значення для розвитку біології (урок – подорож)”, „Профілактика ВІЛ - інфекції/СНІДу та інших вірусних захворювань людини ” (урок-конференція).

Проаналізувавши роботу учнів 10 – го класу під час підготовки та проведення нетрадиційних уроків з біології, я зробила висновки, що діяльність більшості учнів була активною. Зробивши аналіз анкет „Особливості нетрадиційних уроків з біології”, що заповнювали учні, я встановила, що учні виділяють такі переваги нетрадиційних уроків з біології: можна отримати більше інформації, яка поєднує в собі знання з різних дисципліни; можна отримати більше інформації від різних учителів, що сприяє розвитку особистості; нетрадиційні уроки поєднують в собі елементи естетичного спрямування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник. – К.: Вид. центр „Академія”, 2001. – 576 с.
2. Выбор методов обучения в средней школе. / Под ред. Ю. К. Бабанского. –М, 1981. –176 с.
3. Гузик Н. П., Пучков Н. П. Лекционно-семинарская система обучения. – К., 1979. – 94 с.
4. Гусак Т. Нестандартні уроки: формування відповідального ставлення школярів до учіння. // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С.49 – 50.
5. Дьяченко В. К. Организационная структура учебного процесса и ее развитие. – М., 1989. – 60 с.
6. Панченко С. П. Нестандартні форми уроків / С. П. Панченко // Відкритий урок. – 2006. – № 23. – С. 12 – 14.
7. Зайченко І.В. Педагогіка: Навч. посібник. – Чернівці, 2003. – 528 с.

ВПЛИВ СТАНУ ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА СЕРЦЕВО-СУДИННУ СИСТЕМУ В УМОВАХ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ

Олена Бубнова

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат сільськогосподарських наук, доцент Данилків О. М.

Вища нервова діяльність – це сукупність рефлексів, які забезпечують різноманітні форми взаємозв'язку людини з навколишнім середовищем і здійснюються за участю вищих відділів ЦНС (кори великого мозку, підкірки).

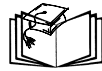
Основу вищої нервової діяльності становлять умовні рефлекси, що утворюються на основі безумовних рефлексів і забезпечуються двома основними нервовими процесами – збудженням і гальмуванням. Під час дії умовних і безумовних подразників ці процеси виникають у корі мозку, де вони можуть поширюватися або концентруватися в обмеженій ділянці. Формування і характер вищої нервової діяльності людини залежать від типу їхньої нервової системи [3, 39] (див. Коган А.Б. Основи фізіології вищої нервової діяльності. М: Вышш.школы. 1988.).

Вища нервова діяльність забезпечує найглибше і найдосконаліше пристосування організму до умов існування. В основі пристосувань лежить здатність кори головного мозку швидко утворювати нові рефлекси і гальмувати старі у відповідь на зміни в середовищі [5, 73] (див. Сорокун П.А. Основи психології. Псков: НГНУ, 2005.).

Вища нервова діяльність людини сформувалась у процесі праці та соціальних відносин, тому вони виявляються на основі не лише першої, а й другої сигнальних систем. Це забезпечує можливість абстракцій та узагальнень. Останні становлять основу нашого мислення і свідомості.

Під вищою нервовою діяльністю Павлов розумів діяльність кори півкуль і кори, які зумовлюють рефлекси.

Дослідження І.В.Павловим взаємозв'язків збудження і гальмування, їхньої сили і тривалості дали змогу виділити чотири основних типи вищої нервової діяльності [4,57] (див. М. Д. Горячев, А.В. Долгополова Психология и педагогика. Учебн. пособ. – Самара: Самарский университет, 2003.).

Тип ВНД	Характеристика
Неврівноважений	Перевага процесів збудження над процесами гальмування
Врівноважений рухомий	Значна рухливість нервових процесів
Врівноважений нерухомий	Мала рухомість нервових процесів
Слабкий	Слабко розвинені як збудження так і гальмування

Чотирьом типам ВНД відповідають чотири типи темпераменту:

Тип	
ВНД	Темпераменту
Перевага збудження	Холеричний
Врівноваження із значною рухливістю збудження і гальмування	Сангвінічний
Врівноважений з малою рухливістю збудження і гальмування	Флегматичний
Слабкий тип із слабким збудженням і гальмування	Меланхолічний

Темперамент – сукупність індивідуально-психологічних характеристик, що виявляються у силі, швидкості та врівноваженості нервових процесів.

Сила – показник працездатності нервових клітин і нервової системи в цілому, здатність нервової системи тривалий час витримувати сильні подразники.

Холеричний, сангвінічний, флегматичний темпераменти відносять до сильного типу нервової системи (сильного темпераменту), меланхолічний – до слабого типу нервової системи (слабого темпераменту).

Урівноваженість – показник співвідношення (балансу) процесів збудження і гальмування.

У сангвінічного і флегматичного темпераментів процеси збудження і гальмування рівні за силою (збалансовані) (рис. 2.1).

Холеричний темперамент – процес збудження домінує над процесом гальмування (рис. 2.2).

Меланхолічний темперамент – процес гальмування домінує над процесом збудження (рис. 2.3).

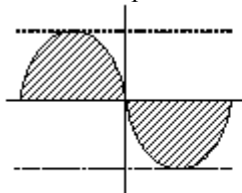

Рисунок 2.1

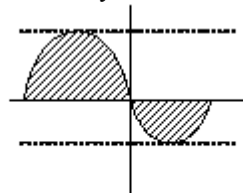

Рисунок 2.2

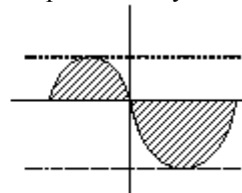

Рисунок 2.3

Рухливість – показник швидкості зміни процесів збудження і гальмування.

Холеричний, сангвінічний темпераменти – рухливі.

Флегматичний темперамент – інертний.

Меланхолічний темперамент – рухливий або інертний.

Комбінація співвідношення властивостей нервової системи характеризує тип нервової системи, який і визначає тип темпераменту. [2, 87] (див. Ковалев Л. Г. Психологія личности. -М., 2002.).

Таблиця – Співвідношення властивостей і типів нервової системи

Темперамент \ Властивості	Сила	Урівноваженість	Рухливість
Холерик	+	-	+
Сангвінік	+	+	+
Флегматик	+	+	-
Меланхолік	-	-	+ / -

Вченими були отримані переконливі дані досліджень того, що екзаменаційний стрес негативно впливає на нервову, серцево-судинну та імунну системи. В екзаменаційний період реєструється виражене порушення регуляції серцево-судинної системи, збільшуються кількість серцевих скорочень, кров'яний тиск та

кількість адреналіну. Довготривале та значне емоційне напруження може призводити до активації симпатичного та парасимпатичного відділів вегетативної нервової системи, а також до розвитку перехідних процесів, що супроводжуються порушенням вегетативного гомеостазу та підвищенню лабільних реакцій серцево-судинної системи на емоційний стрес[1, 184] (див. Біологія: Навч. посіб. / А. О. Слюсарев, О. В. Самсонов, В. М. Мухін та ін.; За ред. та пер. з рос. В. О. Мотузного. — 3-тє вид., випр. і допов. — К.: Вища шк., 2002. — 622 с.: іл.).

Дослідження проведені в Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. В якості вегетативних показників психоемоційного стресу використовували основні параметри діяльності серцево-судинної системи: частоту серцевих скорочень і величину артеріального тиску. Також, в процесі дослідження визначали тип темпераменту за методикою Г. Айзенка.

В дослідженні приймала участь змішана група із 30 студентів, віком 20 – 21 рік. З них 3 хлопці і 27 дівчат. Хлопці не займаються фізичними вправами. Шість дівчат ведуть активний спосіб життя – займаються фізичними вправами, а 21 дівчина не займаються фізичними вправами. Всі студенти не мають шкідливих звичок.

У віці 20-21 рік нормальним вважається тиск, що знаходиться в межах від 100/70 до 120/80 міліметрів ртутного стовпчика (мм рт. ст.), а частота серцевих скорочень (ЧСС) – 60 – 80 ударів за хвилину (уд. за хв.).

В таблиці 1 ми бачимо, що наша піддослідна група студентів у стані спокою в середньому мала такий тиск та ЧСС: хлопці – 127/85 мм. рт. ст., 78 уд. за хв.; дівчата, які ведуть активний спосіб життя – 107/71 мм. рт. ст., 74 уд. за хв.; дівчата, які не займаються фізичними вправами – 115/76 мм. рт. ст., 81 уд. за хв.

В ході дослідження з'ясували, що у хлопців в середньому артеріальний тиск збільшився: систолічний перед письмовим екзаменом на 5,5% (134 мм.рт.ст.), а перед усним на 9% (138); діастолічний тиск збільшився відповідно на 24% (87) і на 30% (91). Також відбулося збільшення ЧСС – на 3,5% (88) і на 12% (95). У дівчат, які ведуть активний спосіб життя: систолічний тиск перед письмовим екзаменом збільшився на 4% (111 мм.рт.ст.), а перед усним на 6,5% (114); діастолічний тиск збільшився відповідно на 1% (72) і на 4% (74); ЧСС збільшилася на 4% (77) і на 5% (78). У дівчат, які не займаються фізичними вправами мають такі показники: систолічний тиск збільшився на 5% (121) і на 9% (125); діастолічний на 5% (80) і на 12% (85); ЧСС збільшилася на 8% (88) і на 17% (95).

Таблиця 1

Показники ЧСС та артеріального тиску у студентів у стані спокою та перед письмовим і усним екзаменом

№ п/п	Вік	В спокої		Перед письмовим екзаменом		Перед усним екзаменом		Тип темпераменту
		Атс/Атд	ЧСС	Атс/Атд	ЧСС	Атс/Атд	ЧСС	
Хлопці								
Ведуть активний спосіб життя								
	-	-	-	-	-	-	-	
Мають шкідливі звички								
	-	-	-	-	-	-	-	
Не мають шкідливих звичок і не займаються фізичними вправами								
1.	20	137/96	87	140/96	89	143/98	90	Флегматик
2.	21	120/80	75	130/85	84	135/90	92	Сангвінік
3.	20	123/78	73	132/83	88	137/97	90	Холерик
Дівчата								
Ведуть активний спосіб життя								
4.	20	101/68	72	103/70	74	105/70	76	Флегматик
5.	21	113/72	77	115/72	80	118/72	80	Сангвінік
6.	20	102/66	68	106/68	70	110/68	72	Сангвінік
7.	20	111/80	75	117/75	78	119/79	80	Флегматик
8.	20	105/71	76	107/73	77	113/73	79	Сангвінік
9.	21	112/68	79	118/74	82	120/80	83	Холерик
Мають шкідливі звички								
	-	-	-	-	-	-	-	
Не мають шкідливих звичок і не займаються фізичними вправами								
10.	20	123/80	79	127/79	87	130/80	90	Флегматик
11.	20	128/94	74	136/88	77	142/92	81	Холерик
12.	20	107/65	95	117/79	93	121/80	96	Сангвінік
13.	20	117/75	79	126/81	96	130/85	104	Флегматик

14.	20	133/80	79	137/82	92	143/90	106	Холерик
15.	20	91/70	70	117/73	79	120/80	85	Сангвінік
16.	20	105/78	96	118/82	100	124/99	110	Меланхолік
17.	21	92/71	71	118/74	80	122/81	86	Флегматик
18.	20	106/79	97	127/85	108	132/89	111	Меланхолік
19.	20	127/73	72	136/80	75	140/86	78	Холерик
20.	21	108/66	94	118/80	97	125/82	98	Флегматик
21.	20	104/77	95	127/80	98	132/86	110	Меланхолік
22.	20	116/74	78	122/80	89	136/83	103	Холерик
23.	20	124/81	80	125/80	88	130/84	93	Флегматик
24.	21	90/69	69	116/72	78	125/82	84	Меланхолік
25.	20	132/63	78	142/79	85	145/83	89	Холерик
26.	20	129/95	75	135/83	78	143/89	86	Холерик
27.	20	122/79	78	123/78	81	131/80	87	Сангвінік
28.	20	134/81	80	137/86	89	144/90	102	Холерик
29.	20	118/76	80	124/82	91	130/86	99	Флегматик
30.	20	106/64	92	117/78	94	123/86	97	Меланхолік

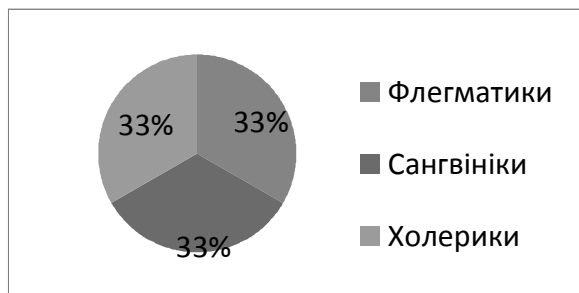
Таким чином у хлопців у стані спокою тиск був підвищений, а перед екзаменами він ще більше підвищився. У дівчат, які ведуть активний спосіб життя відбулося підвищення тиску перед екзаменами, але все ж таки залишився в межах норми. У 43% дівчат, які не займаються фізичними вправами мають підвищений тиск в стані спокою, при письмовому екзамені вже 67% дівчат мали підвищений тиск, а при усному екзамену тиск підвищився вище норми в 100% дівчат. Також у хлопців і дівчат, що не займаються фізичними вправами відбулося підвищення ЧСС, а у дівчат які ведуть активний спосіб життя хоча ЧСС збільшилася, але залишилася в межах норми.

Отже, заняття фізичною культурою покращує психоемоційний стан студентів, він стає більш стійкий до емоційних навантажень. Хоча підвищення тиску відбувалося, але залишилося в межах норми.

По типу темпераменту ми одержали такі результати: 30% флегматики, 30% холерики, 23% сангвініки, 17% меланхоліки. Більшість студентів, які мають схильність до захворювань серцево-судинної системи за типом темпераменту є холериками.

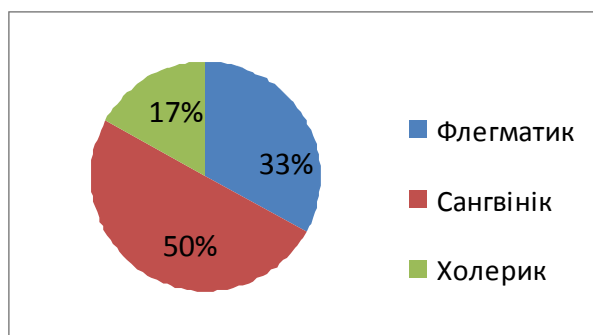
З діаграми 1 ми бачимо, що хлопці 33% по типу темпераменту флегматики, 33% – холерики, 33% – сангвініки.

Діаграма 1

З діаграми 2 ми бачимо, що дівчата, які ведуть активний спосіб життя: 50% – сангвініки, 33% – флегматики, 17% – холерики.

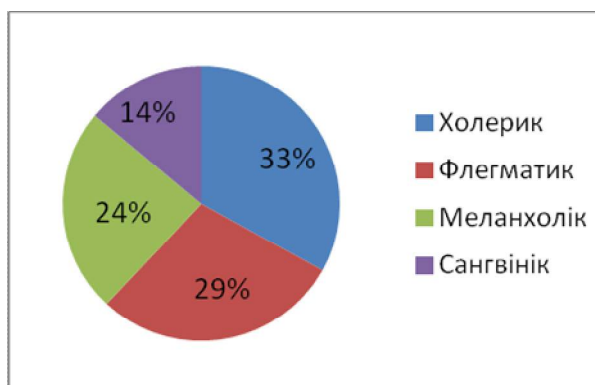
Діаграма 2

З діаграми 3 видно, що дівчата, які не займаються фізичними вправами: 33% – холерики, 29% – флегматики, 24% – меланхоліки, 14% – сангвініки.

Діаграма 3

Дівчата, які займаються фізичними вправами не зважаючи на тип темпераменту мають серцево-судинні показники в нормі (АТ 114/74, ЧСС 74) після впливу екзаменаційного стресу.

Що стосується дівчат, які не займаються фізичними вправами, то серед них:

- холерики (33%) мають середній артеріальний тиск і ЧСС, відповідно 142/86, 92;
- флегматики (29%) мають середній артеріальний тиск і ЧСС, відповідно 128/83, 95;
- меланхоліки (24%) мають середній артеріальний тиск і ЧСС, відповідно 127/88, 102;
- сангвініки (14%) мають середній артеріальний тиск і ЧСС, відповідно 124/80, 89.

Отже, найменш стійкими до екзаменаційного стресу є холерики тому що в них процеси збудження переважають над процесами гальмування. Найстійкішими до стресу є сангвініки тому що їм відповідає тип ВНД врівноважений із значною рухливістю збудження і гальмування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Біологія: Навч. посіб. / А. О. Слюсарев, О. В. Самсонов, В. М. Мухін та ін.; За ред. та пер. з рос. В. О. Мотузного. — 3-тє вид., випр. і допов. — К.: Вища шк., 2002. — 622 с.: іл.
2. Ковалев Л. Г. Психологія личности. -М., 2002.
3. Коган А.Б. Основы физиологии высшей нервной деятельности. М: Высш.школы. 1988.
4. М. Д. Горячев, А.В. Долгополова Психология и педагогика. Учебн. пособ. – Самара: Самарский университет, 2003.
5. Сорокун П.А. Основы психологии. Псков: НГНУ, 2005.

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В ПОЕЗІЇ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО: СЕМАНТИКО-МОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

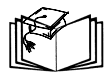
Вікторія Васюта

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Демешко І. М.

Микола Вінграновський – один із найяскравіших представників митців-шістдесятників – залишив нащадкам гуманістичну поезію вишуканої й сміливої думки, глибоко закорінену в українську поетичну традицію, та водночас – неповторну й новаторську. Оказіональні лексеми письменника відкривають нові „русла” потоку свідомості реципієнта, актуалізують його концептуально-чуттєві сфери. Вивченням творчості М. Вінграновського займалися такі науковці, як М. Т. Рильський, І. М. Дзюба, М. М. Ільницький, В. П. Моренець, М. Ф. Слабошпицький, І. О. Світличний, В. Г. Дончик, Т. Ю. Салига, М. М. Сулима, Л. Б. Тарнашинська тощо. Проте малодослідженими є семантичні й морфологічні особливості індивідуально-авторських новотворів митця. Це й зумовило актуальність публікації.

Мета статті – дослідити семантичні й морфологічні особливості оказіоналізмів у творчості М. Вінграновського. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) виділити лексико-семантичні групи оказіоналізмів, установити їхні специфічні характеристики; 2) з’ясувати

морфологічні особливості індивідуально-авторських новотворів М. Вінграновського; 3) здійснити класифікацію okazіоналізмів митця, яка базується на семантичному та морфологічному критеріях.

Головним показником творчої індивідуальності письменника є мовні засоби, використані ним для реалізації свого задуму, оскільки тон та атмосфера твору передусім створюються мовою й залежать від добору мовного матеріалу. Okazіоналізми М. Вінграновського часто стають ключовими, домінантними образами, за допомогою яких твориться особлива гармонія світоладу його поезій. Незважаючи на те, що одне й теж слово у М. Вінграновського може повторюватися, воно нарощує собою ряд нових естетичних смислів.

Особливу роль у поета мають okazіоналізми адресовані дітям. Завдяки грі слів митець досягає особливої ширості та безпосередності, що завжди імпонує маленьким читачам, будить у них фантазію, спонукає до співтворчості. Граційність плавних переходів думки, невимушеність, з якою поєднуються непеєднувані речі, надають віршам непередбачуваності, хоча простежується й чітка внутрішня організація поезій [4, с. 2]. Індивідуально-авторські новотвори є визначальною рисою стилю письменника.

Інтерес мовознавців до проблем і питань неології загалом та okazіоналізмів зокрема постійно зростає. Однак на сьогодні немає єдиного теоретичного погляду на лінгвальний статус okazіоналізмів, немає чіткої межі визначення, які саме лексеми належать до okazіоналізмів, не існує чітких критеріїв розмежування okazіоналізмів від неологізмів.

Неологізм (від грец. νέος – молодий, новий і λογισμός – судження, вислів) – слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальнономвні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські okazіоналізми) [2, с. 377]. Okazіоналізми – нелексикалізовані одиниці, і їхнє значення не належить до семантичного знання читача. Певні okazіоналізми можуть траплятися в одному й тому самому тексті досить часто, і читач може занести їх до свого лексикону принаймні на час читання цього тексту. Таким чином, авторські неологізми, або okazіоналізми – це мовленнєві одиниці, які утворюються за стандартними та новими словотвірними моделями, з характерним експресивним забарвленням та індивідуальним характером.

У витлумаченні Ж. В. Колоїз okazіоналізм – „це новоутворений матеріальний репрезентант, що є результатом реалізації мовної потенції і характеризується категорією okazіональності / узуальності, нульовим рівнем адаптації в „мовному просторі” та нульовим ступенем відтворюваності в просторі власне комунікативному” [1, с. 121].

Лексико-семантичне групування okazіоналізмів передбачає собою розподіл індивідуально-авторських слів за їхнім семантичним і лексичним значенням. Ж. В. Колоїз зауважує, що всі індивідуально-авторські неологізми конструюються з наявного в системі мови „будівельного матеріалу” з метою називання нових або переназивання вже існуючих номінацій. „Нова матеріальна форма вираження репрезентує нове лексичне значення, віддзеркалює світ реальних чи ірреальних предметів та явищ і т. ін. та демонструє типові відношення між ними” [Там само, с. 122]. Виходячи з цього, мовознавець виокремлює три основні номінативні поля української деривації: 1) okazіональні репрезентанти предметності; 2) okazіональні репрезентанти процесуальної ознаки; 3) okazіональні репрезентанти непроцесуальної ознаки. Автор зазначає, що кожне номінативне поле об'єднує в собі мікрополя, які складаються з дериваційних рядів. Кількість мікрополів та дериваційних рядів залежить від кількості і відтінків значень okazіоналізмів.

„Номінативне поле okazіональних репрезентантів предметності представлено у вигляді бінарних опозицій (номеми на означення: 1) конкретних / абстрактних понять; 2) реалій живої / неживої природи; 3) істот / неістот; 4) предметів природного / штучного походження; 5) власних / загальних назв; 6) тваринного / рослинного світу) та проілюстровані сімома номінативними мікрополями, означеними нами як: 1) антропоніми; 2) персоніми; 3) зооніми; 4) флоризми; 5) натурфактоніми; 6) артефактоніми; 7) ідеоніми” [Там само, с. 123].

Пропонуємо іншу класифікацію, яка базується на семантичному та морфологічному критеріях. Однак не всі okazіоналізми можна чітко віднести до конкретної лексико-семантичної групи, оскільки, по-перше, індивідуально-авторські новотвори розглядаються як повноцінні лексичні одиниці тільки в контексті, і, по-друге, деякі okazіоналізми можуть поєднувати в собі декілька різнорідних лексичних одиниць. Таким чином, у класифікацію вводиться поняття „семантична спорідненість”. Воно передбачає віднесення новотвору до певного розряду за семантикою твірного або головного слова.

Виокремлюємо okazіональні іменники на позначення: 1) назв предметів, абстрактних понять (*бульбохата, дума-турбота, місяць-молодан, горох-фартух, човниця, півправа, півсвобода, півжиття, крапельина, перегра, горевіз, вітер-лист*); 2) назв рослин (*медоцвіт, яблунячко, листя-їжаки, дрімолей, сосенята, сосеняточка*); 3) назв тварин (*кіння, сніго-птах, кінь-птах*); 4) просторових і часових понять (*світання, ніч-день, літотенятонько, столітечко, поле-колисанка, небенятко, антисвіт*); 5) опредметнених дій (*закличчя, холодильник (ім.), цяпота, гримина, дрімайлик, зненавидь (ім.), снобів'я, сопів'я, хлюпавиця, нешелестінь, переcheckаянність, чапенята*); 6) опредметнених ознак (*упевність, синість, білодення,*

повноцільність, всесилість, безгомінність, темновиння); 7) опредметнених явищ (*серцепад, тривоженність, листолет, сніголет, дощосіч, сніжена, небопадь*); 8) частин тіла (*вухонько, очі-калиновіття*); 9) психологічного й фізичного станів (*духоозброєння, сумніви-гризоти*). Ці оказіональні лексеми характеризуються своєрідною лівобічною синтагматикою: у значній частини досліджуваних лексем відсутня така сполучуваність, що можна пояснити непотрібністю атрибутики через яскравість аксіологічної семантики таких іменників.

У поезіях М. Вінграновського переважають неолексеми-іменники. Індивідуально-авторські новотвори цього типу мають за мету назвати певні явища, предмети, стани, які будуть новими для читача не тільки в плані змістовому, а й формальному, створити оригінальну оболонку неообразу поезій. Оказіональних лексем на позначення назв осіб не виявлено. Називаючи нове чи вже існуюче явище дійсності, поет робить акцент на предметах, ознаках, діях, просторових і часових поняттях. Саме ці оказіоналізми мають на меті створити атмосферу незвичайного світу поезії.

У творах М. Вінграновського використовуються оказіоналізми-прикметники на позначення: 1) назв кольорів (*макоцвітний, кульбабо-золотий, срібнокрилий, синьоблагальний, чорнолетючі*); 2) назв смаку (*мамалижний*); 3) матеріалу (*водовий*); 4) зовнішніх ознак (*сивовий, тонкостанний*); 5) просторових ознак (*зорехмарний, океанний, неогорний*); 6) часових ознак (*двадцятивесний, двадцятивічний, вечоровий, звечоровий*); 7) назв властивостей (*розмерзлоокій, гідночеснолиций, тихомолодий, многотрудний, многозиковий*); 8) ознак за відношенням до предмета (*джмеленький, ожіший, бабунин, стежкояблукатий, дніпророждений*); 9) ознаками за відношенням до дії (*роздівочений, мертвородний, сподіваний, всепожерний, вчарований, призаснулі*); 10) ознак за відношенням до абстрактних понять (*народоперший*).

Таким чином, у творах М. Вінграновського трапляються прикметники різних семантичних груп. Однак, найменше номінацій за семантичною спорідненістю смаку, матеріалу та абстрактних понять. Це пояснюється прагненням письменника у своїх ліричних творах узагальнити та індивідуалізувати образ, не конкретизувати його.

Щодо оказіоналізмів-дієслів, то спостерігаємо новотвори на позначення: 1) фізичної дії (*звуть-кличуть, розлетіти, прикрилити, ословитися, відтихати, відлітувати*); 2) стану, у якому перебуває предмет, істота (*самувати, гається, перепоблискувати, диблячись, давніти, цвітати, позахолодати, повідтуманіти*); 3) процесу становлення предмета, зміни якості (*звоніти, заважніти, зрабитися, збалакатися, прозоряти, перечорніти*); 4) ставлення до когось / чогось (*доклясти, долюбити, відлюбити*). Розглядаючи специфіку творення неологізмів у творчості М. Вінграновського, варто зазначити, що здебільшого оказіональними в поезії митця виступають іменникові неолексеми. Отже, нові назви дій, станів, ставлення є досить поширеними у творчому доробку Миколи Вінграновського. Цими лексемами автор передає ірреальну (у більшості випадків) дію, яка увиразнює характеристику ліричного героя або твору загалом і є шляхом до розуміння світобачення митця.

Семантичну спорідненість лексем з оказіоналізмами-прислівниками спостерігаємо на рівні таких значень: 1) із темпоральним значенням (*учоренько, довгоплинно, вечірньосірогусо*); 2) якісним (*розджмеліто, малиноголово, чорнолапо, повнокрило, тихомудро, легкобоко*); 3) квантитативним значенням (*впівцастя*). Оказіональні прислівники автор використовує не так часто, як інші частини мови. Це пояснюється властивостями самого прислівника. Оскільки це незмінна частина мови, можна припустити, що її важко ввести в контекст ліричного твору так, щоб вона повністю реалізувала всі свої потенційні мовні можливості.

Загалом оказіоналізми у творчості М. Вінграновського характеризуються значним різноманіттям у семантичному, морфологічному та словотвірному аспектах. Новотвори передають не тільки психологічний та емоційний стан письменника, а і його світогляд і переосмислення буття. Зовнішня оболонка лексичної одиниці перебуває в цілковитій гармонії з її значенням, утворюючи унікальне слово, яке реалізується у свідомості читачів, змушуючи реципієнтів розуміти оказіоналізм по-своєму.

Перспективу подальшого дослідження оказіоналізмів М. Вінграновського вбачаємо у вивченні словотвірних особливостей неолексем у творчості письменника.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація [Електронний ресурс] / Ж. В. Колоїз. – Режим доступу : http://kdpu.edu.ua/download/library/Science/monogr/Koloyiz_ukr_ok_deriv.pdf
2. Українська мова. Енциклопедія / [ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.
3. Турчак О. М. Поняття „оказіоналізм” у мовознавчій літературі та його мовленнєва реалізація в українських періодичних виданнях кінця ХХ століття [Електронний ресурс] / О. М. Турчак. – Режим доступу : <http://duer.edu/uploads/vidavnitstvo14/visnikfilologija2-6-13/6189.pdf>
4. Старовойт Л. В. Поетика лірики Миколи Вінграновського [Електронний ресурс] / Л. В. Старовойт. – Режим доступу : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/22.4.8.pdf>

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Оксана Високолян

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Черкасов В. Ф.

Актуальність дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується на тому, що головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку та самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися упродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Особливу увагу в теорії і практиці приділяють проблемі індивідуального розвитку дитини. Відомо, що «індивідуальний підхід» як принцип навчання і виховання дітей завжди був присутній у педагогіці, проте його сутність завжди залишається відкритим питанням для подальших наукових досліджень, а відповідно є актуальною і своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми індивідуального підходу до дітей були розкриті в працях педагогів минулого і сучасності (А. М. Богущ, Є. М. Водовозова, В. М. Галузинський, О. В. Духнович, Лесгафт, Дж. Локк, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, М. І. Пирогов, О. В. Проскура, С. Ф. Русова, Ж.-Ж. Руссо, К. Д. Ушинський, Ф. Фребель, С. Френе) та психологів (І. Д. Бех, П. П. Блонський, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Б. Д. Ельконін, Л. В. Занков, О. В. Киричук, Ж. Піаже, В. А. Роменець, Л. С. Славина та ін.). Тематика нашого дослідження значною мірою доповнює наукові пошуки вищезазначених науковців і уможливорює визначити сутність феномену індивідуального підходу.

Мета статті полягає у розкритті значення поняття «індивідуальний підхід» у науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній літературі поняття «індивідуалізація навчання» та «диференціація навчання» часто використовуються у різних значеннях. Різноманітність підходів до тлумачення цих понять обумовлюється цілями, засобами та способами їх застосування в кожному конкретному випадку. Недостатньо розмежовані також поняття «індивідуалізація» та «індивідуальний підхід», «диференціація» та «диференційований підхід».

А. А. Бударний поняттю «індивідуальний підхід» надавав практичну спрямованість. «Індивідуальний підхід у навчальному процесі спрямований на те, щоб усі діти постійно одержували завдання, відповідні їхнім навчальним можливостям, тобто працювали в повну міру сил та здібностей, у результаті чого створювалися б сприятливі умови навчання для кожної дитини» [1].

До факторів, які особливо впливають на якість навчання, вчений відносив індивідуальні особливості інтелектуальної діяльності (рівень розвитку здібностей до учіння) та працездатність дітей. Разом вони є показником навчальних можливостей дітей.

В монографії Є. С. Рабунського тлумачення індивідуального підходу дається таким чином: «Індивідуальний підхід у навчальному процесі означає дійову увагу до кожної дитини, її творчої індивідуальності, передбачає розумне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних занять для підвищення якості навчання і розвитку кожної дитини» [4]. Як зазначає автор, основна відмінність його тлумачення від інших – у прагненні поширити вимоги розглядуваного принципу не лише на методи і форми організації навчання, але й на окремі сторони його змісту.

Вчений показав необхідність першочергового врахування (за умови цілісного підходу до особистості) таких показників:

- а) успішності;
- б) рівня пізнавальної самостійності;
- в) дійовості інтересу до навчання (стійкий інтерес до предмету плюс старанність) [4].

Індивідуалізацію навчання Є. С. Рабунський називає особливою організацією навчального процесу, направлену на реалізацію вимог індивідуального підходу.

А. О. Кірсанов замість принципу індивідуального підходу до школярів у навчанні вводить принцип індивідуалізації навчальної діяльності [3]. Під індивідуалізацією навчальної діяльності школярів він розуміє таку систему індивідуалізованих способів і прийомів взаємообумовлених дій вчителя й дітей, яка органічно, як характерологічна ознака, присутня в усіх етапах навчальної діяльності. Реалізація цього принципу базується на всебічному вивченні індивідуальних особливостей школярів [3].

І. Е. Унт використовує поняття «індивідуалізація» в такому розумінні: «Індивідуалізація – це врахування у процесі навчання індивідуальних особливостей дітей в усіх його формах і методах, незалежно

від того, які особливості і в якій мірі враховуються» [5]. Індивідуальний підхід дослідника трактує як принцип навчання, а індивідуалізацію – як реалізацію цього принципу, яка має свої форми і методи.

На думку І. Е. Унт, при індивідуалізації навчання насамперед потрібно враховувати такі особливості:

- наочність, тобто загальні розумові здібності, а також спеціальні здібності;
- навчальні уміння;
- навченість, яка включає як програмні, так і позапрограмні знання, уміння, навички;
- пізнавальні інтереси (на фоні загальної навчальної мотивації) [6].

Отже, більшість дидактів визначають індивідуалізацію як організацію навчального процесу, при якому вибір способів, прийомів, темпу навчання відбувається з урахуванням індивідуальних відмінностей вихованців, рівня їх розвитку і здібностей до навчання, самостійності при розв'язуванні пізнавальних задач, забезпечення навчальною діяльністю дитини на рівні її потенційних можливостей. Зазначимо, що таке тлумачення індивідуалізації навчання розглядається більше з позиції вчителя. На думку В. М. Володька, «індивідуалізація навчання – це спеціально організована взаємодія учасників процесу навчання, за якої якнайповніше враховуються й використовуються індивідуальні особливості кожного, визначаються перспективи подальшого розумового розвитку й гармонійного вдосконалення особистісної структури, відбувається пошук засобів, які компенсували б наявні вади і сприяли б формуванню індивідуальної особистості» [2]. Такий підхід враховує індивідуальні особливості обох учасників навчального процесу: і педагогів, і вихованців.

Існують різні думки вчених і щодо понять «диференціація навчання» та «диференційований підхід». Словник іншомовних слів дає таке тлумачення слова «диференціація» (від франц. *differentiation*, лат. *differentia* – відмінності) – розподіл, розшарування цілого на різні частини, форми і ступені.

В. Загвязинський під диференційованим підходом розуміє особливий підхід вчителя до різних груп дітей та окремих вихованців, організація для них роботи, різної за змістом, обсягом, складністю та прийомами. Справжньою метою диференційованого навчання, за словами автора, є не стільки забезпечення необхідного мінімуму знань, умінь, навичок, скільки забезпечення максимально можливої глибини в оволодінні матеріалом, кращих результатів у розвитку кожного [7].

З усього розмаїття індивідуальних проявів у практиці роботи ЗНЗ враховуються індивідуально-психологічні відмінності: тип нервової системи, особливості пізнавального ставлення до оточуючого, до себе тощо. Вони виявляються у поведінці і діяльності дитини, а саме: як вона приймає та виконує доручення, відгукується на прохання однолітків, рідних, незнайомих, як налагоджує контакти з іншими людьми, як поводить у спільній діяльності з дорослими, з іншими дітьми, як реагує на труднощі і як долає їх, як переживає невдачі, успіхи тощо.

Висновки. Особливу увагу в теорії та практиці виховання сьогодні приділяють проблемі індивідуального розвитку дитини. Відомо, що «індивідуальний підхід» як принцип навчання й виховання дітей завжди був присутній у педагогіці, проте його сутність завжди залишається відкритим питанням для подальших наукових досліджень. Принцип індивідуального підходу підкреслює необхідність систематичного вивчення не тільки соціально-типового, але й індивідуально-неповторного в особистості кожної дитини, він є активним, формувальним, розвивальним принципом, який передбачає творчий розвиток індивідуальності дитини.

Коли ми говоримо про індивідуальний підхід, то маємо на увазі не пристосування цілей й основного змісту виховання до окремої дитини, а пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей для того, щоб забезпечити повноцінний розвиток особистості. Індивідуальний підхід створює найбільш сприятливі можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарованостей дитини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бударний А. А. Індивідуальний підхід у навчанні. – М., Радянська педагогіка, 1965 – С. 18 – 20.
2. Володько В. М. Індивідуалізація і диференціація навчання: понятійно-категорійний аналіз. – К., Педагогіка і психологія, 1997 – С. 9 – 17.
3. Кірсанов А. О. Індивідуальний підхід у навчанні. – Казань, Таткнигаиздат, 1966 – С. 95 – 98.
4. Рабунський С. С. Індивідуальний підхід у процесі навчання учнів на основі їх самостійної учбової діяльності. – М., Просвещение, 1975 – 184 с.
5. Унт І. Е. Індивідуалізація і диференціація навчання. – М., Педагогіка, 1990 – С. 49 – 51.
6. Унт І. Е. Вчені записки. «Індивідуалізація і диференціація навчання» – М., 1972 – С. 83 – 87.
7. Шиянов С. М. Гуманізація педагогічної освіти. – М., 1991. – 171 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЛУХОВОЇ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Марія Вознюк

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівники – кандидат педагогічних наук, доцент Дідич Г.С.

Актуальність дослідження. Стратегічною метою сучасного освітнього процесу є розвиток особистості учня, становлення в людині систем цінностей: особистісних, загальнолюдських, професійних тощо. У загальноосвітніх навчальних закладах високий виховний та розвивальний потенціал несуть предмети художньо-естетичного циклу і, зокрема, уроки музики та музичного мистецтва.

Сприяття формуванню в учнів різнобічних естетичних інтересів і потреб, музичної культури, становленню їхньої творчої індивідуальності можливо, залучаючи школярів до активної участі у різних видах музичної діяльності, стрижнем яких виступає активне вслуховування в музичне звучання. Здатність школярів до активного вслуховування залежить, з одного боку, від рівня розвиненості їхнього музичного слуху, а з іншого – уваги як необхідної умови чіткого, усвідомленого відображення навчального матеріалу та його засвоєння.

Цілеспрямовані спостереження практики музичного навчання школярів доводять, що музична діяльність у всіх її різновидах (спів, гра на інструменті, музичне сприймання, елементарна творчість тощо) не може бути продуктивною без розвиненої слухової уваги. Отже, слухова увага є необхідною умовою для ефективного музичного розвитку учнів, адже у процесі музичного навчання вона має значний вплив на процес та результати музично-слухової, музично-виконавської та музично-творчої діяльності, виступаючи важливим засобом їх регулювання.

Постановка проблеми. Проблема слухової уваги досліджувалася психофізіологами (А.Бару, М.Безруких, І.Вартанян, Н.Дубровинська, І.Лебедева, О.Лурія, Є.Хомська, Д.Фарбер та ін.), психоакустиками (Я.Альтман, І.Вартанян, В.Шупляков та ін.). Дослідження сенсорних функцій психіки і, зокрема, уваги до звукових подразників, пов'язаної з роботою слухового аналізатора людини, проводилися у психології (Д.Бродбент, В.Вундт, Р.Вудвордс, У.Джеймс, Д.Дойч та Дж.Дойч, М.Ланге, Н.Морей, Е.Тітченер, А.Трейсман, К.Черрі та ін.).

Ученими, що досліджували питання вікового розвитку уваги, виокремлюється молодший шкільний вік як сензитивний період для її розвитку.

У працях науковців та видатних діячів мистецтва (Б.Асаф'єв, Л.Баренбойм, Л.Бочкарьов, Д.Кірнарська, Г. Коган, В. Петрушин, Г.Прокоф'єв, З. Софроній, М.Старчеус, Д.Юник та ін.) підкреслюється суттєва роль слухової уваги в музичній діяльності. Фахівці з музичного навчання засвідчують про значний вплив слухової уваги на процес та результати діяльності учнів на уроці музики (Ю.Алієв, С.Брандель, Н.Гродзенська, Д.Кабалевський, Т.Овчинникова, О.Ростовський, Г. Стулова, В.Тевліна, Л.Хлебникова, В.Шацька та ін.).

У теорії та методиці музичного навчання питання слухової уваги спеціально не досліджувалося. Отже, склалися суперечності:

- між значенням слухової уваги у становленні музичної культури особистості та недостатньою увагою у практиці музичного навчання до розвитку слухової уваги учнів початкової школи;
- між потребами практики музичного навчання та нерозробленістю проблеми формування слухової уваги в теорії музичного навчання.

Основна мета статті полягає у теоретичному узагальненні проблеми та визначенні основних методів та прийомів формування слухової уваги молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Слухова увага молодших школярів у музичній діяльності розглядається нами як процес та результат налаштування на сприймання музичних явищ, що виявляється у здатності до зосередження на їх звучанні та художньо-змістовній сутності. Слухова увага молодших школярів виявляється у слуханні, виконанні музики та елементарній творчості, що сприяє аналізу звукової інформації, контролю та регуляції музичної діяльності в цілому [13, с. 28].

Увага – це спрямованість і зосередженість, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної та рухової активності індивіда [2]. За активністю людини в організації уваги розрізняють три види: мимовільна, довільна, післядовільна. Знаючи, що у дітей цієї вікової групи переважає мимовільна увага і що вони важко зосереджуються на сприйнятті “нецікавого” матеріалу, учителі намагаються використати різноманітні педагогічні засоби, щоб зробити навчання цікавим [12].

Грунтуючись на наукових висновках психологів та практичних здобутках педагогів-музикантів, ми вважаємо доцільним визначити структуру слухової уваги молодших школярів як єдність наступних властивостей – концентрації, стійкості, вибірковості, розподілу, переключення, обсягу [7]. Увага дітей молодшого шкільного віку характеризується малою стійкістю (10-15 хвилин), малим обсягом (2-3 одиниці), слабким розподілом, нерозвиненим переключенням [7]. Компоненти слухової уваги у молодших школярів мають наступне змістове наповнення: концентрація – характеризує міру інтенсивності зосередження учнів на окремих музичних елементах чи звучанні музики у цілому; стійкість – визначає тривалість слухового зосередження учнів на музичному звучанні і виявляється у відсутності відволікань у процесі вслуховування; вибірковість – свідчить про свідоме виокремлення з цілісного звучання елементів, які відповідають попередньо визначеним ознакам; розподіл – свідчить про здатність учнів до диференційованості сприймання музичного звучання та контролю власного виконання у групових формах діяльності; переключення – характеризує зміну слухового спрямування школярів з одного музичного явища на інший; обсяг – свідчить про кількість музичних об'єктів, які учень чує та усвідомлює одночасно, з достатньою чіткістю у найкоротший час.

На роль слухової уваги як необхідної складової організованого спостереження музичних явищ вказував Б.В. Асаф'єв: «Активізація слухової уваги під час сприймання-спостереження музики дає можливість чути – серед безперервного музичного руху – зв'язок та взаємодію всіх елементів, які зумовлюють процес звучання» [1, с. 56].

На думку О.Г.Раввінова, виховати стійку довільну слухову увагу можливо через захоплюючі, яскраві музичні враження, що викликають в учнів інтерес і любов до музики, зумовлюють вирішення багатьох завдань. [10, с. 4].

Педагогічними умовами, що сприяють організації процесу формування слухової уваги молодших школярів та досягненню її ефективності, визначено такі: урахування специфіки уваги молодших школярів, зумовленої віковими особливостями, своєчасна зміна видів музичної діяльності, забезпечення оптимального (доцільного) темпу проведення уроку, постійна підтримка зацікавленості учнів музичною діяльністю, забезпечення індивідуалізації та диференціації музичного навчання школярів [5, с. 160].

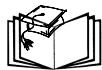
Процес формування слухової уваги учнів передбачає застосування комплексу методів та прийомів.

Миколінська С.І. вважає, що перший блок методів та прийомів спрямовано на активізацію слухової передумови учнів. Методи цього блоку застосовуються перед сприйманням та виконанням музики і мають забезпечувати вчасність цілеспрямованого активного слухання учнів, сприяти довільному налаштуванню слухової уваги школярів на потрібні музичні об'єкти. До них належать: метод активізації музично-слухової готовності школярів до музичної діяльності; метод емоційного налаштування учнів на сприйняття образів певного настрою; метод спрямування слухової уваги учнів на стеження за розгортанням музичних образів [6].

Застосування зазначених методів передбачає використання таких педагогічних прийомів, як: “слухання тиші”; “емоційне пригадування”; вступне слово; застосування дидактичних віршів (віршів-ознайомлень, віршів-пояснень, віршів-правил, віршів-загадок, віршів-тренінгів), дидактичних казок; спонукання до допомоги іншому; уявлення характеру художніх образів відповідно до запропонованої учителем назви цього твору тощо.

Другий блок методів та прийомів спрямовано на формування у школярів навичок активного слухання упродовж звучання музики. Головне завдання при цьому – сприяти формуванню здатності учнів до довільного концентрування уваги, досягнення її стійкості, розширення обсягу, активізації вибірковості, переключення та розподілу безпосередньо під час слухання музичних творів чи виконання пісень, поспівок. Другий блок включає три методи. Перший – метод спонукання учнів до образного слуховідчуття та образного слухомислення під час слухання музичного твору. Другий – метод спонукання учнів до слухового контролю (самоконтролю) за власною музично-виконавською діяльністю з метою її корекції – спрямовано на опанування учнями діями контролю та самоконтролю під час співу та їх застосування для досягнення чистоти інтонування, а також ритмічної, динамічної, тембральної злагоженості виконання всіх учасників. Третій – метод спонукання учнів до слухового контролю (самоконтролю) за власною музично-творчою діяльністю з метою її корекції – має на меті формування у школярів навички цілеспрямованого слухового спостереження за процесом і результатом творчого створення власних зразків [6, с. 143].

Застосування зазначених методів передбачає використання таких педагогічних прийомів, як: крокування під музику; зображення напрямку руху мелодії, стеження за нотним записом мелодії; застосування пластичних рухів «гри» на уявних музичних інструментах під час слухання музичних творів; використання кольорових карток для здійснення дії контролю інтонації у співі; створення малюнків на основі прослуханої музики тощо.

Зважаючи на вікові особливості молодших школярів, методи та прийоми другого блоку доцільно застосовувати у формі дидактично-ігрових вправ (“Луна”, “Сходинки”, “Музичний світлофор”, “Жива гама”, “Музичний діалог”, “Хто найуважніший”, “Ритмічна естафета”, “Впізнайте голос” тощо).

Третій блок методів та прийомів спрямовано на розвиток слухацької рефлексії учнів. Спонування молодших школярів до аналізу результатів власного слухового зосередження після слухання та виконання музики дає їм змогу виявити якість та результативність вслуховування, виявити неточності у виборі об’єктів слухового спрямування чи визнати відсутність вчасного слухового зосередження на музичних явищах. Таким чином здійснюється вплив на особливості включення властивостей слухової уваги та їх регулювання в подальшому, вдосконалюється рівень музично-слухових навичок. До групи даного блоку належать методи проведення аналізу-інтерпретації та оцінювання музичних творів, спонування учнів до слухової рефлексії у процесі музичного сприймання, спонування учнів до аналізу та оцінювання результатів виконавської діяльності однокласників і власної виконавської діяльності [6, с. 144].

Застосування зазначених методів передбачає використання таких педагогічних прийомів, як: залучення учнів до відбору кращого музичного зразка чи такого музичного зразка, який би відповідав визначеним параметрам; спонування дітей до оцінювання елементів власного співу та співу однокласників; спонування до постановки запитань до однокласників; застосування взаємоконтролю виконуваних вправ-завдань, створених учнями; спонування до часткового коментування учнями якості музично-виконавської діяльності однокласників; акцентуація вчителем досягнення школярем успіху в музичній діяльності; використання таблиць емоційних характеристик; використання навчальних карток різного типу – кольорових карток, які застосовуються у завданнях на рефлексію емоційного стану, карток для здійснення дії контролю (самоконтролю) у співі, карток із зображенням музичних інструментів.

На основі опрацьованої літератури нами були виділені три рівні сформованості слухової уваги учнів молодших класів: низький, середній, високий.

До низького рівня сформованості слухової уваги слід відносити школярів, які не виявляють здатності до інтенсивності зосередження на музичному звучанні, неспроможні самостійно виявити порушення ритмічного чи звуковисотного компонентів музичного твору, неспроможні одночасно слухати і контролювати власне виконання та слідкувати за розвитком музичного образу і характерними компонентами музичної мови твору. Обсяг слухової уваги характеризується обмеженістю (виявленням труднощів у визначенні складу виконавців музики).

Середній рівень сформованості слухової уваги молодших школярів на уроках музики характеризується обмеженою, фрагментарною здатністю до інтенсивності зосередження на музичному звучанні, до стійкості, вибірковості, переключення, розподілу слухової уваги, обмеженим обсягом.

Високий рівень сформованості слухової уваги у молодших школярів характеризується високим ступенем інтенсивності зосередження на музичному звучанні, здатністю до стійкості, вибірковості, переключення, розподілу слухової уваги, широтою обсягу.

Висновок. У статті представлено теоретичне узагальнення вирішення проблеми формування слухової уваги молодших школярів на уроках музичного мистецтва, визначені педагогічні умови, комплекс методів та прийомів, що узагальнюють проблему формування слухової уваги.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В. Асафьев. Изд. 2-е, «Музыка», Ленинградское отделение, 1973. – 143 с.
2. Гонаболин Ф.Н. Внимание и его воспитание / Ф.Н.Гонаболин. – М.: Педагогика, 1972. – 247 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Горюнова Л. На пути к педагогике искусства // Музыка в школе, 1988. – №2. – С.7-17.
5. Леонтович М. Практичний курс навчання співу у середніх школах України / М. Леонтович. Упор. Л.О. Іванова. – К.: Муз. Україна, 1989. – 136с.
6. Миколінська С.І. Методи і прийоми спонування молодших школярів до свідомого регулювання музично-слухової уваги / С.Миколінська. // Молодь і ринок. – Дрогобич: КОЛО, 2012, №9 (92). – С. 141 – 145.
7. Общая психология: Учеб. для студентов пед. унив. (Петровский А.В., Брушлинский А.В., Зинченко В.П. и др./ Под ред. А.В. Петровского.) – 3-е изд., перед. и доп. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.
8. Олексюк О. М. Музична педагогіка: Навчальний посібник / О.Олексюк. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
9. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М.Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с
10. Раввінов О.Г. Методика хорового співу в школі / О.Г.Раввінов. – Вид. 2. – К.: Музична Україна, 1971. – 124 с.
11. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі / О.Я. Ростовський. – Тернопіль: Богдан, 2000. – 215 с.
12. Страхов И.В. Воспитание устойчивости внимания школьников на уроках: Сб. уроков в школе. – Выпуск 11./И.В.Страхов. – Саратов, 1971. – 192 с.
13. Чуприкова Н.И. Как вывести психологию внимания из теоретического тупика // Вопросы психологии. – 2008. – № 5. – С. 13 – 30.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДИРИГУВАННЮ

Анастасія Волочай

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко І. Л.

Актуальність дослідження. Підготовка диригентських кадрів становить значну складність, зумовлену великою мірою тим, що серед інших видів музичного виконавства диригентське мистецтво в сучасному розумінні є одним із наймолодших, хоч, звичайно, диригування на різних стадіях розвитку зазнало всіляких змін, поки набуло сучасного вигляду.

Диригування – один із видів творчої діяльності в галузі музично-хорового мистецтва. Тому підготовку майбутніх вчителів з хорового диригування слід розглядати як підготовку до творчої діяльності. Ця підготовка передбачає оволодіння системою музично-теоретичних знань, методологією і методикою творчої діяльності, численними вміннями і навичками.

Однією з найголовніших проблем формування та розвитку творчих умінь та навичок майбутнього диригента є оволодіння умінням працювати з партитурами, оволодівати роботою над твором та інтерпретувати їх по своєму.

Розробленість проблеми. Мистецтво диригування та питання педагогічної й виконавської діяльності хормейстера досліджували М. Канерштейн, О.Анісімов, І. Заболотний, Є. Карпенко, О. Маруфенко, Н. Стефіна, К. Ольхов.

Особливості роботи над хоровими партитурами та їх аналіз досліджували Ю. Серганюк, Л. Серганюк, В. Їжак, Л. Безбородова, О. Коловекий, Л. Живов.

Головна мета статті полягає у тому, щоб сформувати творчі уміння та навички майбутнього диригента, підготувати його до практичної роботи з хором, обґрунтувати необхідність уміння аналізувати хоровий твір та інтерпретувати його по своєму, як вияв творчості та прояв особистості.

Виклад основного матеріалу. Виховання високопрофесійного диригента – одна з актуальних проблем сьогодення, яка зумовлена тим, що серед інших професій диригентське мистецтво є чи не наймолодшим, хоч і має свою багатотисячолітню історію.

Диригування є однією з важливих навчальних дисциплін для формування майбутніх фахівців-диригентів, керівників творчих колективів, що сприяє розвитку їх інтелектуального рівня та особистісних якостей.

Сучасна мова диригентського мистецтва – результат використання одного з перевірених багатотисячолітньою практикою засобів людського спілкування, що викликають безпосередній емоційний відгук, різноманітні асоціації. Для вірного розуміння того, як диригування досягло свого сучасного рівня, необхідно проаналізувати основні історичні етапи його розвитку.

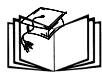
Диригування (від франц. *diriger* – направляти, управляти, керувати) – один з видів музично-виконавського мистецтва, керівництво колективом музикантів (оркестром, хором, ансамблем, оперною або балетною трупю) в процесі підготовки та під час публічного виконання музичного твору. Диригування здійснюється диригентом, який прагне передати колективу виконавців свої художні наміри, своє розуміння твору, забезпечує ансамблеву стрункість і технічну досконалість виконання. В основі виконавського плану диригента – ретельне вивчення та викладення тексту партитури [3, с.175].

Мистецтво диригування удосконалюється в процесі постійного і систематичного спілкування диригента з оркестром або хором.

Із всіх музичних професій професія керівника-диригента, мабуть, найскладніша та найвідповідальніша. Звернімо увагу: будь-який музикант-соліст розділяє відповідальність за виконання тільки з тим інструментом чи голосом, на якому демонструє своє виконавське мистецтво; колективні (ансамблеві, оркестрові, хорові) виконавці ділять відповідальність між собою; перед диригентом же стоять особливі умови – його інструментом є цілий колектив виконавців.

Перш ніж приступити до диригування музичного твору, його необхідно детально вивчити. Навички роботи над партитурою майбутній учитель музики набуває поступово, спочатку під наглядом і при допомозі педагога, а потім – самостійно. Цій важливій ділянці роботи приділяється виключна увага. Вироблення умінь і навичок опрацьовувати партитуру є важливою умовою виховання диригента [2, с.119].

Попереднє ознайомлення з партитурою – це довготривалий процес, який проходить декілька стадій. Перш ніж прослухати партитуру з фонограми, в концертному виконанні або на інструменті, необхідно ознайомитись з літературним текстом, визначити темп, будову твору, позначення авторів, вивчити діапазон хорових партій, склад хору, фактуру[4, с.144].

Аналіз хорової партитури необхідно розпочинати з конкретних суспільно-історичних умов, в яких жили автори твору, формувались їх естетичні погляди. Допомогає в цьому знайомство з творчістю авторів, що дає можливість диригентові знайти невідомі риси музичного образу. Знайомство з біографічними даними, творчим доробком, епохою, в якій творили автори, допоможе висвітлити історію написання музичного твору, причини, що спонукали авторів звернутися саме до таких художніх образів [6, с.55].

Важливою вимогою до аналізу є визначення частин музичного твору та його поєднання в єдине ціле на основі ідеї, теми та художніх образів. З цієї метою майбутній диригент вчиться розрізняти фразу, речення, період, частини музичного твору. Проте диригент повинен пам'ятати, що художні образи музичного твору визначаються в комплексному співставленні всіх засобів музичної виразності, де треба звернути велику увагу на вокально-хоровий аналіз [6, с.51-64].

Попереднє вивчення партитури диригентом допомагає знайти такі диригентські жести, які найбільш оптимально відтворюють художній образ, цілісність музичного твору. Майбутній диригент планує диригентські жести за такими критеріями:

- відтворена ритмічна структура музичного твору у диригентських жестах (видержані тривалості, особливі види ритмічного поділу, паузи, метр і т. ін.);
- динаміка музичного твору, характер мелодії та їх відтворення в жестах (прийоми, навички показу динамічних відтінків, амплітуда жестів, форте, мецо форте, піано і т.д.);
- темп та його взаємозв'язок з характером та прийомами диригування;
- прийоми звуковедення, штрихи та відтворення їх в диригентських жестах (легато, нон легато, стакато, маркато і т.ін.);
- прийоми вступу, ауфтакти (характер ауфтактів, залежність від темпу, динаміки і т.д.) та їх виконання в жести;
- прийоми зняття звучання хору, хорових партій та їх виконання диригентським жестом;
- визначення всіх характеристик диригентського жесту на весь музичний твір (графічне уявлення диригентського жесту, технічні прийоми виконання, уявне звучання хору, розподілення штрихів).

Виконання письмової анотації на хоровий твір є важливою формою навчання студентів-музикантів. Метою такої роботи є підготовка студентів до самостійної хормейстерської діяльності, для чого потрібні навички всебічного вивчення хорової партитури. Максимальне наближення до вірного виконавського трактування і вибір хормейстерських прийомів для подолання вокально-хорових труднощів – це основні завдання, що стоять перед студентом під час аналізу хорового твору. У письмовій роботі студенти використовують знання з музично-теоретичних дисциплін, музичної і хорової літератури, постановки голосу, хорового диригування та хорознавства. У письмовому аналізі має бути відображене особисте ставлення студента до виконуваного твору, що полягає в розумінні значення співвідношень засобів музичної і вокально-хорової виразності у визначенні характеру музики. Якщо ставитися до письмового аналізу не формально, а творчо, робота набуде індивідуальних рис та емоційного забарвлення. Вона має засвідчити певний рівень інтелекту студента і глибинне розуміння ним зв'язку засобів музичної виразності й літературного тексту.

Перший розділ письмової роботи присвячується авторам музики і літературного тексту. Біографія композитора викладається коротко, з опорою на найбільш значимі факти його життя і творчості. Дуже важливим і одночасно складним для студента завданням є розуміння загальнокультурного контексту епохи, в яку жив і творив композитор; розкриття основних стилістичних напрямків у музиці того часу, а також рівня та особливостей розвитку вокально-хорового мистецтва. Детальнішого висвітлення вимагає хорової творчості композитора. В окремих випадках студент за допомогою викладача повинен виявити і розкрити індивідуальні риси стилю композитора на прикладі аналізованого.

Розбираючи твір сучасної хорової музики, студент повинен звернути увагу на перевагу в творі або новаторських, або традиційних музичних прийомів. При цьому необхідно пам'ятати, що їх співвідношення в музиці різних авторів проявляється суто індивідуально. Далі бажано відповісти на питання, які якості літературного першоджерела могли надихнути композитора на написання хорового твору. Відповідаючи на нього, студент повинен розкрити своє розуміння ідеї і змісту літературного тексту.

Другий розділ – музично-теоретичний аналіз хорового твору. В цьому розділі мають бути висвітлені: структура музичної форми, ладотональність, гармонія, метроритм, темп, особливості фактури викладу, характеристика основної мелодії як засобу музичної виразності, значення акомпанементу. Оскільки форма хорового твору обумовлена змістом літературного тексту, то її розгляд повинен здійснюватися в тісному взаємозв'язку з образно-змістовною стороною літературного першоджерела. Слід уникати констатацій і перерахувань засобів музичної виразності, не підкріплених висновками про їх образно-сміслові значення.

Вокально-хоровий аналіз. У цьому розділі анотації перед студентами стоїть непросте завдання по виявленню основних виконавських труднощів твору і визначенню хормейстерських прийомів для їх подолання. Вокально-хоровий аналіз включає розгляд і розкриття наступних понять: тип і вид хору; загальний діапазон хору й загальна теситура; прийом звуковедення; дихання; діапазони хорових партій і

хору в цілому; характер звуковедення і атака звуку; вокальні труднощі й труднощі ладу; ансамблеві труднощі та особливості вимови тексту. Визначення типу і виду хору іноді може бути розглянуте як прояв певного стилістичного напрямку або традиції в хоровому виконанні. Вибір того чи того типу і виду хору може бути продиктований прагненням автора до розкриття певних темброво-звукових можливостей хору, відповідних ідеї та образам цього твору. Характер звуковедення і атака звуку аналізуються з точки зору їх виразних можливостей, за допомогою яких розкривається образно-змістовний лад твору. Звуковедення і атака звуку нерозривно пов'язані із співацьким диханням. Аналіз основних інтонаційних труднощів повинен спиратися на закономірності зонно-темперованого ладу, який лежить в основі вокального виконання. У партитурі необхідно визначити найбільш складні виконавські моменти з точки зору горизонтального і вертикального ладу. Часто інтонаційні труднощі ускладнюються такими чинниками, як особливості темпу, динаміки, регістрів, теситури.

Відповідаючи на питання, як подолати ці труднощі, необхідно пам'ятати, що повільний темп не сприяє збереженню ладу, особливо у виконанні а cappella, а швидкий темп ускладнює виконання інтонаційно незручних моментів. Тому в процесі репетиційної роботи необхідно чергувати різні темпи, а окремі мелодійні ходи або акордові з'єднання по вертикалі відбудовувати поза ритмом по руці диригента. Вивірненню ладу сприяє виконання закритим ротом, при якому слуховий контроль виконавців стає пильнішим. Студент повинен уміти виявити основні ансамблеві труднощі та шляхи їх подолання. Основними елементами ансамблевого звучання хору є ритм, темп, дикція, динаміка, тембри голосів. У творах із супроводом необхідно визначити, чи допомагає партія супроводу хору в досягненні загального ритмічного і темпового ансамблю, або її самостійна роль це завдання ускладнює.

Виконавський аналіз. У цьому розділі ми пропонуємо аналізувати динаміку, штрихи, фразування (визначення логічних наголосів залежно від змісту літературного тексту з урахуванням форми твору), змістові цезури, відповідність або розбіжність логічних наголосів і музичних кульмінацій, диригентські труднощі.

Спираючись на структуру музичної форми, фактуру викладу і враховуючи художні особливості, слід розкрити художній образ і передати своє ставлення до твору, що виконується.

Висновки. Таким чином, практичне втілення твору вимагає чітких уявлень про особливості змісту і форми твору, про роль різних композиційних прийомів і музичних засобів виразності. Розвиваючи творчий потенціал майбутнього диригента, велику увагу треба звертати на вивчення партитур, структуру твору. Учитель музики, керівник дитячого хорового колективу повинен досконало знати твір, який він розучує з хором, проаналізувати його як музикант, спеціаліст-хормейстер, педагог і диригент, починаючи від епохи, в якій створювався твір, і закінчуючи виконавським аналізом, тобто вже творчим процесом самого диригента.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Безбородова Л. А. Дирижирование: учебное пособие для студентов педагогических институтов / Л.А. Безбородова. – М.: Просвещение, 1985. –176 с.
2. Канерштейн М. Вопросы дирижирования / М. Карнерштейн – М.: Музыка, 1965. – 254 с.
3. Музыкальный энциклопедический словарь / [гл. ред. Г. В. Келдыш]. – М.: Советская Энциклопедия, 1991. – 672 с.
4. Ольхов К. Теоретические основы дирижерской техники. / К. Ольхов – Л.: Музыка. 1984. – 160 с.
5. Разумний І. Посібник з диригування / І. Разумний. – К.: Музична Україна, 1968. – 130 с.
6. Серганюк Ю.М. Методика аналізу хорових творів / Ю. М. Серганюк, Л. І. Серганюк, В. І. Їжак – Івано-Франківськ: Прикарпатський університет. 1992 – 182 с.

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ СПОРТСМЕНА

Ярослава Волчанська

(студентка II курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – викладач Зубченко В.В.

Імідж держави безпосередньо пов'язаний зі ставленням до неї як зарубіжної громадськості, так і її власних громадян. Одним із чинників, що формують імідж держави, є спорт.

Дослідження проведені Українським центром економічних і політичних досліджень у 2000 році свідчить про те, що однією з десяти позитивних рис, які головним чином сьогодні формують міжнародний імідж України, є наявність в країні значної кількості талановитих спортсменів

Спорт став невід'ємною частиною життя сучасних людей. Спортсмени завойовують любов народу і стають прикладами для підростаючого покоління. У зв'язку з цим **актуальним** є питання формування позитивного іміджу спортсмена.

Мета роботи – визначити соціально-психологічні якості, що сприяють формуванню позитивного іміджу спортсмена.

Відповідно до теми та мети роботи можна сформулювати наступні **завдання**: аналіз наукової літератури з досліджуваної теми; розробка етапів створення іміджу спортсмена; визначення важливих соціально- психологічних якостей спортсмена індивідуального та командного видів спорту.

Об'єктом дослідження є формування позитивного іміджу спортсмена.

Предметом – соціально-психологічні якості особистості спортсмена, що впливають на формування його позитивного іміджу спортсмена.

Для реалізації завдань роботи використовуватимуться такі **методи**: описовий, аналіз наукових джерел, пошуковий, метод логічних висновків.

Зовнішній вигляд і манери поведінки виявляються в сукупності, створюючи образ людини, який оцінює оточення. Образ, який свідомо формується з розрахунком на сприйняття іншими, називають іміджем. Імідж – це візуальна привабливість особистості. Багато хто завойовує симпатії людей завдяки мистецтву самопрезентації. Без нього не досягти великих успіхів у будь-якій сфері діяльності, не збагнути радості людського спілкування і розуміння. Імідж формується як на основі реальної поведінки людини, так і під впливом оцінок та думок інших людей. Соціально-психологічний феномен іміджу полягає в тому, що він живе в думках людей, хоча вони його чітко не розуміють. В його основу покладено формальну систему ролей, які людина програє в своєму житті.

Імідж має створювати певні позитивні асоціації; бути розрахованим на конкретну аудиторію й адекватним реальному становищу речей. Остання вимога найскладніша, бо імідж повинен говорити про нас те, що ми самі хотіли б, а це – певне маніпулювання іншими. Людина, спілкуючись, начебто підлаштовується під очікування оточуючих, підкоряє їм свої цілі. Здатність впливати на іншого активним формуванням свого образу називають самоподачею (самопрезентацією). Імідж буває постійним і ситуативним, елементами, які створюють імідж людини, є:

1. Візуальне сприймання: фізична привабливість, манери та їх привабливість, одяг та аксесуари;
2. Інтелектуальне сприймання: особистісні характеристики, які виявляються під час спілкування та взаємодії;
3. Статусне сприймання: професія, посада, становище у суспільстві;
4. Соціальний фон: особистісні характеристики оточення – сім'я, друзі, знайомі, колеги;
5. Вплив інтер'єра на сприймання.

Імідж спортсмена – це образ, який цілеспрямовано (або стихійно) формується і надає емоційно-психологічний вплив на різні соціальні групи, пов'язані зі спортом.

До факторів формування іміджу належать усі аспекти, що впливають на його формування та є важливими складовими у створенні репутації людини.

Процес формування іміджу включає в себе кілька етапів:

6. фіксування вже сформованого іміджу. Для цього використовують різні методи діагностики, у тому числі опитування, анкетування, спостереження;
7. виявлення позитивних та негативних сторін створеного іміджу;
8. визначення дій з нейтралізації негативних рис і посилення впливу позитивних. На цьому етапі розробляється відповідна програма, яка й повинна реалізуватися.

Велику увагу спортивні функціонери, особливо у професійному спорті, звертають на формування позитивного іміджу, репутації спортивного клубу, спортивної організації чи спортсмена. А вдало сформований імідж масового спорту є життєво необхідним для кожної держави, оскільки популяризація фізичної культури та здорового способу життя – соціально важливе завдання, яке, окрім іншого, сприяє збільшенню потенційної аудиторії спорту вищих досягнень, мідж спортсмена – це образ, який цілеспрямовано (або стихійно) формується і надає емоційно-психологічний вплив на різні соціальні групи, пов'язані зі спортом.

Проаналізувавши наукову літературу з теми дослідження, можна сформулювати такі складові іміджу спортсмена:

9. зовнішні/фізичні особливості(фізичні дані);
10. внутрішні/психологічні особливості(соціально-психологічні якості);
11. змішані (зовнішні прояви внутрішніх особливостей);
12. професійні (майстерність, досягнення у певному виді спорту). Формуванням іміджу спортсмена

займається PR-менеджер, але іноді

психолог може виконувати його функції. Можливою також є їхня праця в тандемі.

Оскільки, для створення іміджу спортсмена важливими є його внутрішні (психологічні) особливості варто розглянути психодіагностичні методики, за допомогою яких психолог створює висновок про соціально-

психологічні якості притаманні спортсмену, його характер, тип вищої нервової діяльності та загальний стан психічного здоров'я. Психолог може використовувати такі методики:

- методика на визначення властивостей темпераменту;
- дослідження сили нервової системи;
- дослідження схильності до ризику;
- визначення рівня вольової саморегуляції;
- дослідження рівня домагань;
- використання проєктивних методик тощо.

Соціально-психологічні властивості як особисті якості спортсмена мають принципово важливе значення для його успішності та ефективності. Серед найважливіших якостей виділяють:

- товарицькість;
- самоповага;
- наполегливість;

Існують також інші групи якостей, що включають не менш важливі особливості особистості спортсмена:

- відповідальність;
- залежність (конформність);
- толерантність (терпимість).

Ми вважаємо, що доцільно розділити ці якості відповідно до особливостей спортивної діяльності та виду спорту. Виходячи з того, що існують командні та індивідуальні види спорту, доцільно скласти певну ієрархію якостей, які є найбільш важливими в певному виді спорту.

Командний вид спорту – це будь-який спорт (змагання), у якому гравці працюють разом на досягнення спільної мети (перемога) та/чи поставлення нових рекордів в боротьбі з командою суперників. Так, для спортсменів командних видів спорту найважливішими є: товарицькість, доброзичливість, толерантність, конформність, комунікабельність та відповідальність. Крім того, при формуванні команди варто враховувати особливості вищої нервової діяльності кожного спортсмена, його характер та вміння діяти в команді. Позитивний імідж кожного члена команди сприяє формуванню позитивного іміджу команди загалом. За умови створення позитивного іміджу команди підвищується її рейтинг, ефективність спортивної діяльності та суспільної значущості.

Індивідуальні види спорту – розділ спортивних ігор, у яких кожен спортсмен – суперник для всіх інших учасників змагання, його результат залежить виключно від його здібностей (умінь, навичок, витримки, сили волі), фізичної форми, самопочуття й психологічного стану.

У таких видах спорту увага глядачів прикута безпосередньо до одного спортсмена. Особисті якості спортсмена формують ставлення до нього вболівальників та суперників. Серед найважливіших якостей можна виділити: самоповагу, наполегливість, відповідальність, конформність, толерантність та комунікабельність. У подібних видах спорту тип ВНД відіграє не першочергову, але доволі важливу роль, оскільки може впливати на ефективність діяльності спортсмена.

Отже, під іміджем розуміють штучно сконструйований за певними правилами і зі спеціальними цілями образ. Велику увагу у професійному спорті, звертають на формування позитивного іміджу, репутації спортивного клубу, спортивної організації чи спортсмена. Відповідно до видів спорту (індивідуального та командного) були визначені соціально- психологічні якості спортсмена, які не лише сприяють формуванню позитивного іміджу, а й підвищують ефективність діяльності спортсмена.

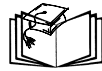
Для спортсменів командних видів спорту важливі такі якості: товарицькість, доброзичливість, толерантність, конформність, комунікабельність та відповідальність.

До якостей, якими в ідеалі має володіти спортсмен індивідуального виду спорту є: самоповага, наполегливість, відповідальність, конформність, толерантність та комунікабельність.

Оскільки, була представлена лише невелика кількість соціально- психологічних якостей особистості спортсмена, що сприяють формуванню позитивного іміджу, існує перспектива у розширенні списку якостей, які б мали позитивний характер для створення публічного образу спортсмена та успішності його діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. http://lnu.edu.ua/faculty/iur/vypusk7/n9-2/tele-and_radio_journalism-9-2-23.pdf
2. <http://lnu.edu.ua/faculty/iur/vypusk7/visnyk07-6.p>
3. <http://naub.oa.edu.ua/2015/>
4. <http://refdb.ru/look/2155992.html>
5. <http://www.studfiles.ru/preview/2835856/>
6. Ильин Е.П. Психология спорта : Монография. СПб.: «Питер», 2008г.- 352с.
7. Моисеева В.А. Паблик рилейшенз – средство социальной коммуникации. (Теория и практика) – К.: Дакор., 2002.- 506 с.

ТЕМАТИКА ЄВРОМАЙДАНУ В СУЧАСНОМУ ВИДАВНИЧОМУ ДИСКУРСІ

Вікторія Гапоненко

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук Шульга Д. О.

Події листопада 2013 – лютого 2014 року докорінно змінили весь український простір, у тому числі й інформаційний. Євромайдан став неповторним явищем в історії України. Такі важливі для держави процеси суттєво позначилися і на сучасному книговидавничому процесі. Поява цілої низки видань революційної тематики дає нам змогу говорити про феномен «майданівської літератури».

Актуальність дослідження полягає в тому, що для такої нації, як українці, важливим є фіксація революції за допомогою слова. Зважаючи на події минулого (розділення території України між кількома державами, переслідування та заборона всього національного, викривлення та переписування історії), необхідно усвідомити, що переломні для країни події мають бути закріплені у свідомості як цього покоління, так і в пам'яті наступних. Саме тому революція в буквах не менш важлива за вуличну її частину.

Безперечно, феномен Майдану потребує подальших досліджень, а тому є підстави стверджувати, що кількість видань, присвячених революційним подіям, буде збільшуватись. Якщо початок Євромайдану був ознаменований великою кількістю художньої літератури (віршів, есеїв), то в подальшому буде з'являтися більше аналітичної, документальної літератури, оскільки такий складний феномен потребує поглибленого вивчення та обґрунтування. Євромайдан стане основою для великої кількості видавничих продуктів різних жанрів.

Метою наукового пошуку є аналіз того, як події Євромайдану 2013–2014 вплинули на книговидавничий процес в Україні.

Завданням є дослідження жанрового різноманіття видань, присвячених Євромайдану, визначення їхніх основних рис, вивчення помилок, що були допущені видавцями під час підготовки подібної літератури, а також аналіз цінової політики таких видань.

Із початком Євромайдану та наступним загостренням ситуації, митці, а зокрема й письменники, швидко реагували на події, висловлюючись за допомогою власної творчості. Така реакція чи не найкраще відображає суть самого мистецтва — воно не відірване від життя, а перебуває в безпосередній взаємодії із ним [7, 106]. Митець — це безпосередній учасник революційних подій.

Автори, які звертались до проблеми впливу Майдану на книговидавничий процес в Україні, наголошують на тому, що ця тема маловивчена, а, отже, потребує ґрунтовних досліджень, подальшого опрацювання. М. Тимошик [11] зазначає, що основна кількість книг вийде у світ протягом наступних кількох років — коли тема буде осмислена (особливо це стосується наукових статей).

Основна увага під час проведення дослідження спрямована на безпосередній аналіз конкретних видань.

У період Євромайдану значну роль відіграли соціальні мережі. Саме там люди організовували свою діяльність, координували дії, залишаючи пости про важливі події з революційних буднів. Усе це пізніше стало основою для цілого ряду видань. Це безпосередні емоції від очевидців, фактаж — конкретні події, підкріплені цифрами, фотоматеріалом.

Ще одне джерело майбутніх документальних видань про Євромайдан — це новини телеканалів (наприклад, видання «94 дні. Євромайдан очима ТСН» [1]) та матеріали, які готували різноманітні періодичні видання про Майдан (журнал «Кореспондент», спецвипуск журналу «Viva»).

Значна кількість документальних видань про Майдан присвячена Небесній Сотні. Такі книги здебільшого мають схожу структуру: там вміщені короткі біографічні довідки героїв, фотографії, обставини загибелі.

До пласту документальної літератури можна віднести й фотоальбоми, які вміщують революційні світліни (часто фотоматеріали складають 2/3 всього видання, 1/3 — це підписи, що пояснюють фото). Це, наприклад, видання «EUROMAIDAN — HISTORY IN THE MAKING» — перша книга про Майдан англійською мовою. Для підготовки цього фотоальбому знадобився майже рік. Було опрацьовано роботи 6000 фотографів, а це майже 200 000 знімків. Видавці, що займаються підготовкою подібних книг, свідомо відмовляються від аналітики та власних оцінок — важливо зберегти об'єктивність. Зважаючи на те, що підготовка таких книг вимагає використання високоякісного паперу та друку, їхня ціна часто перевищує 400 грн. Найчастіше такі видання є великоформатними.

Слід додати, що деякі видавці не надто ретельно готували видання до друку, тому часто книги мають суттєві недоліки (це здебільшого фактичні помилки — прізвиська, цифри, недоречне ілюстрування).

Наявність таких огріхів можна пояснити поспіхом: кожне з видавництв хотіло першим видати книгу, яка буде присвячена актуальній нині тематиці, через це недбало поставилось до перевірки даних. У деяких випадках тексти не були узгоджені з родичами загиблих. Наприклад, книга-реквієм **«Небесна сотня»** [10], яку підготувало видавництво «Фоліо», має цілий ряд суттєвих помилок. Загальний задум видавці сформулювали так: *«Щоб подвиг героїв Небесної сотні не був марним»*. На практиці він має мало спільного з кінцевим продуктом. Книга нагадує добірку коротких шаблонних журналістських заміток про кожного з загиблих. Видання двомовне, але ця двомовність хаотична. Малозрозуміло, навіщо писати російською про хлопця з Дрогобича, кострубато перекладаючи пряму мову родичів чи дописи з соціальних мереж. На тих сторінках, де бракувало тексту, вміщали фрагменти вже використаних фото. Про деяких загиблих героїв згадано лише одним реченням, про інших — написано на сторінку. Під час підготовки видання до друку родичі героїв Небесної сотні написали відкрите звернення до видавництва «Фоліо» та авторів-упорядників книги про загиблих. Усі родичі наголошували на численних помилках у виданні. Наприклад, про фермера з Кіровоградщини Віктора Чміленка інформація була подана російською мовою, до того ж видавці неправильно вказали місце народження героя. Крім того, остаточні тексти не були узгоджені з родинами загиблих. **«Небесна сотня»** видавництва «Фоліо» — приклад низькоякісного видання, яке потребує і стилістичного, і змістового доопрацювання.

Загалом документальна література про Майдан представлена журналістськими розслідуваннями, новинарними зведеннями, а також книгами, які є підбіркою постів із соціальних мереж. Прикладом останнього є книга Н. Гук **«Євромайдан [Звичайні герої]»**. Як зазначає сама автор, це збірка розповідей про звичайних і водночас неймовірних людей, які створили революцію 2013–2014 рр. Основа всіх подій єдина — прагнення змінити світ на краще та віра, яка не знає слова «неможливо». Це розповіді про героїв, які вважають себе буденними, звичайними: волонтери, лікарі, працівники польових кухонь, прості революціонери [3]. Тут історії окремих людей стають символом того, що відбувалося по всій Україні.

Часто документальний аспект поєднаний із художнім — з віршами, ліричними замальовками. Прикладом такого видання є **«Літопис Самовидців. 9 місяців українського спротиву»** [8]. Від Євромайдану до АТО, від листопада 2013-го до літа 2014-го — ця книга простежує, в хронологічній послідовності, зміну настроїв і глибинні психологічні трансформації в українському суспільстві. Колективний портрет «народження нації», що за кілька місяців пройшла шлях від мирного протесту до національно-визвольної війни, складено з найпопулярніших за цей час дописів у соцмережах, виступів в Інтернеті, фрагментів новинарної стрічки [8, 2]. У книзі є тексти понад сотні авторів: відомих літераторів, журналістів, блогерів, анонімі мережеві «ніки». Є твори як відомих авторів (Д. Лазуткін, Ю. Іздрік, С. Жадан, М. Савка та ін.), так і простих учасників революції. Всіх авторів об'єднує одне — всі вони живі свідки та учасники драматичних подій новітньої історії України, більшість з них кияни. Всі їхні думки, почуття, оцінки, пошуки смислів зафіксовано в режимі «включного спостереження». Таким чином читач має змогу доторкнутися до історії в момент її прямого створення.

Документальні видання потребують особливо ретельної підготовки. Важливою в цьому контексті стає співпраця з авторами, адже необхідно, щоб усі дані були достовірними. Часто в ролі фактажу використовують фотографії. Саме тому подібні видання є досить дорогими (середня ціна — більше 150 грн).

Література Майдану за доволі короткий час свого існування налічує вже більше двох десятків книг. Крім документальних видань, є й сектор художньої літератури — поетичні та прозові антології, есе, романи, повісті та навіть видання для дітей. Звичайно, слід згадати й про тексти, написані задовго до початку Майдану, але які тепер актуалізовані по-новому. Це, перш за все, твори Шевченка, Франка, Симоненка, Стуса, Тичини, які активно цитували в соціальних мережах та читали на барикадах [7, 106]. Книга **«Борітеся — поборете! Поетика революції»** [2] видавництва «Vivat» є прикладом видання, в якому вміщено здебільшого твори письменників минулого, проте для художнього оформлення використано фотографії, зроблені під час Революції 2013–2014 рр. До книги увійшли вірші поетів різних поколінь, об'єднаних спільною ідеєю — це боротьба за незалежність, свободу та соборність України. Наскрізна тематика — це туга за загиблими героями поєднана з вірою у перемогу. До збірки увійшли вірші відомих письменників минулого — Т. Шевченка, В. Стуса, О. Теліги, В. Симоненка, І. Франка та інших. Є поезії й українських сучасників — Д. Лазуткіна, А. Любки та інших.

Євромайданівські події знайшли своє відображення, перш за все, в поетичних творах, які коротко та емоційно передавали провідні ідеї та настрої, які панували в суспільстві. Особливо цікавими в цьому аспекті є регіональні видання. Прикладом такого видання є збірка кіровоградської революційної поезії **«До барикад!»** [4]. До книги увійшли твори авторів Кіровограда та області, які об'єднались, аби зберегти пам'ять про події на Євромайдані. Тематика віршів охоплює події від Вільнюського саміту до збройного україно-російського протистояння в Криму та на Сході України. Усі автори — безпосередні учасники революції — як на київському, так і на кіровоградському майданах [4, 3]. У збірці можна знайти вірші й уже відомих поетів Кіровоградщини (А. Луценко, Г. Дудник, Поль Ішук, В. Левицький), так і молодих авторів

(О. Попов, С. Тимко, Є. Іванченко, В. Могилюк). Поезія, акумульована в книзі, об'єднана думкою неподільної, єдиної України.

Жанр роману в пласті літератури про Майдан з'явився не відразу. Оскільки роман вимагає значно більше часу для написання, спершу почали з'являтися короткі прозові твори — новели та оповідання. Адже саме новела як жанр із напруженим сюжетом, високою концентрацією думок та почуттів героїв чи не найкраще здатна передати емоції та історії реальних людей [7, 107]. Прикладом такого видання є книга **«Євромайдан: хроніка в новелах»** [6]. До збірки ввійшли кращі тексти, надіслані на конкурс «Новела по-українськи» від журналу «Країна». Твори тут такі ж різні, як і люди, що зібрались тоді на Майдані.

Актуальною нині проблемою є виховання молодого покоління в дусі патріотизму. Тому особливо важливим є питання, як доступно та коректно розповісти дітям про події на Євромайдані. **«Казка про Майдан»** Х. Лукашук [9] є прикладом видання про українську революцію, яке призначене для дитячої аудиторії. Письменниця пояснює події зими 2013–2014 рр. у цілком міфологічному ключі: чорні птаці Зла беркути та породжені божими голубами працьовиті українці.

Весь пласт написаного про Майдан є багаторівневим. Знаковими є антології, що вміщують як доробки авторів-початківців, так і твори відомих письменників. За таких обставин якісні характеристики та художні тенденції письма змінюються з кожним наступним твором, проте зберігаються й певні загальні риси, характерні для обох пластів текстів. Більше того, найяскравіше вони проявляються саме в текстах середнього рівня, бо тут література стає інструментом для вираження пережитого саме для пересічних людей, непрофесіоналів [7, 109].

Крім того, слід згадати про роботи численних художників, які відображали дух революції. Їхні роботи часто ставали основою для створення листівок. Для прикладу, це малюнки художниці Марисі Рудської. Крім того, такі малюнки могли стати частиною художньо-технічного оформлення видань про Євромайдан (для обкладинки книги **«Євромайдан. Лірична хроніка»** [5] було використано саме зображення Марисі Рудської).

Пласт літературно-художніх видань представлений книгами різних жанрів: це і віршові збірки, й повісті, й казки, і збірки есеїв. Такі видання є більш популярними серед читачів, бо вони містять у собі ту важливу почуттєву складову. Ці книги ілюстровані мало — емоційність досягається здебільшого лише за рахунок тексту та не потребує додаткових зображальних засобів. До того ж, такі книги є дешевшими за видання документального спрямування. Їхня ціна коливається в середньому від 30 до 70 грн, хоч є і більш дорогі видання (близько 100 грн). Така вартість обумовлена якісною поліграфією, як це є у випадку зі збіркою **«Борітеся — поборете! Поетика революції»**.

Отже, завдяки подіям української революції 2013-2014 рр. можна говорити про формування феномену **«майданівська література»**. Суспільство створило великий пласт різножанрових творів, які різняться за оформленням, стилістикою, особливостями поліграфічного виконання. Усю літературу про Євромайдан можна умовно поділити на два сегменти — художній та документальний. У порівнянні з великою кількістю літературно-художніх видань, чисельність документальної літератури є дещо меншою. Дослідження продемонструвало, що на сьогодні проблема Євромайдану залишається малоосмисленою, а тому вона потребує використання серйозних наукових підходів, ґрунтовного вивчення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. 94 дні. Євромайдан очима ТСН / гол. редактор Т. Пушнова. — К. : Основи, 2014. — 176 с.
2. Борітеся — поборете! Поетика революції [Текст] / упорядк., передмова О. Уліщенко. — Х. : Віват, 2014. — 96 с.
3. Гук Н. Євромайдан [Звичайні герої] [Текст] / Наталія Гук. — К. : Брайт Стар Паблішинг, 2015. — 144 с.
4. До барикад. Збірка кіровоградської революційної поезії [Текст] / упорядник О. Горобець. — Кіровоград : ПВД «Мавік», 2014. — 80 с.
5. Євромайдан. Лірична хроніка [Текст] / ініціатор проекту В. Карп'юк. — Брустурів : Дискурсус, 2014. — 216 с.
6. Євромайдан: хроніка в новелах [Текст] / упорядник В. Карп'юк. — Брустурів : Дискурсус, 2014. — 216 с.
7. Зеленюк М. Література Майдану // часопис КОЛО [Електронний ресурс]. — 2015. — №.14 — С. 106-111 — Режим доступу до журналу: http://issuu.com/irynakurylo/docs/kolo_14_2015
8. Літопис Самовидців. Дев'ять місяців українського спротиву [Текст] / автор проекту О. Забужко, упорядник Т. Терен, передмова — С. Алексієвич. — К. : КОМОРА, 2014. — 312 с.
9. Лукашук Х. Казка про Майдан [Текст] / Христина Лукашук. — Л. : Видавництво Старого Лева, 2014. — 36 с.
10. Небесна сотня [Текст] / упорядник Н. Соломко. — Х. : Фоліо, 2014. — 206 с.
11. Тимошик М. Видавничий рух на Київському Євромайдані як феномен новочасної української історії [Текст] / Микола Тимошик // Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (15-16 травня 2014 р., м. Вінниця). — Вінниця : «Видавництво-друкарня ДІЛО», 2014. — С 295-299.

ОГЛЯД СУЧАСНИХ КОНВЕРГЕНТНИХ МЕТАЖАНРОВИХ ФОРМАТІВ ФАХОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ВИДАВЦІВ ТА РЕДАКТОРІВ

Артем Грицай

(студент V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ткаченко І.А.

Фахові видання для редакторів та видавців є нішевыми. Особливості цільової аудиторії подібних видань – журналів, газет та часописів – зумовлені типологією фаху. Проблема спеціалізованих видань для фахівців з видавничої справи полягають у відсутності фінансування з боку держави та обмеженості читацького кола. Проте фахові інформаційні потреби цієї вузької аудиторії задовольняються сучасними конвергентними онлайн-виданнями, які з'являються як виклик на конкурентні ринкові умови.

Мета нашого дослідження – здійснити огляд успішних конвергентних метажанрових видань з редакційно-видавничого фаху.

Завдання дослідження: з'ясувати сучасні тенденції у ніші фахових видань редакторів та видавців; описати досвід успішних фахових інформаційно-аналітичних проєктів; здійснити SWOT-аналіз сучасних альтернативних електронних видань для фахівців з видавничої справи.

Об'єкт дослідження – фахові видання для редакторів та видавців.

Предмет дослідження – сучасні конвергентні формати фахових видань для редакторів та видавців.

Журнал «Життя NON-STOP» – офіційне видання Первинної профспілкової організації КНУ імені Тараса Шевченка. Виходить щомісяця з вересня 2005 року з ініціативи студентської комісії і розповсюджується безкоштовно. Деякі рубрики: «Саморозвиток», «Досвід», «Університет», «Люди і місто», «Простір», «Зміни».

Журнал «Книжковий Клуб +» – найкраще періодичне видання книжкової тематики. Саме так означили часопис члени журі Форуму видавців у Львові, присудивши це почесне звання тричі поспіль у 2002, 2003 та 2004 роках. За кілька років свого існування журнал об'єднав кращі сили книжкової журналістики України, та й загалом сформований авторський колектив, яким навряд чи міг би похвалитися будь-який інший спеціалізований часопис.

Основна аудиторія «**Книжкового Клубу +»** – видавці, книгрозповсюджувачі та всі небаїдужі до книги. Відтак на шпальтах журналу можна було віднайти найрізноманітнішу інформацію, що стосується видавничої справи й реалізації книжкового продукту – від новин до виваженого фахового аналізу. Не випадково ж часопис вважався гарним помічником та порадиником у веденні галузевого бізнесу. Тут і видавничий практикум, і поради юриста, своєрідні рецепти успіху, апробовані вітчизняними й зарубіжними книгарями, оцінки фахівців, а ще — можливість обговорити у клубному товаристві актуальні питання та знайти оптимальні шляхи розв'язання проблем.

Окрім того, «**Книжковий Клуб +»** – міг стати в нагоді як для заповнення дозвілля, так і пошуку нових перспективних проєктів. До уваги читачів була найсвіжіша інформація щодо перебігу літературного процесу в Україні, Європі, Америці та решті світу, актуальні інтерв'ю, бесіди з письменниками й уривки їхніх творів, огляди найрезонансніших подій, книжкових новинок та сегментів ринку. Рубрики журналу змінювалися, залежно від наповнення: «Хроніка подій», «Дайджест», «Тема номера», «Видавничий практикум», «Оцінка фахівців», «Моральний кодекс», «Проблема», «Чужий досвід», «Дискусія», «Sinoptikos», «Пароплав сучасності», «Особистості», «Правове поле», «Зустріч у книжковому клубі», «Рукописи не горять», «Професія», «Бібліо-fashion», «Притчі», «Регіони», «Ретроспектива», «Nostalgie», «Журнальний огляд», «Ярмарки», «Виставки». Власне, «Книжковий Клуб +» був орієнтиром у книжковому світі. Адже на всі запитання – що, де й коли – можна було віднайти відповіді на сторінках саме цього часопису.

Книгознавчий часопис «**КОЛО»** [3] своїм завданням ставить висвітлення усіх аспектів, що стосуються книги та літератури в цілому. Засновано в 2013 році, місто Львів. Редакція журналу за підтримки Львівської академії друкарств. Головний редактор Ірина Осадчук. Кількість сторінок не стабільна. Зазвичай має три розділи «Наука», «Критика» та «Комунікації». Його особливість – прикладна значущість досліджень, авторами яких є як науковці, так і літературні критик та оглядачі. Кожен випуск онлайн-журналу є тематичним. Тематика – міждисциплінарна (наприклад, «Урбаністика в літературі», «Війна в літературі», «Література країн Африки» тощо), виклад матеріалу – науково-популярний, що збільшує читацьку аудиторію.

«**Читомо»** [4] – сайт не лише про книжки і літературні події. А й про книжковий (і не тільки) дизайн, книжкову (і не лише) графіку, а також про людей, які все це роблять, – письменників, художників, видавців та інших.

Один із найцікавіших і найоригінальніших порталів для тих, хто цікавиться літературою. Новини українського книговидання, інтерв'ю, майстер-класи, блоги, а також розкішна рубрика про книжкове

мистецтво, де нерідко трапляються матеріали про найкращу у світі й Україні дитячу ілюстрацію, а також цікаві артпроекти українських художників.

Автори створеного у 2014 році сайту «Закладинка» [7] стверджують, що «знають, що ховається за обкладинкою». Адже, «якщо у книжці є закладинка, її читають». Тут можна знайти інформацію про художні й нехудожні «перевірені» книжки, серед яких і дитячі. Щоправда, доведеться покласти на думку редакторів, оскільки про книжку, яка потрапляє на «Закладинку», написано геть мало: тільки бібліографічні дані й коротенька анотація. Заплановано також розділ «Цифровий архів», «закладинківський» рейтинг, аналітику, тематичні фотосесії «BookLook» та відеоблог, присвячений усім, хто пов'язаний із письменництвом та видавничою справою.

«Видавництво Старого Лева» [1] – сайт видавництва, на якому створено щось на кшталт форуму, на якому може написати будь-хто охочий. Форум називається «Клуб читачів» та містить такі розділи: «Малятам і батькам», «Рецензії», «Блоги». Ці рубрики дають можливість формувати позитивний імідж видавництва як універсальної (конвергентної) платформи для комунікації, фахового позиціонування та освіти.

«Методичний блог кафедри видавничої справи та редагування» [5] – методична платформа викладачів кафедри видавничої справи та редагування КДПУ ім. В. Винниченка. Функціонує з 2013 року. Містить розділи «Про кафедру», «Проекти кафедри», «Успішні випускники», «Фільмотека», «Фотоальбомчик». Рубрика «Новини» є аналітично-інформаційною рубрикою, в якій описується досвід викладання фахових дисциплін, результати видавничо-проектної діяльності кафедри та фахові досягнення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. «Видавництво Старого Лева» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://starylev.com.ua/>
2. Дмитрів Л. Англійські часописи з видавничої справи і редагування у сучасних комунікаційних процесах / Л. Дмитрів // Діалог: медіа-студії : збірник наукових праць / За заг. ред. Александрова О. – Вип. 8. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 250-256.
3. Книгознавчий часопис «КОЛО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chasopys-kolo.blogspot.ru>
4. Культурно-видавничий проект «Читомо» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/>
5. Методичний блог кафедри видавничої справи та редагування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nashmetod.blogspot.com/>
6. Піскозуб Л. Проблеми і перспективи ринку українських періодичних видань з видавничої справи / Л. Піскозуб // Вісник Дніпропетровського університету. Серія літературознавство. Журналістика. – 2006. – №.1. – С. 355–358.
7. Сайт «Закладинка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakladynka.com.ua/>

МАЛЮВАННЯ ЗІ СЛОВЕСНИМ СУПРОВОДОМ ЯК МЕТОД ТВОРЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ В ПРОЦЕСІ КОРЕКЦІЇ Й РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

Анна Демченко

(студентка I курсу факультету педагогіки й психології)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Ковальчук В.Б.

Креативність є однією з базових характеристик дитячого шкільного віку, що обумовлює такі риси, як формування активної позиції юної особистості, готовність ухвалювати рішення, здатність коментувати процес і результати діяльності, створювати образи, які вирізняються оригінальністю, варіативністю і гнучкістю. Creativity is the ability to produce through imaginative skill something new (Tegano, 1991). Every child can be considered to have creative potential and to be capable of creative expression. Most theories of child development view young children as highly creative, with a natural tendency to fantasise, experiment and explore their environment (Robinson, 2009).

Якщо спостерігати за дітьми та проаналізувати їхню діяльність, то можна помітити, що все, чим вони займаються, є своєрідною грою-творчістю, під час котрої розвиваються такі важливі характеристики, як швидкість і гнучкість думки, уміння знайти вихід із нестандартної ситуації, інтерес до більш глибокого вивчення окремих видів діяльності, здатність експериментувати. А тому завдання педагога полягає в його широкому прагненні досягти спільного успіху в роботі з учнем, у максимальній допомозі в засвоєнні артикуляційних норм та інтонаційних моделей виучуваної мови, у намаганні, щоб дитина оволоділа емоційно-виразним, зв'язним мовленням. Teachers should show an interest in children's creative potential and encourage children to construct their own personal interpretations of knowledge and events. Adults, therefore, can act as supporters, facilitators and models of creativity for children. The most favourable situation for creativity seems to be interpersonal exchange, with negotiation of conflicts and comparison of ideas and actions being the decisive elements.

На нашу думку, викладач має продемонструвати свою готовність допомогти дитині оволодіти найвищим мистецтвом – мистецтвом життєтворчості, талантом творити своє життя і змінювати його на краще, як для самого себе, так і для всієї країни.

Для розвитку творчості під час педагогічного спілкування необхідно створити відповідні умови, що позитивно впливають на емоційно-психологічний стан дитини й спричиняють вияв у неї розумової активності, витримки, саморегуляції. Слід підтримувати творчий пошук юної особистості, ставитися до процесу із симпатією і теплом. Позитивні відгуки про її працю формують у дитини почуття захищеності.

У сучасних педагогічних і психологічних дослідженнях доведена необхідність занять образотворчою творчістю задля розумового й естетичного розвитку дітей. У працях А.В. Запорожця, В.В. Давидова, М.М. Поддякова встановлено, що молодші школярі здатні в процесі предметної чуттєвої діяльності (насамперед, у малюванні) виділяти суттєві властивості предметів і явищ, встановлювати зв'язки між окремими явищами й розкривати їх в образній формі. У дітей формуються узагальнені способи аналізу, синтезу, порівняння і зіставлення, розвивається вміння самостійно знаходити способи розв'язання творчих завдань, вміння планувати свою діяльність, розкривається творчий потенціал.

Риси креативного мислення тісно переплетені з уявою, що сприяє творчому процесу.

Під час нашого дослідження учням молодшого шкільного віку було запропоновано завдання відтворити (зобразити) художніми засобами майбутнє, яким вони уявляють життя людей у 2060 році, і пояснити свою роботу, зробити словесний опис того, що вони малюють.

Діти працювали за певним планом. Спочатку вони разом з учителем обмірковували ідею, намагалися сформулювати проблемне питання, пропонували різні думки з приводу того, як розв'язати цю проблему. Далі створювався план малюнка, робилися начерки на папері, пропонувалися варіанти уточнення основної думки. Після цього діти переходили до детального моделювання малюнка, обирали кольорову гамму, деталізували зображення. Після внесення певних корективних змін, школярі остаточно оцінювали свою роботу, висловлювали своє ставлення до художнього твору. Кожен етап створення малюнка супроводжувався словесним описом, котрий чітко відстежував викладач, здійснюючи, за потреби, корекцію звуковимови, звертаючи увагу на плавність мовлення та правильне інтонаційне оформлення мовленнєвого потоку.

Маючи п'ятнадцять зразків дитячої творчості, ми помітили, що певні риси креативного мислення присутні практично в усіх малюнках. Насамперед, це вміння знайти проблему (сформулювати свою думку) й запропонувати спосіб її розв'язання. Також, нами помічені певна гнучкість у трактуванні основної ідеї та спроба уточнити свою думку, віднайти супутні їй проблеми, які є теж важливими й ще чекають на своє вирішення. Подекуди діти демонстрували вміння обрати кращий варіант із декількох запропонованих. Переважна більшість дітей була зацікавлена виконуваним завданням. Учні намагалися чітко сформулювати свою думку, щоб їх краще зрозуміли. Розповіді були емоційно насичені, з відповідним інтонаційним оформленням, паузами, властивими для ситуації спілкування. Результати нашого спостереження подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Формування рис творчого (креативного) мислення в дітей молодшого шкільного віку в процесі виконання малюнка на тему "Яке буде життя людей на планеті Земля (у 2060 році)?"

Риси творчого мислення	Риси творчого мислення, які демонструють учні молодшого шкільного віку під час малювання	Приклади присутності зазначених характеристик у дитячих малюнках
1. Віднаходження, "бачення" проблеми й способу її розв'язання	Уміння сформулювати й дослідити спосіб розв'язання поставленого проблемного питання	Поєднання фарб різних кольорів задля отримання бажаного відтінку, наприклад, вогню (поєднання червоного та жовтого), космічного простору (з'єднані синій та фіолетовий кольори)
2. Гнучкість у трактуванні думки чи ідеї (погляд на проблему з іншого ракурсу)	Уміння розглянути проблему в іншому світлі й запропонувати варіанти її розв'язання	Зміна дня на ніч за допомогою викреслення жовтого кружечка Сонця; зображення білої хмарки лише контуром
3. Взаємопов'язаність головної ідеї з іншими	Уміння розробити низку супроводжувальних ідей щодо	Зображення майбутнього мешканця на іншій планеті разом із ракетою,

схожими питаннями, що впливають з неї	основної думки	що прямує до нього, тобто перебування у віддаленому місці разом із транспортним засобом, який туди доведе
4. Деталізація думки чи ідеї	Уміння деталізувати свою думку	Словесне пояснення, які саме будуть стосунки людей і роботів у майбутньому, маючи при цьому сподівання на позитивне розв'язання проблеми: простягнуті назустріч один одному руки
5. Видозміна поставленої проблеми в ході її розв'язання	Уміння трансформувати, наприклад, розширити чи звужити бачення проблеми	Діти всього світу відстоюють мир, а тому міцно тримаються за руки на "зеленій" кулі, тобто взято до уваги ще одну світову проблему – екологічний захист планети
6. Об'єктивність і селективність у трактуванні думки чи ідеї	Уміння об'єктивно оцінити запропоновану ідею задля вибору кращого варіанта	Вибір кращого кольору, контура чи ліній; учалення рішення про доцільне (правильне) розташування зображеного на аркуші паперу (композиція малюнка)
7. Естетична оцінка виконуваної роботи	Уміння захопитися створенням малюнка, поринути в творчий процес, щоб отримати результат найвищого гатунку	Ідея кожного із запропонованих малюнків передається глядачеві художніми засобами чітко, з естетичним смаком та властивою їхньому віку дитячою безпосередністю

Серед семи вище зазначених рис творчого мислення, які формуються в процесі виконання запропонованого малюнка, ми помітили, що деякі з них частіше присутні в творчих роботах дітей. Вони подані в таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл критеріїв креативності мисленнєвої діяльності по конкретних учнівських роботах

Коментар вчителя щодо виконання учнівської роботи	Творча робота учня	Критерії творчого мислення, за якими оцінювалися учнівські роботи (за табл. 1)						
		1	2	3	4	5	6	7
Арина, котра у свої 6 років досить сильно хвилюється за навколишнє середовище, відразу почала малювати "вбивство" природи дорослими. Вона швидко зрозуміла завдання, знайшла проблему та, навіть, розповіла як її розв'язати.	<p>"По телевізору часто говорять про те, що люди вирубують дерева, цілі ліси. Люди їх вбивають. Якщо зараз ми не зупинимось, то потім будемо дуже засмучені, адже дерева дають нам повітря. Ми з батьками намагаємось берегти природу: щоліта саджаємо дерева, віддаємо макулатуру на переробку, не купуємо воду в пластмасових пляшках. От якби всі люди замислились над своєю поведінкою..."</p> <p>Арина, 6 років.</p> 	+		+	+		+	+

<p>Хлопчики завжди мріють стати важливими людьми у суспільстві. Сергій мріє про те, як стане космонавтом та зробить так, щоб до космосу змогли літати всі, хто хоче.</p>	<p>"Я буду космонавтом. Хочу побачити космос та інші планети, можливо, саме я стану тим, хто відкриє життя на інших планетах. Проте мама мене самого не відпустить, тому я повинен зробити так, щоб ми полетіли разом. Я хочу створити таку ракету, у якій будь-яка людина буде почувати себе комфортно і зможуть літати там усі-усі..." Сергій, 6 років.</p> 	+	+	+	+		+	
<p>Нині технічний прогрес значно вищий, ніж ми колись могли собі це уявити. Навіть діти розуміють, наскільки далеко ми зайшли. Олександра переймається цією проблемою, хоча й сама не проти пограти в сучасні винаходи. Вона описує наше майбутнє зовсім інакшим і знаходить нові проблеми.</p>	<p>"Зараз люди винайшли багато цікавинок: телефони, комп'ютери, ноутбуки, планшети, навігатори. Але найстрашніше – це роботи. Скоро вони будуть замінити людям людей, а потім взагалі будуть "забирати" в людей мозок, і саме роботи будуть головними на планеті, а нами (будуть) гратися, як іграшками." Олександра, 6 років.</p> 	+	+		+	+		+
<p>Діти – надзвичайні мрійники, але їхні мрії побудовані на буденності. Оленка рідко бачиться з рідними через те, що вони живуть на великій відстані один від одного. Вона описує майбутній винахід людства – крила, як у птахів.</p>	<p>"Незабаром люди вигадують крила, як у птахів. Вони будуть білосніжні, з гарними шовковими пір'їнками. Коли нам необхідно буде, ми їх одягатимемо і зможемо літати високо у небі. Ви уявіть! Ми зможемо літати до бабусі з дідусем або на море.." Олена, 7 років.</p> 	+			+		+	+

<p>Вплив оточення на дитину та її свідомість має велику роль. Діти, мов губки, всмоктують думки та ставлення дорослих один до одного. Катерину хвилює питання війни та миру в країні та у світі. Вона хоче, щоб усі країни дружили між собою.</p>	<p>"Звісно, і діти сперечаються, коли не можуть поділити іграшку, але ж вони не приносять тієї біди, яку роблять дорослі. Діти посваряться й через 5 хвилин помиряться, а великі довго не можуть знайти спільну мову, особливо керівники держави. Війна – це ж дуже страшно. Ми всі, і діти, і дорослі, повинні жити в мирі та злагоді, знаходити спільну мову, дружити." Катерина, 7 років.</p> 	+	+	+			+	+
---	---	---	---	---	--	--	---	---

З нашого спостереження ми бачимо, що такий педагогічний метод, як малювання зі словесним супроводом сприяє формуванню в учнів початкових класів рис творчого (позитивного) мислення, зв'язності у формулюванні власної думки, поліпшенню звуковимови, подолання невпевненості у собі. Словесно супроводжуючи виконуваними ними зображення, діти вибудовують свій внутрішній світ, краще розуміють свою власну особистість, а також виробляють у собі готовність стати активними учасниками (а не пасивними споглядачами) процесу здобуття знань і відповідних ставлень.

Звернення до художньо-творчої діяльності у корекційно-педагогічній взаємодії учня й учителя зумовлене практичною потребою у використанні потенційних особистісних ресурсів дитини як рушійної сили в розв'язанні наявної проблеми, а також необхідністю поглиблення наукового дослідження, яке б дало змогу вчителю здійснювати цей процес на належному науковому рівні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Березіна В.Г., Вікентьев І.Л., Модестов С.Ю. Дитинство творчої особистості// Дошкільне виховання. – 1994.– №1.– с. 17-19.
2. Венгер Н.Ю. Дорога до розвитку творчості// Дошкільне виховання. – 1982.– №11. – с.32-38.
3. Виготський Л.С. Уява і творчість у дитячому віці. – Спб: СЦЮЗ – 1997.– 96с.
4. Запорожець О.В. Психологія особистості і діяльності дошкільника//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки. – К. – Вища школа. – 511с. – с.472.
5. Craft A. Creativity and early years education.– London.– Continuum. – 2007.
6. Kress G. Rethinking the paths of literacy. – London. – Routledge. – 2006. – (2nd ed.)
7. Tegan D. Creativity in Early Childhood Classrooms// National Educational Association. – International Handbook of the arts and education. – 2015.

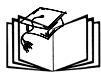
THE STUDY OF MEANING IN YOUNG CHILDREN'S ARTWORKS

Anna Demchenko

*(1st year student of the Faculty of Pedagogy and Psychology
Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University)*

*Scientific advisor – PhD, senior teacher Valentyna Kovalchuk
Department of Linguodidactics and Foreign Languages*

Creativity is the ability to produce through imaginative skill something new. The imagination is energetically deployed and reaches its peak in children's early years of life, however, it gradually declines as children grow older (2). Experts in the field of psychology strongly suggest that imagination is precisely what is needed to keep us intellectually flexible and creative in modern societies.

In this respect, the arts "play" to the imagination by "allowing individuals to place themselves in the skin of another; to experience others' reality and culture; to sit in another space; to transport themselves across time, space, era in history, and context; and to see the world from a different vantage point" (6). Art provides young people with authentic meaning- making experiences that engage their minds, hearts and bodies. The arts draw upon a variety of modalities, such as speech, image, sound, movement and gesture, they help them create multimodal forms of meaning (3).

Drawing is an imaginative act which involves a range of creative forms of sign production and interpretation. In a sense, every instance of representation through art is new and creative. Although drawing involves a "set of rules", children never just mechanically apply rules when they make an artwork. As can be seen from our research, each artwork is different and requires adaptation to the circumstances at hand. That is why composing through art is such an important and fundamental form of creativity.

Creativity is the process of generating ideas that are novel and bringing into existence a product that is appropriate and of high quality (Sternberg and Lubart, 1995). Everyone has at least some creative potential, but they differ in the extent to which they are able to realize that potential. As Gardner (1999) pointed out, people tend to be creative or intelligent in some specific domains but not necessarily in others. For instance, we might be good at art, but not music; or be good at science, but not maths. This is because creativity is a cognitive or mental trait and a personality trait as well. Some personal qualities include (Craft, 2003): a valuing of creativity, originality, independence, risk-taking, the ability to re-find problems, energy, curiosity, attraction to complexity, artistry, open-mindedness, a desire to have some time alone, perceptiveness, concentration, humour, the ability to regress and the possession of childlike qualities.

These personality traits are linked to thinking styles, which involve: visualization, imagination, experimentation, metaphorical thinking, logical thinking, predicting outcomes or consequences, analysis, synthesis and evaluation. In addition, intrinsic motivation and commitment are important personal qualities that are fundamental to the development of creativity.

Creative activity grows out of the relationships between an individual, his or her work in a discipline and the ties between the individual and other people who judge the quality of his or her work. That is why teachers, parents and the community influence children's participation and development, and can support their creativity. In our opinion, creativity is closely tied to personal connection, expression, imagination and ownership.

Art making reflects the ways of thinking of young artists. John Dewey (1988) suggests that art offers multiple entry-points into the aesthetic experience, combining creation and appreciation. The scientist states that children's early representational drawings often emerge as a result of a dialogue between production and perception.

Artistic creation, through the medium of drawing, enables children to improvise. They develop a sense of arrangement and structure while transforming their graphic content on the blank page. As we have noticed, young children are careful planners. They often decide in advance what content is to be included and where to locate it on the page. Frequently they make additions or corrections. While composing, children are comfortable with altering their artworks to suit their purpose. They feel at liberty to improvise structures as they dialogue with the materials, such as changing birds to butterflies or turning grass into water.

Because of the play-oriented, compositional component of drawing, some psychologists (6) believe that art is essentially "the literacy *par excellence* of the early years of child development" because the act of representing thought and action while drawing strengthens children's later understanding of literacy and numeracy.

When they draw, children are in control of what they want to say and how they want to say it, in a free-form way. The less rule-bound system of drawing offers children freedom of voice. When this co-exists with the learning of the more structural symbol systems, children engage in creative meaning-making. Through art, they construct understandings of themselves and their worlds; they are no longer the passive recipients of knowledge.

Art gives shape to formless ideas. It allows us to create a symbolic world and to shape and reshape our own hidden, subjective lives. This provides a powerful mechanism for reaching the deepest, richest, most abstract aspects of our existence. The arts help us place our objects, our activities and ourselves in a larger existential framework.

Art making and its narrative description allows children to share the day-to-day details of their lives with others. Art making also allows children to explore abstract and complex concepts, such as what the future may be like. This topic is an inspiration for creative thought because it involves thinking in symbols, which is, according to Dewey (1988), "one of the most sophisticated modes of thought". By using the symbolic system of drawing, children manipulate images and concepts, thus joining with others who share a culture, who share the same "imaginative universe" or the "world of possibility" (Dyson, 1993, p.23).

This capacity is at its peak in early childhood. Early childhood is a time when children's thinking is still imaginative, flexible and linked to fantasy and fiction. For this reason, teachers should support these qualities and encourage thought process in elementary students. Teachers should equip children to become autonomous and active creators of the future, through skills such as adaptability, imagination, fantasy, empathy, altruism, sensitivity towards others, decision-making, resilience, and interest in other cultures, and abilities in communication, problem solving and lateral thinking (8, 9).

Consequently, meaning-making through drawing is a means for capturing many of these future-oriented values. Through the act of drawing, children's thought, body and emotion unite. As we see from our observation, drawing involves more than simply forming images; it gives children the capacity to think and feel. Young children's drawings open a window into their realities and how they shape these. We come to understand the range of a child's thinking and feeling through close observation of the drawing activity itself and the talk that accompanies it.

Conclusion

1. Imagination, creativity and play are fundamental components of young children's art and meaning-making. Through art, children actively construct understandings of themselves and their inner world, rather than simply becoming the passive recipients of knowledge.

2. Art making, coupled with narrative, is a constructive process that helps children to purposefully bring shape and order to their experience; their drawing activity is actively defining reality. Through drawing and talking, children come to not only know reality, they create it.

3. Young children's creativity can be nurtured through educational settings in three respects: – the creative environment; – creative programs – and creative teachers and ways of teaching. Teachers should encourage critical thinking rather than knowledge acquisition. They should help children build up their skills through play, behaving creatively themselves and praising children's creative efforts.

REFERENCES

1. Craft A. Creative thinking in early years of education. – Early Years. – 2003.
2. Gardner H. Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st century. – New York. – Basic Books. – 1999.
3. Dewey J. The educational balance, efficiency and thinking. In Simpson D.: Teachers, leaders and schools. – Essays by John Dewey (41-45). – Carbonale, IL.– Southern Illinois University Press. – 2010.
4. Dyson A. Improving Schools. Developing inclusion. In: From school to children's community. – Manchester. – 1993.
5. Mellou E. The case of intervention in young children's dramatic play in order to develop creativity. – Early childhood Development and Care. – 1994.
6. Russ S. Development of creative process in children: Creativity from childhood through adulthood. – The developmental issues. – San Francisco, CA.– Jossey-Bass. – 1996.
7. Sternberg R. Encyclopedia of human intelligence. – Macmillan.– 1995.
8. Sharp C. Developing young children's creativity through arts; what does research have to offer? – 2001.
9. Tegano D. Creativity in early childhood classrooms. – National Education Association.– 1991.

РЕКЛАМА ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ВПЛИВУ НА СПОЖИВЧИЙ ВИБІР (НА ПРИКЛАДІ ВІКОВОЇ КАТЕГОРІЇ – ДІТЕЙ ДО 7 РОКІВ)

Юлія Деревйова

(студентка V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, викладач Шевченко А.С.

Реклама є постійним супутником людини щодня, вона масово діє на суспільство, на всі верстви його населення, зокрема й на дітей [3].

Ми стикаємося з нею скрізь: слухаючи радіо, шукаючи інформацію в інтернеті, йдучи вулицею, по телебаченню. Так, за дослідженнями Американської асоціації психологів, що здійснювала інтенсивний аналіз рекламних засобів інформації та їх дії на дітей, у середньому сучасна дитина бачить більше ніж 40 000 рекламних повідомлень на рік, що досить багато [3]. Саме тому, проблема впливу телевізійної реклами на дітей із позицій соціальних комунікацій нині є досить **актуальною**.

Мета нашого дослідження – виявити вплив телевізійної реклами на споживчий вибір дітей до 7 років.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) обґрунтувати вибір теми;
- 2) виявити чинники, котрі приваблюють малечу в телерекламі;
- 3) з'ясувати характер впливу реклами на дітей та їх споживчий вибір;
- 4) запропонувати механізм вирішення проблеми, якщо вплив виявиться негативним.

Об'єкт дослідження: телевізійна реклама та її вплив.

Предмет дослідження: споживчий вибір дітей до 7 років.

Дослідження здійснювалося з опорою на теоретико-методологічні напрацювання таких дослідників, як А. Дубяга, В. Божкова та Т. Давидченко.

Значна кількість сучасних наукових праць присвячена вивченню телевізійної реклами, зокрема її ефективності (В.Божкова, Ю. Мельник, Б. Обрицько), особливостей функціонування (В. Різун, Н. Ярош, О. Федоренко), а також аспектів впливу на юну аудиторію (Б. Сорочкин, Т. Давидченко, А. Вартанов, А. Дубяга).

Для проведення дослідження застосовано такі наукові методи: 1) дослідження документів (ознайомлення з працями інших дослідників); 2) анкетування (батьків); 3) спостереження (за дітьми).

На початку дослідження подамо визначення понять «реклама» та «телевізійна реклама».

Реклама – це друковане, рукописне, усне або графічне повідомлення про особу, товари, послуги або суспільний рух, відкрито опубліковане рекламодавцем й оплачене з метою збільшення обсягів збуту, розширення клієнтури, одержання голосів або суспільної підтримки [7, с. 121].

Реклама є одним із найпереконливіших засобів інформування потенційних споживачів про певну послугу або товар.

Вона має багато завдань і нею послуговуються чимало людей – від приватної особи, що розташовує маленьке тематичне оголошення в місцевій газеті, до великого підприємства, яке витрачає чималі кошти на рекламу, щоб популяризувати свою торговельну марку серед мільйонів споживачів [2].

Телевізійна ж реклама, у свою чергу, є певним синтезом звуку, зображення, руху і кольору. Завдяки цим чинникам вона є ефективнішою за інші види реклам.

Розглянемо телевізійну рекламу з позицій СК (скор. – соціальних комунікацій).

Структура СК розглядається по-різному в різних концепціях [8, с. 44]. Проаналізувавши різні моделі СК, ми з'ясували, що наше дослідження телевізійної реклами можна віднести до моделі «двоступеневого потоку інформації».

Вона була створена Ф. Катцом і П. Лазерфельдом у 1955 році.

Основні елементи моделі:

- 1) відправник;
- 2) передавач;
- 3) канал;
- 4) керівник думкою;
- 5) одержувач.

Відправником у нашому випадку є рекламні агентства. Вони працюють на замовлення виробників.

Рекламні агентства створюють рекламу, спираючись на її основні завдання та цільову аудиторію.

А. Дубяга в науковій статті «Вплив реклами в засобах масової інформації на дітей» зазначає: «...сучасні телевізійні реклами все частіше розробляються з врахуванням психологічних особливостей цільової аудиторії, що дозволяє їм за короткий проміжок часу міцно відкластися в пам'яті телеглядачів» [4].

Основні завдання реклами [1]:

- 1) інформування споживачів (переважно на етапі виведення товару на ринок);
- 2) створення переконання споживачів у перевагах властивостей товару фірми (етап зростання);
- 3) нагадування про товар (доцільне на етапі зрілості).

Цільовою аудиторією є певна група людей (адресат), на яку спрямована рекламна кампанія. Таку аудиторію можна розділити за різними ознаками: соціально-демографічними (вік, стать, соціальне і матеріальне положення); споживчими перевагами; стилем життя тощо. Вік (поділ життєвого циклу людини на періоди) як категорія служить для позначення тимчасових характеристик індивідуального розвитку.

Сучасні рекламні агентства не обмежуються лише потенційними споживачами товару, а й враховують і тих, хто впливає на прийняття рішення про покупку (діти).

Передавачем реклами є виробник.

Виробник – юридична або фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, відповідальна за проектування, виготовлення, пакування та маркування продукції незалежно від того, виконуються зазначені операції самою цією особою чи від її імені [6].

Виробник або його довірена особа затверджують остаточний вигляд реклами і відправляють її на канал передачі інформації.

Канал передачі інформації – телебачення.

Передача інформації – процес, при якому здійснюється переміщення різної інформації в просторі. Будь-яка інформація не може існувати без матеріального носія (канала). Такими каналами є: друковані ЗМІ, радіо, інтернет, вулична реклама, телебачення тощо.

Телебачення – виробництво аудіовізуальних програм та передач або комплектування (пакування) придбаних аудіовізуальних програм та передач і їх поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження [5].

Керівник думкою – телевізійний канал.

Кожен телеглядач має свої улюблені телеканали. З них ми отримуємо не тільки різноманітну інформацію, а й стаємо свідомим/несвідомим глядачем телереклами.

Телевізійний канал – смуга радіочастот, відведена для передавання телевізійних сигналів переважно однієї телерадіоорганізації; призначений для потреб телебачення і зазначений у «Плані використання радіочастотного ресурсу України» [5].

Одержувач – телеглядачі.

Телеглядач – той, хто дивиться телебачення (споживач). Телеглядачів можна розподілити за різними чинниками (вік, стать тощо). Нашим телеглядачем є діти до 7 років.

Усі соціальні комунікації В. Конечька пропонує поділити за трьома основними критеріями [8, с. 50]:

- 1) за характером аудиторії;
- 2) за джерелом повідомлення;
- 3) за каналом передачі.

За характером аудиторії телереклама – масова.

Масова реклама – вид реклами, який спрямований на широку масу споживачів.

Існують декілька типів товарів широкого вжитку: товари безпосереднього вжитку (до них належать: ліки, напої, продукти харчування, косметичні засоби тощо) і товари тривалого вжитку (побутові товари, одяг, меблі, іграшки тощо).

За джерелом повідомлення реклама – неформальна (неофіційна).

За каналом передачі телереклама може бути і вербальна, і невербальна.

Мова в рекламі не є головним елементом, адже навіть без тексту вона може впливати на телеглядачів. Усі її частини діють у системі (і музика, і зображення, і мовні сигнали тощо). Саме тому ідеї нашого дослідження співзвучні біхевіористичній школі.

Основним принципом біхевіоризму є принцип «стимул-реакція». Між стимулами і реакціями існує зв'язок (стимули викликають ті чи інші реакції). Під реакціями біхевіористи розуміють дію людини, викликану різними стимулами.

Виклад основного матеріалу. Основну роль у житті дітей відіграють батьки. Вони вчать малечу, а діти їх наслідують. Через це виникає потреба, в першу чергу, дослідити батьків, аби визначити їх участь у формуванні дітей як потенційних телеглядачів. Метод дослідження, обраний нами для цієї мети, анкетування.

За структурою запитання – закриті (повний перелік варіантів відповідей, пропонуючи обрати один з них).

За формою – прямі (дають змогу одержати інформацію безпосередньо від респондента).

За різновидом – очне анкетування (передбачає одержання анкети безпосередньо з рук соціолога).

Зразок анкети

ШАНОВНІ БАТЬКИ!

Просимо Вас взяти участь у нашому дослідженні та відповісти на запитання анкети. Перш ніж відповідати на питання, уважно прочитайте його і всі запропоновані варіанти відповідей.

Ваша щирість, відвертість, повнота заповнення анкети забезпечить наукову вірогідність висновків щодо проблем, які ми досліджуємо.

Заздалегідь вдячні Вам за співпрацю.

Вкажіть, будь ласка, деякі відомості про себе:

1. Ваша стать: А) Чоловік Б) Жінка
- 2) Ваш вік: А) 20 – 25 Б) 25 – 35 В) 35 – 45 Г) за 50
- 3) Сімейний стан: А)Заміжня (одружений) Б) Не заміжня (Не одружений)
- 4) Освіта:
  - А) Неповна середня
  - Б) Середня
  - В) Неповна вища
  - Г) Вища
  - Д) Маю вчену ступінь
- 5) Рід діяльності:
  - А) Працюю
  - Б) Навчаюсь
  - В) Не працюю
  - Г) Знаходжусь у декретній відпустці
- 6) Чи є Ви телеглядачем? А) Так Б) Ні
- 7) Якщо на попереднє запитання Ви відповіли так, то, скільки часу Ви проводите біля телеекрану?
  - А) Менше 1 години
  - Б) Від 1 до 3-х годин
  - В) Від 3-х і більше годин
- 8) Під час трансляції рекламних роликів, Ви:
  - А) Продовжую дивитися
  - Б) Перемикаю канал
  - В) Вимикаю телевізор
- 9) Яким продуктам Ви надасте перевагу?

- А) Розрекламованим
Б) Маловідомим
В) Будь-яким
10) Чи дозволяєте Ви своїм дітям дивитись телебачення?
А) Так
Б) Ні

11) Якщо на попереднє запитання Ви відповіли так, то, скільки часу Ваші діти проводять біля телеекрану?

- А) Менше 1 години
Б) Від 1 до 3-х годин
В) Від 3-х і більше годин

Аналіз анкетних відповідей.

Нами було опитано 20 жінок. Вік: від 20 до 25 – 35%; від 25 до 35 – 65%.

20% жінок мають середню освіту, 35% – неповну вищу і 45% – вищу.

Працюють – 15%, взагалі не працюють – 20%, знаходяться у декретній відпустці – 65%.

Опитування показало, що 95% жінок є телеглядачами і лише 5% – ні.

70% жінок проводять біля телеекрану від 3-х і більше годин, і лише 25% – від 1 до 3-х годин.

Під час трансляції рекламних роликів: 50% – продовжую дивитися, 35% – перемикають канал і 10% – вимикає телевизор.

75% жінок надають перевагу розрекламованим каналам, 15% – маловідомим і 10% – будь-яким.

95% опитаних дозволяють своїм дітям дивитись телебачення і лише 5% – ні. З них 20% дозволяють від 1 до 3-х годин і 75% – від 3-х і більше годин.

На цьому етапі можна зробити висновок про те, що матері, котрі є активними телеглядачами, дозволяють своїй малечі дивитись телебачення. Вік, освіта та рід діяльності не впливають на вподобання до ТБ.

Наступний етап дослідження – спостереження за дітьми до 7 років. Спостереження було розділено на дві частини.

У першій частині ми спостерігали за 20 дітьми (від 3-х до 7 років) під час їх перегляду телебачення. Ми помітили, що коли по ТБ показували мультики, фільми, новини тощо 95% дітей активно гралися (лише інколи підводили очі на телеекран), проте коли починалася реклама, вони зосереджували свою увагу на ній. Реклама закінчувалась і діти знову починали гратися. Лише 5%, котрі не були привчені до ТБ, не звертали увагу на телерекламу.

Особливе зосередження ми помітили на рекламі харчових продуктів (цукерки, шоколад тощо) та іграшок. Усі 95% дітей знають на пам'ять декілька рекламних пісень, оскільки вони наспівували їх під час перегляду.

У другій частині дослідження ми спостерігали за малечою в магазинах. Було помічено, що діти просять купити ті продукти, які вони бачили по телевізору («Барні», «Кіндер пінгві» тощо). Аналогічною є ситуація і в іграшкових магазинах. Діти хочуть ті іграшки, котрі знають («Монстер хай», «Барбі» тощо). З них 60 % (якщо чують відмову батьків) починають плакати, кричати, лягати на підлогу тощо.

Лише 5% дітей (не привчених до ТБ) погоджувались з усім, що пропонували батьки.

Із цього можна зробити висновок, що реклама впливає на споживчий вибір малечі. На нашу думку, це негативна реакція, адже реклама не завжди пропонує хороший та якісний товар.

Споживчий вибір – рішення споживачів на користь того чи іншого товару. Він повинен бути не нав'язаним, а свідомим.

Реклама має експресивно забарвлений характер і здійснює сильний емоційний вплив на дітей унаслідок поєднання різних елементів: зображення (яскравих картинок), звуку (динамічної музики) і руху (швидкоплинних кадрів). Рекламодавці створюють рекламу так, що вона стає для дітей синтезом гри та казки.

Цільовою аудиторією рекламодавців є не тільки безпосередньо потенційна (батьки), а й група осіб, які впливають на рішення потенційної аудиторії (діти).

Висновки. У дослідженні ми з'ясували, що відповідно до теорії СК рекламу на телебаченні можна віднести до моделі двоступеневого потоку інформації, яка складається з 5 елементів: відправника, передавача, каналу, керівника думкою та одержувача.

Відправником у нашому випадку є рекламні агентства, передавачем реклами – виробник, каналом передачі інформації – телебачення, керівником думкою – телевізійний канал і одержувачем – телеглядачі (діти до 7 років).

Також ми дізналися, що мова в рекламі не є головним елементом, адже навіть без тексту вона може впливати на телеглядачів, а отже ідеї нашого дослідження співзвучні біхевіористичній школі.

Ми з'ясували, що піддаються впливу реклами ті діти, котрі її постійно дивляться. Тут постають проблеми виховання, адже батьки самі це допускають (чим ще з малечку роблять дітей залежними від телебачення).

Механізм розв'язання проблеми. Щоб захистити дитину від надмірного впливу телереклами, треба:

- 1) відгородити малечу від телебачення. Цей час можна зайняти розвивальними іграми тощо;
- 2) зменшити час перебування біля телевізора (якщо не має можливості повністю відлучити);
- 3) пояснити дитині, що рекламований товар може й не мати тих рис, котрі так розхвалюють у роликах (це краще робити в ігровій формі);
- 4) подати своїй дитині гарний приклад, адже діти наслідують своїх батьків.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Береза А. Реклама. Маркетингові комунікації підприємства [Електронний ресурс] / А. Береза; Режим доступу: <https://prezi.com/61xbwtsuzvph/presentation/>
2. Божкова В.В. Реклама: особливості, визначення, класифікація [Електронний ресурс] / В.В. Божкова; Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30155/1/Bozhkova_V.V.%20Reklama.pdf
3. Давидченко Т.С. Ефективність впливу телереклами на дитячу аудиторію [Електронний ресурс] / Т.С. Давидченко; Режим доступу: http://science.crimea.edu/zapiski/2011/filologiya/uch24_41fn/053.pdf
4. Дубяга А.Ю. Вплив реклами в засобах масової інформації на дітей [Електронний ресурс] / А.Ю. Дубяга; Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/elits/2010/28/Вплив%20реклами%20в%20засобах%20масової%20інформації%20на%20дітей.pdf
5. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» N 3760-XII (3760-12) від 21.12.93, ВВР, 1994, N 10, ст. 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/print1239267667879110>
6. Закон України «Про підтвердження відповідності» N 5463-VI (5463-17) від 16.10.2012, ВВР, 2014, N 4, ст.61 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2406-14>
7. Обрицько Б.А. Реклама і рекламна діяльність: курс лекцій / Б.А. Обрицько. – К.: МАУП, 2002. – 240 с.
8. Холод О. Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз: навч. посіб. – [2-е вид., доп. і випр.]. / О. Холод. – К.: Київський міжнародний університет; Українська асоціація психолінгвістів, 2010. – 343 с.

СУЧАСНИЙ ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ШОУ-ФОРМАТ: ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Юлія Деревйова

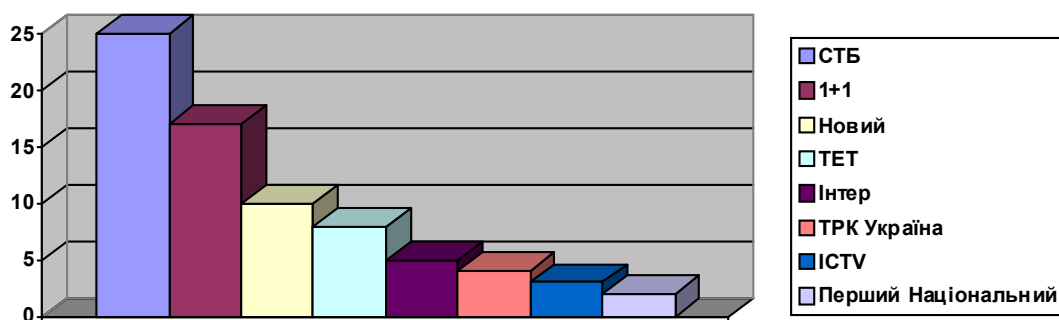
(студентка V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Фенько Н.М.

У погоні за рейтингами та власне самою медіа-аудиторією вітчизняні ЗМІ вдаються до ризикованих експериментів. Це призводить не тільки до трансформації жанрів та функцій медіа, а й до процесів запозичення: глобалізації, вестернізації, конвергенції тощо. Пошук нового продукту зумовлений позитивною динамікою попиту глядачів.

В Україні такий процес уже актуалізовано, адже вітчизняні телеканали не лише переносять закордонні шоу на український ґрунт, а й з кожним роком збільшують показники власного виробництва. На разі шоу-програми складають вагомую частку телевізійного контенту. Це пояснюється тим, що апробовані іншими країнами формати телевізійних програм є комерційно вигідними. Вітчизняні телеканали беруть за основу досвід США та Європи.

Лідерами з розробки та випуску шоу-програм постають вітчизняні телеканали «СТБ» (25 шоу-програм: «Слідство ведуть екстрасенси», «Хата на тата», «Все буде добре», «Все буде смачно», «Один за всіх», «Давай поговоримо про секс», «Містичні історії», «Зіркове життя», «Врятуйте нашу сім'ю», «За живе», «Моя правда», «Х-Фактор», «Танцюють всі», «Україна має талант», «Холостяк», «Зважені та щасливі», «Я соромлюсь свого тіла», «Детектор брехні», «Мастер Шеф», «Битва екстрасенсів», «Кохана, ми вбиваємо дітей», «Вагітна в 16», «Танці з зірками», «Куб», «Зіркові новини») та «1+1» (17: «Битва за дім», «Битва салонів», «Вгадай ящик», «Ворожка», «Голос країни», «Голос. Діти», «Клініка», «Маленькі гіганти», «Міняю жінку», «Не бреші мені», «Одруження наосліп», «Поверніть мені красу», «Принц бажає познайомитись в Одесі», «Просто шоу», «Сімейні драми», «Сліпа», «Чотири весілля»). Переважають реаліті-шоу й талант-шоу.

«Новий канал» посідає третю сходинку. Кількість шоу-програм – 10: «Герої\$Коханці», «Дешево та сердито», «Заковані», «Звичка одружуватись», «Київ вдень та вночі», «Половинки», «Проект «Любов»», «Проект «Перфект»», «Серця трьох», «Супермодель по-українськи».

«ТЕТ» займає 4 місце – 8: «Богиня шопінгу», «Богиня шопінгу: повернення», «Кохання онлайн», «Мода народу», «Панянка-Селянка», «Теорія зради», «У ТЕТа папа/У ТЕТа мама», «Шпілі Вілі».

«Інтер» розташовується на п'ятій сходинці – 5: «Орел і решка. Шопінг», «Стосується кожного», «Сімейний суд», «Судові справи», «Шустер live».

«ТРК Україна» – 4: «Говорить Україна», «Кулінарна академія Суханова», «Реальна містика», «Співай як зірка»), «ICTV» – 3: «М і Ж», «Стоп 10», «Груба містера Сосиски») та «Перший Національний» – 2: «Віра. Надія. Любов», «Дебати. PRO») займають останні місця таблиці.

Сьогодні розважальне телебачення не тільки має вагому частку телевізійного ефіру, а й охоплює велику аудиторію. Більшість телеканалів не зупиняються на трансформації жанрів. Відбувається штучне поєднання різних за призначенням медійних функцій, зокрема соціальної та розважальної. У результаті такого синтезу часто страждає саме соціальна функція. Як результат, викривляється сприйняття реальності телевізійною аудиторією. Дослідження цього процесу має медіаосвітню значущість й **актуальність**.

Мета дослідження: проаналізувати сумісність поєднання різних функцій телебачення.

Для дослідження було обрано телеканал «СТБ». З 2014 року СТБ міцно закріпився в ТОП-6 українських телеканалів завдяки широкому спектру програм власного виробництва.

Таблиця 1. ТОП 6 телеканалів 2014 року [5]

31 січня 2014 року	Аудиторія %	
	14-49 50+	18-54 50+
СТБ	9,8	9,6
1+1	8,9	8,9
ТРК Україна	8,8	9,4
Інтер	8,1	8,9
ICTV	8,0	8,1
Новий канал	7,8	6,5

Таблиця 2. ТОП 6 телеканалів 2015 року

Телеканал	Аудиторія 18+ 50 тис+
ТРК Україна	11,02
Інтер	10,75
1+1	9,12
СТБ	8,43
ICTV	6,57
Новий	4,39

Об'єктом нашого дослідження обрано телевізійну програму (шоу-формат) каналу «СТБ» «Хата на тата». Сумісність поєднання соціальної і розважальної функцій цієї шоу-програми становить **предмет** дослідження.

Вибір шоу обумовлено дуалістичною спрямованістю нашого дослідження: з одного боку, ми типологізуємо функції розважального телепродукту, а з іншого, – виявляємо сумісність їх поєднання на

прикладі обраної телепрограми. Проект «Хата на тата» є одним із найпопулярніших на СТБ й успішно продається за кордон (Литва, Польща, Росія).

Дослідження здійснювалося з опорою на теоретико-методологічні напрацювання таких дослідників, як А. Юсипович, І. Веруцька та О. Волович.

Значна кількість сучасних наукових праць присвячена феномену телебачення, зокрема основних медійних тенденцій (К. Станіславська, Л. Городенко, М. Терентьєва, Л. Федорчук, В. Гоян, М. Недопитанський), жанрових форматів (А. Гарагуля, О. Хмель, З. Алфьорова, Т. Шоріна, Е. Налбантова), а також шоуізації суспільства (А. Скрипка, К. Акоюн, Н. Дубовик).

Для проведення дослідження застосовано такі наукові **методи**: аналіз наукових джерел, моніторинг ЗМІ, порівняльний метод та контентний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Телеканал СТБ є одним із лідерів з розробки та випуску розважальних телепрограм. Цей телеканал майже повністю піддався процесу запозичення. Більшість їхніх проектів – це адаптовані до української аудиторії американські шоу. Як сучасна медіаструктура СТБ характеризується високим рівнем глобалізації й вестернізації.

Глобалізація – це сучасна форма міжнародних відносин, яка характеризується поширенням взаємозалежності між країнами в економічній, політичній і культурній сферах практично на всю земну кулю [2].

За глобалізацією слідує й інша світова тенденція – вестернізація (процес некритичного запозичення цінностей західної культури народами, історично не включеними в орбіту західної цивілізації) [7, с. 75].

Більшість контенту СТБ займають українські версії міжнародних шоу. М. Терентьєва в науковій статті «Світові медіатренди у контенті телеканалу СТБ» зазначає: «Контент-аналіз запозичених форматів шоу показує що 58% з них є британськими, а 42% американськими. Отже, тенденція вестернізації є дещо більш вираженою у контенті «СТБ»» [6].

Таблиця 3. Запозичені версії зарубіжних форматів

Українська назва	Оригінальна назва	Виробник
<i>X-Фактор</i>	<i>X-factor</i>	Британія
Танцюють всі	<i>So you think you can dance</i>	Британія
<i>Україна має талант</i>	<i>Got Talent</i>	Британія
<i>Холостяк</i>	<i>Singles</i>	Америка
<i>Зважені та щасливі</i>	<i>The Biggest Loser</i>	Америка
<i>Я соромлюсь свого тіла</i>	<i>Embarrassing Bodies</i>	Британія
<i>Детектор брехні</i>	<i>Nothing but the truth</i>	Британія
<i>Мастер Шеф</i>	<i>Master Chef</i>	Америка
<i>Битва екстрасенсів</i>	<i>Britain's Psychic Challenge</i>	Британія
<i>Кохана, ми вбиваємо дітей</i>	<i>Honey, we're killing the kids</i>	Британія
<i>Вагітна в 16</i>	<i>16 and pregnant</i>	Америка
<i>Танці з зірками</i>	<i>Strictly Come Dancing</i>	Британія
<i>Куб</i>	<i>The Cube</i>	Британія

Унікальний формат мають такі телепроекти: «Слідство ведуть екстрасенси», «Хата на тата», «Все буде добре», «Все буде смачно», «Один за всіх», «Давай поговоримо про секс», «Містичні історії», «Зіркове життя», «Врятуйте нашу сім'ю», «За живе», «Моя правда».

Телеканал СТБ може і вміє зробити шоу, що підтверджує телепроект «Хата на тата».

Кожна програма – це історія однієї родини. Після проходження кастингу до сім'ї приїжджає знімальна група. Маму відправляють у відпустку, а тато лишається вдома за головного: приглядає за дітьми, виконує всі батьківські та хатні обов'язки, а також завдання дружини.

Для чоловіків таке занурення в сімейний побут стає нелегким випробуванням, проте вже через декілька днів герої змінюються й роблять те, чого ніколи раніше не робили, стають майстрами на всі руки.

Телеканал СТБ позиціонує цю програму як соціально-розважальну. Розглянемо детальніше зміст соціальної й розважальної функцій у телеформаті.

І. Веруцька вважає, що основними функціями українського телерадіомовлення є: комунікативна, розважальна та інформаційна [1]. Такої думки дотримуються й ряд інших дослідників. Зокрема, у науковій статті «Типи програм розважального телебачення» А. Юсипович зазначає: «...український телепростір, зокрема розважальний, поєднує в собі необхідні функції – розважальну, інформаційну та комунікативну» [9].

Соціальна ж на вітчизняному телебаченні є другорядною (з'являється у поєднанні з іншими). Кожна з функцій має власні цілі та завдання.

Поняття «розважальні програми» походить від слів «розвага», «гра», «видовище». Адже підґрунтям будь-якої розважальної програми є гра, отже, ці програми неодмінно мають бути видовищними, а розвага – невід'ємна частина поняття «розважальні програми» [9]. Основне призначення цієї функції – розважити.

Соціальна функція, у свою чергу, направлена на розв'язання важливих суспільних проблем (пропаганду правильного способу життя, а також розвиток духовних цінностей та моральних якостей суспільства).

Для з'ясування специфіки розкриття цих функцій застосуємо метод моніторингу:

1) простежимо реакцію телеглядачів (коментарі на форумі проекту);

2) проглянемо 15 випусків програми (період: серпень-грудень 2015 року).

На форумі «Хата на тата» є безліч суперечливих коментарів. Подамо декілька з них:

1) *Подивилася 3 передачу і в мене назріло питання. У програмі була дитина 2 роки, про яку тато забув у перші пів дня. Це що дитина у два роки така спокійна? У мене б діти живцем мене з'їли, якби я їх не погодувала з ранку. І забути про себе вони дають тільки на 5 хвилин [8].*

2) *Я в шоці від передачі про Зваричів. Сама живу в Краснограді. Самий початок передачі – «тут зрідка проходять потяги та Ніколи НЕ бувають артисти», а нічого, що Красноградська ЖД станція має міжнародне значення. Які поїзди тут тільки не проходять. Від нас у будь-яку точку практично дістатися можна. Щодо артистів – вони тут три рази на рік (Білик, Гайтана, Ані Лорак і т.д.). А самі учасники ... Соромно мені за наше місто стало і за школу, в якій я працюю, теж. Награна постановка ... [8].*

3) *Що не глянеш, так у кожного учасника і квартири, і будинки в повному фарші. Машини не останніх моделей. Ну якраз ті кому більше всіх потрібні гроші. Коли ж покажуть таких як ми? Сьогоднішня передача мене сьогодні знову вразила: 5000 грн. на стиліста і 5000 грн. на дизайнера. Повірте, якби родина не доїдала, то таких запитів не було б [8].*

4) *Подивилася 8 передачу і в мене запитання: як можна від групи вилікуватися за одну ніч? [8].*

Провівши прості підрахунки, ми з'ясували, що 76% телеглядачів не вірять у правдивість програми, а 24% – вірять. Ці цифри з огляду на популярність програми доводять перевагу розважальної функції. Соціальна функція майже не розкривається, адже більша частка глядачів не довіряє соціальним реаліям програми.

Проаналізуємо декілька випусків проекту.

Сезон 4, випуск 2: Тато-десантник виховує сім'ю за армійськими правилами.

Героєм цього випуску є десантник, котрий повинен уособлювати мужність та силу, адже він захисник Вітчизни. Утім аудиторії демонструють його зовсім у іншому світлі. Спочатку Сергій на всю країну зізнається, що він крадій, адже вже неодноразово цим займався: «Ми там в одного п'яного украли мотоцикла з коляскою», або ж «Що б хороши погуляти – треба у когось щось віджати».

Тобто виходить, що тато – крадій, якого треба не в розважальному форматі й прайм-таймі показувати, а заводити кримінальну справу за Статтею 185. Таємне викрадення чужого майна (крадіжка) – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років [3]. Крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, – карається арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [3].

До того ж Сергій зі своїм другом порушили ще й Статтю 130 Кодексу України «Про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння». За такий вчинок їх могли позбавити права керування авто на строк від одного до двох років, або змусили сплатити від 3400 до 5950 гривень штрафу, або арештувати на строк від 7 до 10 діб [4], проте цього не сталося.

У цьому ж випуску головна героїня каже, що тато завжди таким був. Тоді виникає запитання: якщо він за свої 30 років нічого не навчився, то як за тиждень він зможе змінитись? Але зміг і навіть виграв 30 тисяч. Дійсно, сила телебачення здатна творити дива.

Сезон 4, випуск 4: Герой проекту шукає скарб часів війни.

Тато уже 12 років шукає німецький танк і навіть покинув роботу, аби займатись улюбленим хобі.

Мама працює на двох роботах і отримує невелику зарплату, проте у них є немаленьке хазяйство: гуси, теличка, поросята та кролі. Тут постає питання: де вони взяли гроші, аби його купити? Якщо поррахувати середню вартість тварин, то це виходить – 11650 грн.:

1) Теличка – 6 000 грн.;

2) Одне поросся – 900 грн., а якщо 5 – 4500 грн.;

3) 10 кролів по 80 грн. – 800 грн.;

4) 10 гусенят – 350 грн.

Якщо працює лише один член родини (і отримує невелику зарплату), то таку суму назбирати неможливо. Знову з'являється підозра щодо правдивості шоу.

Ще більше дивує, коли герой зауважує, що боїться не догодити бригадиру, адже той колишній десантник. Проте коли м'ясо впало на брудну підлогу, то тато просто його підняв і кинув назад у каструлю. Чому ж не боявся тато, що цей випуск побачать ті трактористи і той бригадир?

Перегляд програми «Хата на тата», аналіз рівня довіри аудиторії до її контенту переконують у певній асоціальності цього проекту. Через демонстрацію побутових сцен, здавалося б, звичайних українських сімей здійснюється потужний вплив медіареальності, яка подається редакцією програми як єдина достовірна реальність. Основний меседж – усе можна змінити. Будь-якого чоловіка, який абсолютно нічого не вміє і не хоче вміти, телепроект здатен змінити до невпізнанності за 3-4 дні. На жаль, коментарі на форумах переконують, що такі раптові зміни головних героїв сумнівні. Отже, соціальна функція «перевиховання» не реалізується, а заміщається розважальним форматом.

Незважаючи на сумніви щодо правдивості контенту, рейтинги телепроекту високі. Це пояснюється тим, що сюжет «Хата на тата» побудовано на послідовній демонстрації побутових деталей (життя людей в обстановці, найбільш наближеній до реальності), що формує у телеглядачів ефект присутності. У проекті демонструється «нібито» буденне життя персонажів, а глядачі стають свідками захопливих подій і процесу перетворення чудовиська на принца.

Висновки. У дослідженні ми розкрили такі поняття, як медіареальність, шоу, глобалізація, а також виокремили чинники, що створюють у телеглядачів ефект присутності.

Ми проглянули коментарі на форумі телепроекту «Хата на тата», а також проаналізували декілька випусків телепрограми і з'ясували, що у тандемі «соціально-розважальний» превалює розважальна функція, а соціальна майже не реалізується. Це пояснюється тим, що розважальні програми обов'язково мають бути видовищними (це досягається штучними ефектами), а соціальні передбачають високий рівень довіри, який важко викликати штучною медіареальністю. Телевізійний продукт каналу «СТБ» переважно орієнтується на реалізацію розважальної функції, а соціальна носить переважно декларативний характер. Утім зміна пріоритетів могла б суттєво покращити не тільки контент шоу-програм, а й збільшити рівень довіри аудиторії до подібного телеформату.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Веруцька І. Розважальна телепрограма: поняття та класифікація [Електронний ресурс] / І. Веруцька; Режим доступу: <http://naub.ua.edu.ua/2015/розважальна-телепрограма-поняття-та/>
2. Волович О.О. Глобалізація: переваги і загрози для нашої країни. [Електронний ресурс] / О.О. Волович; Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/485/>
3. Кримінальний кодекс України. Розділ VI. Злочини проти власності. Стаття 185. Крадіжка [Електронний ресурс]; Режим доступу: / <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Стаття 130. [Електронний ресурс]; Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>
5. СТБ. Офіційний сайт телеканалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stb.ua/ua/>. – Назва з екрану.
6. Терентьєва М. Світові медіа тренди у контенті телеканалу «СТБ» [Електронний ресурс] / М. Терентьєва; Режим доступу: <http://journ.univ.kiev.ua/ndumk/index.php/novy-i-nomer/101-typolohiia-i-struktura-kontentnoho-napovnennia-ukrainskykh-zmi/123-svitovi-mediarendy-u-kontenti-telekanalu-stb>
7. Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Вип. 19. Т. 1 / упоряд. В.Г. Виткалов ; редкол.: А.Г.Баканурський, Я. В. Бондарчук, С. В. Виткалов та ін. ; наук.-бібліогр. редагування наукової бібліотеки РДГУ. – Рівне : РДГУ, 2013. – 295 с.
8. Форум телепрограми «Хата на тата» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.stb.ua/index.php?showforum=409> – Назва з екрану.
9. Юсипович А.В. Типи програм розважального телебачення України [Електронний ресурс] / А.В. Юсипович; Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2122>

РЕАЛІЗАЦІЯ ШИФРІВ ПІДСТАНОВКИ МОВОЮ ПРОГРАМУВАННЯ PYTHON

Діана Довгалюк

(студентка IV курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Резіна О.В.

У сучасному суспільстві успіх будь-якого виду діяльності залежить від володіння певною інформацією та її відсутності у конкурентів. Чим сильніше проявляється цей ефект, тим більше потенційні збитки від зловживань в інформаційній сфері, і тим більше потреба в захисті інформації. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій став причиною виникнення індустрії засобів захисту даних та актуалізації проблеми інформаційної безпеки.

Питаннями захисту та приховання інформації займається наука криптологія («криптос» – таємний, «логос» – наука). *Криптологія* має два основних напрями – криптографію і криптоаналіз. Мета цих

напрямок протилежна. *Криптографія* займається побудовою і дослідженням математичних методів перетворення інформації, а криптоаналіз – дослідженням можливості розшифровки інформації без ключа (інформації, яка використовується для шифрування і/або дешифрування повідомлень).

Предметом вивчення криптографії є шифрування інформації з метою її захисту від несанкціонованого доступу. З оригінального документа (звичайний текст, цифрове зображення, звуковий сигнал та ін.), який називають відкритим текстом, при шифруванні утворюється його зашифрована версія, яку називають шифротекстом, закритим текстом, криптограмою. Якщо шифрування тексту – пряме завдання, то дешифрування, тобто перетворення шифрованого тексту у відкритий, – зворотня задача. Шифрування відбувається за правилами шифру (алгоритму шифрування) та з використанням криптографічного ключа або просто ключа, що зазвичай являє собою деяку послідовність символів.

Мета написання статті полягає у дослідженні методів кодування та шифрування даних, демонстрації реалізації деяких із них мовою програмування Python 3.4.

Практичне застосування криптографії стало невід'ємною частиною життя сучасного суспільства – її використовують в таких галузях, як електронна комерція, електронний документообіг (включаючи цифрові підписи), телекомунікації тощо.

Поняття «кодування» та «шифрування» хоча й належать до однієї науки, але є істотно різними. Для автоматизації роботи з даними, що відносяться до різних типів, важливим є приведення їх до єдиної форми. Для цього, як правило, використовують *кодування*, тобто представлення даних одного типу через дані іншого типу [3]. Шифрування має перед собою іншу мету. *Шифрування* – це кодування даних з метою захисту від несанкціонованого доступу. Процес кодування називається шифруванням, а процес декодування – розшифруванням. Саме кодоване повідомлення називається шифрованим, а застосований метод називається шифром [6, с.137].

Тексти вводяться в пам'ять комп'ютера за допомогою клавіатури. При введенні в комп'ютер символної інформації знаки (літери, цифри, знаки), що вводяться, кодуються певними комбінаціями нулів і одиниць, а при виведенні їх для читання людиною (на монітор або принтер) за кодом символу будується зображення символу. Коли користувач натискає клавішу на клавіатурі, електронна схема клавіатури формує двійковий код символу, що задається кодовою таблицею [5, с.10].

Сенс кодування полягає в тому, що кожному символу ставиться у відповідність унікальний десятковий код від 0 до 255 або відповідний йому двійковий код від 00000000 до 11111111. Таким чином, людина розрізняє символи по їх зовнішньому вигляду, а комп'ютер – за їх кодом.

За основу кодування символів у персональних комп'ютерах узяті кодова таблиця ASCII (*American Standart Code for Information Interchange* – *американський стандарт кодів для обміну інформацією*), розроблена Інститутом Стандартизації США [4]. Згідно стандарту ASCII, загальна кількість символів – 256, кожен з яких займає 1 байт. Усі символи мають свій внутрішній код, який збігається з порядковим номером символу у таблиці ASCII кодів.

Останнім часом в IT-індустрії все активніше використовується Unicode-кодування. Застосування цього стандарту дає змогу закодувати велике число символів з різних писемностей: у документах Unicode можуть використовуватись китайські ієрогліфи, математичні символи, букви грецького алфавіту, латиниці і кирилиці, при цьому стає непотрібним перемикання кодових сторінок.

Для реалізації методів шифрування нами була обрана сучасна мова програмування «Python» версії 3.4. Python характеризується ясным синтаксисом та легкістю використання [2]. Python може бути застосований для вирішення широкого кола проблем, у тому числі опрацювання текстових даних, та дозволяє створювати дуже компактні та читабельні програми.

Для практичної реалізації нами було обрано метод шифрування Гронсфельда та метод шифрування Віженера, що належать до групи шифрів підстановки. *Метод шифрування інформації Гронсфельда* – шифр складної заміни, що є модифікацією шифру Цезаря числовим ключем [7]. На відміну від шифру Цезаря, у шифрі Гронсфельда ключем є не одна цифра, а послідовність цифр. Під буквами вихідного повідомлення циклічно записують цифри числового ключа. Шифртекст отримують, відраховуючи за алфавітом ту букву, що зміщена за алфавітом на відповідну цифру ключа. Нижче подано написаний нами програмний код методу шифрування інформації Гронсфельда та його детальний опис:

```
import string
a=input("Enter the message-> ")
text_plain=a
key=input("Enter the key -> ")
key=[int(v)for v in key]
rep=len(text_plain)//len(key)
residue=len(text_plain)%len(key)
key=key*rep+key[:residue]
text_cipher=""
```



```

for i,letter in enumerate(text_plain):
    if letter in string.ascii_uppercase:
        code_cipher=ord(letter)+key[i]
        if code_cipher>90:
            code_cipher-=26
    elif letter in string.ascii_lowercase:
        code_cipher=ord(letter)+key[i]
        if code_cipher>122:
            code_cipher-=26
    elif letter in string.digits:
        code_cipher=ord(letter)+key[i]
        if code_cipher>57:
            code_cipher-=10
    else:
        code_cipher=ord(letter)
        letter_cipher=chr(code_cipher)
        text_cipher+=letter_cipher
print("text_cipher=", text_cipher)
text_decipher = ""
for i,letter in enumerate(text_cipher):

    if letter in string.ascii_uppercase:
        code_cipher=ord(letter)-key[i]
        if code_cipher<65:
            code_cipher+=26
    elif letter in string.ascii_lowercase:
        code_cipher=ord(letter)-key[i]
        if code_cipher<97:
            code_cipher+=26
    elif letter in string.digits:
        code_cipher=ord(letter)-key[i]
        if code_cipher<48:
            code_cipher+=10
    else:
        code_cipher=ord(letter)
        letter_cipher=chr(code_cipher)
        text_decipher+=letter_cipher
print("text_decipher=", text_decipher)

```

Спочатку імпортується модуль `string`, що містить текстові константи та методи опрацювання текстових даних. Далі користувачу пропонується ввести з клавіатури текст, який він хоче шифрувати/дешифрувати; і ключ шифрування будь-якої довжини. Наступним кроком ключ шифрування перетворюється на список і повторюється на довжину повідомлення.

Далі здійснюється власне шифрування тексту. Зашифрованому тексту надається значення порожнього рядка. Для реалізації шифрування ми застосовуємо умовну конструкцію `if-elif-else` (оператор розгалуження, основний інструмент вибору у Python), функцію `enumerate()`, яка перебирає всі елементи списку (символи введеного користувачем тексту), а також функції `ord()` (повертає код символа) та `chr()` (навпаки, повертає літеру відповідно до коду). Конструкція `if-elif-else` перевірятиме, чи належить символ до верхнього регістру (`uppercase`), нижнього регістру (`lowercase`), або є цифрою (`digits`); і відповідно до результату шифрує його.

Якщо символ знаходиться у верхньому регістрі, то програма змінюватиме символ згідно її елемента ключа (змінна `i`). Відповідно до таблиці Unicode, літери латиниці верхнього регістру (A-Z) займають позиції від 65 до 90. Ми повинні залишатись у межах 65-90, щоб символи верхнього регістру замінювались символами верхнього регістру. Якщо ж літера+символ ключа виходять за межі 90, то програма повертається на початок алфавіту (`-=26`). За таким же принципом програма шифрує символи нижнього регістру (a-z, 90-122 у таблиці Unicode) та цифри (0-9, позиції 48-57). Якщо ж символ не належить до верхнього, нижнього регістрів і не є цифрою (наприклад, знаки пунктуації), то вони не шифруються, а виводяться на екран в першопочатковому вигляді. За допомогою функції `print()` зашифрований текст виводиться на екран.

За таким же принципом відбувається дешифрування. Дешифрований текст зберігається у змінній `text_decipher`.

Слід наголосити, що нами були проаналізовані програми шифрування методом Гронсфелда, написані різними мовами програмування, і не було знайдено жодної програми, яка б класифікувала символи, що опрацьовуються на великі літери, малі літери, цифри та решту. Запропонована нами програма має ці переваги, виконує процеси шифрування та дешифрування коректно.

Шифр Віженера – метод поліалфавітного шифрування буквеного тексту з використанням ключового слова, розроблений французьким державним діячем Блезом де Віженером у 1585 році [1, с.25]. Відкритий текст записується в рядок. Ключем стає довільне слово, яке записується циклічно. Використовуючи таблицю Віженера, на перетині літери відкритого тексту і літери коду знаходять шифровану літеру. Якщо реалізувати шифрування методом Віженера мовою Python, можемо отримати такий код:

```
import string
a=input("Enter the message -> ")
text_plain = a
text_plain = text_plain.upper()
key=input("Enter the key_word -> ")
key=key.upper()
key=list(key)
rep=len(text_plain)//len(key)
residue=len(text_plain)%len(key)
key=key*rep+key[:residue]
print("\nlen_key=",len(key))
text_cipher=""
for i,letter in enumerate(text_plain):
    if letter in string.ascii_uppercase:
        code_cipher=ord(letter)+(ord(key[i])-65)
        if code_cipher>90:
            code_cipher-=26
    else:
        code_cipher=ord(letter)
        letter_cipher=chr(code_cipher)
        text_cipher+=letter_cipher
print("\ntext_cipher=",text_cipher)

text_decipher=""
for i,letter in enumerate(text_cipher):
    if letter in string.ascii_uppercase:
        code_cipher=ord(letter)-(ord(key[i])-65)
        if code_cipher<65:
            code_cipher+=26
    else:
        code_cipher=ord(letter)
        letter_cipher=chr(code_cipher)
        text_decipher+=letter_cipher
print("text_decipher=", text_decipher)
```

Знов імпортується модуль `string`, а користувачеві пропонується ввести текст для шифрування слово-ключ. Так як шифрування методом Віженера відбувається лише у верхньому регістрі, то вхідний текст і слово-ключ автоматично переводиться у верхній регістр за допомогою методу `upper()`. Потім слово-ключ перетворюється у список і повторюється на довжину повідомлення. Реалізація шифрування відбувається за тим самим принципом, що і у методі Гронсфелда. Але тепер програма шифрує лише символи верхнього регістру, а всі інші символи ігнорує. Зашифрований текст міститься у змінній `text_cipher`.

Дешифрування відбувається аналогічно до попереднього методу. Дешифрований текст міститься у змінній `text_decipher`.

Перевага запропонованого нами варіанту шифрування методом Віженера полягає у використанні константи `ascii_uppercase` модуля `string`, що робить програмний код коротшим та зрозумілішим і пришвидшує виконання програми.

Висновки. Лінгвісти, вчені та інформатики постійно займаються проблемами захисту даних, і ці проблеми залишаються і залишатимуться актуальними. А безпека і захист даних є успішною складовою будь-якої співпраці та її результатів. Програми шифрування відіграють на сьогодні велику практичну роль, так як допомагають захищати дані, як особисті, так і корпоративні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гатченко Н.А. Криптографическая защита информации/ Н.А.Гатченко, А.С.Исаев, А.Д.Яковлев. – СПб: НИУ ИТМО, 2012. – 142 с.
2. Гвідо ван Россум. Підручник мови Python / Гвідо ван Россум, Фред Л. Дарк Молодший. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://docs.linux.org.ua/Програмування/Python/Підручник_мови_Python/
3. Інформаційні технології. Кодування інформації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://victoria.lviv.ua/html/fl/1.2.doc>
4. Кодування даних. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kievoit.ippo.kubg.edu.ua/kievoit/2013/52/52.html>
5. Маценко В.Г. Обчислювальна техніка та програмування: Навчальний посібник. – Чернівці: ЧНУ, 2010 – 112 с.
6. Нікольський Ю.В. Дискретна математика/ Ю.В.Нікольський, В.В.Пасічник, Ю.М.Щербина – К.: Видавнича група ВНУ, 2007.
7. Шифрование текстов. Основные принципы. Метод Гронсфельда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://academout.ru/courseworks/information1/3.php>

ВПЛИВ НА ІНГУЛ ВЛАСТИВОСТЕЙ ҐРУНТІВ ТА СТРУКТУРИ ЗЕМЕЛЬ У ЙОГО БАСЕЙНІ

Віта Дудник

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат географічних наук, доцент Гелевера О.Ф.

Вступ. Басейн річки Інгул займає площу майже в 10 тис. км². Витік річки знаходиться біля села Бровкове Новомиргородського району Кіровоградської області. Протяжність Інгулу сягає 354 км.

Басейн річки знаходиться в межах Придніпровської височини в межиріччі Пд. Бугу і Дніпра, що є підвищеною рівниною, різною мірою розчленованою річковими долинами, балками та сучасними формами ерозійних процесів [3].

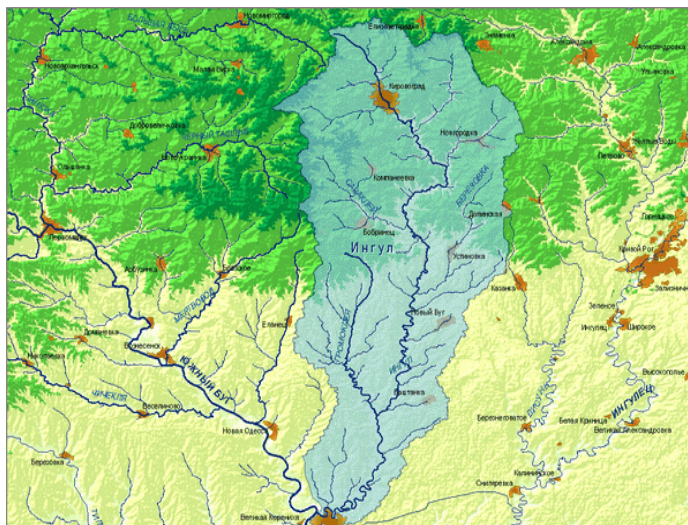

Рис. 1. Басейн річки Інгул

Басейн річки Інгул розташований в межах помірно-континентального типу клімату. Більша частина басейну належить до вологої, помірно теплої, південно-східна – до недостатньо вологої, теплої агрокліматичних зон.

Серед зональних типів ґрунтів в басейні річки Інгулу представлені чорноземи типові та чорноземи звичайні. Ґрунтовий покрив, природно-кліматичні умови є досить сприятливими для ведення сільського господарства. Сільськогосподарський обробіток земель призводить до досить негативних наслідків в межах басейну, негативно позначається на функціонуванні водної мережі, якості води [3]. За рахунок господарського освоєння водозборів річок, порушується баланс взаємодії стокоформуєчих комплексів.

Відповідно до статті 87 Водного кодексу України: «Для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ й інших водойм встановлюються водоохоронні зони».

Для річки Інгул ширина водоохоронної зони у разі відсутності обрушення берегу або його ерозійної активності та вузької смуги підтоплення, повинна становити не менше 500 м. Для малих річок в межах басейну ширина водоохоронної зони повинна становити не менше ніж 250 м [1].

Відповідно до статей 87-90 Водного кодексу України та статті 60 Земельного кодексу України, по обидва береги річок та річок навколо водойм уздовж урізу води (у межневий період) встановлюються прибережні захисні смуги. Ширина захисних смуг повинна становити не менше 25 метрів для малих річок та 50 метрів для річки Інгул.

В межах прибережних захисних смуг забороняється розорювати землі, зберігати та застосовувати пестициди і добрива, влаштовувати літні табори для худоби, мити та обслуговувати транспортні засоби і техніку, влаштовувати звалища сміття, гноєсховища, полів фільтрації тощо [4].

Проте, на сьогодні, майже ніде не дотримуються законодавства. Значна площа басейну розорюється, залучають в обробіток і землі в межах заплав. Все це призводить до втрати дренажної здатності та погіршення якості води в річках басейну.

Рис.2. Розорювання водоохоронної зони
(Кіровоградська область, Новоархангельський р-н, с. Мартинівка)

Методика проведення дослідження. Проведено дослідження басейну річки Інгул, а саме: дослідження морфоструктури басейну, рельєфу, клімату, особливостей рослинного та ґрунтового покриву.

Проведено в лабораторних умовах дослідження фізичних та хімічних властивостей ґрунтів. Досліджувалися водорегулюючі функції ґрунтів, визначалася пористість та водопроникність ґрунтів в різних умовах (в межах заплави, ріллі, під лісовою рослинністю) у межах басейну.

Результати дослідження. На сьогоднішній день значно змінилася структура земель у межах басейну річки Інгул. Історичні відомості доводять, що в першому тисячолітті ліси вкривали майже всю територію України.

Основна зміна природи цього регіону спричинена багатовіковою дією кочовиків, скотарів та різних завойовників. Внаслідок збезлісення мали місце зміни рослинності і ґрунтів, зникнення багатьох водостоків та малих річок, збільшення сухості клімату регіону та його остепнення [5].

На території теперішньої Кіровоградської області у XVIII столітті розпочалось інтенсивне знищення лісових масивів, що пов'язано з масовим використанням деревини у виробництві, а також розширенням орних земель. Особливо викорчувувались байрачні ліси [2].

Ліси та інші лісовкриті площі в межах Кіровоградської області становлять 7,6% до загальної площі території. Значна площа земель басейну розорана, в сільськогосподарській діяльності використовується 82,5% земель від усієї площі. Розораність земель в області становить 71,7%.

У наш час спостерігається подальший розвиток ерозійних процесів і зараз майже половина площі ріллі, в тій чи іншій мірі, еродована. В Кіровоградській області налічується 864,4 тис. га еродованих орних земель [9].

Деградація ґрунтів, під якою розуміють поступове погіршення будови, властивостей і в цілому його родючості, в умовах інтенсивного рільництва стала однією з найважливіших агроекологічних проблем, як в межах усієї Кіровоградської області, так в межах басейну річки Інгул, зокрема.

В умовах інтенсифікації рільництва значний вплив на розвиток деградації ґрунтів мають ходові системи сільськогосподарських агрегатів.

Втрата ґрунтами грудкуватої структури у верхньому горизонті відбувається внаслідок багаторазового обробітку ґрунтів різними знаряддями з допомогою потужних і важких колісних тракторів. Це призводить до переущільнення ґрунтів, зміни їхньої структури.

Лише ґрунти під покривом природної рослинності унеможливають поверхневий стік весняних талих вод і літніх зливових дощів.

Дослідження щільності ґрунтового покриву проводилось в межах басейну річки Інгул, поблизу с. Інгуло-Кам'янка Новгородківського району Кіровоградської області.

Результати дослідження показали, що землі в межах ріллі є переущільненими. Тоді, коли при нормальній об'ємній масі структурного ґрунту, показник щільності ґрунтів повинен становити 1,1-1,2 г/см³, він становить 1,3 г/см³.

Щільність ґрунтів у межах заплави річки Інгул, що знаходяться під трав'яною рослинністю, перебуває у нормі – 1,08 г/см³.

За результатами дослідження, можна зробити висновок, що землі в межах басейну, які не піддаються обробітку, мають значно кращі фізичні властивості, водорегулюючу здатність, не переущільненні. Ґрунти, що піддаються обробітку, є переущільненими, мають гірші фізичні властивості.

Сучасні трактори, автомобілі та сільськогосподарські машини активно взаємодіють з ґрунтом, атмосферою і рослинами, це спричинює порушення перебігу природних процесів в гемеробних екосистемах.

Переущільнення ґрунтів сприяє збільшенню поверхневого стоку, ерозії ґрунтів. Значна маса мулу, верхнього шару ґрунту зноситься водними потоками в басейн річки, як наслідок, спостерігається замулення річок.

Землі в межах лісосмуги характеризуються меншою щільністю, у порівнянні з тими, що підлягають обробітку. Щільність ґрунтів знаходиться у нормі – 1,03 г/см³, вони більш пористі. Характерним для них є також те, що деревна рослинність затримує поверхневий стік, зменшує змив ґрунтів у воді річок басейну.

Оскільки більшість території басейну річки Інгул розорана, водорегулюючі функції орних ґрунтів цих площ значно гірші. За рахунок ущільнення у ґрунті змінюється співвідношення між твердою та газоподібною фазами.

За рахунок нераціонального обробітку земель, застосування важкої сільськогосподарської техніки, орні ґрунти відчують погіршення фізичних показників, в наслідок чого відбувається зменшення загального вмісту гумусу [6].

На сьогоднішній день, в результаті обробітку значної площі земель в межах басейну, застосування добрив у досить великій кількості, спостерігається забруднення вод нітратами, погіршення їхньої якості.

Оскільки в удобренні сільськогосподарських культур частка азотних добрив переважає інші у кілька разів, рослини не можуть спожити азот у повній мірі, він залишається у ґрунті переважно у нітратній формі. Мігруючи по профілю ґрунту, разом із ґрунтовими водами, він потрапляє до верхніх водоносних горизонтів і накопичується у підґрунтових водах. Разом з підґрунтовими водами потрапляє до вод річок басейну, забруднюючи їх [7].

Ще однією, не менш важливою проблемою, в межах басейну річки Інгул є техногенна діяльність, а саме – видобувна промисловість, яка залишає за собою кар'єри, відвали, викидає в атмосферу й гідросферу забруднювальні речовини, які через атмосферу розносяться на великі відстані та потрапляють майже у всі ландшафти.

Внаслідок розробки кар'єрів знищується рослинність, руйнується ґрунтовий покрив, знижується рівень ґрунтових вод, відбувається запилення водного і повітряного басейнів, залучення в геохімічні потоки екологічно невластивих, а частіше біологічно шкідливих геохімічних елементів, які виносяться на поверхню в кількості, що набагато перевищує їхній вміст у звичайному кругообігу. Одним із наслідків знищення рослинності, зниження рівня ґрунтових вод та руйнування ґрунтового покриву – є зміна фізичних властивостей ґрунтів [8].

Висновки. В басейні річки Інгул здійснюється розорювання ґрунтів в межах захисних смуг; безсистемне вирубування лісів, що призводить до змиву ґрунтів; порушення агротехнічних вимог до обробітку ґрунтів на схилах; послаблення уваги по догляду за греблями-загатами, які регулюють стік, що сприяє швидкому виносу весняних вод у більш великі річки.

Одним з найбільш значних джерел забруднення є мінеральні добрива і пестициди, які потрапляють у вододжерела внаслідок змиву з ґрунту поверхневими стоками, винесення їх скидними колекторно-дренажними водами, а також при порушенні правил регламентів по транспортуванню, зберіганню та застосуванню добрив і пестицидів.

Згідно науково обґрунтованих норм землекористування для збереження довкілля, в тому числі і запасів якісних прісних вод, необхідно 30 % території зберігати у природному незайманому стані, а площі сільськогосподарських угідь не повинні перевищувати 35 %.

Для збільшення водності Інгулу, відновлення режиму річки необхідно дотримуватись вимог статей 87-90 Водного кодексу та статті 60 Земельного кодексу України, відповідно до яких вздовж річок, водосховищ встановлюються прибережні захисні смуги (водоохоронні зони), де забороняється: розорювання земель, садівництво та городництво; зберігання та застосування пестицидів і добрив; будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних); влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ; миття та обслуговування транспортних засобів і техніки. Навколо Інгулу та водосховищ такі смуги повинні становити 50 м від урізу води, найкраще їх заліснити.

Рекомендується зменшити площу Лелеківського водосховища, спустити інвестиційно непривабливі ставки та водосховища у басейні Інгулу. Це дозволить зменшити витрати води на випаровування, збільшить швидкість течії та водообмін річки, зменшить явища цвітіння води.

Необхідно стимулювати підприємства до використання води у замкнутому циклі, будівництва та реконструкції очисних споруд.

Виконання цих рекомендацій дозволить оптимізувати водний режим Інгулу, зменшити забруднення води та відновити минулу велич річки, яку можна буде активно використовувати для рекреації та пропагування дбайливого ставлення до довкілля.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Водний кодекс України: станом на 2016 р.//Статті 87-90/ Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: Парлам. вид-во, 1995. – (Бібліотека офіційних видань)
2. Гавриленко Е.П. Ландшафтно-екологічне обоснование територіальних схем и проектів природопольовання. Монографія/ Е.П. Гавриленко. – К.: Фитосоціоцентр, 2003. – 188 с.
3. Екологічний паспорт Кіровоградської області. Кіровоград: 2007. – 107 с.
4. Земельний кодекс України: станом на 1 січня 2016 р.// Стаття 60/ Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: Парлам. вид-во, 2002. – (Бібліотека офіційних видань)
5. Коломієць В.В. Реконструкція ландшафтно-кліматичних умов степової та лісостепової зон Східно-Європейської рівнини в голоцені на підставі кореляції регіональних та глобальних схем // Український географічний журнал/ В.В. Коломієць, 1995. – №3.
6. Гелевера О.Ф., Гульванська Л. Н. Вміст нітратів у водах кіровоградської області небезпечний для здоров'я // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України. Матеріали конференції, Кіровоград.- КЛА НАУ, 2015. – С. 371-376.
7. Никитишен В.И. Плодородие почвы и устойчивость функционирования агроэкосистемы/ В.И. Никитишен. – М.: Наука, 2002. – 258 с.
8. Позняк С. Український чорнозем: сучасний стан, проблеми, збереження та охорона // Географія та основи економіки в школі / С. Позняк, 2003. – №4.
9. Синицький С.В., Гелевера О.Ф. Водорегулюючі функції ґрунтів як чинник стійкості ландшафтів // Екологія і раціональне природокористування. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – С. 45-50.

СПЕЦИФІКА ЖІНОЧИХ ТА ЧОЛОВІЧИХ ЖУРНАЛІВ В УКРАЇНІ

Володимир Іванченко

(студент IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Бондар В. В.

Вступ. Сьогодні питання молоді, молодіжної культури та політики стають одними з найбільш обговорюваних у вітчизняній науці й світовій науковій спільноті. Дослідниками розглядаються причини формування й розвитку молодіжної культури, її структури, цінностей та ін.

Актуальність теми дослідження. Оскільки сучасне становище молоді ставить її перед необхідністю швидко орієнтуватися й приймати життєво важливі рішення вже сьогодні, необхідність самовизначення в молодому віці стала нормою сучасного суспільства та доводиться констатувати той факт, що вже не освітня установа й не сім'я виявляються тут домінуючими. Саме система ЗМІ стає найбільш значущим учасником у процесі вироблення й освоєння соціального досвіду, формування картини світу та конструювання ідентичності молоді, адже саме на них покладається завдання оперативного, цілісного й систематичного висвітлення поточних подій на міжнародному рівні, обговорення актуальних питань та проблемних сфер діяльності сучасного суспільства. Тому в цій статті ми ставимо перед собою завдання розглянути журнал як один із чинників формування молодіжної культури.

Мета статті: дослідити контент молодіжних журналів України.

Об'єкт дослідження: специфіка молодіжних журналів України.

Предмет дослідження: у вивченні молодіжної культури як феномена велике значення надається чинникам, що визначають напрямки розвитку культурних процесів України. Значна увага сьогодні приділяється саме вивченню засобів масової інформації (ЗМІ) й, зокрема, елітарної друкованої періодики як одного з найважливіших чинників соціокультурної динаміки.

Матеріалом для дослідження слугували журнали друкованої періодики чоловічої та жіночої тематики: «Cosmopolitan», «Playboy», «Men's Health», «XXL», «Maxim».

Виклад основного матеріалу дослідження. Видавці зазначають, що ринок молодіжної преси зараз знаходиться в активній фазі розвитку. На їхню думку, пік популярності цього сегмента ще попереду, адже масова культура споживання ще тільки формується. Молодіжні видання відрізняє від іншої преси неакадемічний стиль викладу й подачі матеріалів. Лексично для них характерний молодіжний сленг

(«відриватися», «тусовка», «вечірка»). Автори спілкуються зі своїми читачами на «ти», хоча й запевняють, що намагаються не скочуватися до панібратства. Що стосується оформлення молодіжних журналів, то їх відрізняє велика кількість постерів і великих фотографій.

Стандартні тематичні блоки молодіжних журналів:

- Новини, чутки, плітки та скандали шоу-бізнесу, інтерв'ю з зірками й т.д.;
- Нові імена в музиці, нові стилі й напрямки;
- Молодіжна мода: макіяж, одяг;
- Любовні історії, взаємовідносини статей (секс і все, що з ним пов'язано);
- Тести, гороскопи, анекдоти, кросворди тощо.

За результатами опитувань останніх п'яти років, читання друкованих періодичних видань займає 4-5 місце в якості способу проведення дозвілля. Дослідниками звертається увага на те, що молоді читачі найбільш сприйнятливі до пропонованих у ЗМІ матеріалів. При цьому не слід забувати, що саме в цьому віці формуються фундаментальні ціннісні установки, особистісні якості людини, якими згодом людина буде керуватися та які, як відомо, найменш схильні до перегляду.

У XXI ст. із жіночою ідентичністю стала співвідноситися сексуальність і еротичність, чому сприяють гендерні стереотипи, широко поширені в засобах масової інформації. Вони формують у свідомості людей моделі поведінки жінок і їх образи, які нерідко постають у спотвореному й вульгарному вигляді.

Нові образи впливають на сексуальну культуру людей і на сприйняття місця та ролі представниць слабкої статі в суспільстві й знецінюють риси традиційного жіночого образу. Доброту змінює агресивність і нетерпимість, м'якість і душевність — жорсткість, гординя та самовпевненість посідають місце скромності, замість цнотливості й жіночності приходять розбещеність, а милосердя замінює егоїзм, жадібність, честолюбство. Усе більшого значення набувають фізична краса жінки й матеріальні цінності. У сучасній культурі відбувається трансформація поняття «жіночність», втрачає цінність образ «жінки-матері».

Розглянемо специфіку жіночого журналу «Cosmopolitan» [2]. «Cosmopolitan» можна віднести до елітарних типів журналів, бо про це каже вже його зовнішній вигляд (обкладинка, фотоілюстрації). Журнал такого класу відрізняє від інших якості поліграфії, зміст, обсяг і велика кількість реклами. Ці видання переважно пишуть про різні бренди дорогої косметики, парфумерії, одягу. Назва типу мотивована рівнем фінансової забезпеченості читачок — це жінки із середнім і високим рівнем достатку, чие економічне становище дозволяє купувати дорогу продукцію.

На наш погляд, журнал, пропагуючи зовнішню егалітарність, усе-таки не звільнився від усталених патріархальних моделей. Що ж до пропаганди, то журнал пропонує в деякому роді гедоністичні ідеали, де всі прагнення зводяться до отримання утилітарного задоволення від життя, а прагнення, що пропагує реалізуватися в професійному плані, — всього лише засіб досягнення матеріальних благ.

Журнал «Cosmopolitan» несе новий портрет жінки, що відповідає тенденціям нового часу. Це портрет людини впевненої, розумної, досить незалежної, яка добре володіє собою, вміє добиватися поставлених цілей і справлятися зі складними ситуаціями. Як зауважує Л. Горяєва, героїнею журналу стала жінка, «яка несе в одному кошику і професію, і сім'ю, і дім» [1, 78]. До того ж вона струнка, стежить за собою, рішуча, робить кар'єру, але встигає і вдома, незалежна від чоловіка — бізнес-леді чи матір, підприємець, вчитель, лікар. Жіночність розуміється не як біологічно обумовлена явна даність, а як громадська. При цьому вона асоціюється не зі слабкістю, а з силою, рішучістю, витривалістю, терпінням, любов'ю (в першу чергу, материнською), розумом і красою.

В Україні оформлення підсистеми чоловічої преси тільки розпочалося. Головною тенденцією є захоплення поки що повноцінно нерозвинутої та на сто відсотків незаповненої типологічної ніші продуктом західного виробника, а відсутність досвіду, традицій і брак коштів зумовлюють хиткість та мінливість національного часопису для чоловіків.

Для чоловічих журналів «Playboy» [5], «Men's Health» [4], «XXL» [6], «Maxim» [3]

характерний еротичний зображувальний спектр загалом. Здебільшого на сторінках журналів розміщуються гумористичні ілюстрації, карикатури, малюнки, іноді репродукції картин і завжди професійні авторські фотосесії з моделями зразка 90-60-90.

Щодо якості зображувального коду, то фото колористично гармонійні, з широким розширенням, воно забезпечує чіткість передачі деталей; ідеї фотографів здебільшого цілком зрозуміло прочитуються; еротичні мотиви подані в невимушеному, грайливому, відвертому та часом комедійно-пародійному ракурсі (все залежить від погляду на природу еротичності автора). Журнали вдало складені композиційно: еротичні світліни грамотно розподілені відповідно до обсягу видання. Таким чином, читач, аби ознайомитися зі змістом еротичної продукції, повинен переглянути майже всі сторінки (разом із рекламою). Носій зображувального коду журналів — глянець.

Завдання, які ставить перед собою «Playboy», «XXL», «Maxim», демонструючи «полуничку»: підтримка статусу «легендарного еротичного журналу»; задоволення потреб аудиторії в еротичній продукції; привернення до себе уваги суспільства; популяризація третіх осіб (актрис, співачок, моделей тощо);

реабілітація «сірого» буквеного коду та надміру реклами. Логічно, що прогнозовані результати завбачливо вкладені в завдання еротичного показу. В українських поліграфічно-видавничих реаліях еротика функціонує у відносно цнотливій формі (XXL, Maxim) й у значно меншій кількості. Проте мистецький еротичний складник, що б там не казали, на суттєво вищому художньому рівні, аніж аналогічні експерименти іноземних майстрів.

Розглядаючи чоловічі журнали більш детально, можемо знайти деякі відмінності щодо мети та стратегії видання. Наприклад, «Men's Health» [4] позиціонує себе як «журнал для справжніх чоловіків». Основні теми — фітнес та чоловіче здоров'я. Пропагує здоровий спосіб життя. Відповідно до політики видання, в журналі відсутня реклама тютюнових виробів. Цільовою аудиторією «Men's Health» є цілеспрямовані, амбіційні чоловіки, що знають чого хочуть, вони стежать за модою та ведуть здоровий спосіб життя.

«Maxim» — розважальний журнал з елементами еротики [3]. Журнал намагається висвітлити весь спектр зацікавленостей сучасного чоловіка. Цільову аудиторію «Maxim» не так легко визначити. Журнал позиціонує себе як чоловічий, але листи читачів, що публікуються в кожному номері, говорять про те, що читають його також і жінки. Але оскільки авторський колектив не ставить собі завданням враховувати особливості жіночої психіки (в журналі присутні й ненормативна лексика, й цинізм, і навіть іноді картини жорстокості та насильства), то його читачки мають у своєму характері достатньо чоловічих рис. Вік же безпосередньо чоловічої аудиторії погано піддається визначенню, оскільки поряд зі статтями про політику й секс чималу увагу приділено спорту та різним хитрощам, що можуть бути цікаві як хлопчикам від 7 років, так і дорослим. Наприклад, у кожному номері є рубрика, присвячена розкриттю секрету будь-якого фокусу.

Яскрава особливість, що відрізняє «Maxim» від інших журналів, — це велика кількість малюнків. У «Maxim» дуже часто матеріали супроводжуються забавними картинками. Це підкреслює несерйозне, іронічне ставлення авторів до написаного тексту.

Треба відмітити, що чоловічі журнали активно використовують механізми несвідомого, але по-різному. Наприклад, на сторінках «Men's Health» ми бачимо винятково красивих, стильних, успішних і задоволених життям хлопців. Журнал малює ідеальний образ чоловіка. Створюється ілюзія, що, лише купивши журнал, читач може добитися того ж що й чоловіки, про яких іде мова в журналі.

Журнал «Maxim» обирає іншу стратегію: він експлуатує жіночу сексуальність. У журналі велика кількість фотографій напівголених моделей, у той час як чоловічі образи ідеалізуються рідко. У читача складається враження, що, навіть будучи звичайним чоловіком, не встаючи з дивана, він може володіти цими жінками.

Але загалом чоловічі журнали створюють конкретний стереотип «правильного чоловіка», надаючи конкретні рекомендації та поради щодо одягу, здоров'я, поведінки тощо.

Висновки. Узагальнюючи статтю, необхідно зазначити, що в розглянутих популярних молодіжних виданнях акценти робляться на нових гендерних стереотипах. Образ чоловіка цілком традиційний і відображає стереотип маскуліності. Рішучість, незалежність, активність, раціональність, здатність упоратися з ситуацією притаманні йому повною мірою. Мабуть, є тільки одна розбіжність із сталим стереотипом, відповідно до якого чоловік основою свого життя вважає самореалізацію в макросередовищі.

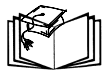
Жіночий журнал «Cosmopolitan» зовсім інакше представляє читачеві призначення й розподіл ролей між статтями. Журнал несе новий портрет жінки, який відповідає новому часу. Вона впевнена, розумна, досить незалежна, добре володіє собою, вміє добиватися поставлених цілей і справлятися зі складними ситуаціями.

Чоловічі журнали «Playboy», «Men's Health», «XXL», «Maxim» та ряд інших видань змальовують чоловіка-нарциса, який закоханий сам у себе, займається спортом заради рельєфу м'язів, стежить за модою, дотримується дієти, тобто займається тим, що нібито є актуальним на Заході. Ще одна тенденція, яка характерна для чоловічих журналів пострадянських країн, — присутність жінки на сторінках видань не як теми, фотографії чи взагалі суб'єкта обговорення, споглядання, вивчення тощо, а як автора цих самих матеріалів. Як ми бачимо, чоловіків цікавлять більше події зовнішнього світу, ніж самоаналіз, що вкладається в рамки гендерних стереотипів. Жінка показується такою собі «домашньою кішечкою», схильною до роздумів і марень, незважаючи на існуючі амбіції, а чоловік позиціонується як неприборканий шукач, спраглий до пригод, навіть якщо ці пригоди закінчуються на журнальних сторінках.

Таким чином, популярні журнали стають найбільш значущими учасниками в процесі освоєння соціального досвіду, формування картини світу й конструювання ідентичності молоді. Але володіючи, крім інших, культурно-освітньої функцією, популярні ЗМІ можуть і повинні відігравати провідну роль у формуванні світогляду молодих людей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горяева Л. Глянцевые журналы: между "бархатным феминизмом" и "жестким гламуром"? / Л. Горяева // Журналист. – 2004. – № 2. – С. 77-78.
2. Женский журнал – Cosmopolitan Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cosmo.com.ua/>
3. МАХІМ: украинская версия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.maximonline.ru/>

4. Men's Health – журнал для здорових мужчин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jurnal.com.ua/brand/mens_health/
5. PLAYBOY: українська версія: легендарний мужской журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://playboyu.com.ua/>
6. XXL: українська версія: журнал с мужским характером [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xxl.ua/>

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Вікторія Козуб

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Довга Т.Я.

Постановка проблеми. Одним з ключових завдань початкової освіти визначено формування компетентності учнів з питань інформаційно-комунікаційних технологій. Тому в освітню галузь «Технології» введено змістову лінію «Ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ)», за якою усі учні загальноосвітніх навчальних закладів вивчають основи інформатики з 2 класу [3, 6].

Актуальність проблеми формування інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів та школярів обумовлюється сучасними тенденціями. Адже нині комп'ютер став невід'ємною частиною реальності. Сучасний комп'ютер як засіб навчання та його програмне забезпечення: пакети презентаційної графіки мають надзвичайно потужні можливості стосовно організації навчального процесу.

Проблемам формування інформаційно-комунікаційної компетентності та підготовки вчителів до використання в навчальному процесі ІКТ присвячені роботи Н. В. Апатової, В. Ю. Бикова, Б. С. Гершунського, Т. М. Демиденко, М. І. Жалдака, Т. І. Коваль, М. М. Левшина, Ю. І. Машбиця, В. М. Монахова, Н. В. Морзе, О. В. Овчарук, О. М. Спіріна, Є. С. Полат, М. Л. Смільсон, Н. Ф. Тализіної та ін. Такий інтерес до проблеми пояснюється тим, що комп'ютерні засоби навчання посіли чільне місце в навчально-виховному процесі, а використання в практиці роботи ІКТ набуло актуальності та доцільності.

Виклад основного матеріалу. *Інформаційно-комунікаційна компетентність (ІКК)* – це інтегративне утворення особистості, яке виявляють у прагненні, здатності й готовності до ефективного застосування сучасних засобів інформаційних і комп'ютерних технологій для вирішення завдань у навчанні й повсякденному житті, усвідомлюючи при цьому значущість предмета та результати діяльності [6, 42].

Людина, у якій сформована інформаційно-комунікаційна компетенція, вміє успішно створювати, передавати, шукати, опрацьовувати, зберігати та використовувати інформацію у своєму житті, володіє комп'ютерною технікою, використовує схеми, графіки як інструменти діяльності. Особистість володіє навичками роботи в Інтернеті навичками роботи з суперечливою інформацією, "знешкодження" шкідливої інформації, навичками моделювання та критичного оцінювання інформаційних потоків.

Структуру ІКК складають такі **компоненти**:

1. *Інформаційний* – здатність до ефективної роботи з інформацією в усіх формах її представлення.
2. *Комп'ютерний або комп'ютерно-технологічний* – визначає вміння та навички роботи із сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням.
3. *Процесуально-діяльнісний* – визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних і комп'ютерних технологій для роботи з інформацією та розв'язання різноманітних завдань.

ІКК містить три складові, що відповідають окремим видам діяльності:

- *загальна компетентність* – здатність використовувати ІКТ для підготовки до уроків, текстових документів, таблиць, діаграм, презентацій, анімацій;
- *діагностична компетентність* – допомагає аналізувати досягнення учнів під час навчання (здатність здійснювати моніторинг, діагностування, електронне тестування, прогнозування);
- *предметно-орієнтована компетентність* – це здатність гармонійно поєднувати готові електронні продукти в навчанні [6, 42].

Формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів і вчителів, як основних суб'єктів навчального процесу, на сьогоднішній день є ключовим у системах освіти економічно розвинутих країн. Висуваються нові вимоги до навчальних закладів, одна з яких – інформатизація школи, що передбачає розробку відповідної програми, упровадження й використання ІКТ у навчально-виховному процесі та формування ІКК учасників цього процесу.

ІКК вчителя передбачає здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства. Це невід'ємна складова частина реформи системи вищої педагогічної освіти в цілому, основна мета якої

передбачає підготовку освіченого фахівця відповідно до вимог інформаційного суспільства, формування необхідних знань, умінь і навичок, і компонентів інформаційної культури [4, 14].

ІКК молодшого школяра пов'язана з формуванням умінь самостійно шукати, аналізувати, добирати необхідну інформацію, трансформувати, зберігати та транслювати її [1, 85]. Ця компетенція забезпечує навички роботи учнів з інформацією, що міститься в навчальних предметах і освітніх галузях, а також в навколишньому світі.

Один із шляхів формування та розвитку ІКК компетентності є застосування інноваційних підходів та ІКТ в навчально-виховному процесі.

Навчання з використанням мультимедійних програмних засобів сприяє розвитку не тільки учнівської, а й учительської компетентностей з інформаційних та комунікаційних технологій, які передбачають здатність учасників процесу орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб ринку праці [5, 69].

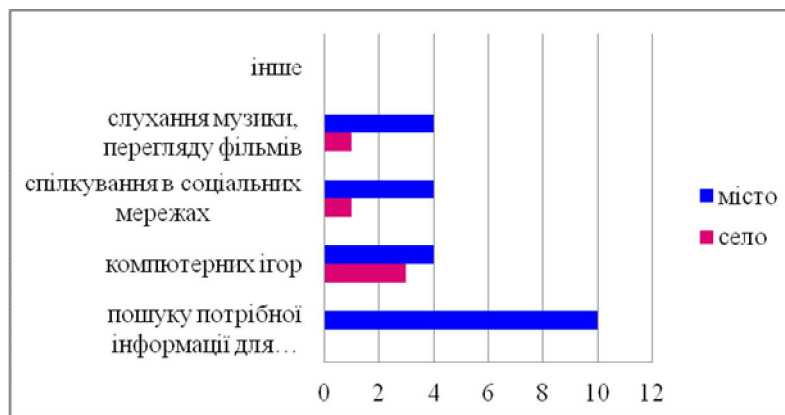
Технічні засоби навчання (комп'ютер, інтерактивні дошка, проектор) дають змогу розширити можливості звичайного уроку, використовувати звук і анімацію, швидкі посилання на раніше вивчений матеріал [2, 34].

Застосування інновацій для формування компетентностей учнів початкової школи передбачає активне залучення кожної дитини до навчального процесу. Школярі набувають навичок здорової міжособистісної комунікації, критичного мислення для розв'язання складних проблем, пошуку альтернатив, висловлення думок. Також дає змогу підвищити якість навчання, формувати необхідні ключові та предметні компетентності, навички практичного застосування набутих знань, створює умови для ефективної взаємодії педагогів з учнями та батьками, розвиває творчі здібності, що є необхідною умовою подальшої максимальної реалізації особистості в сучасному житті.

Досліджуючи проблему формування й розвитку ІКК-компетентності в учнів сільської та міської місцевості, ми дійшли висновку, що, на жаль, сучасна молодь, маючи вдома ПК, як один із засобів формування цієї компетентності, використовує його здебільшого для розваг, а не в навчальних цілях (Рисунок 1)

Рисунок 1

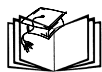
Мета застосування ПК молоддю в сільській та міській місцевості

З такою проблемою можна боротися, якщо учням дохідливо пояснити, що завдяки своїм величезним можливостям комп'ютери відкрили світ для дітей вказаної категорії: з їх допомогою вони можуть здобути освіту і реалізувати себе відповідно до своїх здібностей, через Інтернет мають змогу спілкуватися з ровесниками, інформаційна освіченість дає змогу багатьом отримати посильну, добре оплачувану роботу (програмісти, системні адміністратори, дизайнери Web-сторінок тощо), тобто почуватися повноцінними членами суспільства, дає змогу залучитися до суспільно корисної праці.

Висновки. Таким чином, необхідно формувати в дітей свідоме ставлення до раціонального використання комп'ютера ще у молодших класах – насамперед, як засобу для навчання. Курс інформатики для початкової школи повинен це передбачати. Також він має бути спрямований на загальний розвиток дітей, їхніх творчих здібностей, на вдосконалення знань, умінь і навичок через міжпредметні зв'язки. За допомогою використання інформаційних технологій з'являється велика кількість нових методів та методик навчання, можливість навчатися за допомогою навчальних комп'ютерних комплексів, таких як, наприклад, «Сходинки до інформатики». Але мало ввести у початковій школі інформатику як предмет. Необхідно розробити таку програму навчання, яка б урахувала всі ці питання, необхідно підібрати відповідні засоби

навчання, розробити методи, і головне – підготувати спеціалістів, які будуть розумітися на викладанні інформатики саме дітям віком 6 – 10 років, що також є проблемою. Все це призведе до формування і розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності і вчителя, і учнів початкової школи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Витухновская А.А. Проектирование технологии подготовки к обучению младших школьников с использованием компьютера / А.А. Витухновская, А.С. Марченко // Информатика и образование. – 2004. – № 8. – С. 83-87.
2. Галаган І. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у початкових класах / І. Галаган // Початкова школа. – 2013. – № 2 – С. 33-34.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) – Інформаційний збірник та коментарі міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – К. «Педагогічна преса», лютий 2012 – № 4-5. – С.22
4. Пенза Л. Інформаційна компетентність вчителя / Л. Пенза // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2013. – Том 1 – с. 13-15.
5. Труханенко Г. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування інформаційної компетентності вчителя ліцею / Г. Труханенко // Рідна школа. – 2015. – № 3 – С.68-70
6. Шалімова О.В. Методичний діалог «Працюємо над проблемою» (формування інформаційно-комунікаційної компетентності) / О.В. Шалімова // Завучу. Усе для роботи. – 2013. – № 7-8. – с. 42-44.

ОХОРОНА ШИРОКОЛИСТЯНИХ ЛІСІВ У СКЛАДІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Валентина Корняк

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, доцент Мирза-Сіденко В. М.

Основним напрямком збереження природного біорізноманіття України та різноманіття її ландшафтів є формування репрезентативної, науково обґрунтованої мережі територій і об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) [2].

Природно-заповідний фонд складають ділянки суші та водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Розбудова національної екомережі має здійснюватися, насамперед, з врахуванням багатства і трансформованості біорізноманіття території її визначальних елементів – природних ядер, буферних зон, екокоридорів та ділянок відновлення. Основу всіх цих ділянок становлять ліси [2].

Тривалий час в Україні панівною була цільова модель лісокористування, коли ліс є тільки джерелом деревини. Інші види лісокористування (екологічне, рекреаційне, водоохоронне, захисне тощо) зазнавали обмеження. Сучасний етап менеджменту лісового господарства ґрунтується на багатоцільовій моделі, принципом якої є невиснажливе, безперервне та постійне лісокористування, яке зумовлює оптимізацію усіх видів використання лісових ресурсів і забезпечує одночасне досягнення економічних, екологічних і соціальних цілей. Це, в свою чергу, забезпечує значне розширення мережі природно-заповідних територій та об'єктів [5].

Стратегічним завданням є підвищення ступеня заповідності території до екологічно обґрунтованих показників. У рамках реалізації Закону України "Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки" в Кіровоградській області розроблена регіональна схема формування екологічної мережі [4].

Територія Кіровоградської області характеризується значним рівнем антропогенної трансформації, яка є наслідком тривалого різнобічного та високо інтенсивного використання природних ресурсів з часу її заселення і до наших днів. Завдяки цьому на території області історично сформувався певний тип ландшафту, котрий представлений відповідним складом природних, напівприродних та штучних екосистем. Природні ландшафти і близькі до них за сучасним станом території та об'єкти складають близько чверті від загальної площі області, у найменшій мірі антропогенної трансформації зазнали землі зайняті лісами, водами, болотами, чагарниками, луками тощо, і вони мають скласти основу для формування національної екологічної мережі на теренах області. На даний час найбільш захищеними є природні комплекси в межах природно-заповідного фонду.

Станом на 01.01.2016 рік область репрезентують 221 заповідних територій та об'єктів загальною площею 100348,24 га, показник заповідності області становить 4,1 % [6].

Охорона лісів здійснюється у складі 55 природно-охоронних об'єктів площею 22215,1 га (рис. 1), серед яких представлені 5 категорій природно-заповідних територій: заказники (27), пам'ятки природи (9), заповідні урочища (17), регіональний ландшафтний парк (1), дендропарк (1). Найбільш поширеними типами заказників є ландшафтні (13), лісові (8) та орнітологічні (3). Загальнодержавне значення мають 8 заповідних об'єктів, місцеве – 47.

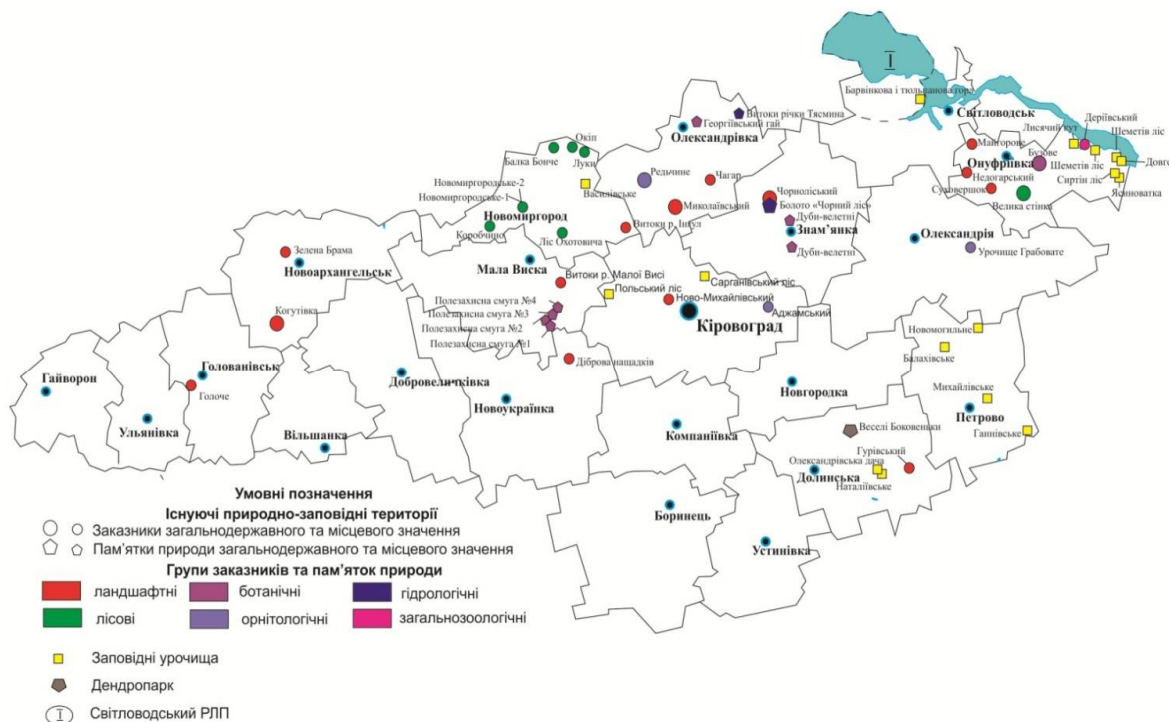

Рис. 1. Карта розміщення лісових природно-заповідних територій та об'єктів Кіровоградської області

Лісова рослинність вкриває близько 6,7 % від загальної площі території.

Великі плакорні лісові масиви – Чорний, Чутянський, Нерубайський знаходяться в північній частині регіону дослідження. Ці ліси займають найбільш підвищені почленовані частини Придніпровської височини. На решті території, переважно в південній частині, поширені невеликі байрачні ліси. Це мішані широколистяні ліси з переважанням дуба звичайного (*Quercus robur L.*) і значною участю ясеня високого (*Fraxinus excelsior L.*), граба звичайного (*Carpinus betulus L.*), липи серцелистої (*Tilia cordata Mill.*), клену гостролистого (*Acer platanoides L.*), клену польового (*Acer campestre L.*). Під лісами формуються сірі, темно-сірі, зрідка – чорноземні опідзолені суглинисті ґрунти на лесах. Потужність лесових відкладень на вододілах досягає 20 м. На борових терасах річок Дніпра і Тясмину трапляються різновікові культури сосново-дубових лісів. В долинах річок зустрічаються несформовані вербові та осиково-вербові угруповання, а в басейні Тясмину мають локальне поширення вільшанки [3].

Одним з головних завдань є розширення природно-заповідного фонду за рахунок збільшення площі існуючих об'єктів, підвищення їх статусу охорони і створення нових об'єктів. У плані перспективного розвитку заповідної справи актуальним є створення національного природного парку «Чорноліський».

Природно-заповідні об'єкти та території утворюють каркас регіональної екомережі, яка включає природні ядра, буферні зони, екологічні коридори. До складу пропонованої схеми екомережі Кіровоградської області входять 4 лісових природних ядра різного рівня: Чорнолісько-Холодноярське, Світловодське, Голоче, Зелена Брама (рис. 2). Навколо них виділяються буферні зони – території, що захищають ядра.

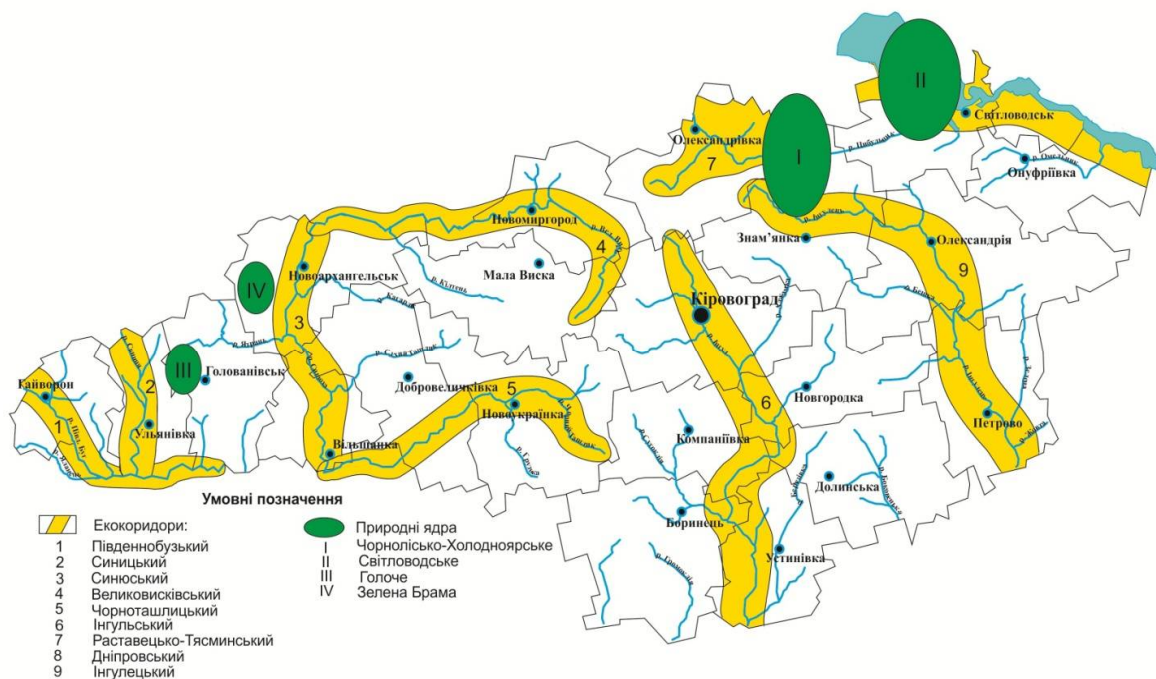
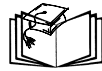

Рис. 2. Лісові природні ядра екомережі Кіровоградської області

Чорнолісько-Холоднороське природне ядро виокремлено на межі Кіровоградської та Черкаської областей у складі крупних дубових, дубово-грабових, кленово-липово-дубових лісових масивів. У його складі виділяється ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Чорноліський» та пам'ятка природи загальнодержавного значення «Холодний яр». На території виявлено 7 видів рослин, занесених до Червоної книги України. Найціннішими є бруслина карликова та в'язіль стрункий, місцями утворює великі популяції тюльпан дібровний, домінує в знижених ділянках цибуля ведмежа, поодинокі трапляються лісові орхідеї – гніздівка звичайна, любка дволиста та коручка морозниковидна. Також мешкає кілька видів птахів, які в Україні є рідкісними – орел-карлик, канюк степовий, балабан, голуб-синяк.

Світловодське природне ядро утворене на основі РЛП «Світловодський», який знаходиться неподалік від м. Світловодська. Територія парку включає частину Кременчуцького водосховища, систему балок і міжбалкових ділянок, а також прилеглі острови. Його загальна площа становить 60320 га, з яких 60 % припадає на акваторію водосховища. Територія парку – своєрідна мальовнича горбиста місцевість з дуже розчленованим рельєфом. Для неї характерні численні балки, яри з крутими схилами, горби. Північна межа цієї території проходить по Кременчуцькому водосховищу, західна – по границі з Полтавською областю, зі сходу – по затоці Кременчуцького водосховища, а потім по трасі Олександрія-Світловодськ.

Природні ліси відзначаються різноманіттям порід при переважанні дуба звичайного. Характер порід вказує на екотонне розміщення території. З одного боку, тут наявний і місцями співдомінує граб – центрально-європейська порода, яка знаходиться на східній межі його поширення. З другого боку, як співдомінанти виступають такі «східні» породи, як клен гостролистий і липа звичайна.

В рослинному покриві переважають лісові та степові ділянки, які в основному зосереджені в балках.

На схилах Дніпра значну площу займають протиерозійні молоді та місцями середньовікові насадження із робінії (білої акації), берези, клена гостролистого та інших порід.

Цінні лісові ділянки типового широколистяного лісу знаходяться неподалік від с. Велика Андрусівка [1].

Голочанське природне ядро утворює ландшафтний заказник місцевого значення «Голоче», площею 3717 га, розташований в Голованівському районі. Це місце охорони і відтворення мисливської фауни. В лісі широко представлені дуб, клен, ясен, ліщина, дикі груші та яблуні, терен та різні чагарникові угруповання.

Природне ядро Зелена Брама утворює ландшафтний заказник місцевого значення під однойменною назвою, площею 2948 га. Заказник розташований в Новоархангельському районі. Лісовий масив, багатий на флору і фауну, різноманітний мисливський фонд [6].

Екокоридори Кіровоградської області представлені в основному річково-долинними та лісовими комплексами, вони включають існуючі природно-заповідні території, а також відносно збережені природні ділянки. Пропонується виділити 2 екокоридори національного рівня – Дніпровський, Південнобузький, 3

екокоридори міжрегіонального рівня – Інгульський, Інгулецький, Раствавецько-Тясминський, 4 екокоридори регіонального значення – Синицький, Синюський, Великовисківський, Чорноташлицький (див. рис. 2).

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Андрієнко Т. Л., Терещенко П. С., Клестов М. Л. та ін. Заповідні куточки Кіровоградської області. – К.: Арктур, 1999. – 240 с.
2. Кобеньок Г.В. Збереження біорізноманіття, створення екомережі та інтегроване управління річковими басейнами: [Посібник для вчителів і громадських природоохоронних організацій] / Кобеньок Г.В., Закорко О.П., Марушевський Г.Б. – К.: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. – 200 с.
4. Мирза-Сіденко В. М. Флора і рослинність Південного Правобережного Лісостепу на межиріччі Дніпра-Синюхи. Монографія. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2006. – 132 с.
5. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Кіровоградській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lit.govuadocs.com.ua>.
6. Збереження біологічного різноманіття в лісах та забезпечення розвитку природно-заповідного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dklg.kmu.gov.ua>.
7. Кіровоградське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lis.kr.ua>.

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЗАВДАНЬ В ТЕСТОВІЙ ФОРМІ З ТЕМИ: «ВУГЛЕВОДНІ. АЛКАНИ (ПАРАФІНИ)» ДЛЯ УЧНІВ 11 КЛАСУ

Ігор Коротков

(магістрант фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Пасічник Н.О.

Актуальність проблеми. Сучасному вчителю і учню доводиться все частіше стикатися з тестуванням як формою контролю навчальних досягнень. Позитивним моментом тестування є те, що це об'єктивна і незалежна оцінка рівня знань і підготовки вихованців. Саме тому воно лежить в основі зовнішнього незалежного оцінювання, застосовується при атестації викладачів, моніторингу якості освіти та загалом педагогічній діяльності.

Підвищення якості знань учнів, залежить не тільки від ефективності навчально-виховної роботи педагогів, але і від розробки тестових завдань для перевірки рівня засвоєння знань на належному рівні.

Враховуючи широке застосування тестів, виникає необхідність контролювати якість тестового матеріалу, що і визначає актуальність даної проблеми.

Постановка проблеми. Перетворення завдань у тестовій формі у відповідно тестові завдання вимагає чіткого визначення тестів, що підлягають коригуванню або видаленню. Кореляційний аналіз, як елемент класичної теорії тестування, дозволяє за результатами попереднього тестування виділяти завдання поганої якості, ті завдання, які не служать меті диференціювання знань, не відносяться до розглянутої в тесті предметної області.

Аналіз досліджень та публікацій. Різні аспекти проблеми створення контрольовано-вимірювальних матеріалів представлені в роботах вчених і педагогів-практиків: В. Аванесова, В. Беспалько, І. Булаха, О. Майорова, М. Пака, М. Єфремова, В. Сорокіної, Є. Злотникова, Є. Тупікіна, Дж. Гласа та Дж. Стенлі, М. Челишковой. У дослідженнях визначаються методи перевірки тестів, створення тестових матеріалів, статистичної обробки результатів контролю, характеристики еталонів до завдань тестового типу, оцінці ефективності класичної теорії тестування на сучасному етапі становлення і розвитку об'єктивного оцінювання.

Незважаючи на велику кількість досліджень, важливим є акцентування на можливостях використання кореляційного аналізу завдань у тестовій формі, що дозволяє не лише визначати якість окремих тестів, а й аналізувати зв'язки між певними темами навчального матеріалу та здійснювати елементарний моніторинговий аналіз в межах кадрових ресурсів навчальних закладів.

Метою статті є визначення і розкриття можливостей використання кореляційного аналізу класичної теорії тестів в межах оцінки якості завдань у тестовій формі сконструйованого тесту з хімії для 11 класу з теми: «Вуглеводні. Алкани (парафіни)».

Виклад основного матеріалу.

Одним з найважливіших показників якості освіти є об'єктивна оцінка навчальних досягнень учнів. Цей показник важливий як для всієї системи освіти, так і для кожного окремого учня. Метод тестування є однією з форм контролю, який, на думку педагогів, дозволяє зробити процес педагогічного контролю більш ефективним, а також орієнтувати його на використання сучасних інформаційних технологій.

Найбільш чітко визначення поняття «тест», на нашу думку, надає В. Аванесов, тест – це інструмент, що складається з кваліметрично вивірених системи тестових завдань, стандартизованої процедури проведення і заздалегідь спроектованої технології обробки і аналізу результатів, призначений для вимірювання якостей і властивостей особи, зміна яких можлива в процесі систематичного навчання.

Педагогічний тест він визначає як спеціальним чином побудовану систему завдань, що формулюються та подаються у специфічній формі, обумовлюючи, тим самим, можливість використання методів математичної статистики для визначення рівня знань тих, хто тестується, та отримання відповідної інформації щодо точності результатів [1].

У загальному вигляді тест являє собою систему, що складається з набору тестових завдань. Вимога системності полягає в тому, що між завданнями, включеними в тест, повинні простежуватися чіткі зв'язки, які відображаються в результатах виконання тесту групою суб'єктів навчання. Для оцінювання системних якостей тесту застосовується коефіцієнт кореляції, що показує ступінь зв'язку між випадковими величинами, в даному випадку, між тестовими завданнями, на які відповідала група тестованих [6].

Для проведення дослідження було створено два варіанти тестів для тематичного оцінювання з хімії для 11 класу профільного рівня навчання з теми «Вуглеводні. Алкани (парафіни)». В кожному з варіантів по 20 завдань у тестовій формі, з яких 15 завдань з вибором однієї правильної відповіді, 3 завдання на встановлення відповідності, 2 завдання відкритої форми, у вигляді запису правильної відповіді.

Для досягнення необхідної структури, змісту матеріалу, що буде перевірятись та встановлення співвідношення завдань, побудована наступна специфікація тесту (табл. 1):

Табл. 1

Специфікація тесту						
Рівні	Знання	Розуміння	Застосування	Аналіз	Синтез	Разом
Елементи знань						
Номенклатура	10%	5%	15%			30%
Фізичні властивості		10%				10%
Хімічні властивості		15%	25%	10%	10%	60%
Разом	10%	30%	40%	10%	10%	100%

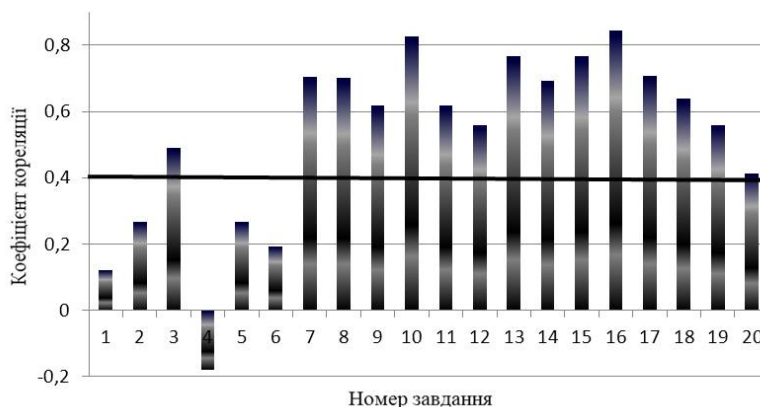
Апробація тесту проводилась в 11 класі комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання природничо-економіко-правовий ліцей – спеціалізована школа I-III ступенів № 8 – позашкільний центр Кіровоградської міської ради Кіровоградської області».

Кількість учнів, які брали участь у тестуванні – 25.

За В. Аванесовим кореляційний аналіз – метод дослідження взаємозалежності ознак у генеральній сукупності, які є випадковими величинами з нормальним характером розподілу, який визначає ефективний та наочний зв'язок між різними параметрами, що вимірюються.

Кореляція завдання з критерієм r_{xy} є важливою статистичною вимогою, що пред'являється до тестових завдань. На думку В. Аванесова, така вимога досягається при кореляції оцінок, отриманих тестованими в завданні, з оцінками, отриманими ними ж по якому-небудь іншому критерію, наприклад, за сумою балів. Дана кореляція визначає міру диференціюючої здатності завдання. Не можна назвати тестове завдання таким, якщо воно не корелює з зазначеною сумою [2].

Чим вище значення $r_{xy} = 0,400$, тим більше ймовірність перетворення завдання у тестовій формі у тестове завдання. Кореляційний коефіцієнт кожного завдання до суми балів кожного з протестованих отримуємо за допомогою програми Excel для одного варіанту (рис. 1).

Рис. 1 Значення коефіцієнту кореляції r_{xy}

Статистична інтерпретація пакету тестових завдань виявила невідповідність вимогам валідності 25% завдань у тестовій формі (1, 2, 4, 5, 6): 15 з апробованих 20 тестових завдань подолали необхідний поріг кореляційного коефіцієнта $r_{xy} = 0,400$ і можуть вважатися такими, що мають гарну диференціюючу здатність.

Наступним етапом оцінки валідності окремих завдань тесту є підрахунок значень точково-бісеріальної кореляції. Коефіцієнти рахуються, коли один набір значень розподілу задається в дихотомічній шкалі, а інший – в інтервальній. У нашому випадку ми знаходимо показник зв'язку між результатами виконання кожного завдання (дихотомічна шкала) і сумою балів випробовуваних за завданнями тесту (інтервальна шкала). Точково-бісеріальний коефіцієнт не може виходити за рамки $[-1; 1]$, що більш зручно для інтерпретації [3].

Обчислені коефіцієнти точково-бісеріальної кореляції внесені до таблиці 2 та 3.

Таблиця 2

Значення коефіцієнта точково-бісеріальної кореляції (Варіант 1)

№ з/п	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Завд.	1	6	2	18	12	8	10	17	20	3	4	16	5	7	15	14	13	11	9	19
r_{pbis}	-0,433	0,181	0,292	0,343	0,462	0,482	0,482	0,533	0,538	0,545	0,584	0,662	0,693	0,683	0,697	0,831	0,846	0,846	0,985	0,993

Так як вибірка невелика, то будемо вважати завдання валідним, якщо значення r_{pbis} перевищує 0,3.

Аналіз значень коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції в таблиці 3 вказує на досить невдалі завдання тесту 1, 6 і 2. Показник $r_{pbis} = -0,343$, говорить про низьку валідність завдання 18. Завдання 1, 2 та 6 потрібно визнати невдалими і для удосконалення тесту їх видалити, так як вони мають найбільше від'ємних коефіцієнтів кореляції з іншими завданнями тесту.

Таблиця 3

Значення коефіцієнта точково-бісеріальної кореляції (Варіант 2)

№ з/п	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Завд.	1	3	4	6	9	2	20	14	12	5	7	8	18	10	11	16	13	17	19	15
r_{pbis}	-0,058	0,029	0,143	0,147	0,283	0,404	0,443	0,443	0,507	0,528	0,528	0,600	0,714	0,774	0,787	0,788	0,843	0,853	0,858	0,897

Аналіз значень коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції в таблиці 4 вказує на досить невдалі завдання тесту 1, 3, 4, 6 і 9. Завдання 1, 3 та 4 потрібно визнати невдалими і для удосконалення тесту їх видалити, так як вони мають найбільше від'ємних коефіцієнтів кореляції з іншими завданнями тесту. Завдання 9 можна залишити, 6 – доопрацювати. Решту завдань можна залишити без змін.

В межах дослідження ми проаналізували взаємозв'язок тестових балів та оцінок учнів з теми «Предмет органічної хімії. Теорія будови органічних сполук» та «Вуглеводні. Алкани (парафіни)». Вивчення педагогічних явищ і процесів показує, що варіація кожної досліджуваної ознаки знаходиться в тісному взаємозв'язку з варіацією інших ознак, що характеризують певну сукупність одиниць.

Вибірковий коефіцієнт кореляції обчислимо за формулою:

$$\bar{y}_x - \bar{y} = r_a \frac{\sigma_y}{\sigma_x} (x - \bar{x}), \quad r_a = \frac{\sum x_i y_i - n \cdot \bar{x} \cdot \bar{y}}{n \cdot \sigma_x \cdot \sigma_y}$$

$r_{xy} = 0,907$, отже, між ознаками (темами) X і Y існує сильний прямий зв'язок [5].

Перевіримо на значимість вибірковий коефіцієнт лінійної кореляції. Гіпотеза $H_0: |r_{xy}| = 0$ при альтернативній гіпотезі $H_a: |r_{xy}| > 0$ і обсязі вибірки $n = 24$ перевіряється за значенням випадкової величини:

$$t = |r_{xy}| \cdot \sqrt{\frac{n-2}{1-r_{xy}^2}}$$

Якщо гіпотеза H_0 вірна, то ця статистика має розподіл Стьюдента з $k = n - 2$ ступенями вільності.

У нашому випадку

$$t_{cn} = |0,907| \cdot \sqrt{\frac{24-2}{1-(0,907)^2}} \approx 10,11.$$

Якщо взяти рівень значущості $\alpha=0,05$, то при $k=22$ $t_{кр}=1,717$ (критична область правостороння). Так як $t_{кр} < t_{сп}$, то гіпотеза H_0 відхиляється.

Таким чином, коефіцієнт лінійної кореляції r_{xy} значимий.

Лінійне рівняння парної регресії, що характеризує залежність між факторною ознакою x і результативною ознакою y можна записати у вигляді:

$$\bar{y}_x = r_{xy} \cdot \frac{\sigma_y}{\sigma_x} \cdot (x - \bar{x}) + \bar{y}, \quad \text{тоді шукані параметри рівняння лінійної регресії:}$$

$$a = r_{xy} \cdot \frac{\sigma_y}{\sigma_x} = 0,401$$

$$b = \bar{y} - a\bar{x} = 3,257$$

Таким чином, рівняння регресії $\bar{y}_x = 0,401x + 3,257$.

Графік вибіркового рівняння регресії побудуємо за двома точками, координати яких задовольняють знайденому рівнянню. Нехай $x_1=10$, тоді $y_1 \approx 7$; $x_2=16$, $y_2 \approx 9,6$. Нанесемо ці точки на кореляційне поле і, з'єднавши їх прямою лінією, отримаємо теоретичну лінію регресії (рис. 2).

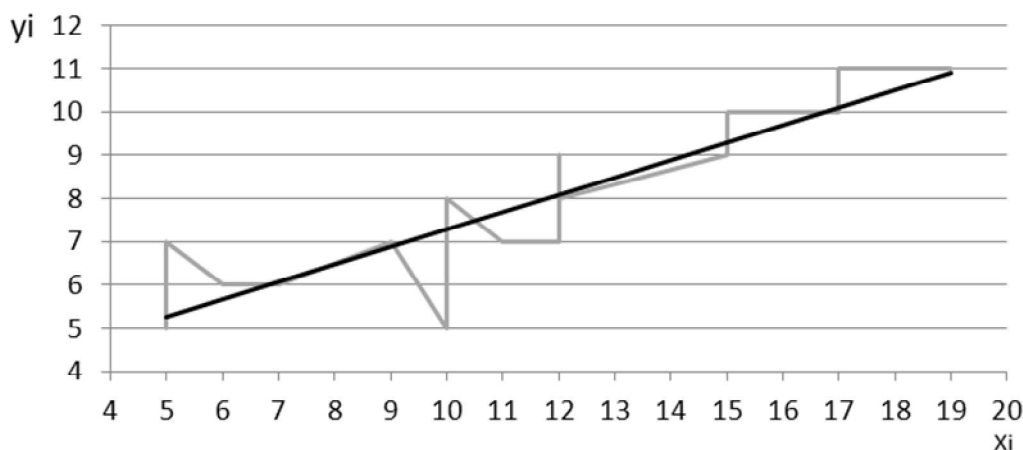

Рис. 2 Емпірична і теоретична лінії регресії

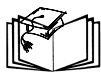
Очевидно, що теоретична крива регресії вирівнює статистичні дані.

Висновок. Визначення кореляційних залежностей дозволяє здійснити попередній аналіз якості завдань у тестовій формі, тобто міру диференціюючої здатності завдань, валідність, визначити напрямок та форму кореляційного зв'язку, виміряти ступінь його щільності.

Виходячи з отриманих даних, можна стверджувати, що результати оцінювання одинадцятикласників з тем «Вуглеводні. Алкани (парафіни)» та «Предмет органічної хімії мають значний кореляційний зв'язок. Порівнявши емпіричну і теоретичну лінії регресії можна зробити висновок, що ця залежність добре узгоджується лінійною моделлю. Таким чином, кореляційний аналіз враховує можливість встановлення певних пріоритетів по вивченню окремих частин навчального матеріалу, здійснювати самоаналіз власної педагогічної роботи, вносити корекційні поправки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аванесов В.С. Композиция тестовых заданий./ В.С. Аванесов. – М.: Изд-во Центра тестирования Минобразования РФ, 2002. – 239с.
2. Аванесов В.С. Современные методы обучения и контроля знаний. – М.: ИЦПКПС, 1998. – 217 с.
3. Булах І.Є., Шило І.М. Мотивація навчання і валідація оцінювання рівня знань. //Педагогіка і психологія. Вісник АПН. – 1996. – №3. – С. 125-129.
4. Величко Л.П., Буринська Н.М. Хімія (профільний рівень) 11 клас – К.: Школяр, 2013. — 384 с.
5. Вимірювання в освіті: Підручник/За редакцією О.В. Авраменко. – Кіровоград: «КОД», 2011. – 360 с.
6. Чельшкова М. Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: учебное пособие / М. Б. Чельшкова. – М.: Логос, 2002. – 432 с.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Альона Кузіна

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Калініченко Н. А.

Актуальність дослідження. Біологія в системі шкільної освіти займає важливе місце як наука, яка формує загальну культуру учнів, виховує особистість, що усвідомлює свою роль у збереженні живого на планеті.

Завданням біологічної освіти є формування наукового світогляду учнів завдяки засвоєнню основних понять і законів природи, вироблення вмінь застосовувати здобуті знання на практиці. Згідно з цим в учнів усвідомлюється система знань, які дають змогу зрозуміти наукові основи виробництва, безпечно жити у сучасному суспільстві і взаємодіяти з природою [4, с. 36].

У сучасній педагогіці виділяють різноманітні форми навчально-пізнавальної діяльності учнів. Це – уроки, факультативи, екскурсії, консультації, семінари, лабораторні заняття, практикуми, заліки та іспити, додаткові індивідуальні заняття, гуртки, конференції, домашні роботи, змагання, гра тощо. Треба зазначити, що кожна з організаційних форм має певні відмінні риси – структурні етапи, часовий та просторовий режим, мету, навчально - організаційні функції вчителя та учня.

Найпоширенішою в системі освіти є класно - урочна система навчання, основною структурною одиницею якої є урок [1, с. 9].

Недоліком в проведенні сучасного уроку буде ситуація, коли на всіх етапах уроку ініціатива повністю належатиме учителю. Якщо вчитель визначає тему, мету, завдання, тип уроку, і якщо основним методом викладу ним матеріалу буде лекція (відомо, що знання, одержані учнями в процесі лекції, засвоюються лише на 3%), то в такій ситуації учні, зазвичай, є тільки виконавцями плану, запропонованого вчителем, і частина з них без ентузіазму бере участь у його реалізації. Спрацьовує прямий зв'язок:

“ вчитель – учень ”, і майже повністю відсутній зворотний зв'язок: “ учень – учитель ”, але ж саме він і є необхідною умовою прояву інтересу до предмета біології.

В Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується, що метою вітчизняної освіти є створення умов для формування покоління, здатного навчатися самостійно впродовж життя. То які ж особливості сучасного уроку біології, який буде сприяти досягненню цієї мети? Як зробити так, щоб урок став цікавим та залишився в пам'яті учнів, щоб іскра цікавості переросла в захопленість, а захопленість – у самостійний пошук знань, щоб учень зрозумів та засвоїв те, що опрацював самостійно?

Прагнення відповісти на ці актуальні питання дозволило нам визначити тему дослідження «Використання інтерактивних методів навчання на уроках біології. 10 клас»

Об'єкт дослідження: навчально - виховний процес вивчення шкільного курсу біології у 10 класі.

Предмет дослідження: науково - методичне забезпечення інтерактивного навчання з біології у 10 класі.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає в тому, щоб теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити в процесі навчання біології ефективність використання інтерактивних методів навчання.

Відповідно до мети дослідження необхідно було розв'язати такі **завдання**:

1. Проаналізувати наукову і методичну літературу з проблеми дослідження.
2. Узагальнити технологічний потенціал сучасних уроків біології;
3. Розробити та апробувати плани - конспекти уроків з інтерактивними технологіями навчання у 10 - у класі.

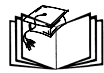
Вирішення поставлених завдань здійснювалося застосуванням наступних груп методів **дослідження**:

- 1) теоретичні (системний аналіз проблеми на основі вивчення психолого - педагогічної й методичної літератури);
- 2) емпіричні (спостереження та аналіз навчального процесу, тестування, опитування, бесіда, аналіз письмових робіт);
- 3) моделювання педагогічного процесу з формування знань, умінь і навичок учнів під час вивчення біології за інтерактивними методиками.

Гіпотеза: дослідження припущення, що використання інтерактивних технологій в навчанні біології результативно впливає на рівень знань у порівнянні з традиційними методами навчання.

Аналіз досліджень та публікацій. Інтерактивним методам навчання присвячена низка наукових праць відомих вчених: Богданової О. К., Верзіліна М. М., Жирської Г. Я., Мороз І. В., Пометун О. І., Пироженко Л.

В., Корсунської В. М., Шулдик В. І. Науковці і методисти розглядають актуальні проблеми організації та проведення уроку з використанням інтерактивних методів навчання.

Виклад основного матеріалу. Урок – це форма організації навчання з постійним однорідним за віком і підготовкою колективом дітей, які навчаються за державною програмою, за встановленим розкладом в шкільному приміщенні.

«Урок (за Касьянком М. Д.) – це цілісний, логічно завершений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу основний елемент педагогічного процесу, який забезпечує активну й планомірну навчально-пізнавальну діяльність групи учнів певного віку та рівня підготовки, спрямовану на розв'язання поставлених навчально-виховних і розвиваючих завдань» [2, с. 28].

На сучасному уроці біології використовуються різноманітні методи навчання. «Метод навчання – певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети. Складовою частиною методу є методичний прийом (певний крок, окрема дія)» [7, с. 3-5]. В сучасній педагогічній практиці розробляється чимало моделей організації навчально-виховного процесу, спрямованих на вирішення поставлених завдань. Ці моделі називають педагогічними технологіями (або освітніми технологіями чи технологіями навчання). Етимологія цього поняття дозволяє розуміти його як «вчення про майстерність» [6, с. 6 – 7].

Технологія проблемного навчання – це організація навчального процесу, що передбачає створення проблемної ситуації та активну самостійну діяльність учнів у її розв'язанні. Це веде до ґрунтовного засвоєння й закріплення наукових положень, розвиває творче мислення й здатність до самостійної діяльності.

Групові технології навчання – це така організація навчального процесу, за якої навчання здійснюється у процесі спілкування між учнями у групах. Група може складатися з двох і більше учнів, може бути однорідною або різнорідною за певними ознаками, може бути постійною і мобільною [5, с. 27].

Технологія ігрового навчання – це така організація навчального процесу, під час якої навчання здійснюється у процесі включення учня в навчальну гру (ігрове моделювання явищ, «проживання» ситуації).

Суть технології проектного навчання полягає в досягненні дидактичної мети через детальну розробку навчальної проблеми, яка повинна завершитись реальним практичним результатом (проектом). Проектом може бути відеофільм, стінгазета, альбом, доповідь, комп'ютерна презентація тощо.

Інтерактивне навчання розглядається як спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання в тому, що процес навчальної діяльності відбувається за умови активної, постійної взаємодії всіх учнів; учень і учитель є рівноправними суб'єктами навчання. При чому вчитель виступає лише в ролі організатора процесу навчання. Організація інтерактивного навчання біології передбачає моделювання життєвих ситуацій (наприклад: застосування лікарських рослин при інфекційних захворюваннях), використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми. Таке навчання сприяє «формуванню навичок та вмінь як предметних, так і загальнонавчальних; виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей» [3, с. 6-7].

Особистісно орієнтовані технології навчання передбачають володіння вчителем методом диференціювання, що включає особливий підхід учителя до різних груп учнів, організацію роботи за типологічними особливостями учнів та рівнем складності завдань. Це дозволяє вчителю глибоко пізнати учнів, класифікувати їх за типологічними групами: за інтересами; за здібностями; за проектною професією [2, с. 2-5].

Ефективність уроків значною мірою залежить від розуміння певних педагогічних і методичних вимог до них. У педагогіці загальні вимоги до уроку поділяють на чотири групи: дидактичні, виховні, організаційні й методичні.

Вміле проведення уроків багато в чому залежить від розуміння та виконання певних педагогічних і методичних вимог. Ці методи визначаються завданнями середньої школи, закономірностями і принципами навчання.

При проходженні практики мною було використано такі інтерактивні методи: робота в парах, робота в малих групах, метод розповіді, пояснення, бесіда; вправи: «зацікав», «акваріум», «мікрофон», «незакінчене речення», «мозковий штурм», «навчаюся – учусь», «ланцюжок», «шпаргалки», «Шерлок Холмс», «так – ні», «вірю – не вірю», «знайди помилку», «прес» тощо.

Проаналізовано суть та значення інтерактивних методів навчання на уроках біології у формуванні в учнів цілісного світогляду про навколишній світ, активізації їх пізнавальної діяльності; підвищенні якості засвоєння сприйнятого матеріалу; створенні творчої атмосфери в колективі учнів; виявленні здібностей учнів та їх особливостей; формуванні навичок самостійної роботи школярів з додатковою довідковою літературою, таблицями міжпредметних зв'язків, опорними схемами; підвищенні інтересу учнів до матеріалу, що вивчається; ефективній реалізації розвивально – виховної функції навчання.

Для свого дослідження ми обрали учнів 10 – го класу Лисогірської ЗШ I-III ступенів №1 Первомайського району Миколаївської області, кількість учнів в якому 15 осіб.

Для учнів даного класу були проведені десять уроків біології з використанням інтерактивних методів навчання, зокрема: «Цитоплазма. Клітинні включення», «Біологічно активні речовини».

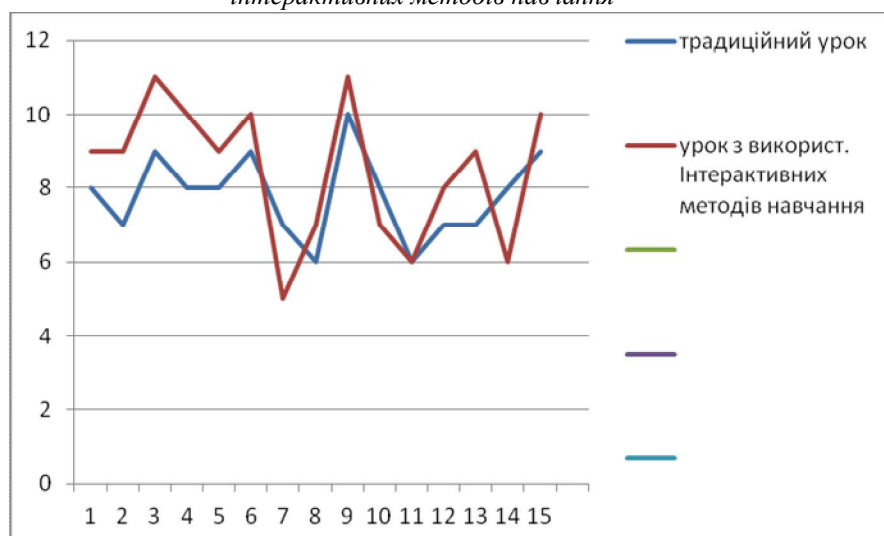
Під час підготовки та проведення уроків біології з використанням інтерактивних методів я зробила висновки, що діяльність більшості учнів була активною. Вони вирішували цікаві завдання, складали та малювали схеми, добирали цікаві повідомлення. Проте частині учнів складно було сприймати запропоновані інтерактивні вправи. Ці учні виконували лише репродуктивні завдання з біології.

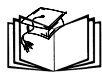
Порівняльна характеристика засвоєння навчального матеріалу учнями, який вивчався на традиційних уроках та уроках біології з використанням інтерактивних методів навчання, 10 – й клас

№ з.п.	Прізвище, ім'я, по – батькові учнів	Рівень навчальних досягнень учнів на попередніх традиційних уроках біології	Рівень навчальних досягнень учнів на уроках з використанням інтерактивних методів навчання	Різниця засвоєння навчального матеріалу учнями
1.	Зубрицький Артем Іванович	8 балів	9 балів	+1
2.	Льїна Юлія Олександрівна	7 балів	9 балів	+2
3.	Козеровська Анжела Андріївна	9 балів	11 балів	+2
4.	Кириленко Дарія Олексіївна	8 балів	10 балів	+2
5.	Кузьменко Аліна Миколаївна	8 балів	9 балів	+1
6.	Кучеренко Анастасія Олександрівна	9 балів	10 балів	+1
7.	Клименко Юрій Вікторович	7 балів	5 балів	-2
8.	Матасар Артур Миколайович	6 балів	7 балів	+1
9.	Савенко Анастасія Сергіївна	10 балів	11 балів	+1
10.	Савченко Вікторія Андріївна	8 балів	7 балів	-1
11.	Тейшан Вадим Георгійович	6 балів	6 балів	0
12.	Ревенко Давид Андрійович	7 балів	8 балів	+1
13.	Чепурна Катерина Павлівна	7 балів	9 балів	+2
14.	Філіп Дмитро Валерійович	8 балів	6 балів	-2
15.	Явіца Константин Михайлович	9 балів	10 балів	+1

Аналізуючи дані, можна зробити висновок, що учні краще засвоїли навчальний матеріал, який вивчався на уроках біології з використанням інтерактивних методів навчання, ніж матеріал, який вивчався на попередніх традиційних уроках біології.

Графік. Рівень навчальних досягнень учнів на традиційних уроках та уроках біології з використанням інтерактивних методів навчання

Аналізуючи позиції вчителів щодо використання інтерактивних методів навчання на уроках біології, можна зробити висновок, що не всі учителі застосовують інтерактивні методи навчання у своїй педагогічній діяльності.

Але ті вчителі, які постійно проводять уроки із застосуванням інтерактивних методів навчання, стверджують про такі особливості методики даних уроків: формування цілісної картини органічного світу, розширення життєвого поля учнів, стимулювання пізнавального інтересу; створення особливої атмосфери на уроці, засвоєння більшого обсягу навчального матеріалу. Уроки з використанням інтерактивних методів навчання використовують під час вивчення окремих тем, адже матеріал краще систематизується та засвоюється, це дає учням можливість встановлювати причинно – наслідкові зв'язки. Також такі уроки сприяють мотивації навчально – пізнавальної діяльності та розвитку творчої особистості учня.

Результати теоретичного і експериментального дослідження засвідчили досягнення визначеної мети, розв'язання поставлених завдань і дали підстави зробити наступні висновки.

Уроки біології з використанням інтерактивних методів навчання формують в учнів цілісний світогляд про навколишній світ та активізують їх пізнавальну діяльність. Вони підвищують якість засвоєння навчального матеріалу, сприяють створенню творчої атмосфери в учнівському колективі. За допомогою інтерактивного навчання учні формують навички самостійної пошукової роботи з метою актуалізації її при виконанні цікавої інтерактивної вправи. Проведення уроків біології з використанням інтерактивних методів навчання у 10 – му класі вимагає систематичної та організованої підготовчої роботи.

Спостерігаючи за роботою учнів під час даних уроків, можна стверджувати, що школярі були активними та зацікавленими. Вони чітко та успішно виконували всі інтерактивні вправи, що пропонував їм учитель. Графічні дані вказують, що рівень навчальних досягнень більшості учнів десятого класу на уроках з використанням інтерактивних методів навчання вищий, ніж на попередніх традиційних уроках біології.

Уроки такого плану потрібно проводити якомога частіше, оскільки вони позитивно впливають на формування предметних компетентностей учнів, розвивають мислення, їхню увагу, пам'ять, спостережливість, кмітливість, ініціативу; чуйне та уважне ставлення один до одного та інші позитивні якості особистості, які також важливо формувати у шкільні роки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богданова О. К. Інноваційні підходи до викладання біології : навч. посіб. / О. К. Богданова. – Х. : Основа, 2003. – 128 с. – (Бібліотека журналу „Біологія” ; вип. 9).
2. Верзілін М.М. Загальна методика викладання біології. / М.М.Верзілін, В.М. Корсунська. – К. : Вища школа, 1980. – 250 с.
3. Жирська Г. Я. Інноваційні методи навчання в процесі вивчення біології / Загальна методика навчання біології : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І. В. Мороза. – К. : Либідь, 2006. – С. 276-284.
4. Мороз І. В. Загальна методика навчання біології. / За редакцією І. В. Мороза. – К.: Либідь, 2006. – 590 с.
5. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І.Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004 – 192 с.
6. Шулдик В.І. Як підготувати ефективний урок біології / В.І. Шулдик. – Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. — К.: Наук. світ, 2000. – 250 с.

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Вікторія Латій

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Черкасов В.Ф

Актуальність дослідження. Вивчення розвитку теорії та практики у загальноосвітніх закладах України є актуальним. Історичний погляд на розвиток музично-педагогічної думки засвідчує, що питання музичного навчання й виховання постійно займали одне з важливих місць у системі загальної середньої освіти. Їх відображено в Державній національній програмі «Освіта», Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, «Концепції естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури», «Концепції загальної мистецької освіти» та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало досліджень у цій сфері належить видатним педагогам і музичним діячам України кінця ХХ – початку ХХІ століття: А. Авдієвському, А. Болгарському, І. Гадаловій, О. Гумінській, Л. Куришевій, Є. Куришеву, Л. Масол, Г. Падалці, Е. Печерській, О. Ростовському, О. Рудницькій, Б. Фільц, Л. Хлебниковій, В. Черкасову та ін. За досліджуваний період було нагромаджено

значний досвід у галузі теорії та практики музичної освіти, зроблено чимало позитивних кроків, внесено багато докорінних змін у систему музичного навчання й виховання.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати закономірності розвитку, зміст, принципи та методи музичного навчання у загальноосвітніх закладах України кінця ХХ – початку ХХІ століття і висвітлити позитивні тенденції модернізації музичної освіти на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Музика є одним із найважливіших інструментів впливу на школярів. Вона розвиває емоційно-почуттєву сферу, музичні здібності, естетичні смаки, сприяє духовному збагаченню особистості.

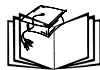
Ефективність впливу музики на учнів залежить від певного рівня їх освіти, що досягається у процесі музичного навчання і виховання. Розрізняють загальну музичну освіту і спеціальну (фахову). Термін «загальна музична освіта» містить знання, вміння та навички, якими повинні оволодіти школярі згідно з навчальними планами та програмами загальноосвітніх закладів. Фахову музичну освіту опановують у спеціалізованих навчальних закладах (музичних школах, училищах, коледжах, інститутах, академіях). Основним засобом здобуття освіти є навчання. Музичне навчання, як категорія музичної педагогіки, охоплює комплекс дидактичних, розвиваючих та виховних завдань, організацію різноманітної музичної діяльності на уроці, спрямовану на художньо-естетичне збагачення особистості. Таким чином, у педагогічному процесі музичне навчання й виховання взаємопов'язані та взаємозумовлені. У «Концепції естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури» зазначено: «Естетичне виховання не може реалізовуватися відокремлено, бути відірваним від навчального процесу, воно є не тільки невід'ємною складовою формування особистості, а й виступає його кінцевою метою.

Воно здійснюється на уроках не лише естетичного та гуманітарного циклу, а й природничого, фізико-математичного циклу навчальних дисциплін, у діяльності різноманітних 12 художніх гуртків та студій, народознавчих клубів, Малих академій народних мистецтв, у колективах художньої самодіяльності» [120,с.3]. Музично-естетичне виховання є одним із актуальних завдань педагогічної науки. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне, – це ті специфічні прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство. Саме багатогранність естетичної діяльності школярів виступає домінантою в музично-виховному процесі і стимулює розвиток особистості. Цей процес повинен бути спрямований на формування загальнолюдських і культурно - національних цінностей, сприяти зростанню інтелектуального та духовного багатства суспільства. Такі навчальні предмети як: музика, образотворче мистецтво, література, художня культура, етика володіють величезним естетичним потенціалом. Тому вони повинні набути статусу рівноправних навчальних дисциплін.

На етапі становлення загальної музичної освіти в Україні (у 70-ті роки ХХ століття) урок органічно поєднував три компоненти: хоровий спів, нотну грамоту і слухання музики. Він вважався традиційним і довго залишався у 13 педагогічній практиці як стабільна форма викладу навчального матеріалу, перевірена часом і досвідом. Зокрема, питання структури уроку музики та підвищення його ефективності розкривали у своїх статтях О. Андросова, О. Раввінов, В. Уманець, Л. Хлебникова, В.Черкасов.

Окрім того, урок музики в той період визначився як єдиний процес навчання, виховання та естетичного розвитку, але проблема докорінного покращення музичної освіти безпосередньо була пов'язана з вивченням основ музичної грамоти. Нотна грамота, яка в той час вивчалася застарілими методами, зовсім не сприяла швидкому, а найголовніше свідомому засвоєнню музичних знань. У шкільній практиці цей компонент уроку інколи перетворювався в суху теорію, не пов'язану з живою музикою. Тому науковці пропонували застосовувати гру на дитячих інструментах, танцювальні та музично-ритмічні рухи, дидактичні ігри тощо. Зокрема, про використання рухів на уроках музики пише К. Самолдіна: «Потребу дітей рухатися необхідно використовувати і правильно спрямовувати. У дітей наявна ще одна особливість – вони живуть емоціями, мислять образами, їм необхідно допомогти виявити їхню емоційну сторону» [321, с. 32]. Автор пропонує добирати такі рухи, які були б безпосередньо пов'язані з музичним матеріалом та із завданнями програми і радить включати їх у всі види діяльності: під час слухання музики, гри на дитячих музичних інструментах, під час знайомства з дидактичним матеріалом тощо. Наприклад, при ознайомленні з сильними та слабкими долями використовувати простукування, оплески. Пояснюючи тривалості нот та їх співвідношення, вводити легкий біг і марш відповідно до коротких та довгих тривалостей. Сповіщаючи про дводольний і тридольний метр, пропонувати учням танцювальні рухи польки чи вальсу, а під час робота над розвитком звуковисотного слуху застосовувати ручні знаки з релятивного методу.

Висновки» Дослідження теорії і практики освіти у загальноосвітніх закладах України наприкінці ХХ – початку ХХІ століття дало можливість сформулювати конкретні висновки. Основним видом музичних занять у школі вважається хоровий спів, який має забезпечити не тільки розвиток музичного слуху, а й закласти основи загальної музичної культури. Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що на початковому етапі навчання в загальноосвітній школі надзвичайно зручним є релятивний підхід.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Абдуллин Э. Уроки музыки в 1 классе общеобразовательной школы (по экспериментальной программе) / Э. Абдуллин // Музыкальное воспитание в СССР / сост. и общ. ред. Л. Баренбойма. – Вып. 1. – М.: Советский композитор, 1978. – С. 94-151.
2. Амлінська Р. Використання дитячих інструментів-іграшок на уроках музики в 4-5 класах / Р. Амлінська // Музика в школі: збірка статей. – Вип. 9. – К.: Музична Україна, 1983. – С. 17–22.
3. Безбородова Л. Про необхідність розвитку творчого мислення старшокласників під час сприймання музики / Л. Безбородова // Музика в школі: збірка статей. – Вип. 3. – К.: Музична Україна, 1976. – С. 103–111.
4. Верещагіна А. Активна музична діяльність як основа формування особистості в школах з поглибленим вивченням музики / А. Верещагіна // Музика в школі: збірка статей. – Вип. 10. – К.: Музична Україна, 1984. – С. 3-7.
5. Гадалова І. Імпровізація на уроках музики / І. Гадалова // Початкова школа. – 1981. – № 4. – С. 39-43.

ЛОНГРІДИ ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД РЕКЛАМУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ У ЦИФРОВОМУ ФОРМАТІ

Катерина Левченко

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, викладач Шевченко А. С.

Вступна частина. Стрімкий розвиток Інтернет-технологій позитивно вплинув на процеси здійснення торгових операцій як у зовнішній економічній діяльності, так і у внутрішній. Зокрема з'явилися нові ефективні маркетингові інструменти, використання яких є вигідним і для виробників, і для їх клієнтів. До прикладу, представники бізнес-сфери сьогодні мають змогу використовувати нові ефективні методи для швидкої реалізації своїх товарів. Споживачі, у свою чергу, можуть користуватися новими джерелами інформації про різні товари та послуги.

Більш того, сьогодні можна спостерігати за швидким розвитком так званого електронного бізнесу. Першими цей унікальний метод реалізації товарів почали використовувати американські підприємці наприкінці 1990-х років. Ведення електронного бізнесу має три суттєві переваги. По-перше, метод вважається одним із найефективніших засобів комунікаційної діяльності. По-друге, від усіх інших він відрізняється високим потенціалом. По-третє, його можна використовувати як основний спосіб поширення виготовленої продукції або як доповнення до традиційного бізнесу [1].

Проблематика. У наш час активно застосовуються методи електронного маркетингу, які будуються на основі глобального електронного ринку. Явище досліджується лише як ефективний спосіб отримання прибутку. Так, в Америці електронний бізнес уже розглядають з позиції потужної підприємницької галузі, рівень якої перевищить 20 трильйонів доларів до 2020 року [1]. Незважаючи на це, основні рекламні тактики, які застосовуються у цій сфері, на сьогодні є малодослідженими. Це суттєвий недолік, адже саме ефективність рекламних стратегій стала однією з основних причин швидкого розвитку електронного бізнесу як в Україні, так і у світі. Саме тому потрібно охарактеризувати особливості реалізації маркетингових стратегій у сфері електронного ринку.

Мета. Основною метою нашої роботи є визначення перспектив використання рекламних методів для поширення інформації в межах електронного маркетингу.

Об'єкт дослідження – новітні електронні маркетингові інструменти, які використовуються з метою популяризації товарів та послуг.

Предмет – особливості використання лонгвідів у рекламних кампаніях.

Методологічна база. Особливостями розвитку електронного бізнесу займалися Т. Дубовик та М. Лебеденко. Основні рекламні тактики та стратегії описував К. Антипов. Основні види Інтернет-реклами вивчав А. Романов. Використання рекламних засобів у комерційній діяльності досліджував М. Блюм.

Традиційно для поширення інформації про товари та послуги у бізнес-середовищі використовувалася друкована реклама. Навіть сьогодні вона залишається найбільш розповсюдженим засобом популяризації продукції у всьому світі. До цього виду реклами відносимо листівки, буклети, проспекти та каталоги [2, с. 68-81]. Усі ці типи різняться між собою обсягом, структурою, особливостями оформлення та скріплення. Якщо листівки містять мінімальний обсяг текстового наповнення, то проспекти та каталоги – найбільший. Але каталоги, на відміну від традиційних проспектів, знайомлять потенційних читачів не лише з самою фірмою-виробником, а ще й з асортиментом товарів [3, с. 50]. Зважаючи на суттєві відмінності між різними типами друкованої реклами, можемо зробити висновок, що саме каталоги найкраще підходять для популяризації певної продукції на споживчому ринку. Але використання друкованої реклами є доцільним далеко не у всіх випадках. До прикладу, у сфері електронного бізнесу різновиди традиційної друкованої реклами є малоефективними. Саме тому представникам електронного бізнесу доводиться пристосовуватися

до особливостей роботи саме в такому середовищі і використовувати для популяризації своїх товарів відповідні цифрові маркетингові інструменти.

В енциклопедії Інтернет-бізнесу зазначено, що під електронним бізнесом варто розуміти будь-яку ділову активність, що використовує глобальні інформаційні мережі для перетворення внутрішніх та зовнішніх зв'язків із метою отримання прибутку [4, с. 42]. Отже, процеси маркетингу, продажу, зв'язку виробника зі споживачами та клієнтська оплата замовлення здійснюється виключно на електронному рівні. Саме тому розвиток таких нових економічних та правових явищ, як електронна комерція та електронний маркетинг, сприяв появі унікальних методів поширення даних, які є тісно пов'язаними з інформаційними та телекомунікаційними технологіями. Але варто одразу зазначити, що не останню роль під час їх формування відіграли й останні тенденції веб-дизайну.

Одним із найбільш поширених способів донесення інформації до аудиторії в електронному просторі вважаються електронні каталоги. Ще кілька років тому вони розповсюджувалися лише за допомогою компакт-дисків [5, с. 288]. Сьогодні система розповсюдження зазнала значних змін. Створюються спеціальні електронні версії каталогів, які публікуються виключно в мережі Інтернет. Переваги електронних каталогів пов'язані з використанням аудіо- та відеозасобів. Завдяки цьому особливості товарів або послуг презентуються в динаміці. Більш того, останнім часом набули значної популярності електронні каталоги у форматі лонгрідів.

Зважаючи на змістове наповнення, електронні рекламні каталоги можна розділити на товарні та презентаційні. У першому випадку мова йде про спеціальні електронні видання, які мають систематизовану послідовність рубрик. Переваги кожного типу запропонованої продукції або послуги демонструються за допомогою спеціальних схем або презентацій. Каталоги спрямовані на потенційних покупців з метою підвищення загальних обсягів продажу певної продукції. У презентаційних каталогах міститься основна інформація щодо діяльності самої фірми або товарів, які вона пропонує своїм клієнтам. Окрім цього, у виданні є схеми структурних підрозділів, описи бізнес-проектів, звітна інформація про фінансові результати роботи. Загалом, презентаційний каталог необхідний, передусім, для того, щоб здійснити позитивне враження на потенційних інвесторів. Але сьогодні у мережі Інтернет можуть траплятися й електронні каталоги, яким властиві ознаки як товарних, так і презентаційних каталогів. Ця особливість зумовлена підвищеними вимогами споживачів.

Протягом останніх кількох років також активно застосовуються електронні каталоги у форматі так званих лонгрідів, які є принципово новими інструментами донесення інформації до реципієнтів. Цікаво, що цей спосіб поширення інформації спочатку застосовувався в журналістиці, а лише потім з'явився у сфері маркетингу. До прикладу, у 2012 році з'явився веб-проект американської газети «The New York Times» під назвою «Snowfall: The Avalanche at Tunnel» [6]. Саме цей проект став першим в історії способом публікації історії у формі лонгріда. А його автор Дж. Бранч став лауреатом Пулітцерівської премії [7, с. 27].

Незважаючи на це, лонгріди є одним із найефективніших засобів донесення рекламної інформації до потенційних споживачів.

Сьогодні у форматі лонгрідів створюються масштабні електронні каталоги, за допомогою яких популяризується діяльність конкретних учасників електронного бізнесу. Під лонгрідами варто розуміти лише синтез тексту, фото та відео. У якості прикладу можемо згадати про офіційний сайт американської корпорації «Apple», у якому міститься детальна інформація про електронні товари, виробництвом яких займається компанія. Окрім цього, на сайті в спеціальному розділі публікуються новини про саму корпорацію, про її партнерів та інвесторів.

Ще одна тенденція, яка є характерною для електронних каталогів, полягає в інтерактивності. Але ми вже зазначали вище, що на формування такого маркетингового інструменту впливають і тенденції веб-дизайну. Саме тому форма лонгріда не є чіткою. До прикладу, нове явище, яке з'явиться у веб-дизайні, може стати четвертим компонентом під час підготовки як журналістського, так і рекламного лонгріда. На ці процеси неможливо вплинути, адже все залежить від швидкості розвитку електронних технологій.

Відзначимо, що інтерактивність є дуже важливою, оскільки саме так можна донести дані до клієнтів про товар або послугу максимально детально. Окремо варто сказати про текст. На думку Л. Хоманс, керівника програми «Master in Business Leadership» та консультанта у сфері стратегічних комунікацій, уміння розповідати історії у бізнесі з кожним роком набуває все більшого значення [8]. У випадку лонгрідів рекламний текст містить не тільки коротку характеристику запропонованих товарів, а певну історію, яка спонукає споживача придбати саме цю продукцію. Зокрема ефективно описувати досвід інших людей, які уже мали змогу користуватися цим товаром. Окрім цього, потрібно згадати про рекламу американської корпорації «Apple» чи шведської компанії «Ikea».

Не дивлячись на те, що інтерактивність допомагає подати інформацію про товар детально, більшість сучасних електронних каталогів базується на основі мінімалізму. До прикладу, сьогодні дизайнери все частіше стали відмовлятися від зайвих елементів інтерфейсу під час створення електронних каталогів [9]. У цьому випадку основою лонгріда є інформативний текст про товар, фото або інфографіка. Необхідно

відзначити, що важливу роль відіграють саме фотоматеріали. Вони обов'язково повинні бути якісними. Бажано, щоб фото були авторськими, адже саме на інтерактивних матеріалах акцентується увага, а текст є лише інформаційним доповненням. Завдяки цьому розміри електронної сторінки каталогу будуть зменшені, що збільшить швидкість завантаження сайтів.

Зазначимо, що інструментами електронного маркетингу можуть користуватися як юридичні особи, так і фізичні. Ми розглянули це на прикладі рекламних стратегій, які застосували компанії для популяризації своїх товарів. Особливо варто сказати про електронне портфоліо як один з методів донесення інформації про свою діяльність до споживачів. Це стосується фізичних осіб, які займаються реалізацією виготовленої ними продукції в електронному середовищі. У цьому випадку також найбільш поширеною є форма лонгріда. Як правило, портфоліо базується на інтерактивних елементах, до яких відносимо фото- та відеоматеріали. Текст, як і в попередніх випадках, виконує лише інформаційну функцію. Але відзначимо, що основним елементом рекламного звернення є аргументація. Більш того, рекламний текст обов'язково повинен містити в собі центральний тезис – рекламний аргумент, який інформує споживачів про найважливіші особливості товару.

Якісні портфоліо у форматі лонгрідів розробили для популяризації своїх послуг дизайнери-початківці В. Аюєв [10] та Н. Савічева [11]. Каталоги поділені на спеціальні рубрики, основою яких є фотоматеріали. Незалежно від тематики, кожний електронний каталог містить інформацію про контактні дані рекламодавця.

Маркетологи деяких компаній працюють і над розробкою спеціальних рекламних стратегій, спрямованих на споживачів, які звикли отримувати нову інформацію виключно шляхом електронних технологій. Вважаємо доцільним розглянути детальніше переваги маркетингової стратегії в електронному бізнес-середовищі на прикладі редакції американської газети «The New York Times». Як відомо, існує традиційне друковане видання. Окрім цього, функціонує офіційний сайт газети, на якому публікуються матеріали, але в електронному форматі. Такий спосіб поширення інформації активно використовується і в українському медіапросторі. Але редакція «The New York Times» на цьому не зупинилася. Так, про нові публікації читачів інформують шляхом push-повідомлень. Також були розроблені нові формати подачі інформації спеціально для власників «Apple Watch» [12]. Таким чином, редакція газети має змогу донести інформацію про свою роботу до широкої аудиторії. Більш того, як бачимо, маркетингова стратегія базується саме на форматі цифрових технологій. А цей факт тільки підтверджує те, що у сфері електронного бізнесу маркетингові комунікації базуються на інформаційних технологіях.

Практика використання електронних каталогів більше поширена на Заході. В Україні такий метод популяризації продукції також використовується, хоч і не так активно. Це можна пояснити тим, що дозволити собі таку рекламу можуть далеко не всі компанії. Деякі надають перевагу традиційній друкованій рекламі. Інші – прогресивним рекламним методам, до яких ми і відносимо електронні каталоги у форматі лонгрідів. Незважаючи на це, обсяги Інтернет-торгівлі у межах нашої країни в останні роки тільки зростають. До прикладу, загальний обсяг такої форми торгівлі в Україні збільшився далеко за 50 відсотків.

Висновки. Вплив електронних технологій простежується у всіх сферах суспільної діяльності, зокрема і в бізнес-просторі. Розвиток електронного бізнесу вимагає розробки унікальних маркетингових інструментів, які можна було б застосовувати саме в Інтернет-мережі. Але, як ми уже зазначали, тільки каталоги можуть містити найбільш детальну інформацію про товари або послуги. Тому особливості традиційних друкованих видань мають бути адаптовані під цифровий формат.

Електронні каталоги створюються з урахуванням здобутків останніх тенденцій веб-дизайну. У більшості випадків вони мають структуру повноцінних проєктів, основою яких є інтерактивні елементи. Це є беззаперечною перевагою, оскільки синтез тексту, фото та відео допомагають створити в потенційного покупця досконале враження про товари або послуги.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Лебеденко М. Основні поняття та моделі електронного бізнесу / М. Лебеденко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3836>.
2. Блюм М. Основи використання засобів реклами в комерційній діяльності [Текст] : науковий посібник / М. Блюм. – Тамбов : Видавництво Тамбовського державного технічного університету, 2006. – 153 с.
3. Мудров А. Основи реклами [Текст] : підручник / А. Мудров. – Москва : Магістр, 2008. – 395 с.
4. Успенський І. Енциклопедія Інтернет-бізнесу [Текст] / І. Успенський. – СПб. : Пітер, 2001. – 432 с.
5. Уелс У. Реклама: принципи та практика [Текст] / У. Уелс. – СПб. : Пітер, 1999. – 735 с.
6. Jonh Branch. Snowfall: The Avalanche at Tunnel. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/projects/2012/snow-fall/?forcedirect=yes/#?part=tunnel-creek>.
7. Шевченко В. Журналістика даних та візуалізація [Текст] : підручник з крос-медіа / В. Шевченко. – Sibiu : Schiller Publishing House, 2015. – 140 с.
8. Умение рассказывать истории в бизнесе приобретает все большее значение. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/selfeducation/reports/1339708-larisa-homans-umenie-rasskazyvat-istorii-v-biznese-priobretaet-vse-bolshee-znachenie>.
9. Концаренко Ф. 10 трендів веб-дизайну 2015 року / Ф. Концаренко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vc.ru/p/design-trends-2015?_utl_t=fb.
10. Портфоліо Влада Аюєва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ayuev.com/estetica>.

11. Портфоліо дизайнера Наталі Савічевої. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://natashasavicheva.com/>.
12. Добровідова О. Наш шлях уперед (стратегія «The New York Times») / О. Добровідова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://themediacenter.com/2016/01/09/nash-put-vpered-strategiya-the-new-york-times/>.
13. Дубовик Т. Інтернет-торгівля в Україні / Т. Дубовик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2013/01/2.pdf>.

ОПТИМІЗАЦІЯ ШВИДКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ БАСКЕТБОЛУ

Антон Мельнік

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Неворова О.В.

В останні роки у вищих навчальних закладах спостерігається тенденція до зниження обсягу рухової активності студентів. Така тенденція негативно позначається на фізичному розвитку, фізичній підготовленості та функціональному стані молоді, що обумовлює особливу соціальну значущість збереження і зміцнення здоров'я студентської молоді.

У дослідженнях багатьох науковців відзначено незадовільний стан здоров'я студентської молоді (С. М. Канішевський, 2007; Є. А. Захаріна, 2008; Т. В. Івчатова, 2011; О. А. Мартинюк, 2011; І. І. Вржесневський, 2011; В. М. Платонов, 2015). Встановлено, що впродовж терміну навчання у ВНЗ чисельність підготовчої і спеціальної медичних груп значно зростає. Близько 90% студентів мають відхилення у стані здоров'я, понад 50% – незадовільну фізичну підготовленість, близько 70% дорослого населення – низький і нижче середнього рівні фізичного здоров'я, зокрема, у віці 16–19 років – 61%, 20–29 років – 67,2%. Причинами такого стану є слабе матеріально-технічне забезпечення занять, недостатнє фінансування галузі, мала кількість годин, що відведена на фізичне виховання; інформатизація та інтенсифікація навчального процесу в системі вищої освіти на тлі виразного психоемоційного напруження, економічні негаразди, нецікаві одноманітні заняття з фізичного виховання і ряд інших факторів [1, 8].

Покращення фізичного стану молоді, а отже, і рівня здоров'я, можливе лише за умови проведення систематичних цілеспрямованих занять з фізичного виховання, що мають тренувальні режими і носять розвивальний характер. Одним з таких засобів є баскетбол.

Сучасний баскетбол – це атлетична гра, яка характеризується високою руховою активністю, великою напруженістю ігрових дій та вимагає від гравця мобілізації функціональних можливостей і швидкісно-силових якостей. Грати в баскетбол – означає бути розвиненим фізично, вміти обмірковувати ігрову ситуацію і приймати рішення, бути психологічно стійким чоловіком.

У баскетболі всі фізичні якості, а саме сила, витривалість, гнучкість, спритність і швидкість, розвиваються в тій мірі, в якій це потрібно для освоєння техніки гри та успішних виступів у змаганнях даного виду спорту.

Важливо відзначити, що розвиток основних фізичних якостей спортсмена сприяє подальшому успішному освоєнню техніки захисту і нападу, кидка і прийому м'яча, тактичної підготовки.

Фізична підготовка в баскетболі складається з двох видів – загальної та спеціальної фізичної підготовки. Загальна фізична підготовка – це процес різнобічного виховання фізичних здібностей і підвищення рівня загальної працездатності організму спортсмена.

Основними завданнями загальної фізичної підготовки є: зміцнення здоров'я, виховання основних фізичних якостей, підвищення рівня загальної працездатності, вдосконалення життєво важливих навичок і умінь.

Спеціальна фізична підготовка – це процес виховання фізичних здібностей і функціональних можливостей спортсмена, що відповідають специфіці баскетболу. Завдання спеціальної фізичної підготовки: підвищення функціональних можливостей, що забезпечують успішність змагальної діяльності; виховання спеціальних фізичних здібностей; досягнення спортивної форми.

Специфіка фізичної підготовки баскетболіста полягає в тому, що спочатку необхідно створити базу, фундамент для нарощування сили, а потім постійно її накопичувати. Для цього спочатку працюють над розвитком основних фізичних якостей спортсмена.

Б. М. Шиян характеризує фізичні якості, як розвинуті у процесі виховання і цілеспрямованої підготовки рухові задатки людини, які визначають її можливості успішно виконувати певну рухову діяльність [6, 168].

Також фізичними якостями прийнято називати вроджені (генетично успадковані) морфофункціональні якості спортсмена, завдяки яким можлива фізична активність людини, що проявляється в доцільній руховій діяльності. Так як фізичні якості є вродженими, то їх необхідно розвивати, удосконалювати.

Удосконалення фізичних якостей студентів забезпечується підбором фізичних вправ і методикою проведення заняття. Фізичні якості складають основу рухових здібностей.

Основа розвитку рухових здібностей складають:

- анатоמו-морфологічні особливості мозку і нервової системи (властивість нервових процесів – це сила, рухливість, врівноваженість, будова кори головного мозку);
- фізіологічні особливості (серцево-судинної, дихальної системи, показники кровообігу);
- біологічні особливості;
- задатки спортсмена (зріст, довжина тіла кінцівок, маса тіла, маса м'язової і жирової тканини);
- психодинамічні особливості (темперамент, характер, особливості регуляції, саморегуляція психічного стану).

Однією з головних фізичних якостей у баскетболі є *швидкість*. Швидкість – це здатність людини виконувати рухи з мінімальною для певних умов витратою часу. Ця фізична якість залежить від швидкості перебігу фізіологічних процесів у м'язовій системі та в центральних відділах нервової системи.

Численними дослідженнями встановлено, що швидкість є комплексною руховою якістю, яка проявляється через:

- швидкість рухових реакцій;
- швидкість виконання ненавантажених поодиноких рухів;
- частоту (темп) ненавантажених рухів;
- швидкий початок рухів, що у спортивній практиці називають різкістю [3, 75].

Просту швидкісну реакцію називають реакцією, яка характеризується одним, раніше суворо обумовленим способом відповіді на стандартний, також раніше зумовлений сигнал почати стартові рухи у відповідь на постріл стартера, завершити нападаючу дію в єдиноборстві при свистку арбітра та ін.

До складних рухових реакцій відносять реакції вибору (здатність по ходу реагування швидко вибрати із ряду можливих відповідних реакцій одне адекватне у ситуації, яка виникла) і реакції на об'єкт, який рухається.

Про зовнішні прояви швидкості найчастіше за все судять по швидкості окремих рухів та темпу рухів, циклічно відтворюваних у предметах заданого часу. Ці показники, відображають не тільки швидкість, а також силові та інші рухові здібності, тому оцінювати її за даними показниками можливо лише умовно (щоб виділити з них інформацію про швидкість, звертаються до спеціальних тестових і розрахункових прийомів: вимірюють граничну швидкість і частоту рухів при виконанні їх в полегшених умовах, зіставляють швидкісні і силові показники, розраховані на основі різноманітних тестів та інше.

Сучасна тенденція гри визначає спрямованість технічної підготовки. Високих результатів можна досягнути тільки при високому рівні технічної підготовленості гравців. Для цього баскетболіст повинен:

1. Володіти відомими у сучасному баскетболі прийомами гри та вміти здійснювати їх в різних ситуаціях.
2. Вміти споріднювати прийоми один з одним в будь-якій послідовності в різноманітних умовах гри. Різноманітність дій, комбінування різних прийомів в умовах єдиноборства з суперником.
3. Володіти комплексом прийомів, які в грі приходиться використовувати частіше за інші, і виконувати їх з найбільшим ефектом.
4. Постійно удосконалювати прийоми, покращуючи загальну спорідненість і швидкість їх виконання.

Швидкість є вирішальним фактором у баскетболі. Існують елементарні і комплексні форми прояву швидкості. До елементарних форм відносять: час реакції, час одиночного руху, частота руху. Комплексні форми швидкості проявляються в цілісних технічних діях спортсмена [4].

Основою методики розвитку швидкості являються вправи, які виконуються з максимальною інтенсивністю за короткий час – не більше 6 с.

Використовувати для виховання даної здібності вправи не повинні носити одноманітний характер. Їх завдання – охопити різні групи м'язів, вдосконалювати регулярно діяльність ЦНС, підвищувати координаційну здібність тих, хто займається.

Особливий інтерес представляють дослідження, які направлені на визначення інтервалів відпочинку між виконуваними вправами. В заняттях для виховання швидкісних якостей при повторному виконанні вправи доцільні короткі інтервали відпочинку, з використанням яких можна проводити більш інтенсивні заняття. Однак інтервали відпочинку, як і періоди праці, не повинні бути постійними. Їх потрібно варіювати, щоб запобігти стабілізації рівнів розвитку швидкості та швидкісної витривалості, зв'язаних з адаптацією організму до одноманітної, часто повторюваної праці.

Особливого значення набувають дослідження, в основі яких методичні показання по організації занять. Рекомендується перед виконанням вправи на швидкість проводити розминку не менше 15–20 хв. Особливе значення практика приділяє підготовці опорно-рухового апарату до виконання швидких рухів.

Вправи з переважною направленістю на виховання швидкості повинні використовуватися на початку основної частини заняття, потім потрібно використовувати вправи для розвитку м'язової сили та витривалості.

Вправи, які формують швидкість, повинні бути: технічно нескладними, по тривалості такими, щоб до кінця їх виконання швидкість не знижувалась через втоми. При повторному виконанні швидкісних вправ потрібно використовувати активний відпочинок; наступні вправи виконуються в фазі понад відновлення.

Основним методом розвитку швидкості є повторний метод з максимальною швидкістю. Оптимізація даної якості можлива завдяки використанню комплексу спеціально підібраних вправ, а саме:

- біг з високим підніманням стегна. Стегно піднімається до горизонтального положення, гомілка вільно висить. Опорна нога ставиться на носок (вона повинна бути випрямлена, щоб скласти пряму лінію з тулубом), плечі злегка подаються вперед, руки вільно опущені;

- біг з високим підніманням стегна і подальшим викиданням гомілки вперед;

- біг з закиданням гомілки назад;

- біг поштовхами, по черзі відштовхуючись ногами від підлоги;

- біг у стіни. Стати прямо обличчям до гімнастичної стінки на відстані кроку від неї, взятися за рейку на рівні пояса, тулуб прямий;

- біг вгору по сходах. Виконується в швидкому темпі, повністю відштовхуватися опорною ногою, високо піднімаючи стегна;

- ривок на 15-40-60 м з обертанням м'яча навколо корпусу, ший;

- швидкий біг з високого старту з передачею м'яча з руки на руку. Дистанція до 50 м;

- передача м'яча в парах під час швидкісного бігу. Один гравець біжить особою вперед, інший – спиною вперед;

- швидкісний біг з поворотами. Дистанція від 30 до 50 м;

- ведення на максимальній швидкості з поворотами. Дистанція від 30 до 65 м;

- швидкі передачі м'яча трьома гравцями в три паси з кидком м'яча в кільце 5-7 разів поспіль;

- один гравець виконує кидки по кільцю, два інших подають йому м'ячі (на трійку два м'ячі). Як тільки м'яч випущений з рук, відразу ж слід передача. Виконують 10-15 кидків;

- ведення м'яча на максимальній швидкості від лицьової до лінії штрафного кидка, повернення до щита із закиданням м'яча в кільце. Потім ведення до центру і назад, до протилежної штрафної лінії і назад [2, 67-68].

Слід пам'ятати, що під час відпочинку між повтореннями організм спортсмена повинен повністю відновитися. Кількість повторень повинно бути таким, аби спортсмен виконав вправу без значного зниження швидкості. Вправи для розвитку швидкості повинні бути різноманітними, тобто охоплювати різні групи м'язів, удосконалювати регуляторну діяльність центральної нервової системи, підвищувати координаційні здібності спортсмена [5, 242].

Зміни у розвитку швидкості можна визначити за допомогою контрольних вправ (тестів):

- швидкість рухової реакції визначають за реакцією на падіння предмета. Вихідне положення – стійка, ноги нарізно, руки зігнуті в ліктях і притиснуті до тулуба, пальці стиснуті в кулак. Нульову позначку лінійки викладач розташовує вертикально на рівні нижнього краю розкритої долоні студента. Лінійку випускає з рук несподівано для студента, який повинен схопити її долонею. Чим менша віддал від нульової позначки до нижнього краю долоні, тим краще розвинута рухова реакція;

- частоту рухів визначають виконанням бігу з максимальною швидкістю протягом 6 с. На відстані 25 м від старту на бігову доріжку встановлюють фанерні щитки розміром 10x15 см кожен із написаними цифрами від 25 до 50 через кожен метр;

- швидкість цілісного руху можна визначити за показниками бігу на 10 м, 20 м, 30 і 100 м, як з високого, так і з низького старту;

- виконання максимальної кількості стрибків зі скалкою протягом 5 с, 10 с, 15 с;

- біг на місці з високим підніманням стегна протягом 5 с, 10 с, 15 с [3].

Дослідження показали, що застосування таких вправ в рівному співвідношенні з стрибковими вправами дає кращий ефект в розвитку швидкості і швидкісно-силових якостей.

Таким чином, специфіка швидкості як здатності визначити швидкісні характеристики рухів, являється, в особливостях особисто психічних, центрально-нервових і нервово-м'язових факторів, які забезпечують швидкоплинність рухових дій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Головатенко О. М. Фізична підготовленість студентів ВНЗ: методика розвитку та удосконалення / О. М. Головатенко, Я. І. Олексієнко, І. О. Дудник. – Черкаси: Видавничий відділ ЧІБС, 2013. – 70 с.
2. Гомельский А. Я. Баскетбол. Секреты мастера. 1000 баскетбольных упражнений / А. Я. Гомельский. – М.: «ФАИР», 1997. – 224 с.
3. Келлер В. С. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів / В. С. Келлер, В. М. Платонов – Л.: Українська спортивна Асоціація, 1992. – 269 с.
4. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник для студ. высших учеб. заведений физ. воспитания и спорта / В. Н. Платонов. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 808 с.
5. Портнов Ю. М. Баскетбол: учебник для вузов физической культуры / Ю. М. Портнов [под общей редакцией Ю. М. Портнова]. – М., 1997. – 476 с.
6. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1 / Б. М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.

ЗМІСТ ШВИДКІСНО-СИЛОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ

Анастасія Мельникова

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко О. В.

Сучасний рівень знань і тенденції розвитку фізичної культури і спорту розглядають спортивну підготовку як цілісний багаторічний процес, який потребує сукупності знань з метою досягнення максимально доступних результатів, за рахунок максимальних зусиль [4, 8].

В даний час все зростаюча увага приділяється розвитку швидкої-сили у спортсменів. Під швидкісно-силовими якостями розуміється здатність людини до розвитку максимальної потужності зусиль у найкоротший проміжок часу.

Особливий інтерес дослідників до вивчення взаємозв'язку між швидкістю і силою м'язового скорочення пояснюється тим, що ці дві фізичні якості постійно пов'язані з рухом і визначають його.

Виявлення закономірностей розвитку швидкісно-силових якостей в віковому аспекті має особливо важливе значення, тому що вже в дитячому і юнацькому віці формується руховий аналізатор, закладається фундамент майбутніх спортивних досягнень. Окремими дослідженнями встановлено, що розвиток швидкісно-силових якостей необхідно починати в дитячому та юнацькому віці.

У ряді досліджень виявлена вікова динаміка розвитку швидкісно – силових якостей у спортсменів, визначені періоди найбільш інтенсивного і уповільненого зростання швидкісно-силових показників і проведений аналіз взаємозв'язку рівня розвитку швидкісно-силових якостей і показників, що впливають на їх розвиток.

Так, Н. Н. Гончаровим вперше наведені дані, що характеризують рівень розвитку швидкісно-силових якостей дітей різного віку. Автор спостерігав різке зростання цього рівня в 12-15 років. Відповідно до досліджень, здійснених В. С. Фарфелем, розвиток швидкісно-силових якостей починається з 8 років і триває до 14-15 років. С. І. Філатовим відзначено зміни рівня розвитку швидкісно-силових якостей у віці від 7 до 17 років.

У літературі є вкрай нечисленні відомості про особливості розвитку швидкісно-силових якостей у спортсменів. Лише з 1960 р. почали розроблятися методи розвитку швидкісно-силових якостей у юних спортсменів стосовно окремих видів спорту.

Більшість авторів вважає, що найбільш адекватним віддзеркаленням рівня розвитку швидкісно-силових якостей є результат в стрибку у висоту з місця з відштовхуванням двома ногами. Деякі автори, говорячи про прояв швидкісно-силових зусиль, застосовують термін «стрибучість». В. Ф. Ломейко, І. Г. Баранов «стрибучість» розглядають як одну з найбільш важливих характеристик загальної, а часто і спеціальної фізичної підготовленості спортсменів.

Незважаючи на те, що питанням розвитку швидкісно-силових здібностей присвячена досить велика кількість спеціальних досліджень і відповідних публікацій, багато аспектів вимагають нового вивчення. У зв'язку з цим дана проблема є актуальною.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей розвитку швидкісно-силових якостей студентів на заняттях спортом. Для вирішення поставленої мети були визначені основні **завдання** дослідження:

1. Аналіз науково-педагогічної літератури.
2. Обґрунтування необхідності розвитку швидкісно-силових якостей в процесі занять спортом.
3. Визначення послідовності і методики розвитку швидкісно-силових якостей.

Зміни, що останнім часом відбуваються у сучасному суспільстві, і пов'язані з ними: інтенсифікація праці, комп'ютеризація навчання і виробництва висувають нові підвищені вимоги як до фізичних, так і до психічних якостей людини (концентрація, об'єм і переключення уваги, емоційна стійкість, швидкість дій, специфічна витривалість, спритність та ін.), які можуть удосконалюватися засобами фізичної культури і спорту із спрямованістю на гармонійний розвиток людини.

Статистичні дані свідчать, що приблизно 20% студентів України мають різні відхилення у стані здоров'я, кількість студентів, віднесених до спеціальної медичної групи за останні 5 років збільшилася у 4 рази, більше третини студентської молоді не знають основ здорового способу життя і тільки 6% систематично займаються фізкультурно-спортивною діяльністю [5].

Студентський вік – це період заключного етапу поступового розвитку фізичних, психофізіологічних і рухових можливостей організму. Загалом, численні спостереження свідчать, що у студентської молоді завдяки систематичним заняттям фізичними вправами і спортом підвищується працездатність, розширюється діапазон рухових вмінь і навичок, підвищується розумова активність, регулюється психоемоційний стан, оптимізується організація праці, зберігається здоров'я і нарешті формується здоровий спосіб життя [1, 5].

Великий інтерес представляє проблема взаємозв'язку швидкісно-силових якостей і рухових навичок у студентів на заняттях з фізичної культури і спорту з дисциплін. Щоб сформувати професійні вміння й навички студентів факультетів фізичного виховання педагогічних вузів, які реалізують систему загальнонаукових, педагогічних і спеціальних знань фахівця, потрібні відповідні умови.

Швидкісно-силові вправи вважаються одним із найбільш поширених рухових дій, як у побуті, так і при заняттях фізичною культурою і спортом саме в студентські роки. Вправи стрибкового характеру, швидке переміщення, будь-яких предметів, власного тіла в просторі сприяють розвитку сили м'язів ніг, верхніх кінцівок, спини, черевного преса, удосконалюють швидкість, спритність, гнучкість, силову витривалість, формують точність рухів, виховують рішучість, сміливість і покращують в цілому життєдіяльність організму [3, 128].

Швидкісно-силову підготовку студентів-спортсменів ми поділили на чотири специфічних види прояву сили:

- абсолютну, як максимальне м'язове зусилля, що формується в статичному і динамічному режимах;
- вибухову, як здатність м'язів досягати максимального прояву сили по ходу руху за коротший проміжок часу;
- швидку, яка багато в чому обумовлює швидкісні можливості;
- силову витривалість, як здатність здійснювати тривалі м'язові зусилля без зниження їхньої робочої ефективності.

Умовно всі вправи, які використовуються для розвитку швидкісно-силових якостей можна поділити на три групи:

1. Вправи з подоланням власної ваги тіла: швидкий біг по прямій, швидкі пересування боком та спиною, переміщення зі зміною напрямку; різного роду стрибки на двох ногах, з ноги на ногу, на одній нозі, в глибину, у висоту, на дальність; вправи, пов'язані з нахилами, поворотами тулуба, що виконуються з максимальною швидкістю та ін.

2. Вправи, що виконуються з додатковим обтяженням (пояс, жилет, манжета, навантажений снаряд). До цих вправ можна віднести різного роду біг, всілякі стрибкові вправи, метання і спеціальні вправи, близькі за формою до змагальних рухів.

3. Вправи, пов'язані з подоланням опору зовнішнього середовища (вода, сніг, вітер, м'який ґрунт, біг в гору, тощо).

Система вправ швидкісно-силової підготовки студентів на заняттях спортом спрямована на вирішення основного завдання – розвиток швидкості рухів і сили певної групи м'язів. Рішення цього завдання здійснюється за трьома напрямками: швидкісним, швидкісно-силовим, силовим.

Швидкісний напрямок передбачає використання вправ першої групи, з подоланням власної ваги, вправ, які виконуються в полегшених умовах. До цього ж напряму можна віднести методи, спрямовані на розвиток швидкості рухової реакції (простої та складної): реагування на раптовий зоровий або слуховий сигнал; розчленований метод виконання різних технічних прийомів по частинах і в полегшених умовах.

Швидкісно-силовий напрямок ставить за мету розвиток швидкості руху одночасно з розвитком сили певної групи м'язів і передбачає використання вправ другої і третьої групи, де використовуються обтяження і опір зовнішніх умов середовища.

Практичний досвід роботи і результати досліджень показали, що рівень розвитку абсолютної сили м'язів у студентів при виконанні вправ на середній дистанції не відіграє суттєвої ролі в досягненні високих спортивних результатів. Більше значущі – вибухова і швидка сила і особливо динамічна силову витривалість, що обумовлюють рівень розвитку спеціальної витривалості бігунів.

Дослідження показало, що вплив фізичних вправ значно підвищує рівень швидкісно-силової підготовленості осіб які займаються. Але це можливо лише за умови вірного добору засобів і методів навчання, у відповідності з віковими та статевими особливостями.

При виконанні швидкісних вправ студенти повинні прагнути забезпечити рівень прояву швидкості за рахунок граничної мобілізації сил, швидкості й амплітуди рухів, що відповідають його морфологічним особливостям.

При розвитку швидкісних якостей тривалість пауз варто планувати таким чином, щоб до початку чергової вправи збудливість центральної нервової системи була підвищена, а фізико-хімічні зрушення в організмі вже значною мірою нейтралізовані. Якщо паузи будуть коротшими, в організмі відбудеться відносно швидке накопичення продуктів розпаду, що призведе до зниження працездатності в чергових вправах. Подальше продовження роботи в цих умовах буде значно підвищувати анаеробну (гліколітичну) продуктивність, ніж удосконалювати швидкісні можливості [6, с. 52].

Нами визначено, що взаємозв'язок розвитку фізичних якостей є дуже складним, тому що формується в результаті сумарії самих різних біологічних змін в організмі студента-спортсмена під впливом м'язової роботи. У процесі багаторічного навчально-тренувального процесу під час навчання у вузі співвідношення розвитку фізичних якостей зазнає значних змін. Так, на етапі попередньої підготовки розвиток швидкості, швидкісно-силових якостей, м'язової сили призводить до підвищення рівня розвитку інших фізичних якостей студентів.

Для експериментального дослідження був обраний один з видів легкої атлетики – стрибок у довжину з розбігу. Було виявлено взаємозв'язок (у кількісному вираженні) динамічних, часових і просторових характеристик рухової навички і показників, що характеризують рівень розвитку швидкісно-силових якостей студентів на кожному курсі навчання, саме у студентів які не займаються регулярно спортом.

На основі врахування механізмів взаємозв'язку розвитку швидкості і сили, а також інших фізичних якостей нами з'ясовано, що суттєвого значення для ефективного здійснення фізичного виховання має питання про взаємозв'язок у розвитку швидкості, швидкісно-силових якостей і витривалості у студентів на різних етапах їх навчання. У дослідженні з'ясовано, що в процесі тренування спочатку зростають біохімічні показники, що мають відношення до аеробних процесів (тобто до розвитку витривалості), а потім вже, як би на цій основі, збільшуються показники, що характеризують анаеробні можливості організму спортсмена (що має пряме відношення до розвитку швидкості). Отже, розвиток швидкості пов'язано зі збільшенням загальної витривалості, тому що, не володіючи нею, не можливо вдаватися до великого тренувального навантаження, спрямованого на розвиток швидкості. При недостатньому рівні потенційних можливостей здійснення анаеробних біохімічних процесів величина і тривалість виконання швидкісно-силових навантажень повинні зростати поступово.

Облік особливостей взаємозв'язку швидкісно-силових якостей і формування основного рухового навичку у студентів відповідно року навчання дозволив більш ефективно управляти їх руховою діяльністю, досягати оптимального їх співвідношення.

Чисельними дослідженнями доведено, що систематичні заняття фізичною культурою підвищують функціональні можливості підростаючого покоління, покращують нервово-психічну стійкість до емоційних стресів сьогодення, підтримують розумову та фізичну працездатність на належному рівні, сприяють покращенню навчання та зміцненню здоров'я, прискорюють процес удосконалення рухових здібностей, в тому числі й швидкісно-силових [2, 4].

Проведені наукові дослідження показали, що результативність процесу фізичного виховання необхідно оцінювати не тільки за рівнем розвитку окремих фізичних якостей і функцій, а й за здатністю індивіда ефективно використовувати їх у конкретній руховій діяльності. Це означає, що необхідно аналізувати взаємозв'язок функцій між собою і по відношенню до рівня спортивних результатів.

Таким чином, швидкісно-силові здібності – це здатності, що характеризуються неграничними напруженнями м'язів, які проявляються з необхідною, часто максимальною потужністю у вправах, виконуваних зі значною швидкістю, але не сягаючої, як правило, граничної величини. Вони проявляються в рухових діях, у яких поряд зі значною силою м'язів потрібна й швидкість рухів. При цьому, чим значніше зовнішнє обтяження, тим більшу роль грає силовий компонент, а при меншому обтяженні зростає значимість швидкісного компонента. Для підвищення ефективності швидкісної підготовки велике значення має варіативність рухових дій при виконанні змагальних і основних спеціально-підготовчих вправ за рахунок чергування нормальних, полегшених і ускладнених умов. Таке тренування удосконалює внутрішньом'язову і міжм'язову координацію, здатність до реалізації швидкісно-силових можливостей в умовах змагальної діяльності.

Проблема збереження здоров'я, удосконалення фізичних та координаційно-рухових здібностей студентської молоді на сьогоднішній день є дуже актуальною і потребує з боку науковців, спортивних тренерів та викладачів з фізичного виховання подальшого науково-практичного пошуку в цьому напрямку.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Верхошанский Ю.В. Основы специальной силовой подготовки в спорте / Ю.В. Верхошанский; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 332 с.
2. Козлова К., Дмитренко С., Асаулук А. Модульна технологія стимуляції розвитку швидкісно-силових здібностей юнаків старших класів на уроках фізичної культури // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. праць ВДУ імені Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – Т.2. – С.149–150.
3. Куц О.С. Модельные показатели физического развития и двигательной подготовленности населения центральной Украины / О.С. Куц. – К., 1993. – 255 с.
4. Платонов В.Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение / В.Н. Платонов. – К.: Олимп. лит., 2013. – 624 с.
5. Рыбковский А.Г. Основы планирования тренировочного процесса в скоростно-силовых видах спорта // 36. наук. статей та матеріалів I Всеукр. наук.-метод. конф. "Здоров'я та освіта: проблеми та перспективи". – Донецьк: ДонДу, 2000. – С. 48–51.
6. Теорія і методика фізичного виховання. Том 1. / Під ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олімпійська література, 2008. – 392 с.

ГПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СУДОВІЙ ЛЕКСИЦІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Аліна МОШНЯГУЛ

(студентка III курсу Інституту філології
Київського національного університету ім.Тараса Шевченка)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ляшук А.М.

Сучасні лінгвістичні дослідження приділяють значну увагу висвітленню термінознавчих проблем, які направлено на упорядкування понять і мовних знаків у межах певної терміносистеми. До парадигматичних відношень, як структурних компонентів мовної системи, в термінології відносять гіперо-гіпонімію, дослідження якої дає можливість краще усвідомити мову як систему родо-видових відношень.

Питання термінологічної гіпонімії у різних аспектах досліджували А.В.Суперанська (у загальнотеоретичному аспекті вивчення термінолексикої), І.М.Кочан, Г.П.Мацюк, Т.І.Панько (на матеріалі української спеціальної лексики), Г.Ю.Князева (з позицій вивчення гіперо-гіпонімічної структури лексики як способу пізнання мовної картини світу) та інші мовознавці.

Актуальність дослідження полягає у тому, що англійські юридичні терміни потребують систематизації на основі семантичних відношень між лексичними одиницями, що вживаються на позначення суду, який є ключовим органом регулюючим правовідносини. Хоча питання термінологічної гіпонімії є достатньо дослідженим у різних аспектах та висвітленим у працях багатьох сучасних лінгвістів, ще не було приділено уваги вивченню англійської судової лексики з точки зору відношень смислового включення.

Мета статті – вивчити особливості гіперо-гіпонімічних відношень англійської юридичної лексики на позначення судової системи Великобританії.

Матеріал дослідження – 129 термінологічних одиниць (далі – ТО), що належать до групи судових термінів, відібраних *методом суцільної вибірки* з фахових юридичних словників англійської мови [7; 8]. Матеріалом для аналізу семантичних відношень досліджуваних юридичних термінів англійської мови є корпус 943 семантичних компонентів, виділений на підставі семного аналізу словникових дефініцій термінів.

За М.П.Кочерганом, гіпонімія – це найбільш фундаментальні парадигматичні відношення, за допомогою яких структурують словниковий склад мови об'єднуючи лексичні одиниці у тематичні й лексико-семантичні групи і поля, що надає лексико-семантичній системі впорядкованості [2, с.269].

Гіпонімія передбачає наявність гіпероніма (родового поняття для певного класу об'єктів та його мовного позначення) та гіпоніма (видового поняття одного класу об'єктів) [4, с.85]. Гіпоніми, логічно підпорядковані одному й тому самому гіпероніму, один відносно одного є співгіпонімами, тобто однорідними гіпонімами [5, с. 241].

Гіперо-гіпонімічна організація термінолексикої може відображати як моноієрархічні, так і поліієрархічні зв'язки понять [6, с. 146]. Моноієрархічна система понять створюється шляхом покрокової конкретизації єдиного вихідного поняття додаванням індивідуалізуючих ознак; кожне таке конкретизоване поняття має тільки один підпорядкований елемент. Поліієрархічна система понять передбачає, що вихідне поняття може стати родовим по відношенню до декількох одиниць за різними характеристиками, створюючи таким чином ряди нерівномірної підрядності [1, с.125].

У пропонованому дослідженні розглядаємо гіперо-гіпонімічні зв'язки, які встановлюються при застосуванні компонентного аналізу словникових дефініцій ТО, при якому кожний елемент тлумачення у формі окремого повнозначного слова дорівнює семантичному компоненту [3, с. 8].

Ключовим гіперонімом нашої розвідки виступає англійський юридичний термін **COURT**, який в англійській лексиці права є полісемантичним. Ми спираємося на значення, яке вказує на орган, запроваджений законом для забезпечення суддями правопорядку, що засвідчують 7 сем у його внутрішній структурі: *'body', 'established', 'law', 'administration', 'justice', 'judges', 'magistrates'*. Юридичні терміни у кількості 129 ТО, що вживаються на позначення судового органу, утворюють лексико-семантичне поле лексичних одиниць, об'єднаних на основі спільності змісту та парадигматичних зв'язків між лексемами. Лексична одиниця **COURT** очолює ієрархію родо-видових відношень досліджуваних одиниць і виступає гіперонімом відносно до 128 термінів.

У ході аналізу англійських лексичних одиниць на позначення судового органу було виявлено, що між ними превалюють моноієрархічні відношення, які виявлено у 64% досліджуваних одиниць. Кількісний аналіз показав, що найбільш поширеними (91%) є моноієрархічні відношення між двома термінами, один з яких виступає гіперонімом, а інший – гіпонімом. Прикладом таких відношень слугують лексичні одиниці, що вказують на вузькоспеціалізовані суди: *court – Court of Survey, Court of Inquiry, Moot Court, Court of Conscience, Court of Orphans, Court of the Earl Marshal* та інші. Рис.1 ілюструє моноієрархічні відношення між лексемами англійської судової лексики, які складаються з трьох (напр., *Court – Magistrates' Court – Youth Court*) та чотирьох термінів (напр., *Court – Municipal Court – Prize Court – Instance Court*). Гіперо-гіпонімічні відношення у межах 4 термінів є найменш чисельними оскільки, враховуючи екстралінгварні фактори, їхня внутрішня структура вирізняється відсутністю вказівки на підрозділи у зазначених судових органах.

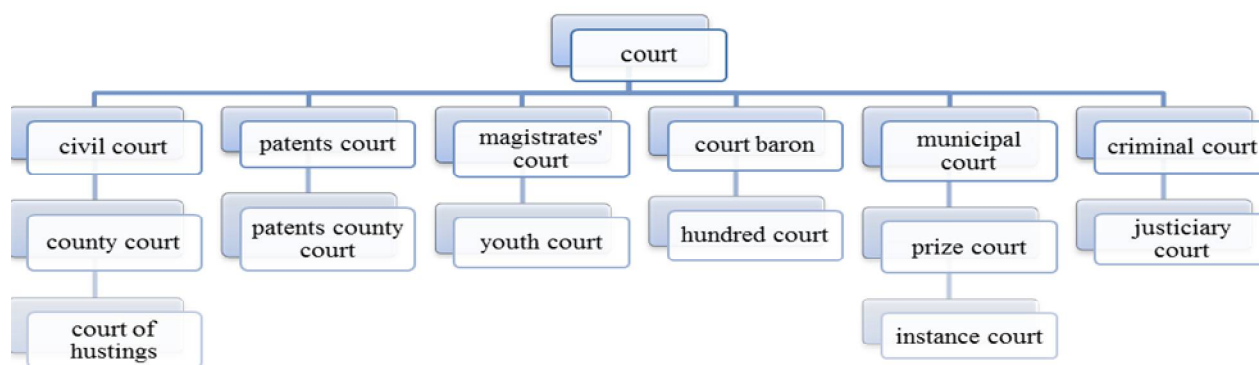

Рис.1

Полієрархічні відношення становлять 36% досліджуваних юридичних термінів у загальній кількості 47 ТО (Рис.2). Особливістю даної групи лексем є те, що гіпоніми терміна **COURT** (46 ТО) виступають гіперонімами (15 ТО) для інших лексичних одиниць об'єднуючи їх тематично. Виходячи з цього, лексеми *Ecclesiastical Court, Forest Court, Supreme Court, Court Martial, Inferior Court, Superior Court* виступають гіперонімами і поділяють досліджувані одиниці на тематичні класи, в які входять гіпоніми зазначених понять. З наведеного рисунку бачимо, що гіпонім *Forest Court* ключового поняття *court* виступає гіперонімом відносно 5 ЛО: *Court of Attachments, Court of Justice Seat, Court of Regard, Court of Sweinmote, Court of the Chief Justice in Eyre*.

ТО *Ecclesiastical Court* є гіперонімом співгіпонімів *Court of High Commission, Consistory Court, Christian Court, Court of Audience, Court of Arches, Court of Archdeacon*, які вживаються на позначення церковного суду, кожен з яких має свої функції та відповідну юрисдикцію. Гіпонім *Court of Arches*, у свою чергу, є гіперонімом відносно до лексеми *Court of Peculiars*, а також термін *Court of Arches* виступає гіпонімом лексеми *Court of Appeal*. Однак це не свідчить про ідентичність ЛО *Ecclesiastical Court* та *Court of Appeal*, навпроти, така особливість показує на здатність ТО *Court of Arches* поєднувати риси обох судових органів, що репрезентують наведені лексеми.

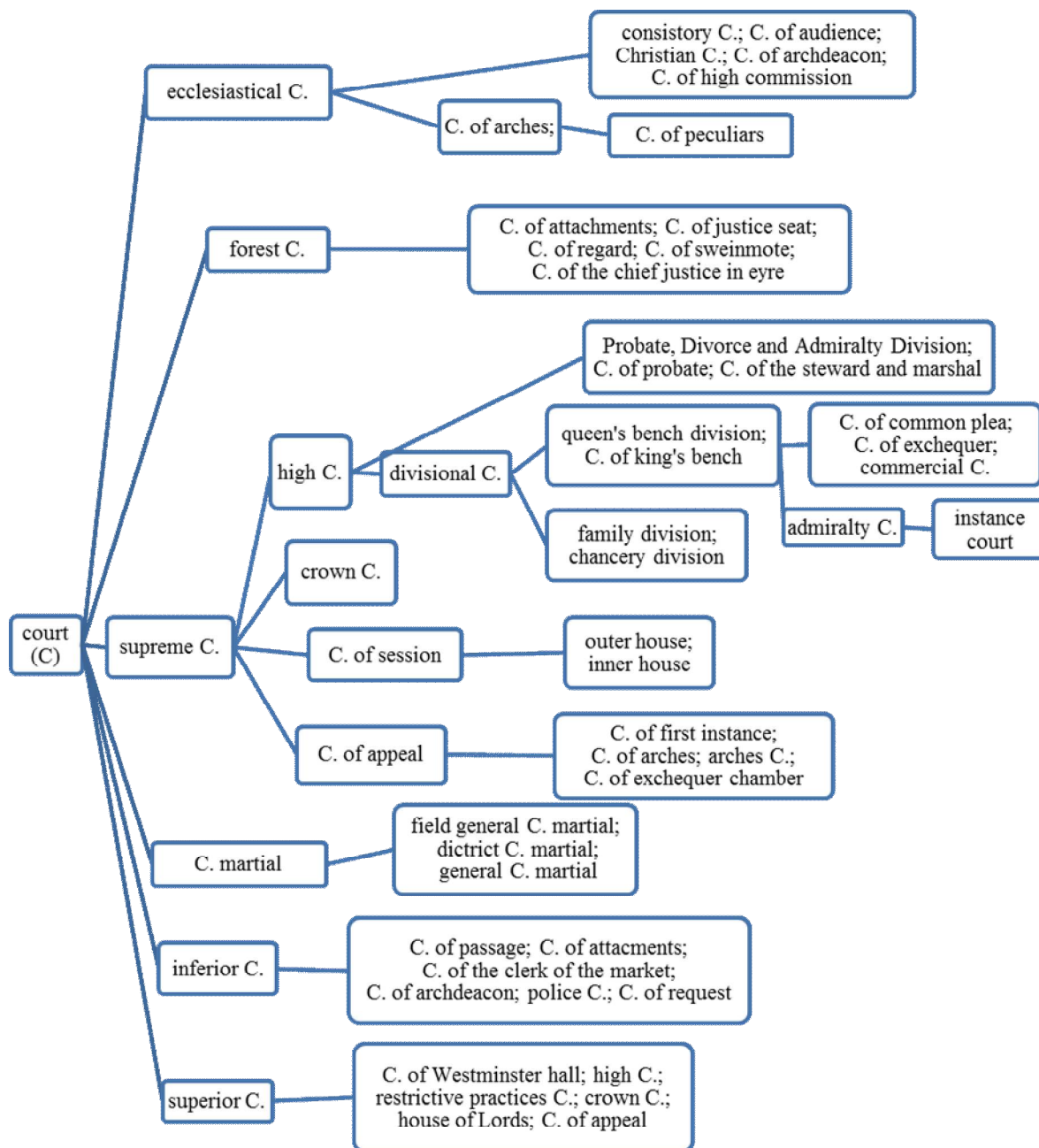

Рис.2

Співгіпоніми *Inferior Court* та *Superior Court* називають нижчі та вищі суди Великобританії. Сема 'subordinate' у семантичній структурі ТО *inferior court* вказує на те, що даний суд підпорядковується вищому. Терміни *superior court* та *inferior court* виступають контекстуальними антонімами, оскільки наявність сем 'not limited' – 'limited', 'jurisdiction' у їхніх дефініціях вказує на протилежність зазначених лексем.

До нижчих судів Великобританії належать також судові органи представлені лексичними одиницями *Court of Passage*, *Court of Attachments*, *Court of the Clerk of the Market*, *Court of the Archdeacon*, *Police Court* і *Court of Request*. У свою чергу, ТО *Court of Westminster hall*, *High Court*, *Restrictive Practices Court*, *Crown Court*, *House of Lords s Court of Appeal* маніфестують вищі суди Великобританії.

Головний судовий орган Сполученого Королівства маніфестує ТО *House of lords*. Семантичні компоненти 'scrutinize', 'legislation', 'judicial', 'function', 'final', 'court', 'appeal', 'civil', 'criminal', 'case' вказують на те, що Палата лордів наділена юридичними, зокрема законодавчими, функціями та виступає останньою інстанцією (*court of last resort*) як для цивільних так і кримінальних справ. В особливо важких випадках, *House of lords* може направити справу до *European Court of Justice*, який також розглядає справи направлені з *Court of First Instance*.

Поряд з *House of lords* у судочинстві Великої Британії є Верховний суд, представлений терміном *Supreme Court of Judicature*. Аналізуючи лексеми англійської судової лексики, ми помітили, що ТО *superior court* та *Supreme Court of Judicature* виступають гіперонімами відносно терміносполучень *Crown Court*, *Court of Appeal*, *High Court of Justice*, що вказує на смислову подібність зазначених гіперонімів. Термін *Supreme Court of Judicature* очолює найбільш чисельний клас семантично споріднених лексичних одиниць у кількості 27 ТО оскільки виступає гіперонімом терміносполучень *Crown Court*, *Court of Appeal* та *High Court of Justice*, на що вказують семантичні компоненти 'part', 'supreme', 'court' у їхніх дефініціях.

Семантичні компоненти 'unlimited', 'jurisdiction', 'criminal', 'case', 'indictment', 'hearing', 'appeal', 'from', 'magistrates', 'court' терміна *Crown Court* репрезентують його необмежену юрисдикцію на вирішення кримінальних справ по висуненому обвинуваченню та повноваження розглядати апеляції судів нижчої інстанції.

Юридична одиниця *Court of Appeal* позначає суд, наділений юрисдикцією розглядати апеляції як цивільних, так і кримінальних справ, тому поділяється на цивільний та кримінальний підрозділи. Їх маніфестують лексичні одиниці *Civil Division* та *Criminal Division*, які виступають антонімами через наявність у своїй структурі семантичних компонентів 'non-criminal' – 'criminal', що вказують на протилежність лексичних значень. Відповідниками зазначеним підрозділам виступають антонімічні терміносполучення *Civil Court* та *Criminal Court*. Зважаючи на їхню семантичну структуру, можемо виокремити дві синонімічні пари: *Civil Court & Civil Division* та *Criminal Court & Criminal Division*. Цивільному суду представленому терміносполученням *Civil Court* протиставляється церковний суд, який репрезентує ТО *Ecclesiastical Court*.

Семи 'appellate', 'jurisdiction', 'civil', 'criminal', 'matter' наявні у семантичній структурі терміна *High Court* ілюструють повноваження судового органу у здійсненні апеляційного судочинства цивільних та кримінальних справ. ТО виступає гіперонімом для наступних термінів: *Chancery Division*, *Family Division* та *Queen's Bench Division*. У ході аналізу ми виявили, що зазначені терміни виступають також гіпонімами терміна *Divisional Court*, який є, відповідно, їхнім гіперонімом. Терміносполучення *Patents Court* та *Patents County Court* виступають гіпонімами терміна *Chancery Division*, на що вказують семи 'part', 'of', 'Division', 'Chancery'. Варто підмітити, що *Patents County Court* є нижчим за *Patents Court of the High Court* на що вказують семантичні компоненти 'cheaper', 'quicker', 'forum'. Коли на чолі держави стоїть король, а не королева, замість *Queen's Bench Division* (застаріла назва – *Court of Queen's Bench*) головним є інший королівський судовий орган, який маніфестує ТО *Court of King's Bench*. За своєю юрисдикцією обидва органи є абсолютно тотожними і взаємозамінними, тому їх можна вважати контекстуальними синонімами. Суд королівської лави, який репрезентує термін *Queen's Bench Division* має свої підрозділи: *Admiralty Court* (морський суд) та *Commercial Court* (суд у торгівельних справах).

Військовий суд, нині представлений лексемою *Service Court*, раніше називав термін *Court Martial* із семемами 'offence', 'against', 'service', 'law' у своїй структурі. Ця лексема виступає гіперонімом відносно термінів, що маніфестують його підрозділи: *General Court Martial*, *District Court Martial* та *Field General Court Martial*. Суд лорда канцлера *Court of Chancery* перетворився у підрозділ Вищого суда, представлений ТО *Chancery Division*.

Лексичні одиниці *Court of Common Pleas* та *Court of Exchequer* на позначення судів загального права, про що зазначають семи 'court', 'common', 'law', об'єдналися з судовим органом представленим терміносполученням *Queen's Bench Division*.

Court of Session також є гіпонімом лексеми *Supreme Court of Judicature*, на що вказує сема 'supreme' у його семантичній структурі. Проте у законодавстві Шотландії *Court of Session* виступає відповідником *Supreme Court of Judicature* в Англії та Уельсі. Наведений приклад демонструє невідповідність родовидових лексичних зв'язків фактичній ієрархії репрезентованих судових органів у юриспруденції Великої Британії. Сесійний суд Шотландії складається з *Outer House*, якому відповідає *High Court*, та *Inner House*, відповідником якого виступає *Court of Appeal*. Виходячи з цього, ТО *Inner House* та *Court of Appeal*, *Outer House* та *High Court*, *Supreme Court of Judicature* та *Court of Session* утворюють синонімічні пари, оскільки їхня семантична структура відбиває смислову подібність.

Також у ході дослідження юридичної лексики англійської мови ми виявили 15 ТО, які вживаються на позначення судових органів, що на сьогодні припинили своє існування: *Court for Consideration of Crown Cases Reserved*, *Court of Chivalry*, *Court of Criminal Appeal*, *Court of Probate*, *Naval Court*, *Restrictive Practices Court*. Однак ЛО, що їх репрезентують, не зникли з лексичного складу англійської мови оскільки вони допомагають у тлумаченні інших юридичних термінів.

Таким чином, проаналізувавши фактичний матеріал, можемо констатувати, що гіперо-гіпонімічна організація досліджуваних термінологічних одиниць відбиває різнорівневі родовидові зв'язки понять та утворює тематичні класи термінів, структуруючи термінолексику відповідно до тематичної ієрархічної організації термінологічної системи англійського судочинства. Результати дослідження показали, що у судовій лексиці, так само як і в будь-якій іншій, гіпоніми вихідного поняття виступають гіперонімами по відношенню до інших термінів. Здійснений аналіз продемонстрував домінування моноієрархічних

відношень лексичних одиниць над поліієрархічними, що вказує на велику кількість вузькоспеціалізованих судових органів в англійській системі правосуддя. На противагу, поліієрархічний тип гіпонімії є менш поширеним в англійській юридичній термінології судочинства через свої складні непрямолінійні зв'язки понять між лексичними одиницями. Також характерним для досліджуваного пласта лексики є наявність відношень смислової подібності та протилежності, виявлених на основі компонентного аналізу семантичної структури юридичних термінів.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо створення тематичної ієрархічної класифікації усіх концептуальних груп юридичних термінів англійської мови з урахуванням інших видів парадигматичних відношень термінологічної лексики – синонімічних та антонімічних, які, як правило, реалізуються, всередині гіперо-гіпонімічної ієрархії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Константінова О. В. Гіперо-гіпонімічні відношення термінів оподаткування в англійській мові / О.В. Константінова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". – Острог: Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2015. – №55. – С.124-126.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. – [2 вид., випр. і доп.]. – К. : Академія, 2006. – 464 с.
3. Ляшук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / А.М. Ляшук. – Кіровоград, 2007. – 23 с.
4. Новиков Л. А. Семантика русского языка : учеб. пособие [для филолог. спец. ун-тов] / Л. А. Новиков. – М. : Высшая школа, 1982. – 272 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
7. Oxford Dictionary of Law edited by Elizabeth A.Martin, 5th edn. – Oxford University Press, 2003. – 551p.
8. Black's Law Dictionary by Henry Campbell Black, M. A., revised 4th edn. – St. Paul, Minn. West Publishing, 1968. – 1882p.

ПРОБЛЕМА МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Олена Новохатська

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівники – кандидат педагогічних наук, доцент Дідич Г.С.

Актуальність дослідження. У зв'язку з використанням засобів сучасної комп'ютерної техніки в навчальному процесі значно зростають вимоги до професійної підготовки вчителя. Крім базових знань, потрібних для здійснення педагогічної діяльності, вчителю необхідно оволодіти основами роботи з сучасним комп'ютером, уміти застосовувати інформаційно-телекомунікаційні технології для досягнення визначених навчально-виховних цілей, освоїти нові організаційні форми навчальної діяльності. Тому перед педагогічними закладами постає необхідність введення спеціальних дисциплін для реалізації поставлених завдань, а також застосування можливостей сучасного комп'ютера в процесі викладання всіх дисциплін. Впровадження мультимедійних засобів у навчальний процес школи дає можливість майбутнім вчителям розширювати коло своїх знань, стимулює до навчання, є дієвим засобом активізації пізнавальної діяльності.

Сучасна система освіти відкриває нові можливості, але водночас висуває підвищені вимоги до професійної підготовки вчителя початкової школи. Адже завдання з виховання особистості, підготовленої до взаємодії у сучасному інформаційному середовищі, може бути вирішене лише вчителем, який володіє сучасними засобами навчання.

Важливою з умов реалізації стратегічних цілей удосконалення національної системи освіти, ефективного розв'язання проблем, що постають перед нею, є підготовка вчителів до застосування мультимедійних засобів навчання.

Постановка проблеми. Аналіз наукових джерел засвідчив, що розгляду проблем музичного виховання впливу музичного мистецтва на розвиток особистості, її духовний світ присвячена значна кількість праць у різних галузях музичної педагогіки таких науковців, як: О. Апраксина, З. Бервецький, Н. Ветлугіна, Г.Дідич,

Е. Жак-Далькроз, Д. Кабалецький, З. Кодай, Ю. Локарева, М. Леонтович, Р. Марченко, К. Орф, О. Ростовський, Л. Хлебникова та ін. В науковій літературі висвітлено різноаспектні проблеми взаємодії людини з комп'ютером на рівні «нової свідомості», «нового мислення», «нових партнерських стосунків» (А. Берг, В. Винокуров, К. Зуєв, М. Сенченко, Ф. Рібаков, Е. Семенюк, Г. Смолян, А. Урсул); методології і теорії комп'ютеризації освіти (Б. Гершунський, О. Довгяло, М. Жалдак, Ю. Машбіц, Н. Морзе, О. Полат, О. Тихомиров та ін.).

Основна мета статті полягає в ознайомленні висвітлення проблеми музичного виховання молодших школярів у науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Для визначення змісту поняття «музичне виховання молодших школярів» необхідно проаналізувати сутнісні ознаки процесу виховання та дослідити провідні педагогічні ідеї, що лягли в основу цілісних систем масового музичного виховання дітей ХХ століття.

Український педагогічний словник С. Гончаренка дає визначення вихованню як процесу цілеспрямованого, систематичного формування та розвитку особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському і культурному житті суспільства. У вузькому розумінні виховання є планомірним впливом батьків і школи на вихованця. Метою виховання є сприяння розвитку у вихованця виявленого обдарування чи утримання якихось задатків відповідно до мети – ідеалу виховання. Виховання поширюється на тіло, душу і дух і ставить завдання утворення із задатків і здібностей, що розвиваються, гармонійного цілого, а також набуття підростаючим вихованцем сприятливих для нього самого і для суспільства душевно-духовних установок стосовно до інших людей, сім'ї, народу, держави тощо [1, с.53].

У цьому словнику знаходимо визначення поняття «музичне виховання» – процес цілеспрямованого пізнання музики, розвиток музично-естетичних смаків людини, збагачення її музичної культури та здібностей. Музичне виховання розвиває любов до музики, вдосконалює здатність розуміти музичне мистецтво, співпереживати, сприймати його з естетичною насолодою. Засобами музичного виховання є: музична освіта, як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для практичної музичної діяльності, а також процес їх засвоєння; практична музична діяльність, слухання музики [1, с.219].

Проаналізуємо провідні педагогічні ідеї, що стали визначною віхою розвитку музичної педагогіки ХХ ст. – цілісні системи масового музичного виховання дітей, створені за кордоном Е. Жак-Далькрозом, К. Орфом, З. Кодая та у вітчизняній музично-педагогічній науці – М. Леонтовичом, М. Лисенком, К. Стеценком, Д. Кабалецьким, Н. Ветлугіною, О. Апраксіною, О. Ростовським, Р. Марченко, Л. Хлебниковою, Л. Масол та ін.

Системи музичного виховання угорського композитора З. Кодая та австро-німецького педагога-музиканта, композитора К. Орфа, незважаючи на відмінності, мають багато спільного: це опора на народну музику, музичне виховання дітей через активний розвиток всього комплексу їхніх здібностей.

Аналізуючи систему музично-ритмічного виховання, створену швейцарським педагогом і композитором Емілем Жак-Далькрозом (1865-1950), О. Ростовський відзначає що вона стала протилежністю традиційній співацькій концепції музичного виховання і була реакцією музиканта-педагога на однобокий інтелектуалізм шкільного навчання, коли тіло перебуває у бездіяльності; на обмеженість фізичних занять, коли інертні розум і почуття [10].

О. Леонтьєва зазначає, що працюючи з дітьми, Жак-Далькроз дійшов висновку, що головними недоліками традиційної методики є ізолюваність видів діяльності й поділ процесу осягнення музики на низку навчальних дисциплін, позбавлення музичного виховання його сутнісної основи – емоційності. Повернення процесу музичного виховання до емоційності та розвиток справжньої музикальності можливі лише на шляху естетичного осягнення музики та її виражальних засобів. Найважливіше у музичному навчанні, на думку Жак-Далькроза, попереднє і супутнє осягнення музики. Виховання музикальності немислиме поза музичним сприйманням. Лише повноцінне сприймання закладає основу музикальності дитини, тільки на цій основі можливе навчання і подальший музичний розвиток. "Музичне виховання повинно повністю ґрунтуватися на слуханні або у будь-якому разі на сприйманні музичних явищ", – підкреслював Жак-Далькроз [8, с.198]. Педагог прагнув до виховання музикальності як першооснови музики, до відновлення триєдності музики, слова і руху як засобу формування гармонійно розвинутої особистості, пише О. Леонтьєва. Він уважав неприпустимим розвиток у дітей лише репродуктивних, наслідувальних здібностей. Жак-Далькроз помітив, що діти значно легше запам'ятовують пісню, якщо спів супроводжується рухами. Узгодженість рухів і ритмічної музики викликає у них особливу радість, естетичне задоволення, відчуття розкритості й свободи. Тому Жак-Далькроз почав використовувати у безпосередньому зв'язку з музикою, її темпом, ритмічним малюнком, фразуванням, динамікою, штрихом спеціальні вправи, до яких входили найрізноманітніші рухи – крокування, біг, стрибки, танцювальні й пластичні рухи. Використовувалися також вправи, спрямовані на виховання швидкої реакції – уміння швидко включитися у рух, переривати або змінювати його. Педагог вважав, що м'язи і нервова система

мають бути привчені до відтворення різноманітних ритмічних рухів, а вухо – здатним правильно сприйняти музику, що дає поштовх цьому рухові. Осягнення першооснови музики – ритму – буде успішним при виявленні "ритмопластичного" образу. "Без тілесних відчуттів ритму... не може бути відтворений ритм музичний", – стверджував Жак-Далькроз. Головний його девіз – "Ти сам твір мистецтва, відкрий мистецтво в самому собі, у своєму тілі" [8, с.193]. Завдяки використанню людського тіла як своєрідного музичного інструмента водночас розвивається ритмічне почуття, співацький голос і рухова координація, закладаються умови для формування інших компонентів музикальності.

У своїх пошуках педагог залишався передусім музикантом і на ритмо-пластичній основі намагався здійснювати власне музичне виховання. На відміну від звичайної гімнастики, підпорядкованої лише метру, в ритмічних вправах Жак-Далькроза усі рухи йшли від музики і мали розкривати її емоційний зміст. Тому музика була провідним системотворним елементом музичних занять.

Ідеї Жак-Далькроза щодо творчого розвитку особистості своєрідно розвинув німецький композитор і педагог Карл Орф (1895 – 1982). Аналізуючи його музично-педагогічну концепцію О. Олексюк відзначає що він уважав головною метою музичного виховання розвиток творчого потенціалу особистості [9]. Музичне виховання за його системою здійснювалося в процесі "елементарного музикування" (термін К. Орфа). Суть цієї діяльності полягає в синтезі музики і мови. Музика пов'язується з рухами, пантомімою, театралізованою грою.

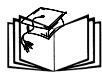
Свою експериментальну роботу К. Орф узагальнив у посібнику "Шульверк" [3]. Велику увагу він приділяв гармонії, ритмічному вихованню, грі на музичних інструментах. Міжнародним центром підготовки за системою К. Орфа став його інститут у Зальцбурзі. Орф уважав, що активному розвитку музикальності сприяє дитяча творчість, а саме: гра на музичних інструментах, спів та ритмічні рухи. Він розробив дитячий інструментарій: ксилофони, металофони, гlockenspielі, літаври, барабани, тарілочки, блок-флейти та ін. Композитор використовував й природні "інструменти" – руки і ноги дітей для створення будь-яких шумових ефектів (оплесків, клацання та ін.), з тією ж метою вдало застосовував мовні композиції. Для впровадження своєї системи К. Орф склав також збірку народних пісень. Найбільш сильною та істотною стороною системи К. Орфа є її спрямованість на розвиток творчої ініціативи дітей, яка ґрунтується на розробленому комплексі інструментально-мовних імпровізацій. Намагаючись проникнути у таємниці природної музикальності людини, К. Орф виходив з того, що кожен крок в осягненні духовного у мистецтві є водночас утвердженням його елементарної першооснови. Першоджерелом музики він уважав ритм, якому не можна навчити, але який можна вивільнити у людині як живу силу організму і всього біологічного життя [3].

На думку Орфа, музичне виховання не повинно обмежуватися розвитком слуху, ритму, слуханням музики, навчанням співу і гри на інструментах. Завдання музичного виховання – стимулювати і спрямовувати творчу фантазію, уміння імпровізувати, творити у процесі індивідуального і колективного музикування. У цій роботі слід опиратися на зв'язок музики з жестом, словом, танцем, пантомімою.

Власна дитяча творчість, навіть найпростіша, власні дитячі знахідки, навіть найскромніші, власні дитячі думки, навіть найнаївніші, – ось що створює атмосферу радості, формує особистість, виховує людяність, стимулює розвиток творчих здібностей – така одна з головних ідей музично-педагогічної концепції К. Орфа. З нею нерозривно пов'язана й інша ідея – закласти міцний фундамент музикальності, під яким розуміється музично-ритмічне відчуття і музичний слух, що дають змогу переживати і розуміти музику та вільно в ній орієнтуватися і творити [3].

Кінцевою метою музичного виховання К. Орф уважав виховання особистості в дусі гуманізму, вивільнення пригнічених цивілізацією її природних сил, розвитку творчих здібностей. "Ким би не стала надалі дитина – музикантом чи лікарем, учнем чи робітником, – писав К. Орф у "Шульверку", – завдання педагога – виховати у ній творче начало, творче мислення. В індустріальному світі людина інстинктивно хоче творити і цьому слід допомогти. Проте прищеплені бажання і вміння творити виявлятимуться у будь-якій сфері майбутньої діяльності дитини" [3, с. 28]. Новаторство педагога особливо виявилось у продуманому використанні "елементарної музики". Який зміст вкладався ним у це поняття? Насамперед, слово "елементарний" означає: первісний, початковий, найпростіший, головний. Елементарна музика – це зовсім не примітивна музика, вона опирається на ті народні музичні й мовні джерела, які дали їй початок. Елементарна музика, елементарний інструментарій, елементарні словесні тексти стали для К. Орфа головними засобами виховання дітей. Він писав: "Елементарна музика, слово і рух, ігри і все, що пробуджує і розвиває духовні сили, створюють основу для розвитку особистості, основу, без якої ми прийдемо до душевного спустошення... Слід підкреслити, що елементарна музика у школі має бути не чимось додатковим, а основоположним. Йдеться не лише про власне музичне виховання, а й формування людської особистості: у навчальній роботі це виходить далеко за межі так званих уроків музики і співу. Фантазію і здатність до переживання слід розвивати у ранньому віці. Усе, що дитина переживає усе, що у ній пробуджене і виховане, виявиться протягом усього її життя" [3, с. 63].

Педагог вважав, що для дійового музичного виховання надзвичайно важливо, щоб дитина з ранніх років могла припасти до живих джерел мистецтва, навчалася зі слова, ритму, руху творити музику. Тому він

відмовився від використання на першому етапі композиторської музики і обрав шлях активізації музичної діяльності дітей через їхнє власне музикування, спонукаючи цим до імпровізації й створення власної музики.

В основі системи музичного виховання угорського композитора З.Кодая лежить визнання ним універсальної ролі хорового співу. Він створив так звану релятивну систему сольмізації. В цій системі використовуються буквенні назви звуків, умовні ритмічні малюнки (склад «ті» – восьмі, склад «та» – четвертні) та ручні знаки, що позначають кожен звук. З. Кодай [10] довів, що заняття музикою стимулюють успіхи учнів з інших предметів. Виходячи з найприроднішого для Угорщини вокального співу як основного виду музичної практики, З. Кодай розробив дуже ефективну систему національного музичного розвитку.

Питання музичного виховання З. Кодай розглядав у контексті гармонійного виховання людини, в рамках універсальної культури, що складається, на його думку, з традиції, смаку, духовної цільності. Кінцева мета, до якої має спрямовуватися музичне виховання, – "разом з учнем проникати у душу музики, прагнучи таким чином, щоб і музика проникла в душу учня" [9].

Вихідною позицією педагогічної концепції З. Кодая стало переконання у тому, що основою музичної культури нації, а отже, музичного виховання, має стати народна музика. Виховання лише тоді буде ґрунтовним, коли воно проростатиме з рідної національної культури. Тому головну увагу в музичному вихованні він приділяє ознайомленню зі скарбами народної пісні. Народну пісню педагог розглядав як рідну музичну мову дитини, якою, як і і рідною словесною мовою, слід оволодіти найраніше [9].

Таким чином, для педагогічної концепції З. Кодая характерні орієнтація на масове музичне виховання, розвиток співацько-хорових традицій європейської музичної педагогіки, прагнення до розширення музичної грамотності дітей, опора на національну інтонаційно-ладову і метро ритмічну основи.

При розгляді педагогічних ідей Е. Жак-Далькроза, К. Орфа і З. Кодая О. Ростовський вказує на спільність їхніх підходів до питань музичного виховання, та відмінність у виборі шляхів і засобів навчання [10]. Спільним для названих музикантів-педагогів є прагнення засобами музики вплинути на духовний світ дитини, сприяти гармонійному розвитку особистості, вихованню емоційної чутливості та музичних здібностей; засвоєнню музики як специфічної мови людського спілкування. Творці систем музичного навчання були переконані, що виховання музичності неможливе поза музичним сприйманням, що навчанню гри та співу по нотах має передувати досвід живого спілкування з музикою.

Зрозуміло, що жодна з розглянутих методик не може бути використана у наших школах як цілісна система. Українська музична педагогіка має свої принципові засади, опирається передусім на досягнення національної культури, усталені виховні традиції, досвід музикування, навчальні можливості тощо. Проте ґрунтовне знання методичних систем Е.Жак-Далькроза, К. Орфа і З. Кодая необхідне, бо в кожній них творчий учитель зможе знайти багато практичних методів і прийомів навчання учнів.

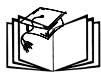
Зокрема, значну цінність становлять методичні знахідки Е. Жак-Далькроза, які доцільно використовувати і розвивати. Якщо розглянути ідеї Е.Жак-Далькроза через призму української музичної етнопедогогіки, можна виявити їхню близькість до народних традицій музичного виховання. Йдеться про дитячі ігрові пісні, основою яких є рухи під музику, інсценізація, елементи хореографії (наприклад, "Дибидиби", "Два півники", "Подоланочка", "Зробим коло", "Іде, іде дід, дід", "Біла квочка" тощо).

Розглянемо музично-педагогічні погляди видатних українських композиторів М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка та їхній внесок в організацію музичної освіти, який сприяв плідному розвитку національної педагогіки мистецтва. Ґрунтуючись на попередніх здобутках, зокрема досвіді Києво-Могилянської академії, вони розвинули їх далі. Це, зокрема, стосувалося способів використання музики з метою формування особистості.

Спільність позицій українських композиторів проявлялась у визнанні загальнодоступного і виховного характеру навчання музики, її значення для гуманітарної освіти. Так, своєю творчою, організаційною та педагогічною діяльністю, зокрема створенням у Києві Музично-драматичної школи, заклав фундамент для підготовки музично-педагогічних кадрів в Україні М. Лисенко.

Щедрою була педагогічна спадщина К. Стеценка, який одстоював принцип взаємозв'язку музики з комплексом мистецтв. Він обґрунтував важливість доповнення слухових вражень у процесі сприйняття музики іншими сенсорними відчуттями, вважаючи, що знання, здобуті лише на основі слухових уявлень, є абстрактними [9].

Ця теорія була розвинена в діяльності М. Леонтовича, котрий висував ідею поєднання кольорів зі звучанням музичного твору як однієї з найважливіших умов цілісного сприйняття художнього образу. З цією метою він розробив власну систему показу мистецького матеріалу, що ґрунтувався на співвідношенні світлотіней і кольорів із музичними звуками. Він підкреслював, що кожен педагог мусить викладати музику в контексті інших наукових і художніх знань. Сам М. Леонтович, працюючи вчителем музики, постійно поповнював свої знання у царині філософії, математики, географії, історії, літератури, малярства, скульптури, архітектури і наголошував на важливості комплексного застосування цих дисциплін у процесі навчання і виховання учнівської молоді [6].

М. Леонтович, музичне виховання у масових школах пов'язував з пісню як найправдивішим за своєю етичною і художньою суттю життєвим явищем. Він послідовно дотримувався принципу визначальної ролі фольклору в музичному навчанні дітей, пропонував починати з безнотного співу на основі народних мелодій, які вважав незамінними в оволодінні нотною грамотою. Однак невдовзі М. Леонтович трагічно загинув, і його педагогічна спадщина, схована в архівах, близько 70 років була майже невідомою педагогічній громадськості й не могла виявити належного впливу на розвиток української музичної педагогіки [6]. Видана лише у 1989 р. книга М. Леонтовича «Практичний курс навчання співу у середніх школах України» свідчить про те, що у 20-х роках ХХ ст. в Україні склалась своєрідна, музично-педагогічна школа, яка відіграла помітну роль у вихованні дітей [7].

Принципово новий напрям у музичній педагогіці ХХ ст. відкрила музично – виховна концепція видатного композитора і педагога сучасності Д. Кабалецького (1904-1987). Вона увібрала досягнення вітчизняної й світової педагогіки і спрямована на формування у дітей цілісного естетичного ставлення до явищ музичної культури. Головний його девіз: "Навчання музики – засіб, виховання музикою – мета" [4]. Мета музичного виховання, на його думку – формування музичної культури як невід'ємної частини духовної культури особистості.

Музична культура особистості характеризується тим, якою мірою вона здатна засвоювати музичні цінності. На думку Д. Кабалецького, музичну культуру особистості визначають любов до музики і розуміння її в усьому багатстві форм і жанрів; особливе "відчуття музики", що спонукає сприймати її емоційно, відрізняючи хорошу музику від поганої; уміння чути музику як змістовне мистецтво, що несе в собі почуття і думки людини, життєві образи й асоціації, здатність відчувати внутрішній зв'язок між характером музики і характером виконання [4]. Отже, під музичною культурою особистості розуміють її індивідуальний соціально-художній досвід у сфері музичного мистецтва, зміст естетичного, ціннісного, особистісного ставлення до музики.

На відміну від Е. Жак-Далькроза, К. Орфа і З. Кодая, Д. Кабалецький вважав, що в основі музичного виховання лежить активне сприймання музики. "Лише тоді музика може виконати свою естетичну, пізнавальну і виховну роль, коли діти навчаються по-справжньому чути її й роздумувати про неї, – підкреслював педагог. – Справжнє, відчуте і продумане сприймання музики – основа усіх форм прилучення до музики, тому що при цьому активізується внутрішній духовний світ учнів, їх почуття та думки і поза сприйманням музика як мистецтво взагалі не існує" [4;1]. Учні мають учитися сприймати музику в будь-якій формі спілкування з нею, під час співу, гри на музичних інструментах, у процесі власне слухання тощо.

Д. Кабалецький підкреслював важливість хорового співу для формування музичної культури школярів. Увесь процес навчання співу має сприяти активному, зацікавленому і творчому ставленню учнів до музики. Поступове набуття виконавської майстерності й збагачення загальної музичної культури дітей стають передумовами їхнього прагнення до досягнення, навіть при масовому музичному вихованні, рівня справжнього мистецтва. "Кожен клас – хор! – ось ідеал, до якого має спрямовуватися це прагнення", – писав педагог [4; 2].

Досягненню мети музичного виховання підпорядковане й вивчення музичної грамоти, яку Д. Кабалецький розуміє значно ширше – як музичну грамотність, тобто здатність сприймати музику як живе й образне мистецтво, народжене життям і нерозривно пов'язане з ним [5]. Засвоєння нотної грамоти не є самоціллю і повністю підпорядковане виховним завданням.

Розглянуті концептуальні підходи до музичного виховання визначили методичну новизну створеної під керівництвом Д. Кабалецького шкільної програми з музики. Її особливістю є, насамперед, тематична побудова, що дало змогу об'єднати усі види музичної діяльності дітей (спів, вивчення музичної грамоти, гра на музичних інструментах, імпровізація, ритмічні рухи під музику, власне слухання тощо) на одному уроці. Цілісність уроку досягається за рахунок єдності усіх складових елементів, оскільки в основу його побудови покладені не різні види діяльності, а різні грані музики як єдиного цілого. Це дає змогу вносити в урок будь-які контрасти, необхідні для підтримання уваги учнів, створення творчої атмосфери. Формування музичної культури – основа уроку, його зміст, який може мати різне художньо-педагогічне втілення, адже нескінченно різноманітним є музичне мистецтво і життя, яке воно відображає.

Запропонований принцип тематизму, як і вся музично-педагогічна концепція, проростає з музики і на музику опирається, природно пов'язує музику як мистецтво з музикою як шкільним предметом. Темати програми мають музично-естетичний, а не тільки навчально-музичний характер і відкривають реальну можливість досягнення цілісності та єдності навчального процесу не лише в межах одного уроку, а й протягом чверті, півріччя, навчального року і всього навчального курсу. Ці теми – своєрідні етапи розвитку музичного сприймання школярів. Зміст і логіка тематизму визначаються особливостями розвитку художнього мислення дітей, накопиченням практичного досвіду, можливостями усвідомлення зв'язків музики з життям. Вокально-хоровими, музично-ритмічними та іншими практичними навичками учні оволодівають у тісному зв'язку із засвоєнням конкретної теми. Таким чином, принцип тематизму виступає важливим вихідним положенням, на якому вибудовується шкільна програма.

Висновок. Проаналізувавши науково-методичну літературу, можемо дати визначення поняттю «музичне виховання». Музичне виховання – це процес цілеспрямованого пізнання музики, розвиток музично-естетичних смаків та музикальності людини, збагачення її музичної культури та здібностей; це процес передачі суспільно-історичного досвіду музичної діяльності новому поколінню з метою підготовки його до майбутньої роботи не лише в цій сфері, а й в інших галузях.

Ціллю музичного виховання є розвиток музикальності дитини, який відбувається у процесі засвоєння дитиною суспільно-вироблених способів і дій. Це свідчить про тісний зв'язок між вихованням, навчанням та розвитком дитини і про детермінуючу роль перших двох. Музичний розвиток розглядається як якісні зміни психічних процесів, що викликаються внутрішніми закономірностями музичних переживань дитини і зовнішніми обставинами її життя і виявляється у здатності сприймати музику, займатися практичною музичною діяльністю у сукупності музичних знань, умінь та навичок.

Відповідно проаналізованої науково-методичної літератури можемо визначити компоненти музичного розвитку дітей молодшого шкільного віку: емоційний, слуховий, ритмічний та творчий. Показником рівня розвитку емоційного компоненту – емоційний відгук на музику, що виявляється у поведінці дитини під час слухання музики, у словесних характеристиках музичних образів та малюнках. Показником рівня розвитку слухового компоненту – чистоту інтонування мелодійної лінії, володіння відповідним діапазоном голосу, слухову увагу, почуття ладу. Показником рівня розвитку ритмічного компоненту будемо вважати здатність до точної і чіткої передачі ритмічного малюнку. Показником рівня розвитку творчого компоненту є інтерес до музично-творчої діяльності, наявність музичної уяви, здатність імпровізувати, складати мелодію, ритмічний малюнок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Горюнова Л. На пути к педагогике искусства // Музыка в школе, 1988 – №2. Л.Горюнова – С.7-17.
3. Элементарное музыкальное воспитание по системе К. Орфа / Под. Ред. Л. Баренбойм. – М.: Советский композитор, 1978. – 368 с.
4. Кабалевский Д. Воспитание ума и сердца: Кн. Для учителя / Д. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.
5. Кабалевский Д.Б. Прекрасное пробуждает добро / Д.Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1973. – 336 с.
6. Творчість М. Леонтовича: Збірка статей. / Упорядник В. Золочевський М.Леонтович.
7. Леонтович М. Практичний курс навчання співу у середніх школах України / Упор. Л.О. Іванова М.Леонтович – К.: Муз. Україна, 1989. – 136 с.
8. Леонтьева О. Карл Орф / О. Леонтьева. – М.: Музыка, 1984. – 334 с.
9. Олексюк О. М.Музична педагогіка: Навчальний посібник / О.Оле-сюк – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
10. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі / О.Я. Ростовський – Тернопіль: Богдан, 2000. – 215 с.

ОСОБЛИВОСТІ СТОРИТЕЛІНГУ В ЖУРНАЛІСТИЦІ З ПОЗИЦІЇ МУЛЬТИМЕДІА, ТРАНСМЕДІА ТА КРОСМЕДІА

Катерина Ободовська

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ткаченко І. А.

Вступ. Швидкий розвиток електронних технологій став основною причиною формування інфокомунікаційних процесів. Для сучасного інформаційного суспільства характерним є синтез різноманітних форм, видів, технік і методів. Відзначимо, що ця тенденція простежується у різних суспільних сферах, зокрема у мистецтві та журналістиці.

Якщо ж говорити виключно про медіасферу, то поява і стрімке поширення Інтернет-технологій створили унікальне інформаційне середовище, в якому в одне ціле синтезуються різні види текстових, візуальних і аудіальних даних. Ці зміни, у свою чергу, зумовили поширення нових явищ у журналістиці, одним з яких є жанр сторітеллінгу. Але зазначимо, що спочатку це явище розвинулося у бізнес-сфері. А основне завдання сторітеллінгу першочергово полягало у трансляції цінностей корпоративної культури. Згодом явище отримало нові форми у зовсім інших сферах, зокрема у психології, театрі, а тільки потім у журналістиці.

Постановка завдання. Сторітеллінг як один з ефективних способів подачі інформації сьогодні застосовується як у зарубіжних, так і в українських ЗМІ. Незважаючи на його активне використання, особливості тенденції є малодослідженими у сфері реального інформаційного простору. Більш того, це поняття навіть не має чіткого визначення. Трактувати сторітеллінг досить складно, оскільки тенденція має безліч проявів у кардинально різних сферах суспільної діяльності. Незважаючи на це, ми будемо розглядати

сторітеллінг у сфері журналістики узагальнено. Окрім цього, розробимо чітку класифікацію, зважаючи на шляхи та методи поширення інформації.

Мета статті. Головна мета роботи полягає у розробці системного визначення сторітеллінгу, а також у комплексному дослідженні проявів цього явища у медійній сфері.

Аналіз публікацій. Грунтовних досліджень жанру сторітеллінгу у журналістиці поки що немає. Але Джоанна Сінклер розглядала це явище в якості інструмента інформаційного моделювання соціальної реальності [1], а Вікторія Шевченко намагалася пояснити його становлення у журналістиці [2].

Виклад основного матеріалу. Аморфність сторітеллінгу не дає можливості науковцям розробити чіткого визначення для трактування цього поняття. Але ми будемо зважати на особливості сторітеллінгу у різних соціальних сферах. Зокрема віце-президент з маркетингу компанії «Yahoo» Сет Годін вважає, що сторітеллінг – це своєрідний інструмент спілкування з людьми [3, С. 101]. А засновники порталу «Tilda Publishing» розглядають сторітеллінг як один із способів передачі інформації або поширення ідеї через розповіді історій [4].

Ми, у свою чергу, врахували особливості тенденції сторітеллінгу у всіх сферах. На нашу думку, сторітеллінг – це унікальний інструмент поширення інформації та впливу на свідомість людини з метою мотивування до певних дій, якому властива унікальна візуальна форма. Ми не претендуємо на завершеність цього визначення, оскільки це явище динамічно розвивається. А саме тому через деякий час жанр може отримати нові прояви і в інших сферах.

Ще одна проблема полягає у відсутності чіткої класифікації сторітеллінгу у журналістській сфері. Це є суттєвим недоліком, оскільки нарративна форма розповіді сьогодні вважається одним з найефективніших способів донесення інформації до реципієнта. Саме тому на основі особливостей мультимедійного, трансмедійного та кросмедійного типу поширення даних ми розробимо власну класифікацію цього явища у сфері медіа.

Прикладом мультимедійного сторітеллінгу є проект «Snowfall: The Avalanche at Tunnel» [5] від американської газети «The New York Times». Саме його публікація стала основною причиною поширення унікального тренду в сфері онлайн-журналістики під назвою «лонгрід» (longread). Особливість мультимедійного сторітеллінгу полягає у його інтерактивності. Для візуалізації однієї історії використовуються різноманітні матеріали, але найпоширенішими до сьогодні залишаються фотографії та відеоролики. Відзначимо, що приклади мультимедійного сторітеллінгу зустрічаються сьогодні в українській онлайн-журналістиці. Зокрема у такому форматі працює редакція сайту «Cultprostir» [6].

Наступним різновидом цього явища у журналістиці за типом медіаканалів та медіаформ є кросмедійний сторітеллінг. Основна мета цього явища полягає у охопленні максимальної кількості реципієнтів. Метод кросмедіа активно застосовується зарубіжними та українськими новинними агентствами. Якщо говорити детальніше, інформація спочатку публікується на офіційному сайті агентства, а потім практично без змін поширюється через інші канали інформації, зокрема через радіо, телебачення, журнали та газети. Суттєва ознака кросмедійного сторітеллінгу полягає у тому, що структура матеріалу, який розповсюджується у медійному просторі, залишається ідентичною, незалежно від методу його поширення [7].

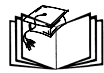
Наступний різновид – трансмедійний сторітеллінг. За допомогою цього підходу можна поширити інформацію у різних формах. У якості прикладу можемо згадати про проєкт редакції британської газети «The Guardian», яка випускає і друкований варіант газети, і електронний. Також трансмедійним є проєкт «The Ukrainians» [8]. Інтерв'ю публікуються в електронному форматі. Але у 2015 році матеріали з'явилися і у друкованій формі [9].

Варто відзначити, що важливу роль у сторітеллінгу відіграє інтерактивність. Створення лонгріду не є можливим без застосування фотографій та відео. Але використання таких візуальних засобів можливе лише під час створення електронних лонггідів. У друкованій формі візуалізація обмежується лише зображеннями та фото. Саме тому у книгах та журналах, у яких інформація подається у жанрі сторітеллінгу, важливим є текстове наповнення. Воно є основною комунікативною ланкою між автором історії та реципієнтом. Фотоматеріали відіграють у такому випадку другорядну роль.

У електронній формі сторітеллінг має кардинально інші ознаки. До прикладу, можна використовувати різноманітні інструменти для візуалізації даних. Мова йде не тільки про фото, а ще й про відео. Але найголовніше те, що історії можна доповнювати інтерактивними картами, якщо це дозволяє тематика. Саме тому автори електронного сторітеллінгу звертають увагу реципієнтів на візуальні дані, а не на текстове наповнення. У цьому і полягає основна відмінність між друкованою та електронною формою матеріалу у жанрі сторітеллінг.

Незважаючи на це, текст все-таки залишається одним з основних компонентів лонггріду. Сторітеллінг у журналістиці, як правило, використовується лише у межах публіцистичного стилю. Пояснюється це тим, що нарративна форма розповіді у будь-якому випадку характеризується суб'єктивізмом. Цю особливість достатньо легко прослідкувати на синтаксичному рівні колумністичних текстів. Як відомо, авторські колонки мають чітку емоційну складову, використання якої не допускається, наприклад, у аналітичних або

новинних публікаціях. Але водночас техніка сторітеллінгу сьогодні активно застосовується і під час підготовки соціально вагомих новинних сюжетів, оскільки саме вона дає змогу журналістам загострити повідомлення [10]. У цьому випадку автори електронного лонгріду або ж телевізійного новинного сюжету повинні керуватися принципами журналістської етики. Тільки так сторітеллінг буде виконувати свою головну функцію, яка полягає у поширенні інформації. В іншому випадку новинний сюжет перетвориться на маніпулятивний.

Це не означає, що маніпулятивні технології під час створення лонгрідів не дозволяється використовувати. Все залежить від мети сторітеллінгу. У деяких випадках маніпуляція є навіть необхідною, якщо вона застосовується для мотивування людини. Більш того, існують навіть так звані мотиваційні лонгріди. Мова йде про історії успіху відомих людей. Вони публікувалися на сайтах і «TheUkrainians» і «Cultprostir». У якості прикладу можемо згадати про інтерв'ю Маргарити Тулуп з сестрами Лопухініми, київськими ілюстраторами [11]. Історії успіху такого формату мають мотиваційну спрямованість. Але є лонгріди, які створюються для висвітлення певних суспільних проблем. Наприклад, Лесь Подерев'янський у розмові з журналістом проекту «Cultprostir» Ольгою Чертковою розповів про основні проблеми українського народу [12]. Зважаючи на це, можемо стверджувати, що лонгріди у цьому випадку має соціальний характер. Також існують лонгріди професійного спрямування. Мова йде про інтерв'ю з представниками різних професій, які розповідають про особливості тієї чи іншої діяльності. Наприклад, Ірина Подоляк розповіла журналісту Альберту Цукренко про особливості української культурної політики [13].

Вище мова йшла про текстові лонгріди, які публікувалися або у друкованому, або в електронному форматі. Але є ще один прояв сторітеллінгу у медіа, для якого водночас властиві і мотиваційне, і професійне спрямування. Так, у Америці була заснована некомерційна організація «TED» [14], яка займалася організацією різних тематичних конференцій. Усі зустрічі записувались на відео і публікувались на офіційному сайті компанії. Сьогодні до організації таких конференцій долучилися і Україна. У рамках проекту політологи, соціологи, програмісти і дизайнери розповідають про особливості своєї роботи та про те, як вони досягли успіху у своїй професії.

Окремо варто виділити ще один прояв сторітеллінгу – пости у соціальних мережах. Як не дивно, але їх також можна відносити до жанру сторітеллінгу, оскільки за допомогою них користувачі мають змогу розповісти оточуючим про свої враження або проблеми.

Усі прояви сторітеллінгу у медійній сфері мають наративний характер. Ми не можемо точно сказати, як текст відгукнеться у свідомості реципієнта. Ми можемо дізнатися про це тільки постфактум, аналізуючи коментарі та відгуки. Але скорегувати процес нарації ми не можемо. Все залежить від досвіду реципієнта. Але модель нарації створюється саме автором публікації. У більшості випадків нараторами виступають герої інтерв'ю. У цьому полягають складнощі редагування мотиваційних текстів. Упорядники та редактори не мають права кардинально змінювати стилістику тексту, оскільки жанр сторітеллінг передбачає публікацію текстів виключно в авторській інтерпретації. Такий підхід пояснюється тим, що суттєві зміни у структурі тексту можуть негативно вплинути на модель нарації. А цього не можна допускати у межах жанру сторітеллінгу.

Висновки. Мультимедійні історії в електронному форматі відрізняються від усіх інших великою кількістю інтерактивних елементів. Незалежно від тематики або структури, на поширення лонгрідів у мережі Інтернет безпосередньо впливають інноваційні технології, за допомогою яких можна перетворити будь-який журналістський текст у мультимедійну історію.

Зважаючи на особливості сторітеллінгу у журналістській сфері, вважаємо за потрібне розглядати мультимедійні тексти виключно з позиції особливого виду наративу, який має складну структуру. Специфічність цього жанру полягає у тому, що в таких журналістських матеріалах візуальні та словесні об'єкти функціонують як єдине ціле. Вони гармонічно поєднуються між собою і забезпечують краще сприйняття свідомістю реципієнта. Але не варто забувати, що сторітеллінг у журналістиці може мати не тільки електронну або друковану форму. Історії успіху у відеоформаті також мають наративний характер, хоча і відрізняються типом поширення. Окрім цього, потрібно зважати на те, що жанр сторітеллінгу постійно змінюється та доповнюється новими елементами. Саме тому потрібно розуміти, що через деякий час він може отримати додаткові форми поширення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Sinclair Joanna. A story about a message that was a story / Joanna Sinclair // Helda [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10227/701/215-978-952-232-095-7.pdf?sequence=1>. – Назва з екрану.
2. Шевченко В. Журналістика даних та візуалізація / В. Шевченко // Academia [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.academia.edu/19627011/Шевченко>. – Назва з екрану.
3. Сет Годин. Фиолетовая корова. Сделайте свой бизнес выдающимся! / Годин Сет. – Москва : Издательство «Манн, Иванов и Фербер», 2010. – С. 101.
4. Тренд года : сторителлинг // April-agency.tilda.ws [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://april-agency.tilda.ws/page6680.html>. – Назва з екрану.

5. Branch Jonh. Snowfal I: The Avalanche at Tunnel [Електронний ресурс] / Jonh Branch // The New York Times. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/projects/2012/snow-fall/?forcedirect=yes#/part=tunnel-creek>. – Назва з екрану.
6. Cultprostir – мистецтво бути сучасним [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cultprostir.ua/uk>. – Назва з екрану.
7. Moloney Kevin. Multimedia, Crossmedia, Transmedia... What's in a name? [Електронний ресурс] / Moloney Kevin // Transmedia Journalism. – Режим доступу : <http://transmediajournalism.org/2014/04/21/multimedia-crossmedia-transmedia-whats-in-a-name/>. – Назва з екрану.
8. TheUkrainians [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://theukrainians.org/>. – Назва з екрану.
9. TheUkrainians : Історії успіху / Упорядники Тарас Прокопишин, Володимир Беглов, Інна Березницька. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. – 256 с.
10. Бабенко В. Наративний текст у новинному форматі [Електронний ресурс] / Бабенко Вікторія. – Режим доступу : <http://journ.lnu.edu.ua/vyprusk7/n12/tv12-51.pdf>. – Назва з екрану.
11. Тулуп М. Сестри Лопухіні : розмова з київськими каліграфіями та ілюстраторками // TheUkrainians [Електронний ресурс] / Тулуп Маргарита. – Режим доступу : <http://theukrainians.org/sestry-lopuhiny/>. – Назва з екрану.
12. Черткова О. Лесь Подерев'янський : «Україна закохана у свою провінційність, ми повинні це зламати» // Cultprostir [Електронний ресурс] / Черткова Ольга. – Режим доступу : <http://cultprostir.ua/uk/post/les-poderyanskiy-zayaviv-scho-rosiyskiy-mat-nalezhit-ukrayini>. – Назва з екрану.
13. Цукренко А. Ірина Подоляк : «Культурна політика закінчилася з розпадом «совка» // Cultprostir [Електронний ресурс] / Цукренко Альберт. – Режим доступу : <http://cultprostir.ua/uk/post/nardep-poyasnila-prichini-vidsutnosti-reform-v-ukrayini>. – Назва з екрану.
14. TEDxKyiv [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tedxkyiv.com/>. – Назва з екрану.

ЕТИЧНІ НОРМИ РЕДАГУВАННЯ АГІТАЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Альона Олійник

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук Шульга Д. О.

В Україні, як і в усьому світі, спостерігається тенденція медіатизації політики, коли для досягнення успіху політик має вдало позиціонувати себе й свою концепцію в медіа-просторі, насамперед через спеціальну агітаційну літературу.

Метою статті є дослідження дотримання етичних норм редагування агітаційної літератури. Зокрема, нашою метою є також визначення поняття «чорної» агітації та прихованої реклами, вирішення питання чи можна використовувати її у передвиборчій кампанії.

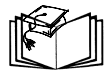
Для досягнення поставленої мети слід розв'язати такі завдання: визначити етичні норм редагування агітаційної літератури та прослідкувати, чи дотримуються їх журналісти, на прикладі кіровоградської передвиборчої агітаційної літератури.

Незалежне журналістське слово набуває особливої ваги в період передвиборчих баталій. І журналіст повинен виступати не як провідник певної політичної сили, а як представник громадськості, що має право отримати якнайбільше інформації про всі політичні сили, що беруть участь у виборах. Тому вкрай важливим є збирання інформації та її всебічний аналіз.

Передвиборча агітація може проводитися у таких формах:

1. Проведення зборів громадян, інших зустрічей з виборцями;
2. Проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів;
3. Проведення публічних дебатів, дискусій, «круглих столів», прес-конференцій стосовно положень передвиборчих програм та політичної діяльності партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу чи кандидатів у депутати;
4. Оприлюднення в друкованих та аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації політичної реклами, виступів, інтерв'ю, нарисів, відеофільмів, аудіо- та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень;
5. Розповсюдження виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, в яких розміщено матеріали передвиборчої агітації;
6. Розміщення друкованих агітаційних матеріалів чи політичної реклами на носіях зовнішньої реклами;
7. Проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач чи інших публічних заходів за підтримки партії (блоку) — суб'єкта виборчого процесу чи кандидата у депутати, а також оприлюднення інформації про таку підтримку;
8. Публічні заклики голосувати за чи проти партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу або публічні оцінки діяльності цих партій (блоків) чи кандидатів у депутати [7, 8-9]

Журналісти мають зберігати баланс між правами політичних сил, що беруть участь у виборах, і правами аудиторії, яка має зробити свідомий вибір. Професор В. Іванов звернув увагу на ненормальний

дисбаланс уваги на користь влади: «Рейтинг уваги до влади в чотири рази більший, ніж до всієї опозиції, а рейтинг синхронів — в 3,3 рази» [3, 180-183].

Досить часто як в Інтернеті, так і в друкованих агітаційних ЗМІ найбільше недотримань балансу думок в передвиборчих виданнях. Наприклад, у агітаційній газеті Радикальної партії Олега Ляшка наводяться такі слова лідера партії: *«За две недели до выборов в Радикальной партии провели люстрацию кандидатов по партийным спискам и мажоритарщиков. Своим решением — гордятся. Говорят — народ требовал избавиться от двух претендентов на парламентские кресла с непогашенными судимостями, и одного пенсионера пятиразового депутата. Решили не пускать в Верховную Раду и тех, кто работает в Киевском горсовете».*

Разом з тим вуста Ляшка озвучують антирекламу близького до Ігоря Коломойського кандидата Олександра Шевченка: *«83-й виборчий округ іде так званий демократ Шевченко, який насправді є ставлеником олігарха Коломойського. Ми не дамо олігархам мати більшість у парламенті. Ми не пустимо олігархів до парламенту, ми їх зупинимо. А якщо вони туди, сволочи, пролізуть, ми їх винесемо вперед ногами».* Немає в матеріалі ані балансу (точніше, здійснення права на відповідь людини, яку звинувачено), ані реального інформаційного приводу.

Важливим і водночас складним моментом забезпечення збалансованого висвітлення позицій різних політичних сил є так званий бонус влади. Політичні діячі правлячої партії зазвичай обіймають провідні посади в уряді та парламенті й завдяки цьому отримують додатковий час для висвітлення своєї діяльності як високопосадовців. Журналіст має чітко розрізняти ці види діяльності й ігнорувати спроби чиновників використати свою роботу як елемент передвиборчої агітації.

Найгірше, коли медіа свідомо нехтують принципами чесної журналістики, намагаючись надати інформаційну перевагу тій чи тій політичній силі. Журналістські матеріали перетворюються на агітаційні, а самі журналісти — з інформаторів на маніпуляторів. Це є не лише грубим порушенням журналістської етики, а й самовбивчим кроком, адже аудиторія рано чи пізно пересвідчиться в нечесності журналістів і відвернеться від медіа, яке вони представляють [1].

Зовсім інша ситуація з партійною пресою. Для прикладу проаналізуємо 4 періодичні передвиборчі газети: *«Сильна Україна» (партія Сергія Тігіпка), газета політичного блоку «Батьківщина», газета «Опозиційного блоку», «Громадянська позиція» (партія Анатолія Гриценка):*

«Сильна Україна»: «Повышая тарифы и цены практически на все, одновременно снижая реальные пенсии, и снижая заработные платы, власть, правительство ставит в тупик и людей, и экономику страны в целом» (Сергій Тігіпка, лідер партії).

«Батьківщина»: «Ми для того, щоб підтримати Надію Савченко. Я думаю, що кожен українець вправі розраховувати на те, що його країна, його народ стоять за нього, навіть якщо ця людина знаходиться в російській в'язниці. Тому ми тут для того, щоб забезпечити дотримання прав людини у справжньої української патріотки, якою є Надія Савченко» (Андрій Шевченко, кандидат від «Батьківщини»).

«Опозиційний блок»: «Сегодня реальный центр реформ находится не в кабинетах, не в административных зданиях, а именно в лабораториях, современных научных центрах. И наша задача сделать так, чтобы наши ведущие ученые работали на развитие нашей страны» (Володимир Семиноженко, кандидат у нардепи від партії «Опозиційний блок»).

«Опозиційний блок»: «Цель “Оппозиционного блока” — защитить каждую украинскую семью. В отличие от нынешних властей — у нас есть знание, и профессиональный опыт в управлении государствами. У нас есть конкретный план, который остановит войну, сохранит рабочие места, и восстановит экономику.»

«Громадянська позиція»: «Путін з терористами контролюють десятки тисяч квадратних кілометрів території Донбасу, де під окупацією залишилися мільйони людей. За наказом президента готується три лінії оборони. Обтягується ця ділянка колючим дротом. Це означає, що там українські закони не діють і суверенітет України над цими територіями втрачено» (Анатолій Гриценка, лідер партії). Аналогічний матеріал вийшов на каналі «Україна».

У всіх випадках бачимо маніпулювання свідомістю виборців, лідери партій здебільшого посилаються на недоліки своїх конкурентів, нинішньої влади. Журналіст повинен слідкувати за тим, щоб такі матеріали не пускали у друк.

Окрім того, журналіст у передвиборчий період не лише не повинен використовувати свою професію для агітації «за» чи «проти», а й не дозволяти використати себе «втемну». Він має уникати створення матеріалів, у яких наголошується виключно на позитивних чи негативних аспектах діяльності учасника виборчого процесу, описувати самі лише погані чи добрі наслідки того, чи проголосують за цю політичну силу чи ні, не ототожнювати кандидата з певною професією чи регіоном (наприклад, «Селяни голосуватимуть за партію №21» або «Кіровоградщина вирішила голосувати за блок Х»).

Слід уникати участі в інформаційних війнах, у «зливанні» компромату. Інформаційні війни завдають подвійної шкоди. Перш за все, вони дезорієнтують виборців, загострюють і без того конфліктну

передвиборчу ситуацію. До того ж, часом журналісти настільки переймаються інтересами власників певних медіа-засобів (саме власники розпочинають і ведуть інформаційні війни за допомогою журналістів), що починають насправді вороже ставитися до своїх колег з опонуючих медіа. В такому разі і про дотримання норм етики, і про корпоративну солідарність годі й згадувати.

Зокрема, в газеті «Свобода Кіровоградщини» №1 (5), жовтень 2014 року, розміщено матеріали з негативною інформацією на одного з кандидатів по округу, Олеся Довгого: «*Нашестя «довгоносиків» у 102-му окрузі*», «*Від зустрічей за зачиненими дверима до виборів без виборців*» та «*Кандидат-свободівець зустрівся з своїми однодумцями*». Інший потік негативу на цього ж кандидата розміщено в газеті «Наддніпрянська Зоря» №4: «*Бандити йдуть... київські?*» та «*Хочеться вірити*». У цій же статті розміщено позитивну інформацію про кандидата у народні депутати по цьому округу Віктора Бойка, що може вказувати на те, що саме цей кандидат у депутати є власником медіа-ресурсу, який активно включений у інформаційну війну з кандидатами-опонентами.

У передвиборчих перегонах журналістські матеріали мають відповідати певним вимогам. Окрім проплаченої політичної реклами мас-медіа розміщують і власні журналістські матеріали. Деякі видання та телерадіокомпанії на період виборів вводять спеціальні рубрики, під якими вмщують як інформаційні, так і аналітичні матеріали на передвиборчу тематику. Також в медіа розміщуються матеріали на замовлення виборчих комісій.

У будь-якому разі слід чітко відділяти проплачені матеріали, наприклад, під рубриками «Реклама» або «Політична реклама». Аудиторія має знати, які матеріали створені журналістами для задоволення інформаційних потреб виборців, а які є політичною агітацією.

В Україні, на жаль, мас-медіа часто розміщують приховану рекламу, тобто матеріали, які виглядають як звичайні новини та коментарі, але насправді є оплаченою рекламою. Навіть випуски новин іноді перетворюються на демонстрацію переваг одних політичних сил та недоліків інших. Звісно, це є грубим порушенням журналістської етики, прав аудиторії та українського законодавства.

Наприклад, на каналі ICTV в матеріалі про те, що Надію Савченко піддали примусовій психологічній експертизі, було наголошено на її партійності: «*Керівництво партії «Батьківщина» постійно підтримує контакт з міжнародними організаціями що до звільнення Савченко. Депутати підкреслюють: українська льотчиця не винна і незаконно утримується у в'язниці. Якщо Савченко пройде в Раду, фракція «Батьківщина» делегує її в Парламентську асамблею Ради Європи, що надасть їй особливого статусу та прискорить визволення*». Тут є невинуватим коментар представника «Батьківщини» Андрія Кожемякіна, що робить матеріал прихованою рекламою.

Ще більше таких випадків спостережено в аналітичних матеріалах, в яких замість неупередженого аналізу подається політична реклама (чи антиреклама) політичних сил і окремих діячів. Вона може маскуватися і під журналістське розслідування, але сутність залишається тією самою — використання маніпулятивних технологій на користь певної політичної сили.

Наприклад, на останній сторінці агітаційної газети «Правого сектора» подається інфографіка: «Соціологія про «Правий сектор», де шляхом персонального анонімного анкетування визначався освітній рівень виборців ПС, чи вважають виборці за потрібне введення візового режиму з Росією тощо. На перший погляд, матеріал аналітичний, проте показники здебільшого вказують на переваги ПС над іншими політичними партіями.

На жаль, в українських медіа постала ще одна етична проблема. Це пріоритет вигоди, прибутку. Цілком закономірно, що мас-медіа поступово перетворюються з інструменту політичного впливу на засіб заробляння грошей. Проте в цьому загальному позитивному процесі криється великий ризик повної бульваризації преси. Потурання низьким смакам, наголос на сенсаціях, смерті, сексі, скандалах призводить до того, що медіа втрачають роль інформаційного орієнтира.

Для висвітлення вищеподаних проблем проаналізуємо друковане видання «Іскра», яке належить кандидату у народні депутати (на виборах у жовтні 2014 року) Миколі Онулу. На першій та другій сторінках видання розміщено інформаційний матеріал про кандидата у народні депутати Миколу Онулу. Також в статті «Святкування міста Новоукраїнка завершила запеклими спортивними баталіями» зазначено: «*Їхній азарт був захопчений грошовими призами від Миколи Онула*». А в іншій статті йдеться про те, що «*найкращих було відзначено спеціальними призами від Миколи Онула*», що може вважатися непрямим підкупом виборців.

На другій та третій сторінках знаходяться матеріали з ознаками «чорного піару» про іншого кандидата — Станіслава Березкіна (народний депутат, самовисуванець, у 2012 році потрапив від цього округу до парламенту як член ПР). Зокрема, матеріал «Як нардеп двох братів посадив» та «Герой нашого часу: нардеп-тушка» містять наступні висловлювання: «*виграв завдяки неймовірному адміністративному тиску та підкупу*», «*Березкін опосередковано, руками Януковича, фінансує війну на Сході*», «*інвестиційний кидала*» тощо.

На четвертій сторінці газети міститься стаття «Результати соціологічного опитування». В ній зокрема зазначено, що лідером опитування у 100 округах є кандидат Микола Онул від політичної партії УДАР. Нагадаємо, Микола Онул є самовисуванцем, партія УДАР на парламентських виборах 2014 року йде на вибори у складі Блоку Петра Порошенка. Зазначено, що виконавцем опитування є Український соціологічний центр «Укрсоціум». Замовник опитування, розмір та спосіб формування соціологічної вибірки опитаних, метод опитування, точне формулювання питань, можлива статистична похибка не вказані.

Особливо уважними журналістам треба бути під час інтерв'ювання представників різних політичних сил, проведення дебатів між ними. Інтерв'ю є загальноприйнятим способом ознайомлення аудиторії з поглядами політичних партій. Тут представники партій можуть напряму звертатися зі своїми «меседжами» до аудиторії. При цьому погляди політиків журналісти коригувати не мають права.

Варто пам'ятати, що інтерв'ю не повинні мати «паркетного» характеру, тобто журналіст не має виступати «підставкою для мікрофону». Його завдання — не відтінити вигідні сторони програми одного кандидата або не акцентувати на негативних моментах у передвиборчих заявах іншого, а побудувати бесіду так, щоб політичні діячі виявляли сутність своїх поглядів. У цьому разі аудиторія матиме інформаційний матеріал для усвідомленого вибору. Упередженість з боку журналіста під час проведення передвиборчого інтерв'ю неприпустима [2, 177-180].

Для прикладу було проаналізовано вісник Радикальної партії «Боротьба» (№5): на другій та третій сторінках розміщене інтерв'ю з лідером партії Олегом Ляшком. В інтерв'ю лише наголошується на позитивних сторонах кандидата: голосні заклики, перелік добрих справ, маніпулювання на війні. Загалом, нічим не підкріплені обіцянки. У цьому випадку, журналіст дійсно виступає лише підставкою для мікрофону.

Отже, проаналізувавши етичні норми редагування агітаційної літератури на прикладі інформаційних листівок, які видавалися під час парламентських виборів 2014-го року, можемо казати про те, що етичні норми не дотримуються журналістами під час написання агітаційних матеріалів: використовується чимало прихованої реклами, «чорної» агітації та спостерігається незбалансованість думок.

У перспективі подальших досліджень можна вивчити і надати більш широкі відомості про те, які видання дотримуються, які не дотримуються етичних норм редагування. Розширити діапазон досліджуваної літератури до всеукраїнського рівня, а не лише кіровоградського. Дослідити етичні норми у висвітленні воєнних дій та маніпулювання цими матеріалами у передвиборчій пресі.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Журналіст і парламентські вибори – 2014 [Електронний ресурс] – http://imi.org.ua/files/media/2014_Parlametski-Vybor-FREE_NEW.pdf. – Назва з екрану.
2. Зелінська Н. В. Теоретичні засади роботи редактора над літературною формою твору. [Літературне опрацювання тексту] : навч. посібник / Наталя Зелінська. – К. : УМК ВО, 1989. – 76 с.
3. Іванов В. Ф. Журналістська етика [Текст]: навч. підручн. / В.Ф. Іванов, В.Є. Сердюк. – К.: Вища школа, 2006. – 231 с.
4. Крістіанс К. Г. Медієтика: практичні випадки та моральні міркування. / К. Г. Крістіанс, М. Факлер, К. Б. Річардсон, П. Дж. Крешел, Р. Г. Вудз-молодший / пер. з англ. Олег Король – Л.: Видавництво УКУ, 2014. – 592 с.
5. Кузнецова О.Д. Правові й етичні норми журналістики / Олена Кузнецова. – Львів: ЛДУ, 1993. – 96 с.
6. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації [Текст]: навч. посібник / Тетяна Приступенко. – К.: Знання, 2011. – 351 с.
7. Словник законодавчих термінів [Електронний ресурс] – <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.18788.0>. – Назва з екрану.

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ УКРАЇНИ І КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗАКЛАДАМИ КУЛЬТУРИ

Наталія Павеленко

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Миргородська О.Л.

В умовах нового соціального запиту особливо важливим залишається питання культури. Доступність та якість культурних послуг є одним із індикаторів якості життя населення. За О.Г. Топчієвим, **культура** – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, породжених творчими здібностями і зусиллями людей, що визначають рівень розвитку і форм організації життєдіяльності суспільства у всіх її сферах [1].

Мета статті: дослідити географічні відмінності в організації та забезпеченості України і Кіровоградської області закладами культури.

Культура включає не тільки матеріально-предметні результати діяльності людей (машини, технічні споруди, вироби мистецтва тощо), а й суб'єктивні людські сили і здатності, які реалізуються в діяльності: знання та вміння, виробничі та професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного та морального розвитку, світогляд, способи та форми взаємодіяння людей у рамках колективу і суспільства [1].

Комплексе культури – це сукупність закладів, установ, які здійснюють виробництво, розподіл, зберігання та організацію споживання товарів і послуг культурного й інформаційного призначення [2]. До цього комплексу входять підприємства, що виробляють товари культурного та інформаційного призначення, самі об'єкти культури і мистецтва, установи і організації засобів масової інформації. Широко розгалужена мережа закладів культури та мистецтва — характерний показник розвитку культури будь-якої держави. Культурні запити населення задовольняють культурно-мистецькі заклади, діяльність яких спрямована на розвиток особистості та розкриття особистісного потенціалу. Основними функціями закладів культури є освітня, виховна та пізнавальна. Відповідно до них заклади культури можна поділити на дві групи: культурно-освітні та культурно-виховні або ж культурно-розважальні. До першої належать такі, що безпосередньо залучені до освітньо-виховного процесу – бібліотеки, музеї, театри, позашкільні заклади естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва, заклади культури клубного типу. Другу групу представляють заклади, що мають опосередковане відношення до освітньо-виховного процесу, мало пов'язані з освітніми установами – демонстратори фільмів, організації телебачення та радіомовлення, парки культури та відпочинку [3].

Культурна політика формувалась, перш за все, як відображення реалій міждержавних відносин, в яких важливе місце відводиться міжнародному культурному співробітництву. Поступово вона стала включати питання культури «внутрішньодержавного» характеру. На сучасному етапі культурна політика держав спрямована на зберігання і підтримку культурного різноманіття в усіх його формах. Ця політика заснована на низці нормативних документів ЮНЕСКО, охоплюючи всю проблематику сектора культури. Починаючи з 2001 р., близько 40 країн звернулося в ЮНЕСКО за співпрацею для отримання стратегічно важливих засобів, необхідних для розширення мережі культурних установ, для розробки більш досконалішої культурної політики. Наприкінці ХХ ст. у країнах Європейського Союзу сформувалась системна альтернатива традиційній для Заходу політиці невтручання в культурній сфері. Основна ідея цієї альтернативи полягає у створенні сприятливого податкового режиму для культурних індустрій та усунення різних міждержавних бар'єрів на шляхах культурного обміну.

Правове визначення головних аспектів державної культурної політики дається відповідними положеннями конституційних та адміністративних законів. Наприклад, у *Німеччині* діють: Акт про захист культурної спадщини Німеччини від її вивезення за кордон; Закон про авторське право; Закон про федеральне сприяння кіно; Закон про соціальний захист митців. Натомість Федеральна конституція *Австрії* взагалі не згадує про культуру й мистецтво. У країні прийнято низку спеціальних федеральних законодавчих актів щодо культури. Вони, зокрема, включають: Федеральний акт про підтримку мистецтва (2000); Акт про громадське радіо (2001); Акт про авторське право (2003); Акт про підтримку кіно (2004); Акт про Федеральні театральні заклади (1998); Акт про Федеральні музеї (1998); Акт про охорону пам'яток (1999). У *Швеції* є тільки два базових закони: «Про муніципальні публічні бібліотеки» та «Про охорону національної спадщини». *Велика Британія* не має писаної конституції, тому й немає законодавчого акту, який би регулював галузь культури, хоча вже з середини ХІХ ст. діють нормативні акти для багатьох окремих культурних секторів (музеїв, бібліотек, тощо).

На сучасному етапі розвитку суспільства культура повинна стати одним із ключових факторів соціально-економічного зростання України та її регіонів, тому що головною метою розвитку людства є громадська та культурна самореалізація особистості. Стабільний розвиток країни і розвиток культури – взаємопов'язані процеси [1].

В Україні закладами культури вважаються театри, філармонії, організації телебачення та радіомовлення, кіно- і відеопрокату, видавництва, музеї, бібліотеки, заклади культури клубного типу, цирку, парки культури та відпочинку, позашкільні заклади естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва [2].

Наймасовішим закладом культури в Україні є бібліотеки. Однак кількість бібліотек не дає повної картини про рівень бібліотечного обслуговування населення, який залежить перш за все від ступеня розвитку мережі бібліотечних установ і їх територіальної доступності, від наявності книжкових фондів та їх співвідношення з чисельністю населення. Забезпечення населення бібліотеками у міській і сільській місцевостях не однаково. Рівень забезпечення міського населення бібліотечними установами є нижчим, ніж сільського, що пояснюється особливостями розселення. Одночасно кожна міська бібліотека обслуговує більшу чисельність населення (читачів).

Бібліотечна мережа України за даними 2014 року становила 18 001 заклад, у т. ч. 4 національних, 2 державних бібліотеки та 17 995 публічних, з них 14 547 бібліотек у сільській місцевості, що становить 81% від загальної кількості (див. Рис 1).

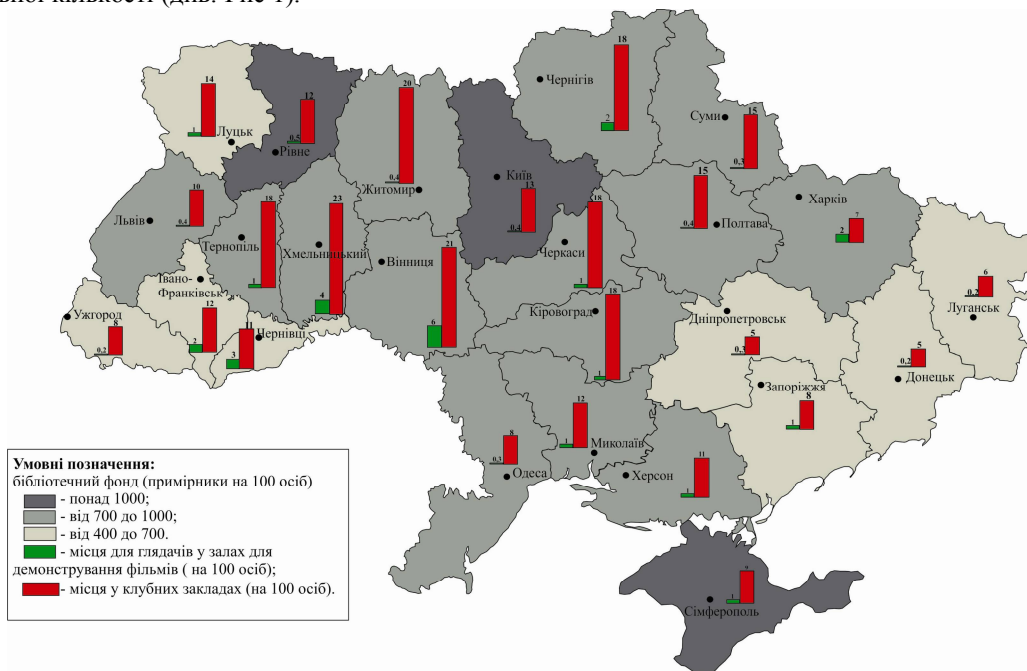

Рис.1 Забезпеченість областей України закладами культури станом на 2014 рік.

Творча і естетична сторона культурного життя населення відображається у діяльності театрів. Театр — це особлива форма, вид мистецтва, де розкриваються суперечності часу та внутрішнього світу людини, стверджуються ідеї за допомогою драматичної дії — вистави. Найбільше професійних театрів функціонує у Києві, Львові, Одесі, Дніпропетровську, Донецьку, Миколаєві та в Автономній Республіці Крим.

Станом на 2014 рік в Україні діє понад 113 професійних театрів, серед яких національні, драматичні, музично-драматичні театри, театри драми і комедії, юного глядача, ляльок та театри-студії. Середня кількість прем'єр на рік становить від 4 до 6 на кожний театр (див. Рис.1).

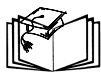
Велику роль у культурному житті населення відіграє музейна справа. У світовій практиці використовується визначення, розроблене Міжнародною радою музеїв (ІКОМ) і включене до його Статуту 1974 року, про те що, музеєм називається «постійна некомерційна установа, що перебуває на службі суспільства та його розвитку; будучи відкритою для людей, вона купує, зберігає, вивчає, популяризує та експонує з освітньою, просвітницькою і розважальною метою матеріальні свідчення людини та оточуючого її середовища». Найбільше державних музеїв — у Києві, Львові, Одесі, Полтаві, Запоріжжі, Харкові, Чернігові, Донецьку. Серед областей за цим показником виділяються: Луганська, Дніпропетровська, Івано-Франківська та Автономна Республіка Крим.

Значної популярності в Україні набули музеї просто неба які розташовані у Києві, Львові, Ужгороді, Переяславі-Хмельницькому, Чернівцях, у с. Крилос Галицького району Івано-Франківської області.

Із загальної кількості музеїв, які діяли у 2014 році, 218 – комплексні, 176 – історичні, 66 – мистецькі та художні, 46 – літературні. На кінець 2014 року на державному обліку перебувало 123,6 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, з них 59,3 тис. – археології, 45,6 тис. – історії, 2,4 тис. – монументального мистецтва, 15,9 тис. – архітектури та містобудування, 326 од – садово-паркового мистецтва, 5 од – ландшафтні та 65 од – науки і техніки.

Клубні формування є структурними підрозділами закладів культури. Колективи, гуртки, секції, студії, любительські об'єднання, клуби за інтересами та інші культурно-дозвілєві об'єднання (далі – клубних формувань), які створені і працюють при закладах культури системи Міністерства культури і мистецтв України. На території кожної сільської, селищної, міської ради має функціонувати як мінімум один (базовий) клубний заклад. Кількість місць у ньому визначається відповідно до сумарної чисельності населення всіх населених пунктів, що знаходяться на території ради, та наведеного нормативу (див. Рис.1).

Функціонує 16 889 клубних закладів всіх систем і відомств, у тому числі 14 895 — системи Міністерства культури і туризму України, 505 — профспілкових, 372 — інших відомств. З них 15 302 клубних закладів знаходяться у сільській місцевості (див. Рис.1).

Більш сучасними і найпопулярнішими у країні є демонстратори фільмів, які відвідуються переважно молоддю. Демонстраторами фільмів є суб'єкти кінематографії, які здійснюють демонстрування (публічний показ) фільмів (кінотеатри, міські та сільські кіноустановки, відео-зали та відеоустановки).

Із демонстраторів фільмів в Україні зосереджено 1 251 з них 782 у сільській місцевості [5].

Прослідковуючи динаміку кількості основних закладів культури за період з 1990 по 2014 рік, мусимо зробити висновок, що загальна кількість бібліотек, театрів та демонстраторів фільмів постійно скорочується (див. Рис 2).

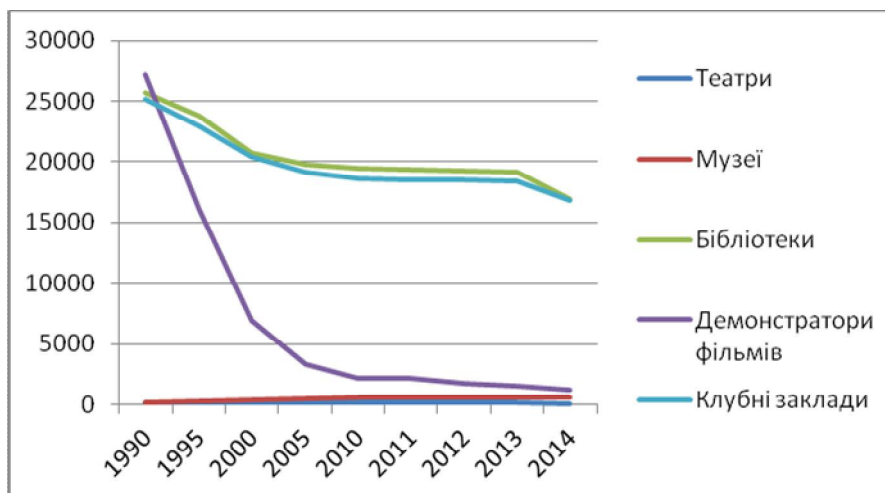

Рис. 2 Динаміка зміни кількості закладів культури України протягом 1990-2014 рр.

В Кіровоградській області мережа культурно-освітницьких закладів представлена 2 театрами (Обласний український академічний музично-драматичний театр ім. М.Кропивницького, Кіровоградський обласний театр ляльок), філармонією, 594 закладами культури клубного типу, 584 бібліотеками, 30 музичними школами, 3 художніми школами, 13 шкіл-мистецтв, музичні училища в містах Кіровограді та Олександрії.

В області діють 744 вокально-хорових, 156 фольклорних, 445 театральних, 423 музичних, 423 хореографічних самодіяльних колективи та 572 аматорських колективи малих форм (сольного співу, художнього читання, народної естради, декоративно-прикладного, кінофотомистецтва). 183 колективи мають почесне звання «народний аматорський», «сразково-художній».

В області створено 86 музеїв. Серед них особливо виділяються Кіровоградський меморіальний музей Г.Нейгауза, Олександрійський музей Миру, державний заповідник-музей І.Тобілевича, «Хутір Надія», обласний художній музей, художньо-меморіальний музей О.Осьмьоркіна, Кіровоградський міський літературно-меморіальний музей ім.І.Карпенка-Карого (Тобілевича)[6].

Матеріали статті дозволяють нам зробити такі основні висновки, з-поміж усіх видів закладів культури виділяють основні: бібліотеки, театри, музеї, заклади клубного типу та демонстратори фільмів. Україна достатньо забезпечена бібліотеками, та музеями, закладами клубного типу, у меншій мірі театрами та демонстраторами фільмів. Кіровоградська область навпаки має не достатній ступінь забезпеченості закладами культури. В області не вистачає театрів та демонстраторів фільмів, які на даний час все більше занепадають.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Топчієв О.Г. Основи теорії суспільної географії / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринг, 2001. – 560 с.;
2. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000. – 643 с.;
3. Заячук О., Заячук М. Сучасний стан та особливості територіальної організації закладів культури Чернівецької області/О. Заячук, М. Заячук// Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – 2013 р. – С. 275-279;
4. Державна служба статистики «Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України» за 2014 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
5. Головне Управління статистики у Кіровоградській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua>.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ З «ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» ДЛЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ

Олександр Пасічняк

(магістрант фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – доктор технічних наук, професор Філер З.Ю.

В умовах перевантаженості навчального процесу тестовий контроль в силу цілої низки своїх переваг, а саме – високої наукової обґрунтованості тесту, технологічності, наявності однакових для всіх випробовуваних правил проведення випробувань і правил інтерпретації їх результатів, оперативності та швидкості оцінки, простоти, стандартизації процедури тестування і т.д., стає найбільш ефективним кількісним методом перевірки навчальних досягнень учнів. Без урахування таких важливих характеристик (показників якості) тестових завдань як трудність, дискримінативність і правдоподібність дистракторів неможливо створити якісні тести та належним чином скористатися перевагами тестового контролю. Тому предметом нашої уваги в статті стануть основні характеристики сконструйованих нами тестових завдань з «Історії України» для тематичного контролю навчальних досягнень учнів 9-го класу.

За мету дослідження ми поставили сконструювати тестові завдання з «Історії України» для тематичного контролю навчальних досягнень учнів 9-го класу й на основі результатів тестування визначити основні характеристики тестових завдань та шляхи їх покращення.

Сконструйований нами тест для тематичного контролю навчальних досягнень учнів 9-го класу з теми «Українські землі наприкінці XVIII – першої половини XIX століття» містив 15 тестових завдань, на виконання яких відводилося 35 хв. Всі тестові завдання були сконструйовані у відповідності з чинною навчальною програмою з історії України для 9-го класу.

Тест містив завдання різних форм: відкритої форми на доповнення (1), десять завдань закритої форми з вибором однієї правильної відповіді (2-10), одне закритої форми на встановлення правильної хронологічної послідовності (11), два закритої форми на встановлення відповідності (12, 13) і два відкритої форми з розгорнутою відповіддю (14, 15), які передбачали наявність знань історичних фактів культурного і громадського життя країни та рідного краю.

Наприклад, першим завданням відкритого типу на доповнення виконувалася одна з державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів («аналізує та узагальнює діяльність провідників українського руху першої половини XIX ст.»). У завданні потрібно доповнити твердження: «На Західній Україні головною рушійною силою в національному відродженні стало ...» (правильна відповідь – греко-католицьке духівництво). 14 завдання перевіряло здатність учнів розуміти причинно-наслідкові зв'язки та сутність процесів (Які вагомі зміни відбулися в культурному житті українських земель після польського повстання 1830–1831 рр.?). Для відповіді на 8 і 15 завдання необхідно було використати знання з теми «Рідний край у першій половині XIX ст.», що виявилось для учнів справжньою несподіванкою, оскільки на історичне краєзнавство вчителі рідко акцентують увагу в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин.

Завдання з вибором однієї правильної відповіді використовувалися для перевірки знань дат, понять і термінів; передумов, приводів, наслідків, сутності й значення історичних подій та явищ. Під час виконання тестових завдань учні повинні були показати вміння конкретизувати (визначати приналежність місцевості до певних регіонів, зіставляти події та явища з певним історичним процесом; конкретних осіб, груп людей із певними етнічними, соціально-економічними, політичними групами); виділяти головне (характерні риси, зміни в житті людей, політиці, економіці та суспільстві, виокремлювати етнічні, соціальні, політичні групи); групувати історичну інформацію за вказаною ознакою; аналізувати та оцінювати істинність тверджень. У цих завданнях було по чотири варіанта відповідей, серед яких тільки одна правильна, таким чином, ймовірність угадування складала – 0,25 (25%).

Завданнями на встановлення відповідності перевірялося уміння систематизувати історичну інформацію на основі запропонованого контексту, встановлюючи відповідність між пам'ятками культури та їхнім стилем; між назвами історичних праць та прізвищами видатних українських істориків. Завданням на встановлення правильної послідовності перевірялося уміння встановлювати послідовність подій у часі.

Згідно зі складеною нами специфікацією тесту процентний розподіл завдань за цілями навчання (елементами засвоєння або таксономії Б. Блума) виглядав наступним чином: знання (відтворення) – 40%, розуміння – 26,7%, застосування – 20%, аналіз – 13,3%.

Апробаційне тестування проводилося в Дмитрівській ЗОШ I-III ступенів №1 Знам'янського району Кіровоградської області. Кількість учнів 9 класу, які брали участь у експерименті, – 15 осіб, що вказує на

малу вибірку (<50 осіб) і суттєво впливає на достовірність і точність статистичної обробки результатів тестування.

Аналіз результатів тестування за класичною теорією передбачав обов'язкове формування дихотомічної матриці тестових результатів та їх графічного зображення, визначення мір центральної тенденції та мінливості тестових балів. Наведемо дуже стисло підсумки наших підрахунків. Так як середнє значення балів $\bar{X} \approx 7,33$ знаходиться в центрі розподілу, то можна вважати, що тест забезпечує близький до нормального розподіл індивідуальних балів малої вибірки учнів, а це говорить про те, що нормативно-орієнтований тест добре сконструйований. Дисперсія, яка відображає міру неоднорідності результатів за тестом, рівна $S_x^2 \approx 8,26$; відповідно стандартне відхилення $S_x \approx 2,87$. Порівнюючи отриманий результат з середнім вибірковою, можна сказати, що дисперсія висока.

Ступінь відхилення розподілу спостережуваних частот вибірки від симетричного розподілу, характерного для нормальної кривої ми оцінили за допомогою асиметрії. Асиметрія розподілу балів додатна $A = 0,091$, близька до нуля, тому можна вважати, що крива розподілу балів близька до нормальної за умови відсікання кінцевих окремих значень.

Аналіз показників зв'язку між результатами учнів з окремих завдань тесту, їх гомогенність, здійснювалося з допомогою коефіцієнта кореляції «*phi*» (табл. 1). Шляхом підрахунку значень коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції оцінена валідність окремих завдань тесту (табл. 1). Їх аналіз свідчить про те, що невдалими слід визнати завдання 3, 4 і 7. Саме вони мають найбільше від'ємних коефіцієнтів «*phi*», тому порушують гомогенність змісту тесту в цілому. Валідними вважають завдання, які мають значення коефіцієнту точково-бісеріальної кореляції не нижче 0,5. Оскільки у нас мала вибірка, то валідними будемо вважати тестові завдання з коефіцієнтом $(r_{pbis})_j \geq 0,3$. Завдання 3, 4 і 7 не задовольняють вказану вимогу і для покращення гомогенності та валідності тесту 3 і 7 завдання краще вилучити, а 4 проаналізувати й переробити.

У відповідності з класичною теорією тестів показниками якості тестових завдань є такі статистичні характеристики, як трудність і дискримінативність [3]. Трудність може бути суб'єктивною та статистичною. Суб'єктивна трудність завдання пов'язана з індивідуально-психологічним бар'єром. У психології величина цього бар'єру визначається різними факторами, наприклад, рівнем розв'язання завдання (витрачений час на розв'язання завдання, зрозумілістю інструкції тощо), рівнем формування необхідних для розв'язання знань, умінь та навичок, станом випробовуваного і т.д. [4, с.154]. Статистична трудність тестового завдання визначається відношенням частки тих, хто виконав завдання, до частки тих, хто його не виконав.

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів «*phi*» кореляції тестових завдань закритої форми з вибором однієї правильної відповіді

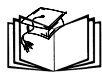
№ завд	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	1,000	-0,107	0,100	0,577	0,000	-0,189	0,577	0,400	0,289
3	-0,107	1,000	0,213	-0,185	0,492	-0,342	-0,431	-0,426	0,185
4	0,100	0,213	1,000	0,000	0,289	-0,472	0,000	0,100	-0,289
5	0,577	-0,185	0,000	1,000	-0,167	-0,055	0,389	0,000	0,389
6	0,000	0,492	0,289	-0,167	1,000	-0,218	-0,111	0,289	0,444
7	-0,189	-0,342	-0,472	-0,055	-0,218	1,000	0,055	0,094	0,055
8	0,577	-0,431	0,000	0,389	-0,111	0,055	1,000	0,289	0,167
9	0,400	-0,426	0,100	0,000	0,289	0,094	0,289	1,000	0,000
10	0,289	0,185	-0,289	0,389	0,444	0,055	0,167	0,000	1,000
Сума	2,648	0,399	0,941	1,949	2,018	-0,073	1,934	1,745	2,240

Таблиця 2

Значення коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції тестових завдань закритої форми з вибором однієї правильної відповіді

№ з/п, k	1	2	3	4	5	6	7	8	9
№ завдання, j	2	10	5	6	8	9	4	3	7
$(r_{pbis})_{kj}$	0,712	0,609	0,533	0,533	0,533	0,474	0,237	0,084	0

За Н.М. Самилкіною, трудність – це характеристика тестового завдання, виражена відношенням кількості учнів, які вірно виконали завдання, до кількості випробуваних [7, с.66]. Значення трудності –

умовна величина, вона залежить від кількості елементів вибірки, тому для сильних і слабких груп це значення буде змінюватися.

Аналіз індексу трудності розроблених тестових завдань свідчить про те, що більшість завдань наближаються до центральної частини ряду, тому сконструйований тест добре збалансований за трудністю. Середній рівень трудності завдань тесту близький до 0,5, що є достатньо вдалим результатом.

При обчисленні дискримінативності наших тестових завдань ми обмежилися лише визначенням показника розпізнавальної здатності та точково-бісеріальної кореляції (для перевірки статистичної значимості), оскільки інші параметри не впливають суттєво на результати дослідження. Якщо завдання мають близьку до середнього трудність, то вибір статистичної величини для оцінювання дискримінативності завдань не відіграє особливого значення.

Дискримінативність тестового завдання – це роздільна здатність окремого тестового завдання. Якщо усі випробовувані дають на тестове завдання одну і ту ж відповідь, то це означає, що це завдання не володіє дискримінативністю та не дає ніякої інформації про відносні рівні результатів тестування. Диференційна здатність тестового завдання визначається різною кількістю неправильних відповідей на конкретні завдання в сильних і слабких групах тестованих [2, с.19; 7, с.69].

Найпростіший спосіб обчислення дискримінативності завдання – обчислення із застосуванням *методу крайніх груп («метод 27»)*. Для цього беруть від 10 до 30 % учнів з числа кращих і гірших за результатами виконання усього тесту. Індекс дискримінативності завдання обчислюється як різниця часток випробовуваних з високопродуктивної і низькопродуктивної груп, що правильно розв'язали завдання. Кожна з часток розраховується як відношення кількості учнів в групі, що вірно виконали завдання, до загального числа учнів у відповідній групі [5].

«Незалежно від способу обчислення дискримінативності – зазначає тестолог О.О. Миронова – завдання розділяються на прийнятні й ті завдання, які потребують змін» [5]. Підрахунки дали нам можливість виділити завдання 2 з найкращою роздільною здатністю, завдання 5, 6, 8, 9, 10, які функціонують задовільно, та завдання 4 й 7, які потребує корекції й серйозного доопрацювання.

Дистрактори (від англ. to distract – відволікати), тобто неправильні, але правдоподібні відповіді, використовуються в процесі тестування для відвернення уваги від правильної відповіді [1]. «У процесі аналізу якості дистракторів, – на думку А. Рибанова, – слід виділити наступні завдання: перевірку рівномірності розподілу дистракторів і ефективності їх роботи та дослідження впливу числа дистракторів на точність оцінювання рівня знань. Дистрактори до кожного завдання мають бути рівномірно привабливими для випробовуваних, які не знають правильної відповіді (в ідеалі кожен дистрактор повинен у рівній мірі використовуватися усіма випробовуваними, які не виконали завдання правильно)» [6, с. 139].

Рівномірність розподілу дистракторів є показником надійності і валідності завдання. Оцінка правдоподібності дистракторів ґрунтується на підрахунку частки випробовуваних, які обрали неправильну відповідь. Поглиблений варіант дистракторного аналізу побудований на підрахунку значення точково-бісеріального коефіцієнта кореляції для кожного дистрактора в завданнях тесту. Так, якщо коефіцієнт бісеріальної кореляції дистрактора від'ємний і менший за $-0,2$, то сильні випробовувані не будуть вибирати даний дистрактор за правильну відповідь. Додатні, близькі до нуля значення коефіцієнта для дистракторів вказують на необхідність їх вилучення для вдосконалення неправильних відповідей. Правильним відповідям повинні відповідати додатні коефіцієнти, які перевищують $0,5$.

Відзначимо, що ми розглядаємо малу вибірку, а для *якісного аналізу дистракторів* визначальною умовою є велика вибірка, тому наше оцінювання якості дистракторів має формальний характер. Особливо складно робити аналіз дистракторів більш простих завдань, які не змогли розв'язати лише декілька учасників тестування.

Розглянемо аналіз дистракторів одного з тестових завдань – завдання 7 (відповіді наведені в таблиці 3). У завданні потрібно було розкрити абревіатуру ГРР (*Головна Руська Рада*) – першої української політичної організації в Галичині, створеної під час революції 1848–1849 рр. в Австрійській імперії. Варіанти відповідей:

А) Галицька Руська Рада
В) Галицька Радикальна Рада

Б) Головна Руська Рада
Г) Головна рада робітників

У цьому завданні правильна відповідь була розміщена на другому місці. Перший дистрактор обрав найбільший відсоток учнів 62,50% (5 від восьми неправильних відповідей) із достатнім і високим рівнем підготовки. Третій дистрактор обрав 1 (12,50%), четвертий – 2 учасники (25 %). Третій дистрактор бажано замінити.

Отже, показниками якості тестових завдань є такі статистичні характеристики, як трудність, дискримінативність і правдоподібність дистракторів. При визначенні оцінки трудності тестових завдань ми обчислили частки правильних відповідей та дисперсії для кожного завдання тесту. Виявилось, що більшість

завдань наближаються до центральної частини ряду, тому сконструйований тест добре збалансований за трудністю. При аналізі дискримінативності застосовано метод крайніх груп. Показники роздільної здатності тестових завдань вийшли цілком задовільними, за винятком одного із завдань. Більшість завдань тесту мають високі показники дискримінативності, тому добре диференціюють учнів. Ці завдання можна залишити.

Відсотковий розподіл обраних дистракторів та коефіцієнт точково-бісеріальної кореляції виявив невдало підібрані нами дистрактори до тестових завдань, які потребують корекції та аналізу експертів. У більшості завдань з вибором однієї правильної відповіді розподіл обраних дистракторів виявився цілком прийнятним для малої вибірки.

Таблиця 3

		Відповіді на завдання 7			
		номери відповідей			
		1	2 (вірно)	3	4
Учасники №	1		1		
	2		1		
	3		1		
	4	1	0		
	5	1	0		
	6		1		
	7	1	0		
	8		0		1
	9	1	0		
	10	1	0		
	11		0		1
	12		0	1	
	13		1		
	14		1		
	15		1		
			5	7	1
		62,50%		12,50%	25%
	(r_{pbis}) _k	-0,06	0,68	0,22	0,09

З огляду на вищевказане, розроблений нами тест для тематичного контролю навчальних досягнень учнів 9-го класу з теми «Українські землі наприкінці XVIII – першої половини XIX ст.» можна вважати придатним для використання у навчальному процесі загальноосвітньої школи після доопрацювання.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Аванесов В. Дистракторный анализ [Электронный ресурс] / В. Аванесов. – Режим доступу: <http://testolog.narod.ru/Theory46.html>. – 23.11.2015. – Назва з екрану.
2. Балыхина Т.М. Словарь терминов и понятий тестологии / Т.М. Балыхина. – 2-е изд. стер., – М.: Рус. яз. курсы, 2006. – 160 с.
3. Вимірювання в освіті: Підручник / За редакцією О.В. Авраменко. – Кіровоград: КОД, 2011. – 360 с.
4. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. (Как выбирать, создавать и использовать тесты для целей образования) / А.Н. Майоров. — М., «Интеллект-центр», 2001. — 296 с.
5. Миронова Е.А. Дискриминативность как показатель качества тестовых заданий / Е.А. Миронова // Международный конгресс конференций «Информационные технологии в образовании» (ИТО-2003). Секция: 6. ИКТ в контроле и оценке результатов обучения. – Режим доступу: <http://ito.edu.ru/2003/VI/VI-0-1753.html>. – 22.11.2015. – Назва з екрану.
6. Рыбанов А.А. Анализ качества дистракторов для тестовых заданий / А.А. Рыбанов // Известия Волгоградского государственного технического университета. Т.10. – Волгоград: Изд-во ВолгГТУ, 2009. – Вып. № 6. – С. 137–140.
7. Самылкина Н. Н. Современные средства оценивания результатов обучения / Н.Н. Самылкина. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. – 172 с.

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВІВ КІРОВОГРАДСЬКОГО МУЗИЧНОГО УЧИЛИЩА

Джемма Саакян

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Растригіна А.М.

Актуальність проблеми. Хорове мистецтво є невід'ємною складовою духовної культури людства. Мистецтво хорового співу охоплює всі сторони життя, впливаючи на формування менталітету і тому має виховне значення. В сучасних умовах розбудови української державності постає питання щодо підтримання, укріплення, вивчення та вдосконалення вікових традицій хорового мистецтва. Протягом всього історичного розвитку вітчизняне хорове мистецтво вдосконалювало свої вокально-технічні та художньо-виражальні можливості в різних виконавських жанрах. Однак, особливості становлення хорових колективів різних регіонів України, а саме Єлисаветградщини та сучасної Кіровоградщині 2-ї половини ХХ – 1-ї половини ХХІ століть поки що вивчені недостатньо.

Особливої уваги потребує дослідження історичних обставин, факторів, що сприяли становленню та розвитку хорового мистецтва у контексті світової музичної культури, певних властивостей, що притаманні вітчизняній традиції хорового виконавства, особливих рис розвитку хорового мистецтва, а саме навчальних хорових колективів Кіровоградщини даного періоду. Такі знання мають не тільки історичне, але й теоретично-хорознавче значення. Вони необхідні для вирішення завдань практично-творчого характеру у вищій школі.

Аналіз досліджень. Вивчення особливостей становлення хорових колективів на Кіровоградщині 2-ї половини ХХ – 1-ї половини ХХІ століть спиралося на універсальні наукові принципи порівняльного аналізу, на узагальнення даних досвіду педагогічного спостереження і творчої практики (праці представників вітчизняного хорознавства, музичної педагогіки, теорії та методики хорового співу – Г.О. Дмитрієвський, О.О. Єгоров, В.І. Краснощоків, П.П. Левандо, Д.С.Огороднова, К.К. Пірогов, В.Г. Соколов, Г.О. Струве, Г.П. Стулова, П.Г.Чесноков, а також на методи й положення експериментально-теоретичного вивчення.

Проблема становлення хорових колективів у культурно-мистецькому середовищі Єлисаветградщини та сучасної Кіровоградщини другої половини ХХ першої половини ХХІ століть зайняла належне місце в дослідженнях сучасних музикознавців та педагогів-музикантів нашого регіону. Нею займалися Р. Валькевич, М. Долгих, Ж. Колоскова, О. Полячок, А. Растригіна, І. Сікорська, О. Яненко та інші [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Мета статті полягає в узагальненні музикознавчої інформації щодо становлення та розвитку навчальних студентських хорових колективів Кіровоградського музичного училища – Вищого навчального закладу I рівня акредитації.

Виклад основного матеріалу. Хорове виконавство є історично-традиційним в Україні і займає провідне місце у національній культурі. Донині ця мистецька ділянка стимулює творчість композиторів у створенні високохудожніх зразків, серед яких знаходяться і твори, призначені для навчальних хорових колективів (дитячих, студентських, молодіжних).

Дитячий хоровий спів відомий Європі ще від часів Стародавньої Греції та Візантійської імперії, і за тривалий час у цій галузі мистецтва накопичено значний досвід, що формує уявлення про стан хорового виконавства у різні історичні епохи. Осмислення накопичених знань про вокальну культуру сьогодні набуває особливого значення, оскільки сприяє відтворенню загальної картини професійного формування учнів-співаків.

Традиція залучення учнівських голосів до повноцінної участі у хоровому мистецтві є характерною рисою української півночі культури, а дослідження загальної картини професійного формування дітей-співаків сьогодні набуває особливого значення, оскільки їх присутність сприяла зростанню якості хорового співу в Україні. Осмислення історичного процесу розвитку вокально-хорового мистецтва з урахуванням дитячих голосів відтворить цілісну картину української хорової культури впродовж багатьох століть.

У становленні людської індивідуальності, розвитку духовності підростаючих поколінь особливу роль відіграє мистецтво, яке звертається до почуттів, пробуджує в особистості учня або студента закладені природою людські якості, яскраво передає картини емоційного людського життя, відчуття істинної цінності людської пристрасі.

Студентські хорові колективи – мистецтво унікальних можливостей студентів – виконавських, освітніх, виховних. Воно завжди було, є і буде невід'ємною частиною вітчизняної і світової культури, незамінним, століттями перевіреним чинником формування духовного, творчого потенціалу суспільства. Хоровий спів з

його багатомістовими традиціями, глибоким духовним змістом, величезною дією на емоційний, етичний лад як виконавців, так і слухачів залишається випробуванням засобом музичного виховання.

Хоровий спів як виконавське мистецтво найдоступніший і улюбленіший вид студентської творчості. Воно не вимагає яких-небудь додаткових витрат, оскільки людський голос універсальний і загальнодоступний. Виконуючи музичний твір студенти не тільки залучаються до музичної культури, але і сам створює музичну культуру, художні цінності. Правильно організований процес хорового музикування знаходить і задіює цілий спектр якостей учасників: це і музичні здібності і особисті якості. Таким чином, студентська хорова творчість покликана виконувати основну виховну функцію через наступні:

- пізнавальну
- естетичну
- рекреаційну
- гедоністичну
- комунікативну

Однією з яскравих сторінок становлення хорової культури на Кіровоградщині другої половини ХХ першої половини ХХІ століть є творча діяльність студентських хорових колективів. Ретроспективний аналіз літератури дав можливість зробити висновок, що помітний внесок у розвиток професійного та самодіяльного хорового мистецтва на Кіровоградщині зробили студентські хорові колективи різних музичних навчальних закладів.

В історії музичної культури Кіровограда провідне місце займають музичні навчальні заклади, серед яких виділяється своїми творчими надбаннями Кіровоградське музичне училище – Вищий навчальний заклад І рівня акредитації. Цей заклад вже багато років плекає молоді таланти та потужні творчі колективи. Першочергову місію «виховання талантів, для яких музика – це доля» Кіровоградське музичне училище здійснює ось вже протягом п'ятидесяти років. У педагогічному колективі закладу об'єднаний творчий потенціал декількох поколінь музикантів, для яких виконавство невідривно пов'язане з педагогікою. Для Кіровоградської області музичне училище – це основа професійної музичної освіти, творча майстерня мистецьких кадрів, із нього починався й продовжується в часі культурний розвиток хорових колективів Кіровоградщини.

В навчальних класах училища сконцентрований розвиток виконавських шкіл Кіровоградщини. Фортепіанне виконавство, продовжуючи традиції нейгаузівської школи, рухається вперед завдяки активній творчій позиції завідувача відділу Л. Мельникової, в класі якої вирости й розквіли таланти лауреатів останніх років О. Василенко та Г. Поривай. А скільки вихованців вирядили в путь по музичним просторам краю Г. Рубіна, Д. Голобокова, Л. Аширова, Є. Пенчковська. У творчому доробку піаністів – Всеукраїнський конкурс молодих піаністів пам'яті Г. Г. Нейгауза, що є складовою частиною щорічного фестивалю «Нейгаузівські музичні зустрічі».

Досягнення школи хорового диригування С. Дорогого продовжили М. Макода, В. Дубіна, Н. Шост, Є. Кузьменко. Але, безперечно, найяскравішою й найколеритнішою фігурою сьогодення є заслужений діяч мистецтв України Ю. Любович. Він протягом десятиліть воював із вітряними млинами радянської системи: з однієї сторони – на посту директора Кіровоградського музичного училища, захищаючи свою alma mater адміністративно, з іншої – відстоював інтереси власного творіння – муніципального камерного хору.

Творчий колектив виконує хорові концерти Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, П. Чеснокова, О. Архангельського, Г. Форе, Й. С. Баха, В. А. Моцарта, вищої складності латиномовні мотети Ф. Пуленка. Юрій Любович запрошував провідних митців хорової справи України на теоретично-практичну новацію під назвою «Слисаветградська хорова академія».

Ю. Любович став організатором великого свята для дитячих хорів «Золотий Орфей». Невтомний подорожній до невичерпного джерела людської мудрості, Юрій Васильович ледь вловимим помахом руки здатен подарувати слухачеві можливість «осягнути багатомірний світ у найвитонченішій сфері його божественного звучання» (С. Барабаш).

Темброва палітра муніципального хору більше тридцяти років керується владою Маестро, динамікою його саморефлексій, стихією опанування звукових потоків. Поряд із майстром його вірні помічники – молоді хормейстери О. Трушина, А. Татарова, О. Шпудейко, Н. Шост, які готують молоде покоління хорових диригентів у студентському хорі, вокальних ансамблях, дитячому колективі школи педагогічної практики.

Від самого початку свого творчого шляху хоровий колектив «PRIMA VISTA» поспіває навчальний процес із концертно-виконавською діяльністю, яка спрямована на розвиток української духовності та популяризацію хорової музики. Цим колективом свого часу керував заслужений діяч мистецтв України С. Дорогий. Репертуар хору складають духовні твори, українська та світова класика, твори сучасних композиторів, обробки українських народних пісень. Сьогодні художнім керівником хору є О. Трушина, концертмейстер – Л. Єфімович.

Вражає багатогранна діяльність студентського хорового творчого колективу Кіровоградського музичного училища, молодіжного хору «PRIMA VISTA», які весь час гастролюють і здобувають все нові і нові нагороди.

Студентський хор «PRIMA VISTA» має потужні творчі досягнення: Золотий лауреат V Міжнародного конкурсу «MUNDUS CANTAT SOPOT» (м. Сопот, Польща), Золотий лауреат V Міжнародного конкурсу «MOZARTOVA PRANA» (м. Прага, Чехія), Дипломант XII Міжнародного хорового фестивалю «TALLINN» (м. Таллін, Естонія).

Нещодавно хор здобув дві золоті медалі та спеціальний приз Президента міста Сопоту (за виконання музичного твору відомого композитора – нашого земляка Кіма Шутенка) на X ювілейному Міжнародному фестивалі-конкурсі хорових колективів MUNDUS CANTAT SOPOT, який проходив 20-25 травня 2014 року у м. Сопот (Республіка Польща).

Учасники хору під час конкурсної програми змагалися з потужними хоровими колективами Швеції, Японії, Росії, Польщі, Венесуели, Бразилії, України, Іспанії та ін. Хор представляв українське музичне мистецтво на багатьох концертних майданчиках Польщі.

До складу членів журі увійшли провідні музиканти світу (професори Гданської музичної академії (Польща) Анна Фібіг та Валдемар Гурські), професор університету Кореї Джей-Джун Лі, видатний диригент Словенії Мілан Колена (Словакія), професор Міланської консерваторії (Італія) Андреа Анжеліні) були захоплені виконавською майстерністю колективу. Хор отримав спеціальні пропозиції до участі у конкурсах та гастролях у Болгарії, Словенії, Італії, Кореї [1].

Хорові колективи Кіровоградського музичного училища ведуть активну концертну та конкурсну діяльність. Це виховні заходи і загальнодержавні свята: посвята в студенти, День відкрити дверей, концерти, присвячені Дню Вчителя, Дню Університету, Дню Перемоги, Дню Матері, 8 Березня; новорічні шоу-програми; «Нейгаузовські музичні зустрічі», «Різдвяні передзвони», «Золотий Орфей», концерти в обласній філармонії; записи в передачах обласної телерадіокомпанії тощо.

За професійність, високу виконавську майстерність хорові колективи Кіровоградського музичного училища неодноразово відзначено дипломами Всеукраїнських та міжнародних конкурсів, обласних оглядів народної творчості, грамотами та почесними призами.

Висновок. Отже, запорукою перспективи розвитку професійних колективів на Кіровоградщині є творча діяльність навчальних студентських хорових колективів Кіровоградського музичного училища. Якісний рівень концертної діяльності зумовлений відповідним творчим потенціалом хормейстерів середніх та вищих закладів музичних закладів Кіровограду. Високим художнім виконавським рівнем відзначаються хорові академічні та народні колективи Кіровоградського музичного училища, якими керують широко профільні фахівці хорового мистецтва – випускники Кіровоградського музичного училища, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, потужних консерваторій України.

Таким чином, аналіз музикознавчої літератури з даної проблематики і глибоке розуміння історії становлення навчальних хорових колективів є передумовою виявлення шляхів формування сучасної хорової культури студентів як мистецького явища на Кіровоградщині 2-ї половини XX – 1-ї половини XXI століть.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кіровоградщина у дзеркалі часу: музичне мистецтво: фотоальбом / авт.-упор.: О.І. Полячок, М.В. Долгіх. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 76 с.
2. Краснощеків В.И. Вопросы хороведения / В.И. Краснощеків – М., 1969. – 250 с.
3. Музичне відділення мистецького факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка / укладач Л.В. Бабенко / Л.В. Бабенко // – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2007. – 84 с.
4. Пірогов К.К. Керування хором / Пірогов К.К., – К.: Державне видавництво Образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. – 202 с.
5. Растрюгіна А.М. Фундаменталізація вищої музично-педагогічної освіти в контексті сучасного цивілізаційного розвитку : до постановки проблеми / А.М. Растрюгіна. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 318 с.
6. Струве Г.А. Шкільний хор / Струве Г.А. / книга для учителя / . – М.: Просвещение, 1981. – 190 с.
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/Кіровоградське_музичне_училище

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЯ *ORPHAN* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА «OLIVER TWIST»)

Зоряна Степаненко

(студентка III курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ляшук А.М.

Для сучасної лінгвістики принцип антропоцентризму став одним із пріоритетних підходів до дослідження наукових феноменів і розглядається як методологічний базис для уніфікування лінгвістики з комплексом суміжних наук, суть якого полягає у вивченні наукових об'єктів відповідно до їхньої ролі для людини, відповідно до призначення в життєдіяльності, розвитку людської особистості та її вдосконаленні

[1, с. 35]. До явища антропоцентризму у мовознавстві у своїх дослідженнях звернувся ще В. фон Гумбольдт, який у своїх працях називав мову “людиноутворюючою” силою [2, с. 397], тому у лінгвокогнітивних студіях неможливо не приділити увагу значенню людського чинника у процесі пізнання світу, адже саме людина є центральним фігурантом цього процесу.

Актуальність теми пропонованої розвідки зумовлена увагою сучасної лінгвістики до концептуалізації образу людини у мовній картині світу та необхідністю вербалізації людських почуттів та станів. Людина є складним феноменом, що викликає інтерес науковців різних галузей. У сучасних лінгвістичних дослідженнях вивчається зміст поняття «людина» (J.Lions, S.Ullmann, О.А.Шеріна, Е.А.Потураєва), аналізуються її зовнішні та вікові характеристики (Г.Ліщинська, І.В.Салім'янова). Людина визначається як складова мовної картини світу (Н.Д.Арутюнова), як ключовий компонент у семантичній структурі слова (В.С.Виноградов) та як одне з найважливіших понять словникового складу мови (Р. Халліг, В. Вартбург).

Незважаючи на значний доробок, лексичні одиниці в англійській мові на позначення впливу середовища на характер людини не були достатньо вивчені, зокрема на матеріалі роману Ч. Діккенса «*Oliver Twist*», в якому зображено внутрішній світ дитини, умови формування її світогляду на різних життєвих етапах. Вивченню творчості Ч. Діккенса присвячено ряд праць літераторів (З.Лібман, Т.Сільман, Г.Тугушева, М.Донован), увага яких сконцентрована на дослідженні долі дітей-сиріт у суспільстві, проте лінгвістичного аналізу проблеми різних аспектів твору ще не було проведено.

Мета пропонованої роботи полягає у визначенні лексико-семантичних особливостей поняття **ORPHAN** в англійській мові. Поставлена мета вимагає виконання наступних завдань:

- 1) виявити складники лексико-семантичного поля, на позначення поняття **ORPHAN**;
- 2) визначити семний склад мовних одиниць лексико-семантичного поля **ORPHAN**;
- 3) з'ясувати характер парадигматичних відношень одиниць поля в англійській мові;
- 4) проаналізувати лексико-семантичні особливості одиниць поля на позначення поняття **ORPHAN**.

Об'єктом пропонованої розвідки є лексико-семантичне поле **ORPHAN** в англійській мові, тоді як *предметом* виступають його лексико-семантичні особливості. *Методи дослідження*: описово-аналітичний, метод суцільної вибірки, компонентний аналіз, метод кількісного аналізу.

Проблема виокремлення лексико-семантичних полів привертає увагу науковців протягом кількох останніх десятиліть. Ідею дослідження лексики за семантичними полями розробив Йост Трір, довівши, що сфері понять відповідають певні словесні об'єднання [9, с. 289], проте, термін «семантичне поле» уперше ввів у науковий обіг німецький філолог Г. Ібсен. На відміну від Й.Тріра та Г.Ібсена, М.П.Кочерган виділяє семантичні поля не на понятійній основі, а на мовній. У його розумінні «семантичне поле – це сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ [5, с. 368].

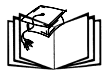
Лексичні одиниці, що об'єднуються у лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) утворюють специфічну ієрархічно-організовану структуру. А.А.Уфимцева вважає, що ЛСП складається з ядра, що представлене родовою семою — компонентом, навколо якого розгортається поле; центру, до складу якого входять одиниці, які мають інтегральне, загальне з ядром і між собою, значення; периферії, що складається з одиниць, найвіддаленіших за своїм значенням від ядра [10, с. 205]. А.М.Кузнецов пропонує виділяти ядро та периферію поля, відносячи до ядра слова, прості за своєю морфологічною структурою, більш широкі за комбінаторність, більш психологічно значимі, в той час як до периферії — слова-запозичення та слова, що мають вужчі значення, ніж ті, що знаходяться в ядрі [7, с. 205].

У лінгвістичній практиці використовуються компонентний аналіз та семний аналіз словникових дефініцій як методи побудови лексико-семантичного поля. Основоположниками методу компонентного аналізу вважають В.Потьє та А.Греймас, розробки яких базуються на методиці опозитивного аналізу фонем М.С.Трубецького. Екстраполяція зазначеної методики на вивчення лексичної семантики отримала назву компонентного аналізу, який М.П.Кочерган визначає як систему прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами [6, с. 385]. Застосування компонентного аналізу розкриває ієрархічні та парадигматичні відношення між одиницями мови у складі поля [3, с. 14].

Основи семантичної класифікації лексики вперше були сформульовані М.М.Пещак [4, с. 251], послідовники якої вважають основою вивчення компонентного складу парадигматичні зв'язки, які встановлюються при застосуванні семного аналізу словникових дефініцій реєстрових одиниць, при якому кожний елемент тлумачення у формі окремого повнозначного слова дорівнює семантичному компоненту [8, с. 29]. Таким чином, у пропонованій розвідці притримуємося позиції, що лексико-семантичне поле, як найбільша семантична парадигма, має ядро, центр та периферію, компоненти яких, утворюючи парадигматичні відношення між лексемами, об'єднуються у лексико-семантичні групи (далі — ЛСГ).

Шляхом суцільної вибірки із тексту роману Чарльза Діккенса «*Oliver Twist*» було виокремлено 450 лексичних одиниць на позначення поняття **ORPHAN** в англійській мові. У ході компонентного аналізу зібраного корпусу лексичних одиниць (далі — ЛО) було виявлено лексеми, семантична структура яких

вміщує від 2 до 15 сем, які розкривають внутрішній світ дитини-сироти, або ж вказують на екстралінгвальні чинники, що впливали на формування її особистості у творі Ч.Діккенса.

У ході аналізу прослідковується, що лексичні одиниці, до семантичної структури яких входять від 2 до 8 компонентів переважно забарвлені негативною семантикою, а лексеми, що мають у своєму складі від 11 до 15 сем – позитивною, що свідчить про схильність людини бути точною у висловленні негативних почуттів та красномовною у вираженні позитивних.

Семний аналіз лексичних одиниць показує, що у внутрішній структурі 57 з них (*distress, grief, cry* та інші) найчастіше зустрічаються семи *'sorrow', 'distress'*, що вказують на негативну семантику станів смутку та страждання. Аналізовані семантичні компоненти вступають у мережу парадигматичних відношень, які утворюють ЛСГ **Sorrow** в англійській мові.

До компонентного складу таких лексичних одиниць як *miserable, poor, destitute* (загальна кількість яких 74 ЛО) входять такі семи як *'poor', 'lack', 'misfortune'*, що уможливує утворення підгрупи **Misery**, що включає ЛО на позначення стану бідності та нещастя у досліджуваному матеріалі.

У ході аналізу виявлено, що ЛО *fierce, malicious, fury, insult* тощо (загальна кількість – 98), які містять у своєму складі семи *'violent', 'hurt', 'harm', 'pain'* розкривають семантику жорстокості та болю. Аналізовані компоненти утворюють парадигму підгрупи **Violence**, яка є найчисельнішою за своїм складом. Аналіз підтверджує думку про те, що тенденція до переважання слів на позначення поняття **Violence** у досліджуваному матеріалі зумовлена екстралінгвальними факторами, а саме, наприклад, жорстоким ставленням суспільства до дітей-сиріт у 19 столітті, що відбивається у романі «Oliver Twist».

38 досліджуваних лексем, наприклад, *contempt, despise, mock*, семний аналіз яких показує, що до їх структури належать семи *'contempt', 'scornful'*, розкривають негативну семантику байдужості та зневаги утворюють підгрупу ЛО **Contempt**, одиниці якої маніфестують почуття презирства в англійській мові.

Компонентний аналіз показує, що лексеми *consolation, understanding, compassionately* тощо містять у своєму складі семи *'compassion', 'concern'*, що вказують на позитивну семантику співчуття та піклування. Досліджувані парадигматичні відношення, між цими одиницямишо уможливають виокремлення підгрупи **Compassion** на позначення співчуття в англійській мові.

Слід зазначити, що підгрупа ЛО на позначення поняття **Compassion**, до складу якої входять 46 ЛО чисельно переважає підгрупу **Contempt** (38 лексем), що свідчить про вплив позамовних чинників на формування досліджуваного ЛСП, а саме схильність суспільства співчувати дітям-сиротам. Аналіз показує, що лексичні одиниці *cheerful, agreeable, delight, satisfied, pleasure* (всього 118 ЛО) вміщують семи *'happy', 'pleasure'*, що висвітлюють позитивну семантику. Аналізовані семи, вступаючи у парадигматичні зв'язки, вибудовують підгрупу **Joy** на позначення позитивних почуттів дитини у сиротинці.

Таким чином, у досліджуваному корпусі ЛО було виокремлено 6 лексико-семантичних підгруп: **Contempt, Violence, Compassion, Joy, Sorrow, Misery**. Семи, що фіксуються у семантичній структурі аналізованих лексичних одиниць, уможливають їх об'єднання у три більші структурні одиниці — ЛСГ:

- 1) **FEELING**, що налічує 300 одиниць на позначення почуттів (**Contempt, Violence, Compassion, Joy**);
- 2) **STATE** (131 лексема) на позначення ментальних станів (**Sorrow, Misery**);
- 3) **PERSON**, що нараховує 19 лексем, які називають сироту та отчуючих людей у досліджуваному матеріалі.

Виокремлені ЛСГ, вступаючи у мережу ієрархічних відношень за рахунок спільних сем, формують ЛСП **ORPHAN**. До ядерної зони досліджуваного поля належать 19 ЛО групи **PERSON** на позначення сироти та осіб, які обумовлюють позитивні та негативні аспекти життя дитини-сироти. ЛО цієї групи містять у своїй внутрішній структурі сему *'person'*, що є частотною і психологічно значимою в аналізованому корпусі ЛО та характеризується високим рівнем комбінаторності, що є ключовим параметром утворення ядра. У ході аналізу виявлено, що навколоядерна зона ЛСП **ORPHAN**, до складу якої входять підгрупи **Contempt** і **Compassion**, формується під впливом екстралінгвальних факторів, а саме співчутливого або зневажливого ставлення суспільства до дітей, позбавлених батьківського піклування. До зони ближньої периферії належать підгрупи:

- 1) **Violence**, що маніфестує жорстокість людей, які ставляться до сиріт з презирством;

2) **Joy**, лексичні одиниці якої відбивають почуття радості, викликане у дитини співчуттям оточення. Зону дальньої периферії утворюють підгрупи **Sorrow** та **Misery**, ЛО яких об'єднані спільними компонентами внутрішньої структури *'suffering'* та *'pain'* із ЛО підгрупи **Violence**. Таким чином, ЛСГ, розташовані на периферії, маніфестують стан смутку та нещастя, зумовлені жорстокістю суспільства до вихованців сиротинця.

Базуючись на польовому підході до вивчення лексичного складу англійської мови із застосуванням компонентного аналізу було досліджено ЛСП **ORPHAN** в англійській мові на матеріалі роману Ч. Діккенса «Oliver Twist», у якому методом суцільної вибірки було виокремлено 450 лексичних одиниць на позначення досліджуваного поняття. Встановлено, що у досліджуваному матеріалі містяться ЛО з 2 – 15-компонентною семантичною структурою, серед яких лексичні одиниці, до семантичної структури яких входять від 2 до 8

сем переважно маніфестують негативну семантику, а лексеми, що мають у своєму складі від 11 до 15 сем – позитивну, що свідчить про схильність носіїв мови лаконічно висловлювати негативні почуття та багатослівно виражати позитивні.

Семи, що виокремлюються у семантичній структурі аналізованих лексичних одиниць, уможливають їх об'єднання у три ЛСГ: **PERSON** на позначення сироти та людей, які здійснюють вплив на формування її особистості; **FEELING**, ЛО якої маніфестують почуття (**Contempt, Violence, Compassion, Joy**) та **STATE**, лексичні одиниці якої розкривають душевні стани дитини (**Sorrow, Misery**).

Досліджувані ЛСГ утворюють ЛСП **ORPHAN** в англійській мові, до ядерної зони якого входять 19 лексем групи **PERSON**. Навколоядерну зону формують 84 ЛО підгруп **Contempt** і **Compassion**, які відбивають співчутливе або презирливе ставлення до сиріт з боку оточення. Зона ближньої периферії налічує 216 лексичних одиниць підгрупи **Joy**, одиниці якої відображають радощі дитини, яка зустрічає співчуття до свого становища, та підгрупи **Violence** на позначення жорстокості людей, які зневажають дітей, позбавлених батьківського піклування. До зони дальньої периферії входить 131 ЛО підгруп **Sorrow, Misery**, що маніфестують стан смутку та нещастя, які відчуває дитина-сирота, зіштовхуючись із жорстокістю індивідуального соціуму.

Перспективу пропонованого дослідження вбачаємо у подальшому аналізі лексико-семантичних особливостей одиниць на позначення людських почуттів та станів у межах інших лексико-семантичних об'єднань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Багаутдинова Г. А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Г. А. Багаутдинова. – Казань: Казан. гос. ун-т, 2007. – 35 с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Іваненко Н.В. Лексико-семантичне поле добро в українській та англійській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.17. «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Н.В.Іваненко. – Київ, 2007. – 14 с.
4. Клименко Н.Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / Н. Ф. Клименко, М. М. Пещак, І. Ф. Савченко. – К.: Наукова думка, 1982. – 251 с.
5. http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty/79331-5.html Кочерган М.П. Вступ до мовознавства : навч. посібн. / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 2001. – 368 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: навч. посібн. / М.П.Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 385с.
7. Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / А.М.Кузнецов. — М.: Наука, 1986. — 126 с.
8. Ляшук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.17. «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / А.М.Ляшук. – Київ, 2007. – 29 с.
9. Трир Й. Немецкая лексика понятийной области интеллектуальных свойств. История языкового поля с древнейших времен до начала 13 века / Й.Трир. – М.: Наука, 1931. – 289 с.
10. Уфимцева А. А. Теории «семантического поля» и возможности их применения при изучении словарного состава языка / А.А.Уфимцева // Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике. — М.: Изд. АН СССР, 1961. — С. 30 — 63.

ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ В ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС

Іван Тимошенко

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Стасенко О.А.

Значний науково-технічний прогрес, зростання технізації праці у галузях обслуговування і виробництва та комп'ютеризація побуту призвели до зміни пріоритетів і переорієнтації у вихованні молоді та системі підготовки її до майбутньої професійної діяльності та суспільного життя. Втрату великої кількості енергопотенціалу внаслідок впливу негативних факторів зовнішнього середовища, стресів під час навчання та у період сесій, мала рухова активність у вищому навчальному закладі мають компенсувати заняття з фізичного виховання, завданнями котрих є не лише збереження фізичного та психічного здоров'я, але й розвиток здібностей, необхідних для активного життя й успішного виконання професійних обов'язків [1].

Високі зростаючі психофізичні вимоги до сучасних спеціалістів обумовлюють: інтелектуалізацію, інтенсифікацію, автоматизацію, комп'ютеризацію праці; суттєве збільшення у життєдіяльності та професійній роботі фізіологічних і психологічних стресорів; об'єктивну необхідність продовження професійної дієздатності, працездатності; значне збільшення у професійній діяльності екстремальних компонентів [5, 6, 8].

Дані проведених досліджень С.І. Присяжнюка, В.П. Краснова, В.Й. Кійко, 2005; В.П. Краснова, 2000; Г.П. Грибана, Ф.Г. Опанасюка, 2001 [2, 3]; Г.П. Грибана [4] та ін., дають підстави стверджувати, що дійсний рівень психофізичної підготовленості випускників аграрних ВНЗ в Україні не відповідає сучасним вимогам життєдіяльності та професійної праці майбутніх фахівців. Така тенденція була підтверджена в процесі аналізу стану здоров'я, фізичної підготовленості студентів ВНЗ України наявністю: професійних, професійно обумовлених захворювань, травматизму в представників екстремальних, масових і творчих професій; порушень у виробничих технологічних процесах, які пов'язані з недостатнім рівнем прояву фізичних і психічних якостей у випускників.

Ось чому сучасна система фізичного виховання студентської молоді повинна передбачати впровадження цілого ряду ефективних не тільки оздоровчих, а й тренувальних засобів, що повинні використовуватися як в процесі основних навчальних занять, так і під час самостійних занять фізичними вправами для розвитку психофізичних якостей, поліпшення стану здоров'я, працездатності та функцій серцево-судинної, дихальної, нервової та інших систем.

Сьогодні у вищій школі спостерігається відсутність методик щодо надання допомоги студентській молоді з фізичного самовдосконалення. Саме такі методики повинні надати студентам необхідні рекомендації з правильної організації самостійних занять фізичними вправами в позааудиторний час. Сучасні науковці шукають новітні засоби оздоровлення, розробляючи різноманітні програми для розвитку фізичних якостей як студентської молоді так і дорослих людей [7].

Існує широко розвинена мережа позааудиторних виховних закладів, які здійснюють спортивно-масову роботу (йдеться про спортивні школи, туристичні станції, спортивні клуби та Центри, спортивні секції при спортивних комплексах). Але, навчаючись у ВНЗ, студенти як правило часто залишають участь в спортивній діяльності у позашкільних закладах і тому виникає потреба у залученні студентської молоді до самостійних занять фізичними вправами в процесі навчання у вищій школі.

Важливим завданням у нашій роботі є розробка методичних рекомендацій з оздоровчого бігу, ритмічної та відновлювальної гімнастики, які є найбільш доступними для самостійних занять студентів.

Для початку самостійних занять фізичними вправами, необхідно враховувати власні вікові та статеві особливості, стан здоров'я і рівень фізичної підготовленості. Самостійні заняття фізичними вправами необхідно планувати на 20–40 хв., вони виконуються у вільний від навчання час. Запропоновані комплекси мають різну направленість, тому обираючи вправи для самовдосконалення, можна користуватися декількома комплексами одразу, або чергувати вправи різних комплексів. Перед їх виконанням необхідно здійснити підрахунок ЧСС (пульсові дані у нормі повинні становити 60–80 уд./хв.).

Оздоровчий біг. Бігти треба вільно, не напружуватися, вибравши для себе оптимальну швидкість (притаманну саме вам). Повторні тренування з бігу слід проводити через 2–3 дні, навантаження не повинно призводити до вираженої втоми (почуття сонливості, слабкості, в'ялості – перша ознака перевтомлення).

Головний метод самостійного тренування – рівномірний, тобто подолання дистанції у рівному темпі з постійною швидкістю. У тренуваних людей у другій половині тренування швидкість бігу може зростати. Бігунам початківцям у перший період тренувальних занять рекомендується чергувати біг з ходьбою (наприклад, 200–300 м бігу, через 100–150 м ходьби). Звісно що довжина відрізків бігу індивідуальна (вона залежить від стану здоров'я, віку та фізичної підготовленості).

Рекомендуємо рівномірний біг тривалістю 15–30 хвилин при ЧСС 120–130 уд./хв. – це головний засіб для бігунів-початківців. У більш підготовлених бігунів такий режим використовується у відновлювальні дні після спортивних тренувань. Кросовий біг тривалістю 30–90 хвилин при пульсі 144–150 уд./хв. один або два рази на тиждень. Такий біг застосовується для розвитку загальної витривалості тільки в підготовлених бігунів. Тривалий рівномірний біг від 60–120 хвилин при пульсі 132–144 уд./хв. один раз на тиждень. Такий біг використовується для розвитку і підтримки загальної витривалості.

Оптимальний об'єм тренування, що необхідний для забезпечення нормальної життєдіяльності організму і високої фізичної працездатності у людей молодого віку становить 20–30 км повільного бігу на тиждень (в перерахунку на час це складе 4 години бігу на тиждень або триразове тренування по 1 годині 20 хвилин). Швидкість бігу в процесі занять повинна підвищуватися лише природним шляхом по мірі зростання тренуваності. Слід дотримуватися наступного принципу – “бігти легко”! Перша дистанція повинна складатися з швидкої ходьби на дистанцію 1,5–2 км. Через 3–4 тижні можна збільшити дистанцію до 2,5–3 км. При зростанні тренуваності швидкість ходьби повинна підвищуватися, пульс під час крокування не повинен перевищувати 120 уд./хв.

Якщо ви адаптувалися до навантаження з ходьби, поступово переходьте до бігу. Швидкість оздоровчого бігу не повинна перевищувати у початківців – 130 уд./хв., у добре підготовлених не більше 150 уд./хв. Тренування при пульсі нижче 130 уд./хв. буде менш ефективним. Тому вважається, що в оздоровчому бігу тренування повинно проводитися в межах від 130 до 150 уд./хв. У студентів, які мають низький рівень фізичної підготовленості або певні захворювання серцево-судинної системи, ЧСС під час бігу не повинна перевищувати 120 уд./хв.

Для того, щоб правильно визначити пульсові дані, підраховувати пульс необхідно у перші 10 секунд з моменту припинення бігу, в іншому випадку значення будуть помилковими. Необхідно пам'ятати, що при такому тренуванні біг повинен носити не спортивний а оздоровчий характер. Після того, як біг став безперервним, і ви звикли до певного темпу, можна збільшити час бігу з 30 до 45 хвилин.

Тим хто починає займатися оздоровчим бігом слід дотримуватися наступних методичних рекомендацій, а саме:

- при самостійних заняттях оздоровчим бігом голову і тулуб необхідно тримати рівно (плечі дещо подати вперед, руки зігнути у ліктях під кутом 90° , кисті не стискувати). Слід пам'ятати, що свобода рухів забезпечить вам вільне ритмічне дихання, а це в свою чергу не буде призводити до швидкої втоми;
- особи із зайвою вагою, або слабко підготовлені, які почали займатися оздоровчим бігом, можуть уникнути негативних відчуттів, якщо після занять бігом будуть виконувати масаж м'язів стегон (масажування м'язів необхідно виконувати протягом 5–10 хвилин) та приймуть теплу ванну.

Одним з головних елементів техніки бігу є постановка стопи на землю. Оздоровчий біг передбачає постановку ноги на всю ступню відразу рухом зверху вниз. У момент постановки стопи на землю її необхідно напружити (носок, зовнішня поверхня, п'ята). Люди можуть по-різному ставити стопу на землю у зв'язку з індивідуальними особливостями будови кінцівок. Головна умова правильної постановки ніг – зверху вниз на всю ступню (перекатом). З часом ваші бігові рухи поступово будуть пристосовуватися до ґрунту та власної ваги, тобто постановка ніг стане природною.

Вправи з ритмічної гімнастики можна виконувати як в приміщенні так і на свіжому повітрі. Для того, щоб одержати оздоровчо-розвиваючий ефект від занять, необхідно виконувати вправи в певному темпі (витримуючи ЧСС 130–140 уд./хв.), на повну силу. Темп може задаватися за допомогою музики. Для того, щоб покращити фізичні якості – силу, гнучкість, витривалість, необхідно не лише зберігати високий темп рухів, але й слідкувати за правильним їх виконанням. Усі вправи розраховані на розвиток тієї або іншої фізичної якості. Виконання комплексу вправ у заданому темпі сприяє зменшенню ваги тіла на 150–300 г за одне заняття. Однак, якщо після заняття не застосовувати низькокалорійну дієту, втрачені калорії швидко відновлюються (це неодмінно слід враховувати). Прийом їжі повинен бути не раніше, ніж через 1–1,5 години після тренування.

Самостійні заняття слід використовувати як можливість покращити власний фізичний стан, підвищити свою досконалість, силу, гнучкість, витривалість. Необхідно навчитися отримувати радість від таких занять, від перемог над собою, контролювати своє самопочуття та настрій, повірити в себе та у власні сили.

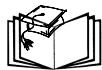
Якщо вправа координаційно складна, то слід виконувати окремо рухи руками і ногами. Коли окремі рухи засвоєні, лише тоді вправа виконується у повній координації. Якщо ж вправа виконується важко, то її можна за бажанням спростити, головне – утримувати темп заняття.

В процесі виконання вправ слід дотримуватися наступних методичних рекомендацій:

- вправи для м'язів шиї виконуються повільно і легко, але по можливості з високою амплітудою;
- виконуючи рухи руками (вперед, в сторону і т. п.), не згинати їх без конкретної вказівки;
- вправи для м'язів тулуба включають різні варіанти нахилів та поворотів (їх слід виконувати тримаючи спину рівно);
- вправи для м'язів ніг включають різноманітні присіди, випади, махи з різних вихідних положень, танцювальні кроки тощо. Тому в процесі їхнього виконання необхідно приділяти увагу техніці напівприсідів: у одному випадку коліна виставляються вперед, в іншому в сторони, але необхідно постійно слідкувати за правильною поставою; при виконанні махів амплітуду потрібно збільшувати з кожним заняттям;
- вправи для м'язів черевного пресу необхідно виконувати з утриманням правильного положення тулуба;
- основне навантаження можна підтримувати, починаючи з 30 сек. і поступово збільшуючи час виконання вправ;
- після виконання основного навантаження, необхідно виконати вправи на відновлення фізичного стану (як варіант можуть бути вправи на розвиток гнучкості, дихальні вправи, вправи аутотренінгу, які виконуються в повільному темпі, бажано під заспокійливу музику).

Відновлювальна гімнастика. Вправи на відновлення пропонується виконувати тим, хто відчуває у процесі роботи неприємні відчуття у повіках, напруженість і тупий біль. Коли предмети втрачають свої контури і різкість – це може бути результатом загальної перевтоми м'язів очей. Відновити зір допоможуть комплекси вправ, які необхідно виконувати в перервах між заняттями, а також при максимальній напруженості під час занять. Вправи необхідно виконувати по декілька разів поспіль у повільному темпі, враховуючи наступні методичні вказівки, а саме:

- виконувати їх потрібно систематично, не менше 3–4 разів на тиждень;

- комплекси для самостійної роботи бажано планувати так, щоб до них входили вправи для розвитку різних м'язових груп і суглобів, на розтягування, а також загальнорозвивальні та спеціальні вправи для очей;

- важливо дозувати спеціальні вправи, починаючи з 3–5 повторень і доводити до 10–12 разів;
- під час занять необхідно слідкувати за ЧСС (не більше 140 уд./хв.).

Вправи на відновлення слід виконувати самостійно за загальноприйнятою схемою (можливе виконання під бадьору музику):

1. Ходьба на місці, розминка м'язів стопи.
2. Вправи для шиї і м'язів верхнього плечового поясу.
3. Вправи для м'язів тулуба та дихальні вправи.
4. Спеціальні вправи для очей (сидячи).
5. Вправи для м'язів ніг (можна включати силові вправи, вправи статичної гімнастики).
6. Елементи масажу, масажу шию.
7. Вправи на розтягування.

Дана схема є загальною, тому складати індивідуальний комплекс вправ необхідно враховуючи індивідуальні якості й особисту мету.

Отже, для того щоб домогтися залучення студентів до систематичних занять фізичними вправами з оздоровчою спрямованістю, необхідно виховувати такі якості особистості, які сприяють формуванню потреби у таких заняттях (у певній системі), дати студентам необхідні знання та методичні рекомендації щодо самовдосконалення власного фізичного стану. Виникла також необхідність виховувати у студентської молоді потребу до самостійних занять фізичним вправами та залучати їх до участі в різноманітних формах позааудиторної фізкультурно-спортивної роботи.

Враховуючи зазначене вище, з метою покращення фізичного стану молоді, необхідно систематично виконувати комплекси оздоровчих вправ, їх можна виконувати у будь-який час протягом доби. Розробляючи комплексну програму для себе, кожен студент має враховувати свій вільний час (відповідно до розкладу занять та індивідуальної зайнятості) і кожне заняття планувати заздалегідь, враховуючи власні можливості і тренуваність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волков В.Л. Основи професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді / Волков В.Л. – К.: Знання України, 2004. – 82 с.
2. Грибан Г.П. Фізичне виховання студентської молоді в екологічно несприятливих умовах навколишнього середовища / Г.П. Грибан, Ф.Г. Опанасюк // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні. Зб. наук. праць – Вип. 2 – Рівне: “Принт Хауз”, 2001. – С.279–283.
3. Грибан Г.П. Формування адаптації студентів до фізичних навантажень і умов навколишнього середовища в процесі професійно-прикладної фізичної підготовки / Г.П. Грибан, Ф.Г. Опанасюк // Актуальні проблеми фізичного виховання у вузі. Республ. зб. наук. праць III Всеукр. наук.-практ. конф. – Донецьк: ДонДМУ ім. Горького, 2001. – С. 151–152.
4. Грибан Г.П. Модульно-рейтингова система у фізичному вихованні / Грибан Г.П. – Житомир: Рута, 2008. – 106 с.
5. Домашенко А.В. Організаційно-педагогічні засади системи фізичного виховання студентської молоді України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.02 “Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення” / А.В. Домашенко. – Львів, 2003. – 20 с.
6. Канішевський С.М. Відтворення системи фізичного виховання студентів в Україні / С.М. Канішевський // Фізична підготовленість та здоров'я населення. Зб. наук. матер. Міжнар. наук. симпоз. – Одеса, 1998. – С. 30–32.
7. Матукова Г.І. Формування фізичної культури майбутніх спеціалістів: навч.-метод. посіб. / Матукова Г.І. – Кривий Ріг: КДПУ, 2004. – 99 с.
8. Раевский Р.Т. Физическое воспитание как действенный фактор обеспечения здоровья студенческой молодежи / Р.Т. Раевский // Спорт для всіх: Наук.-метод. журн. – № 1. – 2000. – С. 5–10.

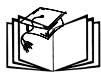
СТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ ТВОРЧОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З МЕТОЮ КОРЕКЦІЇ Й РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

Катерина Тоток

(студентка I курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Ковальчук В.Б.

Творчість – це складна форма людської активності, що породжує якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного й індивідуального значення. Ознаками творчості є діалектична єдність продуктивної і репродуктивної діяльності, усталеного і нового, позитивна цінність результатів. Творчість є необхідною

умовою людського існування. З одного боку вона є оптимальною формою глибокої реалізації індивідуальності, з іншого – необхідною умовою соціального прогресу.

Creativity is the process of generating ideas that are novel and bringing into existence a product that is appropriate and of high quality. (Robert Sternberg, 1995).

Everyone has at least some creative potential, but they differ widely to the extent to which they are able to realize that potential. In accordance with the American psychologist Howard Gardner (1999), people tend to be creative or intelligent in some specific domains but not necessarily in others. For instance, we might be good at art, but not music; or be good at science, but not maths. This is because creativity is a cognitive or mental trait and a personality trait as well. Some personal qualities include: originality, independence, risk-taking, the ability to re-find problems, energy, curiosity, attraction to complexity, artistry, open-mindedness, a desire to have some time alone, perceptiveness, concentration, humour, the ability to regress and the possession of childlike qualities.

Найяскравіше творчість виявляється у ранньому дитинстві, коли кожна дитину можна назвати творцем або художником, фантазером чи винахідником. Дошкільники й молодші школярі – це переважно творчі особистості, що живуть у світі образів, почуттів і переживань. Вони вирізняються безпосередністю сприймання, інтересом до всього нового і нестандартного, потягом до відображення та перетворення навколишньої дійсності (Марина Коновальчук, 2003).

Creative activity grows out of the relationships between an individual, his or her work in a discipline and the ties between the individual and other people who judge the quality of his or her work. Hence, teachers, parents and the community influence children's participation and development, and can support their creativity. These are significant people who shape children's environment, value creativity and are tolerant of the children's ideas and products.

Як вважають вітчизняні фахівці, ефективність навчальної роботи багато в чому визначається характером стосунків між учнями і педагогом. Однією з умов ефективності системи творчих завдань є особистісно-діяльнісна взаємодія учнів і педагога у процесі виконання цих завдань. Сутність взаємодії полягає в нерозривності прямого й зворотнього впливу, усвідомлення цієї взаємодії як співпраці й співтворчості.

Creativity is closely bound up with an individual's personality and emotional life: there is more involved than just thinking skills. За такого підходу функція педагога полягає у виборі оптимальних методів, форм, прийомів навчальної діяльності, а функція учня – це придбання навичок організації своєї власної творчої діяльності, здійснення вибору способу виконання творчого завдання, а також вибір характеру міжособистісних взаємин упродовж цієї співпраці. Вибір методів творчої діяльності здійснюється в залежності від поставлених цілей, рівня складності змісту навчальної взаємодії, рівня розвитку креативних здібностей учнів, а також конкретних умов, що склалися під час виконання творчого завдання.

Очевидно, в процесі навчання творчості педагогові доводиться приймати нестандартні рішення, використовувати нетрадиційні прийоми, враховувати об'єктивні й суб'єктивні причини, а також передбачати часом непередбачувані наслідки. Це вимагає від учителя гнучкого підходу, вміння "скомбінувати" свій власний метод, оскільки жоден із відомих окремо взятих методів не дозволяє ефективно досягти поставленої педагогічної мети. Саме такий метод викладання називається ситуаційним або творчим (1). Британський психолог Елені Мелу підтверджує цю думку. She argues that young children's creativity can be nurtured through educational settings in three respects: – the creative environment, – creative programs and creative teachers and – creative ways of teaching.

Варто звернути увагу на те, що система творчих завдань передбачає також застосування учнями активних методів для їхньої власної творчої діяльності задля досягнення поставленої мети. І педагог має допомогти в цьому, тобто скерувати в потрібному напрямку творчі зусилля учня, а також заручитися підтримкою батьків чи, можливо, представників громади заради створення умов, які би заохотили творчість підростаючої молоді.

За такого підходу можемо стверджувати, що досягнення педагогічної мети є в прямій залежності від ефективної взаємодії систем методів організації творчої діяльності як учителя, так і учня, і які взаємно доповнюють одна одну й націлені на одну мету.

У процесі творчого стилю викладання наступні лінії поведінки вчителя можуть бути окреслені: – вміння сформулювати навчально-пізнавальну проблему (мету); – заохочення школяра до нестандартних способів вирішення проблемного завдання і пошуку в зв'язку цим нових знань; – спонукання учня до самооцінки своєї власної діяльності, до формулювання узагальнень та висновків (9).

Британські вчені виокремлюють наступні риси творчої взаємодії вчителя й учня. The following cognitive abilities are involved in the process of creativity: – divergent thinking; – ability to transform thinking; – sensitivity to problems; – breadth of knowledge and judgment. This means that in order for children to express creativity, they need a combination of attributes. Although some children already have the necessary components, others need help, encouragement and skill development in order to engage in creative activity. І в цьому ми вбачаємо головне завдання учителя.

Проаналізувавши цілу низку навчальних завдань, скерованих на розвиток творчих мисленневих здібностей у молодших школярів, добираємо саме ті з них, які на нашу думку (спираючись на певний практичний досвід педагогічної взаємодії з дітьми цієї вікової категорії), будуть якнайдоцільніші в роботі над артикуляцією окремих звуків, освоєнні інтонаційних моделей мови, формуванні зв'язності мовлення як в україномовних, так і в двомовних (українська й англійська мови) учнів молодшого шкільного віку:

Види навчальних творчих завдань, скерованих на корекцію і розвиток зв'язного мовлення в україномовних і двомовних учнів молодшого шкільного віку

Навчальні (ігрові) завдання, скеровані на формування елементів творчого мислення у молодших школярів	Приклади навчальних (ігрових) завдань: для україномовних та двомовних (українська й англійська мови) учнів початкових класів
Словесні творчі завдання на добір рими, складання початку чи закінчення вірша	Гра "Схожі хвостики" Гра "Закінчи рядок" Гра "Дописати два рядочки, щоб вийшли веселі вірші" Гра "Розшифруй слово" Гра "На що це схоже?" The game "Flying rhyme" The game "What is it like?" The game "Finished story"
Скоромовки	Повторювати за вчителем і промовляти самостійно: Летіла лелека, заклекотала до лелеченят. Росте липа біля Пилипа. Черпаха чаплю вечором Пригощала чаєм з печивом. Each Easter Eddie eats eighty Easter eggs. Clowns grow glowing crowns. She sells seashells by the seashore. Можна скласти свою власну скоромовку.
Складання чистомовок	Повторювати за вчителем і промовляти самостійно: Чи то лис, чи то ліс. Чи то кинь, чи то кінь, Чи то кит, чи то кіт – Звуки плутати не слід. Чечір-вечір, чечір-вечір. Хтось воркує біля печі. Чорні лапи, вуса, ротик, Чечір-вечір, чорний котик! Ко-ко-ко – вип'єм молоко. Ок-ок-ок – маленький жучок. Ки-ки-ки – смішні малюки. Ик-ик-ик – засміявся Петрик. Юк-юк-юк – великий дрюк. Ку-ку-ку – витягни цю нитку. Whenever the weather is cold. Whenever the weather is hot. We'll weather the weather,

	<p>Whatever the weather, Weather we like it or not.</p> <p>He sighed, she sighed, they both sighed, side by side, down beside the river side.</p>
Верлібри	<p>Повторювати за вчителем і промовляти самостійно:</p> <p>"Розливає тишу Зелена квітка тиші – Заховатися у ній Чи як?"</p> <p>"А птахи перелітні? Чи їх знову зустріну?... Квітка гадає."</p> <p>"Тато сидить у човні, Веслами воду горне – Щоб річка бігла!"</p> <p>"Світлом світиться світання – Згойднулася роса в конюшині."</p> <p>Можна скласти свій верлібр</p>
Вилучення зайвого	<p>Впізнати й назвати зайве слово у ряду:</p> <ul style="list-style-type: none"> – книга, портфель, чемодан, саквояж, рюкзак, портмоне; – човен, скутер, мотоцикл, тягач, причіп, велосипед, самокат, мопед, електромобіль, возик, підвода, тачка; – дерево, етажерка, стіл, палиця, сито, качалка, ложка, тирса, табурет, хмиз, стружка; – дідусь, онука, дядько, менеджер, кузен, бабуся, племінник, мама, свояк, теща, шурина, тато; – іній, пил, роса, сніг, град, дощ, крига, паморозь; – river, ocean, swimming-pool, pond, sea, forest, lake, stream, brook; – apple, onion, potatoes, carrots, peas, broccoli, cabbage, tomatoes, pepper, mushroom, garlic, pumpkin, cauliflower; – milk, cheese, cream, yogurt, ice-cream, bread, sour-cream, butter; – pine tree, oak, birch, chestnut tree, raspberry, lime, elm, fir, poplar; – week, winter, year, morning, month, fortnight, summer, semester
Створення продовження казки чи оповідання	За поданим початком казки чи оповідання українською чи англійською мовою скласти один або декілька варіантів продовження запропонованого сюжету
Творче списування тексту	<p>Списати український чи англійський текст, роблячи наступні підстановки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зміна головного персонажу (написати запропоноване від свого імені); – зміна часу або історичної епохи для запропонованого сюжету; – зміна рис характеру діючих осіб із добиранням антонімів чм синонімів. <p>Зробити презентацію новоствореної версії тексту</p>
Словесне малювання	Створити малюнок на запроповану тему із супроводжуючим описом мовою-домінантою (англійською чи українською) того, що зображується
Складання казки за малюнком	За запропонованим учителем малюнком створити власний, логічно вибудований сюжет мовою-домінантою і за нагоди зробити презентацію для зацікавленої аудиторії (однокласники, батьки, вчителі цього учня)
Театралізація сюжету казки чи оповідання	За запропонованим учителем чи власноруч створеним сюжетом учень індивідуально чи в співпраці з іншими "акторами" здійснює театралізовану презентацію; можливо перед глядачами

Запропоновані навчальні завдання дають змогу досягти досить високого рівня ефективності педагогічної взаємодії учителя й учня, що виявляється в наступному:

- зростає рівень зацікавленості учня змістом заняття;
- вищий ритм проведення заняття;
- педагогічне спілкування стає більш гнучким, особистісно значущим;
- результативність заняття помітно зростає.

Висновки.

1. Вміння створювати атмосферу творчості на заняттях вимагає від педагога сприйняття учня як особистості, а також дотримання норм міжособистісного спілкування, упродовж якого учень (після вступної бесіди викладача) поводить себе коректно, виконуючи всі настанови вчителя, водночас маючи нагоду висловити свою думку.

2. Викладач обирає найефективніші методи й прийоми педагогічної взаємодії з учнем, розробляє правила невербального спілкування учасників творчої взаємодії, щоб учень розумів учителя "з півслова".

3. Врахування закону саморозвитку є обов'язковим у процесі педагогічної взаємодії, коли вчитель спонукає учня до самовдосконалення і тим самим окреслює для себе шляхи професійного й особистісного розвитку. Це ознака правильно організованої творчої співпраці учня і його вчителя.

4. Обов'язковим атрибутом педагогічного спілкування педагога й учня є створення ситуації успіху, коли вчитель заохочує до правильного виконання поставленого завдання, мобілізуючи всі особистісні резерви й мотиваційні ресурси школяра на досягнення поставленої мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коновальчук М. Розвиток творчості молодших школярів. – Київ. – "Шкільний світ" – 2010. – 120с.
2. Sternberg R. Successful intelligence. – New York. – Plume. – 1999.
3. Gardner H. Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century. – New York – Basic Books – 1999.
4. Craft A. Creativity and early years' education. – London – Continuum. – 2007.
5. Elleni Mellou. The case of intervention in young children's dramatic play in order to develop creativity. – Early Child Development and Care, 99 53-61. – 1994.
6. Runco M.A. The divergent thinking of young children: implications of the research. Gifted Child Today., 13, 4, 39-9. – 1990.
7. Sharp C. Developing young children's creativity through the arts: What does research have to offer? – 2001.
8. Tegano D. Creativity in early childhood classrooms. National Education Association. – 1991.
9. Дяченко О.М., Веракса М.С. Чого на світі не буває – М. – "Знание", 1994. – 157с.
10. Єфремов В.І. Творче виховання й освіта дітей на базі ТРИЗ. – Львів. – Унікон-ТРИЗ.

ТИПОЛОГІЯ КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ ТА У ВИДАВНИЧІЙ ПРАКТИЦІ

Надія Тростянецька

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Пикалюк Р. В.

Український видавничий ринок наразі має широку типологічну палітру книжкових видань. Водночас, видо-типологічний склад книжкових видань, визначений у нормативних документах (зокрема, в видавничих стандартах) не охоплює всіх видів видань, представлених на книжковому ринку. Зазначена проблема постає як складник загальної проблеми культури вітчизняного книговидавництва, оскільки її вирішення дозволяє видавцям уникнути подальших помилок у визначенні видів видань під час складання вихідних відомостей. Це визначає **актуальність** нашого дослідження.

Зазначеній проблемі присвячені праці Г. Швецової-Водки, М. Тимошика, А. Фідельської, Н. Черниш та М. Низового. Водночас постійне оновлення репертуару українських видавництв спричиняє необхідність додаткових досліджень у цій галузі.

Метою статті є аналіз тенденцій дотримання типології в книжкових виданнях у видавничій практиці, визначення чинників, що впливають на порушення типології книжкових видань.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Провести огляд видавничих стандартів книжкової продукції в ракурсі типологічних вимог до цієї продукції;

2. На прикладі класифікації видів видань за цільовим призначенням простежити рівень дотримання вимог стандартів видавцями книжкової продукції.

Об'єкт дослідження – типологія книжкових видань. **Предмет** – види видань за цільовим призначенням відповідно до нормативних документів й у видавничій практиці.

На сучасному етапі друковані видання відзначаються надзвичайною різноманітністю. Причому видання одного й того ж виду можуть розрізнятися за різними ознаками. Тому питання полягає не лише в тому, щоб систематизувати окремі види видань, а й основні ознаки, за якими вони розрізняються [3, 58]. Це завдання вирішує стандартизація термінів, що відбивається у державних стандартах. Раніше було прийнято три стандарти «Видання. Основні види: Терміни та визначення» (1970, 1979, 1990 рр.). Перелік років видання цих стандартів показує, що у книговидавничій справі немає «вічних» стандартів і що через певний проміжок часу прийняті стандарти потребують уточнення, поглиблення й подальшого розвитку.

З 23-го лютого 1995 р. введено в дію новий стандарт ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види: Терміни та визначення», розроблений фахівцями Книжкової палати України. В ньому були враховані як попередній досвід розробки стандартів, так і рекомендації міжнародного стандарту ISO 5127/2.

Розробка і прийняття цього стандарту мали велике значення. Перш за все тому, що це був перший український стандарт у цій галузі, який повинен був навести термінологічний лад (при майже повному безладі) у книговидавничій справі України, яка досить повільно і важко переходила до ринкових відносин [3, 62]. Варто зазначити, що на думку фахівців, зокрема Г. Швецової-Водки [5] чимало визначень стандарту носять дискусійний характер. Однак, незважаючи на суперечливість деяких положень ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види: Терміни та визначення», він є важливим нормативним документом у роботі всіх книговидавничих та книгорозповсюджувальних установ та організацій, зокрема й бібліотечно-інформаційних та навчальних закладів. Разом з тим він є надійним підґрунтям удосконалення і подальшого розвитку стандартизації видавничої професійної термінології.

На сучасному етапі ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види: Терміни та визначення» поширюється на видавничу продукцію і встановлює терміни та визначення основних видів видань. Терміни, регламентовані в цьому стандарті, обов'язкові для застосування в документації всіх видів, яка входить у сферу дії державної стандартизації України або використовує результати цієї діяльності. Вимоги цього стандарту є обов'язковими для підприємств, установ і організацій, що діють на території України, а також для громадян-суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності [1, 4].

Відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види, терміни та визначення» видання класифікують за наступними ознаками:

1. За цільовим призначенням;
2. За аналітико-синтетичним переробленням інформації;
3. За інформаційними знаками;
4. За матеріальною конструкцією;
5. За обсягом;
6. За складом основного тексту;
7. За періодичністю;
8. За структурою;
9. За інформаційними ознаками;
10. За видами періодичних і продовжуваних видань.

На першому місці Держстандарт подає класифікацію друкованих видань за цільовим призначенням, оскільки вона відповідає на корінні питання видавничої діяльності: для чого (з якою метою) здійснено видання і на кого (на які верстви суспільства) воно розраховане. ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні види: Терміни та визначення» розрізняє тринадцять видів видань за цільовим призначенням. Оскільки ця класифікація є предметом наукового дослідження, перерахуємо ці видання: офіційне, наукове, науково-популярне, науково-виробниче, виробничо-практичне, нормативне виробничо-практичне, виробничо-практичне видання для аматорів, навчальне, громадсько-політичне, довідкове, видання для організації дозвілля, рекламне, літературно-художнє.

З огляду на вищезазначену типологію, проаналізуємо книжкові видання на дотримання видавничих стандартів з погляду типологічних вимог.

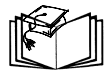
Основним стандартом, який мають використовувати видавці у практичній діяльності під час оформлення вихідних відомостей видань, є ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості», що визначає склад, послідовність подання й розміщення вихідних відомостей у текстових, нотних та образотворчих виданнях.

Ми досліджуємо оформлення вихідних відомостей книжкових видань у контексті наявності чи відсутності виду за цільовим призначенням у надвипускних даних та його відповідності чинному стандарту.

Надвипускні дані — складова частина вихідних відомостей видання, розміщувана безпосередньо над випускними даними [2, 6].

Відповідно до Національного стандарту України «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» надвипускні дані книжкових містять такі відомості:

- Вид видання за цільовим призначенням;
- Назву та номер випуску серії (підсерії);

- Ім'я автора(-ів);
- Назву видання;
- Підзаголовкові дані;
- Мову тексту видання (крім видань українською мовою);
- Наявність паралельного видання іншою мовою, окремо виданого додатка.

Вид видання за цільовим призначенням визначають відповідно до ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення».

Розглянемо книжкові видання, в яких допущено помилки в оформленні надвипускних даних. Видавець ТОВ «ПЕТ» у виданні С. Лунін «Іван Самойлович» не зазначає виду видання за цільовим призначенням, що є порушенням стандарту. Для того, щоб уникнути порушення необхідно спочатку визначити вид видання за цільовим призначенням відповідно до ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні терміни та визначення», а потім вказати їх у надвипускних даних видання. Таким чином правильне оформлення надвипускних відомостей у даному випадку матиме наступну послідовність: літературно-художнє видання, Лунін Сергій Ігорович, Іван Самойлович.

Видавництво «Одісей» випустило книгу С. Васильєв «Основи виконавчого провадження», в якій відсутні відомості про вид видання за цільовим призначенням, однак зазначено вид за інформаційними ознаками (у послідовності, що регламентує стандарт ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості») відповідно до діючого ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні терміни та визначення» — навчальний посібник. Відповідно до цього стандарту навчальний посібник — навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник та офіційно затверджене як таке. Як бачимо, вид видання за цільовим призначенням вказано у визначенні — навчальне видання. виправимо порушення згідно зі стандартом ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні терміни та визначення» та ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості»: навчальне видання, Васильєв Сергій Володимирович, основи виконавчого провадження, навчальний посібник.

Видавництво «Олан» у виданні О. Шевченко «Історія українського права» на місці розташування надвипускних даних розміщує відомості, що не є нормативом ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості». Щоб уникнути порушення послідовності розміщення вихідних відомостей, необхідно вилучити інформацію, яка не передбачена цим стандартом. Відомості про вид видання за цільовим призначенням відсутні. Зазначено лише вид за інформаційними ознаками — матеріали до курсу лекцій. ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні терміни та визначення» не містить такого терміну. Натомість стандарт пропонує курс лекцій — навчальне видання повного викладу тем навчальної дисципліни, визначених програмою; текст лекцій — навчальне видання викладу матеріалу певних розділів навчальної дисципліни; конспект лекцій — навчальне видання стислого викладу курсу лекцій або окремих розділів навчальної дисципліни. Ці поняття об'єднує те, що вони є видами навчального видання.

Відповідно до пункту 5.1.11.2 ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» ім'я автора подають у повній формі: прізвище ім'я і по батькові. Прізвище автора треба виокремлювати за допомогою засобів вирізнення (шрифтом, фарбою тощо). Якщо по батькові вживати не прийнято, то наводять лише повне ім'я автора. Отже, зазначимо оформлення, що відповідає чинним стандартам: навчальне видання, за редакцією професора О. О. Шевченка, «Історія українського права», курс лекцій.

Видавцем ТОВ «АВДІ» у виданні Н. Капельгородська, Є. Глущенко, О. Синько «Кіномистецтво України в біографіях» допущено декілька порушень, зокрема не вказано вид видання за цільовим призначенням і вказано різновид видання, що не є нормативом стандарту. Різновид видання, що зазначений в аналізованому виданні — «кіно-довідник». У стандарті ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види, терміни та визначення» наведено перелік різновидів довідкових видань: енциклопедичні видання (енциклопедії та енциклопедичні словники), термінологічні словники, мовні (лінгвістичні словники), довідники тощо. Як бачимо, «кінодовідник» не є нормативом стандарту. Визначаємо відповідно до стандарту вид видання — довідкове видання.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо оформлення відповідно до стандартів: довідкове видання; Нона Капельгородська, Євгенія Глущенко, Олександра Синько; «Кіномистецтво України в біографіях»; довідник.

У книжковому виданні ТОВ «Імекс-ЛТД» — В. Даценко «Щоб пам'ятали. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945)» зазначено вид видання за цільовим призначенням «історико-публіцистичний нарис», що не відповідає чинному стандарту. Крім того, згідно зі стандартом «Видання. Вихідні відомості» помилкою є зазначити мову тексту видання, якщо це видання українською мовою. В такому випадку оформлення надвипускних даних відповідно до стандартів виглядатиме наступним чином: літературно-художнє видання, Даценко Василь Всеволодович, «Щоб пам'ятали. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945)», документально-художнє видання, видання 2-ге, виправлене та доповнене.

Видавництво «Фоліо» випустило видання М. Щербак «50 знаменитих звездных пар» та П. Андрусенко «50 знаменитых украинских книг». Порушення в цих виданнях — відсутні відомості про вид за цільовим призначенням та мову тексту видання. Для того, щоб визначити вид скористаємося зразком, що відповідає

чинному стандарту. Видавництво «Арій» визначає видання — А. Низовський «Сто великих реліквій та скарбів України» як науково-популярне видання. Маємо підстави вважати, що типологія цього видання визначена без порушень. Таким чином вкажемо оформлення аналізованих видань з дотриманням стандартів: науково-популярне видання; Щербак Марина Геннадіївна, Костроміна Ніна Михайлівна, «50 знаменитих звездных пар».

На підставі проаналізованих видань можемо говорити, що є випадки, коли видавці книг не подають відомостей про вид видання за цільовим призначенням або визначають його не за стандартом, а довільно, хоча у стандарті ДСТУ 3017–95 «Видання. Основні терміни та визначення» чітко визначено перелік видів видань за цільовим призначенням (офіційне, наукове, науково-популярне, довідкове і т. д.). Часто видавці в надвипускних даних замість виду видання за цільовим призначенням помилково наводять відомості про його літературний жанр або вид видання за характером інформації, а саме «практичний посібник», «навчальний посібник», «довідник». Низка видавців у надвипускних даних взагалі не подають відомостей про вид видання за цільовим призначенням, хоча за ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» ці відомості обов'язкові [4, 5].

Великий відсоток видань з неправильно оформленими відомостями про упорядників, наведеними у надвипускних даних: відсутня повна форма їхнього імені (прізвище, ім'я, по батькові або прізвище та ім'я, якщо по батькові вживати не прийнято), прізвища не виділено засобами вирізнення (шрифтом, фарбою тощо). На прикладі класифікації видів видань за цільовим призначенням простежено рівень дотримання вимог стандартів видавцями книжної продукції: частка видань, в яких допущено помилки складає 39%. За результатами проведеного аналізу, зроблено висновок, що є частина видавців, які не мають достатніх знань, необхідних як для правильного оформлення надвипускних даних, так і для визначення видів видань за цільовим призначенням.

В межах дослідження ми звернулися до редактора Кіровоградського видавництва ТОВ «Імекс-ЛТД» О. Цимбаліст. За словами редактора, ця проблема зумовлена тим, що стандарт пропонує недосконалий список видань за цільовим призначенням. З теоретичної точки зору про це наголошує й науковець Г. Швецова-Водка. Варто зазначити, що у Європі видавництво саме визначає тип і вид видання, і більш того, може його і не зазначати, власне як і деякі інші обов'язкові в Україні вихідні дані. Однак, незважаючи на недоліки, нормативи стандарту все ж залишаються обов'язковими для типології книжкових видань.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що від дотримання стандартів видавцями книжкової продукції залежить рівень розвитку книговидавничої галузі. Найголовніше питання полягає в усвідомленні значущості знання типології кожним видавцем. Знання типологічного ряду видання, що безпосередньо впливає на зміст, структуру, стиль, спосіб викладу матеріалу, визначає його якість та культуру видавничого продукції. Крім того, орієнтація на специфіку видання при підготовці внутрішнього і зовнішнього оформлення забезпечує конкурентоспроможний видавничий продукт. З цих чинників впливає ряд позитивних факторів: успішна репутація видавництва, довіра читача, повага на міжнародному ринку видавців тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. — Чинний від 1996–01–01. — К. : Держстандарт України, 1995. — 45 с.
2. ДСТУ 4861:2007. Видання. Вихідні відомості. — Чинний від 2009–01–01. — К. : Держспоживстандарт України, 2009. — 45 с. — (Інформація та документація).
3. Низовий М. А. Вступ до книгознавства: [навчальний посібник / М. А. Низовий] — К. : Кондор, 2009. — 144 с.
4. Фідельська А. Аналіз дотримання видавцями нормативних документів щодо оформлення вихідних відомостей у неперіодичних (книжкових) виданнях за 2010 рік / А. Фідельська // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 2. — С. 9–15.
5. Швецова-Водка Г. М. Типологія книги: [навчальний посібник / Г. М. Швецова-Водка] — К. : Кн. палата України, 1999. — 79 с.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Тетяна Увасва

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат географічних наук, доцент Семенюк Л.Л.

Одним із найважливіших видів діяльності людей, спрямованих на забезпечення умов та засобів існування, реалізацію різноманітних потреб є соціальне життя у всій різноманітності властивих йому процесів і явищ. Здійснення економічних реформ, перехід до ринкової економіки, утвердження загальнолюдських цінностей, демократизація суспільства супроводжується і негативними явищами, у тому числі якісним та кількісним зростанням соціального неблагополуччя. Соціальне неблагополуччя проявляється, передусім, у злочинності, яка є багатовимірним, багатоаспектним феноменом і перебуває у

складній залежності й опосередкованому зв'язку з різними економічними, соціальними, політичними, культурними, духовними процесами, що відбуваються в суспільстві, сім'ї [1, с. 587].

У сучасному українському суспільстві простежується тенденція до постійного зростання кількості зареєстрованих злочинів і засуджених осіб, що, безумовно, є негативним процесом. За інформацією МВС України, протягом 2014 року обліковано 15,0 тис. кримінальних правопорушень (що на 36,2% більше, ніж у 2013 році), з яких 14,4 тис. виявлено органами внутрішніх справ, 547 – органами прокуратури, 84 – органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства та 48 – органами безпеки (Рис. 1.).

За даними статистики, п'ятьма неблагополучними і найнебезпечнішими стали регіони Півдня та Сходу України: Київ, Запорізька, Київська, Дніпропетровська, Кіровоградська області [2].

За співвідношенням усіх показників найбезпечнішою є Івано-Франківська область – рівень злочинності тут становить 4,1 при середньоукраїнському рівні 10,9. У цілому виявилось, що перші місця рейтингу посіли саме західні області України: Івано-Франківська (перше місце), Чернівецька (друге), Рівненська (третє), Закарпатська (четверте), Тернопільська (п'яте). Ці області мають кращі показники криміногенної та соціальної статистики.

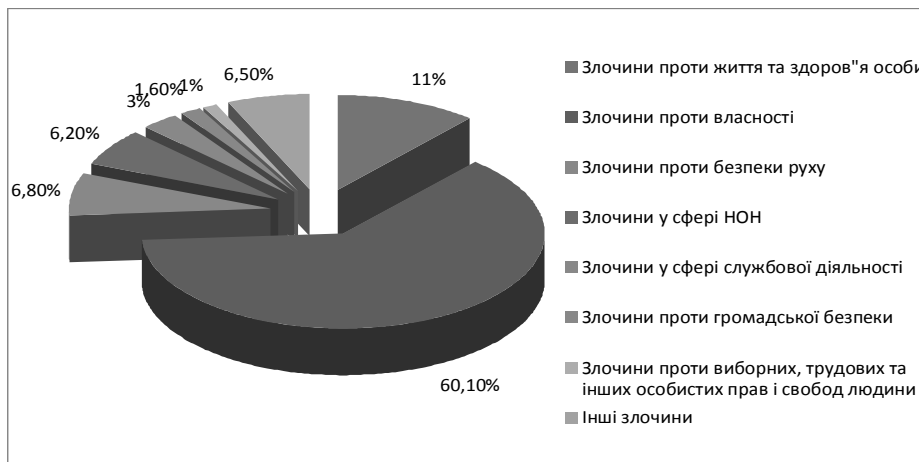

Рис. 1. Структура злочинності в Україні, 2014 р.

За даними Генеральної прокуратури України станом на 2014 рік криміногенна ситуація на Кіровоградщині значно гірша, ніж у цілому по Україні. Рівень злочинності склав 142 злочини на 10000 населення, в той час як загальнодержавний рівень становить 100 злочинів. 72% з усіх правопорушень – майнові, інші 28% – це злочини проти життя та здоров'я, які майже не розкриваються. Так, зі 127 подібних злочинів останніх років було розкрито лише 1 [3]. Таке сумне лідерство нашої області пояснюється виключенням з рейтингу найбільш криміногенних до початку 2014 року, а на даний час тимчасово окупованих АР Крим та Донецької області (Рис. 2.).

Рис. 2. Рівень злочинності в Україні, 2014 р.

За інформацією МВС України у Кіровоградській області кількість зареєстрованих злочинів з 2001 до 2014 року зросла з 11567 до 16178 (на 71,4 %) , з них 26,6% – це тяжкі злочини. Отже, кримінальний фактор залишається одним з головних чинників, що впливає на стан соціально-демографічної, національної безпеки (Рис. 3.).

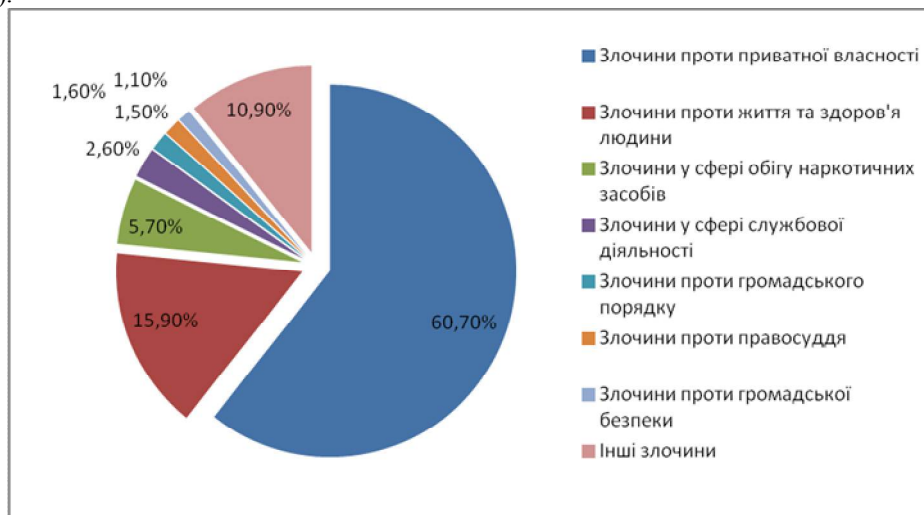

Рис. 3. Структура злочинності у Кіровоградській області, 2014 р.

Аналіз статистичних матеріалів дав можливість зробити висновок, що у Кіровоградській області кількість злочинів проти приватної власності на 0,7% вища за середньоукраїнські показники, злочини проти життя і здоров'я людини переважають на 0,9%, у сфері службової діяльності – на 0,4%. Проте статистика злочинів щодо обігу наркотичних засобів є нижчою від середньоукраїнських показників на 4,5%, проти громадського порядку – на 2,9%, проти правосуддя – на 2,8%, проти громадської безпеки – на 2,5%. [4, 5].

Серед злочинців зростає частка молоді, жінок, людей, що не мають постійної роботи і місця проживання, живуть у неповних сім'ях, скоїли злочини в стані алкогольного сп'яніння. До цього призводить погіршення економічних основ сімейного життя, невпевненість у майбутньому, втрата ідеалів, значне майнове розшарування населення.

Аналіз чинників формування поведінки населення у Кіровоградській області свідчить про визначальну роль соціально-економічних умов через зміни у структурі потреб, норм та людських цінностей. Чисельність населення, що постійно зменшується, старіння населення, зростаюча урбанізація, проживання значної частки людей у депресивних невеликих містечках і сільській місцевості, значний рівень безробіття зумовили високі показники девіантної поведінки мешканців області на тлі загальноукраїнських показників. Їх значне зростання викликане постійним погіршенням якості життя й зниженням доходів населення в умовах соціально-економічної кризи, а також зменшенням зайнятості населення, зниженням освітнього і культурного рівнів через погіршення доступності освіти, деградацію сімейно-шлюбних відносин. На поведінку людей також значно впливають засоби масової інформації, які, поруч із позитивним впливом завдяки розширенню інформаційного простору, мають негативний вплив на формування поведінки членів суспільства через пропаганду асоціальних явищ (насилля, страх, злочинність, наркоманія, алкоголізм). Подолання асоціальних явищ у регіоні можливе лише з поліпшенням соціально-економічної ситуації у країні загалом і Кіровоградській області зокрема: збільшенням рівня доходів населення; подоланням безробіття і підвищенням рівня зайнятості молодих людей; підвищенням рівня їх освіченості й культури; зміцненням здоров'я населення; активізацією виховної діяльності у навчальних закладах, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

У результаті проведеного дослідження визначено райони концентрації злочинності у Кіровоградській області та встановлено, що високі показники злочинності спостерігаються у Світловодському, Кіровоградському, Онуфріївському, Знам'янському, Компаніївському та Ульянівському районах та містах Олександрія, Знам'янка, Світловодськ. Це пояснюється вищим рівнем урбанізації, кризою економіки в середині 90-х років ХХ століття, яка супроводжувалася закриттям підприємств у промислово розвинених містах області, що призвело до скорочення доходів і зростання безробіття, соціального неблагополуччя (Рис. 4.).

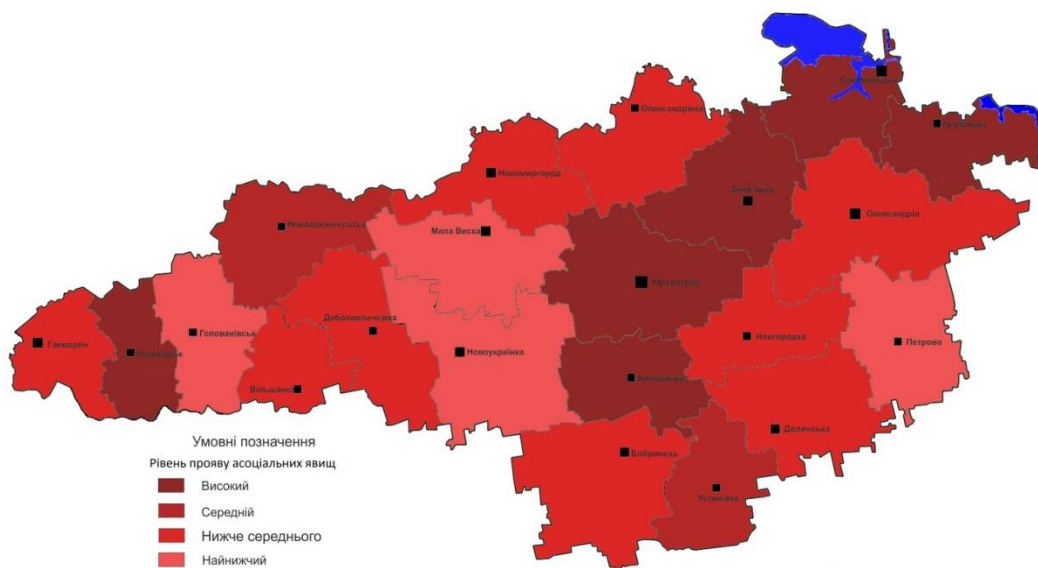

Рис. 4. Рівень поширення асоціальних явищ на території Кіровоградської області

В Устинівському, Новоархангельському районі, м. Кіровограді – середній в області рівень злочинності, який зумовлений високою міграційною рухливістю молоді, значною її незайнятістю, широкою рекламою та доступністю тютюнових і алкогольних виробів.

Райони з невисокими показниками поширення всіх асоціальних явищ серед молоді, що викликані високим рівнем безробіття у сільській місцевості, це – Вільшанський, Добровеличківський, Долинський, Новомиргородський, Бобринецький, Гайворонський, Новгородківський, Олександрійський, Олександрівський.

Група районів з найнижчими в області показниками поширення всіх асоціальних явищ – Голованівський, Маловисківський, Новоукраїнський, Петрівський [6,7].

Суспільно-географічне дослідження злочинності в Україні та Кіровоградській області дало можливість зробити такі висновки: основними чинниками її поширення є: зниження рівня життя населення, зростаючий рівень безробіття, недостатня пропаганда здорового способу життя серед молоді, низький рівень заробітної плати, поширення процесів урбанізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії/ О.І. Шаблій// Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії . – Л.2001.- 797 с.
2. Державна служба статистики України: [електронний режим доступу]: режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Головне управління статистики Кіровоградської області: [електронний режим доступу]: <http://www.kir.gp.gov.ua>
4. Кіровоградська обласна державна адміністрація: [електронний режим доступу]: <http://kr.admin.gov.ua>
5. Науково-дослідний експериментально-криміналістичний центр при УМВС України в Кіровоградській області: [електронний режим доступу]: <http://ndekc-kirovograd.org>
6. Міністерство внутрішніх справ України у Кіровоградській області: [електронний режим доступу]: <http://dovidka.com.ua>
7. УМВС у Кіровоградській області: [електронний режим доступу]: <http://mvs.gov.ua>

ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ВЛАСНЕ-УКРАЇНСЬКОЮ ЛЕКСИКОЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ірина Хацер

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Волчанська Г.В.

Українська мова – державна мова України, яка для більшості її громадян водночас є і рідною. Як навчальний предмет українська мова виконує низку важливих освітніх функцій. Головна функція мови

полягає в тому, що вона є засобом спілкування, пізнання нагромаджених людством культурних цінностей, а також засобом самовираження особистості. Завдяки їй учні здобувають знання про довкілля, входять у людський колектив, прилучаються до національної і світової культури. Рідна мова найповніше вбирає в себе особливості української ментальності, а відтак сприяє засвоєнню її учнями.

Одним з найважливіших орієнтирів розв'язання проблем навчання мови є Закон про освіту в Україні, концепція мовної освіти, Державний стандарт базової і повної середньої освіти та Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, де визначаються підходи, рівні оволодіння мовою і мовленням, комунікативні завдання і цілі, рівні компетенції тощо.

У мовленні, як відомо, головна роль належить слову як основі для розуміння думки. Формуючи мовленнєві уміння й навички в учнів, учитель неминує приходити до необхідності ретельної роботи над лексикою. Особливу увагу слід приділити засвоєнню власне-українських слів. Це в свою чергу сприятиме підвищенню мовленнєвої культури, посилить інтерес учнів до української мови, розширить словниковий запас, що є одним з найважливіших напрямів розвитку зв'язного мовлення. Збагачення активного словника школярів власне-українською лексикою має велике значення не лише для розвитку мовлення, а й для виховання мовного чуття, почуття національної самосвідомості, що й визначає **актуальність** обраної теми.

Об'єкт дослідження: процес збагачення мовлення учнів національно маркованою лексикою.

Предмет дослідження: лінгводидактичні умови формування в учнів умінь і навичок використовувати власне-українську лексику в усному і писемному мовленні.

Мета статті: розробити й обґрунтувати методику роботи над збагаченням мовлення учнів власне-українською лексикою.

Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

здійснити теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, відбитої в науковій літературі; визначити лінгвістичні, лінгводидактичні засади збагачення мовлення учнів національно маркованою лексикою та типи вправ, спрямованих на засвоєння таких одиниць.

Неперервна мовна освіта, починаючи з материнської (родини) школи і закінчуючи професійною, спеціальною освітою, має бути орієнтована на виховання мовної особистості, на природне бажання повернутися в щоденному побутовому спілкуванні до призабутих родинних традицій, на створення українського середовища в усіх сферах суспільного життя, на прагнення удосконалити висококультурне інтелігентне спілкування літературною мовою. Щоб знати, що оновлювати, що знати, чим замінити і що додати, необхідно глибоко увійти в реальний стан сучасного мовлення в кількох основних сферах: державній, суспільній, культурно-освітній і власне мовній.

На різних етапах розвитку методики навчання української мови приділялася велика увага саме розвиткові мовленнєвої культури учнів. Так, у свій час до цієї проблеми зверталися А.Алексюк, О.Біляєв, В.Бельтюкова, Л.Булаховський, Л.Виготський, В.Виноградов, О.Духнович, М.Жовтобрюх, Я.Коменський, М.Красногорський, О.Лернієва, І.Олійник, М.Пентилюк, О.Савченко, В.Сухомлинський, К.Ушинський та інші [4;5;6].

Важливе місце в системі мовленнєвого розвитку, навчання та виховання школярів, безперечно, посідає етнокультурологічна лексика. Її вплив на мовну освіту учнів визнавали Ф.Буслаєв, Є.Дмитровський, С.Русова, Г.Сковорода, І.Срезневський, В.Сухомлинський, К.Ушинський, І.Франко, І.Ющук та ін. Питання щодо використання національно маркованої лексики в системі навчання мови розглядалося й сучасними науковцями (О.Біляєв, А.Богуш, В.Кононенко, Н.Лисенко, М.Пентилюк, М.Стельмахович та ін.)

Власне-українська лексика є кількісно найбільшим шаром у словниковому складі української мови. Власне-українські слова виражають специфіку української мови, тобто те, чим вона на лексичному рівні відрізняється від інших слов'янських мов.

Переважна більшість власне-українських слів виникла на основі лексичного складу староукраїнської (XI — XIV ст.). Ці слова за будовою нерідко є похідними (*вітатися, батьківщина, заздалегідь, карбованець, півень, панувати, самотність, щодня, чемність*).

Власне-українські слова мають різні значення і вживаються для називання предметів, явищ природи, життя і побуту людей, їхньої виробничої діяльності тощо: *гай, смуга, тато, жовтень, січень, галушка, багаття, мрія, відродження, незалежність, щоденник, зупинка, наступний, хурделиця, сімба, чересло, бандура, вареники, прапор, сіяч, вихователь, хвіртка, долівка, горище, повітка, дровітня, затірка, капуняк, кваша*.

Специфічність власне української лексики зумовлена насамперед вживанням особливих іменникових суфіксів: *-ин(а): година, хвилина, тканина; -ин(и): відвідини, роковини, заручини; -анин(а), -янин(а): біганина, стрілянина; -щин(а), -ччин(а): Київщина, козаччина; -ник, -ниц(я): візник, заступник, заступниця; -івник, -івниц(я), -альник, -альниц(я), -ільник, -іль-ниц(я): газівник, фрезерувальник, формувальниця, волочильник; -ець: кравець, промовець, швець; -к(а) (для жіночого роду): вчителька, лікарка, організаторка;*

-ій: водій, носій; -ень: красень, велетень; -ань: здоровань, горбань; -иц(е): днище, горище, дідище, бабище; -от(а): голота, німота; -анн(я), -енн(я), -інн(я): змагання, бачення, світання, розуміння.

Ознакою власне української лексики є подовження приголосних в іменниках середнього роду на -я: гілля, волосся, знання, безлюддя, завзяття, зусилля.

За допомогою суфіксів -ик (вогник, столик), -очок, -ечок, -инк(а), -оньк(а), -еньк(о), -оньк) (кілочок, вершечок, батечко, голівонька, рученька, серденько), -ц(е) (віконце, слівце), -ячк(о) (пір'ячко, сміттячко) утворюються слова зі значенням здрібнілості та пестливості.

За допомогою суфіксів -уват(ий), -юват(ий), -овит(ий), -езн(ий), -анн(ий), -есеньк(ий), -юсіньк(ий) утворюються власне-українські прикметники: довгуватий, синюватий, талановитий, грошовитий, довжелезний, невблаганний, нездоланий, тонесенький, малюсінький, білюсінький.

До власне-українських слів належать також ті, що утворені за допомогою префіксів су- (сузір'я, суміш), перед-(передвісник, передмова), між-, межі- (міжгір'я, межиріччя), по- (поверх, подвір'я), при- (прізвище, прізвисько, прірва).

Власне-українськими є також слова, утворені за допомогою часток аби-, де-, бозна-, хтозна-, будь-, небудь-, -сь, ні-: абихто, абищо, дехто, деколи, бозна-хто, бозна-де, хтозна-який, хтозна-як, будь-який, будь-де, хто-небудь, де-небудь, хтось, дець, ніхто, ніде.

До власне-українських належать прийменники (біля, від, з, серед, посеред, між, поміж, під, попід, задля, коло, навколо, проміж, щодо, з-під, з-над, з-перед, з-поза, з-поміж), сполучники (та, але, бо, чи, аби, щоб, проте, зате, якби, якщо, як, немов, наче, начебто, мов, мовби, мовбито, ніби, нібито, дарма що, ледве, ледь, тільки, щойно), частки (хай, нехай, невже, хіба, тільки, ось, це, майже, таки, саме, хоч би, ані), модальні слова (можливо, звичайно, зрозуміло, безумовно, безперечно, здається, ймовірно, мабуть, певно, напевне), вигуки (цить, геть, овва, лишенько, лелечко, цур, пек, добридень).

Процес збагачення мовлення учнів етнокультурорознавчою лексикою, на думку Т. М. Левченко, буде найбільш результативним за умови:

- а) забезпечення відповідної мотивації навчання мови й систематичного збагачення словникового запасу учнів, що впливає з провідних положень лінгвістики та етнокультурознавства;
- б) урахування психологічних, лінгводидактичних факторів, що впливають на процес засвоєння учнями нових лексичних одиниць;
- в) укладання і використання на уроках мови навчального словника-мінімуму власне-української лексики;
- г) розробки системи завдань і вправ, спрямованої на збагачення мовлення учнів власне-українською лексикою;
- д) раціонального поєднання методів, прийомів і засобів навчання, що забезпечить систематичне її засвоєння.

Учні повинні засвоювати нові слова, які будуть актуальними в певний період навчання, слова не повинні «нав'язуватися» учням, а використовуватися в мовленнєвій практиці, учні мають знати, як пов'язуються ці слова в контексті, визначати їх функції.

Сучасна методика рекомендує вивчення слова (у тому числі й власне-українських слів) і проведення словникової роботи на всіх рівнях – фонетичному, словотвірному, лексичному, морфологічному і синтаксичному (за змістом вправи поділяють на лексичні, лексико-граматичні, лексико-орфографічні, лексико-стилістичні). Така робота повинна проводитися з опорою на текст, що має бути стилістично диференційованим і відображати художнє, наукове, публіцистичне мовлення [5, с.252].

Соціокультурна лінія чинної програми з української мови пропонує вчителю тематику текстів, які сприятимуть збагаченню мовлення учнів власне-українськими словами, наприклад: «Українська мова – найбільша духовна цінність українського народу», «Краса і багатство рідного краю», «Давнє минуле України», «Українське козацтво та його роль у відродженні української державності», «Національна символіка», «Відомості про звичаї і традиції рідного краю», «Відомості про народне українське мистецтво» (5-й клас); «Вічне життя українського слова», «Побут українців», «Пісня – душа народу», «Гумористична скарбниця народу», «Українське народне мистецтво» (6-й клас); «Формування української народності», «Традиції і святкування в Україні», «Родинні традиції» (7-й клас); «Внесок українців у світову культуру», «Визначні люди України», «Архітектурні скарби України», «Магія народного мелосу» (8-й клас); «Розвиток української мови», «Український національний характер» (9-й клас); «Українська мова і відображена в ній національна культура», «Матеріальні і духовні скарби нашого народу» (10-й клас); «Етнічна культура українського народу», «Наші національні символи й скарби» (11-й клас) тощо.

У 5-му класі учні повинні з'ясувати значення слів самостійно і, користуючись тлумачним словником, визначати те значення слова, яке вжите в даному контексті, уміти добирати омоніми, синоніми, антоніми і вживати їх у власному мовленні, правильно вживати слова в розмовному, діловому і художньому стилях

мовлення; у 6-му класі – визначати слова за словником, розмежовувати основні лексичні шари української мови, користуватися усіма передбаченими програмою словниками, розмежовувати семантичні ознаки словотворчих засобів, лексико-семантичні і граматичні ознаки частин мови, уживати в мовленні багатозначні іменники, прикметники, дієслова, добирати до них синоніми й антоніми; у 7-х і 9-х класах – тлумачити значення будь-якого слова в контексті, пояснювати його стилістичні функції, аналізувати лексичні особливості стилів мовлення.

Накопичення словника завжди було і нині є важливим елементом у системі роботи з розвитку мовлення школярів. Виділяють такі етапи роботи над збагаченням лексики учнів: 1) виділення слова з контексту; 2) розкриття смислового значення слова; 3) з'ясування сполучуваності його з іншими словами; 4) пояснення відтінків значення слова; 5) запис його в зошит або словничок; 6) використання його в усному і писемному мовленні [5, с.252].

Вивчаючи лексику і фразеологію, діти повинні усвідомити, що українська літературна мова пройшла довгий шлях розвитку, вона є продуктом багатьох поколінь. Кожне нове явище, предмет, ознака, дія викликали в ній появу нових слів.

Лексичне значення слова визначається поняттям, яке воно виражає, і залежить від граматичних ознак слова, контексту, лексичних зв'язків з іншими словами, емоційного та стилістичного забарвлення. Знання і розуміння лексичного значення слова необхідне учням, щоб вони могли опанувати іншими лексичними поняттями.

При складанні лексичних вправ перед учителем стоять такі завдання: 1) відповідність змісту вправ теоретичним відомостям з лексики, передбаченим програмою; 2) добір лексичних вправ зумовлюється характером навчального матеріалу; 3) лексичні вправи повинні формувати мовленнєві уміння й навички; 4) вправи повинні сприяти розвитку логічного і художнього мислення учнів; 5) зміст вправ повинен носити виховний характер.

З погляду дидактичних завдань лексичні вправи об'єднуються в кілька типів: 1) з'ясування суті лексичного явища; 2) відшукування виучуваного явища серед слів (у реченні, зв'язному тексті) за зразком чи без нього; 3) добір прикладів, що ілюструють виучуване лексичне явище; 4) групування лексичних явищ за певними ознаками; 5) заміна слів і виразів іншими; 6) лексичний розбір; 7) складання речень і зв'язних текстів з використанням певного лексичного явища; 8) знаходження лексичних помилок та їх виправлення.

Названі типи вправ сприяють закріпленню учнями виучуваних лексичних понять, їх специфіки та зв'язку, формуванню лексичних умінь виявляти те чи інше явище, аналізувати його, визначати його роль у мовленні.

Однією з важливих лексичних вправ є розбір. Він дозволяє організувати спостереження над лексичними явищами в текстах різних стилів. Учні повинні навчитися швидко відшукувати в тексті аналізоване слово, вільно користуватися тлумачним словником при розборі, встановлювати значення аналізованого слова в даному контексті. Лексичний розбір повинен зайняти належне місце серед інших видів мовного аналізу.

Отже, збагачення словника учнів власне-українською лексикою є важливим елементом у системі роботи з розвитку мовлення школярів. Лексичні вправи, спрямовані на засвоєння таких мовних одиниць, активізують і збагачують словниковий запас учнів, виховують у них увагу до слова, його значення, розвивають мислення. Практичний матеріал лексичних вправ дає широкі можливості для виховної роботи на уроках української мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Глазова О. Кузнєцов Ю. Рідна мова : Підручник для 5 кл. загальноосвіт. навч. закладів / О.П.Глазова, Ю.Б. Кузнєцов. – К.: Освіта, 2005. – 288с.
2. Глазова О., Кузнєцов Ю. Українська мова : Підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. Закладів (Академічний рівень) / наук.ред. І.Вихованець. – К.: Зодіак–ЕКО, 2010. – 256 с.
3. Закон України "Про освіту"//Освіта.– 1996. –25 квітня.
4. Левченко Т.М. Збагачення мовлення учнів 5–7 класів етнокультурознавчою лексикою : автореферат канд.пед.наук: 13.00.02. / Т. М. Левченко. – К., 2001. – 18 с.
5. 5 Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах : Підручник для студентів філологічних факультетів університетів / За ред. М. Пентилок. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
6. Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі. – К. : Вища школа, 1989.
7. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посібник / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. – К. : ВЦ "Академія", 2012. – 248 с.
8. Пентилок М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах : навчальний посібник / М. І.Пентилок, Т. Г.Окуневич. – К. : Ленвіт, 2006. – 134 с.
9. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. –К.: Перун. – 2005.

ПАТОЛОГІЯ ПЛОДУ ЛЮДИНИ (НА ПРИКЛАДІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

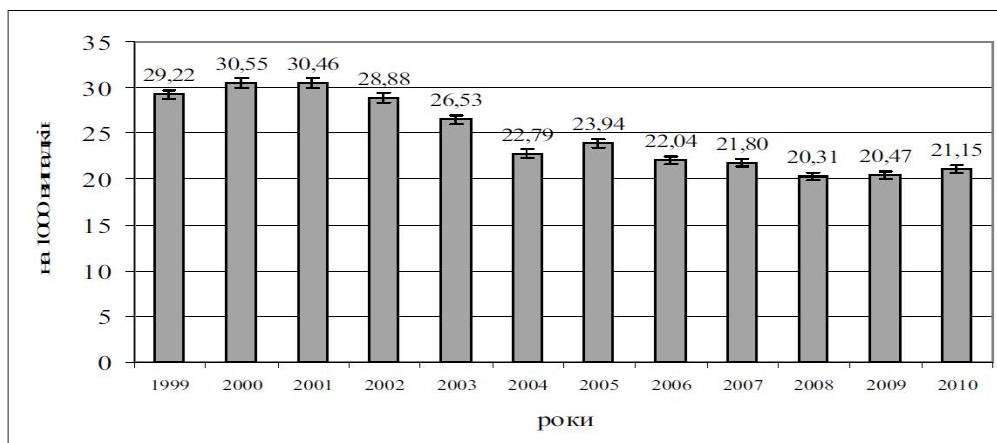
Анастасія Хомутенко

(студентки V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат сільськогосподарських наук, доцент Данилків О. М.

Актуальність дослідження. Розвиток молодого організму людини залежить від впливу спадковості та навколишнього середовища. Нині вплив різного роду несприятливих чинників є найбільш частою причиною пренатальних захворювань і смертності, що спричиняє до не виношування плоду, адже це тісно пов'язане із здоров'ям не тільки самої матері, а й умов, в яких вона буде виношувати цю дитину. Плід розвивається завдяки тому, що має тісний гуморальний зв'язок з материнським організмом, отримуючи від нього всі необхідні поживні речовини, а також піддається впливу екзогенного середовища матері.

Тому актуальність даної теми обумовлена високою перинатальною захворюваністю і смертністю дітей. Забруднення довкілля та загострення несприятливої екологічної ситуації, недотримання здорового способу життя, незбалансоване харчування, погіршення матеріальних умов населення, тягар накопичених генетичних дефектів негативно впливають на генофонд України. Останнім часом це виявляється в неухильному зростанні випадків народження дітей із вродженими аномаліями та іншими важкими спадковими хворобами, що часто призводять до інвалідизації і смерті.

Рис. 1 Частота вроджених вад розвитку серед народжених живими в Україні, 1999-2010 рр., на 1000 народжених живими.

Україн важливими є забезпечення сприятливих умов для внутрішньоутробного розвитку плода, його народження та недопущення переходу граничних фізіологічних станів новонароджених у ту чи іншу патологію.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що доповнено загальні знання з патології плоду людини, окреслено причини патологій, здійснений статистичний аналіз патологій плоду. Продовжено думку, що за допомогою сучасних методів можна діагностувати стан плода, надавати необхідну допомогу у внутрішньоутробному періоді.

Виклад основного матеріалу. *Пренатальна (антенатальна) патологія* включає в себе патологічні процеси людського зародка, починаючи з запліднення і закінчуючи народженням дитини. Пренатальний період триває 280 днів, або 40 тижнів. Весь розвиток від зачаття до пологів називається *кіматогенезом*.

Патологія, яка виникає в період кіматогенезу називається *кіматопатією*, і відповідно має три різновиди: бластопатію, ембріопатію, ранню та пізню фетопатію.

Причини кіматопатій за сучасними даними: 20% вродженостей (основна патологія періоду кіматогенезу) пов'язані з генними мутаціями (раптові молекулярні зміни генофонду статевих або соматичних клітин, що викликають вибухоподібні зміни відповідних фенотипних ознак), 10% – з хромосомними абераціями (характеризуються змінами каріотипу – числа хромосом, – та структури хромосом), 10% – з впливом екзогенних чинників, 60% – незрозумілої етіології. До екзогенних чинників

відносяться віруси краснухи, кору, вітряної віспи, мононуклеозу, паротиту, гепатиту, грипу, поліомієліту, блідой трепонеми, токсоплазми, мікобактерії туберкульозу.

Крім інфекційних агентів, кіматопатії можуть бути зумовлені променевою енергією, деякими лікарськими препаратами (талідомід, цитостатики), гормонами, вітамінами, алкоголем, наркотиками, гіпоксією [1].

За етіологічною ознакою розрізняють 3 групи патологій:

1. Спадкові – вади, що виникли в результаті мутацій, тобто стійких змін спадкових структур в статевих клітинах (гаметах) – гаметотичні мутації, або в зиготі – зиготичні мутації.

2. Екзогенні – вади, обумовлені пошкодженням тератогенними чинниками безпосередньо ембріона або плода. Оскільки вади розвитку, викликані тератогенами, можуть копіювати генетично детерміновані вади розвитку, їх нерідко називають фенкопіями.

3. Мультифакторіальні – вади, які походять від спільного впливу генетичних і екзогенних факторів, причому жоден з них окремо не є причиною вади [3].

Найбільш частими вадами є:

- агенезії – повна відсутність органа (нирки, ока);
- аплазія, гіпоплазія – відсутність, чи значне зменшення розміру органа (нирки, селезінки, кінцівки) за наявності „судинної ніжки” та нервів;
- атрезія – повна відсутність каналу чи природного отвору (атрезія зовнішнього слухового проходу, ануса);
- гетеротопія – переміщення клітин, тканин чи частини органа в іншу тканину чи орган (наприклад, клітин підшлункової залози в поперечну ободову кишку);
- персистування – зберігання ембріональних структур, які в нормі зникають на певному етапі розвитку (наприклад, відкрита артеріальна протока у дитини після року);
- стеноз – звуження отвору чи каналу (наприклад, клапанного отвору серця);
- подвоєння (утроєння) – збільшення числа органів чи його частин (подвоєння матки);
- ектопія – незвичайне розташування органа (нирки в малому тазу) [4].

Причини патологій плоду людини. Тератогени – фактори, що викликають вроджені вади.

Виразеність проявів аномального розвитку залежить від дози і тривалості дії тератогену.

Інфекційні чинники. Більшість бактерій занадто великі, щоб проходити крізь плаценту, проте віруси здебільшого досить малі і в змозі робити це. Тому мати, заразившись вірусною хворобою, може передати її плоду і завдати йому набагато більше шкоди, особливо на ранніх стадіях розвитку, коли органи ще тільки формуються. Найбільшу небезпеку представляють три вірусних захворювання: вірус краснухи, ВІЛ-інфекція та гепатит В. Зараження ембріона краснухою може призвести до мимовільного абортів або вроджених вад. Найчастіші з них – сліпота, глухота, пороки серця, різні розлади нервової системи. Можливе також різко виражене відставання в розумовому розвитку. У випадку зараження на першому місяці вагітності у 50% немовлят розвиваються вроджені вади [5].

Фізичні чинники. Іонізуюча радіація вбиває швидко проліферуючі клітини і, отже, є сильним тератогеном, який викликає різноманітні види вроджених вад залежно від дози та стадії розвитку зародка на час дії.

Хімічні чинники. Фармацевтичні препарати. Висловлюються застереження щодо застосування численних препаратів, які можуть уражати зародок або плід. Найбільш відомими серед них є пропілтіоурацил і йодид калію (провокують зоб та розумову відсталість), стрептоміцин (глухота), сульфонаміди (жовтяниця), антидепресант іміпрамін (деформації кінцівок), тетрацикліни (аномалії кісток і зубів), амфетаміни (ротові щілини і серцево-судинні аномалії) та квінін (глухота). Нарешті, зростає переконаність у тому, що аспірин (саліцилати), найбільш широко уживаний під час вагітності препарат, у великих дозах може бути шкідливим для потомства, що розвивається [6].

Вплив алкоголю. Алкоголь легко проходить через плаценту. Півпінти (0, 28 л) пива, стакан вина, хересу або горілки містять приблизно 1 одиницю чистого спирту (8 г). Жінок, які випивають більше 5 одиниць за день, відносять до хворих на алкоголізм. Таке високе споживання спиртного при вагітності може викликати стан, відомий як алкогольний синдром плода. При цьому можлива поява одного або декількох з наступних симптомів: затримка розумового розвитку; мікроцефалія (надмірно малі розміри голови, і, отже, мозку); розлади поведінки; зниження швидкості росту; слабкий тонус м'язів; сплюснення лица, довга тонка верхня губа, короткий кирпатий ніс, іноді розщелина піднебіння.

Найбільшої шкоди наноситься, мабуть, на ранніх стадіях вагітності, у період швидкого розвитку головного мозку дитини [5].

Куріння являється основною причиною маленької ваги новонародженого, а недостатня подача кисню до тіла плоду, що розвивається, може як результат викликати підвищення ризику вроджених аномалій і передчасного розвитку [2].

Хвороби матері. Діабет. Ризик вроджених аномалій у дітей від матерів з діабетом у 3-4 рази вищий порівняно з потомством нормальних матерів і охоплює 80% новонароджених від матерів з тривалим перебігом хвороби. Різноманіття вад розвитку включає каудальний дисгенез (сиреномелію).

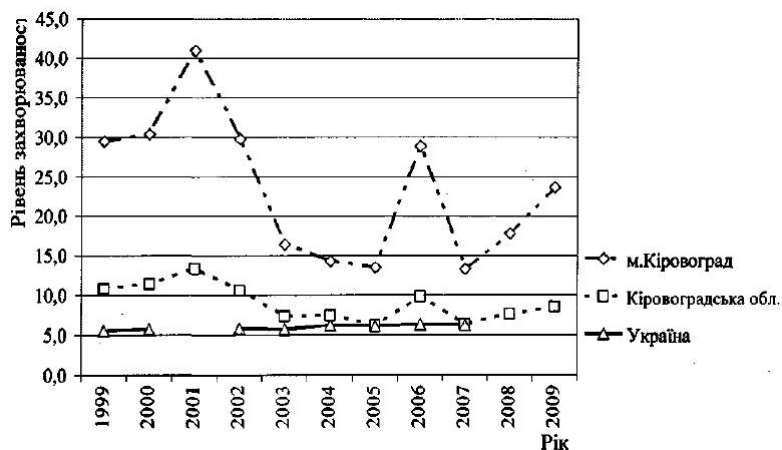
Ендокринні хвороби та дефекти метаболізму можуть викликати як мутагенний, так і тератогенний ефект. Так, при гіпотиреозі в матері виникає ензиматичний критинізм у плода. Матері з *фенілкетонурією*, у яких є дефіцит ферменту фенілаланін-гідроксилази, що спричиняється до підвищених концентрації фенілаланіну в сироватці крові, мають підвищену ймовірність народження дітей з розумовою відсталістю, мікроцефалією і вадами серця.

Гіпертермія та перегрівання вагітної сприяють виникненню патології невральної трубки у новонароджених.

Вплив екологічних факторів.

В Кіровоградській області (урановидобувний регіон) особливо складна екологічна ситуація, пов'язана з техногенним впливом на середовище. Шахти, копальні, впродовж довгого часу забруднюють ґрунтовий шар, підземні води та атмосферу Кіровоградщини токсичними хімічними з'єднаннями, металами, пилом і т.д. Порушення природних ландшафтів, всі забруднення підземних вод і атмосферного повітря, що збільшуються, досить негативно позначаються на здоров'ї населення. Дитячий же організм має більш високу чутливість до різного роду зовнішніх впливів і якщо подивитися на аналіз захворюваності дитячого населення Кіровоградської області за період тільки 1999-2009 рр., то встановлено таку закономірність. У Кіровоградській області в 2010 р. чисельність дітей у віці від 0 до 14 років включно становила 136603 особи, у тому числі до 1 року – 10070.

За причинами смерті серед померлих дітей до 1 року життя на першому місці знаходяться стани, що виникають в перинатальному періоді – 58, 7 на 10 тисяч народжених живими або 63,3 %; на другому місці – вроджені вади розвитку – 20, 2 на 10 тисяч народжених живими, або 21,8 %; на третьому місці нещасні випадки – 13,8 на 10 тисяч народжених живими, або 14,9 % [7].

Рис.2 Динаміка виникнення вроджених аномалій серед дитячого населення м. Кіровограду та Кіровоградської області за період 1999-2009 рр. (на 1000 дітей)

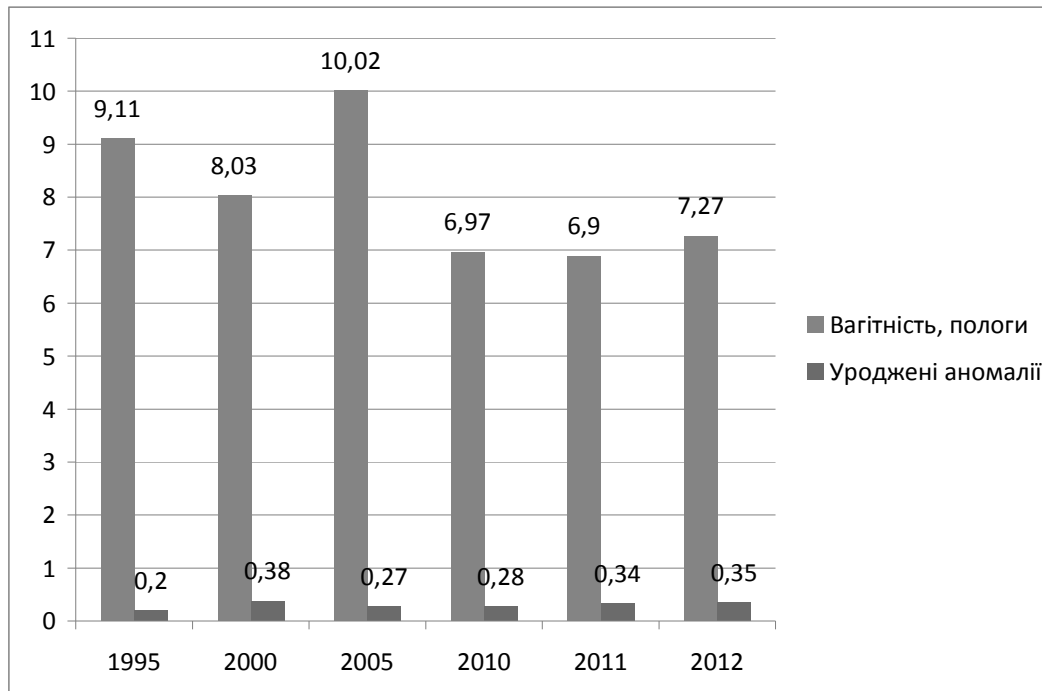
За статистичними даними, що подані у таблиці 1 та відображені у діаграмі 1 (процентна частка від усіх хвороб), можна простежити значний приріст кількості уроджених аномалій у Кіровоградській області з 1995 по 2012 роки. Такий приріст може бути викликаний загостренням несприятливої екологічної ситуації, недотриманням здорового способу життя, незбалансованим харчуванням, впливом тератогенів, але потрібно й зважати на великий процент у нинішній час хромосомних мутацій.

Таблиця 1 Захворюваність за класами хвороб по Кіровоградській області (кількість уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань)

На 100 тис. населення						
Роки	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Усі захворювання	57798	59225	56588	62745	60823	59864
Вагітність, пологи та післяпологовий період (на 100 тис. жінок фертильного віку – 15-49 років)	5264	4753	5668	4373	4199	4354

Окремі стани, що виникають у перинатальному періоді (на 100 тис. дітей віком до 1 року)	26053	29315	23408	16789	16644	15757
Уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	113	227	154	174	207	212

Діаграма 1. Захворюваність за класами хвороб по Кіровоградській області

Офіційна статистика свідчить про те, що вади розвитку стабільно займають друге місце в структурі причин перинатальної смертності.

Отже, однією із головних задач допологового обстеження являється своєчасна діагностика вродженої чи спадкової патології і комплексне обстеження плоду з метою точного прогнозування для життя і здоров'я [8, с. 8-9].

Сучасна пренатальна діагностика включає в себе широкий спектр досліджень:

1. Ультразвукові (скринінгові та селективні).
2. Біохімічні (виявлення рівнів сировоткових маркерів крові).
3. Інвазійні (амніоцентез, кордоцентез, аспірація ворсин хоріона або плаценти).
4. Методи лабораторної генетики (цитогенетика тощо).
5. Функціональна оцінка стану плоду (доплерографія, кардіотокографія тощо).
6. Методи верифікації діагнозу (патологоанатомічні та синдромологічні дослідження).
7. Пре- і постнатальне консультування.

Одним з методів первинної профілактики вроджених вад розвитку плода та спадкових захворювань є метод прекоцепції.

Медико-генетичне консультування, проведене до зачаття, дозволяє почати лікування майбутніх батьків ще до початку вагітності та забезпечити найбільш сприятливі умови для зачаття та виношування майбутньої дитини.

Дуже важливо врахувати фактор часу запліднення, бо запліднення сперматозоном «старої» яйцеклітини може призвести до утворення неповноцінної зиготи і розвитку плода з аномаліями.

Високу ефективність має вживання вітамінів, а також відмова від куріння, алкоголю протягом кількох місяців до запліднення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Боднар Я.Я., Кузів О.С., Романюк А.М. Патологічна анатомія: Методичний посібник для студентів факультетів медсестринської освіти та коледжів. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. – 264 с. [с. 211-214]
2. Гленвиль, Мерилін. Женское здоровье: диагностика, лечение и профилактика.../Мерилін Гленвиль; пер. с англ. А. И. Кошкодаевой. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 442, [6] с.: ил.[с. 340]
3. Калмин О. В., Калмина О. А. Аннотированный перечень аномалий развития органов и частей тела человека: Учебно-методическое пособие. – Пенза: Изд-во ПГУ, 2000. – 196 с. [с. 5-6]
4. Медична генетика: навчально-методичний посібник для студентів ВНЗ / В.Е.Маркевич, М.П.Загородній, І.Е.Зайцев, А.М.Лобода, І.В.Тарасова. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 363 с.
5. Тейлор Д., Грін Н., Стаут У. Биология: в 3-х т. Т3: Пер. с англ./Под ред. Р. Сопера – 3-е изд., – М.: Мир, 2010. – 451 с.
6. Томас В. Садлер. Медична ембріологія за Лангманом. Львів. «НАУТІПУС», 2001. – 550 с., 410 іл. [с. 127]
7. Чорний Ф. Ф. Стан здоров'я дитячого населення урановидобувного регіону // Гігієна населених місць. – 2011. – Вип. №57. – С. 349-354

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В ШКОЛІ

Олександра Челідзе

*(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)**Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Волчанська Г.В.*

Мовна ситуація в Україні значною мірою залежить від вивчення української мови як базової дисципліни в загальноосвітній школі. Нові мотиви опанування державної мови (вихід на рівень міжнародного спілкування, дипломатичних відносин та ін.) вимагають оновлення методики викладання української мови, диференційованого підходу до визначення мінімальних, достатніх і спеціальних ґрунтовних знань та умінь з української мови.

Основною метою статті є виокремлення ефективних методів та прийомів вивчення частин мови у школі, зокрема прикметника. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: опрацювати наукову літературу з теми, визначити ефективні традиційні та новітні методи вивчення прикметника в школі.

Теоретичні засади навчання морфології розроблені такими вченими, як О. Біляєв, В. Горяний, Н. Грипас, В. Мельничайко, М. Плющ, М. Шкільник та ін. Накопичується досвід методистів і вчителів щодо особливостей використання традиційних методів і прийомів, розробляються нестандартні підходи до вивчення морфології в школах нового типу (О. Горошкіна, В. Горяний, С. Караман). Учителю-практику повинен бути вільним у виборі засобів, форм навчання, підпорядковувати їх тим завданням, що виходять зі своєрідності навчальних закладів.

Учні на уроках рідної мови повинні навчитися володіти мовою як засобом спілкування, уміти висловлювати свою думку. Для того, щоб учень був активним учасником того, що відбувається на уроці, вчителю потрібно використовувати найефективніші методи й прийоми, які б сприяли організації взаємозв'язку між учителем та учнем. На наш погляд, питання оптимального вибору методів навчання є одним з найактуальніших у педагогічній науці та в практиці роботи шкіл.

У дидактиці й методиці по-різному визначаються методи навчання»[3; 4]. Так, В. Онишук вважає, що методи навчання становлять систему взаємопов'язаних видів діяльності вчителя й учнів і прийоми викладання й учіння, а кожний прийом систему дій та операцій учителя й учнів, які визначаються раціональною послідовністю і цілеспрямованістю. Л. Федоренко зазначає, що методи навчання мови – це способи роботи вчителя і залежні від них способи роботи учнів з дібраним для вивчення мовним матеріалом. На думку І. Олійника, методи навчання – це об'єднана в одне ціле діяльність учителя й учнів, спрямована на засвоєння мовних знань, умінь і навичок, на організацію пізнавальної діяльності учнів. За визначенням Є. Ітельсона, методи навчання – це система методичних прийомів, побудова яких визначається цілями навчання, загальнодидактичними принципами, характером навчального матеріалу і особливостями джерел навчальної інформації. М. Пентилюк зазначає, що методи навчання – це складна педагогічна категорія, завдяки якій реалізуються всі функції навчання: освітня, виховна, розвивальна, спонукальна, контрольна-корекційна та ін [3; 4].

Найбільш прийнятною для навчання української мови вважають класифікацію методів за способом взаємодії вчителя й учнів на уроці, обґрунтовану О. М. Біляєвим. Способи такої взаємодії можуть бути різними: 1. Учитель викладає мовний матеріал – учні слухають (розповідь, пояснення). 2. Учні й учитель обмінюються думками з питань, що вивчалися на уроках мови, завдяки чому доходять потрібних висновків, узагальнень, формулюють визначення, правила. 3. Учитель організовує спостереження учнів над фактами, що вивчаються і явищами мови з подальшим колективним обговоренням його результатів. 4. Учні під керівництвом учителя самостійно добувають знання з мови за підручником. 5. Учні шляхом виконання

практичних завдань і вправ набувають потрібні знання. Виходячи з цього, виділяють відповідні методи навчання мови в школі.

Згідно з законом України “Про Освіту”, метою освіти є “всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями” [3, с.4].

На наш погляд, досягнення цієї мети можливе лише за умов оптимального вибору методів навчання (широкого застосування в навчально-виховному). Оскільки основною діяльністю школяра є навчання, то лише за допомогою використання раціональних методів навчання відбувається засвоєння учнями знань, умінь та навичок, а також формування світогляду, розвиток здібностей, реалізація навчальної, виховної та розвивальної функції навчання.

У законі України “Про Освіту”, ст.55, зазначено, що педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право на вільний вибір методів, виявлення педагогічної ініціативи. [3,с.6].

Для визначення критеріїв оптимального вибору методів навчання важливе місце займає сама процедура їх вибору у структурі навчального процесу. При плануванні процесу навчання вчитель, як відомо, повинен здійснити такі операції:

- визначити завдання вивчення теми шляхом ознайомлення з програмою та методичними вказівками з теми (завдання формування знань, умінь, навичок, прийомів навчально-пізнавальної діяльності);
- ознайомитися зі змістом навчального матеріалу з теми в підручнику, виділити основні наукові та виховні ідеї, поняття, закони, уміння, навички, які повинні бути засвоєні учнями у відповідності з поставленими завданнями;
- обґрунтувати логіку розкриття теми у відповідності з закономірностями засвоєння знань, принципами систематичності, послідовності, зв'язку навчання з життям, теорії з практикою, науковості, а також визначити, на якому етапі розкриття теми які саме види уроків потрібні, а які питання можна буде перенести на самостійне вивчення;
- конкретизувати кількість та послідовність усіх уроків та інших занять з теми відповідно з відведеною програмою кількістю годин на її вивчення;
- визначити тематику кожного заняття, уроку, сформулювати їх основні завдання, сукупність яких повинна забезпечити рішення загального комплексу завдань вивчення теми;
- конкретизувати завдання кожного уроку на основі вивчення особистостей учнів класу та можливостями самих вчителів: їх попереднім досвідом, знаннями типових ситуацій процесу навчання, у яких виявляються найбільш ефективними певні поєднання методів, рівнем їх теоретичної та практичної підготовки, здатностями до застосування певних методів, засобів, вміння обрати оптимальний варіант, особистими якостями та ін.

Залежно від своєрідності навчання в школах різних типів, визначаються особливості вивчення морфології. У всіх типах шкіл питома вага надається комунікативно-діяльнісному, функціонально-стилістичному, когнітивному, соціокультурному підходам.

Основне завдання вивчення морфології в школі – забезпечити засвоєння учнями істотних ознак частин мови, вироблення умінь та навичок, а саме: розпізнавати частини мови; визначити морфологічні ознаки форми слова; правильно (відповідно до норм української літературної мови) і стилістично доцільно вживати слова різних частин мови, створюючи текст певного стилю й типу мовлення (в усному й писемному мовленні).

Методика вивчення частин мови ґрунтується на специфічних принципах, що усталилися в сучасній лінгводидактиці. Для опрацювання теоретичних відомостей про частини мови, формування в учнів практичних умінь і навичок, крім відомих методів, доцільно застосовувати специфічні, за К.Плиско, принципи (вивчення частин мови у зв'язку з фонетикою, лексикою та іншими розділами; вивчення системи відмінювання частин мови і словотвору у зв'язку з орфографією; вивчення частин мови в поєднанні з розвитком зв'язного мовлення учнів) й прийоми (морфологічний розбір слова як частини мови; постановка слова в потрібній формі; розмежування аналогічних слів, що належать до різних частин мови; зіставлення граматичних форм; заміна одних форм іншими; складання словосполучень і речень з певними формами слів; спостереження над функціонуванням паралельних морфологічних форм; складання таблиць і заповнення готових таблиць прикладами; програмування, алгоритмізація).

Вибір ефективних методів і прийомів навчання залежить від багатьох причин: від складу класу, від оволодіння учнями методами самостійної роботи з підручником та довідковою літературою, від змісту уроку, його матеріального забезпечення.

Характеристика прикметника як частини мови (прикметник вивчається в 6-му класі) здійснюється з поступовим ускладненням лінгвістичної інформації та поетапними виробленням відповідних мовних та мовленнєвих умінь [7, с. 54-56].

Вивчення прикметника починається з вироблення умінь виділяти в запропонованому тексті цю частину мови, бачити її функції, обґрунтовувати власну думку.

Оскільки в початковій школі учні ознайомилися з системою частин мови, їхніми основними ознаками й категоріями, у них сформовані навички вживання частин мови. Таким чином, наявний ґрунт для введення в 6-7-х класах нового аспекту – вивчення частин мови з погляду їх функцій у різних умовах спілкування, а також формування умінь і навичок комунікативно виправдано використовувати мовні засоби в мовленні.

Над визначенням будь-якої частини мови треба працювати так, щоб учні усвідомили його логічну структуру. В учнів повинно скластися цілісне уявлення про найважливіші ознаки частин мови, тому у визначеннях за допомогою узагальнювальної таблиці спершу дається вказівка на більш загальне, родове поняття, складовою частиною, видом якого є те, що підлягає визначенню, потім наводяться часткові, але істотні ознаки, що обмежують обсяг поняття і тим самим уточнюють, конкретизують його.

Граматичні, лексичні й морфологічні ознаки кожної з частин мови з'ясовують в основному практичним шляхом – під час виконання системи вправ.

Визначення частин мови є синтезом відомостей, що подаються учням шляхом попередньої аналітичної роботи, шляхом роз'яснення кожної ознаки поняття на спеціальних прикладах. Ось чому в чинних підручниках для шкіл з українською мовою навчання перевага надається індуктивному методу вивчення граматичних визначень частин мови [1].

Для закріплення знань і вироблення граматичних умінь і навичок використовують систему тренувальних вправ: розбір слів як частин мови, утворення різних форм змінюваних слів, утворення нових слів за допомогою словотвірних морфем, заміна одних форм іншими, складання словосполучень і речень, спостереження над уживанням паралельних морфологічних форм тощо.

Морфологічний розбір передбачає виділення постійних і змінних ознак частини мови, визначення її синтаксичної ролі, з'ясування орфограм та функції слова в тексті. Розбір-міркування вимагає того, щоб учень, називаючи ознаки, характерні для слова, що аналізується, посилався на граматичну теорію.

В ігровій формі реалізується навчальна діяльність з усіма необхідними для неї вимогами: умінням слухати, вдуматися в значення слова, прислухатися до сказаного, більш точно висловлювати думку. Завдяки методу гри вчитель утримує увагу дітей, формує зосередженість у роботі. Гра – метод навчання, вона повинна вписуватися в урок, не ламаючи його логіки.

Одним з методів (іноді використовують термін «прийом») розвивального навчання є моделювання. Уведення його в традиційну систему сприяло активізації пізнавальної діяльності дітей і полегшило засвоєння понять і дій (можна моделювати семантичні ознаки прикметника, граматичні категорії і залежність кожної категорії прикметника від категорій іменника).

На уроках закріплення знань учнів про прикметник як частину мови ефективними є такі методи й прийоми: дослідження, створення опорної схеми, робота в малих групах (парах), прогнозування, фронтальне опитування, лінгвістичний двобій, рефлексія початку і підсумку уроку, творче конструювання, метод незакінчених речень «Мені сподобалося...», «Мої очікування...».

У методичній літературі при вивченні груп прикметників за значенням (якісні, відносні, присвійні) рекомендують проводити інтегровані уроки, (українська мова, українська література, образотворче мистецтво), використовуючи такі методи й прийоми: робота в групах, лінгвістичне дослідження, інтерв'ю, «Позмагайся з поетом», «Відшукай помилку», «Веселі східці», «Швидкопис за читачем», «Асоціативний кущ».

При вивченні тем «Творення прикметників», «Правопис найуживаніших суфіксів» ефективними вважають такі методи й прийоми: слово вчителя, лінгвістичне дослідження, робота в парах, «Інтерв'ю з письменником», «Навчаючи – учуся», «Прийом пасток», «Швидкопис за читачем», «Мозкова атака».

Особливої уваги потребує правопис прикметника. На це повинні бути спрямовані вправи з орфографії, які мають використовуватися систематично й послідовно, насамперед різні види диктантів, ігрові форми (аукціони, кросворди, змагання тощо).

Головна мета сучасної освітньої діяльності – упровадження ефективних методичних засобів, технологій пошуку, навчання, виховання й самовдосконалення обдарованих дітей. Обдарований учень потребує такого навчання, яке забезпечувало б розвиток творчого мислення, самостійності й активності в навчальній діяльності, уміння набувати нові для себе знання.

Тому застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та технологій Web 2.0 у навчальному процесі на сучасному етапі стає життєвою потребою. У Державному стандарті освітньої галузі "Мови і літератури" зазначено, що проектна діяльність у структурі особистісно зорієнтованого уроку є визначальною, оскільки створює оптимальні умови для формування здатності особистості бути співтворцем навчально-виховного процесу на всіх його етапах. Упровадження саме інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє вчителю організувати особливий тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація, дослідження, яке має практичне спрямування. Метод проектів зорієнтовано на самостійну індивідуальну, парну або групову роботу учнів. В основі цього методу лежить

розвиток пізнавальних навичок учнів, уміння самостійно конструювати свої знання та орієнтуватися в інформаційному просторі.

Отже, лише правильне використання методів і прийомів навчання, традиційних і новітніх, сприятиме більш повному, глибокому й осмисленому засвоєнню учнями знань, умінь та навичок, підготовці їх до самостійного набуття знань, до безперервної освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Глазова О., Кузнецов Ю. Рідна мова: Підручник для 6 класів загальноосвіт. навч. закладів з українською мовою навчання / О.П.Глазова, Ю.Б.Кузнецов. – К.: Пед. преса, 2006.
2. Глазова О., Кузнецов Ю. Українська мова : Підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладів (Академічний рівень) / наук.ред. І.Вихованець. – К.: Зодіак–ЕКО, 2010. – 256 с.
3. Закон України "Про освіту"/Освіта.– 1996.– 25 квітня.
4. 4 Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
5. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посібник / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. – К. : ВЦ "Академія", 2012. – 248 с.
6. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах : навчальний посібник / М. І.Пентилюк, Т. Г. Окуневич. – К. : Ленвіт, 2006. – 134 с.
7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. –К.: Перун. – 2005.

ВИКОРИСТАННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Крістіна Шевченко

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Черній В. П.

Постановка проблеми. Актуальність пошуку ефективних шляхів вдосконалення фізкультурно-оздоровчої роботи у загальноосвітній школі обумовлена тим, що саме під час навчання в школі важливо навчити дитину самій піклуватися про власне здоров'я, сформувати в неї установку на його підтримку. Реальний стан здоров'я громадян свідчить про те, що недбале ставлення до здоров'я має місце як серед дорослого населення, так і серед дітей. Очевидною є кризова ситуація у здоров'ї дітей, тому на сучасному етапі розвитку суспільства України проблема активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя підростаючого покоління, зміцнення та укріплення здоров'я у зв'язку зі зниженням частки здорових дітей знаходить своє чітке втілення у законодавчих освітніх актах [4; 6].

Вирішення в освітніх закладах цієї проблеми залежить від запровадження нових підходів до організації оздоровчої роботи. У цьому контексті використання фізкультурно-оздоровчих технологій у системі шкільної освіти передбачає значні можливості у формуванні здорового способу життя дітей, є важливим засобом забезпечення повноцінного розвитку дітей і молоді, зміцнення їхнього здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні підходи щодо оздоровлення дітей різного віку засобами сучасних технологій у процесі фізичного виховання висвітлено у дослідженнях учених О. П. Аксьонової, Е. С. Вільчковського, Н. Ф. Денисенко, О. Г. Сухарєва, Ю. А. Ямпольської та ін., формування здорового способу життя засобами фізичного виховання досліджували В. Г. Ареф'єв, Г. І. Власюк, О. Д. Дубогай, М. Д. Зубалій, А. В. Полулях, інноваційні підходи в системі фізичного виховання розглянуті у працях О. Л. Благій, М. М. Булатової, Л. В. Волкова, Г. В. Дзяк, Т. Ю. Круцевич, Б. М. Москаленко, В. Н. Платонова, Б. М. Шияна та ін., впровадження сучасних оздоровчих занять зі школярами у навчальний процес представлено В. Ф. Базарним, О. І. Бичуком, О. І. Булгаковим, О. М. Ващенко, В. В. Золочевським, І. О. Когут, В. Л. Маринич, О. Г. Шалєпою, В. С. Язловецьким та ін.

Виклад основного матеріалу. Питання збереження і зміцнення здоров'я зростаючого покоління стали відображенням соціальних, економічних і моральних проблем суспільства у XXI ст. Значне зниження рівня життя більшої частини населення, скорочення державної і особливо суспільної системи спортивних організацій для школярів та молоді, перехід фахівців в інші сфери діяльності, скорочення матеріально-технічної бази спорту і системи змагань, що відбулись в державі, значно вплинули на стан здоров'я школярів. Так, за даними медико-педагогічних обстежень, по закінченні початкової школи у 18% занижені показники здоров'я, а «ураженість» сучасних школярів хронічними захворюваннями сягнула межі 90%. Особливу тривогу викликає поширення серед учнів нервово-психічних дисфункцій [5]. Не вдалося призупинити й зниження рухової активності учнів. Таким чином, зміцнення здоров'я школярів, формування у них здорового способу життя у процесі фізичного виховання стають все більш актуальними.

Саме фізкультурно-оздоровча робота, як невід'ємний складник освіти, володіє значними можливостями у збереженні та зміцненні здоров'я учнів. Фізкультурно-оздоровча робота в умовах навчального закладу лише тоді може вважатися раціонально організованою щодо збереження та зміцнення здоров'я учнів, повноцінною та ефективною – якщо повною мірою, професійно та ефективно в єдиній системі реалізуються фізкультурно-оздоровчі технології. У фізкультурно-оздоровчих технологіях конкретизується принцип оздоровчої спрямованості фізичного виховання. Науковці Т. Ю. Круцевич, М. М. Булатова, Ю. О. Усачова поняття «фізкультурно-оздоровча технологія» визначають як процес використання засобів фізичного виховання в оздоровчих цілях [7].

Як стверджують науковці та вчителі-практики, конче потрібно в організації навчально-виховного процесу повною мірою використати можливості для створення сприятливих умов під час уроків, перерв, у позакласній роботі, і незамінна роль у даному процесі належить доцільному використанню фізкультурно-оздоровчих технологій [2; 3; 8].

Аналіз досвіду вчителя О. М. Шрамко доводить ефективність впровадження комплексу фізкультурно-оздоровчих технологій у навчально-виховний процес упродовж дня та на прикладі планування робочого тижня. Виокремлено музикотерапію, релаксацію, арт-терапію, дихальні вправи, віршовані ігрові фізкультхвилинки, вправи пальчикової гімнастики, хвилинки тиші тощо. Вчитель доводить, що ефективність позитивного впливу на здоров'я школярів різних оздоровчих заходів визначається не хаотичністю методів, а системною роботою [10]. Такі підходи до занять фізичною культурою активізують творчі пошуки вчителів, стимулюють їхню педагогічну майстерність стосовно оволодіння новітніми формами й методами фізкультурно-оздоровчої роботи, дають змогу по-новому підійти до питань зміцнення здоров'я школярів, привести в дію резерви, здатні суттєво вплинути на поліпшення здоров'я і фізичне виховання учнів загалом

Сучасна практика шкіл засвідчує падіння інтересу школярів до традиційних форм організації та заходів проведення фізкультурно-оздоровчої роботи, оскільки вони не відповідають сучасним вимогам і потребують зміни на більш ефективні. Наукові пошуки вчених Е. С. Вільчковського, Н. Ф. Денисенко, І. М. Коваленко, С. С. Козарь, І. Я. Коцан, Т. Ю. Круцевич, В. Л. Маринич, Н. М. Мацкевич, Н. В. Москаленко, О. В. Петрика, О. М. Шрамко та ін. переконують нас у необхідності створення і впровадження організаційних і змістових нововведень у процес організації фізкультурно-оздоровчої роботи в школі. Так, класифікуючи форми занять з фізичного виховання, основним напрямом реформування навчально-виховного процесу з фізичного виховання вчена Н. В. Москаленко вважає за доцільне втілення традиційних форм фізкультурно-оздоровчої роботи з використанням сучасних оздоровчих технологій, а саме: оздоровчі системи, що мають коріння в давньосхідній культурній традиції; авторські оздоровчі системи; сучасні технології, що будуються на основі наукових досягнень; нові форми рухової активності та нові види спорту; національні види спорту і народні ігри; нові форми фізкультурно-оздоровчої роботи, які істотно трансформують її зміст, тобто об'єднують рухову активність з формуванням світоглядних орієнтацій та морально-етичних норм [9].

У ході комплексних наукових досліджень під керівництвом доктора медичних наук В. Ф. Базарного було створено значну теоретичну базу, науковці порушили проблеми реорганізації способів, прийомів і технологій навчального процесу. З метою профілактики гіпокінезії, зменшення питомої ваги статичного компонента та підвищення рухової активності, навчальний процес, на думку вчених, необхідно будувати на умовах сенсорної та психомоторної свободи. Необхідний ефект мав досягатись за рахунок створення можливості пересування по класу (методика динамічних поз), використання диференційованих фізкультхвилин, профілактики загального і зорового стомлення [1]. Замість сенсорної депресії були запропоновані сенсорні тренажери (схеми зорово-рухових траєкторій, офтальмотренажери та ін.). За допомогою таких прийомів у дітей розвивалась зорово-рухова реакція, відчуття локалізації в просторі, розрізнявано-кольорові функції [1, с. 92]. З метою зміцнення здоров'я школярів науковці наполягали на уведенні диференційованих фізкультхвилин, які повинні були проводитись вчителем після вивчення даних про фізіологічні можливості кожної дитини та складання діаграми захворюваності класу. Кожна дитина повинна була отримати пам'ятку за якою протягом 1,5–2 хвилин виконувався наступний комплекс вправ: вправи для дітей із надмірною вагою, вправи для профілактики плоскостопості, вправи для очей, вправи на покращення постави, вправи для м'язів рук, вправи з психологічної саморегуляції (самогіпноз, аутотренінг), деякі прийоми самомасажу, точковий масаж, паперові офтальмотренажери [1].

Аналіз наукових підходів учених щодо оздоровлення дітей (О. П. Аксьонова, Н. Ф. Денисенко, Т. Є. Бойченко, Е. С. Вільчковський, О. Я. Савченко та ін.) дозволяє зробити висновок, що для продуктивного вирішення завдань фізкультурно-оздоровчої роботи зі школярами доцільно використання сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій. Варто зауважити, що використання сучасних технологій оздоровлення дітей у фізкультурно-оздоровчій роботі набуває ефективності за певних умов, а саме: опанування педагогами таких технологій, у яких є рухові дії, що включають різні пропріорецептори та активізують в комплексі всі органи і системи організму дітей, їхні аналізатори та сприяють формуванню

базових програмових рухових умінь і навичок, тобто – фізкультурній освіті; створення на уроках фізичної культури здоров'язбережувального середовища (це наявність різноманітного обладнання, необхідного для впровадження кожної технології, проведення їх на засадах диференційованого підходу) [2; 3].

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу наукових досліджень учених з використання фізкультурно-оздоровчих технологій можна зробити наступні висновки. З'ясовано, що саме комплексний, системний підхід до використання фізкультурно-оздоровчих технологій сприятиме поліпшенню в учнів показників як фізичного, так і розумового розвитку, зростанню даних рухової підготовленості, своєчасному зняттю розумової втоми та поліпшенню успішності школярів. Визначено, що використання фізкультурно-оздоровчих технологій у процесі навчання і виховання школярів набуває ефективності, якщо ці технології адаптовані до умов навчального закладу та основу їхнього змісту складають засоби фізичної культури як найдоступніші й найоптимальніші чинники формування і збереження здоров'я особистості. На нашу думку, зазначені підходи до використання фізкультурно-оздоровчих технологій дозволять ефективно і цілеспрямовано проводити з учнями фізкультурно-оздоровчу роботу, застосовувати різні форми і методи фізичного виховання, спостерігати за динамікою розвитку якостей та змін у показниках здоров'я школярів, їхнього фізичного розвитку та фізичної підготовленості.

Перспективи подальших досліджень. Актуальними напрямками подальших наукових розвідок є висвітлення шляхів удосконалення процесу оздоровлення дітей засобами фізичного виховання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Базарный В. Ф. Здоровье и развитие ребенка: Экспресс-контроль в школе и дома / В. Ф. Базарный. – М., 2005. – 176 с.
2. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним / Денисенко Н. // Державні вимоги до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти // Фізичне виховання в школі. – 1999. – № 3. – С. 32–34.
3. Денисенко Н. Через рух до здоров'я дітей : [навч.-метод. посіб.] / Н. Денисенко, О. Аксьонова. – Тернопіль : Мандрівець, 2010 – 88 с.
4. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – К. : Освіта, 2002. – № 2. – С. 3–22.
5. Корнєєв Н. В. Здоров'я школярів, сьогодні та проблеми на перспективу / Н. В. Корнєєв, Г. М. Даниленко // Охорона здоров'я України. – 2003. – № 1. – С. 49–54.
6. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – № 4 (5). – 2004.
7. Krutsevich, T. Yu. (2003), *Teoriia i metodyka fizychnoho vihovannia* [Theory and methods of physical education], Olimpiiska literatura, Kyiv, Ukraine.
8. Marynych, V. (2013), "Analysis of innovative approaches organization of athletic-health work in educational establishment", *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*, no. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/svp_2013_1_5.pdf. (accessed March 29, 2015).
9. Moskalenko, N. V. (2009), "Theoretical methodical principles of innovative technologies in physical education system of junior schoolchildren", Thesis abstract for Dr.Sc. (Physical Education and Sport), 24.00.02, Ukrainian National University of Physical Culture and Sport, Kyiv, Ukraine.
10. Shramko, O. "From ideas V.Sukhomlynsky to health saving technologies in modern elementary school", *Ridna shkola*, no. 7, pp. 67–70.

ЗМІСТ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ “ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС СЕРЕДНЬОЇ ТА ВИЩОЇ ШКОЛИ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО”	3
<i>КАТЕРИНА АНДРЕЄНКО. ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У СУЧАСНИХ ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ</i>	3
<i>ЮЛІЯ АРІШАКА. ІДЕЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ</i>	5
<i>ЛЕСЯ АТАМАНОВА. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</i>	7
<i>МАРІЯ БАРБУЛАТ. В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ</i>	8
<i>МАРИНА БОРЩ. ВИКОРИСТАННЯ ЕЙДЕТИКИ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО</i>	11
<i>УЛЯНА БУДНИК. ТУРИСТИЧНО-КРАСЗНАВЧА РОБОТА ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ (ЗА ТВОРАМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО)</i>	13
<i>ВІТА БУТЕНКО. ПОГЛЯДИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ, ЗМІЦНЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ</i>	16
<i>СВІТЛАНА ГОЛИНСЬКА. ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ПЕДАГОГІВ НА ЗАСАДАХ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО</i>	18
<i>ЛЮБОВ ДРАПАК. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТИЛЮ МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ</i>	21
<i>ЮЛІЯ ЖЕРЕБКО, ТЕТЯНА ЄРЬОМІНА. ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АВТОРСЬКИХ КАЗОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО</i>	23
<i>ЮЛІЯ ЗАГРІЙЧУК. МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО</i>	25
<i>КАТЕРИНА ЗИКІНА. В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ЧИННИКА ЯК ЗАСОБУ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ</i>	27
<i>АНАСТАСІЯ ІЗМАЙЛОВА. ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</i>	29
<i>ОЛЬГА КІБЛИЦЬКА. ВИХОВУЄМО ДОБРОТУ</i>	31
<i>АНАСТАСІЯ КОВАЛЕНКО. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ</i>	34
<i>АНТОНІНА КОЛОМІЙЧЕНКО. В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</i>	36
<i>ЛЮБОВ КОНОНОВА. ПОГЛЯДИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ВПЛИВ МЕДІА ПРОСТОРУ НА ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ</i>	39
<i>КАТЕРИНА КОТ. УРОКИ МИСЛЕННЯ НА ПРИРОДІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО</i>	41
<i>ЯНА ЛАГУТА. ТРАДИЦІЇ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО</i>	43
<i>ІРИНА ЛЕВКОВСЬКА. ПРОБЛЕМА МОВЛЕНСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО</i>	46
<i>ЯНА ЛЮБЧЕНКО. В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ</i>	48

<i>ЮЛІЯ МАТВЄЄВА. ПОГЛЯДИ ВИДАТНОГО ПЕДАГОГА В. СУХОМЛИНСЬКОГО НА РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....</i>	50
<i>АНАСТАСІЯ МОМОТ. ВНЕСОК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ.....</i>	52
<i>ВІКТОРІЯ МОЦНА. ФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....</i>	55
<i>ВАЛЕРІЯ ОТРИЩЕНКО. ПОГЛЯДИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ НАВЧАННЯ В ПРИРОДІ.....</i>	58
<i>АННА ПАЛАМАРЧУК. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ТВОРАМИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....</i>	61
<i>НАТАЛІЯ РУДЕНКО. ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....</i>	63
<i>МАРТА САВЧИН. ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....</i>	64
<i>ЛЮДМИЛА ТИНИНИКА. ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....</i>	67
<i>АЛІНА ТРИТЯК. ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ГРИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ.....</i>	71
<i>МАРИНА УШАНОВА. ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СЛОВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....</i>	74
<i>ЮЛІЯ ФЕЩЕНКО. ГОТОВНІСТЬ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....</i>	76
<i>ЯНІНА ХІЖІНСЬКА. ГУМАНІЗМ ПЕДАГОГІКИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....</i>	78
<i>ДАР'Я ШАТІЛО. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ.....</i>	81
<i>ЛІЛІЯ ЩЕРБАК. ВАЛЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ.....</i>	85
МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ "МИСТЕЦЬКА ВАРТІСТЬ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ".....	89
<i>ОЛЕКСАНДРА ГОЛУБ. ЗНАЧЕННЯ ХОРОВИХ ТВОРІВ М. КОЛЕССИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ.....</i>	89
<i>ЛІЛІЯ ДАНІЛОВА. СУЧАСНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ДИМЛЕНОЇ КЕРАМІКИ ГАВАРЕЧЧИНИ.....</i>	91
<i>КАТЕРИНА КВАША. ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО В ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ.....</i>	93
<i>ВІКТОРІЯ КОБЗОВЦУК. ДИРИГЕНТСЬКА ШКОЛА МИКОЛИ КОЛЕССИ.....</i>	95
<i>ІРИНА КУЛЕНКО. СИМВОЛІКА ГУЦУЛЬСЬКИХ ФОРМ ТАНЦЮ У ДОСЛІДЖЕННЯХ РОМАНА ГАРАСИМЧУКА.....</i>	97
<i>АЛІНА ОРГЕСВА. КОМПОЗИТОР В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛИ КОЛЕССИ).....</i>	101
<i>ОЛЕНА ТАБАК. РОЛЬ МИКОЛИ КОЛЕССИ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ХХ СТОЛІТТЯ.....</i>	103
<i>ЛЮДМИЛА ТАРАН. МИКОЛА КОЛЕССА І УКРАЇНСЬКА ПРАЗЬКА ШКОЛА КОМПОЗИТОРІВ.....</i>	105

<i>ЛЮДМИЛА ЮРЧИК. СТИЛЬОВІ ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ 20-30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ ТА МИКОЛА КОЛЕССА</i>	107
МАТЕРІАЛИ ЗВІТНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ КІРОВОГРАДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА	110
<i>ВІКТОРІЯ АРТЕМЕНКО. ОХОРОНА СТЕПІВ У СКЛАДІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	110
<i>НАТАЛІЯ БЕЗКОСТНА. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИТЯЧОГО КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ: ГІДНІ ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ</i>	113
<i>ОЛЕНА БЕЗПЕКА. ВИХОВАННЯ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ</i>	117
<i>КАТЕРИНА БОЙКО. НЕТРАДИЦІЙНІ УРОКИ З БІОЛОГІЇ</i>	119
<i>ОЛЕНА БУБНОВА. ВПЛИВ СТАНУ ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА СЕРЦЕВО-СУДИННУ СИСТЕМУ В УМОВАХ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ</i>	122
<i>ВІКТОРІЯ ВАСЮТА. ОКАЗИОНАЛІЗМИ В ПОЕЗІЇ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО: СЕМАНТИКО-МОРФОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ</i>	126
<i>ОКСАНА ВИСОКОЛЯН. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ</i>	129
<i>МАРІЯ ВОЗНЮК. ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЛУХОВОЇ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА</i>	131
<i>АНАСТАСІЯ ВОЛОЧАЙ. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДИРИГУВАННЮ</i>	134
<i>ЯРОСЛАВА ВОЛЧАНСЬКА. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ СПОРТСМЕНА</i>	136
<i>ВІКТОРІЯ ГАПОНЕНКО. ТЕМАТИКА ЄВРОМАЙДАНУ В СУЧАСНОМУ ВИДАВНИЧОМУ ДИСКУРСІ</i>	139
<i>АРТЕМ ГРИЦАЙ. ОГЛЯД СУЧАСНИХ КОНВЕРГЕНТНИХ МЕТАЖАНРОВИХ ФОРМАТІВ ФАХОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ВИДАВЦІВ ТА РЕДАКТОРІВ</i>	142
<i>АННА ДЕМЧЕНКО. МАЛЮВАННЯ ЗІ СЛОВЕСНИМ СУПРОВОДОМ ЯК МЕТОД ТВОРЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ В ПРОЦЕСІ КОРЕКЦІЇ Й РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ</i>	143
<i>ANNA DEMCHENKO. THE STUDY OF MEANING IN YOUNG CHILDREN'S ARTWORKS</i>	147
<i>ЮЛІЯ ДЕРЕВЬОВА. РЕКЛАМА ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ВПЛИВУ НА СПОЖИВЧИЙ ВИБІР (НА ПРИКЛАДІ ВІКОВОЇ КАТЕГОРІЇ – ДІТЕЙ ДО 7 РОКІВ)</i>	149
<i>ЮЛІЯ ДЕРЕВЬОВА. СУЧАСНИЙ ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ШОУ-ФОРМАТ: ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ</i>	153
<i>ДІАНА ДОВГАЛЮК. РЕАЛІЗАЦІЯ ШИФРІВ ПІДСТАНОВКИ МОВОЮ ПРОГРАМУВАННЯ PYTHON</i>	157
<i>ВІТА ДУДНИК. ВПЛИВ НА ІНГУЛ ВЛАСТИВОСТЕЙ ҐРУНТІВ ТА СТРУКТУРИ ЗЕМЕЛЬ У ЙОГО БАСЕЙНІ</i>	161
<i>ВОЛОДИМИР ІВАНЧЕНКО. СПЕЦИФІКА ЖІНОЧИХ ТА ЧОЛОВІЧИХ ЖУРНАЛІВ В УКРАЇНІ</i>	164
<i>ВІКТОРІЯ КОЗУБ. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ</i>	167
<i>ВАЛЕНТИНА КОРНЯК. ОХОРОНА ШИРОКОЛИСТЯНИХ ЛІСІВ У СКЛАДІ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	169

<i>ІГОР КОРОТКОВ. КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЗАВДАНЬ В ТЕСТОВІЙ ФОРМІ З ТЕМИ: «ВУГЛЕВОДНІ. АЛКАНИ (ПАРАФІНИ)» ДЛЯ УЧНІВ 11 КЛАСУ</i>	172
<i>АЛЬОНА КУЗІНА. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ</i>	176
<i>ВІКТОРІЯ ЛАТІЙ. РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)</i>	179
<i>КАТЕРИНА ЛЕВЧЕНКО. ЛОНГРІДИ ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД РЕКЛАМУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ У ЦИФРОВОМУ ФОРМАТІ</i>	181
<i>АНТОН МЕЛЬНИК. ОПТИМІЗАЦІЯ ШВИДКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ БАСКЕТБОЛУ</i>	184
<i>АНАСТАСІЯ МЕЛЬНИКОВА. ЗМІСТ ШВИДКІСНО-СИЛОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ</i>	187
<i>АЛІНА МОШНЯГУЛ. ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СУДОВІЙ ЛЕКСИЦІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ</i>	190
<i>ОЛЕНА НОВОХАТСЬКА. ПРОБЛЕМА МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ</i>	194
<i>КАТЕРИНА ОБОДОВСЬКА. ОСОБЛИВОСТІ СТОРІТЕЛЛІНГУ В ЖУРНАЛІСТИЦІ З ПОЗИЦІЇ МУЛЬТИМЕДІА, ТРАНСМЕДІА ТА КРОСМЕДІА</i>	199
<i>АЛЬОНА ОЛІЙНИК. ЕТИЧНІ НОРМИ РЕДАГУВАННЯ АГІТАЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	202
<i>НАТАЛІЯ ПАВЛЕНКО. ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ УКРАЇНИ І КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗАКЛАДАМИ КУЛЬТУРИ</i>	205
<i>ОЛЕКСАНДР ПАСІЧНЯК. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ З «ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» ДЛЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ</i>	209
<i>ДЖЕММА СЛАКЯН. ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВІВ КІРОВОГРАДСЬКОГО МУЗИЧНОГО УЧИЛИЩА</i>	213
<i>ЗОРЯНА СТЕПАНЕНКО. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЯ ORPHAN В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА «OLIVER TWIST»)</i>	215
<i>ІВАН ТИМОШЕНКО. ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ В ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС</i>	218
<i>КАТЕРИНА ТОТОК. СТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ ТВОРЧОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З МЕТОЮ КОРЕКЦІЇ Й РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ</i>	221
<i>НАДІЯ ТРОСТЯНЕЦЬКА. ТИПОЛОГІЯ КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ ТА У ВИДАВНИЧІЙ ПРАКТИЦІ</i>	225
<i>ТЕТЯНА УВАЄВА. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ</i>	228
<i>ІРИНА ХАЦЕР. ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ВЛАСНЕ-УКРАЇНСЬКОЮ ЛЕКСИКОЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ</i>	231
<i>АНАСТАСІЯ ХОМУТЕНКО. ПАТОЛОГІЇ ПЛОДУ ЛЮДИНИ (НА ПРИКЛАДІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ)</i>	235
<i>ОЛЕКСАНДРА ЧЕЛІДЗЕ. ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В ШКОЛІ</i>	239
<i>КРІСТИНА ШЕВЧЕНКО. ВИКОРИСТАННЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ</i>	242

СТУДЕНТСЬКИЙ
НАУКОВИЙ
ВІСНИК

Випуск 15

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підп. до друку 16.05.2016. Формат 60×90¹/₁₆. Папір газетн. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 27,5. Тираж 100. Зам. № 8249.

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ

*Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка*

25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1

Тел.: (0522) 24-59-84.

Fax.: (0522) 24-85-44.

E-Mail: mails@kspu.kr.ua

